ردیف: ۵۲۵

نسخه: اول

تذکره الهند، یادگار رضایی

جلد دوم

نام مولف: حکیم رضا علی خان صاحب بن حکیم محمود علی خان حیدرآبادی

نام ناشر: مطبعه شمس الاسلام پریس حیدرآباد دکن

تاریخ نشر: ...

زبان: فارسی

نوع فایل: pdf

نوع چاپ: سنگی

کیفیت: خوب

منبع اصلی: مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی

منبع تهیه (اهداء کننده): ...

تعداد صفحات: ۵۵۳

وضعیت کتاب: کامل

حجم فایل: ۳۲.۷ Mb

توضیحات: ...

کتاب
تذکرة الهند
معروف به:
یادگار رضایی
تألیف:
حکیم رضا علی خان
جلد ۲
۱
دوره دوم

وَمَن یُؤتَ الحِکمَۃَ فَقَد اُوتِیَ خَیراً کَثِیراً

انجمن الاطباء یونانی
۱۳۰۴

حیدرآباد دکن

تذکرۃ الہند

المعروف بہ

یادگار رضائی

جلد دوم

مصنفہ علامۃ العصر حکیم رضا علی خاں مرحوم حیدرآبادی

بحسن سعی

حکیم محمد اعظم صدیقی نائب صدر انجمن حکیم محمد ظفر الدین ناصر مدیر حکیم دکن
حکیم محمد ہبۃ اللہ پروفیسر نظامیہ طبی کالج

معتمد انجمن اطباء یونانی حیدرآباد دکن

طبع دوم

سنہ ۱۳۵۰ھ

مطبوعہ اعظم اسٹیم پریس گورنمنٹ ایجوکیشنل پرنٹرز حیدرآباد دکن

قیمت (صہ)

بسم اللہ الرحمن الرحیم

یادگار رضائی

جلد دوم

فوائد اسمائے سین مہملہ بالام

سلاجیت[1] بکسر سین مہملہ و فتح لام و الف و کسر جیم و سکون فوقانی یعنی جان سنگ و فتح اول و زیادتی تحتانی بعد جیم دال مہملہ آمدہ و ہندیان آنرا پدمنت بفتح بای فارسی و سکون دال مہملہ و فتح میم و سکون نون فوقانی یعنی مانند رنگ شفق و بول مادہ گاؤ و سیلیبہ بفتح سین و سکون تحتانی و کسر لام و سکون تحتانی دوم و فتح تحتانی سوم و خفاے ہا یعنی مانند سنگ میشود و زدو و بیماری راو ور کنندہ دگر سجا گرجم بفتح کاف فارسی و راے مہملہ و سکون تحتانی و فتح جیم و الف و سکون کاف فارسی دوم و فتح راے مہملہ دوم و فتح جیم دوم و سکون میم یعنی در کوہ میشود و جنتنما بود بفتح جیم و سکون نون و ضم فوقانی و فتح میم و الف و سکون میم نون دوم و ضم موحدہ و سکون واؤ و فتح دال مہملہ یعنی کرم کہ در شکم پر شود و شکم مانند پری کوا از کرم گردد و آنرا دور گرداند

[1] سلاجیت۔ ہندی شلاجیت ۔ سنسکرت شلاجتو ۔ مرہٹی شلاجیت ۔ گجراتی شلاجت ۔ آرنگبلو ۔ انگریزی Asphait ۔ لاطینی Asphaitum

جلدہات بفتح جیم و لام و دال مہملہ و خفاے ہا و الف و تا فوقانی یعنی جلامیدہد و جاد ریک بفتح جیم و میم و الف و سکون دال مہملہ و کسر راے مہملہ و سکون تحتانی و کاف مضمومہ یعنی چمک دار میباشد و سلاوہات بکسر سین مہملہ و فتح لام و الف و فتح دال مہملہ و خفاے ہا و الف و ضم فوقانی بزیادتی لفظ کرپورسلاوہات بفتح کاف و سکون رای مہملہ و ضم باے فارسی و سکون واو و رای مہملہ دوم و شیلا ز یاسا بفتح شین معجمہ و سکون تحتانی و فتح لام و الف و کسر نون و سکون رای مہملہ و فتح تحتانی دوم و الف و فتح سین مہملہ و الف یعنی مستی سنگ ست و منداروہ بفتح میم و سکون نون و فتح میم و سکون نون و فتح دال مہملہ و ضم رای مہملہ و سکون واو و فتح دال مہملہ دوم و وقف ہا یعنی صاف و کلولہ میشود و بارو تم بفتح بای فارسی و الف و سکون راے مہملہ و فتح واو و فوقانی و سکون میم یعنی غلظت بول صبیانی دور کند و دہاتش جیو بفتح دال مہملہ و خفاے ہا و الف و ضم فوقانی و فتح شین معجمہ و سکون نون و فتح جیم فارسی و سکون تحتانی و فتح واو یعنی دہات زیادہ کند و یوکا بانوبلی رسانیم بفتح تحتانی و واو و کاف و الف و فتح موحدہ و الف خفاے نون و واو و خفاے ہا و کسر لام و سکون تحتانی و فتح رای مہملہ و سین مہملہ و الف و کسر تحتانی و فتح نون دوم و سکون میم یعنی دیوانگی را نافع است میگویند و آنرا بر دو قسم نوشتہ اند سفید و سیاہ سرخی مائل و درخشندہ۔

ماہیت آن آنچہ ہندیان نوشتہ اند این ست کہ مستی و عرق سنگ است کہ در ہواے تابستان از سنگہا چکیدہ در وان گشتہ در نشیب و مغاک ہا جمع شدہ منجمد میگردد و اکثر آن سیاہ و کم رنگ مانند چرہ میشود از سنگہا کان قلعی و شیشہ و آہن و مس و نقرہ و زر پیدا می آید در خوبی و بدتری اوا ختلاف است بعضے گویند کہ آنچہ از سنگہا کان قلعی پیدا شود بہتر است از آنچہ از سنگہا کان شیشہ پیدا آید و آن از آہنی و آن از مسی و آن از نقروی و آن از طلائی بہتر است و بعضے عکس او میگویند لیکن قول صایب قول دوم ست و بہتر او آنست کہ سیاہ و گران و چرب بود و بوئش مانند بوی بول مادہ گاؤ و بعد صاف کردن و داشتن آن در آن گرہ ہا مانند سنگریزہ ہا بیفتد و بعضی از یونانیہ

سلاجیت سلاخہ دانستہ اند بلکہ بعضے از ہندیان ہم نوشتہ اند کہ آن بر دو نوع است یکی را
موترہ خوانند و دیگرے را وچینک نامند پس ازین مستفاد میشود کہ سلاجیت قسم اول ہمون
سلاخہ است و آن کمیز تکہ ہای کوہی است کہ در ہنگام مستی بر روے سنگہا می کنند و آن
منجمد گشتہ سیاہ می گردد اما از لفظ سلاجیت یعنی جان سنگ مفہوم میگردد کہ سلاجیت
نوع دوم است زیراکہ معنی وچینک ہم عرق است و فقیر این نوع را دیدہ است کہ مثل آب
غلیظ و سیاہ رنگ و بوے بول مادہ گاؤ و تیز و شور باتندی و نفاذ در سطح زبان بود و ہمین
اصل است و یک نوع اصلیت او براقم کہ متحقق شدہ نوشتہ کہ چون آنرا بر آتش نہادہ
بپزند سخت و مثل چودہ کہوہ میشود و چون در جای سرد دارند باز بسیرت اولی آب میگردد و نمش
باقی می ماند و بوی کریہ می دہد۔

مزاج او گرم و خشک در دوم و بعضی گویند کہ نوع موترہ گرم است و مزہ شیرین
و ترش و تلخ دارد و نوع وچینک تیز و سرد و خشک و خوشبو است۔

افعال او جہت کہشٹی روگ و شوہہ و بواسیر و پرمیو نافع و صاف کردہ آن کہ در آب
نیکو حل کردہ در ظرف گلی نو بگذارند و از پارچہ تنک بپوشند تا از گرد و غبار محفوظ ماند
در آفتاب گرم بنہند تا غلیظ و منتن گردد پس آنچہ غلیظ و خشک شدہ است از بالا بالا
بگیرند و باز در آب حل کردہ در آفتاب نہند و باز از بالا بالا بگیرند و ہمچنین سہ چہار مرتبہ
کنند کہ تا صافی و لطیف آن حاصل شود و دُرد و کثیف بماند آنرا بیندازند آنرا کہ صاف
و لطیف شدہ است ست سلاجیت آفتابی نامند و بعضی از آتش نیز عمل مذکور میکنند
و ست سلاجیت آتشی نامند لیکن آفتابی بہتر و اولی ست تیز و تلخ و ہنگام ہضم تند تر
و گرم دافع پرمیو و بواسیر و جذام و استسقا و زردی بدن و تنگی نفس و دق و خبط
و اماس اعضا و فساد بلغم و خون و قاتل کرم شکم و مفتت سنگ گردہ و مثانہ و مُبہی
و مُقوی و از جملہ رسایین نوشتہ اند بالجملہ از عمدہ داروہاے حکمای ہندیہ است
و اگر بعد فصد و مسہل و تنقیہ کلیہ و جزئیہ استعمال کنانند و اکتفا بر اغذیہ لطیفہ
مثل لحوم طیور و حیوانات و روغن و گندم و پلاؤ کم نمک و کم ترشی و حلویات قلیل الحلاوت

لطیف الروایح و دیگر عطریات و حمام و سماع و دیگر سرور و تفریحها نموده و از عوارض نغیبات
خورا دور داشته استعمال نمایند بسیار فواید و عجائب و غرائب آثار بیند ازین سیلان منی
و صرع و بیبست و اوجاع مفاصل و اثر زهرها و آتشک و راج روگ و آماس و بواسیر و گوله
و سنگ مثانه و گرده و پاندروک و تپ هر قسم که باشد و هر زخمیکه بود دفع گردد و اگر کسی سلاجیت
را بدین گونه خورد سخت قوی شود و پیر نشود و اگر صد پل بخورد صد ساله عمر یابد اگر دویست پل
بخورد دویست ساله عمر یابد و باید که سلاجیت را با جوشش دارو ها که دافع آن زحمت بود
که علاج او منظور باشد تنقیه چند بار کرده استعمال نمایند که فایده روشن دهد و بیماریهای
مایوس العلاج ازین میرود و سلسل البول و ذیابطیس را هم مفید بسیار است راقم دو سه قطره
در دوا اندکے آب انداخته چند مرتبه باستعمال آورده شور میشود و زود در تمام بدن نفوذ میکند
و مقوی هاضمه و ملین طبع و مسخن بدن و فزاینده باه و منی گردد و تا سه روز اثر آن در بدن
ماند در یحهار ابه تحلیل برود غلظت اخلاط دور کرده در آخر ذوق اند که حلق را شیرینی می بخشد
فواید عجیبه و غریبه میکند و هر که بکند بداند لیکن استعمال این چنین اشیا را امتحان تام
و عقل تمام باید و هندیان نوشته اند که سلاجیت تلخ و تیز و گرم و از جمله رسایین است
چهیرک و شوبهه دارو ارسا و همه اقسام کرم و کرم استخوان را دور کند ۔

سلارس بکسر سین و فتح لام و الف و سکون رای اول و فتح رای دوم و سکون
سین و دوم مهملات و بزیادتی ها بعد لام یعنے سلهارس هم آمده اسم میعه سایله است ۔
مزاج او گرم و خشک و فزاینده نور چشم ذهنی و دافع جذام و خارش و منقی بدن واز
خوشبوئی است

سلج بفتح سین مهمله و لام و سکون جیم اسم سسنی است ۔
سلا بفتح سین مهمله و لام مشدده و الف اسم چهاچ ست ۔
سلکر بضم سین مهمله و سکون لام و ضم کاف عجمی و سکون راے مهمله اسم ریباک ۔

سلارس ۔ (هندی) شلارس (سنسکرت) شِلارس (عربی) میعه سائلہ (فارسی) سلارس (بنگالی) شلارس (مرہٹی) شِلارس
گجراتی شِیلارس ۔ (سندھی) سلارس (انگریزی) لکوڈ عنبر (لاطینی) لکوڈ عنبر ۔ (ازنگھنٹو)

سلکے بفتح سین مہملہ و لام مشددہ وکسر کاف وسکون تحتانی یعنی آب بسیار سرد اسم درخت تاڑ و اند کوست و نیز بار آنرا **اِسلاپچل** نامند بکسر سین مہملہ و فتح لام و الف و بای فارسی و ہاو لام دوم یعنی بار سرد و سیاہ و سخت مانند سنگ۔

سلوت بھوا بکسر سین مہملہ وضم لام وسکون واو و فوقانی و فتح موحدہ و خفاء ہا و فتح واو و الف یعنی از سنگ پیدا میشود اسم آہن۔

سلاچشپ بکسر سین مہملہ و فتح لام و الف و جیم فارسی وسکون شین معجمہ و بائے فارسی دوم اسم گل سنگ۔

سلپ پھل بفتح سین مہملہ وسکون لام و فتح بای فارسی دوم و ہا و لام اسم جامن خرد۔

سلیشمانتک بکسر سین مہملہ و لام وسکون تحتانی مجہولہ و شین معجمہ و فتح میم و الف وسکون نون و فتح فوقانی وسکون کاف یعنی لزج است و بلغم لزج پیدا میکند اسم گوندنے خرد است۔

فوائد اسمای سین مہملہ با میم

سمندر سوکھ بفتح سین مہملہ وضم میم یا فتح میم مشددہ وسکون نون و فتح دال وسکون رای مہملتین وضم سین مہملہ دوم وسکون واو مجہولہ و کاف و عوام ہنود سمندر پھڑا گویند بفتح سین مہملہ وضم میم وسکون دال مہملہ و فتح رای مہملہ وضم بائے فارسی و فتح رای ہندیہ و الف۔

ماھیت آن بیلے ست بسیار بزرگ و ضخیم میشود و بر درختہا بالا میرود و فروع بہائے بسیار با زغب خاکستری رنگ می کند برگ در برابری برگ تنبول و از ان ہم زیادہ گرد و ضخیم بلکہ اشبہ بہ برگ چکورہ طرف پشت او غباری رنگ و کثیر العروق و طرف پیش

سمندر سوکھ ۔ (اردو) سمندر سوکھ (مارواڑی) کھاو بیل (سنسکرت) سمندر پات (مرھٹی) سمندر شوکھ (پنجابی) اُگگلی ۔ (از خزائن الادویہ)

بنرو گاش خوشہ دار ما تا بگل و اتورہ اما ازان خُرد اند رونش رنگ سرخ مایل بسیاہی
و بیرون سفید و املس مانند مخمل زغب دار و دو قسم دار دیکی خرد دیکی بزرگ مانند گل دوم
که برگہاے او سفید و در آن بار می بندد ہچو سپستان و بیخ ورق پیچیدہ می باشد در خامی
و چون برسد برگہای بالائی مانند گل موتیا منفتح می گردد و بار سرخ مائل بسیاہی میشود و میان
او چہار تخم مانند تخم ترونج اما موہا ندارد۔

مزاج او گرم و خشک۔

افعال آن برگ بغایت محلل و منضج و منفجر دمامیل و اورام ظاہری و باطنی
و چون یک جانب ہر کرا بروغن بید انجیر چرب نمودہ بر آتش گرم کردہ بر دُنبلہا و آماسہای
سخت بربندند تحلیل و انضاج میکند از تجربے رسیدہ کہ بربستن برگ او بر شکم
بدستور مخرج ریاح است و تخم او مسکر و بعضے تخم آنرا اسرو و ترو نافع سوزش بول و سوزاک
و رقت منی و مقوی باہ و فزایندہ منی و بلغم و قابض و نفاخ دانستہ اند و مُصلح او
شکر و شیر پختن والد ماجد راقم اکثر در تخم عرق مسکر و معاجین باہیہ و حبوبات ممسکہ
منی داخل میفرمودندے اما استعمال او بغیر در شیر پختن جائز نیست۔

سمندر پھل بفتح سین مہملہ و ضم میم و نون ساکن و فتح دال مہملہ مشددہ و سکون رائے مہملہ
و فتح بائے فارسی و خفائے ہا و سکون لام اسم بارے است کہ از جانب دریا می آرند
زیادہ از ہلیلہ سیاہ بلکہ قریب بجر الیہود میشود و پہلو دار و سرخ رنگ و کہنہ او
سیاہ می شود۔

مزاج او گرم و خشک۔

افعال آن جاذب رطوبات از عمق بدن و تشوق او با شیرینیات بلغم و رطوبات
از سر فرود آرد و پاک گرداند و در شقیقہ و در گند و بانمک و اجواین سفوف کردہ باب گرم

سمندر پھل۔ (اردو) سمندر پھل (سنسکرت) سمدر پھل (مرہٹی) سمدر پھل (گجراتی) سمدر پھل
(تلنگی) دریا انگ چٹو۔ (ازنگھنٹو)۔ (سنسکرت) دہاتری پھلا۔ ہیجالا (مرہٹی) ہیور دست پھل (بنگالی) سمندر
(تامل) کڑاپام (تلنگی) کنا پا۔ کنا گی۔ کڈانک۔ (انگریزی و لاطینی) مرنگ ٹونیا اکوٹنگ گوالیاہ (از انڈین مٹریا میڈیکا)

بخور دود ورد شکم را ببرد گویند که سعوط او باز نجبیل و روغن سرو دماغ را از اخلاط و بلاغم پاک کند و دردهای بلغمی زایل گرداند و صرع را دور نماید و در اضمده تقویت ذکر نیز بکار می افتد۔[۱]

سمندر پھین بفتح سین مهمله و ضم میم و سکون نون و دال مهمله و فتح رای مهمله و کسر بای فارسی و خفای ها و سکون تحتانی و نون اسم کف دریا یعنی زبد البحر ست و ہندیان آنرا مجادم بفتح میم و جیم و الف و فتح واو و سکون میم دوم و پھینم بکسر بای فارسی مجهوله و خفای ها و سکون تحتانی و فتح نون و سکون میم و اد ہتی مل بضم همزه و فتح دال مهمله و کسر فوقانی و خفای ها و سکون تحتانی و فتح میم و لام و پھینکم بکسر بای فارسی و ہا و تحتانی و نون و کاف و میم یعنی میل و کف است که از دریا پیدا می شود و ساکر پھینکم بفتح سین مهمله و الف و فتح کاف و رای مهمله و بای فارسی و ہا و تحتانی و نون و کاف و میم یعنی کف دریا میگویند۔

مزاج او سرد و خشک و زحمت و علتهای بلغم و باصره و حلق و گوش و کشٹ و دمامیل را دور کند و رنگ آیینه می زداید و بامراض چشم خوب ست و باید که بسیار سفید جهت دوا باید گرفت نوشته اند۔

سمی بفتح سین مهمله و کسر میم و سکون تحتانی اسم جمی ست

سمی شکت اسم بھوجمی۔

سمدر لون بفتح اول و ضم میم و دال مهمله مشدد رای مهمله و ضم لام و سکون واو و نون اسم نمک دریائی۔

سمندر جنت نیز می نامند بفتح جیم و سکون نون و ضم فوقانی بمعنے پیدائش دریائی۔

سمده وره بفتح سین مهمله و کسر میم و سکون دال و خفای ها و فتح واو و رای مهمله و وقف های دوم یعنی جوشش در آتش سوزانیدن مدعای دلی حاصل می آرد این چنین

---

[۱] سمندر پھین۔ (اردو) سمندر جھاگ (سنسکرت) سمندر پھین (عربی) اندالعبر (فارسی) کف دریا (مرہٹی) سمندر پھیں۔ (گجراتی) سمندر پھین (تلنگی) سردینکا (کنرٹی) سمندرا نابکی (انگریزی) کٹل فش بون (لاطینی) اسپو فش انالس (ملیباری) کٹل نورے۔ (از گھنٹو وانڈین مٹریا مڈیکا)

عقیدۂ ہنودان ست اسم پلاس نوشتہ اند۔
سمدرسم بفتح سین مہملہ وضم میم وسکون دال وفتح راے مہملہ وسین ومیم دوم یعنی نزد دریا میشود اسم کچبیل۔
سمبرینو بفتح اول وسکون میم وفتح موحدہ وکسر راے مہملہ وسکون تحتانی وضم نون وسکون واو اسم بام است۔
سمپنگا بفتح اول وسکون میم وکسر باے فارسی وخفاے نون وفتح کاف فارسی والف اسم چنپاست۔
سمرہی بضم سین مہملہ ومیم وسکون رای مہملہ وکسر ہا وسکون تحتانی اسم درخت سہ وہاری سینڈاست۔
سمنتدہ گدہ بفتح سین مہملہ ومیم وسکون نون وفتح فوقانی وضم دال مہملہ وسکون کاف فارسی وفتح دال مہملہ دوم ووقف ہا اسم سینڈرا است۔
سمیاک بفتح سین مہملہ وکسر میم مشددہ وخفاے تحتانی والف وسکون کاف یعنی بار سیاہ اسم املتاس است۔
سمرشاکال بضم سین مہملہ وسکون میم وراے مہملہ وفتح شین معجمہ والف وفتح کاف والف دوم وکسر لام یعنی خضاب سیاہ کنندہ اسم درخت نیل۔
سمرشاپوتی بضم سین مہملہ وسکون میم وضم راے مہملہ وفتح شین معجمہ والف وضم بای فارسی وسکون واو وکسر فوقانی وسکون تحتانی یعنی از دست رسیدن باد بسیار خوشبوئی میدہد اسم مشتی گربہ دشتی۔
سمنگا بفتح سین مہملہ ومیم وخفاے نون وفتح کاف فارسی والف یعنی شاخہاے ہموار ویکسان اسم شرمندی
سمبی بکسر سین مہملہ وسکون میم وکسر موحدہ وسکون تحتانی اسم کھٹر سنبھل۔

فوائد اسماء سین مہملہ با نون

سنگھاڑہ[1] بکسر سین مہملہ و خفاء نون و فتح کاف فارسی و خفاء ہا والف و فتح راء ہندیہ و وقف ہا و ہندیان آنرا شرنگاٹک بضم شین معجمہ و رای مہملہ بخفاء نون و فتح کاف فارسی و الف و فتح فوقانی ہندی و کاف یعنی شاخ دار و خوبصورت است و تربشر نگا بکسر فوقانی و رای مہملہ و سکون تحتانی و ضم شین معجمہ و راء مہملہ و خفاء نون و فتح کاف فارسی و الف یعنی سرشاخہاست و جلبندہ بفتح جیم و لام و کسر موحدہ و سکون نون و ضم دال مہملہ و سکون واو یعنی در آب پیدا شوند و تری کنٹک بکسر فوقانی و رای مہملہ و سکون تحتانی و فتح کاف و سکون نون و فتح فوقانی ہندی و کاف و دوم یعنی او را ستہ خار است و عوام ہنودان آنرا پنیگڈہ گویند بکسر بای فارسی و سکون نون و کسر دال ہندیہ و سکون تحتانی و فتح کاف فارسی و دال ہندیہ دوم مشددہ و وقف ہا یعنی جبر آرد ازین سبب کہ ہنودان آرد نمودہ نان تنک پختہ و یا در روغن بریان کردہ اکثر در ایام روزہ خود میخورند۔

ماھیت آن بار نباتی ست آبی یعنی روئیدگی او در غدیرہا و تالابہا میشود و بیل دراز و باریک میشود از بیخ تا قریب انتہا برگ ندارد اما بر سر آب چند برگ میکند مربع دو پہلو کنگرہ دار مانند آرہ و دو پہلو صاف بے کنگرہ رنگ یک جانب برگ سبز بجانب دیگر سفیدی مائل و باز عنبت اندکی و دنبالہ برگ مانند غنچہ گل چنبیلی و اہلیلچی شکل و سفید و میان بندہای بیل و برگہای سنگھاڑہ میشود سہ گوشہ و سفید چون سورنجان و بر بالائیش پوست سبز باز و آید مانند شاخ برآمدہ و چون در آب جوش دادہ و پختہ پوست را دور نمایند مانند سورنجان برمی آید آنرا سنگھاڑہ و دیہ

---

[1] سنگھاڑہ۔ (ہندی) سنگھاڑہ (سنسکرت) شرنگاٹک (بنگالی) پانی پھل (مرہٹی) سنگھوڑا (تلنگی) پرگٹ گڈہ (دکھنی) (انگریزی و لاطینی) واٹر چیسٹ نٹ (پنجابی) گاؤ نڈری (از انڈین میڈیکا ٹر)

تامند تا وقتیکه خام ست لذیذ تر بود مزهٔ شیر میدهد و رسیدهٔ او سخت خشک او سخت تر گردد
مزاج او خامش سردتر و پختهٔ آن خشک و مزهٔ او شیرین و نارسیدهٔ او مسلوق
بود یا غیر مسلوق باشکر و نبات لذت میدهد۔

افعال آن گران و دافع فساد صفرا و خون و سوزش اعضا و مولد منی و مغلظ
آن و مقوی باه و فزایندهٔ باد و بجهت اسهال خونی و سنگ مثانه و سرفه و لاغری و تپ و
بیهوشی و زحمت شراب و خشکی حلق و ناقهین را سود دهد و مقعد و گرسنگی رازیان
دارد و قابض و ثقیل ست و در سفوفات و معاجین باهیه بکار می آید اگر از خوردنش
زحمت دهد قند را در آب جوش داده گرم گرم بنوشد که مصلح ضرر اوست۔

سنکاہلی بفتح سین مهمله و خفای نون و فتح کاف و الف و ضم ها و کسر لام و
سکون تحتانی و بزیادت تے و او بعد ها نیز آمده و گویند که آنرا کوریاله و هولبورا نیز میگویند

ماهیت آن نباتی ست نازک با شاخهای بسیار باریک مثل کاه
بیاره می دواند و بروی زمین پهن میگردد و برگ او سبز ریزه و بسیار کوچک و گلش
سفید و کوچک و انبوه وقت صبح و شب ماهتاب خوشنما میباشد صاحب مخزن الادویه
اسم لسان الثور نوشته اما مغایر اوست و بعضی اطلاق این اسم بر سورج مکهی هم میکنند
و هندیان آنرا شنکهه ورچهه بفتح شین معجمه و خفای نون و فتح کاف و خفای هر دو ها
و ضم واو و رای مهمله و فتح جیم فارسی و خفای هر دو های دوم یعنی درخت خرهره و
در بعضی نسخ شنکهه پشپی و شنکلورچهه بضم شین معجمه و سکون کاف و فتح لام و ضم واو و رای
مهمله و جیم فارسی و دو ها یعنی سفید درخت و بهومی لگنا بضم موحده و خفای ها و سکون
واو و کسر میم و سکون تحتانی و فتح لام و سکون کاف فارسی و فتح نون و الف یعنی
درخت خرد و بزمین ملاصق و شنکل کنده بضم شین معجمه و سکون کاف و فتح لام و کاف دوم
و خفای نون و فتح دال مهمله و خفای ها یعنی بیخ سفید و ویرکهه ورنتا بکسر دال مهمله و سکون

سنکاہلی۔ (اردو) شنکھاہولی (پنجابی) بھوڑ بھرنگ (سنسکرت) شنکھ پشپی (بنگالی) شنکاہلی (گجراتی)
شنکھاولی۔ (انگریزی) (از نگھنٹو)

تحتانی ورای مہملہ وفتح کاف فارسی وخفاے ہر دو ہا وضم واو رای مہملہ وسکون نون وفتح فوقانی والف یعنی دراز وگرد وصنوبری شکل وہر سوانگی بفتح ہا ورای مہملہ وسکون سین مہملہ وفتح واو والف وخفاے نون وکسر کاف فارسی وسکون تحتانی یعنی گلہاے خُرد خُرد وشاخہاے خُرد خُرد وبرگہاے ریزہ ریزہ وارد وشنکہہ پشپکا بفتح شین معجمہ وخفاے نون وفتح کاف وخفاے ہر دو ہا وضم باے فارسی وسکون شین معجمہ دوم وکسر بای فارسی دوم وفتح کاف والف یعنی گلشن سفید وخُرد بصورت خرمُہرہ میباشد وخوشبواست وخوشوقتی وخوشحالی می بخشد میگویند ۔

مزاج او گرم وتر ومزہ اوز مخت ومزہ دار ۔

ماہیت آں ملین ومقوی قوت حافظہ وذکا وخرد ومُدرکہ واز جملہ رسائن ودافع پرمیو وسوزاک وذیابطیس وبول شیرین وامراض گردہ ومثانہ واحلیل وسوزش وآتشک است وبامراض چشم بسیار سودمند وصاحب شریفی گوید کہ پوست بیخ او در تقویت باہ وغلظت منی بتجربہ آمدہ وگویند کہ چون نبیذ را بشیرہ او سحق وطبخ دہند رُب میگردد واللہ اعلم بالصواب ۔

سن بفتح سین مہملہ وسکون نون وہندیان آن را جنمو بفتح جیم وسکون نون وضم میم وسکون واو وشن بضم شین معجمہ ونون وگہنٹا بفتح کاف فارسی وخفاے ہا وسکون نون وفتح فوقانی ہندے والف یعنی نرم وریشہ دار وبرہنت پشپی بضم موحدہ وسکون رای مہملہ وفتح ہا وسکون نون وفتح فوقانی وضم بای فارسی وسکون شین معجمہ وکسر بای فارسی دوم وسکون تحتانی یعنی گل ورگل میشود یعنی مضاعف بود وشن پشپی بشین معجمہ ونون وبای فارسی وشین معجمہ دوم وبای فارسی دوم وتحتانی یعنی گل انبوہ وشنشنی بفتح شین معجمہ ونون وکسر شین معجمہ دوم ونون دوم وسکون تحتانی یعنی بسیار انبوہی دار دمیگویند ۔

سن ۔ (اردو) پٹ سن پاسن (سنسکرت) شن پشپی (فارسی) لارنا (بنگالی) ون سنشٹی یا جھنجھنی ۔ (مرہٹی) رام تاگ (گجراتی) شن پشپی یا کھلکھلا (تلنگی) شن متوبیل یا جبین سنجر (لاطینی) کروٹولیریا (از نگھنٹو)

ماهیت آن درخت نباتی است کہ او رامی کارند وخرد وتیز میشود شاخهایش انبوه بایکدیگرتافته شده مانند ریسمان برگ او مانند برگ روآس وازان اندکے دراز وگلش هم خرد وزردی مائل وبار او غلافی درهرغلاف دوتخم سیاه هردوطرف باریک وبردی غشاسفید رنگ والدا جد مرحوم اکثر میفرمودند کہ کرمدانہ عبارتست ازین تخم وآن تخمی ست جلیل القدروعظیم المنفعت ازبرگهائے نرم ونازک او نانخورش میشود وبرگ خشک اوهم بکار دوامی آید وازپوست درخت ریسمان وستلی وٹاٹ ودیگر فرشها ولباسها وغیره هما میسازند وبیشتر آنرا گرد پنبه زار کاشت می کنند وآن بردوگونه است خرد وبزرگ ازبرگ وگل هردو نانخورش میسازند۔

مزاج برگ او سرد وخشک وتخم او گرم وخشک درسوم۔

افعال او برگ آن گران وقابض وحابس شکم وخون نفاس وتخم او مسهل زرد آب ومخرج دیدان وبلاغم ودافع قولنج بتجربه وزیاده کننده منی نوشته اند لیکن نزد فقیر دوا بسیار سخت است امعاء را می پیچد ومخرج را می سوزاند وزیاده ازنیم درهم هلاک میکند۔

سنکیسر بفتح سین مهمله وخفاءے نون وکسرکاف وسکون تحتانی وفتح سین مهمله دوم وسکون راے مهمله وهندیان آنرا سرکیسرم بکسرسین وراے ساکنه مهملتین وزیادتی میم یا بزیادتی باے فارسی یعنی سرکیسرپ وبعضی بعوض سین اولی جیم فارسی آورده چلکیسرپ می گویند۔

ماهیت آن درختی است بزرگ باساق وشاخهای بسیار بزرگ برگ او بسا انبوه بشکل برگ تمرهندی وگل او همیشه بهار وبیجزگے ومختلف اللون بعضے صندلی وبعضے زرد وبعضے سفید ودرمیانش ریشهای سرخ وبرسر ریشهاے چیزے مانند برنج وکفیده سرش سرخ وپائین زرد وبار او غلافی بدرازی یک فتر واندکے پهنا وپراز تخمهای مقطر ومخدر۔

مزاج او گرم وخشک دردوم۔

افعال آن محلل ومفتح ومنضج وملین جهت درد مفاصل ونقرس وعرق النسا

ورياح واورام شربا ًوكما ًدا نافع وبتجربه رسيده وچون زمين را گرم كرده برگ آن را فرش نمود
مستسقے و صاحب ورد ہارا بخلطانند فی الفور اثر می کند و گل او گرم با عتدال و تر و خوشبو
و قابض جہت خفقان و قوت دل بکار آید و مُضر جگر و مُصلح او تخم کاسنی و ہندیان نوشته اند
که از خوردن ساگ برگ او پستان زنان کلاں شود و باد را نافع و امراض فساد و بول
و پرمیو را سفید و خون متعفن صالح کند و برائے سوزاک و پرمیو نو و کهنه بتجربهٔ راقم آثم
آمده و آب برگ سنکیسر یک توله و لہسن یک پوتهیه یک عدد و روغن گاو شش توله
صباح بنوشند و غذائے بی نمک بخورند دریکروز دفع میشود حاجتِ تکرار نیست-

سنبھالو بفتح سین مہملہ و خفائے نون و فتح موحده والف و ضم لام و سکونِ
واؤ و بشین معجمه نیز بزیادتی ہا بعد موحده ہم آمده و او غیر پنجکشت است و ہندیان آنرا
و آولی بفتح واؤ والف و کسرِ واؤ دوم و لام و سکون تحتانی گویند دبر دو قسم نوشته اند
سیاه و سفید سیاه را نلا وا ولی بفتح نون و لام مشدده والف یعنی سیاه سنبھالو و بہوتا
بضم موحده و خفائے ہا و سکون واو و فتح فوقانے والف یعنی شیاطین را می گریزاند
و کیشی سیتسہا بکسرِ کاف مجهول و سکون تحتانی و کسر شین معجمه و سکون تحتانی دوم
و کسر سین مہملہ و سکون تحتانی سوم و فتح فوقانی و سین مہملہ و ہا و الف یعنی لبستن برگ بموئے
سر سروی بسر را دور کند و در بعضے نسخ ماتا و یشی بفتح میم والف و فتح فوقانی و الف و کسرِ واؤ
و سکونِ تحتانی دوم آمده و نرگنڈی بکسرِ نون و سکون رای مہملہ و ضم کاف فارسی و سکونِ
نونِ دوم و کسر دال ہندے و سکون تحتانی نام است و بھوت کیشیکا بضم موحده و ہا و واو
و فوقانی و کاف و تحتانی اول و شین معجمه و تحتانی دوم و کاف دوم و الف یعنی جائیکه این
درخت است ہرگز شیاطین در آنجا گذر نمی کنند و دیگر آنکه شیرهٔ او موہا را درست میسازد

سنبھالو - (اردو) سنبھالو - نرگنڈی (سنسکرت) سندھووار - نرگنڈی (عربی) اثلق -
(فارسی) فنجنگشت (بنگالی) نشندا (مرہٹی) نرگندی - پھلانجی (گجراتی) ناگڈ یا نگوڑ (تلنگی) تیلاوادیلی
ناوی چیٹو (گنہٹو - صـ۱۰۲) (انگریزی) فی وی تِفنڈ چسٹری (از مڈیکا مٹریا) (پنجابی) سم ہالو (گجراتی) نگوڈے -
(مارڈواری) نیگڈ (از خزائن الادویه)

وسفید را تلاواولی بکسر فوقانی ولام مشدده والف یعنی سنبھالو سفید وسوبتاپشپا بکسر سین
مہملہ وواو وسکون تحتانی وفتح فوقانی والف وضم بای فارسی وسکون شین معجمہ وفتح بای
فارسی دوم والف یعنی گلشن سفید میشود وسندھوار بکسر سین مہملہ وسکون نون وخفای
دال مہملہ وہا وفتح واو والف وضم رای مہملہ نام است وپرگتاجی بضم بای فارسی ورای مہملہ
وسکون واو وکاف فارسی وفتح فوقانی والف وکسر جیم فارسی وسکون تحتانی یعنی میگویند
کہ آن درخت پہالکاجس بفتح بای فارسی وخفای ہا والف وفتح لام وکاف والف
وجیم فارسی وسین مہملہ یعنی از عرق پیشانی سداشیو پیدا شدہ است می نامند ودر بعضی
نسخ شیشانی آمدہ بکسر شین معجمہ وسکون تحتانی وفتح شین معجمہ دوم والف وکسر لام
وسکون تحتانی۔

ماہیت آن درختی است نہ کلان ونہ خُرد تنہ وشاخہا دارد وبرگ ہر شاخ
باریک سہ عدد باہم متصل بصورت برگ ریحان وکنگرہ دار ونوکدار یکطرف سبز
وطرف دیگر سیاہ سیاہ را اسفید وسفید را اسفید بلکہ قسم سفید را بر ہمہ اجزای او
سفیدی بود وقسمی از وی است کہ از آن سیماب بر می آید وآنرا در ہندی رسواولی
بفتح را وسین مہملتین وواو والف وواو دوم ولام وتحتانی وسیپہالکا بکسر سین
مہملہ مجہولہ وسکون تحتانی وفتح بای فارسی وخفای ہا والف وکسر لام وفتح کاف والف
یعنی برگش کلاں بسوی پائین رنگ دارد وسوہا زگندی بضم سین مہملہ وسکون واو وفتح
ہا والف ونون ورای مہملہ وکاف فارسی ونون دوم ودال ہندیہ وتحتانی یعنی
این قسم زگنڈی خوب بومید ہد ونیلیکارس بکسر نون وسکون تحتانی وکسر لام وسکون
تحتانی دوم وفتح کاف والف وفتح را وسین مہملتین یعنی برگ او بسوی اعلی نیلگون
میشود از پوست وی سیماب بر می آید وسویتسویتا بکسر سین مہملہ وواو وسکون تحتانی وفتح
فوقانی وکسر سین مہملہ دوم وواو دوم وتحتانی دوم وفوقانی دوم والف یعنی گلشن سفید
سفید می شود وسرسا بفتح سین ورا وسین دوم مہملات والف یعنی خوب وبہتر سیماب از وی
بر آید وبھوتویستا بضم موحدہ وخفای ہا وسکون واو وفتح فوقانی وکسر واو وسکون تحتانی

وسین مہملہ وفتح فوقانی دوم والف ودھماگتی بفتح دال مہملہ خفاے ہا وفتح میم والف وفتح کاف فارسی وکسر فوقانی وسکون تحتانی معنی این دو اسم اینکہ دُخان او بھوت وپلید وشیاطین را میگریزاند وتخم آنرا کپلا بفتح کاف وکسر باے فارسی وفتح لام والف وربنکا بکسر راے مہملہ ومجہولہ وسکون تحتانی وضم نون وفتح کاف والف وکانتی بفتح کاف والف وسکون نون وکسر فوقانی وسکون تحتانی یعنی رنگ روشن ورآجہ پتری بفتح رائے مہملہ والف وفتح جیم وخفاے ہا وضم بای فارسی وسکون فوقانی وکسر راے مہملہ دوم وسکون تحتانی معنی دختر بادشاہ است وہرینکا بفتح ہا وکسر راے مہملہ مجہولہ وسکون تحتانی وضم نون وفتح کاف والف نام است میگویند۔

مزاج او گرم در دوم وخشک در سوم تیز وتند است۔

افعالِ آن جہت سُرفہ وباد ودرد سر وریاح را گرم کردہ بستن بر رگہای او مفید ومحلل باد بود واقسام کشٹ وخروج مقعد وکرم را مفید تخم وی نیز بسیار گرمی می کند وقسمی از ہشتاد قسم باد کہ آنرا او دراک نامند دفع کند وکریِ گوش دور نماید تکمید از برگ او جہت صرع ابہامی بتجربۂ فقیر آمدہ وتخم او جہت صلابت طحال ونفخ آن وسیلان منی ومذی معمول راقم است وخاییدن برگِ نرم کہ کونپل نامند وپس از ان آب شب ماندہ سر مضمضہ نمودن دافع درد دندان وورم لثہ وبرآمدن خون از بُنِ آن وبوی بد دہن وسیلان لُعاب وآب لزج از آن میکند وبتجربہ آمدہ۔

سُنبل کھار بضم سین مہملہ وخفاے نون وضم موحدہ وسکون لام وفتح کاف وخفاے ہا والف وسکون راے مہملہ اسم سَمُّ الفار است کہ بہ اُردو پاشان وبعربی تنک وتراب ہالک نامند وآن بر اقسام است وسم[۱] مطلق۔

---

[۱] ۔ وارکریلہ زرد گندا سشنہ بالای شیر آویختہ جوش دہند کہ شیر تمام برود مُصلح اوست خصوصاً ہلدیہ را بتجربۂ راقم آمدہ بسیار بیاریہاے صعیبہ را دادہ شدہ خصوصاً ہمراہ قرص کافور بقدر دانۂ خردل سریع النفع یافتہ ۱۲

سنی شنا بضم سین مہملہ و کسر نون مشددہ و سکون تحتانی و فتح شین معجمہ و نون مشددہ دوم و الف اسم ساگ چنچل ست بمعنی برای پرہیز خوب ست۔

سنگترہ بفتح سین مہملہ و خفای نون و سکون کاف فارسی و فتح فوقانی و رای مہملہ و وقف ہا اسم میوہ ایست مشابہ بشکل نارنگی و کونلہ بلکہ از قسم آنست انشاء اللہ تعالی ہمہ دریکجا مذکور گردید۔

سنگ سلاجیت بسین مہملہ و نون و کاف فارسی و فتح سین مہملہ دوم و لام و الف و جیم و تحتانی و فوقانی۔

ماہیت آن سنگ سفید۔

سنتار بفتح سین مہملہ و سکون نون و فتح فوقانی و الف و سکون رای مہملہ و بزیادتی میم و ہم آمدہ اسم ملائی است۔

سنگپرہ بفتح سین مہملہ و خفای نون و کسر کاف فارسی و فتح بای فارسی و رای مہملہ و وقف ہا اسم دیودالی یعنی پنڈال است۔

سنگ یہود اسم حجر الیہود در ہندی رانی پنڈو و شلاجم و استوران نامند۔

افعال آن دافع مرض جانگیر نوشتہ اند۔

سنگرک بضم سین مہملہ و خفای نون و سکون کاف فارسی و ضم رای مہملہ و سکون کاف یعنی بامراض میہ مفید اسم سینڈ تدہاری است۔

سندوری بکسر سین مہملہ و خفای نون و ضم دال مہملہ و سکون واو و کسر رای مہملہ و سکون تحتانی اسم سداسہاگن۔

سنبرکند بفتح سین مہملہ و خفای نون و فتح موحدہ و سکون رای مہملہ و فتح کاف و خفای نون و سکون دال مہملہ اسم باراہی کند است۔

سنگھال بفتح سین مہملہ و خفای نون و فتح کاف فارسی و خفای ہا و الف و لام قسم از پنڈالو نوشتہ اند۔

سنگ جراحت بفتح سین مہملہ و خفای نون و سکون کاف فارسی

وفتح جیم و رائے مہملہ و الف وفتح حاحطی وسکون فوقانی اسم سرکولا۔

سنگ بصری بسین ونون وکاف فارسی وموحدہ وصاد ورائے مہملتین وتحتانی اسم کہپر یاست کہ آن روح توتیاست۔

سندھی بکسر سین مہملہ وخفائے نون وکسر دال مہملہ وخفائے ہا وسکون تحتانی اسم زنجبیل

سنبھالی بفتح سین مہملہ وخفائے نون وفتح موحدہ وخفائے ہا والف وکسر لام وسکون تحتانی اسم منڈی۔

سنگھوش بفتح سین مہملہ وخفائے نون وضم کاف فارسی وخفائے ہا وسکون واؤ وشین معجمہ اسم چھاچ۔

سندولہ بفتح سین مہملہ وخفائے نون وضم دال مہملہ وسکون واؤ وفتح لام ووقف ہا اسم بار درخت سیندہی۔

سندہوار بکسر سین مہملہ وخفائے نون وسکون دال مہملہ وخفائے ہا وفتح واؤ والف ورائے مہملہ اسم سنبہالوئے سفید است۔

سندہوپشپی بکسر سین مہملہ وسکون نون وضم دال مہملہ وخفائے ہا وسکون واؤ وضم بائے فارسی وسکون شین معجمہ وکسر بائے فارسی دوم وسکون تحتانی اسم گل دہاتکی است بمعنی گل دافع سردی۔

سندھیاورت اسم چندکھی است۔

سنوف بفتح سین مہملہ وخفائے نون وسکون واو وفا وہندیان آنرا اسنونپ بضم سین وزیادتے نون دوم وبہ تبدیل فا ببائے فارسی می گویند اسم بادیان است۔

سناپیلی بفتح سین مہملہ ونون مشددہ والف وفتح بائے فارسی وکسر تحتانی ولام وسکون تحتانی دوم اسم ساگ لونیاست وبیاید انشاء اللہ تعالیٰ۔

سینتماور بفتح سین مہملہ وسکون نون وضم تحتانی وفتح فوقانی مشددہ ومیم والف وفتح واؤ ورائے مہملہ یعنی از آمیزش حاصل میشود اسم نرپھلا است۔

فوایداسمائے سین مہملہ باواؤ

سونا بضم سین مہملہ وسکون واؤ وفتح نون والف بفارسی زر و بعربی ذہب وہندیان آنرا بہنگار بفتح موحدہ وخفائے ہا ونون وفتح کاف فارسی والف وسکون رائے مہملہ وجامبوندی بفتح جیم والف وسکون میم وضم موحدہ وسکون واؤ وفتح نون وکسر دال مہملہ وسکون تحتانی وجاتروپ بفتح جیم والف وسکون فوقانی وضم رائے مہملہ وسکون واؤ وبائے فارسی یعنی در دریائے جامبو پیدا میشود وہرنیا بکسر ہا وفتح رائے مہملہ وکسر نون مشددہ وخفائے تحتانی والف وہیا بکسر ہا وسکون تحتانی وفتح میم والف وہاٹک بفتح ہا والف وفتح فوقانی ہندی وسکون کاف یعنی روشن و درخشندہ و دولت است وچامی کرم بفتح جیم فارسی والف وکسر میم وسکون تحتانی وکاف وفتح رائے مہملہ وسکون میم دوم یعنی زر و رنگ موجب افزایش دولت بود وچار وپشپ بفتح جیم فارسی والف وضم رائے مہملہ وسکون واو وضم بائے فارسی وسکون شین معجمہ وضم بائے فارسی دوم وسورنا بضم سین مہملہ وفتح واو وسکون رائے مہملہ وفتح نون والف وکانچن بفتح کاف والف وسکون نون وفتح جیم فارسی ونون دوم وتپنی بفتح فوقانی وبائے فارسی وکسر نون وفتح تحتانی مشددہ وشات کمبہ بفتح شین معجمہ والف وفوقانی وضم کاف وسکون میم وفتح موحدہ وخفائے ہائیں یعنے خالص وخوش رنگ است ورکم بضم رائے مہملہ وسکون کاف وفتح میم وکنک بفتح کاف اول ونون وکاف دوم وآیوچا بکسر ہمزہ وسکون تحتانی وفتح واؤ وجیم فارسی والف می گویند کہ این ہمہ نامہای طلاست کہ بعضی را معنی ہست وبعضی را نیست فقط اسم است۔

مزاج او سرد وخشک وبعضی گرم میدانند واکثری معتدل گفتہ اند وہمیں قول قریب بصواب۔

سونا (ہندی) سورن۔ (اردو) سونا (سنسکرت) سورن (عربی) ذہب (فارسی) زر۔ طلا (بنگالی) سونا (مرہٹی) گوڑا سورن۔ (گجراتی) سونو (تلنگی) بھنگار (انگریزی) گولڈ (ازنگہنٹو) GOLD

افعال او مہی و دافع وبا و سمیت اخلاط و دیوانگی و تپ و خشکی و برافروزندۂ رنگ و از جملہ رساین است و مقتول او کہ مرگانک نامند برائے او افعال عجیب نوشتہ اند

سورنا بضم سین مہملہ و فتح واؤ و سکون راے مہملہ و فتح نون و الف یعنی زرد رنگ طلائی اسم کمکشٹ است چونکہ گلش طلائی رنگ میشود لہذا باین اسم موسوم گشتہ۔

سورنالتا بسین و واؤ و راے مہملہ و نون و الف و فتح لام و فوقانی و الف دوم یعنی بیل زرد طلائی رنگ۔

سورنتا بسین و واؤ و راے مہملہ و فتح نون و فوقانی و الف یعنی بدن را مانند طلا میکند اسم مالکنگنی است۔

سورن بضم سین مہملہ و سکون واؤ و فتح راے مہملہ و سکون نون زمین کند را گویند و آن بر دو قسم است باغی و دشتی و ہندیان باغی را پلہ کند بضم باے فارسی و فتح لام مشددہ و خفاے ہاو فتح کاف و سکون نون و فتح دال مہملہ و الف و دشتی را اروی کند بالفتح

سورن۔ (اردو) زمین کند (سنسکرت) سورن (فارسی) زمین قند (بنگالی) اول (مرہٹی) گوڑا سورن (گجراتی) سورن (تلنگی) منچا کندا

۱۔ ترکیب کشتن طلا صحیح و مجرب طلائے خالص را برادہ کردہ ہموزن آن رسکپور بآب لیموں دو عدد اگر کلاں و رسیدہ باشد دالا چار دانہ از صبح تا شام حل کردہ در دو سفالی خردگلی داشتہ از آرد ماش بند کردہ بران گل سرخ چسپیدہ و بعد خشک شدن در بست و پنج عدد پاچک صحرائی داشتہ آتش دہند ہر روز ہمین سان تا پنج روز کنند و اگر بقضب طلائی رسکپور دہند در ہشت روز یا دو روز خواہد شد خوراک از یک گندم تا چہار گندم موافق سن و فصل بلد یا بدرقہ موافق مفرض بر وے طبیب حاذق ۱۲ منہ

۲۔ ترکیب دیگر طلا ورق کردہ در روغن و چھاچھہ و کینر گاؤ و کانجی و آب کلتھی جوش کردہ و شیراک در سہ برگ تمرہندی تا فتنہ پس از ان در آب برگ بھٹ کٹائی کہ خرد برگ باشد یکماشہ یا دو ماشہ بھی و سون گیرو حل کردہ بر ورق طلا لیپ دادہ در سی عدد پاچک دشتی پٹ دہد پنج دفعہ در بالو جنتر نہادہ بعدہ در ہموزن طلا پارہ صاف کردہ در آب برنج حل کردہ پنج دفعہ پٹ دہد و در سہ بار انکولا حل کردہ پنج دفعہ پٹ دہد کہ تا رنگ او مثل گل چنپا گردد ۱۲ منہ

ہمزہ وسکون راے ہندی وکسر واؤ وسکون تحتانی وکاف ونون ودال والف گویند ودر سنسکرت سرپنالا بفتح سین وسکون راے مہملتین وفتح باے فارسی ونون والف وفتح لام والف یعنی ساق او خاردار مانند مار است وتوریا کند بضم فوقانی وسکون واو ورائے مہملہ وفتح تحتانی والف وکرورکند ابضم کاف ورائے مہملہ وسکون واو وفتح راے مہملہ دوم یعنی این بیخ زود تلخی وتیزی میکند وآروی کند بفتح دال مہملہ والف وسکون راے مہملہ وکسر واو وسکون تحتانی یعنی این بیخ تلخ بود وسورنہان بضم سین مہملہ وسکون واو وفتح راے مہملہ ونون وہا والف ونون دوم وسورن کند ہردو نام اوست ۔

ماہیت آن بیخی است باغی از ماکول وبمقدار کلان برابر نصف کرہ سبوح فی الجملہ مشابہ بکشف کوہی وازان ساقہابرآید یکی بزرگ وباقی خرد ونہایت کلانی او تا بیک گز وخال دار مانند مار وبرسر ہریکے از ساقہا برگہای مشقق وبہم پیوستہ وچتر دار مانند برگ پنبہ دشتی غیر ماکول وبمقدار خرد تر ازو ودرسالے یکبار روید ویک شاخ کند بدرازی یک بالشت یا کم وزیادہ وبرسرش یک برگ مشقق بہفت تشقیق لیکن برگہاے باغی خورد برابر برگ سیتاپھل ومانا باشد ودشتی را برگہاے کلان تر ازو وہردو زبان را می خارد وآما خارش دشتی را بیشتر از نسبت باغی است ومصلح آن تراشیدہ در برگ تمر ہندے پختن است ۔

مزاج باغی گرم وخشک از جملہ اغذیہ دوائیہ است ودشتی در دوم گرم ودر سوم خشک ودوائیت صرف دارد

افعال آن سبک وبسیار خوب ولایق پرہیز وآتش ہاضمہ تیز کند ومزہ دار است وکف دور نماید وامراض سمیہ وبواسیر دفع سازد وقدری صفرا پیدا می کند وساق او بواسیر دور کند ومولد صفرا صاحب شریفی گوید کہ ازو اچار سازند وپختہ ہمراہ گوشت وبی گوشت ہم می خورند وہردو خشک وسبک ومشتہی طعام ودافع فساد بلغم وبواسیر ومولد خون صفراوی ونزد بعضے دیر ہضم ناقہہ وضعیف المعدہ زیادہ از نسبت درہم نخورند براے اصلاح بواسیر بسیار مستعمل وبجہت قولنج ودرد شکم مفید علتہاے

صفراوی وخونی را بد ومُضر بحنجره ومُصلح وے دوغ شیرین تازه پاره پاره نموده اول
در آب پختن ودور نمودن آن آب تا اجزائے بورقیه آن برود وبعد ازان در برگ تمرهندی
یا آمله جوش دادن واگر اورا سطین کرده در تنور تا یکپاس بگذارند وپس ازان پوست را
دور نموده تنها یا باگوشت پزند لذیذ وبے غایله بود غرض بدون اعمال مذکوره باعث
بی لذتے وخراش ومضرت است واگر در معاجین داخل نمایند پوست آنرا دور کرده
چندروز در سایه گذاشته خشک پخته داخل سازند وبیک قسم وے از درون سفید واز برون
مائل بسرخی وقسم دوم درون وبیرون سفید میشود وسرخ اقوی بود بحجر کند هم از قسم اوست
وصاحب دستور الاطبا گوید که مانند شلجم وچقندر بیخے است اچارش خوب میشود گرسنگی
زیاده میکند ولذت طعام پدید آرد وبلغم ببرد وجهت دفع بواسیر بے نظیر است وسورن
وحشی نباید خورد که علل مختلفه باز آرد فقیر گوید که معجون سورن وسفوف وحبوب وحلوا ومربا
واچار وقلیه وبری آن جهت انواع بواسیر بتجربه آمده ترکیب بری آن در موحده گذشت
صنعت معجون آن منقول از کتب هندیه جهت اقسام بواسیر منفعت کند واگر چندگاه
بخوردن آن مواظبت نماید بکلی دفع گردد اجزاے ان سورن منقی ومدبر شانزده درهم چیتر مول
هشت درهم زنجبیل چهار درهم فلفل گرد دو درهم هلیله وبلیله وآمله وپلپل دراز وفلفل
موُیه وتالیسپتر وبلادر وبرنگ کابلی مقشر هریک چهار درهم پتر توابدهارا هرایک شانزده
درهم دارچینی الایچی هرایک دو درهم قند وعسل دو چند ادویه کوفته بیخته معجون سازد
شربت او یکدرهم تا دو درهم از افراط وتفریط ادویه حاره وبارده بحسب امزجه موقوف
برائے طبیب حاذق است وهندیان در دفع المضار نوشته اند که مصلح زمین کند
برگ تنبول است۔

سوٹکامو بفتح سین مهمله وسکون واو وفتح فوقانی هندی وکاف والف وضم
میم وسکون واو گنڈنا گٹما نیز میگویند بضم کاف وسکون نون وکسر دال مهمله وفتح نون
دوم والف وضم کاف دوم وفتح میم مشدده والف درسنسکرت ششاشرنگی بفتح شینین
معجمتین والف وضم شین معجمه سوم وفتح راے مهمله وخفاے نون وکسر کاف فارسی

وسکونِ تحتانی نامند معنی لفظ مانند شاخ حیوان و سفید رنگ است۔

ماهیت آن نباتی ست بی برگ بلند می شود تا پاؤ گز و از بیخ شاخها میکند چهار پهلو و کجدار شکل شاخ بز سفید و سبزی مائل و بر سر هر شاخ گل میکند خرد و پنج برگی و سرخ مائل به نیرگی و بسیار خوبصورت و خوشنما و برگهاے گل او اندک اگنده میشود۔

مزاج او گرم و خشک و مزه تلخ و زش و شیرین دارد۔

افعال او مشتهی و مقوی معده و هاضم و اچار چٹنی او خوب میشود و جهت ضیق و سرفه نافع مولد کف و صفرا نوشته اند۔

سونشتری بفتح سین مهمله و خفای واو و نون و سکون شین معجمه و کسر راے مهمله و سکون تحتانی یعنی دو نصف میشود اسم سپاری۔

سُونٹھ[1] بضم سین مهمله و سکونِ واؤ و نون فوقانی هندی و خفاے هر دو ها بعربی زنجبیل و در سنسکرت مهاوشد بفتح میم و ها و الف و سکونِ واو و فتح شین معجمه و دال مهمله یعنی داروے بزرگ و شوناگرن بکسر واو و سکونِ شین معجمه و فتح واو دوم و نون والف و فتح کاف فارسی و راے مهمله و سکون نون دوم یعنی در خلقتِ نبات این چیز بهتر است و شو بهیشجا بکسر واو و سکون شین معجمه و فتح واو دوم و کسر موحده و خفاے ها و سکون تحتانی مشدده و فتح شین معجمه دوم و جیم و الف یعنی در آفرینش این دارو حکمارا حیات بخش و مویدست۔

ماهیتِ آن معروف۔

مزاجِ آن۔ گرم و چرب

افعالِ او مشتهی و سبک و مزه دار طبع را خوش کند و بدن را قوت و مزه میدهد و کف و باد دور کند و هاضم است و سوزش سینه دفع کند و کلانی شکم دور نماید۔

سومندا بضم سین مهمله و سکونِ واو و کسر میم و سکون نون و فتح دال مهمله و الف

---

[1] سونٹھ۔ (اردو) سونٹھ (سنسکرت) شنٹھی (عربی) زنجبیل (بنگالی) شُنٹھ (مرہٹی) سونٹھ (تلنگی) شنٹھی۔ (انگریزی) زنجر روٹ۔

وعوام آن را اشرا و شرم نیز گویند و در سنسکرت جنتپکا چا بفتح جیم وسکون نون وکسر فوقانی وسکون
تحتانی وفتح کاف والف وفتح جیم فارسی والف یعنی دافع وردسر ولاموچا بفتح لام
والف وضم میم وسکون واو وفتح جیم فارسی والف یعنی گلش برابر پھولی شالی وسیاه رنگ
میشود وسوکھما پتر بضم سین مهمله وسکون واو وکاف وفتح جیم فارسی وخفاے ہا وفتح میم
والف وفتح باے فارسی وسکون فوقانی ورائے مهمله مفتوحه یعنی برگش باریک مثل برگ
تمر هندی میشود وراجتا بفتح واو ورائے مهمله والف وکسر جیم وفتح فوقانی والف یعنی مرض
سپنس مفید است می نامند۔

مزاج او گرم وتر وافعال او مسمن بدن وبه بیماریهاے اطفال نافع وشیرهٔ برگ او
بر بدن ضماد نمودن دافع تپ وبوئے مزه تیز وبوئے خوش دارد۔

سومولکل بضم سین مهمله وسکون واو وفتح میم ودواو دوم وسکون لام وفتح کاف
وسکون لام دوم یعنی برابر ماهتاب است اسم رونهی است۔

سومالی بضم سین مهمله وسکون واو وفتح میم والف وبکسر لام وسکون تحتانی اسم گچوریست

سومنا بضم سین مهمله وسکون واو وفتح میم ونون والف یعنی دل را خوش کند اسم
جوتری است۔

سوراشتری بسین مهمله مفتوحه وسکون واو وفتح رائے مهمله والف وسکون
شین معجمه وفوقانی هندی وکسر راے مهمله دوم وسکون تحتانی وتوری کانی بضم فوقانی
وفوقانی وفتح واو وکسر راے مهمله وسکون تحتانی وفتح کاف والف وسکون نون وکسر
فوقانی وسکون تحتانی یعنی سرخ رنگ وروشن است وکانچی مرتیا بفتح کاف والف
وسکون نون وکسر جیم فارسی وخفاے ہا وسکون تحتانی وضم میم ورائے مهمله وکسر فوقانی
مشدده وخفاے تحتانی والف یعنی براے دفع نظر چشم مثل امرت است ومرنالکم
بضم میم وسکون راے مهمله وفتح نون والف وفتح لام وکاف وسکون میم اسم مشترک است
میان ساق گل نیلوفر واین دارو معنی لفظ اینکه سردی می کند وبوئش خوشگوار است وعوام
هنود آنرا توگر لگی نامند بضم فوقانی وسکون واو وفتح کاف فارسی وسکون راے مهمله وضم میم

وسکون لام وکسر کاف فارسی دوم وسکون تحتانی

مزاج او سرد وخوشبو

افعال آن طبع را خوشی بخشد وقبض وسوزش بدن دور نماید۔

سویرانجن بفتح سین مہملہ وکسر واو وسکون تحتانی وفتح رائے مہملہ وفتح ہمزہ وسکون نون وفتح جیم وسکون نون دوم قسمے از دادہ است وآنرا سوبہت کنت بزیادتی کاف مفتوحہ وسکون نون وضم فوقانی وبحذف لفظ کنت یعنی عمر صد سالہ بخشد وتا بصد سال عمر مینی را مستحکم میدارد وموچک بضم میم وسکون واو وفتح جیم فارسی وکاف وبجائے واو تحتانی ہم آمدہ یعنی خوردن او آدام را خوش سازد ونیز بھوشن بکسر نون وسکون واو وفتح شین معجمہ ونون یعنی چشمان را کل زیورست۔

مزاج او سرد بسیار وافعال او جہت فواق سمی وامراض چشم وکھی روگ مفید نوشتہ اند۔

سویریا بفتح سین مہملہ وکسر واو مشددہ وسکون تحتانی ورائے مہملہ وفتح تحتانی دوم والف اسم کانجی ست بمعنی سرد

سوورچ لون بفتح سین مہملہ وسکون واو اول وفتح واو دوم وسکون رائے مہملہ وفتح جیم فارسی وضم لام وسکون واو ونون اسم قسم نمک سیاہ است۔

سوگندھیچ بضم سین مہملہ وسکون واو وفتح کاف فارسی وسکون نون وفتح دال مہملہ وخفائے ہا وسکون نون دوم وجیم فارسی نیز می گویند یعنی بوئے خوش دارد ودر اقسام لونیا بیاید انشاء اللہ تعالیٰ۔

سوپاکھی بفتح سین مہملہ وسکون واو وفتح بائے فارسی والف وسکون کاف وخفائے ہا وفتح تحتانی یعنی نمک خوب اسم پرہ لون ست۔

سوہاگی بسین مہملہ وواو وفتح موحدہ وخفائے ہا وسکون الف وکاف فارسی وفتح تحتانی اسم سہاگہ بمعنی بسیار خوبی دارد

سوٹاپو بفتح سین مہملہ وسکون واو وفتح فوقانی ہندی وضم ہمزہ وبائے فارسی

مشددہ وسکونِ واؤ قسمِ نمک است کہ گازران بآن جامہ می شویند۔

سُوتَم بضم سین مہملہ وسکون واو وفتح فوقانی وسکونِ میم اسم سیماب است۔

سُوتَرا بضم سین مہملہ وسکون واو وفوقانی وفتح رائے مہملہ والف اسم تربد سفید۔

سُوکر بضم سین مہملہ وسکونِ واو وفتح کاف وسکون رائے مہملہ اسم خوک است وبعربی خنزیر نامند وبجاے کاف ہمزہ ہم آمدہ وکوال ہم میگویند وعوام ہنود آنرا پندی بفتح بائے فارسی وسکون نون وکسر دال مہملہ وسکون تحتانی میگویند وآن بردو قسم جنگلی وشہری جنگلی را اور سنسکرت وراہا بفتح واو وفتح رائے مہملہ والف وفتح ہا والف وکٹا بکسر کاف وفتح فوقانی ہندی والف وکروڑا بضم کاف ورائے مہملہ وسکونِ واو وفتح رائے ہندیہ والف نامند گوشتِ آنرا معتدل مائل بسردی ومرغن وبامزہ ومقوی ومولد کف ولذت دہ وخوش کنندۂ مزاج وفزائندۂ رنگ بدن ومسمن ومدرو ودافع پھیروگ وصفرا وشہری را گرام سوکر بکسر کاف فارسی وفتح رائے مہملہ والف وفتح میم و وگوشتش محلل باد معدہ ومشتہی ودافع امراض زچگی وکف وصفرا نوشتہ اند۔

سوکرے بفتح سین مہملہ وسکون واؤ وفتح کاف وکسر رائے مہملہ وسکونِ تحتانی یعنی خوبصورت اسم موسلی سیاہ است۔

سُومبلی بضم سین مہملہ وسکونِ واو وفتح میم وموحدہ وکسر لام مشددہ وسکون تحتانی اسم گلوست تیز وتلخ ودافع فساد باد وصفرا وبلغم از جملہ رساین نوشتہ اند۔

سوال بکسر سین مہملہ وفتح واو والف ولام اسم کنجال است کہ بعربی طحلب نامند از مجربے رسیدہ سوال سوختہ بروغن سرشف مخلوط کردہ برسفیدے دست وپا بمالد رنگ نیکو گرداند۔

سُوالی بزیادتی تحتانی اسم شنقاقل است۔

سُوا بکسر سین مہملہ وفتح واؤ والف اسم آملہ است وگفتہ اند کہ براے پرہیز وعلاج

سوکر۔ (اردو) سُوَر (سنسکرت) سوکر (عربی) خنزیر (فارسی) خوک (بنگالی) شوکر (مرہٹی) ڈوکر (انگریزی) پنجابی۔ سُوَر۔ اوندھا

بہتر پیدا شدہ و در ہمہ ترشیہا فایق است

سُوا بضم سین مہملہ و فتح واو مشددہ و الف اسم طوطا ست۔

سُوس بضم سین مہملہ و سکون واو و سین مہملہ دوم اسم خوک ماہی کہ بعربی دلفین نامند

سُوپ بضم سین مہملہ و سکون واو و بای فارسی یعنی ہر دانہ کہ بریان کنند و مقشر سازند وآن خشک و قابض ست و ہر قدر بریان زیادہ کنند سبک گردد۔

سُوپدہومک ۔ بضم سین مہملہ و سکون واو و فتح بای فارسی و ضم دال مہملہ و خفای ہا و سکون واو و فتح میم و سکون کاف یعنی دوران سر بادی و سردی را نافع اسم ہینگ ست۔

سونجل بضم سین مہملہ و خفای واو و نون و فتح جیم و سکون لام و بعوض لام رای مہملہ ہم آمدہ اسم قسم نمک ست۔

سُورن پشپی بضم سین مہملہ و فتح واو و سکون رای مہملہ و فتح نون و ضم بای فارسی و سکون شین معجمہ و کسر بای فارسی دوم و سکون تحتانی یعنی گل طلائی رنگ اسم جیلکو است۔

سُورنم بضم سین مہملہ و فتح واو و سکون رای مہملہ و فتح نون و سکون رای مہملہ و فتح نون و سکون میم و سُورنا با ضابطہ الف عوض میم یعنی خوش رنگ اسم طلا۔

سُوری ولی بضم سین مہملہ و سکون واو و رای مہملہ و فتح تحتانی و واو و کسر لام مشددہ و تحتانی دوم یعنی روئیدگی آفتابی رنگ اسم رسیاک۔

سُورج مکھی بضم سین مہملہ و سکون واو و کسر رای مہملہ و سکون جیم و ضم میم و کسر کاف و خفای ہا و سکون تحتانی بفارسی گل آفتاب پرست و اسم اوزبون یعنی آتش گون و گویند کہ عرب آنرا حلوۃ نامند و ہندیان آنرا آدیتا بھکتی بمد الف و کسر دال مہملہ

سورج مکھی۔ (ہندی) ہوردہ جا (سنسکرت) آرکا کنتھا (بنگالی) سوریم مکھی (انگریزی) سن فلور (گجراتی) سورج مکھ (تلنگی۔ تاملی۔ کنڑی) سوریا کنتی (فارسی) گل آفتاب پرست۔ (اردو) سورج مکھی

وفوقانی مشددہ وخفاے تحتانی والف وفتح موحدہ وخفاے ہا وسکون کاف وکسر فوقانی وسکون تحتانی وکپوتونکا بفتح کاف وضم باے فارسی وسکون واو وفتح فوقانی وواو دوم وسکون نون وفتح کاف دوم والف یعنی رنگ گل او فاختا ئے وشاخ گل خدار است وروی بھگت بفتح راے مہملہ وکسر واو وسکون تحتانی وموحدہ وہا وکاف فارسی وفوقانی یعنی مزید وغلام آفتاب است وسورجل بضم سین مہملہ وفتح واو وسکون راے مہملہ وفتح جیم فارسی ولام یعنی خاطر او مدام بسوئے آفتاب ست وسوریا ورتنی بضم سین مہملہ وسکون واو وراے مہملہ وفتح تحتانی والف وفتح واو دوم وسکون راے مہملہ دوم وفتح فوقانی وکسر نون وسکون تحتانی دوم یعنی بسوئے آفتاب گردندہ وسوریا کانتا بفتح کاف والف وسکون نون وفتح فوقانی والف یعنی روشن مثل رنگ آفتاب ویا چون زن ست مرآفتاب را کہ ہموارہ ہمراہ او میگردد وگوونتنی پریا بضم کاف فارسی مجہول وسکون واو وکسر واو دوم وسکون نون وکسر فوقانی ونون دوم وسکون تحتانی وکسر باے فارسی وسکون راے مہملہ وفتح تحتانی دوم والف یعنی بہ بیماریہاے گاوان مفید وبخوردن آنہا لذیذ ودر تلنگی پدترگڑ میگویند بضم باے فارسی ودال مہملہ مشددہ وسکون واو وکسر فوقانی وسکون راے مہملہ وضم کاف فارسی وراے ہندیہ یعنی بروز گردندہ می نامند وجہ تسمیہ اینکہ درروز ہر طرف کہ آفتاب میگردد گل این درخت ہم بآنسو میگردد۔

ماہیتِ آن درختیست مابین شجر وگیاہ بلند میشود تا بقد آدم وبرگش بارنگیت غباری ونرم وبے کنگرہ وگلہاے زرد طلائی وبزرگ وپہن ودرخشندہ ودرمیان آن برگہاے ریزہ سیاہ مائل بسرخی وتند بو وخوش منظر وپیوستہ رو بہ آفتاب دارد وبسوے او حرکت میکند وبشب پژمردہ میگردد وبرّی وبستانی ست برّی اقوی بود ودر چتر گل تخمہا میشود برابر قرطم وسیاہ واندرون مغز روغن دارد ومزہ دار۔

مزاج او گرم وخشک در دوم و **افعالِ او** جہت حصبہ وجدری وضیق وسرفہ ودرد قولنج واستسقا وبیمر گے دہن ودرد پاے ریحی وتپ بلغمی وسقوطِ اشتہا نوشتہ اند۔

وازخواصِ اوست کہ مگس برگل نمی نشیند واز دود آن موش وچلپاسہ میگریزد۔

وچون حامله در دستِ چپ گرفته دست راست بر و بگذارد بطفل ضررِ عظیم برسد واگر مدتی بدستور نگاهدارد باعثِ اسقاط می شود۔

سُوئی بضم سین مہملہ وسکونِ داو وکسر ہمزہ وسکون تحتانی وبہمزہ ممدودہ وغیر ممدودہ بدون ہمزہ واما بفتح تحتانی وزیادتی الف در آخر کلمہ نیز آمدہ اسم شبت وآن بر دو قسم بستانی وجنگلی بستانی تخم آنرا دالان خرو گویند وجنگلی را بت پاپڑہ نوشتہ اند۔

مزاج او گرم وخشک **افعالِ آن** محلل ومنضج وہاضم وباتریاقیت ومسکنِ بعض اوجاع یا ردہ مُدرِ بول وحیض وجہت ربو وفواق امتلائے وضعف معدہ وجگر وسپرز وسنگ گردہ ومثانہ وقولنج ومنع فساد اطعمہ وامراض بلغمیہ وحادثہ درسینہ ومعدہ وسنگ گردہ وآلاتِ تناسل نافع۔

سُودیرے بفتح سین مہملہ وسکونِ واوٗ وکسر دال مہملہ وسکون تحتانی وکسر رائے مہملہ وسکونِ تحتانی دوم مجہول الماہیت است اما بر دو قسم نوشتہ اند سیاہ وغیر سیاہ سیاہ آن از جملۂ رساین بود۔

مزاج ہر دو گرم وتیز **افعالِ او** باد وتپ را نافع وآواز صاف کند۔

سُونگلی بضم سین مہملہ وسکونِ واو وخفائے نون وفتح کافِ فارسی وکسر لام وسکونِ تحتانی اسم علفے است کہ بحیوانات مُضر بود۔

سُوما بضم سین مہملہ وسکون واو مجہولہ وفتح میم والف یعنی سفید اسم مشترک است میان کانجی وماہتاب۔

سُومولی بضم سین مہملہ وسکون واوٗ وفتح میم وواوٗ دوم وکسر لام مشددہ وسکون تحتانی یعنی از نباتات مانند ماہتاب درستارگان اسم کلوی بمعنے رنگ سفید اسم درخت بابچی است۔

سُومتی بضم سین مہملہ وسکون واو وفتح میم وکسر فوقانی وسکون تحتانی اسم سالپرنی و

سُومیا بفتح سین مہملہ وواو وکسر میم مشددہ وخفائے تحتانی والف نیز گویند

سُورنجانی بضم سین مہملہ وفتح واو وسکون رائے مہملہ وفتح نون وجیم والف

وکسر فوقانی وسکون تحتانی اسم قسم چنبیلی ست کہ گل او زرد بود۔
سُوادِ ماکھا بضم سین مہملہ وخفاے واو والف وضم دال مہملہ وفتح میم والف وفتح کاف وخفاے ہا والف اسم پاکھرنی یعنی لذت او مانند لذت ماش است۔
سُوادِ کنٹکے بسین مہملہ وواو والف ودال مہملہ وکاف ونون وفوقانی ہندی وکاف دوم وتحتانی یعنی خار بامزہ اسم حلو وملما۔
سُوادِ پاشکھنی اسم درخت ویلکر دست۔
سُوادِ مدیا بسین مہملہ وواو والف ودال مہملہ وفتح میم وسکون دال مہملہ دوم وفتح تحتانی والف یعنی مزہ ترش وشیرین مانند مزہ سیندہی دارد اسم چپٹ است
سُوادوگندہک بضم سین مہملہ وخفاے واو والف وضم دال مہملہ وسکون واو وفتح کاف فارسی وسکون نون وفتح دال مہملہ دوم وخفاے ہا وسکون کاف یعنی بوی خوش دارد اسم دونہ است۔
سُوگندہک بضم سین مہملہ وسکون واو وفتح کاف فارسی وسکون نون وفتح دال مہملہ وخفاے ہا وسکون کاف یعنی خوشبو اسم عود لوبان وگندہک را ہم میگویند۔
سُوکانڈک بضم سین مہملہ وسکون واو وفتح کاف والف وسکون نون وفتح دال ہندی وسکون کاف دوم یعنی چوب بہتر اسم شاخہاے نبات کریلہ است۔
سُومراجی بضم سین مہملہ وسکون واو ومیم وفتح راے مہملہ والف وکسر جیم وسکون تحتانی اسم باپچی است۔
سُومران بضم سین مہملہ وسکون واو ومیم وفتح راے مہملہ والف ونون در زبان عوام اسم روہنی است ونزد خواص
سُومیلان بضم سین مہملہ مجہولہ وسکون واو وکسر میم مجہولہ وسکون تحتانی ومیم دوم وفتح لام والف ونون د
سُومنگل بسین وواو وفتح میم وخفاے نون وفتح کاف فارسی ولام ہردو اسم روہنی ست ونیز لفظ سومنگل اسم جنالا است بمعنی اینکہ خوب وآئین بہتر عمر دراز کند

سونمکھی بضم سین مہملہ وسکون واو و نون وضم میم وکسر کاف وخفاے ہا وسکون تحتانی اسم مرقشیشائے ذہبی درہندی ہیم ماجنگ نامند و در حرف ہا بیاید انشاء اللہ تعالی۔

سومی بضم سین مہملہ وسکون واو مجہولہ وکسر میم وسکون تحتانی۔

ماہیت آن درختے ست کلان شاخہا دارد و برگ او مانند برگ موز و ریشہ‌دار و درشت از آن۔

سوپشکل بضم سین مہملہ وسکون واو وضم باے فارسی وسکون شین معجمہ و فتح کاف ولام یعنی خوشبو وقریب آب پیدا میشود اسم انتر گنگا وکنول وشتی۔

سوگچھپتر بضم سین مہملہ وسکون واو وکاف وفتح جیم فارسی وخفاے ہا وفتح میم و باے فارسی و فوقانی وراے مہملہ یعنی برگ باریکتر اسم ستاوری وسومندا۔

سوگندہ مول بضم سین مہملہ وسکون واو وفتح کاف فارسی وخفاے نون وفتح دال مہملہ وخفاے ہا وضم میم وسکون واو دوم ولام یعنی بیخ خوشبو اسم بیخ کوریالا ورا سناى خرد۔

سوگندہ بسین مہملہ و واو وکاف فارسی ونون و دال مہملہ وہا بمعنے خوشبو اسم برنج سرخ ونارجیل ورا سناى خرد وسرپاتھی است۔

سوگندہ گوپلیپی بضم سین مہملہ و واو وکاف فارسی ونون دال مہملہ وہا وضم کاف فارسی دوم وسکون واو دوم وفتح باے فارسی وفتح واو سوم وسکون لام وفتح تحتانی سوم یعنی ہمہ اجزاے درخت خوشبو اسم کوریالا۔

سوکسچس بضم سین مہملہ وسکون واو وفتح کاف وسکون سین مہملہ دوم وفتح جیم فارسی وسکون سین مہملہ سوم یعنی خوشبو میباشد اسم استہوالی۔

سوگندھیکا بضم سین مہملہ وسکون واو وفتح کاف فارسی وسکون نون وکسر دال مہملہ وخفاے ہا وسکون تحتانی وفتح کاف والف یعنی خوشبو اسم کوبیٹ و درخت ریحان ست۔

سویچامر بکسر سین مہملہ و واو وسکون تحتانی مجہولہ وفتح فوقانی وجیم فارسی والف

وسکون میم و فتح راے مہملہ و الف یعنی سفید و مثل حور میشو و اسم گل قلم و اسطی۔

سُوچہمپنر بضم سین مہملہ وسکون واو و جیم فارسی و خفاے ہا و فتح میم و باے فارسی و فوقانی مشدد و سکون راے مہملہ یعنی برگ باریک و تنگ اسم برگ الایچی وبرگ ہر دو ستاوری و جیلکو و برگ سچار و پریاتک و راکر دولہ خُرد و جمی و برگ چنچل کورہ است

سُوچہمنال بضم سین مہملہ وسکون واو و جیم فارسی و خفاے ہا و فتح میم و نون الف ولام یعنی چوب باریک و نازک و برگ نازک مانند زبان طوطہ اسم چاکا مکوست۔

سُوگندہک بضم سین مہملہ وسکون واو و فتح کاف وسکون نون و فتح دال مہملہ وخفاے ہا وسکون کاف یعنی خوشبو اسم سرپاچہی۔

سُوہاگندہ بضم سین مہملہ وسکون واو و فتح ہا و الف و کاف فارسی و نون و دال مہملہ و ہا یعنی بسیار خوشبو و خوش منظر اسم سرپاچہی خُرد۔

سُومکہہ بضم سین مہملہ وسکون واو و ضم میم وسکون کاف و خفاے ہا یعنی یعنی خوش روئی دارد و بایں یعنی مرض را دفع نمودہ روی مریض را ہوشیار و روشن نماید اسم ریحان حبشی است

سُوگندہیا بضم سین مہملہ وسکون واو و فتح کاف فارسی وسکون نون و کسر دال مہملہ و خفاے ہا وسکون تحتانی و کسر سین مہملہ دوم و خفاے تحتانی و الف یعنی شکنندہ فعل کوڑپالا اسم ہلہل ست۔

سُومیربریکا بضم سین مہملہ وسکون واو مجہول و فتح میم و موحدہ وسکون راے مہملہ و فتح موحدہ دوم و کسر راے مہملہ دوم وسکون تحتانی و فتح کاف و الف یعنی از خوردن دوران سر آرد اسم دیوانہ ہلہل است۔

سویت پوروک بضم سین مہملہ و کسر واو وسکون تحتانی و فتح فوقانی و ضم باے فارسی وسکون واو دوم و راے مہملہ و فتح واو سوم وسکون کاف یعنی سفیدی دست و پارا نافع اسم تخم سوجنا است۔

سوتیمولک بسین مہملہ و واو و تحتانی و فوقانی و ضم میم وسکون واو دوم و فتح لام وسکون کاف یعنی بیخ سفید اسم بسکہپرہ سفید است۔

سویتسارلی بسین و واؤ و تحتانی و فوقانی و فتح سین مہملہ و کسر نون و سکون تحتانی دوم یعنی اسہال سفید از خلط خام و کسلوس و کہوس فاسد را نافع در ویدی ٹھیکری ست۔

سویتکانڈو بسین مہملہ و واؤ و تحتانی و فوقانی و فتح کاف و الف و سکون نون و ضم دال ہندی و سکون واؤ یعنی شاخہائے سفید دار د اسم قسمے از درخت بگل است۔

سویت سمبھوا بسین مہملہ و واؤ و تحتانی و فوقانی و فتح سین مہملہ و سکون میم و فتح موحدہ و خفائے ہا و فتح واؤ و الف یعنی ہمہ اجزائش سفید اسم کچور ست۔

سوگندہی بسین مہملہ و واؤ و کاف فارسی و نون و دال مہملہ و ہا و تحتانی یعنی خوشبو بہور موتہہ و اشوکہ۔

سوپشپی بسین مہملہ و واؤ و باے فارسی و شین معجمہ و باے فارسی دوم و تحتانی یعنی خوشبو اسم دہانکی ست۔

سوہتکہین اسم نیمری ست۔

سُوسُواد بضم سین مہملہ و سکون واؤ و ضم سین مہملہ دوم و خفائے واو و الف و دال مہملہ یعنی خوش مزہ اسم انجیر باغی است۔

سورشا اسم دیرمل۔

سوشینہان بضم سین مہملہ و سکون واو و کسر شین معجمہ و سکون تحتانی و فتح نون و ہا و الف و نون دوم یعنی خوش بیدار د اسم درخت بنکاست۔

سوہا زگنڈے قسمی از زگنڈی ست۔

سویت سویت ہم میگویند۔

سوشردہا بضم سین مہملہ و سکون واؤ و فتح شین معجمہ و سکون راے مہملہ و فتح داؤ و ہا و الف یعنی خوشبو اسم برگ درخت اندکوست۔

سوملتا اسم گل گلاب و سیوتی وغیرہا۔ سوا سنتا نیز میگویند۔

سوگندہاج اسم کیوڑہ است۔

سویت پنڈرے اسم کہل است۔
سویتک اسم گل کنول سفید۔
سوگندہنیکنت اسم گل کنول شبینہ است۔
سویت کہڈیکا اسم سنگ بلیم است۔
سوپرنیکا اسم پہنچیتر است۔
سویت بندوک بکسر سین مہملہ و واو و سکون تحتانی مجہولہ و فتح فوقانی و کسر موحدہ و سکون نون و ضم دال مہملہ و سکون واؤ و فتح کاف یعنی سفید بلر۔
سوپورا بضم سین مہملہ و سکون واو و ضم باے فارسی و سکون واو دوم و فتح راے مہملہ و الف یعنی خوش مزہ اسم ترشی ترنج۔
سویت رگت بسین مہملہ و واو و تحتانی و فوقانی و راے مہملہ و کاف فارسی و فوقانی دوم یعنی سفید و سرخ اسم قسمی از بچناک است۔
سویتسار بکسر سین مہملہ و واو و سکون تحتانی و فتح فوقانی و سین مہملہ دوم و الف و راے مہملہ یعنی اسہال سفید را مفید اسم روہنی۔
سوریچی بضم سین مہملہ و کسر واو و راے مہملہ و سکون تحتانی مجہولہ و فتح جیم فارسی و کسر نون و سکون تحتانی یعنی خوب دست آورہم قسمی از سینڈ۔
سویت نردشٹ بسین مہملہ و واؤ و تحتانی و فوقانی و کسر نون و سکون را و کسر دال مہملتین و سکون شین معجمہ و فوقانی ہندی یعنی سفید بنظر مے آید اسم پاتلی سفید است
سوہار اسنا بضم سین مہملہ و سکون واو و فتح ہا و الف و فتح راے مہملہ و الف و سکون سین مہملہ دوم و فتح نون و الف اسم قسم راسناست بمعنی آنکہ راسنا چیز خوب است۔
سویت چندن بسین مہملہ و واو و تحتانی و فوقانی و فتح جیم فارسی و سکون نون و فتح دال مہملہ و سکون نون دوم اسم صندل سفید است۔
سوینپاکی بسین مہملہ و واو و تحتانی و فوقانی باے فارسی و الف و کسر کاف

وتحتانی اسم گمچی سُرخ بمعنی دافع برص وبہق سفید۔

سوینکامبھوجی بسین مہملہ وواو وتحتانی وفوقانی وفتح کاف والف وسکون میم وضم موحدہ مجہولہ وخفاے ہا وسکون واو وکسر جیم وسکون تحتانی اسم گمچی سفید۔

سوییت سندا بسین مہملہ وواوُ وتحتانی وفوقانی وفتح سین مہملہ دوم وسکون نون وفتح دال مہملہ والف یعنی سفید دافع امراض طفلان است اسم سفید سپلی است

سوییتکا بکسر سین مہملہ وواوُ وسکون تحتانی مجہولہ وکسر فوقانی وسکون تحتانی دوم وفتح کاف والف یعنی پرمیو سفید را نافع اسم عباسی ست۔

سوییت پشپ بکسر سین مہملہ وواوُ وتحتانی وفتح فوقانی وضم باے فارسی وسکون شین معجمہ وسکون بای فارسی دوم یعنی گل سفید یعنی سنبھالو سفید ست برنا وگذہل سفید۔

سوییت کنچک بسین مہملہ وواو وتحتانی وفوقانی وضم کاف وسکون نون وفتح جیم فارسی وسکون کاف دوم یعنے دافع کثرت سیلان عرق اسم سیاہ زیرہ است۔

سوبیت کیپرا بسین مہملہ وواوُ وتحتانی وفوقانی وکسر کاف وسکون تحتانی وباے فارسی وفتح راے مہملہ والف اسم بادنجان سفید است۔

سورچہال بضم سین مہملہ وسکون واو وفتح راے مہملہ وجیم فارسی مشددہ وخفاے ہا والف وسکون لام اسم لٹوپرے۔

سونترہ بضم سین مہملہ وسکون واوُ ونون وفتح فوقانی وراے مہملہ ووقف ہا اسم سنگترہ۔

سونیا مدہیو بضم سین مہملہ وسکون واو مجہولہ ونون وفتح تحتانی والف وفتح میم وسکون دال مہملہ وخفاے ہا وضم تحتانی وسکون واو دوم بمعنی دنبالہ باریکتر اسم گل گلیسا

سوجنا بضم سین مہملہ وسکون واو وجیم وفتح نون والف اسم سجہنہ وبحذف واو

سوجنا۔ (سنسکرت) سوبھنا ۔ دوش ہنگرد ۔ موہنگی (انگریزی) ہارس ریڈس)۔ (ہندی) سہن جن ۔ سیگوے (دکن) موہنگے کا جھاڑ ۔ (پنجابی) سانجنا ۔ (بنگالی) سجنہ (تلنگی) مناگا (گجراتی) سرگوا (مرہٹی) سشیگٹ موزنگا مول ۔ منا گا (ٹامل) مُرنگائی (کنٹری) مشنگا ۔ (انڈین مٹریا میڈیکا)

یعنی سجنا و بزیادتے ہا بعد جیم دبعوض الف نیز یعنی سوجھنہ ہم آمدہ و ہندیان آنرا برچند
قسم نوشتہ اند قسمی را منگا بضم میم و سکون نون و فتح کاف فارسی و الف گویند و در سنسکرت
سوبہجنا بفتح سین مہملہ و سکون واو و فتح موحدہ و خفاے ہا و سکون نون و فتح جیم
و نون دوم و الف یعنی صد بیماری را میبرند و تیجپنا گندہا بکسر فوقانی و سکون تحتانی و جیم فارسی
و خفاے ہا و فتح نون و الف و فتح کاف فارسی و سکون نون دوم و فتح دال مہملہ و ہا و
الف بمعنی بوے تیز و شگرو بکسر شین معجمہ و سکون کاف فارسی و ضم راے مہملہ و سکون
واو نام است و بھولپلوا بفتح موحدہ و ضم ہا و سکون واو و فتح لام و باے فارسی و لام دوم
مشددہ و واو دوم و الف یعنی برگ انبوہ و ارد و ادونسا بفتح ہمزہ و واو و دال مہملہ
و سکون واو دوم و خفاے نون و فتح سین مہملہ و الف یعنی نفس عظیم کہ در ہند سانس نامند
و چہمدہونسان بفتح جیم فارسی و خفاے ہا و فتح میم و دال مہملہ و خفاے ہای دوم و واو و نون
و فتح سین مہملہ و الف یعنی درد ہاے بدن را و مولکا بضم میم و سکون واو و فتح لام و کاف
و الف یعنی بیخ و پترکا بفتح باے فارسی و سکون فوقانی و فتح راے مہملہ و کاف و الف
یعنی برگ حاصل اینکہ اطبا میگویند کہ برگ و بیخ او برای تنگی نفس و درد اعضا
مفید است و قسم دیگر را کارنگا بفتح کاف و الف و سکون راے مہملہ و میم و نون و کاف
فارسی و الف و مرنگی بضم میم و فتح راے مہملہ و خفاے نون و کسر کاف فارسی و سکون
تحتانی یعنی از بوییش بدن می لرزد و شگرو کارکتا بکسر شین معجمہ و سکون کاف فارسی
و راے مہملہ و واو و کاف و الف و فتح راے مہملہ و سکون کاف فارسی دوم و فتح
فوقانی و الف یعنی این قسم شگرو سرخ رنگ و تیز است و گنجن بضم کاف فارسی و راے
مہملہ و خفاے نون و فتح جیم و ضم نون دوم یعنی دوران سر دور کند و ہرتیپدا بفتح ہا
و کسر راے مہملہ و سکون تحتانی و فتح فوقانی و جیم فارسی مشددہ و خفاے ہا و فتح دال
مہملہ و الف نام است و تخم آن منگاتری بکسر راء و ضم فوقانی مشددہ و سکون لام و [illegible]
بضم ہمزہ و فتح موحدہ و خفاے ہا و ضم تحتانی و سکون واو و [illegible] بضم ہمزہ و سکون [illegible]
مہملہ و ضم فوقانی اول و فتح فوقانی دوم و ضم تحتانی و سکون واو و [illegible] بکسر [illegible] و سکون تحتانی

وفتح جیم وسکون میم یعنی تخم ومرچیم بفتح میم وکسر راے مہملہ وسکون تحتانی وفتح جیم فارسی
وسکون میم یعنی تخم ہردو دررو دور کردن کف وباد وبیماریہاے آنرا خوب است وسوتیپوروکم
بکسر سین مہملہ وواو وسکون تحتانی وفتح فوقانی وضم بای فارسی وسکون واو دوم وضم راے
مہملہ مجہولہ وسکون واو سوم وفتح کاف وسکون میم یعنی بسفیدی دست وپا نافع ست می نامند

ماهیت آن نشی ست قایم بریک ساق وگاہی درخت بزرگ نیز میگردد
وشاخہا میکند وبہر شاخے شاخہاے دیگر باریک تر وآویزان چون خوشہ وبہر شاخ باریکی برگہاے
گرد مائل بشکل صنوبری بے کنگرہ وبے نوک ومزدوج ومقابل یک دیگر وسبز واملس
وگاشن ریزہ فی الجملہ مشابہہ بگل نارنگی اما برگہاے گلہاے سوجنا نازک وتنک ودر
عدد زیادہ ازان وپس ازان بار غلافی میدہد بحجم یک انگشت ودرازی یک شبر یا کم وزیادہ
ازان وپر از مغز مانند مغز استخوان ودر آن تخمہاے سفید وگرد وبا پردہ تنک ۳ گوشہ
یا سہ پہلو چسپیدہ وبایکدیگر بہم پیوستہ وازتنہ درخت آن صمغ غیر لزج وسرخ مانند صمغ
عربی برمی آید ودرخت او بر ۳ قسم یکے گل سفید مایل بزردی ودوم فقط سفید وسوم
سرخ بحسب الوان گلہا منقسم میشود۔

مزاج او گرم وخشک وقسم سرخ او تیز وگرم ودر بار او اندکے رطوبت فضلیہ
ہست وپوست درخت وبیخ ہمہ اقسام گرم وخشک در سوم۔

افعال او شیرہ بیخش ہمہ اقسام بادر اسود وہد وپوست درخت ہمہ انواع
بیماریہارا نافع وساگ برگ او پرہیزی است خوردن او بسیار کارہا میکند وبعضے
نوشتہ اند کہ ساگ او گران بامزہ ومصفی رنگ بدن ومورث تپ وفزایندۂ باد وصفرا
ومجفف شیر زنان وامراض چشم را بہتر ست وسرخ او کف وکلانی شکم وباد وکرم باریک
دفع کند وبخروج مقعد وقی بعد طعام راسودمند وتخم او منی زیادہ کند وامراض چشم وبول شیریا
رادور کند وبار او شیرین ومزہ میدہد نوشتہ اند وتیز نوشتہ اند کہ بار او خود میگوید کہ ہمیشہ
خوردن من خوب است کلانی شکم وباد وپرمیہ ولاغرے وکشٹ وکف واقسام اقسام
بیماری را مفید ام ورنگ بدن درو برا فروزم وبدن را خوب ومقوی ومشتہی ذہبی وفزایندۂ

منی وبخشنده گرمی وفربهی آرنده ام واز مجربین رسیده که ضماد پوستِ او جهت ورم گلو
نافع وبتجربهٔ راقم آمده که جاذب ومحمر ومحرقِ جلد است وطحال را نیز گداز و و و ورهم مطبوخ او
جهت دفع کرم شکم وقولنج با نمک اندرانی وتقویتِ هاضمه وفالج ولقوه وشقیقه سعوطا
وجمیع امراض واورامِ بارده مفید ومقوی باصره ودافع امراض چشم وگل او بهتر از برگست
دافع ریاح ومدربول وسودا وصفرا وغایط وسریع الهضم وحابس رعاف وعصارهٔ بیخ تازه
او باشیر گاؤ جهت کشادن حبس بول وتفتیتِ سنگِ مثانه واشتهای طعام وضماد او
بداء الفیل مستعملِ هندیان ست وعود وقتهائیکه درزمین بود مقدار دو مثقال صبح ناشتا جهت
ضیق النفس بارد ورطب وربو مجرب است امّا باید که بالای آن یک دو لقمه نانِ میده
باروغن بخورد وثمر خام مخلل که جوشش داده از سرکه ونمک باخردل ونمک پرورده باشند لذیذ
ومقوی هاضمه ودافع بلاغم ورطوبات وکرم امعا وفالج ولقوه واسترخا ودیگر امراض بارده
دماغی بسبب گرمی اصل خود مضرت باعصاب نمیرساند ومغز غلافِ او مقوی باه ودر
مرکبات باهیه می افتد وتخمش هم در معاجین کبار بکار می آید وصمغ او جهت کشادگی سوراخ
ذکر مفید وصاحب تالیف گوید که قسم سرخ آنرا طین وباقی هر دو را قابض ودر سایر
افعال مساوی وگلِ آنرا گران وقابض ودافع فساد اماس اعضا وبادانگیز نوشته اند وهنود
از گل وی اچار میسازند باین نحو که یک روز در آب گذاشته بشویند واندکے خردل اضافه
نموده در روغن سرشف اندازند تا ترش گردد ودر امراض بارده مجوز است ولیکن مضر چشم
بود وقروح خبیثه را نافع وساگ برگ او پخته بخورند ودر ورا مفید انتهی والد ماجد فقیر اکثر
میفرمودند که خوردنِ ساگ یا پهلی او مضرِ دل است چنانچه بامتحان این فقیر هم آمده که چند
روز آنرا متواتر خوردم خفقان پدید آمد ومُصلح او از کوند ونارنج کردم وهندیان نوشته اندکه
اگر خوردنِ بار او مضرت رساند مُصلح او بیل بتر سفید ست۔

سوپرنا بضم سین مهمله وسکون واو وفتح بائے فارسی وسکونِ رائے مهمله وفتح نون
والف یعنی برگ خوشنما اسم اڑاکل پنا۔

سوپترم بسین مهمله وواو وفتح بائے فارسی وسکون فوقانی ورائے مهمله

وسکون میم یعنی برگ خوب وبهتر اسم ساوج است ۔

سوشیرنهی بضم سین واو وسکون واو وکسر شین معجمه وراے مهمله وسکون تحتانی وکسر نون وسکون تحتانی دوم یعنی خوب می باشد اسم ... بسیار است ۔

فواید اسمائے سین مهمله با هائے هوز

سهدیوی بفتح سین مهمله وها وکسر دال مهمله مجهوله وسکون تحتانی وکسر واو وسکون تحتانی دوم وهندیان آنرا در سنسکرت دیوسهابکسر دال مهمله مجهوله وسکون تحتانی وفتح واو وسین مهمله وها والف ودیوگندها بدال مهمله وتحتانی وواو وفتح کاف عجمی وسکون نون و فتح دال مهمله دوم وها یعنی بوی دخان او باشمیدن برگ ودرخت آنرا کوبیده درپارچه بسته دیوان وتپهای شیطانی رامیگریزانند واثیلا نوهی بضم همزه وسکون فوقانی وفتح یاے فارسی ولام والف وخفاے نون وواو ونون دوم وفتح ها وتحتانی یعنے گلش سرخ بسیاهی نیز می گویند ۔

ماهیت آن روییدگی است تا یک گز بلند میشود وشاخهاے باریک میکند برگ او از برگ ریحان کلان گرد ونوکدار وانذکے ضخیم در اوایل برشکال درمزارع وغیرمزارع میروید وچون هنگام تابستان میرسد برگش خورد تر میگردد وگلش کوچک وباریک وبر دو قسم ست قسمی در زراعت شالی میشود که گل او اندرون سفید وبرنوک مائل بزردی وقسمیکه در غیر آنجا میشود گل او سرخ مایل بسیاهی بعد از ان که تخم میکند شگفته مانند گره میگردد وشکل گرهماے تخم کاهو دران گره ها تخمهاے ریزه مانا به تخم کاهو وازان باریک تر وبر سر تخم ریشه باریک مثل ریشه پنبه منقوش ونجیش سفید مانند بیخ خطمی

مزاج او سرد وتر دراولی افعال آن مدر ومسکن ومصفی خون ودافع تپهاے

سهدیوی ۔ (هندی) سهدیوی (سنسکرت) مها بالا سهدیوی (بنگالی) پیت پشپ ویڈیلا ۔ (مرهٹی)
بهان بورڈی (گجراتی) سهدیوی (انگلش)

دموی وصفراوی، وشطر الغب وربع ومعکوس ودشواری باد ودرد دست وپا وورم حلق وصفرا وتن را قوت بخشد وشمیدن او بیش از نوبت تپ مانع آنست وبتجربۂ این فقیر آمده وبخش سوده برقضیب طلا کرده بهر زنی که نزدیکی کند شیفتۂ او گردد واز خواص اوست وخوردن او باعث امساک منی وگویند که قسم سفید جهت قتل سیماب بکار می آید۔

سهورا بفتح سین مهمله وضم ہا وسکون واو وفتح راے مهمله والف مجهول الماہیت است افعال آن دافع فساد خون وبلغم وحابس اسهال نوشته اند۔

سهویرا بفتح سین مهمله وہا وکسر واو وسکون تحتانی وفتح راے مهمله والف یعنی دافع امراض جلدیه اسم کنیر۔

سها اسم کمرینکے است۔

سهاچرا بفتح سین مهمله وہا والف وفتح جیم فارسی وراے مهمله والف اسم گل منڈی ست۔

سهچری اسم ریکٹی۔

سهنجنه بضم سین مهمله وفتح ہا وخفاے نون وسکون جیم وفتح نون دوم ووقف ہاے دوم اسم سوجناست وگذشت۔

سهسرویریام بفتح سین مهمله وہا وسکون مهمله دوم وفتح راے مهمله وکسر واو وسکون تحتانی وراے مهمله دوم وفتح تحتانی دوم والف وسکون میم یعنی ہزار حصه منی را زیان دارد اسم ابلی است ونیز اسم دوب سفیدست یعنی قاطع باه اکثر فقرا وجوگیان برای قطع باه استعمال شیرۂ دوب سفید میکنند۔

سهسربهیدی بکسر موحده وخفاے ہا وسکون تحتانی وکسر دال مهمله وسکون تحتانی یعنی دافع امراض اسم درد کانجی۔

سهسرپتر اسم گل کنول۔

سهسرمولی بفتح سین مهمله وہا وسکون سین مهمله دوم وفتح راے مهمله وضم میم وسکون واو وکسر لام وسکون تحتانی یعنی صاحب صد بیخ اسم ستاوری است وچونکه بیخ بسیار

دارو لہذا باین اسم مسمی گشتہ۔
سُہاگہ بضم سین مہملہ وفتح ہا والف وفتح کاف فارسی وہا اسم تنکار ست وہندیان آنرا ولیگار بکسر واو ولام وسکون تحتانی وفتح کاف فارسی والف ورا ے مہملہ میگویند ودر سنسکرت سوبہاگیہ بفتح سین مہملہ وسکون واو وفتح موحدہ وخفاے ہا والف وکسر کاف عجمی وخفاے تحتانی وہا یعنی بسیار خوبی دارد وٹنٹنکارتیا بفتح فوقانی ہندی وخفاے نون وفتح فوقانی ہندے دوم دنون دوم وسکون فوقانی وفتح کاف والف وکسر راے مہملہ مہولہ وسکون تحتانی وفتح نون سوم والف ورُوگسمکاران بضم راے مہملہ وسکون واو وفتح کاف فارسی وسین مہملہ وضم میم وسکون سین مہملہ دوم وفتح کاف والف وراے مہملہ والف ونون وچہنتی بکسر جیم فارسی وخفاے ہا وفتح نون وکسر فوقانی وسکون تحتانی وکسر فوقانی دوم وسکون تحتانی دوم وٹنکن بفتح فوقانی ہندی وخفاے نون وفتح کاف ونون دوم معنی این ہمہ اسما این است کہ بیمار بیمار را سوختہ پارہ پارہ کردہ بدرمی سازد و مالتی بفتح میم والف وفتح لام وکسر فوقانی وسکون تحتانی نام است وتلسم بھوم بکسر فوقانی وفتح لام وسین مہملہ وسکون میم وفتح موحدہ وخفاے ہا وفتح واو وسکون میم یعنی از کنجد پیدا شدہ است می نامند۔

ماہیتِ آن از انواع بوارق وملاح ومعدنی است **مزاج او** گرم وخشک درسوم وازسموم۔

افعالِ او بریاں کردہ آن صفرا شکن بود واز خواص اوست کہ چون زن بشوہر خود بخوراند شوہرش مطیع ومنقاد او گردد نوشتہ اند واللہ اعلم بالصواب وصاحب طب فرشتہ گوید کہ این دوا مخصوص حکماے ہندی است ودیگران بآن پی نبردہ اند تیز وگرم بود بلغم وسرفہ وضیق وباد وبلغم معدہ وامعا ونفخ دور سازد وچون بآتش بریان کردہ باہموزن او جروقند ہندی حب بستہ ہر روز ناشتا مقدار طاقت بخورد ور شبانروزے دوسہ

سُہاگہ۔ (ہندی) سُہاگہ۔ (سنسکرت) ٹنکن کشار۔ (فارسی) تنکار۔ (بنگالی) سہاگہ۔ (مرہٹی) سہاگی کہار۔ (گجراتی) ٹنکن کہار۔ سندہی سہاگو۔ (تلنگی) ویلی گارم (ازنگنہٹو)

مرتبہ اطلاق شود و قولنج و سپرز ضیق و امثال ذلک دفع گردد و مجرب است قریب بست روز یا یکماہ پے در پے باستراحت داده میخورده باشد و از اشیاے منافی مرض پرہیز دو بعد خوردن طعام شب پس از ساعت بخوبی بخورد مگراند کے آب ۔

سہکار کھیل بفتح سین مہملہ وہا و کاف و الف و فتح راے مہملہ و باے فارسی وہا و لام یعنی بار شیرین و بوے مست اسم ابنہ شیرین و سیتا کھل ۔

فوايد اسمائے سين مہملہ باتحتاني

سینبل بکسر سین مہملہ مجہولہ و سکون تحتانی و خفاے نون و فتح موحده و سکون لام و بہندیا سن آنرا در عرف بورک بضم موحده و سکون واو و راے مہملہ و ضم کاف فارسی و در سنسکرت شالملی بفتح شین معجمہ و الف و سکون لام و فتح میم و کسر لام دوم و سکون تحتانی نام است ککٹا بضم کاف اول و دوم مشدده و فتح فوقانی ہندی و الف یعنی مرغ و موچا بضم میم و سکون واو و فتح جیم فارسی و الف یعنی خوش حاصل اینکه مرغ برو عاشق است واز وے خوش میشود و کرکشا بفتح کاف و سکون راے مہملہ و فتح کاف دوم و شین معجمہ و الف یعنی سردی میکند و رگت پشپک بفتح راے مہملہ و سکون کاف فارسی و فتح فوقانی و ضم باے فارسی و سکون شین معجمہ و کسر باے فارسی دوم و فتح کاف یعنی گلش سرخ رنگ است و شراو پشپی بفتح شین معجمہ و راے مہملہ و الف و فتح واو و ضم باے فارسی و سکون شین معجمہ و کسر باے فارسی دوم و سکون تحتانی یعنی گلش مایل بسفیدی است و بعضے گویند که معنایش گل لزج است و در بعضی نسخ بجاے باے فارسی دوم فوقانی ہندے آمده معنایش قوت بخش پشت و منی است و امر توک بفتح ہمزه و ضم میم و سکون راے مہملہ و ضم فوقانی و خفاے ہمزه و ضم کاف یعنی پوست او مثل امرت است و پور سکینک

سینبل (پنجابی) سیمر (گجراتی) سیلو ۔ (مارواڑی) سالمو۔ سینبھل (از خزاین الادویہ) ۔ (ہندی) سیمبر ۔ (سنسکرت) شال ملی (بنگالی) شمل (مرہٹی) سانوری (تلنگی) برگ چٹو (از گنہٹو)

بضم بای فارسی وسکون واو وفتح رای مهمله وکسر نون وسکون تحتانی وفتح کاف وسکون نون دوم وفتح فوقانی هندی وکاف دوم یعنی بتمام درخت خار میشود وخُرد وگنده واندرون خالی دبیرون سخت ودر بعضے نسخ پرانی بضم بای فارسی وفتح رای مهمله والف وکسر نون وسکون تحتانی وکنٹکا نونا بفتح کاف وسکون نون وفتح فوقانی هندی وکاف دوم والف وسکون نون دوم وکسر واؤ وفتح فوقانی والف آمده وچرجیوی بکسر جیم فارسی وفتح رای مهمله وکسر جیم فارسی وسکون تحتانی وکسر واو وسکون تحتانی دوم یعنی درخت او عمر دراز دارد وتول پھل بضم فوقانی وسکون واو وفتح لام وبای فارسی وخفای ها وسکون لام یعنی بار او پنبه دار بود وچپلا بکسر بای فارسی وجیم فارسی مشدده وفتح لام والف یعنی صفرا وماتلدر بھان بفتح دال وضم فوقانی وفتح لام یعنی برگ مانند عمو وخال برای تنبیه بے اعتدالی بیماری صفرا مرخود خودرا در ابتری او وبعضی گویند که معنی او آنکه این شئی برای مرض صفراوی بزرگ است یعنی فزاینده صفرا است می نامند۔

ماهیت آن درختی است کلان چوب او سفید وسبک ونرم وساق آن ضخیم باشاخهای بسیار وبر هر شاخ پنج برگ بهم پیوسته بادنباله علیحده علیحده مشابه پنجه دست وبر هر برگے مانند برگ جامن وازان هم در طول وعرض زیاده ودر سطبری ورنگ ودرازی نوک وظهور رگها مماثل برگ پیپل وغنچه او در ابتدا چون بار بکاین ودر وسط مشابه بگوٹر ودر انتها بقدر لیموں وهرگاه که بشگفد وگل کند شبیه بگل لاله وبسیار بزرگ ازان وسرخ تیره رنگ وپنج برگے مانند گلهای کاغذی که بر سر بوچه که خدائی میگذارند میشود ودر وسط آن ریشات گنده وسخت یکجا مجتمع ودر هنگام بهار می شود وبعد ازان ثمر می بندد وبقدر دو برابر ثمر اک بلکه بقدر نارجیل خرد وچون پخته گردد پنبه از و بر آید که بجهت چقماق وپر کردن بالین بکار می آید بسیار نرم ونازک میشود واز چوب او میان شمشیر وکارد وغیره میسازند وبیخ درخت کوچک آن شبیه بترب نهایت نرم ونازک ومغز آن سفید وپوست آن نباتی ودرخت او بر دو قسم است قسمی ازان خار دار که آنرا کانٹی سینبل بفتح کاف والف وخفای نون وکسر فوقانی هندی وسکون تحتانی یعنی خار دارد و

وسالواکانٹی بفتح سین مہملہ والف وسکون لام وفتح واو والف وکاف والف ونون وفوقانی ہندی وتحتانی نامند واین قسم بہتر وبیشتر مستعمل از بیجاراست واز درخت سینبل صمغ می برآید که آنرا درسنسکرت نریاسہا بکسر نون وسکون رای مہملہ وفتح تحتانی والف وفتح سین مہملہ وہا و الف یعنی گوند وشالملاویشٹہا بشین معجمہ والف ولام ومیم ولام دوم وتحتانی وکسر واو وسکون تحتانی وشین معجمہ وفتح فوقانی ہندی وخفای ہا والف یعنی صمغ سینبل وچہپا بکسر بای فارسی وفتح جیم فارسی مشدده وخفای ہا والف یعنی گرم وفزاینده صفرا وموچرس بضم میم مجہوله وسکون واو وفتح جیم فارسی وراو سین مہملتین موچ یعنی سینبل رس یعنی شیره یاین معنی که چون شیرهٔ درخت او از مستی که منعقد گردد وصمغ میشود وعوام آنرا بورگ بنکامی نامند بضم موحده وواو ورای مہملہ وضم کاف فارسی وموحده وخفای نون وفتح کاف والف یعنی گوند سینبل زیراکه بورک اسم سینبل وبنکا اسم صمغ است۔

مزاج چوب او سرد وخشک وگل او تر با لعابیت بسیار وبار دو چینه او باندکی گرمی وبیخ او گرم دراول وزبار طوبت فضلیه وصمغ او یبس اجزا وزمخنت ترا۔

افعال آن ہندیان نوشته اند که صفرا وکف بیفزاید وعصاره او ہفت قسم سنگرہنی وہفت قسم اسہال را سود مند وصمغ او تیز وگرم بیماریه گلورا نافع وزہر اسہال را دفع کند وصاحب اسرار الاطبا گوید که سینبل شیرین وزمخنت ولزج جہت قوت باه وازدیاد منی بہتر ازین دوای نیست واگر بیخ آنرا سوده شکرتری داخل کرده مدت یکسال ہر روز بخورد نہایت صاحب قدرت گردد ومعجون سینبل وموچرس را فواید بسیار نوشته وصاحب تالیف شریف گوید که گل خام او اندکی تلخ دارد وبامزه میشود وبعد تراشیدن پوست باریک آن چہار پنج قطعه نمود واز اندرون نواید دور کرده درآب بجوشانند ودر روغن بریان کرده ہمراه گوشت پخته باید خورد گل او مبہی ومسمن وقابض شکم ودافع دمامیل وبثور وجذام وفساد خون وصفرا ودر بعضی کتب ہندیه بنظر آمده که شربت گل سینبل که گل اورا معطر کنند ودروی نصف وزن آن شہد یا شکر اضافه نموده قوام کنند وبست درہم بخورند قوت بجہ... دہد ورطوبت آنرا کثیف نماید وقوت بدن بیفزاید واو جاع

مفاصل را سود دارد و حافظ شیب باشد و آبیکہ از درخت او چکیدہ باشد و یا بعمل مخصوص چکانیدہ بودند دافع کہیر کھیئی روگ و جامع وہات و مقوی باہ و بجذام دقوبا نافع و کلانی شکم دا ورام اعضا زایل سازد و فربہی مفرط و باد و خلش بول را مفید ورگت پت و سوزش سینہ دور کند و بیخ او از اقوی ترین ادویۂ باہیۂ اگر پوست بیخ وی کوبیدہ شیرہ برآوردہ شکر تری آمیختہ بنوشند عمر دراز کند و حرارت غریزے برانگیزد وفہم زیادہ کند و منی بیفزاید و بیخی کہ قوی تر و سطبر تر باشد و درخت وی کہنہ سال بود درین باب اقوی است و بیخے کہ دراز باشد قطعہ قطعہ نمودہ در ریسمان کردہ در سایہ خشک نمودہ نگاہدارند و بکار برند و سفوف آنرا تا بیک تولہ مع نبات در اکثر امزجہ مفید یافتہ و ہم خود خوردہ در تغلیظ منی و قوت باہ و تقویت مزاج و نوعی تقویت معدہ و تلیین طبیعت ہم اثر دارد و صاحب مخزن گوید کہ چون بیخ درخت گل نیامدہ را برآوردہ بکارو چوبی در قہا کردہ در سایہ خشک نمودہ مانند صندل بُرادہ با ہموزن آن نبات سفید سفوف نمودہ روزے یکدرہم تا دو درہم تا چہل روز بخورد و از ترشی و بادی و جماع و لبنیات پرہیز نمایند در تقویت باہ و حرارت غریزی و تسمین بدن عجیب النفع و نیز بجہت اسہال صفراوی و دموی و سوزش اعضا و جریان منی و ودی و مذی نافع فقیر گوید صاحب اسرار الاطبا از حکیم احمد بن عمر شیرازی نقل کردہ کہ معروف است و بیان آن طولی دارد لہذا ترک کردہ غرض از آن نقل مستفاد میشود کہ این دوا پیر را جوان می کند و جوانی برقرار دارد و قدر شربت او پنجدرم تا دہ درم است پرہیز از ترشی و فقیر ہم بر اکثر اشخاص تجربہ نمودہ است راست شد و از مجربین رسیدہ کہ پوست درخت سینبل جہت سلسل بول و پرمیو مفید و گل او جہت رعاف نافع و فقیر عرق گل او کشیدہ بصاحب حمیات مزمنہ نوشانیدہ نافع و صمغ آنرا برائے سیلان رحم و سیلان منی و مذی دادہ مؤثر شد۔

سینبم بکسر سین مہملہ مجہولہ و سکون تحتانی و خفائے نون و سکون میم و بجائے میم موحدہ ہم آمدہ یعنی سینب و ہست۔ بان آنرا چکڑ کا یا میگویند بکسر جیم فارسی و ضم کاف و سکون رائے ہندی و فتح کاف دوم و الف و فتح تحتانی و الف اسم بار یعنی پہلی سینبم است

ودرسنسکرت نشپاوا بکسرنون وسکون شین معجمه وفتح باے فارسی والف وفتح واو والف اسم مشترک است میان بهپلی سیم وبکر

ماهیت آن باررویدگیست بے ساق بیاره می دواند وبر دیوارها وسقف خانها بالامیرود وشاخها میکند ودر باغها وخانه ها میکارند برگ آن بهر شاخ سه مثل گل پانکره صورةً وعدداً وگل چون گل باقلا وبار او غلافی مانند غلاف آن وتخم او بهم مانا تخم باقلا وبر دو قسم است قسمی را شاخ وگل وبهپلی سفید ودیگر را سیاه مائل بسرخی وبیشتر در ایام او آخر زمستان همراه فصل بونٹ وگاجر می آید نرم ونازک در گوشت ویا بے گوشت باساگ میتهی وگاجر وبونٹ بامصالح درروغن پخته کرده یانان یاخشکه میخورند بسیار لذیذ میشود وتخم پخته وسخت شده آنرا جوش داده مقشر کرده میخورند آنهم لذت میدهد ونیز قسم سوم است آنرا کول سینب وکرشن پهلا هم نامند بهپلی هاے او دراز وبزرگتر وسیاه میشود ۔

مزاج او سرد وتر وقسم سوم گرم افعال آن گران وقابض ونفاخ واندکے زحمت ومقوی معده ودافع فساد صفرا وفزاینده باد وبلغم وآنکه سوم قسم ست گران ودافع فساد باد وبلغم وصفرا گفته اند وهندیان نوشته اند که بهپلی سینب وبکر را یک مزاج ویک خواص است وهمیشه خوردن او رنگ بدن را فاسد سازد وسفید گرداند ودریک روز مزاج را بر چهار رنگ کند وقاطع خون وصفرا ست باد وبول زیاده کند فقیر گوید که کثیر الفضول وقلیل التغذیه است وبصاحبان بواسیر وقولنج مضر وتخم او مبهی ومنفظ بسبب نفخیکه دارد ومحدث خوابهاے پریشان ومصلح آن سرکه ونعناع ومصالح هاے گرم ۔

سیتا پهل بکسر سین مهمله وسکون تحتانی وفتح فوقانی والف وفتح باے فارسی وخفاے ها وسکون لام وشریفه هم نام دارد وبفتح شین معجمه وکسر راے مهمله وسکون تحتانی وفتح وخفاے ها ودر سنسکرت تو نجل پهل بضم فوقانی وخفاے واو ونون وفتح جیم ولام وباے

سیتا پهل (اردو) سیتا پهل ۔ (سنسکرت) امرتیا (عربی) شریفه (فارسی) (بنگالی) آتا ۔
(مرهٹی) سیتا پهل (تلنگی) سیتا پهل (انگریزی) کسٹرڈ ایپل ۔ سویٹ سوپ (از نگنهٹو)

فارسی وہاو لام و دم یعنی پوست بازداید دارد و وشریهی بضم سین و فتح راے مهملتین وکسر موحده وخفاے ہا وسکون تحتانی وسکار یعیل وشیریهی آزاسگہارس میگویند۔

ماهیتِ آن میوهٔ شریف است گردشکل قبهٔ سبز و بر پوستش مانند چشم محدب و مابین چشمها خطوط متقاطعه سفید و ضارب بسرخی و در باطن هر چشم لب که بعضے ازان با تخم صنوبری و بعضے بے تخم و بر لب او شیرینی چسپیده و میان آن مانند میخے مخروطی بشکل دُگل اوست برگی پوست الایچی و بر هر برگے ازان گنده سفید و خوشبو و برگ او مانا برگ سیب وازان بالایم تر و درختش موزون و در بیابان و کوهستان دکن کثیر الوجود است و چون وقت رسیدن او رسد از درخت گرفته چون در چشمها و خطوطها پر کرده میان برگهاے او با غله یا زمین نهند و به بالایش بپوشند و سه روز بدارند چون آن مین بهمین پخته میگردد وانگه بر درخت پخته و ترقیده میشود خوشبو مانند گل چنبیلی و شیره دار و بسیار لذیذ بود۔

مزاج او شیرینی او گرم و تر و مغز او سرد و تر و برگ و تخم او گرم و خشک با سمیت

افعالِ آن حلاوتش مولد خون و مسمن بدن و مهیج باه و دافع قبض بواسیر و ملین طبع و مقوی اعضاے رئیسه و دافع خفقان و مغز او قابض شکم و مولد بلغم و منجمد منی و مهیج باه و مفسد معده و کثیر الفضول و متعفن و سریع التعفن پس باید که شیرینی آنرا مکیده لب آنرا بیندازند و اگر شیرینی را از پارچه صاف کرده اندکے نبات و گلاب داده وانکے بادیان و الایچی کوبیده داخل نمایند و بخورند فایق و لذیذتر گردد و در بعضے نسخ خارش حنجره و مولد خون صفراوی و مصلح آن اندکے آب بالاے نوشیدن و خوردن پوست و بیخ اندرونی آن بود هندیان گویند که مصلح آن تمر هندی خام است بعد ازان هیچ ضرر نمیدهد اگرچه بسیار خورده باشند و نیز بتجربهٔ راقم آمده که مصلحش نبات و بادیان و الایچی است گویند که برگ او مسهل شتران است و بتجربه اضعف رسیده که برگ او

سه نزد فقیر شتری بود ناگاه بیمار شد شتربان گفت که جلاب باید داد او پرسیدم که از چه میدهید گفت یک برگ وحشی است او را گفتم که برگ سیتا پهل است گفت البته پس اجازت دادم او یک آثار برگ مذکور آورده در آب جوشش داده مالیده صاف کرده نمکسا نیم آثار آمیخته بخورانید سه روز شکم جاری او مسهل

ازیکعدد تا ست عدد کوبیده جوش داده آب آنرا گرفته و یا برگ آنرا کوفته حبوب ساخته بصاحبان تپ و کرم دهند بسیار نفع می بخشد و ضماد او دافع خارش بدن و همچنین ضماد مغز تخم او دافع حکه و جرب متقرح لیکن باید که سر چشمها را ازان بسیار محافظت نماید زیرا که برائے چشمها مضرتر و بدترین اشیا است بصارت را زایل گرداند و چشم را متورم و سرخ و دردناک میسازد و اعراض او مانند اعراض سرطان العین میشود اکثر کسان را ابتلا باین بلا دیدم و معالجه نمودم بعضے ازان به شدند و بعضے ازان چشمها را گم کردند و مصلح آن شیر زنان که در چشم بدوشند و یا در سفیدی تخم مرغ مضروب کرده تمام روز بر چشم نهند و هر بار تبدیل و تجدید مینموده باشند و نیز مغز تخم آن قاتل حب و دیدان صغیر لیکن محافظت مذکوره لازم و در سوده آن سمیت است و در هونتری آورده که پخته او که بر درخت پخته باشد سینه را اقوی کند گوشت و منی و قوت زیاده نماید شیرینی او خوش وقتی دهد و دل را خوش سازد و منی زیاده کند و ساختن شراب او خوب است و چرب و شیرین و مزه دار صفرا می شکند و کف و باد میکند و نقیر شربت و رب شراب از شیرینی وی ساخته بسیار بهتر شد

سیندی بکسر سین مهمله و سکون تحتانی و خفاے نون و کسر دال مهمله و سکون تحتانی

ماهیت آن آب درختے است مانا بدرخت خرما بجمیع اجزائه و هندیان درخت آنرا آید و بکسر همزه و سکون تحتانی و ضم دال مهمله و سکون دا د گویند و در سنسکرت پروشک بفتح بائے فارسی و ضم رائے مهمله و سکون واو و فتح شین معجمه و سکون کاف و مرد و پهل بضم میم و سکون واو و بائے فارسی و ها و لام یعنی بار نازک وارد و در وشن بضم رائے مهمله و سکون واو و فتح شین معجمه و ضم نون یعنی بر بیماری فساد پول غصه میکند و دهنو پنچهد بفتح دال مهمله و خفاے ها و سکون نون و فتح واو و نون دوم و تشدید جیم فارسی و خفاے هاے دوم و فتح دال مهمله یعنے سردی کننده و سیندی اسم ماء الشجر و هندیان آنرا کلو بفتح کاف و ضم لام مشدده و سکون واو و پلیا بکسر فارسی و سکون لام و فتح تحتانی

بقیه نوٹ صفحه گذشته ــ گل سیاه و یه آمد بعد رسته ؛ و زجفرات و خشکه و پلسی بریان خورانید وقت شام یک آثار نخود بریان آرد نموده و آب گوله یابت داد ند و سه تنها بند شد نه تحقیق دانسته شد ۱۲

والف وبامیم ہم بعوض الف وبامیم ہم بعوض الف آمدہ وکنو بکسر کاف وسکون نون وفتح واو وبزیادتی میم ہم ورساین بفتح را وسین مہملتین والف وکسر ہمزہ وفتح نون وبزیادتی میم و بفتح موحدہ وخفاے ہا وسکون دال وفتح رائے مہملتین وبزیادتی میم ہم وسراورتی بضم سین ورائے مہملتین والف وفتح واو وسکون رائے مہملہ ودوم وکسر فوقانی وسکون تحتانی وکنانی بکسر کاف وفتح نون والف وفتح لام وتحتانی والف وفتح لام وتحتانی وزیادتی میم میگویند این اسما مشترک است میان سیندی وشراب ودرخت او مانند درخت خرما قایم بیک ساق فلس وار ودر انتہائش اقصاب طرطوری وخمار مائل بسوے اسفل وبران وصف برگہاے منضمہ ودراز وسخت وتیز نوک وزیر آن گل میکند خوشہ خوشہ وپس ازان بار بہ بند ومثل خرما در مزہ وپوست ورنگ وحجم وتخم وور ہنگام تابستان میرسد وآنرا اسند ولہ می نامند بفتح سین مہملہ وخفاے نون وضم دال مہملہ وسکون واو وفتح لام ووقف ہا وآب آنرا بصناعت مخصوص برآرند سیندی گویند طریق این است کہ زیر سر درخت بصورت مثلث تراشیدہ وقصد نمودہ کوزہ گلی قوی بندند پس از آن آب روان می شود ودر کوزہ جمع می گردد تا وقتیکہ جوش نزند وازدرد صاف وشیرین باشد آنرا نیرہ وامتیا گویند بکسر نون وسکون تحتانی وفتح رائے مہملہ ووقف ہا وضم ہمزہ وفتح فوقانی وسکون میم وفتح موحدہ والف وچونکہ در آن ظرف درد آنرا انداختہ بہ بندند وجوش زند ومزہ تلخ وترش بہم رساند سکر درو پیدا شود سیندی نامند۔

مزاج آن نیرہ کہ مزہ شیرین ورقیق وخوشبو وخالص باشد سرد وتر وسیندی سرد وخشک وبار خام او سرد وخشک وپختہ آن گرم وخشک وچوب درخت او سرد وخشک در دوم۔

افعال آن نیرہ سکرنمی کند وغایط براند وتسکین حدت وگرمی وتشنگی ودافع احتراق ومرطب ومسمن بدن ومدر بول وموافق امزجہ حارہ یابسہ ومدقوقین وغذاے بدن میشود وچون از ۵ تولہ شروع نمایند وہر روز ۳ تولہ بیفزایند از یک تا ۳ رطل میرسد ودر بعضے امزجہ قایم مقام ماء الجبن گردد اما مسقط اشتہا است وسیندی زخت وشیرین

و تلخ و ترش و گران سردی و بادی میکند و کف و صفرا دور نماید و مزه میدهد و سکر می آرد
اگر تخم تاتوره در و آمیزند باد را دور کند و بهمین نیب آمیزند سنگ جهنی را و ورام دست و پا
و فساد امراض جلدیه و بواسیر و کلانی شکم و خروج مقعد را که آن و کرم و باد دور کند
و بدر سازد و هر چیزے که در و آمیزند افعال آن پیدا می کند و سیندی که یک دو روز بر و
گذشته باشد باد و صفرا و کف دفع نماید و فزاینده برص است و سرکه او هاضم و مهره کننده
گوشت و خمیر او نیز بعد تعفین تقطیر میکنند بسیار سبک و فواید او مثل فواید خمر است

طریق ساختن خمر و سرکه این است که سیندی خالص گرفته

در سبوح کنند به نوعیکه ثلث سبوح خالی باشد پس بر دهن سبوح سفال گلی نهاده از
آرد گندم مهر کرده مدت دو هفته روز در آفتاب و شب زیر سمال نهاده از دیگ و سرپوش
گلی مقطر نموده در آن عرق الایچی کوفته و گل چنبیلی سبزی دور کرده و پوست لیموں داخل
نموده بار دوم تقطیر نمایند آنچه مقطر شود تند باشد خمر است و آنچه در دیگ بماند سرکه
میگردد پس صاف نموده بکار برند

افعال او

سند وله خام مثل بلح و بسر در نخاع و حصرم تر گرم است و قاطع اسهال
و سیلان رحم و نزف و بواسیر و لیکن مسدد و مصلحش زبیب پخته جهت طحال و هیجان شهوت
نکاح دا ازاله درد کمر و ضعف گرده و مثانه و تسمین بدن موثر و فزاینده بلغم و مولد دیدان
و فزاینده برص و هندیان آنرا پرورش پهل بضم باے فارسی و را ے مهمله و سکون واو
و فتح شین معجمه و باے فارسی و ها و لام میگویند و نوشته اند که باد را دور کند و صفرا پیدا
نماید و غایط خلاصه کند و پخته او شیرین است باد صفراوی بر آرد و خاکستر پوست درخت
جالی دندان و کلف و نمش و حکه و جرب جمار[1] یعنی گابه[2] او که از جوف درخت بر آرند شیرین
داند که زمخت و قابض و حابس خون و دافع قروح مجاری بول اگر با زیره سفید و دوغ

---

[1] جمار بضم جیم و تشدید میم و الف و را ے مهمله میانهٔ درخت خرما و آنرا شحم النخل خوانند ۱۲
[2] گابه بفتح کاف فارسی و الف و فتح موحده و وقف بالفظ هندی به معنی میانه درخت خوانند ۱۲

بدہند وشل این ریشات بیخ او مدرشعشعہ است بارا ومُضر محرورین واصلاح اوازآلو لیموں وغیرہما من الفواکہ الثمرۃ واکتحال تخم سوختہ جہت رویانیدن مژگان نفع دارد۔

سیندر[1] بکسر سین مہملہ وتحتانی ونون وضم دال وسکون رائے مہملہ وبعربی اسرنج وہندیان آنرا چندیرم گویند بفتح جیم فارسی وسکون نون ودال مہملہ وفتح تحتانی وکسر رائے مہملہ وتحتانی دوم وسکون میم ودر سنسکرت سیمنت بکسر سین مہملہ وسکون تحتانی وفتح میم وسکون نون وفوقانی یعنی زنان در مانگ می کشند ومندن بفتح میم وسکون نون وفتح دال مہملہ ونون دوم یعنی بر پیشانی مثل ٹیکہ می کنند از برائے خوبصورتی ورکم رینو بفتح رائے مہملہ وسکون کاف فارسی وفتح فوقانی وسکون میم وکسر رائے مہملہ وسکون تحتانی وضم نون وسکون واو یعنی سرخ مانند غبار مے شود وسیندہورا بکسر سین مہملہ وسکون تحتانی ونون وضم دال مہملہ وخفائے ہا وسکون داؤ وفتح رائے مہملہ والف یعنی خوبصورت است وخوبصورتی دہد وآرام بخشد وناگجم بفتح نون وفتح کاف فارسی وجیم وسکون میم یعنی از سرب پیدا می شود میگویند۔

مزاجِ او گرم است افعالِ آن خوبصورتی دہد ودنبل دمیہ وانجماد خون وتپ ودبلی را مفید نوشتہ اند۔

سیتل چینی[2] بکسر سین مہملہ وسکون تحتانی وفتح فوقانی وسکون لام وکسر جیم فارسی وسکون تحتانی وکسر نون وسکون تحتانی سوم۔

ماہیتِ آن دانہ ہاست مانند دانہ ہائے کبابہ امّا سرخی مایل وپوستش قدرے کندہ ونرم ودرونش تخم گرد یکطرف اندرون چون بخایند بوئے کافور میدہد وحلق وکام را سردی میبخشد وتلخ طعم است۔

[1] سیندور۔ (اردو) سیندور (سنسکرت) سندور (عربی) اسرنج (بنگالی) سیندور (تلنگی) سندورم۔ (انگریزی) ریڈلیڈ (از نگنہٹو)

[2] سیتل چینی (اردو) شیتل چینی۔ کباب چینی۔ کنکول (سنسکرت) کنکول (بنگالی) کاکلا (مرہٹی) کنکول کاپور چینی۔ (گجراتی) جینک داؤ (تلنگی) کواب چینی (انگریزی) کیوبب (از نگنہٹو)

مزاج آن سرد و خشک افعال جہت سوزش معدہ و سینہ و دہن و زبان نافع وقلاع و بثور دہن را دور کند بتجربہ۔

سیریک بفتح سین مہملہ و سکون تحتانی و را ئے مہملہ و فتح تحتانی دوم و سکون کاف یعنی گل سرخ و ملایم اسم گل سرخ گل مہندی است۔

سینگڑی بکسر سین مہملہ مجہولہ و سکون تحتانی و خفاے نون و سکون کاف فارسی و کسر را ے ہندی و سکون تحتانی اسم بارترب ست فقیر بار ترب بدرازی یک گز و یک و نیم گز ہم دیدہ است اما درخت آن از ترب نمی شود و نباتش ہم تا بدو گز بلند می شود و بار او در نرمی با گوشت بسیار با ذایقہ میشود۔

سینڈھی بکسر سین مجہولہ و سکون تحتانی و خفاے نون و سکون دال مہملہ و خفاے ہا و کسر نون دوم و سکون تحتانی اسم کچری دور بہری گزشت۔

سینگھہ بکسر سین مہملہ و تحتانی و نون و کاف فارسی و خفاے سر دہا اسم شاخ حیوانات کہ بعربی قرن نامند۔

سیال بکسر سین مہملہ و فتح تحتانی و الف و لام اسم شغال کہ بعربی ابن آوی و در ہندی کولا نامند۔

سیتھمنت بکسر سین مہملہ و سکون تحتانی و فوقانی و فتح میم و سکون نون و فوقانی دوم یعنی دو ئی کہ در وآب و مچزات برابر باشد۔

سیتکا بکسر سین مہملہ و سکون تحتانی و فتح فوقانی و فتح کاف و الف اسم بادیان

سیتنوارک بکسر سین مہملہ و سکون تحتانی و فتح فوقانی و کسر نون و فتح واو و الف و فتح را ے مہملہ و کاف یعنی دافع سردی اسم سریانی۔

سیتنویریا بکسر سین مہملہ و سکون تحتانی و فتح فوقانی و کسر واو و سکون تحتانی دوم و را ئے مہملہ و فتح تحتانی سوم و الف یعنی سرد افزایندہ منی اسم چیلکو۔

سیتپریا بسین مہملہ و تحتانی و فوقانی و کسر باے فارسی و سکون را ے مہملہ و فتح تحتانی دوم و الف یعنی محبوب سردی اسم برپاتک۔

سیتیا بسین مہملہ و تحتانی و فوقانی و تحتانی دوم و الف اسم درخت پلپل۔
سیالی بکسر سین مہملہ و فتح تحتانی و الف و کسر لام و سکون تحتانی اسم شقاقل۔
سینگیا بکسر سین مہملہ و سکون تحتانی و خفائے نون و کسر کاف فارسی و فتح تحتانی دوم و الف اسم قرون السنبل۔
سینگر بسین تحتانی و نون و فتح کاف فارسی و سکون رائے مہملہ اسم سمی۔
سیگوہ بسین مہملہ و تحتانی و کاف فارسی و فتح واو و ہا اسم سوجنا۔
سیکھریک بکسر سین مہملہ و سکون تحتانی و کاف و ہا و کسر رائے مہملہ و سکون تحتانی و کاف دوم یعنی گل و بیخ سفید اسم سفید۔
سیتسہا بکسر سین مہملہ و سکون تحتانی و فتح فوقانی و سین مہملہ دوم و ہا و الف یعنی لبستن او بر سر وی رادور کنند اسم سنبھالوئے سیاہ و شداب دشتی۔
سیتجیونہان بکسر سین مہملہ و سکون تحتانی و فتح فوقانی و کسر جیم و خفائے تحتانی و واؤ و نون و فتح ہا و الف و خفائے نون دوم یعنی برگ لبوئے پشت سفید و تنک و نازک مانند زبان سگ اسم برگ لکروندہ۔
سیریکنچ بفتح سین مہملہ و سکون تحتانی و رائے مہملہ و فتح تحتانی و کاف و خفائے نون و سکون جیم فارسی یعنی بہہ بیار بہا مفید اسم لونگ۔
سیکہرا بکسر سین مہملہ و سکون تحتانی و کاف و خفائے ہا و فتح رائے مہملہ و الف اسم درخت بے گل۔
سیتبہیرو بکسر سین مہملہ و سکون تحتانی و فوقانی و کسر موحدہ و خفائے ہا و سکون تحتانی دوم و ضم رائے مہملہ و سکون واو یعنی درخت سر و اسم درخت گل موتیا۔
سینا کہہ بکسر سین مہملہ و سکون تحتانی و فتح نون و الف و کاف و ہائین بمعنی گل سفید اسم درخت بیونان۔
سیپہالی بکسر سین مہملہ و سکون تحتانی و فتح بائے فارسی و خفائے ہا و الف و کسر لام و سکون تحتانی دوم اسم قسمی از نرگنڈی و گڈہل۔

سیوواچھی بکسر سین مہملہ وتحتانی و واو اول و دوم و الف و جیم و تحتانی نیز اسم کدتب۔

سیتپتھر بکسر سین مہملہ و سکون تحتانی و فتح فوقانی و کسر بائے فارسی و فتح فوقانی دوم مشددہ و ہا و رائے مہملہ یعنی دفع سردی و صفرا اسم آبی سفید۔

سیرن پرن بکسر سین مہملہ و سکون تحتانی و رائے مہملہ و فتح نون و بائے فارسی و رائے مہملہ دوم و سکون نون دوم یعنی برگ بسیار باریک و مُشقّق بشقوق اسم ناگرموتھہ

سیونتی بسین مہملہ و تحتانی و واو و نون و کسر فوقانی و سکون تحتانی اسم گلے است در ضمن نوکر کو جا بیاید انشاء اللہ تعالیٰ۔

سیلج بفتح سین مہملہ و سکون تحتانی و فتح لام و سکون جیم اسم قسمی از چہریلہ۔

سیپی بکسر سین مہملہ و سکون تحتانی و کسر بائے فارسی و سکون تحتانی دوم و بحذف تحتانی دوم نیز آمدہ اسم صدف۔

سیلبیک بفتح سین مہملہ و سکون تحتانی و کسر لام و سکون تحتانی دوم مجہولہ و فتح تحتانی سوم و سکون کاف یعنی سردی کنندہ اسم گل مہندی است۔

سیب بکسر سین و تحتانی و موحدہ اسم تفاح۔

سیوا بسین مہملہ و سکون تحتانی و فتح واو و الف۔

سیبیا بعوض واو موحدہ و زیادتی تحتانی دوم ہر دو اسم ہلیلہ است بمعنی لائق ست کہ پرستش این باید کرد۔

سیورچہا بسین مہملہ و تحتانی و واو و ضم واو دوم و سکون رائے مہملہ و فتح جیم فارسی و خفائے ہا و الف یعنی درخت پرستش اسم مہامید و در اسنائے خرد را نیز می گویند۔

سیوملیک بسین مہملہ و تحتانی و واو و فتح میم و کسر لام مشددہ و سکون تحتانی دوم و کاف یعنی برائے پرستش دیوان مانند گل موتیا و اسم درخت اکڑا و بدون کاف اسم درخت بہونتا نکس است۔

سینوین بکسر سین مجہول و سکون تحتانی و نون و کسر واو و خفاے تحتانی و نون دوم بفارسی رشتہ و بعربی اطریہ و شعریہ نامند ۔

سیونہان مکھی بکسر سین مہملہ و سکون تحتانی و خفاے واو و نون و فتح ہا و خفاے الف و نون و دوم و ضم میم و کسر کاف و خفاے ہا و سکون تحتانی یعنی روے شرزہ اسم اڈلسا ۔

سیونمنڈ بکسر سین مہملہ و خفاے تحتانی و واو و نون و فتح میم و سکون نون و دال ہندی یعنی درو گرفتہ زانو را امرت است اسم سینڈ راست است ۔

سیونہیت بکسر سین مہملہ و خفاے تحتانی و واو و نون و کسر ہا و سکون تحتانی مجہولہ و ضم فوقانی یعنی مانند دندان شرزہ باریک لوک و تیز میباشد اسم بہٹ کٹائی است چونکہ خار او آنچناں میشود لہذا باین اسم موسوم گشتہ ۔

سیندہ لون بسین و تحتانی و نون و فتح دال مہملہ و خفاے ہا و ضم لام و سکون واو اسم نمک طبرزد یعنی نمک سنگ ۔

فوایداسماۓ شین معجمہ باالف

شاگا بفتح شین معجمہ و الف و فتح کاف فارسی و الف و عوام آنرا بجیم فارسی میگویند یعنی چاکا و در سنسکرت موُروا بضم میم و سکون واو و را ے مہملہ و فتح واو دوم و الف و واو دوم را بموحدہ نیز بدل کردہ مُوربا میگویند و مدھیاتیسار ابفتح میم و سکون دال مہملہ و خفاے ہا و فتح تحتانی و الف و کسر فوقانی و سکون تحتانی دوم و فتح سین مہملہ و الف و فتح راے مہملہ دالف یعنی داغہاے سفید دارد و غایط براند و مدھو شیربنی بفتح میم و ضم دال مہملہ و خفاے ہا و سکون واو و کسر شین معجمہ مجہولہ و راے مہملہ مجہولہ و سکون تحتانی و کسر نون و سکون تحتانی دوم یعنی مزہ شیرین دارد و ازیک درخت درختہاے بسیار پیدا میشود و در بعضی نسخ مدھو شروابہ میم و

ودال مہملہ وہا و واو وفتح شین معجمہ وسکون رائے مہملہ وفتح واو دوم والف ہم آمدہ میناسند

ماہیت آن نبات ست مانند روییدگیِ گھمی کوار و برگش ہم مشابہ باو واو امادر عرض وضخامت کمتر ازان وے خار و بر پشت برگ خطوط طولانی واز بیخ بیخہاے بسیار می کند مثل شبو و مرہری ہم نام دارد بضم میم وسکونِ راے مہملہ وفتح ہا وکسر راے مہملہ دوم وسکونِ تحتانی۔

مزاج او گرم وخشک در اول دوم و مزہ شیرین وتلخ۔ **افعال** گران ومسہل ودافع فساد صفرا و خون و بلغم و باد و کف وامراض سینہ ودل وکشت یعنی جرب وجذام وغیرہما و پرمیو و بیماریہاے آلاتِ بول وتپ ہاے سمی۔

شاریبا بفتح اول الف وکسر راے مہملہ وسکون تحتانی وفتح موحدہ والف اسم کوبی کنیا یعنی کوڑیالا بمعنی این چیز دافع بیماریہاے قوی است۔

شاربھا بشین معجمہ والف وکسر راے مہملہ وفتح موحدہ وخفاے ہا والف

شاردا چا بشین معجمہ والف وراے مہملہ وفتح دال مہملہ والف وفتح جیم فارسی والف یعنی سفید رنگ دارد و دافع بیماریہا اسم قسم مرنا مند بعد تحقیق چنان ظاہر شد کہ شاریبا و شاربھا و شاردا چا ہر سہ اسم کالیسر است کہ آنرا ماہنا نامند دو قسم است سفید و سیاہ و بیاید انشاء اللہ تعالیٰ۔

شاکسریشٹھا بشین معجمہ والف وفتح کاف وکسر سین وراے مہملتین مجہولتین وسکون تحتانی وشین معجمہ وفتح فوقانی ہندی وخفاے ہا والف اسم جیونتی بمعنی این کہ ساگ او بہترین ساگہا در میان سبزیہا حکم بادشاہ دارد۔

شاکوٹہ بشین معجمہ والف وضم کاف وسکونِ واو مجہولہ وفتح فوقانی ہندی وہا وبکاف فارسی وبزیادتی ہا بعد آن نیز آمدہ یعنی شاگھوٹہ یعنی سفید وخار دار اسم برنکا۔

شاتکانڈا بشین معجمہ والف وسکون فوقانی وفتح کاف والف وسکون نون وفتح دال ہندی والف اسم مشترک است میان قلم و دیونل۔

شادلنج بشین معجمہ والف وضم دال مہملہ وفتح لام وسکون نون وفتح جیم فارسی

اسم قسم دوب سیاہ بمعنی اینکہ سرد و باقسام پرمیو و امراض بول بہتر و خوب۔

شات کمبہا بشین معجمہ و الف و فوقانی وضم کاف وسکون میم و فتح موحدہ وخفائے ہا و الف اسم طلا بمعنی خالص بود۔

شاماک بشین معجمہ و الف و فتح میم و الف وسکون کاف اسم سانوہ۔

شاروا بشین معجمہ و الف و را و دال مہملتین و الف اسم مونگ سبز بمعنی این کہ برائے پرہیز لائق است و بتحتانی عوض الف اسم تڑور۔

شاریزے بشین معجمہ و الف وسکون رائے مہملہ وکسر نون تحتانی وکسر رائے مہملہ دوم وسکون تحتانی دوم اسم ساگ انبوتی۔

شاڑو بفتح شین معجمہ و الف وضم رائے مہملہ وسکون واو وبعوض واو کاف ہم آمدہ اسم قسمے از میناست۔

شاہ دیوی بشین معجمہ و الف وہا و دال مہملہ وتحتانی و واو وتحتانی دوم اسم سہدیوی وگذشت۔

شالملے بشین معجمہ و الف وسکون لام و فتح میم وکسر لام دوم وسکون تحتانی اسم سیمبل۔

شالمچہدہ بشین معجمہ و الف وسکون لام و فتح میم وکسر لام دوم و فتح جیم فارسی مشددہ وخفائے ہا و فتح دال مہملہ و وقف ہا یعنی درخت مانند درخت سیمبل اسم درخت ایراگل پنا۔

شالکلی ویشٹھا اسم صمغ سیمبل

شالوک بشین معجمہ و الف وضم لام وسکون واو و کاف اسم بیخ کنول۔

شالے بشین معجمہ و الف وکسر لام وسکون فوقانی اسم دہان یعنی برنج سبوسہ دار۔

شالی جاتی۔ بفتح شین معجمہ و الف وکسر لام وسکون تحتانی و فتح جیم و الف وکسر فوقانی وسکون تحتانی اسم ستی گربہ دشتی۔

شامپرلی بفتح شین معجمہ و الف و فتح میم و بائے فارسی وسکون رائے مہملہ و

کسر نون وسکون تحتانی اسم درخت سرس

شام سارک بشین معجمه والف ومیم وفتح سین مہملہ والف وفتح رائے مہملہ وسکون کاف یعنی درخت سیاہ رنگ ویا دوائے مسہل اسم درخت اندرا است۔

شام کانت بشین معجمہ والف ومیم وفتح کاف والف دوم وسکون نون وفوقانی یعنی سیاہ رنگ روشن اسم پرنگھن است۔

شال دہان بشین معجمہ والف ولام ودال مہملہ وہا والف ونون اسم قسم از برنج است کہ درخواص مثل ساٹھی بود۔

شاملا بشین معجمہ والف ومیم ولام والف دوم یعنی شیاطین را مانند تیر است اسم درخت پیپل۔

شاخل بشین معجمہ والف وخائے معجمہ ولام اسم ارہر است۔

شانجیوہا بفتح شین معجمہ والف وفتح نون وکسر جیم وخفائے تحتانی وواو ونون دوم وفتح ہا والف یعنی زبان سگ اسم برگ سینڈھ است چونکہ برگ او شبیہ زبان سگ میشود لہذا باین اسم مسمی گشتہ۔

شانبربریکا بشین معجمہ والف وفتح نون موحدہ وسکون رائے مہملہ وفتح موحدہ دوم وکسر رائے مہملہ دوم وسکون تحتانی وفتح کاف والف اسم سگ ہلہل۔

شاندرمہ بشین معجمہ والف ونون وضم دال وسکون رائے مہملتین وفتح میم دہا یعنی دافع بیماری ہائے سگ اسم طو ولما۔

فوایداسمائے شین معجمہ باموحدہ

شبتو بفتح شین معجمہ وضم بائے موحدہ مجہول مشدہ وسکون واو گلے است چونکہ بشب بومید ہد لہذا باین اسم مسمی گشتہ بعربی منشور وبیونانی خیری نامند وآن گل معروف است بری وبستانی وسفید وزرد وسرخ وبنفش میباشد۔

مزاج او گرم وخشک در دوم افعال محلل وملطف وجالی ومدر وجاذب از عمق بدن وسکن فواق وبیخ آن مدر حیض ومقی بتجربہ راقم آمده۔

شبہرا بضم شین معجمہ وسکون موحده وخفاے ہا وفتح راے مہلہ والف یعنی بسیار سفید اسم طباشیر۔

شبہرات بزیادتی فوقانی اسم بیخ است بمعنی حافظ افزا۔

شپرک بشین معجمہ وسکون باے فارسی وفتح راے مہلہ وسکون کاف اسم خفاش وگویند کہ مغز سر او نیمہ سفید ونیمہ سبز میباشد سبز اگر ہر جائے کہ مانند موے بردو سفید ہر کجا کہ مالند موے بروید ودور از کند واللہ اعلم۔

شبری گنده بفتح شین معجمہ وموحده وکسر راے مہلہ وسکون التحتانی وفتح کاف فارسی وخفاے نون ودال مہلہ وہا یعنی بوے خوش دارد اسم دہیابک است۔

شبری پریت بشین معجمہ وموحده وراے مہلہ وتحتانی وکسر باے فارسی وراے مہلہ دوم وتحتانی وفوقانی یعنی بار میوه گران وعزیز اسم باربوده است۔

فواید اسمائے شین معجمہ با فوقانی

شتاوری بکسر شین معجمہ وفتح فوقانی والف وفتح واو وکسر راے مہلہ وسکون تحتانی اسم ستاوری است وگذشت۔

شتمولی بفتح شین معجمہ وفوقانی وضم میم وسکون واو وکسر لام وسکون تحتانی نیز اسم ستاور بمعنی صد بیخ۔

شتا بکسر شین معجمہ وفتح فوقانی والف اسم دوب سفید بمعنی سفید رنگ وبسیار سرد۔

شتالیشت اسم گگل ہر پنڈ رہک۔

شتپروا بفتح شین معجمہ وفوقانی وباے فارسی وسکون راے مہلہ

وفتح واؤ والف یعنی صد گرہ دارد اسم گٹکی وبمعنی عمر صد سالہ اسم بانس
شٹپداپہ بفتح شین معجمہ وسکون فوقانی ہندی وفتح بائے فارسی ودال مہملہ والف وفتح بائے فارسی دوم وہا یعنی کشندۂ زنبور سیاہ اسم گل چنپا است۔
شتپدانند اسم دیرمل۔
شت پتر اسم گل کنول۔
شتاوبلی بکسر اول وفتح دوم والف وفتح واو وموحدہ وکسر لام مشددہ وسکون تحتانی اسم قسمی از شکر۔
شٹی بفتح شین معجمہ وکسر فوقانی ہندی وسکون تحتانی اسم زرنباد۔
شٹگرندہ بفتح شین معجمہ وسکون فوقانی ہندی وکسر کاف فارسی وفتح رائے مہملہ وسکون نون وفتح دال مہملہ وہا یعنی شش گرہ دارد اسم بچ۔
شتاچھی بفتح شین معجمہ وفوقانی والف وکسر جیم فارسی مشددہ وخفائے ہا وسکون تحتانی یعنی شیر قسم سفید سعوط کردن صد عطسہ می آرد اسم درخت اکڑا۔
شتاپشپ بشین معجمہ وفوقانی والف وبائے فارسی وشین معجمہ دوم وبائے فارسی دوم بمعنی بسیار گل۔
شتانونہیا بشین معجمہ وفوقانی والف وخفائے نون وواو ونون دوم وفتح ہا وتحتانی والف یعنی گل بدرخت انبوہ میشود ہردو اسم سُداب۔

فواید اسمائے شین معجمہ با دال مہملہ

شدہم بفتح شین معجمہ وفتح دال مشددہ وخفائے ہا وسکون میم اسم نمک سفید بمعنی بسیار سفید وصاف۔
شدابہ پترا اسم برگ بہول۔

فواید اسماے شین معجمہ بارا ے مہملہ

شرمندی[1] بفتح شین معجمہ وسکون را ے مہملہ وکسر میم وسکون نون وکسر دال مہملہ وسکون تحتانی اسم لجالو ودر عرف عام ہندیان منگوتا مرا میگویند بضم میم وسکون نون وضم کاف فارسی وسکون واو وفتح فوقانی والف وکسر میم وفتح را ے مہملہ والف ودر سنسکرت آتپتا بفتح ہمزہ وفوقانی مشدد وبا ے فارسی وفوقانی دوم مشدد والف یعنی برگہایش اطراف سرخ میشود درگتپادی بفتح را ے مہملہ وسکون کاف فارسی وفتح فوقانی وبا ے فارسی والف وکسر دال مہملہ وسکون تحتانی یعنی بخش سرخ وشمی پتر بفتح شین معجمہ وکسر میم وسکون تحتانی وفتح با ے فارسی وسکون فوقانی وفتح را ے مہملہ یعنی برگ او مثل برگ جمی وسمنگا بفتح سین مہملہ ومیم وخفا ے نون وفتح کاف فارسی والف یعنی شاخہایش ہموار ویکسان وانجلیکاری بفتح ہمزہ وخفا ے نون وفتح جیم وکسر لام وسکون تحتانی وفتح کاف والف وکسر را ے مہملہ وسکون تحتانی یعنی مثل انجل در ہندی ہم ساختن ودو دست کشادہ را میگویند غرض اینکہ چون شخصے دست باو رساند برگہا ے ہر دو طرف بہم شدہ مثل انجل میشود ونمسکاری بفتح نون ومیم وسکون سین مہملہ وفتح کاف والف وکسر را ے مہملہ وسکون تحتانی نمسکار آنرا گویند کہ ہنود در وقت سلام خود ہر دو دست بہم ساختہ لفظ نمسکار میگویند پس این روییدگی نیز بوقت رسیدن دست باو ہر دو برگ خود را جمع کردہ صورت نمسکار پیدا می کند لہذا باین نام نامیدہ شد درگت مولا بفتح را ے مہملہ وسکون کاف فارسی وفتح فوقانی وضم میم وسکون واو مجہولہ وفتح لام والف یعنی بخش سرخ رنگ دارد ولجالو بفتح لام وجیم مشددہ والف وضم لام دوم وسکون واو مجہولہ یعنی شرمندہ ووجہ تسمیہ اینکہ این روییدگی بوقت رسیدن دست ہر دو برگ جمع می کنند مانند زنانیکہ ہر دو دست از شرم بروے خود میکنند ہتا یشتک بکسر ہا و فتح فوقانی والف وفتح تحتانی وسکون شین معجمہ وکسر فوقانی ہندی

[1] شرمندی ۔ (اردو) لاجونتی ۔ (سنسکرت) لجالو ۔ نمسکاری ۔ (بنگالی) لجاوتی ۔ لاجک (مرہٹی) لاجالو ۔ ٹیکولی

(بقیہ برصفحہ آیندہ ملاحظہ کریں)

وفتح کاف یعنی چوبِ او باریک ونازک وگویند کہ ہردولفظ یک اسم است باین طور
گویند لجالوہتا یتشٹک کیعٹ ماکان معنی ہمون است کہ مذکورشد درزبان کنڑی ولمچگیا
بفتح واو وسکون لام وضم میم وسکون جیم فارسی وکسرکاف فارسی وخفاے تحتانی والف
آن قسم کہ برگ او بطرف اندرون بند میشود وہرمچگیا بضم ہا وسکون راے مہملہ آن قسم کہ
برگِ او بطرف بیرون بندمی شود اول را براے بستن ودوم را براے کشادن میدہند
شرباً وشافتہ

ماھیتِ آن گیاہے ست برسہ قسم یکے قایم بدرازی یک بالشت یازیادہ
ازان ودومی مفروشش برزمین مانند سطح وسومی درازمانند بیل تا سہ گز وقسم اول درصحرا
وباغہا وخرابات میشود وقسم سوم درکنار رودہا وریگ زار ترمیشود ودر ایام برشگال
میرویدو تازمان صیف می ماند برگِ او بشاخہاے باریک وصف آراستہ مانند
برگِ تمرہندی وازان ہم باریکتر وچون دست باو رسد باہم پیوستہ میشود وبہمیں وجہ
آنرا موسوم باسم شرمندی ولجالو کردہ اند وگل او باریک وسرخ ارغوانی رنگ گل قسم سوم
ودرازی وپہنائی برابر انگشت سبابہ وزرد رنگ میشود وبار او غلافے باریک مثل
خنوط زیادہ از برجم یعنی بند انگشت نمی شود ودران تخمہاے ریزہ مانند خشخاش وازان ہم
ریزہ تر وبخش مائل بہ تیرگی وبسیار دراز بقدر یک درع۔

مزاج او سرد وتر ونزد بعضے گرم والد مرحوم میفرمودند کہ سرد وخشک است
امایبوستِ او اندک است گویا کہ دراول درجہ اولی ست ومزۂ او تلخ وزمخت وبامزہ
ودربرگ اندکے شیرینی ولعابیت است۔

افعالِ او مدر ومصفی خون صفراوی وسودا وحابس خون بواسیر واسہال
خونی ونفث الدم ونزف الدم رحم ودافع تپ خونی وخفقان ودرد پہلو واستسقاے
حار وا عیاء وتمدد وفساد بلغم وصفرا ورگت پت ودرد فرج زنان وحیوان وبیماریہا کہ

(بقیہ نوٹ نمبر صفحہ ۶۰) (گجراتی) دیسامنی۔ لجیامنی۔ سندی۔ شرم بوٹی۔ (تلنگی) منوگرا۔ بارمودا (انگریزی)
سنسی ٹیو۔ ہسبل پلان۔ (تامل) تہوٹل شرنگی۔ (کنڑی) ناچیک گیدا (پنجابی) چھوٹی موئی۔
(از انڈین مٹریا میڈیکا ونگنہٹو)

ازان حاصل شود دور کند وبگریزاند وگویند که اگر بیخ درمکهه نچهتر بستاند وبر مار نهد عجائب بابیند وشرب وضماد او بزهر مار مفید واز خواص این رویید گی زیبق را قایم النار کردن است مضر طحال ومصلحش شکر مویز منقی ومقدار عصارهٔ برگ او تا ۳ مثقال وصاحب طب فرشته نوشته که این دارو جهت خون شکم نظیر وعدیل ندارد شخصے که هر روز یک توله افیون میخورده باشد واسهال دموی بهم رساند از خوردن شیرهٔ برگ این درخت شفا یابد واز تجربے رسیده که عصارهٔ مجموع اجزاے او با زیرهٔ سفید ۳ ماشه وصمغ ترور ۳ ماشه وشکر سفید نیم توله بنوشانند صبح وشام بصاحب اسهال بواسیر وزحیر وسحج نافع وبتجربهٔ راقم هم آمده۔

شرنگالیکا بضم شین معجمه وراے مهمله وخفاے نون وفتح کاف فارسی والف وکسر لام وسکون تحتانی وفتح کاف والف اسم بداری کند۔

شرنگنین بضم شین معجمه وراے مهمله وخفاے نون وکسر کاف فارسی ونون دوم وخفاے تحتانی ونون سوم اسم ستاوری است ودر بعضے نسخ اسم موصلی نیز نوشته اند معنی اینکه راست مانند شاخ گاؤ۔

شرنگریٹا بشین معجمه وراے مهمله ونون وکاف فارسی وکسر راے مهمله مجهوله دوم وسکون تحتانی وفتح فوقانی هندی والف اسم کول یالا بمعنی کج مثل شاخ

شرنگراٹ بضم شین معجمه وفتح راے مهمله وخفاے نون وسکون کاف فارسی وفتح راے مهمله دوم والف وفوقانی هندی یعنی مثل شاخ حیوانات اسم غنچه هاے روساست۔

شرکالاونا بضم شین معجمه وسکون راے مهمله وفتح کاف فارسی والف وفتح لام والف وکسر واؤ وفتح نون مشدده واسم گولپینا بمعنی دنباله برگ دراز۔

شرکاکولی بفتح شین معجمه وراے مهمله وفتح کاف والف وضم کاف دوم وسکون واؤ مجهوله وکسر لام وسکون تحتانی یعنی برگ دراز وسیاه وصاف اسم برگ تمباکو

شرگال کنٹها بضم شین معجمه وسکون راے مهمله وفتح کاف فارسی والف وفتح

لام وکاف وخفاے نون وفتح فوقانی ہندی وخفاے ہا والف دوم اسم تلیر است بمعنی
قطعہ ہا مانند زنجیر ویا آنکہ دافع کف کہ در گلو خرخر کند۔

شرنکھلا بضم شین معجمہ و دراے مہملہ وخفاے نون وفتح کاف وخفاے ہا
وفتح لام والف ہم اسم تلیر است۔

شروت انجن بضم شین معجمہ وراے مہملہ وسکون واو وفوقانی وفتح ہمزہ وسکون
نون وفتح جیم وسکون نون دوم ونیز در ہندی کپونگ ویا منی وامبوسار ریت وشردتھہ نامند
ماھیت آن دواے ست مجہول الماہیت وگویند کہ سروت انجن نوعی از سرمہ
است مانند شاخہامی باشد اگر بشکنند سیاہ بیرون آید وبعد آس کردن سرخ می گردد
افعال آن دافع بکھک ودہن را خوشبو ومزاد ارکند وسفیدی چشم می برد
وروشنائی بیفزاید ودملہاے شکند۔

شرجالنی بکسر شین معجمہ وسکون راے مہملہ وفتح جیم والف وکسر لام ونون وسکون
تحتانی اسم ترائی تلخ بمعنی دافع تولد امراض سر۔

شرپنکھی بفتح شین معجمہ وراے مہملہ وضم باے فارسی وخفاے نون وکسر
کاف وخفاے ہا وسکون تحتانی یعنی مانند تیر اسم سرھوکہ است۔

شرتاترو بضم شین معجمہ وسکون راے مہملہ وفتح فوقانی والف وفتح فوقانی دوم
وضم راے مہملہ دوم وسکون واو یعنی براے سامعہ وسنگ مثانہ مفید اسم درخت وکماست

شرادنی وردہی بفتح شین معجمہ وراے مہملہ والف وفتح واو وکسر نون وسکون
تحتانی وضم واو دوم وسکون را وکسر دال مہملتین وخفاے ہا وسکون تحتانی اسم قسم درختے
ست کہ در ماہ ساون پیدا میشود۔

شرسیان بکسر شین معجمہ وراے مہملہ وسکون تحتانی وفتح میم والف ونون نام
درشہک بمعنی اینکہ خوب وبہتر است داشتن درخت او در خانہ۔

شراونی بکسر شین معجمہ وفتح راے مہملہ والف وفتح واو وکسر نون وسکون تحتانی
اسم مشترک است میان منڈی وبلکجوئی یعنی دار وئیکہ مانند گوش موش میشود بمعنی آنکہ

در ماه سراون بالیده گردد و گویند که لفظ شراون بمعنی مزه تلخ هم آمده۔

شری پھل بشین معجمه و راے مهمله و تحتانی و باے فارسی و ہا و لام اسم بیل پھل است۔

شریدے اسم ویرل۔

شراچہوار بفتح شین معجمه و راے مهمله و کسر ہمزه و ضم جیم فارسی مشدده و خفاے ہا و سکون واو و فتح راے مهمله و الف یعنی برگ راست مثل برگ نیشکر دارد اسم ویونل یا قلم سفید۔

شراپشپی اسم گل سنبل و در بعضے نسخ عوض باے فارسی و دوم فوقانی ہندی آمده

شرنکاٹک بضم شین معجمه و راے مهمله و خفاے نون و فتح کاف فارسی و الف و فتح فوقانی ہندی و سکون کاف اسم سنگھاڑه بمعنی شاخدار۔

شراب بشین معجمه و راے مهمله و الف و موحده اسم خمر است و در ہندی مده نامند و در حرف المیم خواہد آمد۔

شراتیچہن بکسر شین معجمه و فتح راے مهمله و الف و کسر فوقانی و سکون تحتانی و فتح جیم فارسی و خفاے ہا و سکون نون یعنی تیزی و تلخی کم میکند اسم توتیاے سفید۔

شراتدھم بفتح شین معجمه و راے مهمله و الف و ضم فوقانی و فتح دال مهمله مشدده و ہا و میم نیز می نامند۔

شربدی بکسر شین معجمه و سکون راے مهمله و ضم موحده و کسر دال مهمله مشدده و سکون تحتانی اسم سربدی و در سین مهمله گذشت۔

شریفه بفتح شین معجمه و کسر راے مهمله و سکون تحتانی و فتح فا و وقف ہا اسم سیتاپھل و گذشت۔

شرکرا بشین معجمه و راے مهمله و فتح کاف و راے مهمله دوم و الف اسم شکر شرنگی بضم شین معجمه و راے مهمله و خفاے نون و کسر کاف فارسی و سکون تحتانی اسم سینگ یعنی شاخ حیوانات و به کاکڑ سینگی نیز می نامند۔

شرنگی بیرم بضم شین معجمه و راے مهمله و خفاے نون و کسر کاف فارسی و تحتانی

وکسر موحدہ وسکون تحتانی وفتح رائے مہملہ وسکون میم یعنی شاخدار وپیچدار وگندہ اسم زنجبیل تر است

فواید اسمائے شین معجمہ باشین معجمہ

ششاشرنگی بفتح شینین معجمتین والف وضم شین معجمہ سوم ورائے مہملہ وخفائے نون وکسر کاف فارسی وسکون تحتانی اسم سوٹکامُو۔

ششرنہی بشینین معجمتین اول مفتوح ودوم ساکن وفتح رائے مہملہ وسکون نون وفتح کاف فارسی وخفائے نون ودال مہملہ وہا یعنی سفید مانند ماہتاب اسم قسمے از صندل سفید۔

ششتلوہ بشین معجمتین اول مفتوح دوم ساکن وفتح فوقانی وسکون رائے مہملہ وضم لام وسکون واو وہا اسم فولاد یعنی آہنے کہ از و نشتر پیسازند۔

ششینہ پھل مفتوح دوم مکسور وسکون تحتانی وفتح نون ووقف ہاو بائے فارسی وہا ولام یعنی باراشرفی اسم مینڈھپل۔

فواید اسمائے شین معجمہ باکاف

شکہکائی بکسر شین معجمہ وفتح کاف وخفائے ہا وفتح کاف دوم والف وکسر ہمزہ وسکون تحتانی وبرائے تخفیف شکائی ہم میگویند۔

ماہیتِ آن بار ورختے است باتنہ وشاخہا وپر از خارہائے ریزہ وباریک کہ براطراف وگرد بستانہا وغیرہ میکارند برگ او چون برگ آملہ واز ان ہم خردتر و برشاخہائے باریک دو صف برابر میشود غنچۂ او مانند تکمہ دانہ دار وسرخ رنگ چونکہ بشگفد مانند ریشہ ابریشم وگرد ونازک وخوشبو وخوش منظر وخوبصورت وبشکل گل کہیر

دبول میشود بعضے سفید بعضے صندلی زردی مائل رنگ دارد وپس ازان بار بہ بندد غلافے مانند غلاف ببول وازان پہنا ورخامی سبز وبعد ازان سرخ با چیین وزوائد خطوط وتخمش مانا تخم کلتھی ویہن وسیاہ وسخت ۔

مزاج برگ او سرد وخشک وبار او گرم وخشک ومزہ ترش وتیز وبحلق گزندہ افعال آن مسہل وقاطع صفراو دافع تپ صفراوی واقسام یرقان ومصفی بدن وموہائے از چرک وچون برگہائے نرم آنرا از خاشاک پاک کردہ بمقدار پاؤ آثار تا نصف آثار گرفتہ در آب ترکردہ مالیدہ صاف نمودہ دران نمک واندکے مرچ سیاہ وادرک لہسن وادہ واندکے روغن زرد داغ کردہ مقدار یک پیالہ بنوشند اسہال صفرا بقوت کند ویرقان را از بیخ برکند واکثر بتجربۂ والد ماجد این فقیر رسیدہ وبار اورا از تخم پاک کردہ وکوبیدہ نرم نمودہ اندکے بباسہ باویار کردہ حب ہا بندند حب مقدار ریٹھہ ویک حب تا پنج حب بحسب قوت وطاقت وشدت مرض بدہند آنہم عمل خوب میکند واز بعضے مجربین رسیدہ کہ پھلی اورا شب در آب ترکردہ درہوا وشبنم بدارند وعلی الصباح تخمہارا پاک کردہ ونرم کوبیدہ زیر وبالا جغرات نہادہ بخورند دافع یرقان است غرض اینکہ صفرا را اسہال بخوبی میکند وازدہ را لبسیار نافع است سالیکہ در فصل تابستان کہ دمہ را یرقان شدہ بود فقیر از نسخہ ہا بتنگ آمدہ ہمیں دوا معالجہ صغیر وکبیر نمود بسیار سود داد مضر حلق وحنجرہ مصلحش تمر ہندی ونبات وشکر

شکہری بکسر شین معجمہ وفتح کاف وخفائے ہا وکسر رائے مہملہ وسکون تحتانی یعنی بر سر شاخ تخم مانند بر بیخ تیز نوک اسم میوہ سکہی واگھاڑہ ۔

شکہی کنٹھن بکسر شین معجمہ وکاف وخفائے ہا وسکون تحتانی وفتح کاف دوم وسکون نون وفتح فوقانی ہندی وخفائے ہائے دوم وسکون نون دوم یعنی مانند رنگ گلوی مور اسم نیلا تھوتہ است لفظ شکہی اسم مور وکنٹھہ گلو را نامند ۔

شکر بفتح شین معجمہ وکاف مشددہ وسکون رائے مہملہ وآن انواع است بجمیع انواع تشنگی بنشاند وسوزش شکم وہول دل دور دارد ومشددوقی اعضا شکنی

وامراض چشم را دور کند و صفرا برآند و تسوداء مزاجان مناسب و دافع رگت پت
و پر میو و بیہوشی و صاحب دستور الاطبا نوشتہ کہ شکر سرد و دیر ہضم و سرخ منی افزاید
و ملین و دافع باد و صفرا و مصلح خون فاسد و بلغم انگیز و سفید در ہمہ چیز اقوی از سرخ و دیر ہضم
و چونکہ اصلا در روے و سومت بنود بلغم افزاید ضابطہ اہل ہند است کہ ہر شیرینی کہ دسومت
ندارد بلغم افزا است و شکرے کہ از عسل سازند آنرا در زبان کنڑی مالکھند نامند اگر
آنرا دوبارہ صاف نماید مسہل باشد و باصرہ را روشن نماید و صفرا و بیہوشی و گردش
و دردسر و تشنگی دور کند و بہر دو زبان توارج گویند و کہند توراج ہم نامند اگر آنرا
بار دوم صاف نمایند و شکر سازند شیرین و سرد و مفرح بود و حرارت و تپ و بیہوشی
و تشنگی و گردش سر دوم دفع نماید ۔

شکر نیمبو بشین معجمہ و کاف و راے مہملہ و کسر نون و سکون تحتانی و ضم موحدہ
و سکون واو اسم لیمون شیرین است و در راج پنوچھل گذشت ۔

شکر کند بشین معجمہ و کاف و راے مہملہ و کاف دوم و نون و دال مہملہ
بیخے است جذری ۔

مزاج او معتدل مائل بگرمی ۔ افعال آن ثقیل و مقوی دماغ و باہ
و مولد منی ۔

شکر کدو بشین معجمہ و کاف و راے مہملہ و کاف دوم و ضم دال مہملہ و سکون
واو اسم کدوے شیرین است و کاسہی پھل ہم نام دارد و در ہندی کمڑی و در سنسکرت
کوشمانڈکی بضم کاف و سکون واو و شین معجمہ و فتح میم و الف و سکون نون و فتح دال
ہندی و کسر کاف دوم و سکون تحتانی یعنی رنگ زرد و گرد میباشد و پشپیتا بضم
باے فارسی و سکون شین معجمہ و فتح باے فارسی دوم و لام و فوقانی و الف یعنی گل
بر بیل او می چسپد و پس از ان بار کند و گل ہمچنان باقی ماند و لکو بھانڈا بالفتح کاف
اول و ضم دوم و سکون واو و فتح موحدہ و خفاے ہا و الف و نون و فتح دال ہندی
و الف یعنی برابر سبوح کلان باشد و مہاپھل بفتح میم و ہا و الف و باے فارسی

وہاوالام یعنی بزرگ بارست وقسمے ازو که آنرا اراج ککڑی نامند که در زراعت خربزه میشود وتا یکسال بعد چیدن او از درخت میماند و آنرا در سنسکرت رکت کرشماند نامند وآن سرخ رنگ و با قاشات گرد و پنہا اشبه بخربزه می باشد وقسم اول هم صاحب قاشات وکلان برابر سبو و زرد رنگ و اندرونش سرخی مائل میشود ۔

مزاج هر دو سرد وتر وشیرین ومزه دار **افعال آن** اول خلش در سینه پیدا کند و دست خلاصه آرد وگران است و صفرا دور نماید و باد صفرا وی پیدا کند و زور آرد وخون بواسیر به بندد و ادرار بول نماید وسوزش دست وپا دفع کند و جهت کثرت بول وپرمیو وسلس البول نافع وتشنگی بنشاند وسمن بدن وآرزوے طعام پیدا کند وبسیار مقویست پخته او باد ومیه وپت وتپ استخوانے را نافع ونیم خام کف وصفرا دفع کند وظاهر بمنزل زهر است وقسم دوم بادوپت ومبل رانیست کند ومزه دار بود وطبع را خوش سازد وکف پیدا کند وقوت دهد وزهر دور نماید ۔

شکر خوره بفتح شین معجمه وکاف وسکون رائے مهمله وضم خائے معجمه وسکون واو وفتح رائے مهمله وخفائے ہا ۔

ماهیت آن نوعے از پرنده است که سیاه وطاوسی رنگ دارد ومنقار دراز ودر حجم برابر نصف کنجشک میشود آوازا وتیز ورنگ او خوش منظر بود واکثر خورش او اینکه شیرینی گل وبرگ نرم درختان رامی مکد لهذا باین نام مسمی گردید ۔

مزاج او گرم وخشک **افعال او** سبک جهت تفتیت سنگ گرده و مثانه نافع ۔

شکر نتا بکسر شین معجمه وسکون کاف وضم رائے مهمله وسکون نون و فتح فوقانی والف اسم شالی سیاه وبرنج دشتی بمعنی در دشت زیر دامن کوه می شود ۔

شگرو بکسر شین معجمه وسکون کاف فارسی وضم رائے مهمله وسکون واو اسم سوجنا

شکل کندا بضم شین معجمه وسکون کاف وفتح لام وکاف دوم ونون ودال مهمله والف اسم بداری کند بمعنی حذرمنی بود ونیز اسم جدوار که سفید باشد وسندکابلی بمعنی سفید

بیخ و در ہر دو معنی مناسبت ست کما لایخفی۔
شکلورچہ بشین معجمہ و کاف و لام وضم واو و سکون راے مہملہ و فتح جیم فارسی وخفاے ہا یعنی درخت سفید اسم سنکاہلی۔
شکاچہیری بضم شین معجمہ و فتح کاف و الف و کسر جیم فارسی و خفاے ہا و سکون تحتانی و کسر راے مہملہ و سکون تحتانی دوم اسم چہیر بدارے و نزد بعضے چہیر کاکوی یعنی چشم طوطا زیراکہ شک نام طوطا و اچہی چشم را گویند وجہ تسمیہ اینکہ بار او مانند چشم طوطا میشود و نزد بعضی این ست کہ شیر او بطبع آرام می بخشد۔
شکا بضم اول و فتح دوم و الف اسم طوطا بزبان مرہٹی راتوا و در کوکنی پوپٹ و در کنڑی گتی و کلی نامند بکاف فارسی۔
شکاپہل بشین معجمہ و کاف و الف و باے فارسی و ہا و لام یعنی بار طوطہ اسم بار درخت اکڑا
شکناس بضم شین معجمہ و فتح کاف و نون و الف و سکون سین مہملہ یعنی بینی طوطا اسم جلکاملو است چونکہ بار او گل او شبیہ بہ بینی طوطا میشود لہذا باین اسم موسوم گشتہ۔
شکلاسا بضم شین معجمہ و سکون کاف و فتح لام و الف و فتح سین مہملہ و الف نام چہیر کاکوی یعنی فزایندہ منی۔
شکلاچہک بفتح شین معجمہ وضم کاف و فتح لام و الف و فتح جیم فارسی مشددہ وخفاے ہا و سکون کاف دوم نام دوب بیلہ بمعنی چشم خرگوش زیراکہ شکلا نام خرگوش و چہک نام چشم ست۔
شکلاہکہ بضم شین معجمہ و سکون کاف و فتح لام و دال مہملہ وخفاے ہا و کاف و ہاے دوم یعنی سیلان منی را دور کند اسم درخت و لما۔
شکلم بضم شین معجمہ و سکون کاف و فتح لام و سکون میم اسم کانجی بمعنی سفید و شکم سارنج نیز میگویند بفتح سین مہملہ و الف و فتح راے مہملہ و سکون نون و جیم فارسی۔
شکلورچہا بشین معجمہ و کاف و لام وضم واو و سکون راے مہملہ و فتح جیم فارسی وخفاے ہا و الف یعنی درخت سفید اسم درخت و لما۔

شکستم بضم شین معجمہ وسکون کاف وفتح فوقانی وسکون میم۔
شکل میوچا بشین معجمہ وکاف ولام وکسر میم مجہولہ وسکون تحتانی وفتح واو وجیم فارسی والف ہردو اسم وردکانچی بمعنی سفید رپیدا کنندہ منی۔
شکل پشپ بضم شین معجمہ وسکون کاف وفتح لام وضم بائے فارسی وسکون شین معجمہ دوم وفتح بائے فارسی دوم اسم گل درخت سرس بمعنی سفید گل۔
شکون بکسر شین معجمہ وضم کاف وسکون واو وفتح دال مہملہ وسکون نون یعنی مشتہی وہاضم طعام اسم تالیسپتری۔
شکتیکا بشین معجمہ مضمومہ وسکون کاف وکسر فوقانی وسکون تحتانی وفتح کاف دوم والف اسم تمر ہندی بمعنی سفیدی دار ونیز اسم نام ساگ اموتی بمعنی مانند مروارید است در قوت۔
شکٹی بفتح شین معجمہ وضم کاف وکسر فوقانی ہندی وسکون تحتانی اسم ساگ چکورہ
شکٹی شنکہ بضم شین معجمہ وسکون کاف وکسر فوقانی وسکون تحتانی وفتح شین معجمہ دوم وخفائے نون وکاف وہا یعنی شبیہ مثل صدف مروارید اسم شنکہ نکہ۔
شکیشٹھا بضم شین معجمہ وکسر کاف مجہولہ وسکون تحتانی وشین معجمہ دوم وفتح فوقانی ہندی وخفائے ہا والف اسم انار بمعنی محبوب طوطا ویا بمعنی اینکہ سرخ مانند سرخی بینی طوطا۔
شکلادنی بفتح شین معجمہ وضم کاف وفتح لام والف وفتح دال مہملہ وکسر نون وسکون تحتانی اسم کٹکی یعنی ذات امراض میہ وبادوپت را در کنندہ است وبدون نون بمعنی مصلح گوشت خرگوش اسم نکتن۔
شک پریا بضم شین معجمہ وفتح کاف وکسر ہائے فارسی وسکون رائے مہملہ وفتح تحتانی والف اسم درخت نیب بمعنی محبوب طوطا۔

فواید اسمائے شین معجمہ بالام

شلبا بضم شین معجمہ وسکون لام وفتح موحدہ والف اسم مس۔
شلیہ پرنا بفتح شین معجمہ وسکون لام وفتح تحتانی وخفائے ہا وفتح بائے فارسی وسکون رائے مہملہ وفتح نون والف اسم مہد امعنیش برگ سفید مثل استخوان بود۔
شلغم ہندیان درکتب خود نہ نوشتند اگرچہ درکتب یونانیہ مرقوم است احوال وافعال او از ینہا ظاہر چونکہ ملح او از اختراعات فقیر بود لہذا درین کتاب ذکر او کردہ آمد نمک از شلغم بطریق متعارف در سیزدہ تولہ سوختہ آن پنج تولہ واز برگش بست وچہار تولہ بود وچہار تولہ بر آید۔
شلیک رالا بفتح شین معجمہ وسکون لام وفتح تحتانی وضم کاف وفتح رائے مہملہ والف ولام والف دوم یعنی برنگ خاکستر استخوان اسم درخت مینڈ ہپل وگویند کہ مدنا نام شخصے راکہ بروز ہولی در آتش سوزانیدند از خاکستر استخوان آنشخص درخت مینڈ ہپل پیدا شدہ لہذا آن درخت را مدنا وشلیک رالا میخوانند۔
شلی شلہ ریک بفتح شین معجمہ وسکون لام وفتح تحتانی وکسر شین معجمہ دوم وفتح کاف وخفائے ہا وکسر رائے مہملہ وسکون تحتانی دوم وکاف یعنی بدردہائے استخوان وامراض آنہا زود فائدہ مند اسم اگھاڑہ۔
شلاجم بکسر شین معجمہ وفتح لام والف وفتح جیم وسکون میم یعنی از سنگ پیدا میشود اسم حجرالیہود۔
شلادر بکسر شین معجمہ وفتح لام والف وضم دال وسکون رائے مہملتین یعنی دافع زہر سم الفار اسم درخت مشنڈی۔
شلاٹ بکسر شین معجمہ وفتح لام والف وسکون فوقانی ہندی اسم بیل پھل۔
شلابھیدی اسم سم الفار وپتھر پھوڑی۔

فواید اسمائے شین معجمہ با میم

شمی بفتح شین معجمہ وکسر میم وسکون تحتانی اسم جھی وگذشت۔

شمی پترا بشین معجمہ و میم و تحتانی و بائے فارسی و فوقانی و رائے مہملہ و الف یعنی برگ چمی اسم شرمندی ۔

شمبر سارہ بفتح شین معجمہ و سکون میم و فتح موحدہ و سکون رائے مہملہ و فتح سین مہملہ و الف و فتح رائے مہملہ دوم و ہا یعنی بدن مرتاضان را محکم کند اسم درخت ساگون

شمبری بفتح شین معجمہ و سکون میم و فتح موحدہ و کسر رائے مہملہ و سکون تحتانی اسم موشاکنی و تڑوڑ بمعنی دافع زہر گژدم زیرا کہ شمبا اسم کژدم و رائے زہر را گویند از مجربین مسموع گردیدہ کہ تخم او بہ سم کژدم نہایت نافع است ۔

شمنا بشین معجمہ مفتوحہ و سکون میم و فتح نون و الف اسم قسمے از مینا ۔

فوائد اسمائے شین معجمہ با نون

شناریک بکسر شین معجمہ و فتح نون و الف و کسر رائے مہملہ و سکون تحتانی و کاف اسم رو بیدگی بھٹکیری است بمعنی برگ برپشت سفید و گرد اندک نوکدار ۔

شنیشتا بضم شین معجمہ و کسر نون مشددہ و سکون تحتانی و فتح شین معجمہ دوم و نون مشددہ دوم و الف اسم ساگ اموتی بمعنی زندۂ امراض فساد بول ۔

شنگا بفتح شین معجمہ و سکون نون و فتح کاف فارسی و الف اسم نخود ۔

شنگویز بفتح شین معجمہ و خفائے نون و کاف فارسی و کسر واو و سکون تحتانی و زائے معجمہ اسم ادا کہ مشہور بہ ادرک است ۔

شنکھ پشپی بفتح شین معجمہ و خفائے نون و کاف و ہر دو ہا ضم بائے فارسی و سکون شین معجمہ و کسر بائے فارسی دوم و سکون تحتانی اسم سنکاہلی است و با الف عوض تحتانی شنکھہ پشپا اسم ہلہل است بمعنی اینکہ گل بصورت و رنگ خرمہرۂ کلان است

شنکھنی بکسر شین معجمہ و خفائے نون و کسر کاف و خفائے ہا و کسر نون دوم و سکون تحتانی یعنی بسیار خوشی و آرام میدہد اسم کندلیا ۔

شنکھینکا بفتح شین معجمه وخفاے نون وکسر کاف وخفاے ہا وسکون تحتانی وکسر نون دوم وفتح کاف والف یعنی دافع امراض اسم لاگ۔

شنکھ بشین معجمه ونون وکاف وہر دو ہا بفارسی مُہرہ سفید وبعربی حلزون گویند وحلزونات بسیار وگھونگھہ وکوڑی نیز از انجمله است واز شنکھ کاغذ وپارچہ را مُہرہ می کنند وہنودان در بُت خانه ہا بوق میسازند وحلزون بری وبحری ونہری میشود ودر سنسکرت سنکھہ را وارئے بہوا بفتح واو والف وکسر راے مہمله وسکون تحتانی وفتح موحده وخفاے ہا وفتح واو والف ودر بعضی نسخ عوضِ موحده دال مہمله آمده بمعنی سفید وسرد وکمبو بفتح کاف وسکون میم وضم موحده وسکون واو یعنی در آب پیدا می شود وسفید رنگ وخطوط گرد دارد مثل گرداب وجلجا بفتح جیم ولام وجیم دوم والف یعنی در آب پیدا میشود دیر گھا نسونا بکسر دال مہمله وسکون تحتانی وراے مہمله وفتح کاف فارسی وخفاے ہا والف وکسر نون وسکون سین مہمله وفتح واو ونون دوم والف یعنی آواز دراز میکند می نامند ومی گویند که در وآب نوشیدن بسیار ثواب است وخاکستر او جہت درد شکم از ہر قسم که باشد زود سود دہد۔

شنکھہ نکھہ بشین معجمه ونون وکاف ودو ہا وفتح نون دوم وسکون کاف وخفاے ہر دو ہا وبزیادتی میم در آخر کلمه ہم آمده ودواے ست مانند ناخن وسخت وسفید مانند شنکھہ ودر سنسکرت شکتی شنکھہ بضم شین معجمه وسکون کاف وکسر فوقانی وشین معجمه ونون وکاف ہر دو ہا یعنی سفید مانند صدف مروارید میشود ونکھہ کاری بنون وکاف وہائین وفتح کاف والف وکسر راے مہمله وسکون تحتانی یعنی آنچنان مانند ناخن میباشد وہنرناگا بفتح ہا وضم نون وسکون راے مہمله وفتح نون والف وفتح کاف فارسی والف نام است وہنس چپس بفتح ہا وضم نون وسکون سین مہمله وفتح جیم فارسی وسکون سین مہمله دوم نام است می نامند۔

افعال او صندل سوده او جہت باد یکه از وے در بدن مانند دویدن مار معلوم میشود وباد یکه از وتشنج خدین شود نافع ودافع فساد وخون صفراوی که آزار گرت پت

نامند و بدرویکہ وقت ہضم در معدہ شود و آنرا پر نیام سول گویند و منی بیفزاید۔

شنگرف[1] بفتح شین معجمہ و سکون نون و کاف فارسی و فتح رائے مہملہ و خفائے ساکنہ اسم شنجرف در ہندی انگلیک بکسر ہمزہ و خفائے نون و سکون کاف فارسی و کسر لام و سکون تحتانی و کاف و بزیادتی میم ہم آمدہ در آخر کلمہ و در سنسکرت ہنگلاک بکسر ہا و خفائے نون و ضم کاف فارسی و فتح لام و الف و بزیادتی میم نیز و ملیچھ بکسر میم و لام و سکون تحتانی و فتح جیم فارسی و خفائے ہر دو ہا اسم مشترک است میان ٹن و شنجرف و سلمان معنیش سرخ است و در رم بفتح دال و را و دال دوم مہملات و سکون میم یعنی درخشندہ و منیوار یحم بفتح میم و کسر نون و سکون تحتانی و فتح واو و الف و کسر رائے مہملہ و سکون تحتانی و فتح جیم و سکون میم یعنی از سیماب پیدا میشود و از و سیماب بر می آید و منیر گوترگت بفتح میم و کسر نون و سکون تحتانی و فتح رائے مہملہ و ضم کاف فارسی و سکون واؤ مجہولہ و کسر فوقانی و فتح رائے مہملہ دوم و سکون کاف فارسی و فتح فوقانی یعنی از چاہ بر آید کہ چاہ او بسیار عمیق میباشد و کرکٹ شیرشاک بفتح کاف و سکون رائے مہملہ و فتح کاف دوم و فوقانی ہندی و کسر شین معجمہ و سکون تحتانی و رائے مہملہ دوم و فتح شین معجمہ دوم و کاف یعنی زود مرض می بردمثل پہ یدن سرطان می نامند۔

مزاج او گرم و افعال او شکنندۂ باد کلان و دملہائے بدن و گشت و استعمال او بے تنقیہ و تصفیہ و اصلاح غیر جائز نوشتہ اند۔

شن بفتح شین معجمہ و نون اسم سن است۔

شنشنی بفتح شین معجمہ و سکون نون و کسر شین معجمۂ دوم و نون و سکون تحتانی یعنی بسیار انبوہ اسم گل سن۔

شندنہ اسم نمی و مدے معنی و اعراب او در آنجا مذکور خواہد شد۔

---

[1] شنگرف (اردو) شنگرف (سنسکرت) ہنگل (عربی) زنجفر (فارسی) شنجرف (بنگالی) ہنگل (مرھٹی) ہنگول (گجراتی) ہنگو (تلنگی) ہنگلا کا مون۔ انگلی کم۔

فوائد اسمائے شین معجمہ باواو

شوا بکسر شین معجمہ و فتح واو والف اسم ہلیلہ۔

شواپھل اسم بار بہوجی۔

شورہ بضم شین معجمہ وسکون واو و فتح راے مہملہ وسکون ہا اسم ابلقر در اقسام نون نوشتہ خواہد شد انشاء اللہ تعالیٰ۔

شولی بضم شین معجمہ وسکون واو وکسر لام وسکون تحتانی اسم زرد چوبہ صحرائی۔

شولنین بضم شین معجمہ وسکون واو وکسر لام و نون وخفاے تحتانی و نون دوم کلاجدم است بمعنی دافع درد شکم۔

شونڈلی۔ بفتح شین معجمہ وسکون واو وکسر دال ہندی و لام وسکون تحتانی یعنی بسیار لاج و در بعضے نسخ عوض واو الف آمدہ اسم بیل پھل۔

شونشپا بکسر شین معجمہ وخفاے واو و نون وضم شین معجمہ دوم و فتح باے فارسی والف یعنی گل برنگ طوطہ اسم گل درخت آرور۔

شوکنت بضم شین معجمہ وسکون واو و فتح کاف وسکون نون و فوقانی اسم باربرنا۔

شوناک بضم شین معجمہ وسکون واو و فتح نون والف وسکون کاف اسم ارلو۔

شوریکا بضم شین معجمہ وسکون واو و راے مہملہ و فتح باے فارسی و کاف والف یعنی گلش کشادہ و بعض میشود اسم سفید سیلی۔

شولگھنی بضم شین معجمہ وسکون واو و فتح لام وکسر کاف فارسی وخفاے ہا وکسر نون وسکون تحتانی یعنی زنندۂ درد شکم اسم سیاہ زیرہ

شوبھہ کنچک بضم شین معجمہ وسکون واو و فتح موحدہ وخفاے ہائین وضم کاف وسکون نون و فتح جیم فارسی وسکون کاف دوم یعنی دافع کلانی شکم نیز میگویند۔

شوبھہ گی بشین معجمہ و واو و موحدہ و ہائین وکسر کاف فارسی وخفاے ہا و سکون تحتانی یعنی ورم بدن و کلانی شکم را میزند اسم روئیدگی ٹھیکری۔

فوائد اسمائے شین معجمہ باہای ہوز

شہد بفتح شین معجمہ وہا وسکون فوقانی اسم عسل۔
افعال آن بہمہ امراض چشم نافع وبلغم لزج وکھک ریحی وصفراوی وکشت میہ وکرم وقی ودُرفہ وضیق وماہیل وکرم قروح وباد وتپ را دور کند وحابس اسہال وزحمت وشیرین است وزنبور آن ہر گلے کہ بخورد عسل خواص آن پیدا می کند وچون خواہند کہ ماء العسل ہشت حصہ شہد را یک حصہ آب وقدرے ہلدی وہلیلہ انداختہ باید پخت کہ آب برود وعسل بماند وشہد کہنہ رنگ روی را افروزد وفربہ کند ولیسیدن آن باد وکف وصفرا زایل سازد ونقوط آرد واشتہا افزاید ومقوی است وشہد ترش باد وکف وبلغم پیدا کند در فصل گرما گرم مزاجان وتپہاے سمہ وابتلا بائی وصاحب سیندی نوش وشراب خوار وصاحب ہیضہ را شہد منہی وممنوع است۔

شہتوت شین معجمہ وسکون ہا وضم فوقانی وسکون واو وفوقانی دوم وبزیادتی الف بعد شین ہم آمدہ در توت گذشت۔

شہدیوے بفتح شین معجمہ وسکون ہا وکسر دال مہملہ وسکون تحتانی وکسر واو وسکون تحتانی دوم وبزیادتی الف بعد شین ہم آمدہ در سین مہملہ گذشت۔

فوائد اسمائے شین معجمہ باتحتانی

شیشم بکسر شین معجمہ وسکون تحتانی وفتح شین معجمہ دوم سکون میم وبعوض میم داو ہم آمدہ۔

ماہیت آن درختے ست کلان وضخیم کہ چوب او بکار عمارت می آید وگران

۱؎ شیشم۔ (اردو) شیشم (پنجابی) ٹاہلی (سنسکرت) شنشپا (بنگالی) شنو گاچھ (مرہٹی) سنشپا (گجراتی) سشم (تلنگی) اجڑیگوچیٹو (انگریزی) بلاک وڈ۔

وسیاہ سرخی مائل وبراق برابر آبنوس میشود وکرم خوردہ زود کہنہ نمیگردد وبرگہاے او گرد وخرد ومایل بانذکے درازی وکم نوک وصاف یکنوع مشابہ برگ سیب وبارا وغلافے وقلیل الضخامت ودراز بقدر نیم گز وکم وزیادہ ازان ودرو دو سہ تخم وگویند کہ اہلِ فرنگ چوب آنرا برائے جہازات وغیرہ ودر معالجات نیز بسیار استعمال می کنند واین را پاوسات می گویند قسمے از شیشم است کہ آنرا کِنسِبا میگویند بضم کاف وکسر سین مہملہ وسکون نون وکسر سین مہملہ دوم وفتح موحدہ والف

مزاجِ او گرم وخشک دراول ودوم - افعالِ آن مہزل بدن ومُسقطِ جنین ودافع جذام وبرص ودردِ مثانہ ودمامیل وبثور وسوزش بُثرِ اعضا وفسادِ خون وآتشک وبلغم وحابسِ قے وقاتل کرم شکم وچون بُرادہ چوبِ آنرا باسورنجان وصندل وشاہترہ مطبوخ نمودہ نبات باو یار کردہ بدہند جہت وجع مفاصل وپراگندہ موہائے بدن از آتشک بتجربہ راقم آمدہ وازیکدرہم شروع نمایند کہ تابسہ درہم یاکم وزیادہ ازان برسد ودر گلاب جوش دہند وصاحب تالیف گوید کہ خلاصہ چوب شیشم رابُرادہ کردہ نیم دام دریک ونیم پاؤ آب بجوشانند کہ بہ نصف آید صاف نمودہ شربت سادہ داخل نمودہ بنوشانند وہمین دووقتہ بدہند وبعد از پنج شش روز شربت مرکب میدادہ باشند ہفتہ دوہفتہ بست ویک روز تاچہل روز استعمال کنانند بحسب اقتضاے رائے طبیب ترکیب شربت سادہ بُرادہ چوب شیشم نیم آثار درشش آثار آبِ دریا ہشت پاس خیسانیدہ بجوشانند وہرگاہ نصف بماند صاف نمودہ باسہ رطل نبات بقوام آرند شش تولہ صبح وشش تولہ شام باجوشاندہ مذکور بدہند واگر خواہند کہ شربت درفواید قوی گردد ہرگاہ کہ آب دونیم آثار بماند چہار تولہ شاہترہ داخل کنند - طریق شربت مرکب سورنجان مصری او خرمکی ہریک سہ تولہ ونہ ماشہ جدا جدا کوفتہ وبیختہ قدرے قدرے دروقت قوام بدہند چونکہ بقوام برسد فرود آوردہ ورقِ سنا دہ تولہ باریک ساختہ اضافہ نمایند وقدر شربت مرکب دہ تولہ وغذا درحین استعمالِ دواقلیہ ونان وپلاو وکم نمک وازحموضات وبقولات اجتناب ودرروز استعمال شربت مرکب ازنان اجتناب اولی -

شیشم[1] نیز بهمون حروف و اعراب اسم سرب است و در سنسکرت یوکرش بضم تحتانی و سکون واو و ضم کاف و رائے مہملہ و سکون شین معجمہ و فتح نون و یوکشم بکسر کاف و سکون شین معجمہ و فتح فوقانی ہندی و سکون میم یعنی در زہاے کوہ میشود و کرشکم بہجم بضم کاف و راے مہملہ و سکون شین معجمہ و فتح فوقانی ہندی و کاف دوم و سکون میم و کسر موحدہ و سکون تحتانی و فتح جیم و سکون میم و شیشکم بکسر شین معجمہ و سکون تحتانی و فتح شین معجمہ دوم و کاف و میم و ناگاہ بفتح نون و الف و فتح کاف فارسی و الف می نامند۔

افعال او سختی شکم را دور کند و ہندیان اکثر کشتۂ او بعمل می آرند و قلعی را در ہندی تگرم و ترپسم و دنکم در روپائی ششتر و کر و ترپو گویند نوشتہ اند کہ ناک بہم یعنی خاکستر شیشہ بسیار گرم و چرب و تلخ است و ہا ضم و زنندۂ باد و ماہی و کف و پرمیو و درش ست و قوت صدفیل بخشد باید کہ کشتۂ او برنگ فاختہ باشد۔

شیشکا بشین معجمہ و تحتانی و شین معجمہ دوم و کاف و الف بمعنی مثل آہن اسم چوب آس یا شیشم۔

شیکتا بکسر شین معجمہ و سکون تحتانی و کاف و فتح فوقانی و الف اسم ہنس ہرا

شیلیکتا بفتح شین معجمہ و سکون تحتانی و ضم لام و تحتانی دوم و سکون کاف و فتح فوقانی و الف یعنی درخوشبوئیہا آمیز میشود اسم عود لوبان است۔

شیلیی بفتح شین معجمہ و سکون تحتانی کسر لام مجہولہ و سکون تحتانی دوم و فتح تحتانی سوم یعنی بسیار سرد اسم گل سنگ است۔ و نیز اسم کوتر و پر دما بمعنی دافع سنگ مثانہ۔

شیل نریاس بشین معجمہ و تحتانی و لام و کسر نون و سکون راے مہملہ و فتح تحتانی دوم و الف و سین مہملہ یعنی مسی سنگ اسم سلاجیت۔

---

[1] شیشم۔ (پنجابی) سکہ (اردو) سیسہ (سنسکرت) اسیس۔ (عربی) رصاص اسود۔ (فارسی) اسرب (بنگالی) سیسے (مرہٹی) اسیس (گجراتی) شیسون (تلنگی) شیشو (انگریزی) لیڈ۔ (از نگھنٹو)

شیلودہا بفتح شین معجمہ وسکون تحتانی وضم لام وسکون واؤ وفتح دال مہملہ وخفاے ہا والف یعنی قابض شکم اسم بیل پھل۔
شیلدرمہ بفتح شین معجمہ وسکون تحتانی وفتح لام وضم دال مہملہ وسکون رائے مہلہ وفتح میم وہا بمعنی دشمن کوہ وشکنندۂ سنگ گردہ ومثانہ اسم درخت برنا
شیلو بکسر شین معجمہ وسکون تحتانی وضم لام وسکون وا واسم گوندنی است۔
شیکہری بکسر شین معجمہ وسکون تحتانی مجہولہ وفتح کاف وخفاے ہا وکسر راے مہلہ وسکون تحتانی یعنی رونق دار اسم بندا۔
شیاکا بکسر شین معجمہ وخفاے تحتانی والف وفتح کاف والف اسم درخت ساگون۔
شیوکرانتا بکسر شین معجمہ وسکون تحتانی وواؤ وفتح کاف ورائے مہلہ والف وسکون نون وفتح فوقانی ہندی والف۔
ماہیت آن رو یدگی است درصحرا وکوہسار میثود شاخہایش باریک وسیاہ سرخی مایل وبازغب مانند پنبہ منقوش وبرگہایش خرد وصنوبری شکل یکطرف آن سبز بسوے پشت وطرف دیگر بسوے روسرخ وبعضے ہر دو جانب سبز واطراف سرخ میثود وگلش زرد باریک وخرد از بیخ شاخ تا نوک پراز گل وبار او غلافے باریک در تخم ریزہ۔
مزاج آن سرد وخشک در دوم **افعال آن** عصارۂ تازۂ او یا زیرۂ سفید وشکر ویا سفوف خشک آن شش ماشہ باشش ماشہ مصری جہت سوزاک دیرینہ میو مجرب است۔
شیرنروما بکسر شین معجمہ وسکون تحتانی وراے مہلہ وفتح نون وضم راے مہلہ دوم مجہولہ وسکون واؤ وفتح میم والف اسم استہوانی بمعنی مانع ریختن موے سر۔
شیرسانونہان بشین معجمہ وتحتانی وراے مہلہ والف وخفاے نون دوم وفتح ہا والف وخفاے نون سوم یعنی دافع درد سر اسم برگ نیمی پہن۔

شیر برنج اسم فارسی است بعربی مہلہ نامند و در ہندی کھیر نامند۔
شیو یو شیرا بکسر شین معجمہ مجہولہ و سکون تحتانی و فتح واؤ و ضم تحتانی دوم و سکون واؤ دوم و کسر شین معجمہ دوم و سکون تحتانی سوم و فتح رائے مہملہ و الف اسم خس و مخفف او اشیر بود۔
شیونشمار بکسر شین معجمہ و خفائے تحتانی و واؤ و نون و ضم شین معجمہ دوم و فتح میم و الف و سکون رائے مہملہ اسم مگر یعنی تمساح۔

فوائد اسمائے صاد مہملہ

اگرچہ در زبان ہندی چند حروف کہ بالا مذکور شد نمی آید لیکن بعضے اسما نسبت بفارسی و عربی میدارند و مشہور آن گشتہ اند لہذا نوشتہ شد۔
صدبرگ بفتح صاد مہملہ و سکون دال مہملہ و فتح موحدہ و سکون رائے مہملہ و کاف فارسی و در ہندی آنرا گیندہ می نامند بکسر کاف فارسی مجہولہ و خفائے تحتانی و نون و فتح دال مہملہ و خفائے ہا و در تلنگے بنتی پول گویند بفتح موحدہ و سکون نون و کسر فوقانی و سکون تحتانی و ضم بائے فارسی و سکون واو و لام۔
ماہیت آن نباتے است کہ اکثر در بستانہا و امکنہ در اوایل برشگال میکارند دو قسم است یکی آنکہ روییدگی او از نیم گز زیادہ نمی شود و گل او ہم خرد می شود و آنرا جعفری می نامند و دیگر آن کہ بلند میشود تا بیک گز بلکہ بعضے بسیاری بقدر یک قامت ہم دیدہ شد و شاخہائے باریک و انبوہ میکند برگ او مانند برگ قنب و گل او گرد و کلان و خرد و سرخ و زرد و زعفرانی میشود و در یک گل صدہا برگہائے ریزہ میباشد و ہر برگے را دنبالہ سیاہ بود کہ آن تخم اوست و چون برگہائے گل را بر کنند زیر آن مانند نصف نارکیل و سپیاری خرد برمے آید و بار نمی کند و اکثر مردمان و طفلان از ان گل بازیے می کنند و آن گل بسیار خوشنما

وخوش رنگ وخوشبو میشود وبرگ او هم نرم وخوشبو میشود ۔

مزاج او معتدل مایل بگرمی وتری ا فعال آن بعضے از هندیان میگویند که گل او سرد است نهادن او اطراف مدقوق مفید ومفرح ومقوی وہاضم ومُدِر وفقیر عصارهٔ برگ آن را تا بمقدار شش توله با بجر الیهود سوده جهت ریزانیدن سنگ مثانه واحتباس بول مؤثر یافت ومالیدن برگ او جهت صلابت وتشقق وسیاهی دست وپا از تجربے رسیده بتجربه هم نافع شده ۔

فواید اسماے طاے مهمله

طُغدار بضم طاے مهمله وسکون غین معجمه وبقاف نیز وفتح دال مهمله والف وسکون راے مهمله وبفوقانی هم آمده ۔

ماهیت آن طایریست ضخیم الجسم پرهاے شکم سفید وپشت زیر وبالا سیاه ودرمیان شادنجی رنگ میشود وشکار او از بحری میشود وگوشتش گرم وخشک در دوم ولذیذ ودیر هضم ۔

افعال دماغ ومرارهٔ آن در روغن زنبق حل کرده سعوط نمودن جهت نسیان نافع وچون خصیهٔ آنرا تا یک هفته در نمک نهاده وخشک کرده وبرابر آن سرگین گهوڑ بهوڑ وکف دریا وشکر یار کرده وسحق بلیغ نموده جهت سفیدی چشم که از سبب چیچک شده باشد مفید ومجرب است ۔

طوطا بضم مهمله وسکون واو مجهوله وفتح طاے مهمله دوم والف اسم بجیاست وهندیان آنرا چیلکا بکسر جیم فارسی وسکون لام وفتح کاف والف می گویند ودر سنسکرت شکا بضم شین معجمه وفتح کاف والف وکیرا بفتح کاف وسکون تحتانی وفتح راے مهمله والف می نامند ۔

ماهیت آن مرغے است سبز رنگ ومنقار آن سرخ وبناگوش وزیر حلق

آن ہم سرخ رنگ و سایر بدن آن سبز و چشمہایش خوب گردش میکند و گردن را
ہم گردش میدہد و بزرگ و خرد میشود صاحب جمع الجوامع نوشتہ کہ بزرگ آن
بر سہ قسم است یکے را مدنا و دوم را چندنہ و سوم را کجلہ نامند اول را رنگ
وغیرہ ہمان است کہ بالا مذکور شد و دوم را منقار سرخ و بناگوش برنگ گل کاسنی
و در گردن طوق سیاہ و پرہائے آن بسیار و دنبالہ آن زرد پستہ رنگ و از ہمہ
دراز تر بود و سوم را منقار و سر سیاہ و یک از صنف کوچک آن را فریدی مینا نامند
کہ کلہ آن منقش و منقار و سایر بدن آن زرد رنگ و یکے دیگر کہ از ان ہم خرد تر
کہ آنرا ٹنینہ بضم فوقانی و خفائے تحتانی و نون و یائے تحتانی و ہامی نامند کلہ
آن نیز منقش و منقار و سایر بدن آن پستہ رنگ و ہمہ اقسام او سخن گو بتعلیم
میگردد و مقلد آوازہائے زاغ و خروس و دیگر حیوانات میشود و فقیر قسمے
از دریائی دیدہ کہ برابر زاغ کلان میشود و بسیار خوش رنگ و خوش منظر و لیکن
سخنگو نمی شود و اکثر این پرندہ میوہ میخورد و گویند کہ از خورانیدن بیخ پان و قرنفل
و دنبالہ برگ پان و فلفل سرخ و بہنگرہ سخنگو میشود و آواز صاف گردد و در بلاد دکن
یک نباتے است کہ مانند کاہو بری میشود از و شیر برمی آید از خورانیدن او آواز او
خوب صاف میشود۔

مزاج او گرم در دوم و خشک در اول افعال آن ہندیان نوشتہ اند کہ
گوشت او منی زیادہ کند و رنگ و روغن برافروزد و بدن را جلا دہد و اشتہا و ہاضمہ و
قوت بدن بیفزاید و اگر چیزے ضرر رساند مصلح آن ہلیلہ است و بعضے نوشتہ اند کہ
بسیار دیر ہضم و مفرح دل است و جہت التیام قروح مزمنہ نافع و ضماد آن رافع ثالیل
و خوردن دل و زبان باعث فصاحت و سرعت تکلم اطفال و دافع لکنت زبان
و سرگین آن جہت رفع کلف و آثار و نیکو کردن رنگ رخسار و خون آن برائے
ازالۂ بیاض عین نافع۔

فوایداسمائے عین مہملہ

عباسی بفتح عین مہملہ وموحدہ مشددہ والف وکسر سین مہملہ وسکون تحتانی وہندیان آنرا جاجی وجائی ومنوہا کسم وکسم مالتی وپرمیودار اچتر دہروی کندہ وبوتیک ولبہاجی گویند ونزد بعضے این اسماے مد مالتی ونزد بعضے اسماے سیوتنی ست۔

ماہیت آن نباتے ست تا بدوگز بلند میگردد وہر سال از سر نومی شود وشاخہاے پراگندہ وگرہ دار دارد وچندان سختی ندارد وبرگ او فی الجملہ مثلثی شکل ودراز تا بست گرہ وسبز رنگ وبر سر شاخہا گلہاے مزمارے شکل واندرون گل تارہا دارد وگلش بسیار خوشنما وخوشبو وسُرخ وسفید وزرد وافشانی میباشد وپس ازان تخم می کند سیاہ وچین دار مانا بہ حب الآس ودرخت او خرد ومزروع در بستانین وخانہا وغیرہا میشود وبیخش گرہ دار ودراز ومخروطی وممتد تہ در زمین می ماند وبسیار کلان میگردد وبعضے میگویند کہ بعد ده از دہ سال خواص چوب چینی پیدا می کند وشابہت بادر ساند ودرخت او ہمیشہ بہار است مگر در بعضے فصول زیادہ ودر بعضے فصول کم۔

مزاج ہر یک گرم وخشک در سوم وگل او معتدل وبیخش گرم وتر در دوم وتخم سرد وخشک۔

افعال آن خوردن گل پختہ در گوشت وروغن ومصالح مقوی باہ ودافع بواسیر ونیز خوردن برگ او روزے دو سہ مرتبہ یا زیادہ ازان بر نہار وہر قدر کہ قادر بر خوردنش می تواند از یک استار تا نیم من دافع استسقا ویرقان باسہال شکم والد ماجد مغفور نقل میکردند کہ جمعے از مستقیین را دیدم کہ از خورش برگ عباسی بانان شفا یافتند وضماد برگ او منضج دمامیل ومفجر آن وبا مردار سنگ توعسل جہت واخس بتجربہ آمدہ وآشامیدن آب مطبوخ بیخ آن کہ از درخت کہنہ سال باشد براے خروج خبیثہ وساعیہ داوجاع مفاصل وجذام وآتشک وجرب وحکہ مؤثر ولیکن

از نمک و ترشی و لبنیات و غیرہا احتراز نمایند و بعد از تنقیہ کامل از فصد و مسہلات استعمال کنند و تخم او حابس سیلان رحم و استحاضہ و قاطع منی و ممسک آنست و از بیخش اچار ہم می سازند۔

عقیق البہار اسم جیا پہپ وگذشت۔

عشبۃ الکلب بضم عین مہملہ و سکون شین معجمہ و فتح موحدہ و ضم فوقانی والف و لام و فتح کاف و سکون لام و موحدہ اسم فارسی سگ گیاہ و در ہندی گتے کا گھانس نامیدہ شد۔

ماہیت آن گیاہے است مثل گیاہ جاورس و بر نہایت او یک خوشہ دانہ دار کہ چون بپارچہ بچسپد بگیرد تا وقتیکہ از دست نہ بر آرند بر نمی آید مانند گرفتن سگ دامن را و لہذا باین اسم موسوم گشتہ۔

مزاج او خشک در دوم مانند کے سرد ی۔ افعال آن باشکر سفید حابس سیلان خون از رحم و ضماد او با سرکہ رافع قوابی و تمرط و جرب و تقرح و نمک او بصناعت معلومہ بر آوردہ باشد مقدار دو قیراط مشتہی طعام و راندہ شکم براندن صالح و این قول از مردے عالم و حاذق و محدث و صادق شنیدم و نوشتم واللہ اعلم۔

عود بضم عین مہملہ و سکون واو و دال مہملہ اسم لوبان۔

فواید اسمای غین معجمہ

غوغائی بفتح غین معجمہ و سکون واو و غین معجمہ دوم والف و کسر ہمزہ و تحتانی

ماہیت آن طائرے ست از گنجشک بزرگ و دُم دراز و خاکی رنگ چشم و اندک سیاہ و قسمے ازان کہ از خرد باشد آن را کلیرنا مند چشم این سفید میشود و چونکہ شور و غوغا بسیار میکند لہذا باین اسم مسلی گشتہ۔

مزاج و افعال آن ہر دو قریب بگنجشک فقیر آن ہر دو را خورد گوشت او

لذیذ وبا فواید مُفتح سُدہ ومقوی جگرا مجرب درین اندک گرمی میکند مُصلحش بسرکہ وانار کرم

فواید اسمائے فا

فریدبُوٹی بفتح فا وکسر راے مہملہ وسکون تحتانی وودال مہملہ وضم موحدہ وسکون داو وکسر فوقانی ہندی وسکون تحتانی دوم چون جناب شیخ فریدالدین قدس سرہ این گیاہ را کثیر الفواید دانستہ بودن وور اکثر بیماریہا ازان معالجہ میفرمودند لہذا موسوم باسم ایشان گردیدہ آنرا بہار بفتح باے فارسی وخفاے ہا والف وسکون راے مہملہ وپاتہا بفتح باے فارسی والف وفتح فوقانی وخفاے ہا والف وبحذف ہا ہم آمدہ۔

ماہیتِ آن گیاہے است کہ روئیدگی او اکثر در اخراجات می شود واز بیخ شاخہا باریک می کند وبرگِ او خرد ومتفرق وشاخہایش پراز گُل مانند خوشہ وسفید گویا کہ پنبہ پیچیدہ شد فی الجملہ مانا با فستنین با جعدہ ومظنہ فقیر اینکہ از قسم جعدہ باشد۔

مزاجِ او گرم وخشک در دوم ومزۂ تلخ دارد وہندیان از سبزی او نا نخواہ پختہ میخورند ونفع بسیار بیان می کنند۔

افعالِ او ویر ہضم وقوی الاسخان وطارد ریاح ومجفف رطوبات جہت اسہال مزمن وسنگرہنی وورد شکم وامساکِ منی وتپہاے بلغمیہ وجبر استخوان شکستہ نافع واکثار او قاطع منی ومصدع ومُصلح آن سکنجبین است۔

فاختہ بفتح فا والف وسکون خاے معجمہ وفتح فوقانی ووقف ہا ودرہندی گُوا بضم کاف فارسی وفتح واو مشددہ والف نامند۔

ماہیتِ آن پرندہ ایست مشہور گوشتِ او گرم وخشک تا بہ سوم۔

افعال پختن او با مصالح شیرین ولذیذ ومقوی باہ وبرخوردنش طبع بسیار راغب میشود وبرسخن یاوری دہد صفرا و بیماری آنرا دور کند این افعال وشتی وخانہ پرورا وبا دیست

ومُصلح گوشت اقسام فاختہ ہا بیخ کولنیا نوشتہ اند و بعضے بلا ور راہم مُصلح او می گویند۔
فالسہ بفتح فا و الف وسکون لام و فتح سین مہلہ و خفاے ہا اسم پھالسہ و گذشت
فشیرا بفتح فا وکسر شین معجمہ وسکون تحتانی و فتح رائے مہلہ و الف اسم پوست درخت نغزک۔
فولاد درضمن لوہا مذکور خواہد شد انشاء اللہ تعالیٰ۔

فواید اسمائے قاف

قمری بضم قاف وسکون میم وکسر راے مہلہ وسکون تحتانی۔
ماهیت آن طایرے است از کبوتر خرد و خاکستری رنگ باندک زردی و بعضے سفید و در گردن او طوق سیاہ و تولد او از جوڑہ کردن کبوتر و فاختہ است و بسیار خوش آواز و کثیر الانس و اکثر فقرا او را می پرورند و از زبان حق سرہ جاری می شود۔
مزاج او گرم و خشک و گوشت و خون و بیضہ او مصفی آواز و سورش عشق و توحش
قدرتی بضم قاف وسکون دال و فتح رائے مہملتین وکسر فوقانی وسکون تحتانی اسم چہیتری۔
قبولی بفتح قاف وضم آن وضم موحدہ وسکون واؤ وکسر لام وسکون تحتانی اسم کھچڑی دال نخود ست با جغرات مصالح دار وساگ انباڑہ و دیگر قلایا و شربت نبات بسیار با ذایقہ مے شود۔

فواید اسمائے کاف بالف

کاکڑا سینگی بفتح کاف و الف وسکون کاف دوم و فتح راے ہندی و الف سلہ۔ کاکڑا سینگی۔ (اردو) کاکڑا سنگی ولایتی (سنسکرت) کرکٹ شرنگی۔ (بنگالی) کاکڑا سنگی۔ (مرہٹی) کاکڑشنگی۔ (گجراتی) کاکڑا سینگی۔ (تلنگی) کرکٹا شرنگی۔

دوم وکسر سین مہملہ وسکون تحتانی وخفاے نون وکسر کاف فارسی وسکون تحتانی وہندیان
انزاکر کاٹکا شرنگی بفتح کاف اول وسکون راے مہملہ وفتح کاف دوم والف وسکون
فوقانی ہندی وفتح کاف سوم والف وضم شین معجمہ وراے مہملہ وخفاے نون
وکسر کاف فارسی وسکون تحتانی وبحذف کاف سوم والف نیز می گویند یعنی شاخ خرچنگ
وجہ تسمیہ اینکہ این دار وبصورت نیش ہاے سرطان می باشد ودر سنسکرت آن را
مہاگہوشا بفتح میم وہا والف وضم کاف فارسی وخفاے ہا وسکون وا و وفتح شین معجمہ
والف یعنی بہ بیماریہاے زنان نفسا کہ کلان شود نافع وکلنگاچا بضم کاف وکسر لام
وخفاے نون وفتح کاف فارسی والف وفتح جیم فارسی والف یعنی فوایدا وبرابر
فواید سرطان ست زیرا کہ کلنگا اسم سرطان ست ودر بعضی نسخ کلیراجا آمدہ بفتح کاف وکسر
لام وسکون تحتانی وفتح راے مہملہ والف وفتح جیم والف وشرنگی فقط ہم آمدہ می نامند

ماہیت آن چیزے است کج بسان نیش خرچنگ وباریک وسرخ تیرہ رنگ
ومجوف واز بعضے مردمان مسموع شدہ کہ آن بار غلافے درخت است مانا بدرخت موز وبعضے
گویند کہ گل درختے ست مشابہ بدرخت بادام۔

مزاج آن گرم در اول وخشک درسوم ومزہ او تلخ وتیز وزمخت۔

افعال آن مجفف رطوبات نزلی ودافع سرفہ وضیق وہکہک وباد شکم وتشنگی
وبیمزگی دہن وقے واسہال خونی وفساد بلغم وتپ وآروغ ومشتہی طعام ومقوی
معدہ وضماد او درسرکہ ہندی رافع بہق وبعضے دیگر جہت سرفہ بلغمی وسیلان لعاب
دہن وگرفتگی آواز وتپ دق نافع نوشتہ اند واز مجربین رسیدہ کہ بخور او جہت
بواسیر بایلہ ورونواصیر نافع ولعوق او با اندکے عسل مسمن کودکان است۔

کاکولی بفتح کاف والف وضم کاف دوم مجہول وسکون واو وکسر لام وسکون

لہ اسمار آن بزبان سنسکرت حسب ذیل است۔

(س) پکش یا۔ وانلے سولی کا۔ وائ سولی۔ اکھسیرا۔ وشادہینا
شکلاء۔ میدورا۔ دھاکہ سوتی۔ دھاکہ سیکا۔ سوادو ماشی۔ ویتھا

تحتانی و در سنسکرت کمبلی بفتح کاف و موحده وکسر لام وسکون تحتانی وبعوض لام رای مهمله نیز آمده و بیر ایکه موحده وسکون تحتانی وفتح رای مهمله والف و در بعضے نسخ بجای موحده واو آمده و معنی این دو اسم ایغست که بار او اندکے گزو و مایل بدرازی فی الجمله بشکل ترائی میشود مدهورا بفتح میم وضم دال مهمله وخفای ها وسکون واو و فتح رای مهمله والف و در بعضے نسخ بعوض دال فوقانی آمده یعنی شیرین است وائیسا بفتح واو والف وکسر همزه وسکون تحتانی وفتح سین مهمله والف اسم زاغ مراد اینکه سیاه مثل پر زاغ است و در بعضے نسخ وائیشا وکها بفتح شین معجمه وبزیادتی دال مهمله مضمومه وکاف وها والف آمده والیکها بفتح همزه وکسر لام مجهوله وسکون تحتانی و فتح کام وخفای ها والف اسم زنبور مراد اینکه سیاه بسان زنبور گل یا میوه یا برگ وقسمے ازان که آنرا جهیر کاکولی بکسر جیم فارسی وخفای ها وسکون تحتانی وفتح رای مهمله وکاف والف وکاف دوم وواو ولام وتحتانی یعنی کاکولی که از و شیر بر می آرند وشکلاسا بضم شین معجمه وسکون کاف وفتح لام والف وفتح سین مهمله والف یعنی سفید است و معنی فزاینده منی هم بود وجیوکولیکا بکسر جیم وسکون تحتانی وفتح واو وضم کاف وسکون واو دوم وکسر لام وسکون تحتانی دوم وفتح دوم والف یعنی به کننده جان است می نامند وصنفے دیگر ازانکه آنرا گنبهار بفتح کاف فارسی وخفای نون وفتح موحده وخفای ها والف وسکون رای مهمله وبزیادتی تحتانی در آخر وبعوض الف در اسم اول تحتانی یعنی کهیر کاکولی میگویند۔

مزاج او معتدل و دوم سرد وتر در دوم وسوم گرم در اول وتر در دوم۔

افعال آن اول باد وپت وتپ بشکند وتشنگی بنشاند وسل وهزال را دور کند وجلندر را دفع نماید وقسم دوم بضیق وسرفه وسل مضر وسوزش تپ ومعده وفساد خون وصفرا وخشکی دهن وتشنگی ولاغری مفرط که بے سبب ظاهری باشد استسقا دور نماید ودیگر قسم گوارنده طعام وبدل موافق بود وحبس بول بکشاید ودرد سینه ببرد وشیرین وگران ومبهی

(بقیہ نوٹ صفحہ گذشتہ) جیونتی ۔ مدھورا ۔ شکلا اکھسیرا ۔

وقسم سوم شیرین وگران وبادانگیز ودافع فساد صفرا ودق شیخوخه وخون وقبض بگشاید وبول براند وتپ وقولنج دفع نماید وبار او گران ومقوی ودرازنده موے سر ومولد منی و فساد باد وصفرا وتشنگی وخون هم دور نماید ومدر بول است واز جمله رساین نوشته اند۔

کانجی بفتح کاف والف وخفاے نون وکسر جیم وسکون تحتانی ودر عرف عام کلی بفتح کاف وکسر لام وسکون تحتانی ودر لغت سنسکرت آرنتی بفتح الف ممدوده وواو وسکون نون وکسر فوقانی وسکون تحتانی نام است دهوم بضم سین مهمله وسکون واو وفتح میم اسم مشترک است میان کانجی وماهبانست وبمعنی سفید باشد وسوبرم بفتح سین مهمله وکسر واو مشدده وسکون تحتانی وفتح راے مهمله وسکون میم یعنی منی وشیر وسارنچا بفتح سین مهمله والف وفتح راے مهمله وسکون نون وفتح جیم فارسی والف یعنی فزاینده است وکانجیکم بکاف والف وخفاے نون وکسر جیم فارسی وسکون تحتانی وفتح کاف دوم وسکون میم ودرد آنرا میردا بکسر میم مجهوله وسکون تحتانی وضم راے هندیه مجهوله وسکون واو وفتح دال مهمله والف وششکتم بضم شین معجمه وسکون کاف وفتح فوقانی وسکون میم یعنی سفید وسهسر بحیدی بفتح سین مهمله وها وسکون سین مهمله دوم وفتح راے مهمله وکسر موحده مجهوله وخفاے ها وسکون تحتانی وکسر دال مهمله وسکون تحتانی ودوم یعنی دفع کننده امراض ورسالم بفتح را وسین مهملتین والف وسکون میم وفتح لام وسکون میم یعنی شیره ترش است وشکل میوچا بشین معجمه وکاف ولام وکسر میم مجهوله وسکون تحتانی وفتح واو وفتح جیم فارسی والف یعنی پیدا کننده منی میگویند۔

ماهیت آن وآن سرکه هندی است **طریق ساختن** او اینکه بر آتش اندکے ریزد ولهسن وروغن شیرین اندازد وتاب دهد وبرخیزد وبعد ازان ظرف گلی را بر دیے آتش گذارند تا بوے آن بگردد پس خردل ونمک ونانخواه وریزه هر قدر که منظور باشد گرفته در آب گرم حل کرده در ظرف مذکور انداخته سر آنرا محکم بسته در آفتاب گذارند تا ترش گردد ودر گرما زود میشود ودر سرما بدیر وهر چند کهنه شود مفید است وبعضے اندکے جغرات نیز دران ضم می کنند وآب شسته گندم کوبیده وبا جوار کوبیده ویا برنج اندکے

برآتش نیم گرم نموده وقدرے مایه مذکور انداخته درآفتاب می گزارند که تا ترش شود پس ازان آنچه صاف او بالا می برآید آنرا کانجی می نامند وخشکه برنج درآب صاف مذکور ریخته بکار می آرند ودر دوراتگاو میش ها می خورانند۔

مزاج او گرم وخشک **افعال** آن حالے اخلاط غلیظ ومنقی بلاغم لزجه ودهن را خوشبو کند وعرق النسا دورکند ودرد شکم ونفخ وقبض وباد وصفرا دور نماید وآنکه از گندم وجو گرفته باشند مفرح دل ورافع علت پیری وضعف مفاصل به طلا کردن وآنکه از جوار وبرنج گرفته شود زحمت واندکے شیرین وسریع الهضم وقابض ودافع تپ صفراوی وحرارت وغشی وکوفت بدن وقے وتشنگی وسلسل البول وفزاینده منی وفقیر اکثر در هیضه وبائی استعمال کنانید وبسیار سودمند دیده واکثر مردمان اچار شلغم ومولی وگذر وغیره دیابره بفتح موحده ورائے مهمله وخفائے ها که قسمے از طعام است درمی اندازند بسیار لذیذ میشود ومضرت او هم کم میشود وترکیب ساختن دبره دبری در فواید اسمائے موحده گذشت

کانچکوری[1] بفتح کاف والف وخفائے نون وسکون جیم فارسی وضم کاف دوم وسکون واو وکسر رائے مهمله وسکون تحتانی هندیان آنرا دولکولا میگویند بضم دال مهمله وسکون واو وفتح لام وضم کاف فارسی مجهوله ممدوده وسکون واو وفتح لام دوم والف وآن بردو قسم است خرد وکلان کلان را در سنسکرت رشیپر وگتا بضم رائے مهمله وسکون شین معجمه وفتح تحتانی وضم بائے فارسی ورائے مهمله وسکون واو وکاف فارسی وفتح فوقانی والف یعنی میگویند که از کرامت صحرانشینان مرتاض پیدا شده ومها کپتا بفتح میم وها والف وضم کاف فارسی وسکون بائے فارسی وفتح فوقانی والف یعنی بسیار خراش کننده وکپی رومہ پھل بفتح کاف وکسر بائے فارسی وسکون تحتانی وضم رائے مهمله مجهوله وسکون واو وفتح میم وبائے فارسی دوم وها ولام یعنی مانند موے باندر زیر بار ادمی باشد زیرا که کپی باندر ورومه موے وپھل بار را میگویند وخرد را مرکپی

---

[1] کانچکوری (اردو) کونچ ۔ (سنسکرت) کپی کچو ۔ (بنگالی) آل کچی دھوتارنگز ۔ (مرہٹی) کوہلی ۔ (گجراتی) کوچون ۔ بھیرونی (تلنگی) پلی اڑگو ۔ (پنجابی) کونچ پھلی

بفتح میم وسکون رائے مہملہ وفتح کاف وکسر فوقانی ہندی وسکون تحتانی بانڈوا پتا گپتا
بفتح الف ومد آن وسکون بای فارسی وفتح فوقانی والف وضم کاف فارسی وسکون
بائے فارسی دوم وفتح فوقانی والف نام اوست وکنڈورا بفتح کاف وسکون نون وضم دال
ہندی وسکون واو وفتح رائے مہملہ والف یعنی خارش میکند وجہ تسمیہ اینکہ از چسپیدن
زغب بار او به بدن خارش پیدا می شود وکپی کچھرا بکاف وبائے فارسی وتحتانی وفتح کاف
فارسی وضم جیم مشددہ وخفائے ہا وفتح رائے مہملہ والف مغیش معلوم نشد ورشبہی بضم
رائے مہملہ وفتح شین معجمہ وکسر موحدہ وخفائے ہا وسکون تحتانی وجانگلی کنڈ بفتح جیم والف
وخفائے نون وفتح کاف فارسی وکسر لام وسکون تحتانی وفتح کاف وسکون نون وضم
دال ہندی وسکون واو وکریا بفتح کاف وکسر رائے مہملہ وسکون تحتانی وفتح رائے مہملہ
دوم والف دور وگرہا بضم دال مہملہ وسکون واو وفتح رائے مہملہ وکسر واو دوم وسکون کاف
فارسی وفتح رائے مہملہ وہا والف این ہمہ نامست می نامند ۔

ماهیت آن بار نباتے است بی ساق وبیارہ می دواند برگ او مانند برگ
گلو وبار او غلافے دراز بقدر یک بالشت یا کم وزیادہ وبر وریشہ وزغب مانند مُوے
باندر کہ چون بہ بدن رسد خارش پیدا میکند ودر بدن فرو رود وچون بعضلہ کادو آب
سرد یا کانجی وتمر ہندی بشویند خارش دور گردد وتخم وے مشابہ بہ تخم لوبیا واز آن کلان تر
وبراق بسیاہی وسخت واکثر آنرا مقشر نمودہ دال می پزند بسیار لذیذ می شود ونبات او
بر دو قسم است خرد وبزرگ ۔

مزاج هردو گرم وخشک در دوم وتخم او معتدل مایل بسردی وسبوس پھلی
او کہ مانند زغب است گرم وخشک در سوم ۔

افعال کلانش جہت فساد خون صفراوی وتحلیل ریاح کہ بسبب گرمی باشد
ودمعہ کہ بسبب صفرا بودہ وملہائے کلان را نافع وسبوس کہ بار او بمقدار نیم درہم تا یک
مثقال در تمر ہندی محلول باب مُصفّیٰ مخلوط کردہ ویا در کانجی آمیختہ بصاحب دیدان
وحیات بنوشانند خواہ طفل باشد خواہ کلان ہمہ را از شکم اخراج می کند ومجرب است ۔

و تجربہ راقم اکثر آمدہ وباید کہ درآن روز غذا ندہند و اگر درصورت صبر ندارد دال
تور را جوش دادہ بخورانند و مغز تخم او از ماش زیادہ خواص دارد و شیرین و فزایندۂ منی
و مقوی باہ و پشت و مزاج را خوش کند و بر سخن یاوری دہد و تپ صفراوی را نافع و بدن را
خوب دارد و دافع سیلان منی و رقت آن و ریش کہن را زایل کند و از ادویۂ مغلظ
و مقویہ ممسکہ است اکثر در معاجین و لبوبات بکار می آید و تریاقیت دارد و چون در کپڑا تنگ
برو تر کردہ و سودہ با شہد ممزوج کردہ پیش از جماع بر قضیب بمالند امساک آرد
و بیخ آن بقدر بندہای انگشت بریدہ در وقت دخول در دہن گیرند تا زمانیکہ در دہن است
انزال نشود و اللہ اعلم۔

کاجو بفتح کاف و الف و ضم جیم و سکون واو۔

ماھیت آن تخم بار درختے است بزرگ مانند درخت بہنس و یا بادام اولاً
از شاخ درخت قمعے بمقدار چہار انگشت بر می آید و بار او بستہ میگردد مخروطی شکل کہ قاعدۂ
او بہن مقعر و سر او بے نوک و اگر گویند شکل تز دارد و لایق است و پوستش بسیار تنک
و نازک و در رنگ بعضے سرخ مایل بسیاہی و بعضی زرد مایل بسرخی و بویش تیز و زہیم
و مغز او بے ریشہ و شیرین و ترش و زمخت در ہنگام تابستان میرسد و از زیر ثمرۂ او دو رگے
مانند دو خط بر می آیند کہ بآن ہر دو دو تخم بستہ میشود بشکل کلتین و از ان خرد و سفید رنگ
رنگ کہ ہما کاجو است و ثمرۂ اول گل او قرار دادہ اند بعضی ثمرۂ او را بے گل و این ہر دو را
تخم آن ثمرہ گفتہ اند و برگ درخت او مانا برگ بہنس و یکنوع مشابہت ببرگ کھرنی ہم
دارد۔

مزاج ثمرہ باگل او گرم و تر و خراشندۂ زبان و دہن و تخم او شیرین
و لذیذ و چرب در لذت از بادام بہتر زبان را صاف کند و ذایقہ دہد۔

افعال آن تخم آنرا در آتش نرم بریان کردہ مغز آنرا بخورند مسمن بدن و
مقوی دل و مفرح و مہیج باہ و مولد منی و مستحکم کنندۂ پشت و گردہ و قوت دہندۂ حافظہ
و فزایندۂ عقل و دماغ کودکے دوازدہ سالہ را نسیان بود ہر چند او را یاد علوم

میداندنسیان میکرد پدر او برا ے معالجہ نزد والد ماجد مغفور آورد فرمودند کہ ہرروز مغز تخم کاجو ناشتا بخورانند و بالایش اندکے عسل بدہند پس او در اندک مدت فربہ شد وچنان حافظ قوی شد کہ حافظ کلام اللہ و دیگر کتب نحو و صرف گشت و مرحوم اکثر میفرمودند کہ بمرطوبین و مبرودین حکم انقر و یاد دارد و بمحرورین محرق خون و مولد صفرا است و مُصلح او بانار ترش و شکنجبین میفرمودندے۔

کاسرکایل بفتح کاف والف وکسر سین و سکون راے مہلتین و فتح کاف دوم والف و تحتانی و لام۔

ماهیتِ آن بارے است خام یا خشک او مشتہی و ہاضم و دافع غایط و مزہ اُتلخ و تیز دارد و گرم و صفرا دور نماید۔

کالی زیری[1] بفتح کاف والف وکسر لام و سکون تحتانی وکسر زاے معجمہ و سکون تحتانی دوم وکسر راے مہملہ و سکون تحتانی سوم و بعوض زاے معجمہ جیم ہم آمدہ و در زبان بنگالی سوراج بفتح سین مہملہ و سکون واو و فتح راے مہملہ والف و سکون جیم و سوآی بفتح سین مہملہ و سکون واو و مد ہمزہ و تحتانی گویند۔

ماهیتِ آن تخم تمنشےست کثیر الاغصان برگِ او فی الجملہ مشابہ برگِ ریحان و کنگرہ دار و گلش گرد و قبہ دار و پرا ز زغبیت سفید مایل بزردی و دران قبہ تخم مانند زیرہ و مجز یعنی سیاہ کہ روے او سفید باشد و قتیکہ قبہ خشک شود و صوف و تخمہا بیفتد باقی مانند ثفروق او بر روافتادہ۔

مزاجِ او گرم و خشک تا سوم و مزہ اُتلخ و تیز۔ **افعالِ آن** مُقطع و مُفتح و مُحلل و مذیب بلغم و آشامیدن او جہت استسقاے سرد و تپ ہاے بلغمیہ مزمنہ و اوجاع مفاصل و قروح خبیثہ نافع اگر کالی زیری بقدر ۲/۱ تولہ کوفتہ سفوف نمودہ سہ[3] حصہ کردہ در جگر گوسفند موافق خوردن گرفتہ سفوف مذکور یک حصہ انداختہ دو پیازہ

---

[1] ۔ کالی زیری (گجراتی) کالی زیری۔ (ماروارٹی) کالی زیری (اردو) بن جیرہ (مرہٹی) کڑو جیری۔ کمون ہندی کمون بری کمون حبشی بھی کالی زیری کو کہتے ہیں۔ (پنجابی) کالی جی ری۔

پختہ نہار بخورند یک روز درمیان داده شد مرتبہ استعمال نمایند جہت قلاع دہن آزمودہ است وضماد او بہ آب ہلدی و اند کے گندک جہت جرب متقرح مؤثر و با برگ نیب و ہلدی بربدن مالیدن مانع آثار چیچک و چونکہ نیم تولہ با یک مشت برگ نیم در ظرف گلی نو یک شب خیسانیدہ صبح کوفتہ مالیدہ صاف نمودہ بصاحب تپ مزمنہ مختلف الادوار بدہند نافع و بتجربہ تمام آمدہ و با برنج کابلی قاتل اقسام کرم شکم و ضماد برگ و شاخ او محلل اورام صلبہ و مسکن دردہائے باردہ و نیز تخم او با برگ نیب بعد از سال زلوک لسنن دافع سمیت نیش آنہا و ہمچنین ورز او مجفف زخمہائے نیش ہائے آنہا و بیطار آن اکثر در معالجہ دواب خصوصاً اسپان بسیار استعمال می کنند و ادویہ نسبت مزاج اسپ سرد است مثل ریوند چینی و او مضر معدہ و امعا و مغص و کرب می آرد مصلح او مسکہ و شوربائے مرغ فربہ است۔

کالیہ بفتح کاف و الف و کسر لام و سکون تحتانی مجہول و فتح تحتانی دوم و وقف ہا یعنی سیاہ اسم سداب دشتی است۔

کالاکوت بکاف و الف و فتح لام و الف و ضم کاف دوم و سکون واو و فوقانی یعنی سیاہ۔

ماہیت آن بیخ نباتے ست در صورت و رنگ مانا بجدوار منقش سیاہ و بعضے سبز اغبر با اندک زردی و منقط بسیاہی میباشد و این را ہلدیہ دہلندیز می نامند و نبات و گل آن بسیاہی مایل و گویند کہ از نواح کوہستانی می آرند۔

مزاج او گرم و خشک در چہارم **افعال** آن سم است از خوردنش اندام گرد سخت گردد و بلرزد و مصلحش مشک بود۔

کالاشام اسم نیلا نیکی است۔

کالاکڑا[1] بکاف و الف و فتح لام و الف و ضم کاف دوم و فتح رائے ہندیہ و الف و ہندیان آنرا اکرشا بضم کاف و سکون رائے ہندیہ و فتح شین معجمہ و الف گولم

---

[1] کالاکڑا۔ (اردو) کڑا۔ (سنسکرت) کنچ۔ (بنگالی) گڑچی گاچھ۔ (مرہٹی) کالاکڑا۔ (گجراتی) کالہ کڑو۔ دودھلا۔ (تلنگی) (پنجابی) کڑادی بیل۔

بضم کاف وسکون واو وفتح لام وسکون جیم ودر سنسکرت کٹجا بضم کاف وفتح فوقانی هندی وجیم والف نام است وملکاپشپ بفتح میم وکسر لام مشدده وکاف مفتوحه والف وضم باے فارسی وسکون شین معجمه وضم باے فارسی دوم گلش مثل گل موتیا وچنبیلی میشود وگریجا بکسر کاف فارسی وراے مهمله وسکون تحتانی وفتح جیم والف یعنی درکوه پیدا میشود وگریملیکا بکسر کاف فارسی وراے مهمله وسکون تحتانی وفتح میم وکسر لام مشدده وسکون تحتانی دوم وفتح کاف والف یعنی موتیه کوهستانی ودر وچهکا بضم واو وراے مهمله وسکون واو دوم وفتح جیم فارسی وخفاے ها وفتح کاف والف وچکرورچها بفتح جیم فارسی وسکون کاف وفتح راے مهمله وضم واو وراے مهمله وسکون واو دوم وفتح جیم فارسی وخفاے ها والف ووچهک بفتح واو وجیم فارسی مشدده وخفاے ها وضم کاف معنی این هر سه اسم اینکه پوست درخت او طفلان لاغر را فربه ومستحکم میگرداند وننگتا بفتح واو ونون وکسر فوقانی وسکون کاف وفتح فوقانی دوم والف یعنی این درخت در دشت کلان میشود ومزه تلخ دارد ودر بعضے نسخ کبیر سویت یعنی گل سفید وکلا یعنی بار او مانند بار مولسری آمده۔

ماهیت آن درخت اندر جو تلخ است کلا میشود برگ او فی الجمله مشابه ببرگ اڈلسه وپوست درختش سیاه واکثر مستعمل پوست۔

مزاج او گرم در اول وخشک در دوم ونزد بعضے سرد وخشک۔

افعال او کف وباد ودملها وتپ راحی شکند ودرد هونتری آورده که مزه تلخ وزمخت دارد ومشتهی طعام ودافع فساد صفرا وخون وبلغم ومفتح سده ومواد خام وجذام را سود دهد وحابس اسهال سنجی وبواسیری وگل او تلخ وسرد وبادافزا ودافع صفرا پوست او را سفوف کرده تا سه مثقال موافق سن وقوت وضعف مرض جراحت چکه زیر وبالا کرده بخورانند که حابس خون بواسیر واسهال آنست وبتجربه راقم بکرات ومرات آمده وکذا حابس کثرت طمث واجنیین مطبوخ ورب ولپوست وبیخ او اخو ستمام دارد وافعال یار او نیز مانند افعال بار اندر جو در آنجا گذشت۔

کالاورنتا بکاف والف ولام والف وضم واو وراے مہلہ وسکون نون وفتح فوقانی والف دوم یعنی گل سیاہ وگرد اسم گل پاتکی است ۔

کالامیشیکا بکاف والف ولام والف دوم وکسر میم وسکون تحتانی مجہولہ وکسر شین معجمہ وسکون تحتانی دوم وفتح کاف دوم والف یعنی سیاہ مثل کادوہرو ماش اسم تربد سیاہ است وبدون کاف دوم والف اسم منجیٹ است ۔

کالاچنڈاوری بکاف والف ولام والف دوم وفتح جیم فارسی وسکون نون وفتح دال ہندی والف سوم وفتح واو وکسر راے مہلہ وسکون تحتانی اسم منجیٹ است

گانجا بفتح کاف فارسی وخفاے نون وفتح جیم والف دوم ودر زبان ہنود گنجائی ودر سنسکرت کانڈہاری ووجیا وبھنگی وبھرنگی وگرسنجا وانجن پتری نامند

ماہیت آن نباتے است شبیہ بروئیدگی بھنگ ودر بلاد ہند زراعتہا می کنند وچون آدمی در زراعت او میگردد وستی او بر بدن می چسپد از بدن جدا کردہ میگیرند وآنرا چرس نامند ومردمان چرس ویا غنچہ ہاے رویدگی را در حقہ پر کردہ در عوض تمباکو می کشند مستی ونشہ قوی می کند ۔

مزاج آن مرکب از گرمی وسردی وخشکی غالب ۔

افعال آن حابس اسہال وبراے صحبت کردن بزنان خوب است وفقرا وجوگیان ودیگر مردمان بد آنرا از حقہ می کشند وگویند بخدا واصل می کند وبعد موت استخوان را بوسیدہ نمی کند وہندیان گویند کہ باعث نحوست وفقر است وگانجہ کش در خود خوش میباشد وگرم ست درسینہ می خلد وکف می شکند وصفرا بیفزاید بیہودہ ونامرد میکند وخواب بسیار آرد ومدر بول وسنگرہنی را مفید وکف وباد وخون دور کند وکشندہ او از خوشی خود میسر آید گاہے مجبن وخایف وگاہے مردانہ مانند شیر میشود ومزہ شیرین وتلخ وزحمت وارد وہاضمہ میکند وقتے کہ بعد طعام شود دفع نماید

عہ گانجا ۔ (پنجابی) بھنگ ۔ گانجا ۔ (اردو) بہانگ ۔ بھنگ ۔ گانجا ۔ (سنسکرت) بھنگا ۔ (عربی) قنب ۔ (فارسی) بنگ ۔ (بنگالی) سدی بہانگ (گجراتی) بہانگ ۔ (تلنگی) جنیری تلوگا کنجائی ۔ (انگریزی) انڈین ہیمپ ۔

ودل را دیوانہ سازد ۔

گانڈا[1] بفتح کاف فارسی والف وخفاے نون وفتح دال ہندی والف بفارسی نیشکر وبعربی قصب السکر ودر ہندی چرکو بفتح جیم فارسی وسکون رائے مہلہ وضم کاف وسکون واو واچھو بکسر ہمزہ وضم جیم فارسی مشددہ وخفاے ہا وسکون واؤ نامند بر ۳ قسم است قسمیکہ سفید بود در سنسکرت گھنمولا بفتح کاف فارسی وخفاے ہا وفتح نون وضم میم وسکون واو وفتح لام والف یعنی بسیار بیخ ورسہا چھو بفتح را وسکون سین مہلتین وفتح ہا وکسر ہمزہ وجیم فارسی وہا وواؤ یعنی نیشکر شیرہ آن وگرمولا بضم کاف فارسی وفتح رائے ہندی وضم میم وسکون واو وفتح لام والف یعنی بیخ تند وسوپترکا بضم سین مہلہ وسکون واو وفتح باے فارسی وسکون فوقانی وکسر راے مہلہ وفتح کاف والف یعنی برگ خوب دارد وکانتا بفتح کاف والف وسکون نون وفتح فوقانی والف یعنی روشن است واین اسم مشترک است میان نیشکر سفید وانبوکرکٹکا بفتح کاف وسکون راے مہلہ وفتح کاف دوم وفوقانی ہندی وکاف سوم والف یعنی سر مانند سرطان دیا آینکہ مانند سرطان بندہا دارد وپونڈرک بفتح باے فارسی وسکون واؤ ونون ودال ہندی وفتح راے مہلہ وکاف رنگ او سفید مائل بزردی میباشد درسالک بفتح را وسین مہلتین والف وفتح لام وکاف یعنی بسیار شیرین است شیرہ او وسیاہ را پار بوتم بفتح باے فارسی والف وکسر راے مہلہ جھولہ وسکون تحتانی وفتح واؤ وفوقانی وسکون میم یعنی سیاہ رنگ دارد دریوتکم بفتح راے مہلہ وسکون تحتانی وفتح واو وفوقانی وکاف وسکون میم یعنی درشیرینی اوانذکے ترشی میشود وسرخ را رگتنجا بفتح راے مہلہ وسکون کاف فارسی وفتح فوقانی وسکون نون وفتح جیم فارسی والف یعنی سرخ رنگ دارد واو کورمکم بفتح ہمزہ وواو وضم کاف مجہولہ وسکون واؤ دوم

---

[1] گانڈا (پنجابی) گنا۔ پونڈا۔ (اردو) ایکھ۔ گنّا۔ (سنسکرت) اکشو۔ (عربی) قصب السکر۔ (فارسی) نیشکر۔ (بنگالی) کشر۔ (مرہٹی) اوش۔ (گجراتی) شرڈی۔ (تلنگی) چرکو۔ (انگریزی) شوگرکین۔

وراے مہملہ وفتح میم وکاف ومیم دوم ساکنہ یعنی بند ہا مانند چشم داردمی نامند ودر
دہونتری آوردہ کہ نیشکر بر چہار قسم است ستہ ازان آنکہ مذکور شد وچہارم بسیار
دراز از ہمہ اقسام چنانچہ فقیر اورا دیدہ کہ بدرازی دوازدہ گز بود وبرو خطوط سرخ
میشود آنرا نیشکر بمبئی نامند۔

مزاج مطلق آن سرد وتر **افعال** آن دیر ہضم وگران ومقوی اعضا
وباہی ومفرح دل وبر سخن یاوری دہد وبول براند ورنج را دور کند ومولد کف
ومسقط اشتہا ومحدث کرم شکم ومفزایندۂ بلغم خوردہ نمک بدندان باید مالید
کہ مصلح فساد اوست ووقت دوپہر شب بعد طعام نباید خورد وبصاحبان کشت پرمیو
وضعیف الہضم وعظم البطن وبنبس وکف وکرم وہیضہ وگندہ دہن ودقے بعد طعام
وتپ وشوبہہ وبھگندر مضرست نباید داد ودر کتب دیگر بنظر آمدہ کہ نیشکر سفید
گرم است وخلطے کہ ازو پیدا شود ہم گرم بود ونیشکر سیاہ معتدل وسرخ سرد ونہار
خوردن او دافع صفرا ودر اثنائے طعام ثقیل وبالائے آن نفاخ وبدندان پاک
کردہ خوردن لسینہ مفید ومنی زیادہ کند وقوت دہد وصفرا بنشاند ومانند آب حیات
نوشتہ اند۔

کارمکا بفتح کاف والف وسکون راے مہملہ وضم میم وفتح کاف دوم والف
دوم اسم مشہور او بہ لغت ہندیہ ہیلی کا ماست وبسنسکرت آنرا پاچین ودہنیں وتکمٹا
ورگت منجری نامند۔

ماھیت آن غیر معلوم **مزاج** آن گرم وخشک مزۂ آن تلخ۔
افعال آن نازک ودافع درد تمام اندام ومنیہ وصفرا وبے مزگیٔ دہن۔
ومشتہی ومفزایندۂ ہاضمہ نوشتہ اند۔

کارشودھنی بفتح کاف والف وفتح راے مہملہ وضم شین معجمہ وسکون واو
مجہولہ وفتح دال مہملہ وخفاے ہا وکسر نون وسکون تحتانی یعنی برگرفتگی گلو وسینہ نافع
دکارکھی بوٹی بکاف والف وراے مہملہ وکسر موحدہ وخفاے ہا وسکون تحتانی

وضم تحتانی دوم وسکون واو مجهوله وکسر نون وسکون تحتانی سوم یعنی فزایندۂ اشتہا ہر دو سیاہ زیرہ۔

کارسیاہ اسم دیگر۔

گاجر[1] بفتح کاف فارسی والف وفتح جیم وسکون رائے مہملہ بعربی جزر بفارسی گزر ودر سنسکرت گرنجن بضم کسر نون وسکون رائے مہملہ وکسر دال مہملہ وسکون شین معجمہ وفتح فوقانی ہندی وسکون میم وبعوض میم الف ہم آمدہ واستجاکرا بفتح واو والف وفتح فوقانی وجیم والف وفتح کاف فارسی ورائے مہملہ والف یعنی بادبیداکنند وپرتی تیک بکسر بائے فارسی ورائے مہملہ وسکون تحتانی وکسر فوقانی وفتح تحتانی دوم وسکون کاف یعنی بسیار محبوب باد ومدہور سواد وبفتح میم وضم دال مہملہ وخفائے ہا وسکون واو وفتح را وضم سین مہملتین وخفائے واو والف وضم دال مہملہ دوم وسکون واو یعنی مزہ شیرین دارد وگنجر ناگرکم بفتح فوقانی وسکون جیم فارسی وخفائے ہا وفتح رائے مہملہ ونون والف وفتح کاف فارسی ورائے مہملہ دوم وکاف دوم وسکون میم یعنی حابس اسہال ودافع دوران سر وگرمی نمی کند مے نامند واین را از اقسام ترب میدانند وگویند کہ این ترب سرخ است ولہذا این را ایرولنگی ہم می گویند بکسر ہمزہ وسکون تحتانی وضم رائے مہملہ وسکون واو وضم میم وکسر لام مشددہ وخفائے نون وکسر کاف فارسی وسکون تحتانی یعنی سرخ مولی۔

مزاج او معتدل ومزۂ او شیرین وافعال او مشتہی طعام

---

[1] گاجر۔ (اردو) گاجر۔ (سنسکرت) گرنجر۔ (عربی) جزر۔ (فارسی) زروک باگزد۔ (بنگالی) گاجر۔ (مرہٹی) ساجر۔ (پنجابی) گاجر۔ (سندھی) گجر۔ (تلنگی) گاجر گڈہ۔ (انگریزی) کیارٹ روٹ۔

[2] ملح الجزر۔ نیز از اختراعات فقیر است کہ چون گزر را بریدہ وخشک نمودہ سوزانیدہ خاکستر آنرا در آب محلول کردہ آبش بجز وحاقہ مقطر نمودہ بطریق معارف منعقد سازند نمک ازو برمی آید ۱۲

وقابض شکم و دافع رگت پت و بواسیر و سنگرہنی و فساد باد و بلغم و کف و صفرا و دافع زہر بیماریہای کشٹ و سبک گرداننده بدن و نزد بعضے دیگر گرم و تیز و شیرین واندکے تلخ و ثقیل و مُبہی و مولدِ صفرا و محرقِ خون و راننده بول و مُضر سینه و شش و مُصلح او خردل سرکه و فقیر لعوق اورا باستعمال نافع یافته و از مجربات حکیم شریف خان است که چون اورا در تنور بریان نمایند و پوست باریک جدا کرده و خسته بیرون نموده و پرکالہ ساخته و شب در زیر آسمان نهاده صبح قدرے بید مشک و گلاب پاشیده تنها یا با قند سفید تناول نمایند و نیز اورا کوبیده آب افشرده همراه گلاب و بید مشک بخورند جهت خفقان و تقویت دل مجرب است و نیز بدستور عرق او کشیده بنوشند و بتجربه راقم آثم رسیده که گاجر را کوبیده آب فشرده بر آتش نهند مثل آب کاسنی سبز و یا شربزبده میگردد و پس آب زلال سفید و شیرین علیحده و ثقل علیحده می شود آب زلال مذکور بکرپاس سفت صاف کرده بنوشند و یا نبات از و سازند بسیار لذیذ و پر فواید و بے نفخ و ثقل و لایق استعمال سلاطین میشود و اکثر باستعمال عاصی آمده و اگر آب مذکور را از شیر قدرے و یا سفیدی تخم مرغ صاف نمایند افضل و اعلی می شود مُصلح گذر مز و هندیان گاے روہن است

گاے[^1] بفتح کاف فارسی و الف و سکون همزه و تحتانی اسم گاو ماده است گوشتش دافع سرفہ خشک و پینس و امراض سمی و مُشتہی و مولد بواسیر و باد و سام

گائی روهن[^1] بفتح کاف فارسی و الف و کسر همزه و سکون تحتانی و ضم رای مجهول و سکون واو و فتح ها و سکون اسم حجر البقر است و در سنسکرت گوروچنم بضم کاف فارسی و سکون واو و ضم رای مهمله و سکون واو و فتح جیم فارسی و نون و سکون میم و روچنا بحذف میم و زیادتی الف یعنی دافع پت و بمیزگی دہن و گوری چندا بفتح کاف فارسی و سکون واو و کسر رای مهمله و سکون تحتانی و کسر بای فارسی

[^1]: گاے روہن۔ (پنجابی) گئو لوچن۔ (اردو) گوروچن۔ گولوچن۔ (سنسکرت) گوروچنا۔ (عربی) حجر البقر۔ جاو زہرج۔ (فارسی) گاو زیره۔ (بنگالی) گوروچنا۔ (گجراتی) گروچنا۔ (تلنگی) گروچنو۔ (انگریزی) مریبنڈ اسٹون۔ گال اسٹون۔

مجهول وسکون نون وفتح دال هندی والف یعنی زرد مانند گره هلدی باشد وگورتی بضم
کاف فارسی مجهول وسکون راو وفتح فوقانی وکسر میم وسکون تحتانی یعنی در شکم گاو
ماده جمع می شود ودر بعضے نسخ گومتی بکاف فارسی وواو وفتح میم وکسر فوقانی وسکون
تحتانی آمده یعنی مستی گاو ماده از شکم آن بر آید ونیز آبنده عقل وهوش بود می مانند

ماهیت آن سنگے است نرم وخورد زرد رنگ بعضے مدور وبعضے غیر مدور
بمقدار زرده تخم مرغ وازان زردتر بوقت بر آمدن نازک ونرم وبعد سرد وخشک
شدن اندک سخت وتیره وبعضے منقط بسیاهی گردد وجرم او اندک سخیف
وسست واز یک مثقال تا هشت مثقال دیده شده وآن یا در شیردان ویا در زهره ویا در
کرده منجمد میگردد وآن گاو روز بروز لاغر میگردد وبسیار قوت میدارد وچشم آن
مایل بزردی وسفیدی وحدقه آن مستدیر وا کثر اوقات بانگ وفریاد می کند وگویند
مختص بگاو نر یا ماده نیست اما در ماده بیشتر ودر بلاد بارده زیاده از حاره تکون می یابد
ونیز در زهره هر گاوے نمے شود بلکه در صدها یکے وبهترین آن بزرگ وسنگین وتازه بود

مزاج او گرم وخشک در آخر دوم ونزد هندیان سرد وتر است ۔

افعال آن دافع سم وسمیات وتپهاے شیطانی وآفت آسیب جن
وپری وفساد خون وحافظ جنین از اسقاط وبا هر که باشد معزز ومظفر بود ونیز نوشته اند
که عذاب وفع نماید وباد وپت وکف وعفونت بدنی وتپ که بسبب کف پیدا شود
دور نماید وکوری که زن جهاد پوست برو بسیار عاشق بود ومزه می دهد وعمر دراز گردد ولمراض
سمیه را نافع بود وآن گر بر انند شیاطین بود ونیز بیماری ست رنگ بدن را
روشن کند ورونق دهد وخلایق مطیع او گردد وبد مزگی دور کند وتبعض دور نموده غایط
خلاص آرد وکرم وکشت هم دور کند ونزد یونانیه محلل وسمن ومدر بول وحیض وجالی ومفت
حصات وجهت یرقان وسوء القنیه وذات الریه اطفال سریع الاثر ومحلل او جهت
رفع سفیدی چشم وتقویت بصر سفیده وطلاے آن بهق وبرص والتیام جراحات
نافع وبآب کشنیز تر حمره ونمله ساعیه وامثال انها نافع وباشراب جهت رویانیدن

موے سیاہ در موضع برص و دوا ء الثعلب بعد کندن موے سفید از مجربات است وسعوط یک عدسہ آن باآب چقندر جہت نزول آب در چشم و آشامیدن آن ہر روز بقدر دو حبہ با جلاب بعد از حمام بلا فاصلہ وعقب آن ماء اللحم چوجہ مرغ فربہ استعمال نمودن باعث تسمین بدن و تولید پیہ وبتجربۂ این فقیر ہم مکرر آمدہ و اکثر استعمال او بکو وکان در بلدۂ حیدر آباد صانہا اللہ عن الفتن والفساد نزد زنان و مردان شائع و مروج است مضر محرورین ومصدع ومصلح او کتیرا مقدار شربت او تا دو قیراط و یک مثقال آن کشندہ۔

کامہنی بفتح کاف والف وکسر میم ونون وسکون تحتانی یعنی مقاصد دل برآرد اگر از منتر بگیرند اسم بندا۔

کاموئی[۱]۔ بفتح کاف والف وضم میم وسکون واو وکسر نون وسکون تحتانی اسم اسم عنب الثعلب ونیز در ہندی گاچا بفتح کاف فارسی والف وفتح جیم فارسی والف ونلا گاچا بزیادتی نون مفتوحہ ولام مشددہ والف ودر سنسکرت کاکماچی بفتح کاف والف وفتح کاف دوم ومیم والف وکسر جیم فارسی وسکون تحتانی نام ا دکرشن پھیل بضم کاف ورائے مہملہ وشین معجمہ ونون وبائے فارسی وہا ولام یعنی بارش سیاہ وسرو مارسیچا بفتح سین وسکون رائے مہملتین وفتح واو ومیم والف وکسر رائے مہملہ وسکون تحتانی وفتح جیم فارسی والف یعنی دافع تمامی امراض وکاکل بفتح کاف والف وفتح کاف دوم ولام یعنی فزایندۂ اشتہامی نامند این ہمہ اسمائے کاموئی سیاہ نہ آن قسم سیاہ کہ محذرست کہ قسمے را کہ بار او سرخ باشد نیز باین اسم می خوانند دکاکنج نیز قسم زبستانی اوست و آنرا ٹا ٹو وکاچا بضم موحدہ و ذال ہندی مشددہ وسکون واو میگویند ودشتی وکوہی ہم مے شود۔

---

[۱]۔ کاموئی (اردو) مکو۔ (سنسکرت) کاک ماچی۔ (عربی) عنب الثعلب۔ (فارسی) انگور روباہ (بنگالی) گڑ کامائی۔ کاک ماچی۔ (مرہٹی) کانگونی۔ کانگی۔ (گجراتی) پیلوزی کانگونی (تلنگی) بلسو۔ (پنجابی) پیلک۔ گدژدا اکھ۔

ماهیتِ آن معروف است۔ مزاجِ آن نزد فریقین سرد و خشک مائل بگرمی فاعلیہ یعنی جوہر حارہ و بارد ہر دو جدا جدا دارد اما جوہر بارد اکثر و جوہر حارہ کمتر

افعالِ آن تیز و بہمہ بیماریہاے فساد بول نافع و باد تخت و درد و بیہ را دور کند و بار او ہم تیز و بلغم لزج و صفرا می شکند و ساگ او خوردن فی الفور اشتہا آرد و دافع بیماریہا و زہر و گویند کہ بیخ کاکنج بر بازوے راست صاحبِ تپ کہنہ بستن دفع سازد۔

کاکیشپ اسم گل نلانیکی۔

کاغذی بفتح کاف و الف و غین و ذال معجمتین و تحتانی۔

ماہیتِ آن پرندہ ایست خُرد برابر فاختہ رنگ پرہاے پشت مانند گل کاسنی و زیر شکم سفید۔

کانا کچھو بکاف و الف و نون و الف و فتح کاف دوم و ضم جیم فارسی مشددہ و خفاے ہا و سکون واو۔

ماہیت آن قسم سمارُدغ است کہ از طرف کشمیر می آید مردمان آنجا میخورند و بسیار بر ترکاری او را غسب اند و فقیر ہم خوردہ چندان لذت ندارد و شاید کہ تازہ او بہتر باشد و در بلاد ما یان سماروغ را چھتری میگویند و در جیم نوشتہ شد۔

کاکنگھا بکاف و الف و سکون کاف دوم و فتح جیم و خفاے نون و فتح کاف سوم و خفاے ہا و الف اسم گھاو کاڑی۔

کادمبری بفتح کاف و الف و فتح دال مہملہ و سکون میم و فتح موحدہ و کسر راے مہملہ و سکون تحتانی اسم تاڑی و کدنب است۔

کانس بفتح کاف و الف و خفاے نون و سکون سین مہملہ صنفی از کاہ کہ در آخر آن گل سفید مانند پشم نماید۔

مزاجِ او سرد و خشک افعالِ او بول بکشاید و سنگ مثانہ و سوزش و فساد خون و صفرا و ورق را سفید نوشتہ اند۔

کانٹا سلائی بکاف والف وخفاے نون وفتح فوقانی ہندیہ والف وفتح سین مہملہ ولام والف وکسر ہمزہ وسکون تحتانی ودرعرف ہنودان گٹھوگسرمڑی گویند بفتح کاف فارسی وضم فوقانی ہندی وسکون واو وضم کاف فارسی دوم وسکون سین وراے مہملتین وکسر میم وراے ہندیہ وسکون تحتانی۔

ماہیت آن نباتے ست تا یک گز بلند میشود ودر مقابر وزمین ریگ للخ می روید وشاخہائش نہ بسیار ونہ کم وبر سر ہر شاخے خارہا وبرگ او مانند برگ مرچ سرخ اما خش وگلش زرد طلائی رنگ بشکل گل چنپا واز وخردتر ومزہ شیرین دارد۔

مزاج او سرد وخشک۔

افعال آن جہت سرفہ وتپ وبیماریہاے نفارا نافع وپیچش وجہت تپ ہاے کہنہ مفید ومسواک او دندان رامحکم کند واگر کسے زن را اولاد نشود وپیش از حیض درد دررحم او میشود باید کہ یک مشت برگ آن راشیرہ گرفتہ راجغرات بقدر چہار تولہ آمیختہ سہ روز نہار بخوراند وطعام باجغرات بے نمک بدہند درد رفع گردد وفرزند آرد بعون اللہ تعالی

کانتاہ بفتح کاف والف ونون وفوقانی والف وہا یعنی روشن اسم منیکردانہ وشنگر انشاو پرپہکن۔

کانٹکی بفتح کاف والف وسکون نون وفتح فوقانی ہندی وکسر کاف دوم وسکون تحتانی یعنی خار دار اسم بادنجان است۔

کانتم بفتح کاف والف وسکون نون وفتح فوقانی وسکون میم اسم آہن ربا ست باید کہ کشتہ او برنگ دخان باشد۔

کالساگ بکاف والف وسکون لام وفتح سین مہملہ والف وسکون کاف فارسی

افعال آن ملین ومشتہی ودافع فساد بلغم وآماس وباد انگیز۔

کاسمری بکاف والف وسکون سین مہملہ وفتح میم وکسر راے مہملہ وسکون تحتانی۔

کاسمرو بواو عوض تحتانی۔

کاسمرجا بجیم والف بجاے تحتانی۔

کاسم ہیرا بکسر ہا و سکون تحتانی و فتح راے مہملہ و الف این ہمہ اسم اشیاۓ شئ واحد است و در زبان عرف آنرا اکمر و میگویند و بیاید انشاء اللہ تعالیٰ۔
مزاج او گرم افعال آن گران بہ تپ و درد شکم نافع و گل و ے قابض و دافع رگت پت و بار د سے از رسا این است جوانی نگہدارد و مقوی حواس و باه و مدر بول۔
کانگنی بکاف و الف و خفاے نون و فتح کاف فارسی و کسر نون و سکون تحتانی اسم کنگی است۔
کاکلو بفتح کاف و الف و فتح کاف دوم و ضم لام و سکون واو یعنی اسم بار بھکانی۔
کاکیہل بکاف و الف و فتح کاف فارسی و باے فارسی و خفاۓ ہا و سکون لام۔
کاگندری بکاف و الف و کاف فارسی و ضم فوقانی و خفاے نون و کسر دال مہملہ و سکون تحتانی۔
کاکمارے بکاف و الف و کاف فارسی و فتح میم و الف و کسر راۓ مہملہ و سکون تحتانی ہرسہ اسم کچلا کاک بزبان ہندی زاغ را گویند چون زاغ این را بخورد بیہوش شود و ہلاک گردد لہذا باین اسم موسوم گشتہ و در کتب ہندیہ دیدہ شد کہ کاکندری نام داروئی ست کہ آنرا گرجا میگویند۔
کاگ بفتح کاف و الف و کاف دوم بمعنی سوختہ و سیاہ شدہ است چونکہ زاغ ہمہ سیاہ میشود باین اسم مسمی گشتہ۔
کاکنندیکا بکاف و الف و کاف دوم و نونین و کسر دال مہملہ و سکون تحتانی و کاف سوم و الف یعنی مردمی تبغرا اید اسم کچی یعنی وکر جیارا۔
کاکتکتا بفتح کاف و الف و کاف دوم و کسر فوقانی و سکون کاف سوم و فتح فوقانی دوم یعنی گرم و تلخ۔

کاک بہنجی بکاف والف وکاف دوم وفتح موحدہ وخفاے ہا وسکون نون وکسر جیم وسکون تحتانی یعنی گرمی را می زند تیزی نامند۔

کاک تندک بکاف والف وکاف دوم وکسر فوقانی وسکون نون وضم دال مہملہ وسکون کاف سوم یعنی مزاج گرم ومزۂ شیرین اسم تیندوست۔

کاک بہیدی بفتح کاف والف وکاف دوم وکسر موحدہ وخفاے ہا وسکون تحتانی وکسر دال مہملہ وسکون تحتانی یعنی دوا سے گرمی اسم کمشاک۔

کاک کشٹا بضم کاف سوم وسکون شین معجمہ وفتح فوقانی ہندی والف تیزی کو بیند۔

کاکدنی بفتح کاف والف وکاف دوم ودال مہملہ وکسر نون وسکون تحتانی یعنی سیاہ مثل زاغ اسم درخت آبی سیاہ۔

کاکانڈا بفتح کاف والف وکاف دوم والف دوم وسکون نون وفتح دال ہندی والف سوم یعنی بر برگ خطوط سفید باشد اسم برگ چرمالا۔

کاک مالا بکاف والف وکاف دوم وفتح میم والف وفتح لام والف سوم یعنی دافع گرمی مزاج اسم ریحان سیاہ کہ در بلاد میان چمنستان میشود۔

کاک جمبو بکاف والف وکاف دوم وجیم وموحدہ وواؤ واسم جامن خرد

کاکترو بکاف والف وکاف دوم وفتح فوقانی وضم راے مہملہ وسکون واؤ یعنی درخت کرم اسم ملو وملا۔

کاک چہدرہ بکاف والف وکاف دوم وضم جیم فارسی وخفاے ہا وسکون دال وفتح راے مہملتین ودقیقہا یعنی قدرے گرم اسم گولر دشتی۔

کاک ماچہی اسم قسمے از سونٹھی سیاہ۔

کائی پھل[1] بکاف والف وکسر ہمزہ وفتح باے فارسی وہا ولام نزد

---

[1] کائے پھل۔ (پنجابی) کائے پھل کیپھل۔ (اردو) کائفل۔ (سنسکرت) کٹوپھل۔ (عربی) عود البرق۔ (فارسی) دارشیشعان۔ (بنگالی) کٹوپھل۔ (مرہٹی) کنبھیاجی سال۔ پانگرو۔ (گجراتی) کائے پھل

بقیہ صفحہ آیندہ

صاحب جمیع الجوامع دار شیشعان است۔

ماہیت آن پوست درخت خاردار و کوتاہ و چوب آن با تیزی و گل آن زرد و خوشبو و تند و پوست آن ضخیم و سنگین و سرخ رنگ بہمین مستعمل و قسمے از لون سفید و بے بو و ضعیف القوۃ۔

مزاج او گرم در اول و خشک در دوم و بعضی سرد میدانند و مزہ او تلخ و زمخت و تیز۔

افعال دافع فساد باد و بلغم و تپ و ضیق و پرمیو و بواسیر و سرفہ و امراض گلو و مالیدن سفوف او بر بدن حابس کثرت عرق و آشامیدن آن قاطع نزف الدم و نفث الدم و حابس اسہال و طلاے روغن گل جہت نقرس و فالج و تنقیہ نافع

کانچہ بفتح کاف و الف و خفاے نون و سکون جیم فارسی و ہا اسم زجاج است خاکستر او در چمچہ آہنی گداشتہ در آتش سرخ کردہ چند مرتبہ در آب مطبوخ باقلی سرد کنند پس نیک سائیدہ تا دو قیراط با دیگر ادویہ کلو بدہند برائے تفتیت حصات از مجربات والد ماجد مرحوم است۔

گانگیدکی بفتح کاف فارسی و الف و خفاے نون و کسر کاف فارسی دوم و سکون تحتانی مجہول و فتح دال مہملہ و کسر کاف و سکون تحتانی دوم اسم جبلکی۔

گانڈ چہو بفتح کاف و الف و خفاے نون و کسر دال ہندی و سکون تحتانی مجہول و ضم جیم فارسی و خفاے ہا و سکون واو یعنی کاہش مثل نیشکر و قلم واسطی

گانڈالی بفتح کاف فارسی و الف و خفاے نون و فتح دال ہندی و الف و کسر لام و سکون تحتانی یعنی بندہا مثل نیشکر دارد اسم دوبہ بیلیہ۔

گانڈ پشپات بفتح کاف و الف و سکون نون و فتح دال ہندی و ضم باے فارسی و سکون شین معجمہ و فتح باے فارسی دوم و الف و فوقانی

بقیہ نوٹ صفحہ گذشتہ (ہندی) کانفل (تلنگی) پایر دوم۔ دانگمہتو دار (خزاین الادویہ)

(انگریزی) بے بیری۔ باکس ہاری نل۔

یعنی گل بشاخ پیچید اسم گل پپاکنٹی

کانڈاجات بکاف والف ونون ودال ہندی والف وفتح جیم والف وفوقانی یعنی طفلان را عمر دراز کند و بیماریہاے آنرا دفع گرداند اسم گلو۔

کانڈاتلنگ بکاف والف ونون ودال ہندی والف وکسر فوقانی وسکون کاف دوم وفتح فوقانی دوم وسکون کاف سوم یعنی چوب تلخ اسم چرایتہ۔

کانڈھاری بفتح کاف والف وسکون نون وفتح دال مہملہ وخفاے ہا والف وکسر راے مہملہ وسکون تحتانی نام گانجا۔

گانگیبا بفتح کاف فارسی والف وخفاے نون وکسر کاف فارسی دوم وسکون تحتانی وفتح تحتانی دوم والف یعنی در جوہا پیدا میشود اسم قسمے از موتھہ

کاشمیرم بکاف والف وشین معجمہ وکسر میم وسکون تحتانی وفتح راے مہملہ وسکون میم دوم یعنی در کشمیر میشود اسم زعفران است۔

کاربلی بکاف والف وراے مہملہ وفتح موحدہ وکسر لام مشددہ وسکون تحتانی وبعض موحدہ دا ہم آمدہ اسم کریلہ باغی ودشتی قسمے از بہارنگی دجویم است

کاشٹ بکاف والف وشین معجمہ وفوقانی ہندی اسم قسمے از منیشکر وبزیادتی الف درآخر اسم قسمے از زامناست بمعنی بیخ راست نزدیک انتہا بیخ۔

کارپاسی بکاف والف وراے مہملہ وفتح باے فارسی والف وکسر سین مہملہ وسکون تحتانی اسم درخت پنبہ۔

کافور بکاف والف وفا وواو وراے مہملہ اسم کپور۔

کالسنہی بکاف والف ولام وکسر سین مہملہ وخفاے نون وکسر موحدہ وخفاے ہا وتحتانی اسم سیب سیاہ۔

کالیکولہ بفتح کاف والف وکسر لام وسکون تحتانی مجہولہ وضم کاف دوم مجہولہ وسکون داو وفتح لام دوم وہا یعنی بار دراز وتلخ اسم بار بھگاٹی ست۔

کاٹھمانڈا بکاف والف وفوقانی ہندی وخفاے ہا وفتح میم والف وخفاے نون وفتح دال ہندی والف اسم گاوزبان یعنی لسان الثور۔

کاٹورچہا بفتح کاف وسکون الف وفوقانی وفتح راے مہملہ وضم واو وراے مہملہ دوم وفتح جیم فارسی وہا والف یعنی درخت شبیہ بدرخت کات یعنی کتھہ کہ آنرا چندڑا نامند۔

کاچلون بکاف فارسی والف وجیم فارسی وخفاے ہا وضم لام وسکون واو ونون اسم ملح الزجاج در اقسام لون خواہد آمد انشاءاللہ تعالی

کاشٹہ پاٹلی بکاف والف وسکون شین معجمہ وفتح فوقانی ہندی وخفاے ہا وفتح باے فارسی والف وفتح فوقانی ہندی وکسر لام وسکون تحتانی اسم قسمے از پاٹل۔

کاشٹال بکاف والف وشین معجمہ وفوقانی ہندی والف ولام اسم قسمے از پنڈالو

کاسگھنی بکاف والف وفتح سین مہملہ وکسر کاف فارسی وخفاے ہا وکسر نون وسکون تحتانی اسم کٹائی خرد وبدون تحتانی اسم کسوندی ہردو بمعنے دافع سرفہ وکف۔

کامبھوجی بکاف والف ومیم وضم موحدہ وخفاے ہا وسکون واو وکسر جیم وسکون تحتانی اسم پاکہرنی گیجی وپلکہ بمعنی آنکہ منصوبہ وخیال صحبت زن بخوبی آرد

کام کستوری درکنڑی اسم سبزہ است یعنی ریحان۔

کالیسر بکاف والف وکسر لام مجہولہ وسکون تحتانی وفتح سین وسکون راے مہملتین اسم مامنا۔

کالانسار نیز نامند بکاف والف وفتح لام والف دوم وضم نون وفتح سین مہملہ والف وراے مہملہ بمعنی تمام اجزاے درخت سیاہ۔

کالاورنت بکاف والف ولام والف دوم وضم واو وراے مہملہ وسکون ن

وفوقانی یعنی سیاہ وگرد وانک کچ اسم کلتھی وکچکاست وکالانسارک بزیادتی کاف اسم بھوین بڑاست بمعنی آنکہ در موسم معتدل استعمال باید کرد۔

کالاشیک بکاف والف ولام والف وکسر شین معجمہ وفتح تحتانی مشددہ وسکون کاف اسم دروغ است۔

کالی یاک بکاف والف وکسر لام وسکون تحتانی مجہولہ وفتح تحتانی دوم وسکون کاف یعنی سیاہ گل اسم دار ہلد وقسمی از صندل وسیاہ زیرہ۔

کالوکچا بفتح کاف والف وضم لام وسکون واو وفتح کاف دوم وجیم فارسی مشددہ والف اسم قسمے از باچی۔

کالندی بکاف والف وکسر لام وسکون نون وکسر دال مہملہ وسکون تحتانی یعنی مزہ تلخ اسم کنبل۔

کانگھی بکاف والف وخفاے نون وکسر کاف فارسی وخفاے ہا وسکون تحتانی اسم کنگھی۔

کاچورا بکاف والف وضم جیم فارسی وسکون واو وفتح راے مہملہ والف بزبان کنڑی اسم کچلا۔

گاتماتزہ بکاف فارسی والف وسکون فوقانی وفتح میم والف وسکون فوقانی دوم وفتح راے مہملہ ووقف ہا اسم گوکھی۔

کات بکاف والف وفوقانی اسم۔ کتھ است۔

کانٹی سینبل بکاف والف وخفاے نون وکسر فوقانی ہندی وسکون تحتانی وکسر سین مہملہ وسکون تحتانی دوم وخفاے نون وفتح موحدہ وسکون لام اسم قسمے از سینبل خاردار۔

گاڑدی گرپڑا بفتح کاف فارسی والف وسکون راے ہندی وکسر دال مہملہ وسکون تحتانی وفتح کاف فارسی دوم وسکون راے ہندیہ دوم وفتح باے فارسی وراے مہملہ والف اسم گندہان۔

کانگو بفتح کاف والف وسکون نون وضم کاف فارسی وسکون واو اسم درخت کرنج

کانسہ بفتح کاف والف وخفاے نون وفتح سین مہملہ ووقف ہا بعربی سبد وبسنکرت کنچو۔

کانونسی دکھوشا دپر کانونتشا ونپن نامند۔

ماهیت آن جسدے ست مرکب از اجساد معدنیہ کہ مانند طلامی درخشد وآواز خوب می دہد ورنگ تابندہ دارو نازک بود وزود می شکند واکثر از وظروف می سازند۔

افعال آن سبک است خوردن در ظروف او باعث دفع بیماریہا نوشتہ اند وکشتۂ او راز تخت واندک تلخ وسبک وگرم ودافع تپ باریک وکف وتپ وفربہ کنندہ لاغر نوشتہ اند۔

کانچہمیتا اسم سوراشتری۔

کانچیکم بفتح کاف والف وسکون نون وکسر جیم فارسی وسکون تحتانی وفتح کاف دوم وسکون میم اسم کانجی۔

کانچہتیپریا بکاف والف وسکون نون وفتح جیم فارسی وخفاے ہا وکسر فوقانی وسکون تحتانی وکسر باے فارسی وسکون راے مہملہ وفتح تحتانی والف یعنی قے آرد وصفرا افزاید اسم چرمالاست۔

کانچنم بکاف والف وسکون نون وفتح جیم فارسی ونون دوم وسکون میم اسم طلا وکچنار ست وبدون میم ہم آمدہ۔

گارا بکاف فارسی والف وفتح راے مہملہ والف اسم درخت ہینگن۔

کارنگا بکاف والف وکسر راے مہملہ وخفاے نون وفتح کاف فارسی والف اسم ڈکامالی۔

کاربکیچ بفتح کاف وکسر راے مہملہ وسکون تحتانی مجہولہ وفتح کاف دوم وسکون سین مہملہ وجیم فارسی یعنی امراض فساد بول را مانند آلۂ حرب در جنگ۔

کاڑیکاری بفتح کاف والف وکسر رائے ہندی وسکون تحتانی وفتح کاف دوم والف دوم وکسر رائے مہملہ وسکون تحتانی دوم یعنی دشمن کف اسم چناچرلا۔

کاروبچا بفتح کاف والف وراے مہملہ وکسر واو وسکون تحتانی وفتح جیم والف یعنی تخم مانند تخم کریلا وار واسم کنول۔

کاربھی بفتح کاف والف وفتح رائے مہملہ وکسر موحدہ وخفائے ہا وسکون تحتانی یعنی ترش وشیرین اسم بارالنداد سدا ب۔

کاری بکاف والف وکسر رائے مہملہ مجہولہ وسکون تحتانی بار درخت صحرائی بزرگ از عنب الثعلب وسرخ واملس ودران سہ تخم بر شکل مثلث ودر ہندی درخت آن را بلسونا مند ودر موحدہ گذشت۔

کاسرکائی بکاف والف وکسر سین وسکون رائے مہملتین وفتح کاف والف وسکون تحتانی باہمزہ اسم کرونجی۔

کانسلی کاف والف وخفائے نون وسکون سین مہملہ وکسر لام وسکون تحتانی اسم کنگی است۔

کاچہ بکاف والف وفتح جیم فارسی وہا اسم ارطی۔

کائر بفتح کاف والف وکسر ہمزہ وسکون رائے مہملہ اسم قسمے از غوغائے۔

گایتری بفتح کاف فارسی والف وکسر تحتانی وسکون وسکون فوقانی وکسر رائے مہملہ وسکون تحتانی دوم یعنی مسواک از وثواب ست اسم درخت کھیر۔

کارنگک بفتح کاف والف وفتح رائے مہملہ وخفائے نون وفتح کاف فارسی وسکون کاف دوم اسم آملہ۔

کاروبلی اسم بادکلی ست ہندی کہ بارش شبیہ بہار کریلہ میشود۔

کالاپنڈے اسم کھل۔

کاکھوڈی اسم کنول سیاہ یعنی سیاہ مانند استخوان نسازع آن استخوان کہ مانند نے ورہر دو بازو باشد وبرد موہای روید۔

کاشیشم بکاف والف وکسر شین معجمہ وسکونِ تحتانی وفتح شین معجمۂ دوم وسکون میم اسم ہیراکسیس۔

کاکرا بکاف والف وکسر کاف دوم وفتح راے مہملہ والف اسم کریلا۔

کاکی کلوا بکاف والف وکسر کاف دوم وسکونِ تحتانی وفتح کاف سوم وسکون لام وفتح واو والف اسم قسم کنول سیاہ۔

کارمنگا بکاف والف وسکون راے مہملہ وضم میم وسکون نون وفتح کاف فارسی والف اسم قسم از سوجناے سرخ است کہ دشتی باشد۔

کانپچی پوری بکاف والف وفتح میم وسکون نون وکسر جیم فارسی وسکون تحتانی وضم باے فارسی وسکونِ واو وکسر راے مہملہ وسکون تحتانی دوم نام کینچی یعنی رُوسا۔

کانچیرواسنی نیز میگویند بفتح کاف والف وسکون نون وکسر جیم فارسی وسکون تحتانی وفتح راے مہملہ وواو والف وکسر سین مہملہ ونون وسکون تحتانی یعنی خوشبوئی دارد۔

کاریسر بکاف والف وراے مہملہ وکسر باے فارسی وفتح سین وسکون راے مہملہ نیز اسم مونگ دشتی۔

کارمنمو بکاف والف وراے مہملہ وکسر میم وسکون نون وضم میم دوم وسکونِ واو اسم اُردد دشتی۔

کاواچھی بفتح کاف والف وفتح واو والف دوم وکسر جیم فارسی مشددہ وخفاے ہا وسکونِ تحتانی یعنی از بوئیدن اوچشمہا مانند چشم گاو مست می گردد اسم گل موتیا۔

فواید اسمائے کاف باموحدہ

کپّی بضم کاف وکسر باے فارسی مشددہ وسکونِ تحتانی و در سنسکرت وشوروبیا

لہ کپی۔ (اردو) کپی (گجراتی) وبچھی کانٹو۔ (مرہٹی) کھوکلی۔ (سنسکرت) ارت سنجری۔

بکسرِ واو وسکون شین معجمہ وکسرِ واو دوم وفتح تحتانی وضم رائے مہملہ وسکون واو سوم وبائے فارسی وفتح تحتانی دوم والف ودر بعضے نسخ بفتح واو دوم وحذف تحتانی اول آمدہ یعنی درونیا واہل ونیا مشہور است ورُوپیا گند ہا بضم رائے مہملہ وسکون واو وبائے فارسی وفتح تحتانی والف وفتح کاف فارسی وسکون نون وفتح دال مہملہ وخفائے ہا والف بعضے گویند کہ بمعنی بسیار گرم ورویلی بضم رائے مہملہ وسکون واو وبائے فارسی وضم تحتانی یعنی صورت اینچنین ست وہریتا منجری بفتح ہا وکسر رائے مہملہ وسکونِ تحتانی وفتح فوقانی والف وبدون الف نیز وفتح میم وخفائے نون وفتح جیم وکسر رائے مہملہ دوم وسکون تحتانی دوم ودر بعضی نسخ بحذف فوقانی والف آمدہ یعنی خوب رنگ سبز دارد وقادر بر دافع امراض است می نامند۔

ماهیتِ آن نباتے ست کہ اکثر در باغہا وزمینہائے سیراب ونرم میروید وزبیدگی او یک شاخ راست دارد وتا بہ نیم گز بلند گردد وبرگِ او گرد ونرم وکنگرہ دار یکنوع مشابہت ببرگ امباڑہ دارد وقسمے ازان است کہ برگ دراز وکنگرہ دار میشود وبہر دو قسم فروع باریک وبر ہر سرِ فرع خوشہ باریک وگلش بسیار ریزہ وسفید برابر دانہ خشخاش وازان ہم خرد بخوشہ چسپیدہ وپس ازان برگ گرد بشکل پیالہ بر می آید ودر آن پیالہ تخم میکند اندر غلاف تنک وآن تخم مثل خردل واندکے ازان خرد وکوے آن تلخ ندارد وبیخش سفید ودراز بقدر چہار انگشت وبیشتر در فصل بارش نشو ونما میگیرد

مزاج او گرم وخشک در اول وسوم وتیز و**افعالِ او** قبض می کشاید وسُرفہ وضیق دور کند وصفرا بیفزاید وخون را بدرساز دوبہ شوبہہ یعنی ورم دست وپا کہ عبارت از استسقا است وبواسیر وگلہا یعنی قے کہ بعد از طعام شود اگرچہ اینہا کہنہ گشتہ بود سودمند ودرد سر ودرد زانو وپرچہک بائی قسم قسم از ہشتاد قسم باد است آنہارا دور نماید وسعوط عصارۂ برگِ او منقی دماغ از فضول وجہت ارسیان وبواسیر الانف بتجربۂ راقم آمدہ اما سوزش در دماغ میشود مصلح شیر نبات شوق کردن ست واز مجربین رسیدہ کہ بستنِ برگِ او بر دُمل فائدہ دہد واگر بار بار کہ

بجمیع اجزاے دسنکاہلی یار کردہ بخورد در آن سال مُلہاینے شود برگ او بمقدار یک تولہ یا پاؤ تولہ زردچوب بخوراند مُسہل اخلاط وجہت استسقا مفید وچون برگ آنرا جوشش دادہ ومالیدہ صاف نمودہ اندک نمک ومصالح دادہ کڑی او پختہ بخوراند ویاساگِ او پختہ بخورند جہت تپ ہاے بلغمیہ نافع وضماد او برپیشانی براے صداع گفتہ اند وبیخ او جہت شیافات وخورانیدن کودکان براے درد شکم بکارمی آید وبتجربہ فقیر رسیدہ کہ کلانی شکم زنان اگر بسبب اختناق شدہ باشد دور کند چنانچہ اکثر زنانرا براے مرض مذکور صندل سودہ او تا بمقدار نہ ماشہ دادم بسیار سودمند آمد واین رویدگی گربہ بسیار دوست میدارد ودرد شکم ولاغری آنرا سودمند است۔

کپال بیدی بفتح کاف وباے فارسی والف ولام وکسرۂ موحدہ وسکون تحتانی وکسر دال مہملہ وسکون تحتانی دوم اسم بوٹی صحرائی ست براے قوت باہ ازمجربے رسیدہ وترکیب این در رکد باہ نوشتہ شد۔

کپانڈوک بفتح کاف وباے فارسی والف وسکون نون وضم دال ہندی وسکون واؤ وکاف یعنی سفید زردی مائل اسم آملہ است۔

کپاس[1] بفتح کاف وباے فارسی والف وسکون سین مہملہ اسم درخت پنبہ کہ بعربی قطن گویند ودرہندی پتی بفتح باے فارسی وکسر فوقانی مشددہ وسکون تحتانی ودرسنسکرت وامنیاسیا بفتح واؤ والف ومیم وکسر نون مشددہ وخفاے تحتانی والف وکسر سین مہملہ مشددہ وخفاے تحتانی دوم والف نام است ودھناکھل بفتح دال مہملہ وخفاے ہا وفتح نون والف وفتح باے فارسی وہاے مخفی ولام یعنی بار او تخم بسیار دارد وآٹیا کارپاس بفتح واؤ والف وکسر فوقانی ہندی مشددہ وخفاے تحتانی

[1] کپاس۔ (پنجابی) کپاہ۔ (سنسکرت) کارپسل۔ انگسنیک۔ (عربی) قطن۔ (انگریزی) انڈین کاٹن پلانٹ (فارسی) درخت پنبہ۔ (اردو) کپاس۔ (گجراتی) اُونا۔ (بنگالی) کارپس۔ ( ) (ہ) داہ۔ (مرہٹی) کاپوس۔ (تلنگی) پتی چیٹو۔ (کنڑا) ہتّی۔

والف وفتح کاف والف وسکون رائے مہلہ وفتح بائے فارسی والف و فتح
سین مہلہ یعنی بار او خانہ دارد و در خانہا پنبہ باشد و اکنیکا بفتح ہمزہ وسکون کاف
فارسی وکسر نون وسکون تحتانی وفتح کاف والف یعنی ہاضم وصفرا شکن است می نامند

ماهیت آن نباتے ست کہ اکثر میکارند وہر دو قسم سفید کہ نبات او تا بیک قد آدم
بلند میشود وقایم بریک ساق مجوف واطراف آن شاخہاے بسیار وگل آن سفید مایل
بزردی فی الجملہ شبیہ بگل خطمی وبار او مانا بغنچہ گل ودر خامی سبز وبعد رسیدن مایل بہ بنفسجی
وترقیدہ پنبہ ازان بیرون میگردد وسیاہ درختش بزرگ برابر درخت جام ہم دیدہ شد
گلش سرخ مایل بسیاہی وطرف آن ازطرف او کلان تر ومیان او پنبہ وتخمہاے گرد
برابر دانہ فلفل کہ در ہندی آنرا بنولہ نامند بفتح موحدہ وضم نون وسکون واو وفتح لام
ووقف ہا ودران مغز زرد وشیرین میباشد در بلاد دکن بیشتر در زراعتہا میشود وگویند
کہ در بعضی بلاد اقلیم اول وہفتم مطلقا نمی شود وقسمے از کپاس وحشی خود است۔

مزاج آن گرم وخشک ونزد بعضے سرد وتر ے ترمیدانند وحب آن
گرم وتر بارطوبت فضلیہ وگل او نیز گرم وتر۔

افعال آن سبک ودافع فساد باد جہت اسہال ودرد شکم کودکان وگرم ونافع
ومغز تخم او شیر حیوانات زیادہ کند صفرا وبلغم وحرارت وتشنگی وتعب اعضا وصرع دور نماید
مبہی ومنجد منی وجوز خام او دافع اسہال وگرمی معدہ وقلاع الفم وشگوفہ او قوی التفریح
تا اینکہ بمرتبہ اسکار میرسد وشراب آن منعش ارواح جہت خفقان ووسواس
ومبادی جنون واختناق الرحم مجرب وعصارہ برگ نرم او بازیرہ سفید برائے اسہال
صبیان نافع وپنبہ صحرائی راسرد ومزہ دہن بخشد وریشہا وزخمہارا نافع نوشتہ اند۔

کپور[1] بفتح کاف وضم بائے فارسی وسکون واو ورائے مہلہ اسم کافور است
وہندی کرپورم بفتح کاف وسکون رائے مہلہ وضم بائے فارسی وسکون واو ورائے مہلہ ومیم

---

[1] کپور۔ (اردو) کافور۔ (سنسکرت) کرپور۔ (پنجابی) کافور۔ (عربی) کافور۔ (فارسی) کافور۔
بنگالی کرپور۔ (مرہٹی) کاپور۔ (تلنگی) کرپورمو۔ (انگریزی) کیمفر۔

وسکون میم و در سنسکرت کهنسارا بفتح کاف و خفاے ہا و فتح نون و سین مہملہ و الف
و فتح راے مہملہ و الف یعنی آب درخت است کہ منجمد گشتہ و چندرا کو نہان بفتح جیم فارسی
وسکون نون و دال و فتح راے مہملتین و الف و خفاے نون و واو و نون دوم و فتح
ہا و الف و نون سوم یعنی رنگ سفید مانند ماہتاب دارد و ہمانکسر ہا و فتح میم و الف
یعنی ہواست و ہوا میشود و والوکم بفتح واو و الف و ضم لام و سکون واو دوم و فتح کاف
وسکون میم زاید یعنی مانند ریگ باریک است میگویند۔

ماہیت آن معروف و بعضے ہندیان گویند کہ آب درخت موز است کہ دران
جمع شدہ منجمد میگردد و لیکن این قول صایب بنظر نمی آید و صاحب معدن الشفا گوید کہ
آن بر سہ نوع است یکے سخت سفید کہ آنرا ایسا پاس گویند دوم سپید مایل بزردی
و آنرا ہمانا مند سوم اندکے سفید و آنرا بوتائری گویند قسم اول از ہمہ بہتر و آن نیز بر دو
نوع است پختہ و خام و پختہ ہم بر دو گونہ است یکے آنکہ قطعہاے او بزرگ بود و دیگر
آنکہ باریک و ریزہ ریزہ باشد و پختہ را دیہاس نامند و صاحب دستور الاطبا گوید کہ
بر چہار نوع است یکے آنکہ از چین آرند و سہ قسم دیگر از زیر بادی آید و از درخت موز
حاصل میشود و آنچہ از میان درخت بر آید بغایت سفید و قطعہاے بزرگ و پہن
باشد و آنچہ از برگ بود ضعیف تر از وے و آنچہ از بیخ وے بہم رسد زبون بود
و مانند ریگ باشد۔

مزاج او سرد و خشک در آخر سوم با قوی مختلفہ ناریہ حارہ محللہ بسبب
حرارت و ارضیہ باردہ یابسہ بدلیل قبض ہوائیہ لطیفہ معتدلہ بجہت عطریت
و حدت رائحہ و بعضے گرم و خشک تا اول چہارم میدانند و گویند کہ تا اثناے طبخ
معدی سرد و چون بما ساریقا در آید گرم شود بعضے اجزاے ناریہ ہوائیہ در آنجا نفوذ
کند و اجزاے باردہ ارضیہ از معدہ و امعا بدر رود۔

افعال او تلخ و تیز و خوشبو و سریع التاثیر در بدن و سبک و زود ہضم
و مسکن تشنگی و خشکی دہن و حرارت و براے چشم بہتر و آب منی را زیادہ کند و کف و چربی

وزہروپناک دفع نماید قسم اول ستی ودیوانگی وماندگی وتشنگی وتاپاک بدن وکرم وسُرفہ وکھیروگ وخوی را دفع کند وآب منی بیفزاید داندکے مسہل ست وقسم دوم تشنگی وتاپاک وبیہوشی دور کند ومزہ تیز دارد منی وعرق را زیادہ کند وقسم سوم رگت پت وکف زایل سازد ودیگر افعال وخواص کافور از کتب یونانیہ باید جست کہ بسیار بخوبی نوشتہ اند۔

کپوربیل بکاف وبائے فارسی وواو ورائے مہملہ وکسر موحدہ مجہولہ وسکون تحتانی ولام۔

ماہیت آن گلے ست پنج برگے مانا بشکل زعفران از فرنگ می آرند۔

کپوتنک بفتح کاف وضم بائے فارسی وسکون واو وفتح فوقانی وسکون کاف دوم بمعنی رنگ فاختائی اسم شروت اجن۔

کبوتر در ہندی باد پرو پارا وتا میگویند گوشت او روشنی بخش ودافع باد و رگت پت وکف وفزایندہ مغز استخوان۔

کبوت بفتح کاف وضم موحدہ وسکون واو وفوقانی۔

ماہیت آن پرندہ ایست خرد از کرہ چشمانش زرد بامردمک سیاہ منقار زرد با خال سیاہ ودراز وتیز پرہائے نازک سر سفید وزیر آن لاجوردی ودراز گردن وبالائے گردن سفید وزیر آن خال واز پرہائے باد خانہ وشاہ پر سیاہ پشت کبودی لہذا کبوت نامیدہ اند وزیر شکم سیاہ وسفید وکوتاہ دُم ہمرنگ بر پشت وپاہائے زرد وسیاہ گوشت آن زہیم الرایحہ وبطی الانحدار ومعتدل در کیفیات وفزایندہ کف ومنی واندک گران۔

کپدہا بفتح کاف وکسر بائے فارسی وفتح دال مہملہ مشددہ وخفائے ہا والف اسم مشترک است میان کویٹ وولدندی یعنی کانچکوری وامباڑی۔

کپدہا پترا بکاف وبائے فارسی ودال مہملہ وہا والف وبائے فارسی وفوقانی ورائے مہملہ والف یعنی درصورت مانند برگ کویٹ اسم جاتراس یعنی شاہترہ۔

گبرولا بضم کاف فارسی وسکون موحده وضم رائے مہملہ وسکون واو وفتح
لام والف وبکسر را وعوض واؤ تحتانی ہم آمده یعنی گبریلا وبعوض موحده ہا ہم آمده
بعربی خُنفُساء وبفارسی جُعل نامند۔
کھپیری بفتح کاف وبائے فارسی وخفائے ہا وکسر رائے مہملہ وسکون تحتانی
اسم کھپیری که آنرا سنگ بصری نیز نامند وآنرا از قسم توتیاے شمارند ودر ہندی
تتر میگویند بضم فوقانی اول وفتح فوقانی دوم مشدده وسکون رائے مہملہ وبرسه قسم
نوشته اند قسم اول کھپری می نامند وآن سنگہائے متدیر سفید مائل بسرخی که بررو
چیزے مانند نمک ظاہر میباشد ودر سنسکرت آنرا توتہم بکسر واؤ وضم فوقانی وسکون واؤ
ورائے مہملہ وفتح نون وسکون میم یعنی مرض را زود دفع کند وتند ہم بضم فوقانی وفتح
دال مہملہ مشدده وبعوض این فوقانی ہم آمده وخفائے ہا وسکون میم وکرپی بفتح کاف
وسکون رائے مہملہ وفتح بائے فارسی وکسر رائے مہملہ دوم وسکون تحتانی یعنی قطعه
قطعه مے باشد وسرپ گندہی بفتح سین مہملہ وسکون رائے مہملہ وفتح بائے فارسی
وکاف فارسی وسکون نون وکسر دال مہملہ وخفائے ہا وسکون تحتانی یعنی صندل سوده
اوبرائے مار گزیده ضماد کردن خوب است وقسم دوم را نیلا تہوتہه ومیلاته ہم بفتح
میم وسکون تحتانی وفتح لام والف وفوقانی ودال مہملہ وہا ومیم ومیورا بفتح میم وضم تحتانی
وسکون واو وفتح رائے مہملہ والف یعنی مانند رنگ مورے باشد وکرمی کنچانیا بکسر
کاف وسکون رائے مہملہ وکسر میم وسکون تحتانی وفتح کاف دوم وسکون نون وفتح جیم
فارسی والف وکسر نون دوم مشدده وخفائے تحتانی دوم والف یعنی کرم ہامی کشد
وشکہی کنٹھنچا بکسر شین معجمه وکاف وخفائے ہا وسکون تحتانی وفتح کاف دوم وسکون
نون وفتح فوقانی ہندی وخفائے ہا وسکون نون دوم وفتح جیم فارسی والف
یعنی رنگ گلوئے طاؤس می باشد وقسم سوم را پاپلاته ہم بفتح بائے فارسی والف
ولام والف وفوقانی ودال مہملہ وہا ومیم وچہیرته ہم بکسر جیم فارسی وخفائے ہا
وسکون تحتانی وفتح رائے مہملہ وفوقانی ودال وہا ومیم وتتر ملکاریت بفتح فوقانی

اول وسکون فوقانی دوم وفتح رائے مہملہ وکسر نون وسکون رائے مہملہ دوم وفتح میم ولام وکاف والف وکسر رائے مہملہ مجہولہ سوم وضم فوقانی سوم یعنی این چیز خوب صاف وسفید مانند شیری باشد وکر پری مدکم بکاف ورائے مہملہ وبائے فارسی ورائے مہملہ دوم وتحتانی وفتح میم ودال مہملہ وکاف دوم وسکون میم یعنی مزہ گل مہوہ دارد وامر توت بھوا بفتح ہمزہ وضم میم وسکون رائے مہملہ وضم فوقانی مجہولہ وسکون واو وفوقانی دوم وفتح موحدہ وخفائے ہا وفتح واو والف یعنی این دوا امرت ست زہر را دور کردہ دل را قوت دہد وچھپوشم بدو جیم فارسی اول مفتوح دوم مضموم مشددہ وخفائے ہا وسکون واو وفتح شین معجمہ وسکون میم یعنی با مراض چشم بکندہ وشر تیچھتو بکسر شین معجمہ وفتح رائے مہملہ وکسر فوقانی مجہولہ وسکون تحتانی وفتح جیم فارسی وخفائے ہا و بدو فوقانی اول مفتوح ودوم مضموم وسکون واو یعنی تیزی وتلخی در وسر دور کند وشرم تدہم بکسر شین معجمہ وفتح رائے مہملہ وسکون میم فوقانی ودال مہملہ وہا و میم یعنی این قسم کھپری سروی میکند میگویند وبعضے گویند کہ این قسم سوم پھٹکری ست واللہ اعلم وآن دو دہا معدنی ونباتی ہم میشود تفصیل او در کتب یونانیہ خوب است ازان باید طلبید ہندیان نوشتہ اند۔

مزاج او گرم وتلخ وتیز مثل آتش وخشک در چہارم ۔ افعال او بامراض چشم کچلا وخارش وکرم دما میل راضماد او برص لوطہ یعنی ناصور کنج چشم کہ عجب نامند ودر مراہم مجففات قروح وجراحت سریع التاثیر واستعمال او در داخل خالی از خطر نیست مگر اندکے بعد احراق وغسل واصلاح جہت تقویت معدہ رطب مفید است ومصلح آنہا شیرۂ سالگ لونیا وپوست درخت کنین است۔

کپور کچری بکاف وبائے فارسی دواو ورائے مہملہ وفتح کاف دوم وسکون جیم فارسی وکسر رائے مہملہ وسکون تحتانی اسم زرنباد ست در مزاج وافعال وخواص موافق بہ کچور۔

گپھو بوؤ بضم کاف فارسی وبائے فارسی مشددہ وسکون واو وضم بائے فارسی دوم

وسکون واو وضم ہمزہ وسکون واو دوم گل نباتے ست کہ آنرا درسنسکرت وجرشیم بفتح
واو وسکون جیم وفتح رائے مہملہ وضم بائے فارسی وسکون شین معجمہ وفتح بائے فارسی
دوم وسکون میم یعنی گلش سفید ودرخشندہ مثل الماس میشود وتلسیا یا بکسر فوقانی وفتح
لام وکسر سین مہملہ مشددہ وخفائے تحتانی والف وفتح تحتانی دوم والف یعنی نبات او
مانند نبات کنجد میشود وکاریلی بفتح کاف والف ورائے مہملہ وسکون تحتانی وکسر لام
وسکون تحتانی دوم یعنی بار او مثل کریلا میشود۔

کریرکا بفتح کاف وکسر رائے مہملہ وسکون تحتانی وفتح رائے مہملہ دوم وکاف
والف یعنی سیاہ رنگ داردمی نامند۔

کباب چینی بفتح کاف ودو موحدہ والف وسکون موحدہ دوم وکسر جیم فارسی
وسکون تحتانی دوم وآن اسم کبابہ۔

ماهیتِ آن بار درختے است فی الجملہ شبیہ بہ حب بلسان ظاہر آن مائل
بہ تیرگی وسیاہی ومغز آن سفید وخوشبو ودرخت آن شبیہ بدرخت موز۔

مزاج او گرم وخشک در دوم یا سوم مزہ تیز وتلخ دارد۔ **افعال آن**
ہاضم ومشتہی ومولد ذائقہ دہن ودافع باد وبلغم وملطف ومقوی احشا طلاے مصوغ او
بر قضیب بغایت ملذ ذطرفین وچون یک درہم تا یک مثقال آنرا نرم سودہ بر یک
پیالہ ماست تازہ بستہ کہ بسیار ترش نباشد بپاشند وسر آنرا بپارچہ صفیقی محکم
بستہ اگر موسم گرما باشد زیر آسمان گذاشتہ صبح برہم زدہ بیاشامند ۳ روز تا پنجروز
وغذا جغرات وخشکہ بے نمک جہت قرحہ مجاری بول مؤثر ومجرب ست وصندل گلاب
برمثانہ طلا نمایند ومصطگی اندکے آخر وقت بخورانند زیراکہ مضر مثانہ است۔

کپوری بکاف وبائے فارسی وواو وکسر رائے مہملہ وسکون تحتانی اسم ابرک
کپوچرنالی بفتح کاف وضم بائے فارسی وسکون واو وفتح فوقانی وجیم فارسی

لہ۔ کباب چینی۔ (انگریزی) ٹیل پیپر۔ کیوبب۔ (اردو) سیتل چینی وکباب چینی۔ (بنگالی) سیتل چینی۔
(عربی) کبابہ۔ حب الفروس۔ (فارسی) کبابہ۔

وسکون رائے مہملہ وفتح نون والف وفتح نون دوم وکسر لام وسکون تحتانی یعنی ساقش مانند ساق بچۂ کبوتر وفاختہ وبرگِ او مانند بچۂ آنہا می شود اسم توری۔

کپوتونگا بفتح کاف وضم بائے فارسی وسکون واو وفتح فوقانی وواو دوم وخفائے نون وفتح کاف فارسی والف یعنی رنگ فاختائی وبرابر فاختہ وشاخ خم دارد اسم گلِ آفتاب پرست۔

کپورتورنا بکاف وبائے فارسی وواو وفوقانی وواو دوم وسکون رائے مہملہ وفتح نون والف بمعنی رنگ فاختائی اسم الائچی خرد است۔

کبجا بضم کاف وسکونِ موحدہ وفتح جیم والف وبعوض الف کاف ہم آمدہ وبعد کاف میم نیز زیادہ می کنند اسمے ست شامل گلاب وسیونتی وسدا گلاب وبزیادتی کاف عوض الف واضافۂ میم یعنی کبجلم نیز آمدہ۔

کپتھارجک بفتح کاف وبائے فارسی وفتح فوقانی مشددہ وخفائے ہا والف وسکون رائے مہملہ وفتح جیم وسکون کاف اسم نوعے از سورنجان ست۔

مزاج او سرد وخشک افعالِ او نیز وفزایندۂ سوزشِ اعضا وصفراو دافع فسادِ خون وبلغم وقوبا وکرمِ شکم وفسادِ زہر نوشتہ اند۔

کپتھا بفتح کاف وکسر بائے فارسی وفتح فوقانی مشددہ وخفائے ہا والف وبعوض فوقانی وہاں مہملہ نیز آمدہ اسم کویٹ۔

کپتھپنری بکاف وبائے فارسی وفوقانی وہا وفتح بائے فارسی دوم وسکون فوقانی دوم وکسر رائے مہملہ وسکونِ تحتانی اسم نباتے ست برگِ او مانندِ برگِ کویٹ می باشد۔

مزاج او گرم وخشک دراول ومزۂ او تیز افعالِ آن دافع زہر وغلبۂ کف وسیلانِ منی۔

کبری بضم کاف وفتح موحدہ مشددہ وکسر رائے مہملہ وسکون تحتانی اسم کھوپرہ یعنی مغز نارجیل۔

کبیر اچھی بضم کاف و فتح موحدہ وسکون تحتانی و فتح رائے مہملہ والف وکسر جیم فارسی مشددہ وخفائے ہا وسکون تحتانی بمعنی چشم آہو اسم کچلا۔

کپلا بفتح کاف و فتح بائے فارسی و فتح لام والف یعنی سیاہ وزرد رنگ اسم تخم سنبھالو۔

کبلی بفتح کاف وموحدہ وکسر لام وسکون تحتانی یعنی بارگرد مایل مدرازی اسم بارسا کولی۔

کپی رومم بھیل بفتح کاف وکسر بائے فارسی وسکون تحتانی وضم رائے مہملہ وسکون واو مجہولہ و فتح میم و فتح بائے فارسی دوم وخفائے ہا وسکون لام یعنی بار موئے بندر اسم کانچکوری است چون برغلاف او مانند موئے بندر می شود لہذا باین اسم مسمی گشتہ۔

کپی کچھورا بکاف وبائے فارسی وتحتانی و فتح کاف فارسی وضم جیم فارسی مشددہ وخفائے ہا وسکون واو و فتح رائے مہملہ والف اسم کانچکوری خرد۔

کپیدہنچ بفتح کاف وکسر بائے فارسی و فتح دال مہملہ مشددہ وخفائے ہا وسکون نون وجیم فارسی یعنی بوئے کویٹ اسم دمیہ گندہ۔

کپی چوتا بفتح کاف وکسر بائے فارسی وسکون تحتانی وضم جیم فارسی وسکون واو و فتح فوقانی والف یعنی آنچہ کہ خارش بدن پیدا می کند اسم انباڑی است۔

کپلوک بفتح کاف وکسر بائے فارسی وسکون لام و فتح واو وسکون کاف دوم یعنی معتدل وخوشبو وخوشی آور اسم بسکھپرہ۔

کبری بفتح کاف وموحدہ وکسر رائے مہملہ وسکون تحتانی یعنی برگ سفید وگندہ وگرد اسم برگ انجدان۔

کپیلو بفتح کاف وکسر بائے فارسی وسکون تحتانی وضم لام وسکون واو اسم تیندوئے خرد۔

کپروک بفتح کاف وبائے فارسی وسکون رائے مہملہ و فتح دال مہملہ

وسکون کاف آخر اسم کوڑی سعید ست کہ بفارسی خرمہرہ و بعربی ودغ نامند

فواید اسمائے کاف با فوقانی

کٹائی بفتح کاف و فوقانی ہندیہ و الف و کسر ہمزہ وسکون تحتانی اسم بادنجان
بری است کہ بعربی حدق و در ہندی مُلکا نامند بضم میم وسکون لام وفتح کاف و الف و آن
بر دو قسم است بزرگ و خرد بزرگ را در سنسکرت برہتی بضم موحدہ وسکون رائے مہملہ
و فتح ہا و کسر فوقانی وسکون تحتانی و بکسر موحدہ و فتح رائے مہملہ وسکون ہا و فتح فوقانی ہندیہ
و الف نیز آمدہ یعنی بزرگ و چھدرو ارتاکی بضم جیم فارسی و خفائے ہا وسکون دال و فتح
رائے مہملتین و واو و الف وسکون رائے مہملہ دوم و فتح فوقانی و الف و کسر کاف
وسکون تحتانی یعنی بادنجان خرد و راشٹرک بفتح رائے مہملہ و الف وسکون شین معجمہ
و فوقانی ہندیہ و فتح رائے مہملہ دوم و کاف و دوشد اچس بکسر واو و فتح شین معجمہ
و فتح دال مہملہ و الف و فتح جیم فارسی وسین مہملہ معنی ہر دو اسم اینکہ زہرہائے بدنی
و قبض شکم را دفع کند و خرد را بھنگٹائی و ویاگھری بکسر واو و خفائے تحتانی و الف
وسکون کاف فارسی و خفائے ہا و کسر رائے مہملہ وسکون تحتانی یعنے منسوب بشیر
و در تلنگی پلی اڑگو میگویند بضم بائے فارسی و کسر لام وسکون تحتانی و فتح ہمزہ
وسکون رائے ہندیہ و ضم کاف فارسی وسکون واو یعنی پائے شیر وجہ تسمیہ اینکہ
برگ او خاردار مانند پنجۂ شیر میباشد ندگدھکا بکسر نون و دال مہملہ وسکون کاف و کسر
دال مہملہ دوم و خفائے ہا و فتح کاف و الف نام است و چھدر بضم جیم فارسی و خفائے
ہا وسکون دال و فتح رائے مہملتین بمعنی خرد و سوزانندۂ کف ہم آمدہ و وداونی بفتح دال
مہملہ و الف و فتح واو و کسر نون وسکون تحتانی یعنی بضیق مفید و کنٹکارکا بفتح کاف وسکون
نون و فتح فوقانی ہندیہ و کاف دوم و الف و کسر رائے مہملہ و فتح کاف سوم و الف یعنی
پُر از خار و دوشد و نشٹرا بضم دال مہملہ وسکون شین معجمہ و فتح فوقانی ہندیہ و دال مہملہ دوم

وضم واو وخفاے نون وسکون شین معجمہ دوم وفتح فوقانی ہندیہ دوم وراے مہملہ والف
یعنی خار او مانند دندان انیاب وطواحن یعنی کوچلی و داڑھ میباشد وکنشکینین بفتح
کاف وسکون نون وفتح فوقانی ہندیہ وکسر کاف دوم وسکون تحتانی وکسر نون دوم
وخفاے تحتانی دوم ونون سوم یعنی در بدن خلیدن از خواص خارست وسیونہیت
بکسر سین مہملہ وخفاے تحتانی وواو ونون وکسر ہاے مجہول وسکون تحتانی دوم وضم فوقانی
یعنی باریک وتیز نوک مثل دندان شرزہ می باشد وبہو بیتر کا بفتح موحدہ وضم ہا وسکون
واو وفتح باے فارسی وسکون فوقانی وفتح راے مہملہ وکاف والف یعنی برگہا
بسیار دارد ومیگویند۔

ماہیت آن بزرگ او نباتےست استادہ تا بہ ذرعے بلند میگردد وبرکنار
سیلاب ہا وصحرا می روید وبرگ او مانند برگ تاتورہ فرنگی وپر خار وگل او مانند گل
بادنجان وازان خرد وپر از خار ہا مائل بسرخ رنگ وخرد او ہم مانند بزمین آمازین
مفروش وبار ہر دو بقدر فوفلے وپر تخم ودر خامی سبز ومخطط وبعد از رسیدن زرد میگردد
وقسمی ازان بار او مانند جوز مائل وصنفے از خرد کہ گل او سفید میشود واین قسم بہترست
وقسمے ازان بیلیہ تیز می باشد۔

مزاج ہمہ اجزاے او گرم وخشک در دوم وطعم آن تیز واُجاج است

افعال او جالی ومحلل وملطف ومقطع قسم خرد جہت سرفہ وضیق وبیمزگی تپ
وباد وبلغم ودرد سینہ وسلس البول وبواسیر ودرد شکم نافع وضماد او محلل اورام
بلغمیہ وچون گیاہ آنرا در ظرفے کردہ دہن آن ظرف محکم بستہ زیر آن سوراخے نمودہ
در زمین چقر نمودہ دران چقر پیالۂ چینی گذاشتہ ظرف مذکور بر آن نہادہ بر ظرف آتش
پاچک دشتے کنند آنچہ در پیالہ متقطر شود نگاہدارند در شیشہ وہر صبح اندکی با برگ
پان بخورانند جہت سرفہ رطوبی وضیق وکف وسل وتپ ونافض ورعشہ وسرفہ سوداوی
وصفراوی وبلغمی ودرد سینہ نافع وغلظت از سودہ برطرف سازد وبزرگ باد وضیق
ودرد شکم وتپ وقے ودرد سینہ وبدہضمی وکامہ دوش یعنی در تپ خیال زن آمدہ

دیگر بیماریہا از و پیدا شود دفع نماید و یکدرہم او با پشکر مول و پلپل دراز و چرایتہ و گلو ہر
کدام یکدرہم جہت امراض مرقوم الصدر مفید و بخورا و برائے بواسیر بے عدیل و کل ہمہ
اقسام سرفہ کہنہ و حرقت البول و تپ بلغمی و جذام و در دفع قبض شکم و سنگ مثانہ
مفید و انواع سفید جہت اعانت حمل و برانگیختن حرارت معدہ و ہضم طعام و دفع
بلاغم و امراض بلغمیہ مؤثر و بار او را در آب جوشش دادہ بروغن بریان کردہ در گوشت
و پیاز و مصالح پختہ خوردن صفرا و کف و باد و سرفہ و ضیق بلغم و تپ و درد پہلو و عسر البول
و بطلان حس شامہ و قتل دیدان و دفع بیماریہاے زنان عقیمہ بسیار سود مند
ہندیان نوشتہ اند کہ خوردن بار ہر دو دافع باد و صفرا و سبک و اندک سرد و قت
ہضم شیرین و مقوی و خوش کنندہ طبع و کشندہ کرم و دافع امراض چشم و بدن را
خوب است و چون در روغن کنجد یا بادام بریان کنندہ و روغن مذکور در گوش چکانند
جہت تسکین درد آن در ساعت بے نظیر و تدہین بدان برائے دفع ماندگی و کوفت
اعضاء مفید و حمول او با عسل جہت اسقاط کرم شکم و مقعد و بیخش برائے استسقا
و تپ مفرد و مرکب آزمودہ و چون بروز یکشنبہ در مگھہ نچھتر و یا مول نچھتر در زیر گیاہ
آن جو و کنجد و برنج بریزند و شخصے بطرف شمال نحوے بایستد کہ سایۂ او بران نیفتد
و بیخ آن برکند و بزن عقیمہ بعد پاک شدن از حیض سہ روز با شیر گاؤ یکرنگ کہ گوسالہ
او نیز ہمرنگ او باشد بدہند و مرد باو قربت نماید بحکم خدا بارور گردد و چون بیخ را
با روغن گاؤ و زرد چوبہ سائیدہ بر سر بمالند جہت صداع و شقیقہ مفید و بخور آن جہت
تپ و تعلیق آن بر گردن جہت خنازیر و سلعہ و سعوط آن با شیر زنان جہت صرع مفید
و اگر باد را فلفل و شیر گاؤ میش بسایند و بہر زنیکہ در شکم او بچہ بزرگ نشود و ساقط
گردد بخورانند ساقط نشود و بزرگ گردد و بنیکوئی تولد یابد و بستن او در کمر در وقت
مباشرت باعث امساک منی و گویند کہ چون با صندل سرخ سودہ بر بدن بمالند ہر کہ
بوئے او شمد محب و مسخر او گردد واللہ اعلم۔

کشاچیس بفتح کاف یا کاف فارسی و فوقانی ہندی و الف و فتح جیم فارسی

وسکون سین مہملہ یعنی سفید بگا وان اسم درخت کٹی ۔
کٹکی[1] بضم کاف وسکون فوقانی ہندی وکسر کاف دوم وسکون تحتانی اسم خربق سیاہ است ودر ہندی آنرا کٹکر وہنی بفتح کاف وسکون فوقانی ہندی وفتح کاف دوم وضم رائے مہملہ مجہولہ وسکون واو وکسر ہا و نون وسکون تحتانی وتکتا کٹوا بکسر فوقانی وسکون کاف وفتح فوقانی دوم والف وفتح کاف دوم وسکون فوقانی ہندی وفتح واو والف یعنی تلخ وتیز وتجہاو نہان بفتح میم وجیم فارسی مشددہ وخفائے ہا والف وکسر واؤ وفتح نون مشددہ وخفائے ہا والف ونون یعنی مانند زنان ماہی میشود وکٹکوکا بکاف وضم فوقانی ہندی وسکون واو وفتح کاف دوم والف تام ست مشترک میان تلخ کدو وکٹکی وکندوری تلخ وکریلا وخردل سفید وتکول بمعنی تیز وشکلادنی بفتح شین معجمہ وضم کاف وفتح لام والف وفتح دال مہملہ وکسر نون وسکون تحتانی یعنی بحر گوش بدا است وبعضے گویند کہ یعنی دافع امراض میہ وباد وتپ است وگروسار بضم کاف فارسی ورائے مہملہ وسکون واو وفتح سین مہملہ والف وضم رائے مہملہ دوم یعنی گران وسہل وبہستگر بہ بفتح موحدہ وخفائے ہا وسکون سین مہملہ وفتح فوقانی وکاف فارسی وسکون رائے مہملہ وضم موحدہ وخفائے ہا یعنی دافع نفخ شکم وشتپروا بفتح شین معجمہ وفوقانی وبائے فارسی وسکون رائے مہملہ وفتح واو والف یعنی صدگرہ دارد وکرشنٹ بھیدا بضم کاف ورائے مہملہ وسکون شین معجمہ وفتح فوقانی ہندی وکسر موحدہ مجہولہ وخفائے ہا وسکون تحتانی وفتح دال مہملہ والف یعنی رنگ او مرکب از سیاہی وسرخی وسارشٹا بفتح سین مہملہ والف وکسر رائے مہملہ وسکون شین معجمہ وفتح فوقانی ہندی والف یعنی دور کنندہ بسیار بیماریہا ۔

ماهیت آن معروف بیخے ست سیاہ پرگرہ ومجوف مایل بتدویر پر ریشہ وسیاہ وباریک مانند رشتہ وساق آن کوتاہ بنفش وبرگش شبیہ برگ خیار واز آن

[1] کٹکی ۔ (اردو) کٹکی ۔ (پنجابی) کوڑ ۔ (سنسکرت) کٹوکا ۔ (عربی) خربق ۔ (بنگالی) کٹکی ۔ (مرہٹی) کٹکی ۔ کیدارکٹکی ۔ (گجراتی) کڑو ۔ (تلنگی) کٹک روہنی ۔

خرد و تر و زواید اطراف آن بیشتر و باخشونت و گل آن سفید مائل بسرخی و خوشه دار شما و بار او مانند دانه قرطم۔

مزاج او گرم و خشک در آخر سوم افعال او مسہل مرہ سودا و بلغم و صفرا محمے و جاذب از عمق بدن و بطعم تلخ و ہنگام ہضم تیز و دافع باد و تپ و سرفہ و تپ ہائے سمی و قاتل کرم شکم و مولد صفرا و ہندیان آنرا سرد و خشک میدانند فقیر گوید که سرد و خشک دانستن ایشان بالذات نباشد شاید که بالعرض سرد و خشک دانسته باشند بسبب کثرت تحلیل او که دارد و تخم او ہم مسہل بے اذیت از نسبت بیخ و او مضر گرده و مصلح او کتیرا و صفرا و مصطگی و دو مثقال کشنده بخناق و اسہال شدید و سقے مفرط و تشنج و علاج او بامراق و سمیه و روغن و مسکه و شیر تازه و ربوب قابضه جهت حبس کثرت اسہال۔

گٹی بضم کاف فارسی و کسر فوقانی ہندی مشدده و سکون تحتانی و در سنسکرت بدری پتر کی بفتح موحده و دال و کسر رائے مہملتین و سکون تحتانی و فتح بائے فارسی و سکون فوقانی و فتح رائے مہمله دوم و کسر کاف و سکون تحتانی دوم یعنی برگ او مانند برگ بڑمیشود گھونٹا بضم کاف فارسی و خفائے ہا و سکون واو و نون و فتح فوقانی ہندی و الف و گو گھونٹا بزیادتی کاف فارسی مجهوله و سکون واو و فتح بائے فارسی در آخر کلمه یعنی فربه کننده گاوان است۔

کٹاچس بفتح کاف و فوقانی ہندی و الف و فتح جیم فارسی و سین مہمله یعنی دافع بیماری گاوان و در بعضے نسخ گھٹاچس بضم کاف فارسی و خفائے ہا آمده یعنی در شکم گاوان اثر سردی و فائده می بخشد می نامند۔

ماهیت آن بر دو قسم است سفید و غیر آن مزهٔ هر دو تیز و شیرین۔

افعال آنها تپ صفراوی و کف و باد و مانند اینها را نافع نوشته اند۔

کٹپتری بفتح کاف و سکون فوقانی ہندی و فتح بائے فارسی و سکون فوقانی و کسر رائے مہمله و سکون تحتانی۔

مزاج او گرم در اول و خشک در دوم و بار او سرد و خشک و مزهٔ او زمخت

افعال ان امراض اندام نہانی زنان راسود دہد و میوۂ او قابض و مُمسک و تلخ بر باید و باد انگیزد۔

کٹھیل بکاف و فوقانی ہندی و بائے فارسی و ہا و لام اسم کا ئی پھل۔

کٹجا بضم کاف و فتح فوقانی ہندی و جیم و الف اسم کالا کوڑا است۔

کٹھکا نیتھی بفتح کاف و فوقانی و کاف دوم و خفائے ہا و فتح کاف سوم و الف و سکون نون و کسر فوقانی دوم و سکون تحتانی و کسر ہائے دوم و سکون تحتانی دوم یعنی روشنی بخش اسم زحلی۔

گٹگٹی بضم کاف فارسی و سکون فوقانی ہندی و ضم کاف فارسی و کسر فوقانی ہندی دوم و سکون تحتانی اسم اُتزن۔

کٹکی پھل بفتح کاف و ضم فوقانی ہندی و کسر کاف دوم و سکون تحتانی و بائے فارسی و ہا و لام یعنی بار تیز اسم تکول۔

کٹھومری بفتح کاف و ضم فوقانی ہندی و خفائے ہا و سکون واؤ و میم و کسر رائے مہملہ و سکون تحتانی و بحذف واؤ نیز آمدہ اسم انجیر دشتی است۔

گٹ گرمڑی بفتح کاف فارسی و ضم فوقانی ہندی مشددہ و ضم کاف فارسی دوم و سکون رائے مہملہ و کسر میم و رائے ہندی و سکون تحتانی اسم کانٹا سلائی و نزد بعضے اسم پیا بانسہ۔

کٹریکم بضم کاف و سکون فوقانی و کسر رائے مہملہ و سکون تحتانی و فتح کاف دوم و سکون میم یعنی مقوی قوت ہاضمہ اسم پرالون است۔

کٹھیل بفتح کاف و کسر فوقانی و خفائے ہا و سکون تحتانی و لام اسم قلعی خاکستر او سفید تر باید و مزۂ او قدرے تلخ و شور باشد جہت پانڈر رگ و کنولا و بالی و بہہ و دُبل دافع و برائے زنان فاحشہ پرمیورا مانند بار اوست و ہا ضم و صفر اشکن نوشتہ اند۔

کٹینہہ بفتح کاف و کسر فوقانی یا سکون آن ہندی و یا غیر ہندی و سکون تحتانی

بافتح آن وخفاے ہردوہا اسم کرک۔

کٹھیاسیکاکائی بفتح کاف وسکون فوقانی ہندی وہا وفتح تحتانی والف وکسر سین مہملہ وفتح کاف دوم والف وفتح کاف سوم والف وکسر ہمزہ وسکون تحتانی اسم قسمے از سکھاکائی۔

کٹھیرکھہ بضم کاف وکسر فوقانی ہندی وخفاے ہا وسکون تحتانی مجہولہ وفتح راے مہملہ وسکون کاف دوم وخفاے ہائین یعنی درخت امراض را این دوا مانند تیر است اسم تلسی زمینی۔

کٹرنا بضم کاف وفتح فوقانی ہندی وراے مہملہ ونون والف یعنی رانندۂ غائط و دوا مسہل اسم تربد سفید۔

کٹمبر بفتح کاف وضم فوقانی ہندی وسکون میم وفتح موحدہ وسکون راے مہملہ وبعوض آن لام ہم آمدہ یعنی کٹمبل بمعنی بار ور درخت وکندہ نیز میگویند اسم انجیر دشتی است وبعضے میگویند کہ نام ارلوست۔

کٹم بضم کاف وفتح فوقانی ہندی وسکون میم اسم ناگرموتہہ بمعنی خوشبو۔

کٹمبیاک بضم کاف وفوقانی وسکون میم وکسر موحدہ وفتح تحتانی وسکون کاف یعنی خوشبو اسم پوتی۔

کٹوبر بفتح کاف وفوقانی وسکون واو وکسر موحدہ وسکون راے مہملہ اسم دستنبویہ یعنی کچری است۔

کٹہہ بفتح کاف وفوقانی مشددہ وخفاے ہا اسم عصارۂ درخت کھیر است وبیاید انشاء اللہ تعالیٰ۔

کٹیرا بفتح کاف وکسر فوقانی وسکون تحتانی وفتح راے مہملہ والف اسم صمغ مشہور است۔

مزاج او سرد ومغلظ منی ونافع سوزاک۔

کٹارا بفتح کاف وفوقانی والف وفتح راے مہملہ والف اسم قسمے از نیشکر۔

کٹھصدر بفتح کاف وضم فوقانی ہندی وفتح موحدہ وخفاے ہا وسکون دال وفتح راے مہملتین اسم ادرک یعنی زنجبیل تر بمعنی تیز وملین طبع

کٹھل بفتح کاف وفوقانی ہندی وخفاے ہا وسکون لام اسم پھنس۔

کٹم بکسر کاف وفتح فوقانی ہندی مشددہ وسکون میم اسم کیٹ بمعنی ریم آہن کہ بعربی خبث الحدید نامند۔

کٹلی بفتح کاف وسکون فوقانی ہندی وکسر لام مجہول وسکون تحتانی وبحذف آن نیز اسم مشترک ست میان زرکی وگل چاندنی۔

کٹلا جڈ بکاف وفوقانی ہندی ولام والف وکسر جیم ودال ہندیہ مشددہ در تلنگی اسم کرمے ست کہ بر درخت مونگ میشود وتحقیق آن در حرف میم بجاے مونگ خواہد آمد۔

کٹول بفتح کاف وضم فوقانی ہندی وسکون واو ولام اسم بیخ بانجہ ککوڑی۔

کٹنکٹیری بفتح کاف وفوقانی ہندی وسکون نون وفتح کاف دوم وکسر فوقانی ہندی دوم وسکون تحتانی مجہول وکسر راے مہملہ وسکون تحتانی دوم یعنی شکنندہ میوہ اسم دارہلد۔

کٹوانگا بفتح کاف وسکون فوقانی ہندی وفتح واو والف وخفاے نون وفتح کاف فارسی والف یعنی ہمہ درخت تلخ اسم درخت ہومان ومہانمب۔

کٹومبی بفتح کاف وضم فوقانی ہندی وسکون واو وکسر میم وکسر موحدہ وسکون تحتانی اسم کندوری تلخ بمعنی تلخ وتیز وگرم ودافع عرق۔

کٹونٹڈہ بضم فوقانی وسکون نون وکسر دال ہندی وسکون واو۔

کٹوشروا بفتح شین معجمہ وسکون راے مہملہ وفتح واو والف یعنی تلخ وگردش بخش چشم نیز اسم کندوری تلخ است۔

کٹوکوشاتکی بکاف وفوقانی ہندی وواو وکاف دوم وواو دوم وشین معجمہ والف وفوقانی وکسر کاف سوم وتحتانی اسم ترائی تلخ۔

کٹولکا بفتح کاف وسکون فوقانی ہندی وفتح واو ولام وکاف والف اسم کنجد۔

کٹولا بکاف و فوقانی ہندی و واو و کسر موحدہ وخفاے ہا و فتح جیم فارسی مشددہ وخفاے ہاے دوم و فتح دال مہلہ و الف یعنی تیز شیردار اسم کتمیر یعنی بیرنی۔

کٹوتریم بکاف و فوقانی ہندی و واو و کسر فوقانی و سکون راے مہلہ و فتح تحتانی و سکون میم یعنی ستہ چینر تلخ و نیز اسم ٹرکٹوک۔

کٹورن بفتح کاف و ضم فوقانی مشددہ و سکون واو و فتح راے مہلہ و سکون نون یعنی مقوی اسم دھیامک است

کٹوشنا بفتح کاف و ضم فوقانی ہندی و سکون واو و شین معجمہ و فتح نون و الف یعنی تیز و گرم اسم خردل سفید۔

کٹوپھل اسم باربول۔

کٹکھوڑہ بفتح کاف و سکون فوقانی ہندی و ضم کاف فارسی وخفاے ہا و سکون واو و فتح راے ہندیہ و ہا مرغے ست خوشنما کوچک تر از فاختہ پرہاے پشت و بازو دُم سُرمئی رنگ با چند پر سفید و سر و زیر شکم تا نصف زرد و زعفرانی و نصف سفید منقارش سیاہ و پاہا سفید

فوائد اسمائے کاف با جیم

کچلا[1] بضم کاف و سکون جیم فارسی و فتح لام و الف اسم اذاراقی و ہندیان آنرا مشتی بضم میم و سکون شین معجمہ و کسر فوقانی ہندی و سکون تحتانی و وشمٹی بکسر واو و فتح شین معجمہ اول و میم و شین معجمہ دوم و فوقانی ہندی و تحتانی یعنی بار او زہر درون دارد و برابر یک ہشت میشود و چھپانو نہان بفتح جیم فارسی وخفاے ہا و در بعضے نسخ بجاے ہا شین معجمہ ساکنہ آمدہ و فتح باے فارسی و الف وخفاے نون و واو و نون دوم و فتح ہا و الف و نون سوم یعنی او گرد و برابر ناخن ز انگشت و پوست سفید دارد و کیشمشکا

[1] کچلا (اُردو) کچلہ۔ (پنجابی) کچلا۔ (سنسکرت) کارس کر۔ (عربی) اذارانی باقاتل الکلب۔ (فارسی) کچلہ۔ (بنگالی) کوچلے۔ (مرہٹی) کجلہ۔ (گجراتی) جھیر کوچلہ۔ (تلنگی) ماشٹی چٹو۔ (انگریزی) نکس وامیکا۔

بکسر کاف وسکون تحتانی وفتح شین معجمہ وضم میم وسکون شین معجمہ وضم میم وسکون شین معجمہ دوم وکسر فوقانی ہندی وفتح کاف دوم والف یعنی موئے برویاند و دراز وسیاہ نماید میگویند

ماہیت آن نزد یونانیین مختلف چنانچہ انطاکی گفتہ کہ تلخص عندی انہ مجہول وشیخ در مفردات قانون گفتہ کہ درختیست مانند گز وآنرا ثمر غلافیست وقوم در منقولات گفتند کہ اِنَّہٗ شَیٌ شَبِیۡہٌ بِزَبَدِ الۡبَحۡرِ وبعضے دیگر گفتند کہ شئی ازرق یلصق بالقصب وآنچہ ہندیان گویند وتحقیق فقیر آمدہ این است کہ تخم بار درختیست کہ درخت او برابر درخت جامن یا کم وزیادہ ازان میشود وبریک ساق قایم وشاخہامی کند وبرگ او شبیہ ببرگ سیب وبہن تر ازو واطرافش سرخ وبار او گرد مشابہ بہ تیندو وازان بزرگ وسرخ رنگ وبے بو وکم تخم ودران دانہاے بہن وگرد وسفید پوست وسخت وبروز عنب خاکستری رنگ وبار او درتابستان میرسد وبچہری آنرا بسیار میخورد۔

مزاج او گرم وخشک درچہارم۔ افعال آن تیز ومولد صفرا ومحرق اخلاط وسم وچون تخم آنرا در آب تر نمودہ پوست او را دور ساختہ وباز چند مرتبہ درشیر وروغن تر ساختہ وپاک کردہ واز سوہان ریزہ ہا کردہ بعد ازان کوفتہ وبیختہ در معاجین وسفوفات استعمال نمایند بدن را قوت بخشد وعلت ہاے بادی دور نماید وحافظ سیاہی مو وسکر وممیت دارد ویک دو عدد او قاتل ست خصوصاً سگ را فی الفور قتل میکند ومصلحش شیر تازہ وسقے فرمودن وروغن بادام وشوربا ے چرب ولعابات است وبعضے کسان را دیدم مانند افیون عادت این تخم مے کنند کہ اندکے اندکے خوردہ خوردہ تا بیکدانہ ودودانہ بلکہ سہ دانہ رسیدند عمل مثل افیون می کند وطعام را ہضم میکند وبسیار می خوراند چنانچہ شخصے از بواسیر آشنا بود کہ بمرض کثرت احتلام مبتلا بود کہ در تمام روز وشب قریب صد بار محتلم میگردید ے ہمین کہ چشم برہم زد ومحتلم شد وازین سبب حال او بسیار تباہ ولاغر وزرد رنگ وطاقت طاق شد بسیار علاجہا کرد سود پذیر نشد روزے جوگیے آمد وآنرا دید واحوالش پرسید او ماجرا گفت پس آن جوگی گفت کہ ہر روز اندکے کچلا بخور شخص مذکور شروع نمود تا بسہ دانہ رسانید علت او دفع گردید واشتہائش چنان شد

کہ در روز سے دو سہ آثار میخوردو سوائے شیر بہی ومیوہ میخوردو بسیار قوی وزور آور شد
و در شدت سرما از بدن او عرق جاری می شدی و ہر گز پارچہ بر بدن نداشتے و موئے
او سفید نشد مگر در آخر عمر امراض احتراق و رعشہ و قولنج صفراوی پیدا گردید و نیز ہندیان
برائے او خواص بسیار بیان می کنند و گویند کہ جہت اقسام باو کہ آنرا ادنابائی گہٹاولیش
و دیاناواد راک می گویند بسیار نافع و تپ را دفع نماید و روغن بار او جہت اوجاع مفاصل
سریع الاثر و اگر مضرت رساند مصلح او بیخ چولائے و پوست درختے اکولا و جامن یعنی بار او و شیر گل
کیوڑہ و اگر کسے کپلا و روغن سیاہ بخورد و از وبدی شود مصلح او شیر پستان گاو ست
از مجربے رسیدہ کہ کپلا سہ روز در آب ترکردہ پوستش دور نمودہ بکوبند و مبالغہ در کوبیدن
نمایند کہ اجزائے او بیکدیگر ممتزج گردد نیس در ظرف کشادہ دہن گذارند و بالائش پارچہ
باآب ترکردہ بپوشند و احتیاط نمودند کہ تاخشک نگردد و ہر روز بمقدار دانہ ہیل حب ہا
بستہ از یک حب تا چہار حب بلکہ زیادہ بران بقدر تحمل مزاج بخورانند و ہر غذا کہ خواہد
بخورد و برائے ازالہ استسقائے لحمی بے نظیر است ۔

کچنار بفتح کاف وسکون جیم فارسی و فتح نون والف وسکون رائے مہملہ
و بعوض آن لام ہم آمدہ بمعنی کچنال و ہندیان آنرا کانچنم بفتح کاف والف وسکون
نون و فتح جیم فارسی و نون دوم وسکون میم میگویند و در سنسکرت کوود ار بضم
کاف وسکون واو مجہولہ وکسر واو دوم و بعوض آن سو حدہ ہم آمدہ و فتح دال مہملہ والف
و فتح رائے مہملہ و تامر پشپ بفتح فوقانی والف وسکون میم و فتح رائے مہملہ وضم بائے فارسی
وسکون شین معجمہ و فتح بائے فارسی دوم یعنی گلش سرخ و مہایلا پتر کہا بفتح میم وہا والف
و فتح تحتانی وسکون میم و فتح لام والف و فتح بائے فارسی وسکون فوقانی و فتح رائے
مہملہ وکاف وہا والف یعنی برگش کلان و بطرف سر دنبالہ کفیدہ مانند پائے شتر
و دالہا بضم دال و فتح دال مہملہ مشددہ والف و فتح لام وہا والف یعنی ضخیم و کندلی
بضم کاف و خفائے نون و فتح دال ہندی وکسر لام وسکون تحتانی و فتح دال مہملہ
والف وضم رائے مہملہ وسکون واو یعنی درختش گردد ضخیم و یا اینکہ جہت مرضیکہ آنرا

کنڈلی نامند سفید و گدالا بضم کاف و فتح دال مہملہ مشددہ و الف و لام و الف دوم یعنی گردون و گیتی چس بضم کاف و فتح بائے فارسی و کسر فوقانی و سکون تحتانی و فتح جیم فارسی و سین مہملہ یعنی شکل گردون در زمین می باشد می نامند۔

ماهیت آن درختے است بزرگ باساق و شاخہائے پریشان و برگ او پہن و از جانب بالا پائین کفیدہ مانند کف پائے شتر و درشت و بارگہائے باریک و غنچۂ او صنوبری و دراز و نوکدار و خوش شکل و گل آن بعد شگفتن خوش شکل و گل آن بعد شگفتن خوش منظر و اندک خوشبو و پنج برگے پائین برگہا باریک و بالائے آنہا عریض فی الجملہ مانا بگل گڈہل و در وسط آن پنج تار باریک و بر سرے ہر تارے چتری شبیہ بدانہ ریزہ و در وسط آنہا نیز تارے اگر گویند کہ مشابہت بگل سنکیسر دارد می سزد و پس از ان بار بہ بند غلافے بدرازی یک بالشت بصورت سیف و در ایام گرما میرسد و آنچنان سبز باقی می ماند و درخت او بردو نوع است یکے را یک رنگ سفید و دیگرے را گل سرخ مایل بسیاہی و سفیدی قسم اول کمتر و قسم دوم بیشتر

مزاج آن سرد و خشک در دوم اما گل او معتدل مائل بسردی و مزۂ زمخت دارد

افعال آن قابض شکم و حابس اسہال بواسیری و سنگرہنی و دافع دامیل و گنڈمال یعنی قروح کہ در بینی و کنج ران و مقعد و زیر بغل شود و ہول دل و کف و صفرا و غنچۂ او در آب جوش بسکی دادہ آب آنرا دور کردہ در روغن و گوشت و مصالح و جغرات بریان کنند بسیار لذیذ و با فواید می شود و سبک و دافع فساد صفرا و خون و سرفہ و گرم و تر و جذام و حابس خون بواسیر و حیض و مقوی معدہ و اکثر باستعمال فقیر رسیدہ و گل او نیز ہمچنین اثر دارد و پوست درخت او جہت جنون نافع و ضماد او جہت ترقیدگی لب ہا سفید و مضمضہ آب مطبوخ او برائے قلاع و جوش دہن کہ بسبب خوردن سیماب و شنگرف و رسکپور باشد سودمند و عرق برگ او بجائے آب و پختن طعام و آبدست و وضو وغیرہ ہا کردن جہت استسقائے دموی بتجربۂ راقم آمدہ۔

گجگہ[1] بفتح کاف فارسی وسکون جیم وکرنجوہ بزیادتی واو مفتوحہ ووقف ہا وساگرگوٹہ بفتح سین مہملہ والف وفتح کاف وسکون رائے مہملہ وضم کاف فارسی مجہولہ وسکون واو وفتح فوقانی ہندی وسکون ہا ودر عرف اہل ہند۔

کچا بفتح کاف وجیم فارسی مشددہ والف ودر سنسکرت کالورنتا بفتح کاف والف وفتح لام وضم واو ورائے مہملہ وسکون ونون وفتح فوقانی والف یعنی سیاہ سیاہ میشود وگرد مثل گلولہ وکبیراچہی بضم کاف وکسر موحدہ وسکون تحتانی وفتح رائے مہملہ والف وکسر جیم فارسی مشددہ وخفائے ہا وسکون تحتانی یعنی مثل چشم آہو گرد است وکنجراچہی بضم کاف وسکون نون وفتح جیم ورائے مہملہ والف وجیم فارسی وہا وتحتانی یعنی مانا بچشمان فیل است می نامند۔

ماہیت آن تخم بار درختیست خارناک وشاخہائے باریک از تنہ برآمدہ تابد وقد آدم نیز میرسد وشاخہائے او انبوہ پریشان وبرگ اوریزہ از برگ انار در طول کمتر ودر عرض زیادہ وبے کنگرہ وبے نوک واز ہر دو طرف شاخ محاذی یکدیگر وانبوہ رستہ واکثر در اطراف باغہا وغیرہ می نشانند کہ تا بسبب انبوہے شاخہا وخارہا آدمی وجانورے درونگذرد وبار او غلافے شبیہ بغلاف شاہ بلوط وبروخارہا خشن مثل خمل ودر جوف غلافے بعضے ازان یکدانہ یا دو دانہ ویا سہ دانہ مستدیر برابر مازو ویا کم وزیادہ وسبک وسخت واملس وبراق بعضے سفید باقلیلے سرخی یعنی فاختہ رنگ وبعضے مایل بسیاہی وبرسرا ونشانے مثل نقطہ برآمدہ ودران مغز سفید وجدا از پوست کہ چون بجنبانند صدائے میکند مانند بادام ودو پارہ ویے دہنیت وبسیار تلخ وصغیر وکبیری باشد صغیر آن سبز رنگ دارد وکبیر آن برنگ مذکور بود وہر دو در افعال بہم اند۔

مزاج برگ او سرد وخشک ونزد بعضے گرم ومغز تخم آن گرم در اول وخشک در دوم

افعال او محلل ریاح ومقوی باہ وباصرہ وعصارۂ برگ او بمقدار یک مشت

---

[1] گجگہ (اردو) کرنجوہ۔ گجگہ۔ (پنجابی) اگجگا۔ (سنسکرت) کنٹ کرنج۔ (عربی) اکتمکت (فارسی) (بنگالی) کاٹاکرنج۔ (مرہٹی) ساگرگوٹا۔ (گجراتی) کانچکے۔ (سندھی) کہرپٹ۔ (انگریزی) باڈک شیر۔ فیورنٹ۔

با چند دانه فلفل گرد و لہسن جہت ورم رحم مجرب و باید کہ پیش از حیض بدہند و غذاے روغن و بے نمک بخورانند و دافع فساد بلغم و سرفہ خونی و بواسیر و جذام و قاتل کرم شکم و مغز تخم او زود ہضم و مسہل و مشتہی و دافع درد شکم و خوردن او دافع تاثیر ہوائی وبائی میکند و چون نصف دانہ او با ہفت عدد قرنفل کوفتہ بیختہ بآب گرم بصاحب قولنج ریحی بدہند فی الفور در و بنشاند و مغز او یا پلاس پاپڑہ مقشر و برگ نرم ببول ہر سہ متساوی نرم کوبیدہ حب ہا بستہ بدہند ربع دائرہ و ربع معکوس مزمنتین را زود سود دہد و مالیدن سفوف مغز تخم بر اورام استسقا زود شفا دہد و بتجربۂ راقم آمدہ و بستن یکدانہ سالم او بر ران راست اول و بر چپ دوم مرتبہ ولادت را سہل کند و حمول مغز او در شیر زنان حل کردہ باعث آبستن زنان و چون دانہ او را برشتۂ سرخ بستہ بر حوالی تعلیق نمودن مانع اسقاط قبل از کمال و ہمچنان مانع افتادن بار خام درختان وانہ مجرب رسیدہ کہ دو عدد در آتش بیندازند چون پوست بالائی بسوزد مغز در روغنی گرفتہ سائیدہ وقت شہوت ضیق دادن تسکین میدہد و بالخاصیت دافع بیماریہائے فرج زنان ست و ہندیان نوشتہ اند کہ جہت کمان بائی کہ عبارت از تشنج است و باد صفراوی و کف و ورم خصیہ نافع و نیز بستن برگ او بروغن بید انجیر بریان کردہ ہمین اثر دارد۔

گجگار بکسر کاف فارسی و سکون جیم و فتح کاف فارسی دوم و الف و سکون رائے مہملہ جانورے است کہ گوشتش شیرین و کشایندہ رنگ بدن و دافع باد و صفرا۔

گچپل بفتح کاف فارسی و سکون جیم و کسر بائے فارسی و سکون تحتانی و فتح بائے فارسی و سکون لام و بحذف تحتانی از وسط لفظ و زیادتی آن در آخر یعنی گجپلی ہم آمدہ و در سنسکرت سریاسر یسیا بکسر سین و سکون رائے مہملتین و فتح تحتانی و الف و کسر سین و رائے مہملتین و سکون تحتانی و سین مہملہ و فتح جیم فارسی و الف یعنی برافروزندۂ رنگ و روئے بدن ست و گجکنا بفتح کاف فارسی و جیم و کاف و نون و الف یعنی فلفل فیلان ست و بمعنی دراز بقدر دو بند انگشت و مضاعف از پیلی آمدہ و کرو تر یسا چا بضم کاف و رائے مہملہ

وسکون واو وکسر فوقانی ورائے مہملہ وسکون تحتانی وفتح میم والف وفتح جیم فارسی والف یعنی شدت ہر سہ بادو تپ وکف راوکا پھل بکسر واو وفتح کاف والف وبائے فارسی وہا ولام یعنی بدرکند وہم نام است وتیپھل بفتح فوقانی وسکون سین مہملہ وفتح تحتانی وبائے فارسی وہا ولام یعنی این بار سمدر شم بفتح سین مہملہ وضم میم وسکون دال وفتح رائے مہملتین وشین معجمہ وسکون میم دوم یعنی نزد دریا پیدا میشود وسریشی بکسر سین ورائے مہملتین وسکون تحتانی مجہولہ وکسر شین معجمہ وسکون تحتانی دوم اسم است وہستی پیتلی بفتح ہا وسکون سین مہملہ وکسر فوقانی وسکون تحتانی وکسر بائے فارسی اول وفتح مشددہ دوم وکسر لام وسکون تحتانی دوم یعنی فلفل فیلی میگویند۔

ماهیت آن گویند کہ بار درخت چناپ است در بالیدگی فلفل دراز باشد وجہ تسمیہ او باین اسم دو سہ احتمال دارد یا بسبب کلانی او از دراز فلفل یا انکہ درخت آنرا فیل بسیار دوست میدارد ویا اکثر در معالجۂ فیلان بکار می آید لہذا منسوب بفیل گشتہ زیرا کہ گج در لغت ہندی فیل را گویند۔

مزاج او گرم وخشک در سوم ومزۂ او تلخ ونیز شیرین۔

افعال او بدن را قوی ومستحکم گرداند وکرم شکم دور سازد ومشتہی طعام وحابس اسہال مزمن ودافع جذام وتنگی نفس وامراض گلو وبلغم وپستان را بزرگ سازد وبرائے تپ وسرفہ وورق سفید از مقویات باہ ومعظمات ذکر است۔

گج نیبو بفتح کاف فارسی وسکون جیم وکسر نون وسکون تحتانی وضم موحدہ وسکون واو اسم قسم نیبوست کہ دراز وسفید ومانند دندان فیل می باشد وآنرا کلینک نیز خوانند ودر حرف نون خواہد آمد انشاء اللہ تعالیٰ۔

گج دنت پھل بفتح کاف فارسی وجیم ودال مہملہ وسکون نون وفتح فوقانی بائے فارسی وہا ولام یعنی بار مثل دندان فیل سفید ودراز میشود اسم ترکگڑی یا ککڑی یعنی دافع مرض فیلان اسم پاپڑا۔

گج کیبا بفتح کاف فارسی وسکون جیم وکسر کاف وسکون تحتانی وفتح موحدہ

والف اسم نیواڑ۔

گجشنہان بفتح کاف فارسی وجیم وسکون شین معجمہ وفتح نون وہاوالف وخفاے نون دوم یعنی خورش فیل اسم درخت پیپل۔

گجنما بفتح کاف فارسی وجیم وکسر نون و فتح میم مشددہ والف اسم گج لیمون

گج بہج بکاف فارسی وجیم وضم موحدہ وخفاے ہا وسکون جیم دوم یعنی خورش فیل اسم درخت اندکو کلان است۔

کجور بفتح کاف وضم جیم فارسی وسکون واو وراے مہملہ وآن معروف است ودر ہندی بزیادتی میم یعنی کجورم میگویند ودر سنسکرت شتی پرنی بفتح شین معجمہ وکسر فوقانی ہندی وسکون تحتانی وفتح باے فارسی وسکون راے مہملہ وکسر نون وسکون تحتانی دوم شتی نام کجور است وپرنی یعنی برگ او پلاشا چا بفتح باے فارسی ولام والف وشین معجمہ والف وجیم فارسی ویعنی بشکل برگ پلاس می شود وچور کا بضم جیم فارسی وسکون واو وفتح راے مہملہ وکاف والف اسم است فقط وسوی تسمبہو بکسر سین مہملہ وواو وسکون تحتانی وفتح فوقانی وسین مہملہ دوم وسکون میم وفتح موحدہ وخفاے ہا وفتح واو والف یعنی ہمہ اجزاے او سفید رنگ و ارد وکرندہی پرنی بکسر کاف فارسی وفتح راے مہملہ وسکون نون وکسر دال مہملہ وخفاے ہا وسکون تحتانی وباے فارسی وراے مہملہ ونون وتحتانی یعنی بر برگ او گرہ گرہ میشود وگندہا تہون بفتح کاف فارسی وسکون نون وفتح دال مہملہ وخفاے ہا والف وسکون میم وضم ہا وخفاے واو ونون دوم یعنی از شمیدن بوے خوش میدہد وسوماتی بضم سین مہملہ وسکون واو وفتح میم والف وکسر لام وسکون تحتانی یعنی نبات او سردی میکند وگندہ مرویکا بفتح کاف فارسی وسکون نون وفتح دال مہملہ وخفاے ہا وفتح میم وسکون را وکسر دال مہملتین وسکون تحتانی وفتح کاف والف یعنی از سودن بوے خوش

لہ کجور۔ (اردو) کجور (کبور کپری)۔ (سنسکرت) کرجور۔ (فارسی) (بنگالی) کرچور۔
(مرہٹی) کجورا۔ (گجراتی) کجورا۔ (سندھی) الٹہ کجور۔ (تلنگی) کجور آلو۔

برآید و در بعضے نسخ گندہ مولی آمدہ بضم میم وسکون واو وکسر لام وسکون تحتانی یعنی بیخ خوشبو است می نامند۔

ماهیت آن مشهور وهندیان آنرا بر سہ قسم نوشتہ اند یکے کوچک کہ آنرا کچور مادہ گویند دوم بزرگ کہ آنرا نر کچور و از مطلق مراد کچور است و سوم را کپور کچری وگندہ کچور گویند وآن زرنباد است۔

مزاج ہر سہ قسم گرم ومزہ تلخ وتیز وخوشبو نوشتہ اند حق این است کہ گرم وخشک در آخر دوم با رطوبت فضلیہ است۔

افعال او دافع امراض فساد بول وسوزش کف دست وپا بیمزگی دہن وبلغم ومرفہ وخنازیر مشتہی ومقوی معدہ وباہ ودافع جذام وبواسیر ودامیل وجراحات وباد گولہ وقاتل کرم شکم نوشتہ اند وبتجربہ مولد تپ عفنی ست بدوام خوردن۔

کچوری باضافہ تحتانی اسم کپور ہندی است چونکہ بوے کچور دارد باین اسم موسوم است ونیز اسم ترمڑی۔

کچھوری بزیادتی ہا نیز اسم اوست۔

کچوا بفتح کاف وسکون جیم فارسی وفتح واو والف بفارسی سنگ پشت وکشف وبعربی سلحفات ودر زبان ہندی کمٹھ نامند ودر سنسکرت کسچپ بفتح کاف وسکون سین مہملہ وفتح جیم فارسی وسکون باے فارسی وسچپا بضم دال وسکون سین مہملتین وفتح جیم فارسی والف وکورم اج بضم کاف وسکون واو وراے مہملہ وفتح میم وراے مہملہ دوم والف وجیم وپریشٹی بفتح باے فارسی وسکون راے مہملہ وکسر لام وسکون تحتانی وشین معجمہ وکسر فوقانی ہندی وسکون تحتانی می گویند۔

مزاج نہری گرم وتر وبری وبحری خشک۔

افعال آن گوشت مقوی باہ ودافع فساد باد وہواے دہن او گرفتن دافع خناق صعب باین نحو کہ سر آنرا محاذی دہن مخنوق نہند کہ تا ہوا نفس او اندر دہن مریض برود ودیگر افعال وخواص در کتب یونانیہ بیشتر است۔

گچوارشتا بفتح کاف فارسی وسکون جیم وفتح واو والف وکسر رائے مہملہ وسکون شین معجمہ وفتح فوقانی ہندی والف اسم بداری کند۔

گجھسہا بفتح کاف وجیم مشدده وخفائے ہا وفتح سین مہملہ وہا والف یعنی درخت مانند استخوان پشت گچوا اسم درخت گوکہروئے خرد۔

گچوکسار بفتح کاف وضم جیم فارسی وسکون واو وفتح کاف دوم وسین مہملہ والف ورائے مہملہ یعنی درسعبورس بسیار تخم میباشد اسم کنگہی۔

گچودہارا بفتح کاف وجیم فارسی مشدده مضمومہ وسکون واو وفتح دال مہملہ وخفائے ہا والف وفتح رائے مہملہ والف دوم یعنی کنگره دار اسم برگ ساگ انبار۔

گجہ پشپک بضم کاف فارسی وفتح جیم فارسی مشدده وخفائے ہا وضم بائے فارسی وسکون شین معجمہ وفتح بائے فارسی دوم وسکون کاف یعنی گل طره نما وخوشہ دار اسم ایراگل پیا ست وبالف عوض کاف یعنی گچہاپشپا اسم گل نیلا پتکی۔

گچیلک بضم کاف وکسر جیم فارسی وسکون تحتانی وفتح لام وسکون کاف دوم یعنی دافع بیماریہائے فساد بول اسم سربدی ست۔

گچیناتک اسم کرنب۔

گچلی بفتح کاف وسکون جیم فارسی وکسر لام وتحتانی بفارسی پوست مار وبعربی سلخ الحیہ۔

گچری بفتح کاف وسکون جیم فارسی وکسر رائے مہملہ وسکون تحتانی اسم بری ودر موحده گذشت۔

گچالو بکاف وجیم فارسی والف وضم لام وسکون واو اسم ارے کلاں۔

گنج بفتح کاف فارسی وسکون جیم اسم فیل است۔

گجپیریا بکاف فارسی وجیم وکسر بائے فارسی وسکون رائے مہملہ وفتح تحتانی والف یعنی فیلان برومہربان است اسم سانوه ودرخت اندکو۔

گجگرناکھی بفتح کاف فارسی وجیم وکاف وسکون راے مہملہ وفتح نون والف وکسر کاف دوم مشددہ وخفاے ہا وسکون تحتانی یعنی گوش فیل اسم برگ پیر آمدہ است چون کہ برگِ او مانند برگِ فیل مے شود لہذا باین اسم مسمیٰ گشتہ۔

فواید اسمائے کاف با دال مہملہ

گڈپال بفتح کاف فارسی وسکون دال ہندی وفتح باے عجمی والف و لام اسم بوٹی جنگلی ست جہت قوتِ باہ مفید نسخہ او از تجربہ رسیدہ انجیر شش دانہ ادرک بست وہفت تولہ لونگ سہ عدد دارچینی یکتولہ مصری چہار تولہ شہد نیم آثار بوٹی مذکور پاؤ آثار ہمہ را یکجا کردہ ہر روز موافق برداشتِ طبیعت دہند جہتِ باہ مبروین بغایت آزمودہ است۔

کدنب[1] بفتح کاف ودال مہملہ وخفاے نون وسکونِ موحدہ وکدم بامیم عوض نون وموحدہ وآن بر سہ قسم است ہندیان یکے را کنموہ بفتح کاف وسکون نون وضم میم وسکونِ واو وکنمین بکسر میم وخفاے تحتانی ونون گویند ودر سنسکرت کدمبا بفتح کاف ودال مہملہ وسکون میم وفتح موحدہ والف فقط اسم است ودیگر بھی پرنی بضم سین وفتح راے مہملتین وکسر موحدہ وخفائے ہا وسکون تحتانی وفتح بائے فارسی وسکون راے مہملہ وکسر نون وسکون تحتانی یعنی برگِ او مانند برگ تلسی شود وکچیتانگا بضم کاف وکسر جیم فارسی مشددہ وسکون تحتانی وفتح فوقانی والف وخفائے نون وفتح کاف فارسی والف یعنی شاخہائش خرد خرد میشود وہری پریا بفتح ہا وکسر رائے مہملہ وسکون تحتانی وکسر بائے فارسی وسکون رائے مہملہ دوم وفتح تحتانی دوم والف یعنی خدا بردھرِ بان است

[1] کدنب - (اردو) کرم کدنب - کدمب - (سنسکرت) کدمب - (بنگالی) کدم گاچھ - (مرہٹی) کلمب (گجراتی) کدم - (تلنگی) کدمبی چیٹو۔

وکادمبری بفتح کاف والف و فتح دال مهمله وسکون میم و فتح موحده وسکون رائے مهمله وضم تحتانی فقط اسم است ورنتا پشپ بضم واو ورائے مهمله وسکون نون و فتح فوقانی والف وضم بائے فارسی وسکون شین معجمه و فتح بائے فارسی دوم یعنی گلش گردمی باشد وپراوشیا بفتح بائے فارسی ورائے مهمله والف وضم واو ورائے مهمله دوم وشین معجمه ساکنه و فتح تحتانی والف یعنی درهر اورت کال اسم فصلی است از فصول وپرپهچهد بفتح بائے فارسی وسکون رائے مهمله و فتح بائے فارسی وسکون رائے مهمله و فتح بائے فارسی دوم وفوقانی هندی وجیم فارسی مشدده وخفائے ها و فتح دال مهمله یعنی دران هنگام گلش بشگفد وبسیار خوش منظر و درخت او تروتازه ودیگرے را نیز کنمو بکسر نون وکسر تحتانی ورائے مهمله وکاف ونون دوم ومیم وواو یعنی کدنب آبی وجهاکدمبا بفتح میم وها والف وکاف ودال مهمله ومیم موحده والف یعنی این قسم کالان کدنب است واجیرن گهن بفتح همزه وکسر جیم وسکون تحتانی ورائے مهمله و فتح نون وکاف فارسی وخفائے ها و فتح نون دوم یعنی دافع بدهضمی وسیواجی بکسر سین مهمله وسکون تحتانی وخفائے داو اول و فتح واو دوم والف وکسر جیم وسکون تحتانی یعنی درخت او بدن را قوت اسپ میدهد در رفتن ودویدن وقسم سوم را رودر کنمو بضم را وسکون دال و فتح رائے دوم مهملات وکاف ونون ومیم وواو ودیپاپک بکسر دال مهمله وسکون تحتانی و فتح بائے فارسی والف یعنی فزاینده وافروزنده آتش گرسنگی دهاضه دوهوپی بضم دال مهمله وخفائے ها وسکون واو وکسر بائے فارسی وسکون تحتانی یعنی بخوردن او از بدن وخان بر می آید وگرمی بدن بخشد وهسر گند ها بکسر ها وضم میم وسکون سین و فتح رائے مهملتین وکاف فارسی ونون ودال مهمله وها والف یعنی بسیار مقوی وخوشبو است ودورنتا پشپا بواو ورائے مهمله ونون وفوقانی والف وبائے فارسی وشین معجمه وبائے فارسی دوم والف یعنی گل او گردمیشود اسم مشترک ست میان گل قسم اول وسوم کدمبکا بکاف ودال مهمله ومیم موحده وکاف دوم والف نام اوست می نامند۔

مزاج دو قسم۔ اول سرد وخشک در دوم وقسم سوم گرم ومزه هر سه قسم
زمخت۔ افعال آن همه یکسان صفرا وکف ودو مایل وبیماریهاے شیطانی
وخارش زایل سازد وباضمه را قوی گرداند اما سوم بامزجهٔ بارده بسیار خصوصیت
دارد ودافع فساد بلغم وامراض گلو وسر نوشته اند واللہ اعلم بالصواب۔

کڈہل بضم کاف وفتح دال هندی وخفاے ہا وسکون لام وآن بر دو قسم است
سرخ وسفید سرخ را هندیان داسم بفتح دال مهمله والف وسین مهمله ونون وسکون
میم میگویند ودر سنسکرت ارکتمولا بمد الف مفتوحه وفتح راے مهمله وسکون کاف
وفتح فوقانی وضم میم وسکون واو وفتح لام والف یعنی بیخ سرخ دارد ودرخت او رنگ
برهمن دارد وسپیهالی بکسر سین مهمله مجهوله وسکون تحتانی وفتح باے فارسی وخفاے ہا
والف وکسر لام وسکون تحتانی دوم در دیپک بضم راے مهمله وسکون واو وکسر
باے فارسی وسکون تحتانی وفتح کاف یعنی هر دو اسم اینکه صورت بسیار خوب است
تامر پشپک بفتح فوقانی والف وسکون میم وفتح راے مهمله وضم باے فارسی
وسکون شین معجمه وکسر باے فارسی دوم وفتح کاف یعنی گلش سرخ میباشد ودر
بعضے نسخ یودهیکا بضم تحتانی وسکون واو وکسر دال مهمله وخفاے ہا وسکون تحتانی
دوم وفتح کاف والف بمعنی زن است اینهمه اسماے زنانے ست رودر پشپا بضم
را وسکون دال وفتح راے دوم مهملات وضم باے فارسی وسکون شین معجمه
وفتح باے فارسی والف معنی این هر دو اسم این است که این گل جهت پوجا
بکار مے آید ودر بعضے نسخ مهاپشپا هم آمده یعنی در گلها بزرگ ذات ست
وخلانی بضم خاے معجمه وفتح لام والف وکسر همزه ونون وتحتانی ودر بعضے نسخ
عوض خاے معجمه میم آمده بمعنی بسیار خوش وقتی دهنده وتمالیکا بفتح واو ونون
ومیم والف وکسر لام وسکون تحتانی وفتح کاف والف یعنی در باغها درخت او
مثل هار گل است این همه اسماے مردانے ست پس معلوم شد که این درخت
نصف ذکر ونصف انثی یعنی خنثیٰ ویا اینکه دو قسم است قسمے مذکر وقسمے مونث

وبآ اینکه هر یک درخت گاہے اطلاق ذکر و گاہے اطلاق اُنثی میکنند یعنی مذکر و مُونث
و روے یکسان ست نزد بعضے پنڈت ہا معنی اول صحیح است و مختار بعضے معنی
سوم و قسم سفید را تلادا اسم بکسر فوقانی و فتح لام مشدده و الف یعنی سفید کنڈل
و سویت پُشپی بکسر سین مہلہ و واو و سکون تحتانی و فتح فوقانی و باے فارسی و شین معجمہ
و باے فارسی دوم و تحتانی دوم یعنی سفید گل میشود و ستا چہتر بکسر سین مہلہ و فتح فوقانی
و الف و فتح جیم فارسی و خفاے ہا و سکون فوقانی و فتح راے مہلہ یعنی گلش سرد
و گرد مثل چہتر میشود و آری چہیتر بفتح ہمزه و کسر راے مہلہ و سکون تحتانی و کسر جیم
فارسی و خفاے ہا و سکون تحتانی و فوقانی و فتح راے مہلہ و الف آری بمعنی دشمن
و بیماری چہیتر ابمعنی گردن زدن از تیغ حاصل اینکه مرض که مانند دشمن مریض است
آنرا چنان دفع میکند که گویا دشمن را از تیغ گردن میزنند و دُورکا بکسر واو و ضم دال مہملہ
و سکون واو دوم و فتح راے مہلہ و کاف و الف یعنی بدر کننده و دور کننده مرض است
می نامند ۔

ماهیت آن شمنشیت برابر درخت انار و شاخها می کند و بُوٹہ او سنجیده
و برگ مانند توت و گل مانند گل انار مگر برگ گل او از ان عریض و گنده و متفرق
باد نباله سبز در نگ سرخ مایل بسیاہی و قسمے از ان است که گل در شکل یکسان ست
مگر رنگ او سفید و هر دو قسم بارور نمی شود و بیخ از سرخ سرخ و از سفید و کوچک و لیعد خشکی
بوی شراب از ان می آید ۔

مزاج گل او معتدل با حرارت لطیفه و قسم سفید مایل بسردی و بیخ او گرم
در اول و تر و برگ او خشک ۔

افعال آن گلش مُفرح و منشط و پاک کننده نفس و شربت و عرق او بتجربه
راقم آمده و چون گل او را دنباله دور کرده بآب انارین و آب لیمون و گلاب و نبات در
ظرف چینی یکجا کرده در آفتاب بگذارند که بجوشد و بنشیند پس مالیده صاف کرده
هر روز بمقدار فنجانی بنوشند تا یکم مقام خمر است بصاحبان خفقان و مراق و ضعیف المعده

بتجربہ رسیدہ رنگ بدن و رُو یرا فروزد و نیز گل او را تیز و مزہ دارو و دافع پیس و گت
پت و کشٹ و دمامیل نوشتہ اند و برگ و بیخ او نیز ہمیں اثر دارد و ضماد برگِ او
مانع تزاید فساد قروح خبیثہ است۔

کدو[1] بفتح کاف و ضم دال مہملہ و سکون واو و بتعریبی قرع نامند و آن بر دو نوع است
شیرین آن بر اصناف است صنفے دراز و سفید کہ آنرا در ہندی آنگم گویند بمد الف
و سکون نون و فتح کاف فارسی و سکون میم و بعوض میم بائے فارسی ہم آمدہ و در سنسکرت
آلابو بمد الف و فتح لام و الف و ضم موحدہ و سکون واو و پنڈ پھل بکسر بائے فارسی
و خفائے نون و فتح دال ہندی و بائے فارسی دوم و ہا و لام یعنی بار او ملایم مانند
چشم آدمی و تمبی پشپ پھل بضم فوقانی و سکون میم و کسر موحدہ و سکون تحتانی نام است
و بائے فارسی و شین معجمہ و بائے فارسی دوم و سوم و ہا و لام بار و گل ہر دو در یک وقت
بر مے آید یعنی گل و بار او مانند تمڑی میشود و کرو را اگڑی نامند و در حرف شین معجمہ
ہم شکر کدو گذشت و دبندس و پیٹہ و خراسانی و لال کدو ہر ایک از اقسام آنست و در
موضع خود مذکور است و تلخ را انمر نامند و آنہم بر دو صنف است خرد و بزرگ از خرد او
اکثر فقرا و جوگیان آبخورہ میسازند و از کلان ستار و طنبورہ مے کنند و در زبانِ ہندی
تلخ را چیتی انگم بکسر جیم فارسی و سکون تحتانی و کسر فوقانی و سکون تحتانی دوم و الف
ممدودہ و نون و کاف فارسی و میم و چیتی و درا بفتح واو و سکون دال و فتح رائے
مہملتین و الف میگویند و در سنسکرت لمبا پنڈ پھل بفتح لام و سکون میم و فتح موحدہ
و الف و بائے فارسی و نون و دال ہندی و بائے فارسی دوم و ہا و لام یعنی دراز
و گرد مانند گرہ میشود و قسمے دیگر ست کہ آنرا چھوانک بضم جیم فارسی و خفائے ہا
و واو و الف و نون و ضم کاف یعنی تلخ ست و کٹو کالابو بفتح کاف و ضم فوقانی ہندی
و سکون واو و فتح کاف و الف ممدودہ و لام و الف و موحدہ و واو یعنی این کدو

---

[1] کدو۔ (سنسکرت) کتو تمبی۔ (انگریزی) وائٹ پم کن۔ (اردو) لوکی۔ کدو۔ (بنگالی) تنکالانا۔ کودو۔ (گجراتی) بوپلا۔ (عربی) قرعا۔ (کنڑی) کہی سور۔ (مرہٹی) بھوپلا۔ کوالو۔ (پنجابی) گھیا کدو۔

تیزاست و اتمبیک بضم ہمزہ و فوقانی وسکون میم وکسر موحدہ وسکون تحتانی وفتح کاف ودر بعضے نسخ بے ہمزہ آمدہ یعنی گل او مانند صورت مضمار سے شود یعنے نرمائی می نامند۔

مزاج کدوے سفید شیرین بسیار سرد وا فعال او صفرا شکن ومزہ دار ومولد کف وبیماریہاے شکم وخوردن کدوے خشک مزہ دار ودافع باد وصفرا وجنس وتلخ بسیار گرم وسمی ودافع سرفہ وضیق وتپ وبرگ وتخم او مقی از تے اخلاط فاسدہ دفع کردہ نفخ شکم دور می کند وآماس بیخ وندان وعلتہاے دہن را دو کنند وچون ہمہ اجزاے آنرا خشک نمودہ باریک کوبیدہ درآب گرم حل کردہ ہردو پاو آب مذکور نہادہ ساعتے توقف نمایند کہ دہن تلخ شود پس برآرند وتعریق کنند از پوستش وغیرہ جہت جذام وخارش مزمن مجرب نوشتہ اند۔

گدھا[1] بفتح کاف فارسی ودال مہملہ وہا والف بفارسی خر وبعربی حمار وبسنسکرت گاردہبھا بفتح کاف فارسی والف وسکون را وفتح دال مہملتین وخفاے ہا وفتح موحدہ وخفاے ہاے دوم والف وکہرا بفتح کاف وخفاے ہا وفتح راے مہملہ والف نیز مے نامند گوشت اورا ہنگام ہضم تلخ وسبک ومقوی اعضا وبلغم افزو مکدر حواس وخون گوشش او برام الصبیان مجرب نوشتہ اند۔

گد بضم کاف فارسی وسکون دال مہملہ اسم مغز قلم است وہندیان آنرا مولگو بضم میم وسکون واو ولام وضم کاف فارسی وسکون واو دوم ومیدہو بکسر میم مجہولہ وسکون تحتانی وضم دال مہملہ وخفاے ہا وسکون واو مے نامند۔

افعالش مثل افعال چربی نوشتہ اند وبکسر کاف فارسی قسمے از چیل کہ آنرا گراگڑ ہم میگویند۔

گدرنکہی بضم کاف فارسی وسکون دال وفتح راے مہملتین وفتح نون وکسر کاف

---

[1] گدھا۔ (انگریزی) آس۔ ڈنکی۔ (اردو) گدھا۔ (پنجابی) کھوتا۔ گدوں۔ (فارسی) خر۔ (عربی) حمار۔ (سنسکرت) گاروبھا۔

خفاے ہا وسکون تحتانی یعنی ناخن غلیواز اسم راسناے بزرگ است۔

گھدرنکھی بزیادتی ہا بمعنی اینکہ خار او مانند ناخن زغن میشود اسم درخت آبی سیاہ است و بار آنرا۔

گدر پھل نام یعنی بار مانند ناخن یا پنجۂ غلیواز۔

گدہر پرینیک بکاف فارسی و دال مہملہ و ہاو رائے مہملہ و فتح باے فارسی وسکون رائے مہملہ دوم وکسر نون و فتح تحتانی وسکون کاف یعنی برگ مانند پر زغن پہ گدر وگدہر ہر دو در سنسکرت اسم زغن است اسم روان سرخ۔

گدہر گچہپشپیک بضم کاف فارسی وکسر دال مہملہ وخفاے ہا و فتح رائے مہملہ وضم کاف فارسی دوم و فتح جیم فارسی مشددہ وخفاے ہائین و باے فارسی وشین معجمہ و باے فارسی دوم و کاف اسم قلم واسطی۔

گدالاگیتی بضم کاف و فتح دال مہملہ والف و لام والف دوم وضم کاف فارسی وسکون باے فارسی وکسر فوقانی وسکون تحتانی یعنی بخشش درزمین مثل گردون میشود اسم کچنار است

گدلون بفتح کاف فارسی وسکون دال مہملہ وضم لام وسکون واو و نون قسمے از نمک است و در لون بیاید انشاء اللہ تعالی۔

گدلی بفتح کاف و دال مہملہ وکسر لام وسکون تحتانی اسم کیلہ است این اسم را دو معنی است یکے سفید و دیگر چرب مثل روغن چونکہ مغزش سفید و چرب میشود لہذا باین اسم مسمے شدہ۔

گڈلبلگی بضم کاف فارسی وسکون دال ہندی و فتح لام وکسر موحدہ وسکون لام دوم وکسر کاف فارسی دوم وسکون تحتانی اسم روئیدگی ٹھیکری۔

فواید اسماے کاف با رائے مہملہ

کروندا[1] بفتح کاف وضم رائے مہملہ وسکون واو مجہولہ وخفاے نون و فتح دال مہملہ

[1] ۔ کرونده ۔ (اردو) کروندا ۔ (سنسکرت) کرمرد ۔ کروندا ۔ (بنگالی) کرمچا ۔ (مرہٹی) کروند ۔ (گجراتی) کرمدان ۔ (تلنگی) واکا (پنجابی) کروندا ۔

وخفاے ہا و ہندیان آنرا کلمی بفتح کاف وسکون لام وکسر میم و بعوض میم واو ہم آمدہ وسکون تحتانی وکلیم کایل بفتح کاف وکسر لام وسکون تحتانی ومیم وبحذف میم نیز و بفتح کاف والف وفتح تحتانی دوم وسکون لام مے گویند و در سنسکرت کروندا بکاف ورائے مہملہ مفتوحتین وکسر واو وسکون نون وفتح دال مہملہ والف و جہیر بہیل بکسر جیم فارسی وخفاے ہا وسکون تحتانی وفتح راے مہملہ وباے فارسی وہا ولام یعنی بار شیر دار وسام لپشپ بفتح سین مہملہ والف وسکون میم وفتح لام و بائے فارسی وشین معجمہ وبائے فارسی دوم وپہل چس بفتح بائے فارسی وہا ولام مفتوحہ وجیم فارسی وسین مہملہ یعنی گل وبار او ترش میشود وقسمے از کرونده کلان ست کہ آنرا اونگا بضم ہمزہ وخفاے واو ونون وفتح کاف فارسی والف وکرشن پاک پہل بضم کاف ورائے مہملہ وسکون شین معجمہ وفتح نون وبائے فارسی والف وکاف دوم وبائے فارسی وہا ولام یعنی بار او در رسیدگی سیاہ مے گردد وکرمردا بفتح کاف ورائے مہملہ ومیم وسکون راے مہملہ دوم وفتح دال مہملہ والف یعنی از دست سرخ وترشی پیدا میشود وکرا ملیکا بفتح کاف وراے مہملہ والف وسکون میم وکسر لام وسکون تحتانی وفتح کاف دوم والف یعنی بسیار ترش ست می نامند۔

ماهیت آن بار درختے ست فی الجملہ مشابہ بدرخت لیموں وخارناک و باشاخہاے بسیار و درخت باغی آنرا برابر درخت نیب ہم دیدہ شد وصحرائی خود برابر درخت بیر و کم وزیادہ ازان وبرگ سبزاو گرد وخرد مایل بدرازی واملس وبے کنگرہ ومزغب و سر اکثر خارہاش منشعب بدو شعبہ وگلش سفید وخوشبو وبعضے را گل سرخ مایل بسفیدی وریزہ و در مزہ اندکے زمخت وپس ازان بار بہ بندد وگرد واندکے دراز دو صنف است خرد وبزرگ خرد برابر دانہ عناب وبزرگ او برابر لیمون کاغذی در خامی سبز ونیم رس او سبز و سرخ وتیرہ وپختہ آن سیاہ رنگ وبعضے ازان سفید وسبز وبعضے ازان قریب بنصف سرخ ورسیدہ آن بنفش ودر خامی بسیار زمخت وترشی کم وہر قدر کہ بالیدگی آرد زمختی کم میشود وترشی زیادہ گردد وچون برسد شیرینی ہم پیدا آرد و در پیسا کہہ مے پزد وتخم آن دو عدد یا سہ عدد اندک پہن وسفید ونرم کہ خائیدہ میگردد

وازمیوۂ خام او شیر بر می آید واز نیم رس وخام تخم دور کردہ اچار ومربا وقلیہ مے سازند
واگر خواہند کہ قلیہ چاشنی دار شود اندک شیرینی داخل نمایند۔

مزاج او سرد وخشک وبعضے سرد وتر وبعضے گرم وخشک وبرخی گرم وتر
میدانند اما نزد فقیر قول او قریب بصواب معلوم میشود وبرگ او گرم وخشک در دوم

افعال او خامش قبض وگران ومقوی معدہ ومورث اسہال ومولد تا خیر وگت
پت ورسیدہ اش شیرین وتلخ ودیر ہضم وسبک وباندک ترشی دافع بلغم وقے وبدبو
بواسیر ومشتہی واز بسیار خوردن او معدہ بند میشود ونفخ می کند وغایط بر نمی آید
مگر بہ تکلیف وعلاج او در کتب ہندیہ نوشتہ اند کہ خرد او بسیار بامزہ وصفرا
شکن وگران وشیرین وترش او ہم گران ودافع باد وغایط وصفرا وقسم کلان از خوردن
او باد دور شود وبامزہ وسبک است وتقطیر بول گرمی وتپ ہا وکف وپت را
دور کند وخام از ہر دو ورم وسرفہ وبائی وکف پیدا می کند ومزہ میدہد وطبع را باجابت
آرد واشتہا افزاید وعقل را روشن سازد وبسیار ترش میشود ودر پختہ خوردن او
قدرے ضرر کم میشود ونیز آوردہ اند کہ گلوسے کا یعنی کروندۂ خام اچار او شیرین ست
طبع را خوش نماید وصفرا دور کند وبیمزگی دہن ببرد وہاضمہ افزاید وتیز وخوشبو
وامراض معدہ را مفید است وبرگ او مولد صفرا وپوست درخت او مدر بول
ودافع میہ وچون بار او را خشک نمودہ نگاہدارند وباز بوقت حاجت آب ترکردہ بعمل
آرند خاصیت خام آن دہد وراقم مربا واچار او جہت تقویت معدہ حارہ وامزجۂ صفرا
بتجربہ خود انفع یافتہ واو مضر سینہ وشش وحلق وصاحبان اسہال دموی
وغیر آن ومصلحش شکر۔

کرویرا بفتح کاف ورائے مہملہ وکسر واو وسکون تحتانی وفتح رائے مہملہ
دوم والف یعنی ترشش اسم قسمے از بیر۔

گروتز پو بضم کاف فارسی ورائے مہملہ وسکون واو وفتح فوقانی وسکون
واو وفتح فوقانی وسکون رائے مہملۂ دوم وضم بائے فارسی وسکون واو دوم یعنی

امراض فساد بول دور کردہ سلسلہ توالد و تناسل جاری می نماید و افزایندۂ اشتہاست
ہمچنین فواید از خاک او نوشتہ اند اسم قلعی۔

کرویرک بفتح کاف و رائے مہملہ و کسر واو و سکون تحتانی و فتح رائے مہملۂ
دوم و سکون کاف دوم اسم مشل۔

کرنا بفتح کاف و سکون رائے مہملہ و فتح نون و الف۔

ماہیت آن بارے است گرد برابر نارنج و از ان ہم کلان در آغاز سبز
و ترش و تلخ و آخرش زرد و ترش و رسیدہ اش سرخ مائل بشیرینی گردد و غورۂ او پس از
سہ سال برسد و گویند چون دیر بماند باز سبز میگردد و درخت او بسان درخت لیمون و ترش
از ان اندکے عریض و غنچۂ او چون پیکان خاکی و گل او سفید و چہار برگی و خوشبو ترک
از و عبیر مایہ و عرق بہار میسازند۔

مزاج و افعال او مانند لیمون و چکوترہ است و عرق گل با برگ او
گرم و خشک و مقوی دل و دماغ و باہ و مفرح و مشتہی و دافع درد سینہ و قولنج ریحی
و خفقان و غشی و مداومت او در وزنے دو اوقیہ با ربع درہم شکر جہت رفع
سپرزے عدیل و آب کرفس مخرج سنگ مثانہ و گردہ و قاطع اسہال بواسیری
و نیز عرق بہار از گل لیمون شیرین و گل نارنگی و ترنج و نارنج و لیمون و چکوترہ و چیزی
مے کشند قایم مقام اول میشود و درمیان اینہا تفاوت فاحش نیست نہ در مزاج
و نہ در افعال۔

کریل بفتح کاف و کسر رائے مہملہ و سکون تحتانی و لام و گاہے برائے مہملہ دوم
عوض لام ہم آمدہ۔

ماہیت آن شمنشے است خار دار کہ در خراب ہا و کوہ ہا میروید و بقدر
درخت کنار یا کم و زیادہ از ان در از میشود و شاخہا از بیخ بر آید و بسیار دراز و گویند
کہ برگ ندارد اما بتحقیق فقیر پیوستہ کہ برگ او سبز و مانا بہ برگ کوبیٹ می شود اما زود
میریزد و چونکہ برگ کامل شد کہ از و اخلاش باز برگ دیگر میروید و اول مے افتد

و همچنان این دور جاری میباشد از ین سبب چنان معلوم می شود که درخت او
بے برگ است و گلش سے برگ و خرد و فراوان بشگفد و در میانش اند کے
زردی بود و بار او گرد مایل بدرازی و اشبه بکرونده و خوشنما در ابتدا سبز و بعد ازان
سرخ چون دیر بماند سیاه گردد و آنرا در هندی ٹینٹی نامند بکسر فوقانی هندی
و خفاے تحتانی و نون و کسر فوقانی هندی دوم و سکون تحتانی دوم و آنرا اچار
در خامی باب و نمک و دیگر مصالح و روغن کنجد مے سازند بسیار لذیذ و ترش میشود
و پوست درخت و بیخ او نیز مستعمل و گویند که اسم کبر است۔
مزاج او گرم و خشک در دوم و مزه او تلخ و تیز و در بار او اند کے شیرینی و تلخی
افعال آن پوست و برگ او مخرج فضول لزجه و مزیل سدد و سردی جگر و معده
و دماغ و مفتح خصوصاً پوست بیخ او و اچار بیخ او که در سرکه مخلل کرده باشند جهت تحلیل
و قطع بلاغم و عرق النسا و مفاصل و نقرس و سل بتجربه آمده و از ساگ برگهاے نرم او
که پخته شود همین اثر پیدا گردد و تیز و محلل ریاح و جبر کسر استخوان پهلو مے کند و گویند که چون
پهلو شکسته شود چوب آنرا تراشیده بجاے وے کنند هرگز بوسیده و ضائع
نمی شود و بار او قلیل الغذا و قاتل دیدان و حب القرع و جهت فالج و طحال و ربو
و استفراغ خلط خام و حبس اسهال و دافع بلاغم قوی الاثر و اچار او درین
باب انفع و ترشی او بسبب گرمی اصلی باعصاب ضرر نمی دهد و مضمضه بطبیخ خل
او جهت درد دندان عاجل النفع و مضر معده حاره و مصلح او سکنجبین و گویند که
از چوب تازه او کلیس نحاس میشود و الله اعلم۔
کرنج بفتح کاف و راے مهمله و خفاے نون و سکون جیم و عوام هنود آنرا
کانگو میگویند بفتح کاف و الف و سکون نون و ضم کاف فارسی و سکون واو و در لغت
شالوک۔
کرنجا بزیادتی الف و منجری پشپ بفتح میم و سکون نون و فتح جیم و کسر راے مهمله
و سکون تحتانی و ضم باے فارسی و سکون شین معجمه و باے فارسی دوم یعنی گلش بکار

بکار آینده و نکتمال بفتح نون وسکون کاف و فتح فوقانی ومیم والف وضم لام و در بعضے نسخ رکتمال براے مهمله عوض نون و در بعضے فقط تمال بحذف نون و کاف آمده یعنی خارش دور کننده بدالیین مهملتین اول مفتوح و دوم مکسور وسکون تحتانی ورائے مهمله وفتح فوقانی وکاف وها والف یعنی پیدایش آزادور کننده و چهاپاپری بفتح جیم فارسی وخفاے ها والف وفتح تحتانی والف وکسر باے فارسی وسکون رائے مهمله وضم تحتانی دوم یعنی سایه درخت او بسیار دوست است ولاجاپشپ بفتح لام والف وفتح جیم والف وباے فارسی وشین معجمه وباے فارسی دوم یعنی گل او مثل کیلی و بهان میشود و ماتر ونند نا بفتح میم والف وضم فوقانی ورائے مهمله وسکون واو ونونین اول مفتوح و دوم ساکن وفتح دال مهمله ونون سوم والف یعنی پسر مادر و کسچهیا بفتح کاف وسکون سین مهمله وفتح جیم فارسی وسین مهمله دوم وها والف یعنی شیرهٔ بیخ او حاصل ازین دو لفظ این که نوشیدن شیرهٔ بیخ او بیماریها دفع نموده چنان بدن را صاف می نماید که گویا پسر از شکم مادر تولد یافته شده می نامند۔

ماهیت آن درختے است با ساق وشاخها تا قد آدم وبموافقت زمین ازان هم کلان تر میشود وبرگ او مانند برگ کریم داز ان نرم تر و چرب تر و قبتنی رنگ و آن بر دو نوع ست نوعی گلش سفید وقسمے زرد که در هندی زرد ابینیا کرنج بکسر باے فارسی وسکون تحتانی وفتح فوقانی والف میگویند وصاحب دستور الاطبا بسه قسم نوشته یکی را مطلق کرنج چرب نامند و اول را بر هنی سادارن کرنج دوم را دیل کرنج وسومی را الجهید کرنج نامند انتهی کلامه وفقیر از دو قسم زیاده ندیده ونشنیده والله اعلم بالصواب وبیں از گل بارے بهند و مانند بادام ودران مغز چرب وتلخ در ایام شدت گرما میرسد وچوب او بسیار چرب که در خامی مثل مشعل می سوزد۔

مزاج مطلق آن گرم در دوم وخشک در سوم ومزه تیز وتلخ دارد۔

افعال آن باصره را مفید وباد را دفع نماید وزهره خارش واقسام تپ را نافع

وچوبِ او در عصارۂ برگِ نیب سودہ بصاحبِ جُذام بلیسانند کہ بسیار سود دہد وبرگ وگل جہت بیماری میہ یعنی اقسام فساد بول وکشت یعنی امراض جلدیہ ودمامیل وکرم وزہر را دافع وتخم کرنج دو درہم نبات خون رفتن از دہن بند کند وسُرفہ باخون را سودمند بود وبزہر مار وکژدم شرباً وضماداً اموثر وروغنِ تخم او از معصر برمے آرند وازان چراغہا ومشعل ہا روشن میسازند وآن روغن بسیار رقیق وزود سوز وزہیم الرایحہ میشود ودر اخلاط مراہم جزوِ اعظم است شرب او مُخرج دیدان ودرشش اوطارد جلان وتطوع اوقاتل قمل وصیبان وجہت سعفہ وجرب وبطم وشیرنج وہر قرحہ عضیہ را نافع ومالیدنش بربدن نورانی سازد وانہاے جرب خشک سازد وزہر وخارش واقسام کچھنسی را نافع ونگاہ داشتن بیخ آن در دہن بوقت مباشرت بمقدار گرہ زانگشت مانع انزال ست واکثار از روغنِ او مُضر رِیہ دامعاست ومُصلحش کتیرا ودر دہونی آوردہ کہ بوئے کرنج مضاد بوے موتیا وچنبیلی ومفدوج است۔

گرنگ کایل

بفتح کاف فارسی ورائے مہملہ وخفاے نون وسکون کاف فارسی دوم وفتح کاف والف وتحتانی ولام۔

ماہیت آن بار درختِ کلان برگش دراز وکنگرہ ونوکدار عریض بقدر دوانگشت ونرم ویکطرف سبزی غالب وطرف دیگر مایل بسفیدی دبازغب دراوایل تابستان بہار کردہ بارے بندد مایل باستدارہ فی الجملہ شبیہ بہلیلہ وآملہ مزہ زمخت مایل بشیرینی کہ بعد خائیدن دہن را شیرین کند باندک ترشی در خامی اچار میسازند

مزاج او مانند مزاج آملہ وہلیلہ و **افعال آن** نیز بافعال ہردو مانند است

کریلا[1]

بفتح کاف وکسر راے مہملہ مجہولہ وسکون تحتانی وفتح لام والف وبزبان

---

[1] دیگر اسماء سنسکرت حسب ذیل است۔ (س) کارویلا۔ کٹلا۔ اگن گاند۔ اکاندلہ کٹیز۔ کاروِلّک۔ واری ولی۔ برِھدولی۔ کرکا۔ کرولی سُریں پتر۔ کٹلکا۔ سُکھسم ولی۔ کنٹ پھلا۔ پیت پُسپا۔ انبو ولیکا۔ کٹلک۔ سوشوی۔ راج ولی۔ اردھو۔ (بقیہ نوٹ آئندہ صفحہ)

عوام ہنود کاکرا بفتح کاف والف وفتح کاف دوم و راے مہملہ والف گویند دور سنسکرت اگرکاندا بضم ہمزہ وسکون کاف فارسی وفتح راے مہملہ وفتح کاف والف وخفاے نون وفتح دال ہندیہ والف یعنی شاخہاے او باریک و بسیار گرم وشوموالی بضم سین مہملہ وسکون واو وفتح میم و واو وکسر لام مشددہ وسکون تحتانی وکاروالی بفتح کاف والف وفتح راے مہملہ والف وکسر لام مشددہ وسکون تحتانی ہرد و اسم بیارہ اوست وسوکاندکا بضم سین مہملہ وسکون واو وفتح کاف والف وسکون نون وفتح دال ہندیہ وکاف دوم والف یعنی مزہ وار وتلخ وراجکا کانڈا بفتح راے مہملہ والف وکسر جیم وفتح کاف والف وکاف دوم والف ونون ودال ہندیہ والف اسم است وگویند کہ بمعنی چوب شاخ او منسوب بسوئے راج روگ ست یعنی راج روگ وباوگولہ مے شکند وکٹوکا بفتح کاف وضم فوقانی ہندیہ وسکون واو وفتح کاف دوم والف وتیچہتوشنا بکسر فوقانی وسکون تحتانی وجیم فارسی وخفاے ہا وضم نون وسکون واو وشین معجمہ وفتح نون دوم والف بمعنی ہردو اسم اینکہ تلخ وتیز وگرم است وستیدوشنا بفتح واو وسین مہملہ ساکنہ وکسر فوقانی وسکون تحتانی وضم دال مہملہ وسکون واو وفتح شین معجمہ ونون والف یعنی بامراض استخوانی مفید ونزد بعضے بمعنی دشمن استخوان می نامند۔

ماهیت آن ترکاری مشہور وبار وبیارہ کہ برمجاور خود می پیچد وشاخہاے

بقیہ نوٹ صفحہ گذشتہ۔ اسثیت ۔ نوپاوَتی ۔ کنڈوڈ ۔ کانڈ کنٹک ۔ سُکانڈ تاساسنویدن ۔ پٹوُ ۔ (ھ) کریلا ۔ کریلی ۔ (بنگ) بڈکریلا اُچھے ۔ چھوٹ کریلا اُچے ۔ (مر) کارلی ۔ کھنسُد کارلی لگھُو کارلی ۔ (گجر) کاریلا ۔ کڈوا ویلا ۔ (کن) ھاگل ۔ (تل) کریلا ۔ کاکرکائی ۔ (اوٹ کلی) شل (۱۔ (انگ) ھیری مار ڈیکا ۔ (لا) میماڈ ڈیکا گریٹیا ۔ میمار ڈیکا سمبی لیریا۔

بقیہ نوٹ برصفحہ آئندہ

باریک میکند وریشہ میدواند وبرگ او مشقق وکنگرہ دار ونرم وہموارہ فی الجملہ شبیہ ببرگ چچینڈہ وازان خردتر وگل آن زرد وبار او دراز وہر دو طرف نوکدار ودروسط گندہ وبر سطحش پست وبلند مانند حمل وباریک ونرم واندرون او تخمہا مانند تخمہاے تورائی وتلخ میشود ومغز آن سفید وبے تلخی بود وبار کریلا درخامی سبز ودر پختگی زرد وپس سرخ میگردد وبرددو نوع ست باغی وصحرائی باغی آن دراز ویک گونہ وصنفے ازان سفید رنگ وباریک پوست میشود واین بہتر اقسام ست وجنگلی او خرد وباریک وپر از تخم بود واو از اغذیہ ونانخورش اہل ہندودکن ست اچار وقلیہ ودر دوپیازہ گوشت ومر باوچٹنی وبھرتہ وکری پختہ او بے گوشت وبا پیاز وروغن زرد بریان کردہ درگوشت ہاے آن بامزہ وبا فواید میشود وباید کہ اول آنرا برسبوح ویابرسبد بسایند کہ خمل او سودہ گردد وپس بآب گرم ونمک وخاکستر شویند بعدہ پارچہا نمودہ تخمہا دور کردہ باز بشویند تا اینکہ تلخی او برود وپس در روغن بریان کردہ باپیاز ودیگر مصالح وروغن وغیرہ درگوشت ویا بے گوشت بپزند واچار او باین نحو می شود کہ اول آنرا در نمک انداختہ درظروف گلی کردہ بخیسانند کہ تا آب تلخ ازان بر آید پس بآب سرد بشویند و باز تکرار عمل نمایند کہ تا تلخی بتمامہ ازان برود ونمک درو نفوذ کند بعد ازان چاک کردہ تخمہا بر آوردہ مصالح پرکردہ بریسمان رشتہ بستہ درسرکہ ویا آب لیمون انداختہ در آفتاب نہند چونکہ گداز شود بعمل آرند۔

مزاج او گرم وخشک درسوم وبار او در اول دوم گرم وخشک و از ادویۂ غذائیہ است ومزۂ او تلخ وتیز وبعضے سرد وسبک وبعضے گرم وگران وبعضے معتدل نوشتہ اند۔

افعال او ملین شکم ومحلل بلغم ومدر ومفتح ودافع ریاح وبواسیر وفساد خون ویرقان ویانڈروک وکف وسیلان منی وکرم شکم ومقوی معدہ ومولد صفرا وزیادہ کنندۂ علل دموی وصفراوی ودیر ہضم واگر زیادہ بخورند نفخ میکند وہندیان

بقیہ نوٹ صفحہ گذشتہ۔ (ع) رِقّاءُ الحِمارْ۔

نوشته اند که بار کریلا تیز و بسیار گرم و دشمن باد و خوردن او بر هر شیرینی باعث دفع
فساد آن و مجرب است خورش بسیار با مزه و کف شکن و صفرا افزاینده و کریلا
خشک کف دور کند و میوه یعنی بامراض فساد بول نافع و پرهیزی شئے است و کریلهٔ خرد
هاضم طعام و مزه دار کف و باد دور نماید و کرم شکم می کشد و قے که بعد طعام شود آنرا
دفع نماید و مولد صفرا است و صحرائی سم را دور کند و بیخش جهت بواسیر و قبض نافع
و عصارهٔ برگ هر دو جهت سوء تنفس و ذات الریه طفلان مفید و شکم میراند و عصارهٔ
همه اجزائے او را با نمک یار کرده حب ها بسته بدهند که شکم بخوبی مے آرد و نیز مقوی
اعصاب و مولد منی و جهت وجع مفاصل و نقرس بارد و استسقا و طحال و افع خصوصاً
آنکه تلخی او زایل نشده باشد و مضر محرورین و مصلح آن شکنجبین و مبردات دیگر و دیگر
هندیان نوشته اند که خوردن او باعث افزایش قوت باصره و باد میزند و صفرا
افزاید و تلخ و تیز و گرم است و تپ بلغمی را دور کند و مشتهی و هاضم و محلل بلغم لزج و قاتل
کرم و فعل بیماریرا مانند شرزه است و گویند که عصارهٔ بیخ و برگ و ثمر را خشک کرده
در سه ماشه نه حب بسته بوقت حاجت نخستین روغن گاو بخورند و بالائے آن گولی
خورده اندکے عسل بلیسند بغایت ممسک و مقوی است ۔

گریجانترا بکسر کاف فارسی و راے مهمله و سکون تحتانی و فتح جیم و الف
و سکون نون و فتح فوقانی و راے مهملهٔ دوم و الف نام نسلیست یعنی در کوه پیدا می گردد

گریجا بکسر کاف فارسی و راے مهمله و سکون تحتانی و فتح جیم و الف یعنی
در کوه میشود اسم کالا کوڑا ۔

گریجاملیک نیز می گویند بفتح میم و کسر لام مشدده و سکون تحتانی و کاف
یعنی موتیاۓ کوهستانی ۔

گریسانک بکسر کاف فارسی و راے مهمله و سکون تحتانی و فتح سین مهمله
و الف و فتح نون و کاف یعنی نزد کوه پیدا میشود اسم نزابیمالی ۔

گری کرنی بکسر کاف فارسی و راے مهمله و سکون تحتانی و فتح کاف دوم

وسکون رائے مہملہ دوم وکسر نون وسکون تحتانی اسم ہیلی سفید۔

گری منجری بکاف فارسی ورائے مہملہ وتحتانی وفتح میم وسکون نون وفتح جیم وکسر رائے مہملہ دوم وسکون تحتانی یعنی دافع سنگ۔

گرونجی بفتح کاف وضم رائے ہندی وسکون واؤ مجہولہ وخفائے نون وکسر جیم فارسی وسکون تحتانی۔

ماهیت آن بعضے این را کریلہ دشتی میدانند واصح آنکہ غیر آنست وہندیان آنرا کاسرکائی میگویند بفتح کاف والف وکسر سین مہملہ وسکون رائے مہملہ وکاف دوم والف وتحتانی ارو ئیدگی ست بیارہ دار وریشہ میدواند ودر مزارع جوار اوایل برشکال میروید حتی کہ چون اورا در موضعے بدارند بغیر از انداختن او در زمین بمجرد مرگ شدن شاخ میکند ومرگ بکسر میم وسکون رائے مہملہ وکاف فارسی نزول آفتاب در برج سرطان را گویند ونباتش بر زمین مفروش وبرگہاے او خرد وکنگرہ دار و سبز مایل بسیاہی ونرم وگلش زرد وباریک وبار او دراز بقدر بند انگشت وباریک وچین دار و تنک پوست ودران دو حجرہ یا زیادہ ازان ودر ہر حجرہ یک تخم گرد واندکے سخت وبیخش گرد مانند شلغم وسخت۔

مزاج او گرم وخشک باندکے تلخی وبیخش گرم وخشک در سوم وتلخ وتیز

افعال او بار آن را تریا خشک در گوشت یا ساگ انباڑہ وکنکڑی در روغن وپیاز ومصالح پختہ با نان جوار میخورند لذیذ میشود وزود ہضم واز جملہ دوا وغذائیست ودیگر افعال او مثل کریلہ است وہندیان نوشتہ اند کہ مزہ دار واندک تلخ وسبک تپ وبلغم لزج را بدر سازد وبامراض چشم مفید وخشک باشد یا تر وخام مشتہی وہاضم وملین ومزہ تلخ وتیز۔

مزاج گرم دارد وصفرا دور کند وبیخش مدر طمث ونفاس ومسقط جنین شرباً وحمولاً وضماداً باب کتہہ حل کردہ محلل خنازیر وشرب او باب برگ نیب وکانجی دافع ہر زہر گرم وسرد بالخاصیت وگویند کہ حیات گرد منابت او نمے گردد ونیز بیخ مذکور

بواسیر و قبض آن دور میکند و از فرج زنان چیزے که مثل حباب بردن مے آید آنرا بدر می کند و بعضے نوشته اند که حملے که در چهار ماه بیفتد نگاهدارد و این امر خلاف تجربۂ فقیر است و خوردن کرونجی بصاحبان سفے و موی مُضر اگرچه بعد صحت باشد و مصلح آن نزد هندیان آب برگِ خرفه است ۔

کریا پاک بفتح کاف و سکون رائے مهمله و فتح تحتانی و الف و فتح بائے فارسی والف و سکون کاف و بعض کافِ دوم فوقانی هم آمده یعنی کریاپات و عوام هنود آنرا کریپو بفتح کاف و کسر رائے مهمله و سکون تحتانی و کسر وا و مجهوله و سکون تحتانی دوم وضم میم و سکون واو دوم میگویند و در سنسکرت کرشن نمب بضم کاف و رائے مهمله و سکون شین معجمه و فتح نون و کسر نون دوم و سکون میم و فتح موحده یعنی این درخت از قسم نیب سیاه است و کوانشا کهابضم کاف و سکون واو و فتح لام و شین معجمه والف و فتح کاف و خفائے ها والف یعنی شاخهائے درختِ او دراز میشود و کیڈریابفتح کاف و سکون تحتانی و کسر دال هندیه و سکون تحتانی دوم و رائے مهمله و فتح تحتانی سوم والف اسم است و سر بهیدا بضم سین و فتح رائے مهملتین و کسر موحده و خفائے ها و فتح جیم فارسی مشدده و خفائے هائے دوم و فتح دال مهمله والف یعنی بدبوی مجبوب است و در بعضے نسخ سر بهی سچا سها بضم سین مهمله و فتح جیم فارسی والف و سین مهملهٔ دوم و ها والف آمده ۔

ماهیتِ آن برگِ درختے سبز شبیه بدرخت نیب و باساق و شاخها و اغصان باریک و انبوه و بر و برگهائے کنگره دار و اندک منحرف فی الجمله مانا برگِ نیب ولیکن ازان سبز تر مایل بسیاهی یکجانب و جانب دیگر ضارب بسفیدی و املس بغیر خطوط و بار او خوشه دار مشابه بتخم کنار و در قدر و برابر آن بلکه زیاده ازان در آخر تابستان میرسد در خامی سبز و بعد پختن سرخ نیله و سیاه میگردد و این را هندیان نیب سیاه میگویند ۔

مزاج او گرم و خشک در دوم مزهٔ او تلخ و تیز مانند فلفل گرد اندکے زحمت

وبوئے او اندک خوش فی الجملہ مشابہ بوئے برگ نارنج وہنود اکثر چٹنی برگ او میسازند و بعضے خورش را اکر کری میگویند خصوصاً جار تمر ہندی با توریا نخود یا مونگ را از برگ وے اندکے بروغن زرد بریان کردہ داغ مے کنند بسیار تیز و با ذایقہ میشود وفقیر او را خوردہ است۔

افعال او سبک و ہاضم و مشتہی ومقوی معدہ و دافع آن جہت سنگرہنی وہمہ اقسام میہ مفید و مولد منی وقاتل کرم ومحلل وملطف بلغم لزج وریاح وخوردن ساگ او بامزہ وفواید مذکورہ دارد و بار او ہمچنین منافع دارد و دردِ صفراوی وبدمزگی دہن دور کند۔

گرجا بضم کاف فارسی وسکون راے مہملہ وفتح جیم والف نام دارویے ہندی است کہ آنرا در سنسکرت اتنڈیک بضم ہمزہ و فوقانی وسکون نون وکسر دال ہندیہ وسکون تحتانی وفتح کاف وکاکتنڈی بفتح کاف والف وفتح کاف دوم وضم فوقانی وسکون نون وکسر دال ہندیہ وسکون تحتانی یعنی گرمی را دور کند وسانیشتا بفتح سین مہملہ والف وسکون راے مہملہ وکسر نون وسکون تحتانی وشین معجمہ وفتح فوقانی ہندیہ والف یعنی غایط وقبض ستکم ونضلہ آن بدرمی کند وانگارولی بفتح ہمزہ وخفاے نون وفتح کاف فارسی والف وفتح راے مہملہ وواو وکسر لام مشددہ وسکون تحتانی نام است وکاکنکت بفتح کاف والف وفتح کاف دوم وکسر فوقانی وسکون کاف سوم وفتح فوقانی دوم یعنی گرم وتلخ است وکاکہنجی بفتح کاف والف وکاف دوم وفتح موحدہ وخفاے ہا وسکون نون وکسر جیم وسکون تحتانی یعنی گرمی میزند وما یسی و در بعضے نسخ وایسی بواو آمدہ بفتح میم والف وکسر تحتانی وسین مہملہ وسکون تحتانی دوم یعنی این بیل وارکاولی بفتح ہمزہ وسکون راے مہملہ وفتح کاف والف وفتح واو وکسر لام مشددہ وسکون تحتانی یعنی سرخ رنگ مانند رنگ آتش وآفتاب میدارد میگویند۔

مزاج آن گرم وخشک در دوم وحرزہ او تیز وتلخ۔ افعال آن بدن را

سبک کند و بدہضمی را دور کردہ ہاضمہ زیادہ کند۔

گرج بیل بفتح کاف فارسی و رائے مہملہ و سکون جیم و کسر موحدہ مجہولہ و سکون تحتانی و لام۔

گڑاڑو بضم کاف فارسی و فتح رائے ہندیہ و الف و ضم رائے ہندیہ دوم و سکون واو۔

ماہیتِ آن کندہ ایست کلان و گندہ وبہن مانند گوشش فیل اکثر در نواح بڑاڑ و ایلچپور پیدا میشود و روئیدگی او بے ساق و بر زمین مفروش و برگِ او مانند برگ پنڈالو اما زرد رنگ و بیل او چہار پہلو دار و چون شاخ آنرا در زمین نصب کنند جزو مذکور میکند مانند تالو و پنڈالو و این را ہم گل و بار نمی شود۔

مزاج کندہ مذکور و **افعالِ آن** مانند تالو و پنڈالو است۔

کروانک بفتح کاف و سکون رائے مہملہ و فتح واو و الف و فتح نون و سکون کاف دوم و بحذف الف ہم آمدہ۔

ماہیتِ آن مرغےست از کنجشک بزرگتر و دو قسم یکے آنکہ رنگ و بال و پر او سرخ مایل بسفیدی و دیگرے سیاہ مایل بسفیدی و پاہائے او دراز دریائی و صحرائی میشود و دریائی کلان دو برابر صحرائی گوشتش گرم و خشک و بامزہ میشود۔

کرکرا بفتح کاف و سکون رائے مہملہ و فتح کاف دوم و رائے مہملہ دوم و الف مشہور بہ قرقرا ہر دو قاف است۔

ماہیتِ آن مرغےست بزرگتر از بگلا و پاہائے او دراز و چشمانش سرخ و اطرافِ آن سیاہی و رنگ بدنِ او دُخانی بود۔

مزاجِ او گوشتش گرم و خشک و **افعالِ او** سبک و مسمنِ بدن و بہی و مقوی اعضا است۔

گرڑ بفتح کاف فارسی و رائے مہملہ و ضم آن نیز و سکون رائے ہندیہ و ہندیان آنرا گرڑا بزیادتی الف در آخرے گویند۔

ماهیت آن طایرے ست از چیل بزرگتر و مشابہہ آن سرش سفید و باقی جسم او سرخ رنگ و پنجہ او مانند بحری گوشتش گرم و خشک و گران و مولدِ صفرا و باد و مصلحش شیرۂ بکھیرہ۔

کرہری بفتح کاف و رائے مہملہ و سکون ہا و کسر رائے مہملہ دوم و سکون تحتانی

ماهیت آن صاحب تالیف شریف نوشتہ کہ میوۂ ہندی ست تابستانی تابستانی ست و سیاہ رنگ و براق و املس و دراز مثل جمال گوٹہ و از واندکے باریک واز درونش مغز سفید او را ہمراہ نمک و فلفل می خورند بسیار بالذت و مقوی باہ و مغلظ منی و قابض شکم است۔

گڑ بضم کاف فارسی و سکون رائے ہندی اسم قند کہ از آبِ نیشکر پختہ می سازند۔

افعال آن چنان نوشتہ اند کہ قند بہتر نو کہ گرما گرم باشد چشم را روشن سازد و امراض دفع مے کند و اشتہا افزاید و قند کہنہ برائے معالجۂ بیماریہا خوب است و بامراض سینہ مفید و چیزیر پرہیزی است و قند سیاہ فاسد شدہ مولد باد و درد مفاصل و تشنگی و تپ و مغز استخوان بہ تحلیل برد و چون دہونتری آوردہ کہ بطعم قدرے شور و شیرین و سبک و ملین و مشتہی و مولد صفرا و محدث سوزش اعضا و کرم شکم و دافع فساد و بول و مقوی اعضا و مدرِ بول و حیض است۔

گڑ وبچکا بضم کاف فارسی و فتح رائے ہندی و کسر واو و سکون تحتانی مجہولہ و فتح جیم فارسی و کاف و الف اسم امباڑی ست۔

گڑ مرتکھہ بکاف فارسی و رائے ہندی و فتح میم و سکون رائے مہملہ و فتح فوقانی و کاف و ہا یعنی دشمن قند اسم بانجہ ککوڑا است۔

گڑ ھیل بکاف فارسی و رائے ہندی و بائے فارسی و ہا و لام اسم باربیلو بمعنی شیرین و برنگ قند۔

کرکاری بفتح کاف و سکون رائے مہملہ و فتح کاف دوم و کسر کاف سوم و سکون تحتانی

یعنی سردی کننده اسم باد رنگ است۔

کرکاٹکاشرنگی بفتح کاف وسکون رائے مہملہ وفتح کاف دوم والف وسکون فوقانی ہندی وفتح کاف سوم والف دوم وضم شین معجمہ وفتح رائے مہملہ وخفائے نون وکسر کاف فارسی وسکون تحتانی اسم کاکراسنگی یعنی مثل نیش ہائے سرطان میشود۔

کرٹک بفتح کاف ورائے ہندی وسکون کاف فارسی اسم آب شستۂ غلہ کہ ترشی پیدا کردہ باشد و آنرا در سنسکرت وہانیا و ارتا لکنجا دمور چپیدی ومہارسا نامند افعال آن دافع دوران سر وبیہوشی صفراست و آنکہ ترشی پیدا نکند آنرا بسی کرک وجشتہا مبہا وتند لو و وتنہو نامند بدرقۂ اکثرادویہ اعضائے بول میکند۔

کرپرال بفتح کاف وسکون رائے مہملہ وفتح بائے عجمی ورائے مہملہ دوم والف ولام اسم چیمٹ۔

کرتالی بضم کاف وسکون رائے مہملہ وفتح فوقانی والف وکسر لام وسکون تحتانی یعنی برگ دراز وپہنا اسم مادہ درخت تاڑ۔

گڑپاکی نیز نامند بضم کاف فارسی وفتح رائے ہندی وفتح بائے فارسی والف وکسر کاف وسکون تحتانی یعنی مزہ مثل قند دارد۔

گڑپشپیک بضم کاف فارسی وفتح رائے ہندی وضم بائے فارسی وسکون شین معجمہ وکسر بائے فارسی دوم وسکون تحتانی وفتح کاف یعنی گل شیرین یا مانند قند اسم گل مہوہ۔

کرال بفتح کاف ورائے مہملہ والف ولام اسم زاغ ودر ہندی کوا نیز میگویند۔

گرا بضم کاف وفتح رائے مہملہ مشددہ والف اسم کنکونی۔

گرگٹ بکاف فارسی وسکون رائے مہملہ وفتح کاف فارسی دوم وسکون فوقانی ہندی بفارسی آفتاب پرست وبعربی حربا نامند۔

گڑوچی بضم کاف فارسی ورائے ہندی وسکون واو وکسر جیم فارسی

وسکون تحتانی اسم گلو و بحذف واو و تحتانی وسکون جیم فارسی یعنی گڑچ نیز آمده۔
کرمکھا بفتح کاف وسکون رائے مہملہ وفتح میم وکاف وخفائے ہا والف ہر دو اسم کمرک۔
گڑسریا بضم کاف فارسی وفتح رائے ہندی وکسر سین ورائے مہملتین و فتح تحتانی والف بمعنی مغز شیرین اسم چٹپٹ۔
کرشن وہان بضم کاف ورائے مہملہ ویا بکسر ہر دو وسکون شین معجمہ وفتح نون ووال مہملہ وخفائے ہا والف ونون دوم اسم شالی سیاہ۔
کرشن شاربا بکاف ورائے مہملہ وشین معجمہ ونون وفتح شین معجمہ دوم والف وکسر رائے مہملہ دوم وفتح آن نیز وفتح موحدہ والف۔
کرشن مولی بضم میم وسکون واو وکسر لام وسکون تحتانی بمعنی سیاہ بیج ہر دو اسم کلیسر۔
کرشن برتا۔ بفتح موحدہ وسکون رائے مہملہ وفتح فوقانی والف اسم ماکھیرنی۔
کرشن جوتکا بضم جیم وسکون واو وفوقانی وخفائے ہا وفتح کاف والف اسم جوئی کہ گل مایل بسیاہی داشتہ باشد۔
کرشن اگر بفتح الف وکاف فارسی وسکون رائے مہملہ اسم اگر سیاہ۔
کرشن ولی بکاف ورائے مہملہ وشین معجمہ ونون وفتح واو وکسر لام مشددہ وسکون تحتانی یعنی بیل سیاہ اسم کوڑیالا۔
کرشن کایا بفتح کاف دوم والف وفتح تحتانی والف دوم یعنی نارسیاہ اسم بار درخت تاڑ۔
کرشن سوچھا کھیل بضم سین مہملہ وسکون واو وجیم فارسی وخفائے وفتح میم والف وبائے فارسی وہا ولام یعنی سیاہ وباریک بار است اسم تخم سریالی۔
کرشن مدگا بکاف ورائے مہملہ وشین معجمہ ونون وضم میم وسکون دال مہملہ

وضم کاف فارسی و الف مونگ سیاه۔
کرنجوا بفتح کاف و رائے مہملہ وخفائے نون وضم جیم وفتح واو والف۔
کرنجی بفتح کاف و رائے مہملہ وخفائے نون وکسر جیم وسکون تحتانی۔
کرنجکا بحذف تحتانی وزیادتی کاف والف۔
کرنجن بزیادتی نون عوض کاف والف ہر چہار اسم کجہ۔
کرو بضم کاف وفتح نیز وضم رائے مہملہ وسکون واو اسم کٹکی وبزیادتی
شین معجمہ یعنی کروشش بمعنی فلکی اسم گل قلم ست۔
گرواآرا بکسر کاف فارسی وسکون رائے مہملہ وفتح واو والف وفتح رائے
مہملہ وفتح واو والف وفتح رائے مہملہ دوم والف وبعوض واو میم ورائے مہملہ دوم
لام یعنی گرمالا اسم املتاس ست۔
کرڑہ بفتح کاف ورائے ہندیہ اول وسکون رائے ہندیہ دوم اسم قرطم
کرکند بفتح کاف وسکون رائے مہملہ وفتح کاف دوم وخفائے نون وسکون
دال مہملہ اسم کنارو نیز اسم جبلکی بمعنی اینکہ جذر او اندک رنگ سرخی دارد۔
کرکانو بفتح کاف وسکون رائے مہملہ وفتح کاف دوم والف وضم نون
وسکون واو اسم کدو۔
کرکٹی بفتح کاف وسکون رائے مہملہ وضم کاف دوم وکسر فوقانی ہندی
وسکون تحتانی اسم کیکڑی وخرچنگ۔
کرڑا بضم کاف وفتح رائے ہندیہ والف۔
کریہ بکاف وسکون رائے ہندی وفتح تحتانی وخفائے ہا اسم پوست است
کہ آنرا کالاکوڑہ نیز مے گویند وگویند اسم تیواج خطائی۔
کرام کند بکسر کاف وفتح رائے مہملہ والف وسکون میم وفتح کاف دوم
وخفائے نون وسکون دال مہملہ اسم استہوال کند یعنی بیخ دراز۔
کرنجن بفتح کاف فارسی ورائے مہملہ وخفائے نون وفتح جیم وسکون نون دوم

اسم قسمے از پیاز و نیز اطلاق این اسم بر زردک و نرکچور هم آمده است۔
کرنی بفتح کاف وسکون رائے مہملہ وکسر نون وسکون تحتانی اسم گلے ست
کہ بیشتر در کوکن می شود تیز و گرم و دافع بلغم و صفرا و نفخ معدہ و کرم شکم نوشتہ اند۔
کراگوند بضم کاف و فتح رائے مہملہ والف وضم کاف فارسی وسکون واو
ونون و دال مہملہ اسم کتیرا۔
گرگ بچل بفتح کاف فارسی ورائے مہملہ وسکون کاف وبائے فارسی
وہا ولام اسم بھیڑا۔
کرانٹہ بفتح کاف ورائے مہملہ والف وسکون نون وفتح فوقانی ہندی
وخفائے ہا اسم پیابانسہ۔
گروندا بضم کاف فارسی وسکون رائے مہملہ وکسر واو وسکون نون و فتح
دال مہملہ والف اسم چکرن۔
کرکون بفتح کاف وسکون رائے مہملہ وضم کاف دوم وسکون واو ونون
در کنڑی اسم داؤ فی کند۔
کرورکند بضم کاف ورائے مہملہ وسکون واو ورائے مہملہ دوم وکاف
ونون و دال مہملہ اسم سوزن۔
کریرا بفتح کاف وکسر رائے مہملہ وسکون تحتانی و فتح رائے مہملہ دوم
والف اسم کانچکوری خرد است۔
کریرا بچل بکاف ورائے مہملہ وتحتانی ورائے مہملہ دوم والف وبائے
فارسی وہا ولام یعنی باریک چشم او مانند چشم فیل باشد اسم نارجیل وجہ تسمیہ ظاہر است
گڑمولا بضم کاف فارسی وفتح رائے ہندی وضم میم وسکون واو وفتح لام
والف یعنی بیخ قند اسم نیشکر۔
کرکٹکا نیز نامند بفتح کاف وسکون رائے مہملہ وفتح کاف دوم وفوقانی
ہندی وکاف سوم والف بمعنی بند دارد۔

کرکٹی پر یا بفتح کاف وسکون رائے مہملہ وفتح کاف دوم وکسر فوقانی ہندی وسکون تحتانی وکسر بائے فارسی وسکون رائے مہملۂ دوم وفتح تحتانی دوم والف بمعنی مجوب خرچنگ اسم بچلا

کرکوٹکی بفتح کاف وسکون رائے مہملہ وضم کاف دوم وسکون واؤ مجہولہ وفتح فوقانی ہندی وکسر کاف سوم وسکون تحتانی یعنی سرد ومولد باد اسم ککڑی وپوست الایچی وگھی کوار وترائی را نیز میگویند۔

کرکوٹی بدون کاف سوم اسم دیوانگری بمعنی خرچنگ ونیز کرکوٹکی بمعنی رافع سفیدی وغلاظت وبدی بول اسم کریلۂ وحشی۔

کرویل بضم کاف وسکون رائے مہملہ وکسر واو وسکون تحتانی مجہولہ ولام وبعوض لام رائے مہملہ نیز آمدہ یعنی کرویر اسم خس سیاہ یا اشنہ۔

گروسارہ بضم کاف فارسی ورائے مہملہ وسکون واو وفتح سین مہملہ والف ورائے مہملہ یعنی گرانی اسہال را خوب است اسم کٹکی۔

کرشٹبہید بضم کاف ورائے مہملہ وسکون شین معجمہ وفتح فوقانی ہندی وکسر موحدہ وخفائے ہا وسکون تحتانی مجہولہ وفتح دال مہملہ والف یعنی رنگ او مرکب از سیاہی وسرخی است اسم کٹکی۔

کراتاتکت بکسر کاف وفتح رائے مہملہ والف وفتح فوقانی والف وکسر فوقانی دوم وسکون کاف وفوقانی سوم اسم چرایتہ بمعنی تلخ۔

کرشنورنت بضم کاف ورائے مہملہ وسکون شین معجمہ وفتح نون وضم واو ورائے مہملہ وسکون نون دوم وفوقانی اسم بکرد چونکہ بار او سیاہ وگرد می شود لہٰذا باین اسم میخوانند۔

گردھساک بفتح کاف فارسی وسکون رائے مہملہ وفتح دال مہملہ وخفائے ہا وفتح سین مہملہ والف وکاف یعنی برگ باخال وخط مانند خال وخط پرہائے غلیواز اسم برگ بجھارنگی۔

کرہاٹک بفتح کاف و راے مہملہ و ہا و الف و فتح فوقانی ہندی و سکون
کاف دوم یعنی بار او سرخ آفتابے رنگ و گل زرد طلائی رنگ اسم بار و گل ہیند پھل
گرہجانجنی بفتح کاف فارسی و سکون را و فتح دال مہملتین و موحدہ و خفاے
ہا و فتح الف و سکون نون و فتح جیم و کسر نون دوم و سکون تحتانی یعنی چشم را روشن
مثل روشنی چشم زغن میکند اسم بارو و بہار و یو دانگری۔

کرشا بضم کاف و سکون راے مہملہ و فتح شین معجمہ و الف اسم کالا کوڑا۔

کرشپال باضافہ باے فارسی و الف و لام اسم اندر جو شیرین۔

کرتویدن بضم کاف و سکون راے مہملہ و فتح فوقانی و کسر واو و سکون تحتانی
مجہولہ و فتح دال مہملہ و سکون نون اسم ترائی تلخ بمعنی دافع امراض سر۔

کرتمالک بضم کاف و سکون راے مہملہ و فتح فوقانی و میم و الف و فتح لام
و سکون کاف و بدون کاف اسم املتاس۔

کرنٹک بضم کاف و فتح راے مہملہ و خفاے نون و فتح فوقانی ہندی
و سکون کاف یعنی خار دار اسم گل مہندی است۔

و کرد کورنہ نیز می نامند بضم کاف و سکون راے مہملہ و فتح واو و ضم کاف
دوم و سکون واو دوم مجہولہ و فتح راے مہملہ دوم و نون و ہا یعنی برگہاے دراز
و کنگرہ دار دارد۔

گرندہنین بکسر کاف فارسی و فتح راے مہملہ و سکون نون و کسر دال مہملہ
و خفاے ہا و کسر نون دوم و خفاے تحتانی و نون سوم یعنی گرہ دار اسم مردہ و
راسناے بزرگ است۔

کرناترانہ بضم کاف و سکون راے مہملہ و فتح فوقانی و الف و فتح فوقانی
دوم و راے مہملہ دوم و الف دوم و نون و الف سوم یعنی باریک است اسم ترا بمانا
نوشتہ اند۔

کرینلی بفتح کاف و کسر راے مہملہ و سکون تحتانی و کسر نون و سکون تحتانی

دوم وکسر لام وسکون تحتانی سوم یعنی مانند ابر نیلگون مے شود اسم درخت نیل۔
کرشن پھل بضم کاف ورائے مہملہ وسکون شین معجمہ وفتح نون وبائے فارسی وہا ولام یعنی بار سیاہ اسم تخم باپچی وکاموئی سیاہ وتکول۔
کرنی کارا بفتح کاف وسکون رائے مہملہ وکسر نون وسکون تحتانی وفتح کاف دوم والف وفتح رائے مہملہ دوم والف یعنی بصورت گوش فیل اسم ساگ امباڑہ۔
کرپورم بفتح کاف وسکون رائے مہملہ وضم بائے فارسی وسکون واؤ وفتح رائے مہملہ دوم وسکون میم اسم کافور۔
کرشن شیر شکھ بضم کاف ورائے مہملہ وسکون شین معجمہ وفتح نون وشین معجمہ دوم وسکون تحتانی ورائے مہملہ دوم وفتح شین معجمہ سوم وکاف ودوہا یعنی سیاہ ودافع تلخی بدن اسم اگر۔
گرندھی تگر بکسر کاف فارسی وفتح رائے مہملہ وسکون نون وکسر دال مہملہ وخفائے ہا وسکون تحتانی وفتح فوقانی وکاف فارسی دوم وسکون رائے مہملہ اسم بھوئین بیر۔
کوپور سلادہات بفتح کاف وسکون رائے مہملہ وضم بائے فارسی وسکون واؤ ورائے مہملہ دوم وکسر سین مہملہ وفتح لام والف وفتح دال مہملہ وہا والف وفوقانی اسم سلاجیت۔
کرتوا بفتح کاف ورائے مہملہ وسکون فوقانی وفتح واو والف اسم زلی۔
کربھنپاتنی بفتح کاف وسکون ورائے مہملہ وفتح موحدہ وخفائے ہا وکسر نون وفتح بائے فارسی والف وکسر فوقانی ونون وسکون تحتانی یعنی مسقط حمل زنان اگرچہ شش ماہہ وہفت ماہہ تا ہشت ماہہ ونہ ماہہ باشد اسم چناچرلا۔
کرشن پشپک بضم کاف ورائے مہملہ وشین معجمہ ونون وبائے فارسی وشین معجمہ دوم وبائے فارسی دوم وکاف یعنی سیاہ گل اسم دھتورۂ سیاہ۔
کرنجا بضم کاف فارسی ورائے مہملہ وسکون نون وفتح جیم والف یعنی بفقرا

د جوگیان واصل بخدا کند اسم کا سنجا۔

کریوالک بکسر کاف فارسی و رائے مہملہ وسکون تحتانی و فتح واو و الف وضم لام وسکون واو دوم و کاف یعنی دریگ کوہ پیدا میشود کوتروپرما۔

کرویرا بفتح کاف و رائے مہملہ و کسر واو و سکون تحتانی و فتح رائے مہملہ دوم و الف اسم کنیر سفید و سرخ است و بکاف عوض الف نیز آمدہ۔

کوشنرکتیک بضم کاف و رائے مہملہ و سکون شین معجمہ و فتح نون و رائے مہملہ دوم و سکون کاف فارسی و کسر فوقانی و فتح تحتانی و سکون کاف یعنی سیاہ و سرخ میشود اسم گمچی سرخ

کرشن کامبھوجی بکاف و رائے مہملہ و شین معجمہ و نون و فتح کاف دوم و الف و سکون میم و ضم موحدہ و خفائے ہا و سکون واو و کسر جیم و سکون تحتانی۔

کرشن پاکی بفتح بائے فارسی و الف و کسر کاف و سکون تحتانی ہر دو اسم گمچی سیاہ ست یعنی واقع بہت سیاہ۔

کرمی کھنانی بکسر کاف و سکون رائے مہملہ و کسر میم و سکون تحتانی و فتح کاف و خفائے ہا و فتح نون و الف و کسر فوقانی و سکون تحتانی یعنی کشندۂ کرم اسم پلاس۔

کرلموری بفتح کاف فارسی و رائے مہملہ و لام و سکون میم و فتح واو و کسر رائے مہملۂ دوم و سکون تحتانی یعنی بر بول سفید و بدبو غصہ میکند اسم ہینگن۔

کرودرا بضم کاف و رائے مہملہ و سکون واو و فتح رائے مہملۂ دوم و الف یعنی غصہ بر مرض میکند اسم بھوٹانکس۔

کرمی کھن بکسر کاف و سکون رائے مہملہ و کسر میم و سکون تحتانی و فتح کاف و خفائے ہا و سکون نون یعنی کشندۂ کرم اسم درخت پانگرہ۔

کرمبھا بفتح کاف و رائے مہملہ و سکون میم و فتح موحدہ و خفائے ہا و الف یعنی بسیار غصہ میکند و تلخ می شود۔

کرکشا بفتح کاف و رائے مہملہ و سکون میم و فتح موحدہ و خفائے ہا و الف

یعنی بسیار غصہ میکند و تلخ می شود۔

گرگشا بفتح کاف وسکون راے مہملہ وفتح کاف دوم وشین معجمہ والف یعنی سرفہ غرض اینکہ بر سُرفہ بسیار تلخ است غصہ مے کند ہر دو اسم اترن ونیز لفظ کرمبہا اسم پیلی وشتی است۔

کرشن جیرا بکاف وراے مہملہ وشین معجمہ ونون وکسر جیم وسکون تحتانی وراے مہملہ والف اسم سیاہ زیرہ۔

کرشنا بکاف وراے مہملہ وشین معجمہ ونون والف یعنی سیاہ اسم پلپل وفلفل سیاہ۔

کرودتریمیا بضم کاف وراے مہملہ وسکون واو وکسر فوقانی وراے مہملہ وسکون تحتانی وفتح میم والف یعنی شدت بادوکف وصفرا دور کند اسم جبیل۔

گجکنا نیزے نامند بفتح کاف فارسی وسکون جیم وفتح کاف ونون والف یعنی بیل فیل۔

گرندھیک بکسر کاف فارسی وفتح راے مہملہ وخفاے نون وکسر دال مہملہ وخفاے ہا وسکون تحتانی وکاف یعنی گرہ ہا دار واسم پپلامور است۔

کرمی جت بکاف وراے مہملہ ومیم وتحتانی وکسر جیم وسکون فوقانی یعنی برآرندہ کرم اسم باے برنگ۔

کرشن تلسی بکاف وراو شین ونون وضم فوقانی وسکون لام وکسر سین مہملہ وسکون تحتانی اسم تلسی سیاہ۔

کرشن کایتا بکاف والف وفتح تحتانی وسکون سین مہملہ وفتح فوقانی والف یعنی ہمہ اجزایش سیاہ نیز میگویند۔

کرشنارجاک بکاف وراے مہملہ وشین معجمہ وفتح نون والف وراے مہملہ وفتح جیم وسکون کاف یعنی براے دفع مرض مثل زہر مار سیاہ یعنی چنانچہ از گزیدن مار سیاہ حیات میرود آنچنان از خوردن این دو احیات مرض میرود اسم ریحان جبسی۔

کرالا نیز میگویند بفتح کاف وراے مہملہ والف وفتح لام والف دوم بمعنی سیاہ

مثل زاغ و دافع سیاہی دست ـ

کرشنولیکا نیز مے نامند بکاف و رائے مہملہ و شین معجمہ و نون و فتح واو و کسر لام مشدّدہ و سکون تحتانی و فتح کاف دوم و الف بمعنی سیاہ بیل ہندیان اکثر شاخہائے باریک را بلفظ دتی معتبر مے کنند ـ

کرشن مالا بکاف و رائے مہملہ و شین معجمہ و نون و میم و الف و لام و الف دوم نیز اسم اوست بمعنی سیاہ در چمنستان میشود ـ

گروتوم بضم کاف فارسی و رائے مہملہ و سکون واو و فوقانی و فتح واو دوم و سکون میم یعنی گرانی میکند و نزلہ مے آرد اسم مولی ـ

کرکٹم بفتح کاف و سکون رائے مہملہ و فتح کاف دوم و فوقانی ہندی و سکون میم اسم مولی خرد ـ

گرنجن بضم کاف فارسی و رائے مہملہ و سکون نون و فتح و سکون نون دوم یعنی یعنی دافع دوران سر اسم سوجنائے سرخ ـ

گرگھن بکسر کاف فارسی و فتح رائے مہملہ و فتح ہا و کاف فارسی و خفائے ہائے دوم و سکون نون یعنی دافع نظر بد و چشم بد اسم خردل سفید ـ

گرندھی پرنی بکسر کاف فارسی و فتح رائے مہملہ و سکون نون و کسر دال مہملہ و خفائے ہا و سکون تحتانی و فتح یائے فارسی و سکون رائے مہملہ دوم و کسر نون دوم و سکون تحتانی دوم یعنی بر برگ گرہ گرہ میباشد اسم کچور ـ

کرچورے بفتح کاف و سکون رائے مہملہ و ضم جیم فارسی و سکون واو و کسر رائے مہملہ دوم و سکون تحتانی اسم کٹور بھنڈی است ـ

کرودھن بضم کاف و رائے مہملہ و سکون واو مجہولہ و فتح دال مہملہ و خفائے ہا و سکون نون اسم قسمے از بھنڈے ـ

گربرچھدہ بفتح کاف و سکون رائے مہملہ و ضم موحدہ و فتح رائے مہملہ دوم و فتح جیم فارسی مشدّدہ و خفائے ہا و فتح دال مہملہ و وقف ہا یعنی بوئے مانند کافو

ومشک دارد وبسیار مقوی دل را خوش کند اسم عنبر۔

کرکٹا شیرشا بفتح کاف وسکون رائے مہملہ وفتح کاف دوم وفوقانی ہندی والف وکسر شین معجمہ وسکون تحتانی ورائے مہملۂ دوم وفتح شین معجمۂ دوم وکاف وہا یعنی مرض می برد مانند بریدن خرچنگ جہاز را اسم شنگرف است۔

کرپری بفتح کاف وسکون رائے مہملہ وفتح بائے فارسی وکسر رائے مہملۂ دوم وسکون تحتانی یعنی قطعہ قطعہ میشود اسم کھپری۔

کرمی کنچانیا بکسر کاف وسکون رائے مہملہ وکسر میم وسکون تحتانی وفتح کاف دوم وسکون نون وفتح جیم فارسی والف وکسر نون مشددہ دوم وخفائے تحتانی دوم والف یعنی کشندۂ کرم اسم نیلا تھوتھہ۔

کریکولا بکسر کاف فارسی ورائے مہملہ وسکون تحتانی وضم کاف وسکون واو مجہولہ وفتح لام والف یعنی در شکم رفتہ قے وغثیان آرد اسم انکولا۔

کرملیکا بفتح کاف ورائے مہملہ ومیم وکسر لام مشددہ وسکون تحتانی وفتح کاف والف یعنی برگہائے گل پنج عدد مثل انگشتان دست اسم گل چنبیلی۔

کروندابدو بضم کاف ورائے مہملہ وکسر واو وسکون نون وفتح دال مہملہ والف وموحدہ وضم دال مہملۂ دوم وسکون واو دوم اسم تنکمتا۔

کرمیجم جبت بکسر کاف وسکون رائے مہملہ وکسر میم وسکون تحتانی وفتح جیم وسکون میم دوم وکسر جیم دوم وسکون فوقانی یعنی کرمہا کہ در شکم پیدا شود میزند اسم لاک۔

گرکا بفتح کاف فارسی وسکون رائے مہملہ وفتح کاف والف اسم ہلیلہ۔

کرشن بچل بفتح کاف ورائے مہملہ وسکون شین معجمہ وبائے فارسی وہا ولام اسم ہلیلہ چون مقدار او یک کرش میشود لہذا باین اسم موسوم گشتہ۔

کرن پور بفتح کاف ورائے مہملہ ساکنہ وفتح نون وضم بائے فارسی وسکون واو ورائے مہملہ یعنی گل گوش شکل اسم گل اشوکہ۔

کرموک بفتح کاف وسکون رائے مہملہ وضم میم وسکون واو وکاف دوم اسم سپاری

کربورا بفتح کاف وسکون رائے مہملہ وضم موحدہ وسکون واو وفتح رائے مہملہ دوم والف اسم راکرولہ کلان۔

گرندھیلا بکسر کاف فارسی وفتح رائے مہملہ وسکون نون وکسر دال مہملہ وخفائے ہا وسکون تحتانی وفتح لام والف یعنی دافع گرہہائے پس گوش اسم ملو و لما۔

کرنروشن نیز میگویند بفتح کاف وسکون رائے مہملہ وفتح نون وضم رائے مہملۂ دوم وسکون واو مجہولہ وفتح شین معجمہ ونون دوم۔

کربرال بفتح کاف وسکون رائے مہملہ وضم موحدہ وفتح رائے مہملہ دوم والف وسکون لام یعنی بارگردوزرد رنگ اسم سپستان ست۔

کرندی پشپک اسم گل درخت مدی۔

کرشن سار بکاف ورائے مہملہ وشین معجمہ ونون وفتح سین مہملہ والف ورائے مہملہ یعنی مولد سوداو غایط سیاہ براند اسم درخت آروڑ۔

گروسار ہم می گویند بضم کاف فارسی ورائے مہملہ وسکون واو وسین مہملہ والف ورائے مہملہ یعنی دافع گرانی درآندۂ غایط۔

گروبھانڈا بفتح کاف فارسی وسکون رائے مہملہ وفتح دال مہملہ وموحدہ وخفائے ہا والف وسکون نون وفتح دال ہندی والف یعنی بیضۂ غلیواز اسم بار درخت جوی بسبب مشابہت باین اسم موسوم ست۔

گڑپشپ بضم کاف فارسی وفتح رائے ہندی وضم بائے فارسی وسکون شین معجمہ وبائے فارسی دوم یعنی گل شیرین اسم گل بولسری است۔

کرشنپاک پھل بکاف ورائے مہملہ وشین معجمہ ونون وبائے فارسی والف وکاف وبائے فارسی دوم وہا ولام یعنی بار پختہ سیاہ مے شود اسم بار درخت کرنکا

کرمروکہ بکاف ورائے مہملہ ومیم ورائے دوم مہملتین وکاف دوم وہا نیز میگویند یعنی مالیدن او بدست وپا مفید۔

کربرکا اسم بارگلے است هندی که بارش شبیه بکریلا مے شود و رنگِ او سیاه بود و نیز اسم باربول۔

کرپلی اسم پیلی ورشتی۔

کرشولی اسم نیلا تیگی۔

گرندهیلا اسم باربول۔

کرکاره و بفتح کاف وسکون رائے مهمله و فتح کاف دوم و الف وضم رائے مهمله وسکون واو بمعنی سر و اسم پیٹھه۔

کرکشچهدا بفتح کاف وسکون رائے مهمله و فتح کاف دوم وشین معجمه وجیم فارسی مشدده وخفائے ها و فتح دال مهمله والف یعنی دافع امراض دهن اسم برنکا۔

کرشن سرپ پریا اسم کیوڑه۔

کرندهی هندی اسم کهیل۔

کرو بهکم اسم سفید کلوا۔

کرشا اسم درخت سنبل وجست باید که گشته او سفید باشد نوشته اند

کرشنا اسم نیلا اجن۔

کرهی مرتا بکسر کاف فارسی و رائے مهمله وسکونِ تحتانی وضمِ میم وسکونِ رائے مهمله دوم و فوقانی یعنی گلِ کوه اسم گیرو۔

گرُے بضم کاف فارسی وکسر رائے مهمله مشدده وسکون تحتانی جهوله اسم ضان

گرُے بهل بکسر کاف فارسی و رائے مهمله وسکونِ تحتانی وبائے فارسی و ها و لام اسم گرگو کا یه است بفتح کاف فارسی وسکون رائے مهمله وضم کاف فارسی دوم وسکون واو و فتح کاف والف وتحتانی و ها۔

ماهیتِ آن بارے ست نرش و زمخت۔ افعالِ آن غایط برانند صفرا و باد و تپ و زهر دور کند۔

کرٹکا بضم کاف و فتح رائے مهمله وسکون فوقانی هندی و فتح کاف دوم

والف اسم سریانی یعنی مثل غنچہ دراز و نوکدار صنوبری شکل۔

گراہی پھل بکسر کاف فارسی و فتح رائے مہملہ والف وکسر ہا وسکون تحتانی وفتح بائے فارسی وخفائے ہا وسکون لام یعنی بار خوش مزہ اسم کویٹ۔

کرشنپاک پھل بضم کاف ورائے مہملہ وسکون شین معجمہ وفتح نون وبائے فارسی والف وفتح کاف وبائے فارسی دوم وخفائے ہا ولام یعنی بار پختہ سیاہ میگردد اسم کرونده کلان ست۔

کرمروا بفتح کاف ورائے مہملہ ومیم وسکون رائے مہملہ دوم وفتح دال مہملہ والف۔

کراملیکا بکاف ورائے مہملہ والف وسکون میم وکسر لام وسکون تحتانی وفتح کاف دوم والف دوم نیز میگویند یعنی ہر دو اینکہ دست را رنگ سرخ میکند و ترشی میشد

کرشن لوہ بکاف ورائے مہملہ وشین معجمہ ونون وضم لام وسکون واو وہا اسم آہن۔

کرشنا ایسم ویرم بکاف ورائے مہملہ وشین معجمہ وفتح نون وسکون الف وتحتانی وفتح سین مہملہ وسکون میم وکسر واو وسکون تحتانی دوم وفتح رائے مہملہ وسکون میم دوم یعنی در آہن سیاہ بہتر اسم فولاد۔

کرشنورنگ بکاف ورائے مہملہ وشین معجمہ ونون وفتح واو وسکون رائے مہملہ وفتح نون دوم وکاف دوم یعنی سیاہ رنگ نیز اسم فولاد۔

گریجم بکسر کاف فارسی ورائے مہملہ وسکون تحتانی وفتح جیم وسکون میم اسم خبث الحدید یکہ از کوہ برآید وسلاجیت۔

کرشٹنکٹ بضم کاف ورائے مہملہ وسکون شین معجمہ وفتح فوقانی ہندی وسکون نون وکسر کاف وسکون فوقانی ہندی دوم اسم خبث الحدید۔

کرشن تامک بکاف ورائے مہملہ وسین معجمہ ونون وفتح نون والف ومیم وکاف دوم اسم نمک سیاہ۔

کریتیم بضم کاف وسکون رائے مہملہ وکسر فوقانی وسکون تحتانی وفتح میم اول وسکون میم دوم یعنی ہا ضم بخش اسم ہیرالون و بمعنی عود خوشبوئی ہا اسم عود و لوبان۔
کرشنگم بیجم بکاف و رائے مہملہ و شین معجمہ و فتح فوقانی ہندی و کاف و سکون میم و کسر موحدہ و سکون تحتانی و فتح جیم و سکون میم اسم سرب۔

فوائد اسمائے کاف باسین مہملہ

کسوندی بفتح کاف وضم سین مہملہ مجہولہ وسکون واؤ و خفائے نون وکسر دال مہملہ وسکون تحتانی و ہنود ہم ہمین لفظ میخوانند مگر بفتح کاف وسین مہملہ وکسر واو وسکون نون وفتح دال مہملہ والف میگویند و در سنسکرت راج ورچہا بفتح رائے مہملہ والف وفتح جیم وضم واو و رائے مہملہ دوم وفتح جیم فارسی و خفائے ہا والف اسم مشترک است میان درخت املتاس و کسوندی زیرا کہ در صورت مشابہ اوست بمعنی سردار درختان و پیت پشت بکسر بائے فارسی وسکون تحتانی وفتح فوقانی وضم بائے فارسی دوم وسکون شین معجمہ و بائے فارسی سوم یعنی گلش زرد و کاس گھن بفتح کاف والف وفتح سین مہملہ وکاف فارسی و خفائے ہا وفتح نون یعنی کف وسرفہ میزند وکسمرد کھا بفتح کاف وسین مہملہ و میم وسکون رائے مہملہ وفتح دال مہملہ وکاف دوم وہا والف اسم است سے نامند۔

ماہیت آن نہالے است قایم بر یک تنہ کہ نہایت درازی تنہ او نیم گز یا کم و زیادہ میشود و شاخہایش باریک شود و از ہر چہار طرف میروید و درازی روئیدگی او تا بقد آدم ہم میرسد بلکہ در زمین نرم و قریب آب درخت میشود برابر درخت املتاس و برگش مشابہ برگ سنا و املتاس و درشت و بر بو بعد از مالیدن سخت و بر دو قسم است

نزد ماده تر را برگ دراز بادامی شکل و ماده را برگ عریض و این نیز بر دو صنف است
صنفی گلش زرد مانا بگل دهادره و صنف دوم را گل و شاخها وغیره همه سیاه که
این را کالی کسوندی میگویند و پس ازان بار دهد غلافی دراز و کج و باریک مثل
تخم کرمالا اما ازان خورد تر و چون پھلی او خشک گردد صدای خوش دهد از جنبانیدن
مزاج او گرم و خشک یا تر در دوم و نزد بعضی معتدل و قیاس فقیر محقق
آنست که گل او قریب باعتدال و بیخ او گرم و تر و تخم او خشک در اول و سوم و برگ او
در دوم و مزهٔ او اندک تیز و تلخ و مزادار و بوی زهیم دارد ـ
افعال آن خوردن ناخورش برگهای نرم او دافع تپ و باد و کف و کرم
شکم و سرفه خشک و بلغم و ضیق و سرفه رطوبی و مقوی هاضمه و سبک و وقت هضم تیز گردد
و تشنگی و سوزش بدن دور نماید و مضمضه طبیخ جمله اجزای او دندان را محکم گرداند و غرغرهٔ
او آواز را صاف کند و جهت استسقا و تپ های بلغمی نافع و فرش کردن برگ تازهٔ
او گرم کرده در خانه حمام گرم و غلطانیدن مستسقی بران و صاحب درد مفاصل و ریاح
تمام بدن را نیز نفع عجیب می کند و فقیر آب برگ کسوندی که از طبیخ سبک گرفته باشد
شهد یار کرده با خت رسکپور و سرخ جهت وجع مفاصل داده بسیار مفید شد
و هم برای درد مفاصل و عرق النسا و درک در حم و درد سر و خفقان سوداوی با
بعضی مناسبات بشربا مفید و سعوط عصارهٔ آن مفتح سدد خیشوم و تر کردن او در شراب
باعث شدت اسکار و ضماد او مجفف قروح سعفه مزمنه موسخه و قطور عصارهٔ او باشیر
مسکن درد گوش و چون برگ آن را خشک نموده آس کرده با آرد گندم نان تنک پخته
بروغن کنجد چرب نموده بخورد و روغنیکه ازو بچکد در گوش اندازد و شبکوری پر دو گل او
نیز با آب بسایند و یکهفته نهار بخورند شبکوری دفع گردد و ناس گل او مبصر و سع سوده
و ضماد او نیز بشب کوری و آشوب چشم بلغمی مفید و اخلاط از دماغ فرود آرد و پخته
خوردن گل سرفه و ضیق و باد دور کند و گرم ست و بار او اگر بریان کرده بخورانند فادزهر
کژدم و تخم بریان کردهٔ او شکم به بندد و غیر بریان مسهل و مخلص از هر سم حار و بارد

دبار و بیخ وگل او غلولها بستہ زوبرد و بعد از ساعتے قے کند و فع ضرر سم موئے شیر
کند و تریاق ست در حق او و گویند کہ چون او را انخایند و سفل او بر موئے شیر بیند از ند
فی الحال گداز و فاسد گردد و نیز میگویند کہ بیخ و تخم او نزد ہر کہ باشد مار بر و سبقت
نکند و اگر او را بیند حرکت نکند و پوست بیخ او خشک کردہ باریک سائیدہ با شہد مخروج
کردہ مقدار دو درہم وقت نماز دیگر بخورد و یک کاسہ شیر مادہ گاؤ عقب آن
بنوشد و چون شب شود نیم وزن آن در دہن گیرد و بمجامعت مشغول شود امساک
آرد و بیخ قسم سیاہ در آب لیمون سودہ در چشم کشد یرقان العین دفع شود و نیز
خورانیدن سودۂ او در آب لیمون تا بمقدار یک و نیم تولہ جہت استسقاء مع الاسہال
مجرب و ممتحن فقیر است دختر چہار سالہ را استسقا و اسہال بود ہمیں علاج یا درار کثیر
صحت یافت ولیکن باید کہ تا حین استعمال او غذا دال تور و خشکہ بے نمک باید
کہ سریع الاثر است و چون قدرے از ان با چند دانہ فلفل نرم سودہ چرب ساختہ
بمار گزیدہ بخورانند شفا یابد و ضماد بیخ تازہ و سودۂ آن با صندل جہت قوبا نافع
و ہمچنین ضماد نرم سودہ و گرم کردہ آن جہت اوجاع مفاصل سودمند کسوندی مضر
و مصدع محرورین و مصلح آن لیمو و گل نیلوفر است۔

کستوری[1] بفتح کاف و سکون سین مہملہ و ضم فوقانی و سکون واو و کسر رائے مہملہ
و سکون تحتانی اسم مشک است و در سنسکرت گندہ ہیی بفتح کاف فارسی و سکون
نون و فتح دال مہملہ و خفائے ہا و کسر واؤ مجہولہ و سکون تحتانی و کسر نون و سکون تحتانی
دوم یعنی بسیار خوشبو و رنگ سیاہ دارد و دیومکھیا بکسر دال مہملہ و سکون تحتانی و فتح واؤ
و ضم میم و کسر کاف مشددہ و خفائے ہا و تحتانی و الف یعنی بدیوان پسند است و در
بعضے نسخ دیومکشا بشین معجمہ و الف آمدہ و نابھیچا بفتح نون و الف و کسر موحدہ
و خفائے ہا و سکون تحتانی و فتح جیم فارسی و الف یعنی پیدائش ناف ست

[1] کستوری۔ (اردو) کستوری۔ مُشک۔ (سنسکرت) کستوری۔ (عربی) مسک۔ (فارسی) مُشک۔
(بنگالی) مرگ نابھی۔ (مرہٹی) کستوری۔ (گجراتی) کستوری۔ (انگریزی) مُسک۔ (پنجابی) مشک ناف۔

ومرگنابھی بضم میم وسکون رائے مہملہ وفتح کاف فارسی ونون والف وکسر موحدہ وخفائے ہا وسکون تحتانی یعنی نام جانورے ست بدو قسم نر و مادہ ومرگد بضم میم وسکون رائے مہملہ وفتح کاف فارسی ومیم ودال مہملہ یعنی مستی آن جانورے ست دور یاچھیو ابفتح دال وسکون رائے مہملتین وفتح بائے فارسی والف وفتح جیم فارسی وسکون تحتانی وفتح واو والف ومرگانڈجہا بضم میم وسکون رائے مہملہ وفتح کاف فارسی والف وسکون نون وفتح دال ہندیہ وجیم وہا والف یعنی مادہ آنرا ازناف بشدت برمے آید وخون ازآن جاری میشود ونررا ازخصیہ برمی آید میگویند۔

ماھیت آن مادہ خون غزالے ست کہ طبیعت بسوے ناف آنہا دفع میکند وچونکہ درآنجا مستحکم باشد وپختگی یافت ایذا میرساند وخارش میکند آن غزال پس قصد میکند بسوئے سنگہا کہ بآفتاب گرم وحار شدہ باشد وبآن می خارد ولذت می یابد پس منفجر میگردد وبرآن سنگ روان میگردد مانند انفجار خراج ودمایل چونکہ بتمامہ ازنافہ برآید مندمل میشود وبازمرتبہ دوم دفع می کند زطبیعت مواد خون راوجع میشود وہرگاہ کہ آن خون خشک شدہ وہوائے خارجی درآن اثر کرد خوشبوئی آن ظاہر میگردد وپس مردمان آن نواح میروند وجستجو می کنند ومے یابند خون خشک برسنگہا وتراشیدہ گرفتہ درنافہائے کہ ازغزالان دیگر گرفتہ باشند دران میکنند وہیچ فرق نیست درغزالان ما وغزالان مشک نہ درصورت ونہ درشکل ونہ دررنگ وشاخ مگر اینکہ غزالان مشک را دو ناب برآمدہ ازفکین ومشقتب بدرازی یک شبر کم وزیادہ ازان می باشد وبعضے مردم آنرا ازتیر شکار مے کنند ونافہ آنرا بریدہ میگیرند مگر این خام است بران بوئے زشت مے باشد چون کہ زمانے بماند بوئے او مستحیل بہوا شدہ مشک میگردد وسبیل این مثل سبیل میوہ است کہ ازدرخت خام گرفتہ باشند کہ درآن رطوبات فضلیہ ماندہ باشد واستحکام ونضج طبعی نیافتہ

مزاج او گرم دردوم وخشک درسوم **افعال** آن کف وبادوقتے کہ بعد طعام شود وکلانی شکم وپاندروگ دکونلہ وسرفہ وضیق دورکند وبسیار سبک است ومزہ

تلخ وزمخت وتیز واند کے شور وار دو در باه قوت و در مباشرت خوشی ولذت بخشد وکرم
دفع کند وبوئے او فرحت آرد وخارش را زائل نماید وبسیار سبکی بدن ازو حاصل شود
ودہن رامزہ دہد وخوشبو کند واشتہا دمنی افزاید وتپ لرزہ ببرد وباصرہ را روشن سازد
وبہق را دور کند وسُدہ ہا بکشاید وباد وتپ وکف وفربہی مفرط وپرمیو وسیلان منی وتپ
ونحوست دور کند واز نزدیک داشتن حُسن بیشود وآرام دہد وقوت جوانی بخشد وعلی الدوام
باید خورد کہ بمردان بسیار خوب است مضر دل ودماغ ومُصلح وے کافور باشد
وسُغزال آنرا کستور بامرگ مے نامند گوشت نراو شیرین وسُبک ومشتہی ونفاخ
وماۂ او سرد ودافع تپ وسرفہ وفساد خون وضیق نفس نوشتہ اند۔

کستوری کلہ بکاف وسین مہملہ وفوقانی وواو ورائے مہملہ وتحتانی وفتح کاف
دوم ولام وہا یعنی ازمشک مے چکد اسم وہتورہ۔

کستمبر بضم کاف وسکون سین مہملہ وضم فوقانی وسکون میم وضم موحدہ وسکون
رائے مہملہ اسم کشنیز تر است یعنی بر زمین روید۔

کسیس[1] بفتح کاف وکسر سین مہملہ وسکون تحتانی وسین مہملہ دوم اسم زاج است
وہندیان آن را کاشیشم بزیادتی الف بعد کاف وہر دو شین معجمہ ومیم در آخر کلمہ
مے گویند ودر سنسکرت پاسکم بفتح بائے فارسی والف وسکون میم وضم سین مہملہ
وفتح کاف وسکون میم ودوم اسم است وکیسرلوم بکسر کاف وسکون تحتانی وفتح
سین ورائے مہملتین وسکون میم وفتح لام وواو وسکون میم یعنی زرد دانہ ہائے کلان
ونمکین میباشد مے نامند واقسام او بسیار ست چنانچہ تفصیل آن از کتب یونانیہ
ظاہر است وبھنگری نیز از قسم زاج ست کہ آنرا ہندیان پشپکاشیشم بضم بائے فارسی
وسکون شین معجمہ وفتح بائے فارسی دوم وکاف والف وسین معجمہ وتحتانی وشین معجمہ دوم
ومیم ودوینالی بفتح واو وکسر نون مشددہ وخفائے تحتانی وفتح میم والف وکسر لام وسکون

---

[1] (اردو) کسیس۔ (سنسکرت) کاشیس۔ (عربی) زاج اخضر قلقند۔ (فارسی) زاج سبز۔ (بنگالی)
دہاتو کاسیس۔ (مرہٹی) ہیرا کس۔ (گجراتی) ہیرا کسی۔ (لاطینی) فرائی سلفس۔

تحتانی دوم یعنی رنگ سفید دارد نسم پشم بفتح نون وسین مہملہ وسکون میم وضم بائے فارسی وسکون شین معجمہ و فتح بائے فارسی دوم وسکون میم یعنی گل چشم را ہر دو نیز ہموم بکسر نون وسکون تحتانی و فوقانی و فتح رائے مہملہ وضم موحدہ و خفائے ہا وسکون واو و فتح شین معجمہ و نون دوم وسکون میم یعنی چشمان را خوب ست۔

مزاج مطلق آن گرم و خشک تا آخر سوم۔

افعال آن کسیس را زمخت و ترش و شکننده و قوت باد ہا و بسیار سہلے سمی چشمہا و دمامیل و کلو و پہتکری را دافع امراض چشم و زیبا کننده چشمان و فایده بخشش سمیت دنبل کلو و کف و باد نوشتہ اند۔

کسیرو[1] بفتح کاف و کسر سین مہملہ مجہولہ وسکون تحتانی وضم رائے مہملہ وسکون واو و بزیادتی کاف و میم ہم آمده یعنی کسیرو کم اسم مشترک است میان کند باغی و دمپہ گڈہ و کسیر و کا باضافہ الف عوض میم اسم قسمے از موتہہ است یعنی مانند تخم کنار۔

کسم بضم کاف وسین مہملہ وسکون میم اسم مطلق گل و در عرف عام اطلاق او بر گل معصفر خاص شده۔

کسمبان بضم کاف وسکون سین مہملہ و فتح میم و موحده و الف وسکون نون یعنی گل راست مثل تیر اسم قلم سفید یا دیول

کسمبل بضم کاف وسین مہملہ وسکون میم و فتح موحده و لام یعنی سیاه گل اسم دار ہلد

کسمبیک بضم کاف وسین مہملہ وسکون میم و کسر موحده وسکون تحتانی و فتح کاف اسم گل پاٹلی۔

کسماریکا بکاف وسین مہملہ و میم و الف و کسر رائے مہملہ وسکون تحتانی و فتح کاف دوم و الف اسم گل کنڈلی۔

---

[1] کسیرو۔ (اردو) کسیرو۔ (سنسکرت) کسیرو۔ (بنگالی) کیشو۔ (مرہٹی) کچرا۔ (گجراتی) کسیلان۔ (تلنگی) اٹی کوتی۔ (لاتین) اسکری پس کیسور۔

کسادم بکاف وسین مہملہ ومیم والف وفتح دال مہملہ وسکون میم دوم یعنی خوشبو اسم ساذج ۔

کس پھینا بفتح کاف وسین مہملہ وکسر بائے فارسی وخفائے ہا وسکون تحتانی وفتح نون والف اسم بام بمعنی درجائے جمع شدن کف آب بخوبی میشود ۔

کسمبہاکنی بضم کاف وسکون سین مہملہ وفتح میم وموحدہ وخفائے ہا والف وکسر کاف ونون وسکون تحتانی یعنی گل سرخ اسم پوتی است ۔

فوائد اسمائے کاف باشین معجمہ

کش بفتح کاف وسکون شین معجمہ غذائے است از گندم واندکے دال نخود وگوشت وروغن ومصالح مہرا پختہ باشند لزج ونفاخ ودیر ہضم ۔

کشاملیکا بفتح کاف وشین معجمہ والف وسکون میم وکسر لام وسکون تحتانی وفتح کاف دوم والف یعنی درخت خوشبو وترش گل ۔

کش ورچھا بفتح کاف وشین معجمہ وضم واؤ ورائے مہملہ وفتح جیم فارسی وخفائے ہا والف یعنی درخت خوشبو وترش وزمخت ہر دو اسم درخت انباڑی یعنی آمڑہ ۔

کشاملوملدل بفتح کاف وشین معجمہ وسکون الف ومیم وضم لام وسکون واؤ مجہولہ ومیم دوم وفتح لام دوم ودال مہملہ وسکون لام سوم یعنی گل زمخت وترش دارد اسم برگ وگل تمر ہندی است ۔

کشلوہ بضم کاف وشین معجمہ وفتح لام ودواو وہا یعنی نرم وملایم اسم کاہ دوب است

کشٹگھن بضم کاف وسکون شین معجمہ وفتح فوقانی ہندی وکاف فارسی وخفائے ہا وسکون نون یعنی امراض جلد یہ را ہیزند اسم درخت برنکا بمعنی دافع بیماریہائے جلد وکہیر دک ۔

کشادی پھل یعنی بار زمخت۔
کشائی پشپ یعنی گل زمخت وتیز اسم وارد۔
کشایکھہ بکاف وشین معجمہ والف وتحتانی وکاف دوم ودو ہا اسم لانک است بمعنی زمخت۔
کشارنکا بکاف شین معجمہ والف وفتح رائے مہلہ وخفائے نون وفتح کاف فارسی والف بمعنی زمخت اسم لانک۔
کشاجیوا بکاف وشین معجمہ والف وفتح جیم فارسی وسکون تحتانی وفتح واؤ والف بمعنی زمخت آرد اسم راکر دولہ خرد۔
کشپشم اسم گل کنول است۔

فوائد اسمائے کاف باکاف

کلکوڑی بفتح کاف اول وضم دوم وسکون واو وفتح رائے ہندیہ والف مقصورہ وکلرول ہم می نامند وکاف اول مفتوح دوم ساکن وضم رائے مہلہ وسکون واو ولام وہندیان آنرا انگاگرا بفتح اول ومد آن وخفائے نون وفتح کاف فارسی والف وفتح کاف ورائے مہلہ والف وکرکوٹکی بفتح کاف وسکون رائے

(کریلا وحشی) دیگر اسماء حسب ذیل است۔ (س) پیت پسپی۔ مہا جالی۔ پیت پسپا مہاجالی لیکا۔ آدندھیا۔ بوڈھاجاتی۔ منوڈنا۔ منس وینی کھیٹ سا۔ کگونڈا۔ (بنگ) پھل مساک۔ وسینس۔ کاکرول۔ (مر) کانٹلی۔ (گج) کنٹولی۔ (کلا) میماڈیکا ڈایو ایکا۔ (تل) آگوڑکر۔ (ملیباری) ونڈساول۔ (ترکی) کادگلیالا۔ (تامل) ایگاڑولی۔ (دکن) مڈوا گاڈ۔

مہملہ وضم کاف دوم وسکون واو وفتح فوقانی ہندی وکسر کاف سوم وسکون تحتانی
اسم مشترک است میان لکوڑا وترائی تلخ بمعنی دافع سفیدی بول وغلظت وبدی
آن ودوا ایشیچا بفتح واو والف وسکون تحتانی وکسر شین معجمہ وسکون تحتانی دوم وفتح
جیم فارسی والف یعنی آرام دہندہ وکنکشات بفتح کاف وخفائے نون وفتح
کاف دوم وشین معجمہ والف وفوقانی یعنی مانند کریلاست وپھلپورک بفتح بائے
فارسی وخفائے ہا وفتح لام وضم بائے فارسی دوم وسکون واو وفتح رائے مہملہ
وکاف یعنی بارا واندک گرد وپراز تخم ہائے سرخ مے باشد میگویند۔

ماہیت آن بار رستنی است بیارہ دارد وریشہ میکند وبرہمسائے خود
مے پیچد وشاخہائے باریک وکوتاہ ودراز بسیار میکند ودر ایام اوایل مرگ
نشو ونما میکند ودر ہر سال مستانف است وتا شش ماہ میماند پس از ان خشک
وفاسد میشود وبیخش در زمین میماند برگ او فی الجملہ ماننا برگ انگور لما از ان
خرد تر ومشقق وباکنگرۂ باریک وباز غبیت وخشونت وگل او مانند گل کریلا وانبوہ
وبار او گرد واندک طولانی وبالایش خار دارد در خامے سبز وبعد رسیدن زرد
وسرخ میگردد واندرون او تخمہا مانند تخم کریلا ومردمان ہندی بسبب کثرت مشابہت
او بکریلا این را ہم از قسم آن شمردہ اند لیکن صحیح آنکہ غیر کریلا بود وقسمے از لکوڑا کہ
باسم بانجہ لکوڑا موسوم است مشابہت در رویدگی ہمہ اجزا دارد اما بار نمے دہد ولہذا
باین اسم مسمی گشتہ زیرا کہ بانجہ عاقر را گویند وبیخ ہر دو گرد مانند شلجم وظاہر آن سیاہ
وباطن سفید اما بیخ بانجہ لکوڑا درازی دارد وبزیادتی ہندیان مسموع شدہ بیخ بانجہ
لکوڑا را ورقہا نمودہ خشک کردہ مے فروشند وکنٹول ہمان است وبیخ قسم اول
زود خراب می شود وبالائے آن بحال معلوم میشود واندرون آن خاکستری شود ودر
کتب ہندیہ دیدم کہ بانجہ لکوڑا را اکوڑسال بضم کاف وسکون واو وفتح رائے ہندیہ
وسین مہملہ والف ولام یعنی جائیکہ گلہ گاوان باشد در آنجا اکثر پیدا میشود وکدکا
بضم کاف ودال ہندیہ مشددہ وسکون واو یعنی بانجہ کریلا مے گویند ودر سنسکرت

آرام شیتلا بمد الف و فتح رائے مہملہ و الف و فتح میم بکسر شین معجمہ و سکون تحتانی و فتح فوقانی و لام و الف یعنی در دشت سے شود و سرد است و در بعضے نسخ آرام شیتلا بیک لفظ آمدہ و دیو گند ہک بکسر دال مہملہ و سکون تحتانی و فتح واو و کاف فارسی و سکون نون و فتح دال مہملہ و خفائے ہا و فتح کاف یعنی رنگ زرد دارد و دافع مرض است و گرم تکھا بضم کاف فارسی و فتح رائے ہندی و میم و سکون رائے مہملہ و فتح فوقانی و کاف و ہا و الف یعنی دشمن قند است و اداک پشپی بفتح ہمزہ و دال و واو و الف و سکون کاف و ضم بائے فارسی و سکون شین معجمہ و کسر بائے فارسی دوم و سکون تحتانی یعنی گل او زرد و تنک مے باشد و کاروبیچا بفتح کاف و الف و فتح رائے مہملہ و کسر واو و سکون تحتانی و فتح جیم فارسی و الف یعنی مثل کریلا می باشد میگویند۔

مزاج بارکلوڑا معتدل مائل باندک گرمی و تری و بخیش ہم بدستور و بار تریاقیت

افعال آن بار او اندک تلخ و شیرین و بیخ او نیز بدستور دافع جمیع امراض و قطور عصارۂ او در گوش و در آن را زائل کند و دافع تپ و کف و باد آرزدی طعام و در گوشت یا روغن و پیاز و مصالح پختہ خوردن بسیار لذیذ و نافع بواسیر و تریاق سموم و جہت سرفہ و تپ مزمنین و درد پہلو و درد گردہ آزمودہ و بیخ او نیز بامراض مذکورہ بامتحان راقم رسیدہ و چون در روغن گاؤ بریان کردہ روغن مذکور در بینی صاحب شقیقہ چکانند فی الفور نفع مے بخشد و کرم بینی ہم مے کشد و بیخ بانجہ کلکوڑہ تیز و اند کے شیرین است سرفہ و سردی و صفرا و بول شیرین دفع می کند و نیز دافع فساد زہر و جوشش ساری و زہر باد و محلل اورام غلیظ و فاد زہر جانوران گزندگان است و نیز در کتب ہندیہ بنظر راقم رسیدہ کہ بیخ لکوڑی و تخم دودہی و تخم توری تلخ و نائی بار کہ ہندی سودہ بخورند ہمہ انواع دمامیل و زہر مار و گزدم را بہر دو معجون بار و پوست لکوڑی بخورد انواع بہق و برص و پھنسی را نافع و بیخ لکوڑی ربع درہم با چہار درہم قند یار کردہ ہر روز این مقدار تا یک ہفتہ بخورد نار و ہا دفع شود و راقم صندل سودہ او تا یک تولہ علی الصباح خورانیدم شخصے را کہ از مدت دہ سال سنگ گردہ و درد آن و درد پہلو داشت ہمہ عوارض او دفع شد و تولید سنگ منع گردید۔

ککڑی[1] بدو کاف اول مفتوح دوم ساکن وکسر رای ہندیہ وسکون تحتانی بعربی قثاء وبفارسی خیار وہنودان آنرا دوسا بضم دال مہملہ وسکون واو مجہولہ وفتح سین مہملہ والف ودر سنسکرت ترپسم بفتح فوقانی وسکون رائے مہملہ وضم بائے فارسی وفتح سین مہملہ وسکون میم یعنی مغز او بسیار سرد است وموتر لنچیوا بضم میم وسکون واو وفوقانی وفتح رائے مہملہ ولام وسکون نون وکسر جیم فارسی وسکون تحتانی وفتح واو دوم والف یعنی کمیز بسیار می آرد وگجدنت پھل بفتح کاف فارسی وجیم ودال مہملہ وسکون نون وفتح فوقانی وبائے فارسی وخفائے ہا ولام یعنی دراز وسفید وگندہ مثل دندان فیل میشود وقسمے ازان کہ انرا ملدوسا بضم میم وسکون لام ودال مہملہ وواو وسین مہملہ والف وکرکارکی بفتح کاف وسکون رائے مہملہ وفتح کاف دوم والف وضم رائے مہملہ وکسر کاف سوم وسکون تحتانی یعنی سردے میکند ودر بعضے نسخ کرکوٹکی بکاف ورائے مہملہ وضم کاف دوم وسکون واو وفتح فوقانی ہندی وکاف سوم وتحتانی آمدہ بحذف واو وکاف سوم ہم آمدہ یعنی کرکٹی معنی این لفظ اینکہ سردی کردہ بادپیدا مے کند وکنٹکورواروپھل بفتح کاف وسکون نون وفتح فوقانی ہندی وضم کاف وسکون واو ورائے مہملہ وفتح واو دوم والف وضم رائے مہملہ دوم وسکون واو وبائے فارسی وہا ولام ودر بعضے نسخ بحذف کاف ونون وفوقانی ہندی وکاف دوم وبزیادتی ہمزہ مضموم عوض کاف دوم ہم آمدہ وراج پتری بفتح رائے مہملہ والف وفتح جیم وضم بائے فارسی وسکون فوقانی وکسر رائے مہملہ وسکون تحتانی یعنی دختر بادشاہ وروسا بضم رائے مہملہ وسکون واو وفتح میم وسین مہملہ والف یعنی بازغبت باریک است ودیالپتریکا بکسر واو وخفائے تحتانی والف وفتح لام وضم بائے فارسی وسکون فوقانی وکسر رائے مہملہ وسکون تحتانی وفتح کاف والف یعنی خط وخال بروشل خط وخال بچہ مارے باشد می گویند۔

ماہیت آن مشہور واز جملہ بیل وبیارہ وبردو نوع ست یکے بزرگ ودراز

---

[1] ککڑی - (اردو) ککڑی - پھوٹ ککڑی - (پنجابی) پھٹ - تر ککڑی - (سنسکرت) کرکٹی - (بنگالی) کانکڑ - کھیرا - (مرہٹی) کاکڑی - (تلنگی) دوس کایا - (عربی) قثاء (فارسی) خیارزہ وخیار دراز - خیاریہ - (انگریزی) کوکمبر -

وضخیم اللحم در اوایل فصل بهار میرسد خامش سبز و چون برسد زرد و یا سفید و خوشبو واندک
ترش مایل بشیرینی مے شود و این را پھوٹ مے نامند و دوم سبز با خطوط و از ان کوچک تر
و تخم دران بیشتر و لحم کمتر و اکثر هر دو را در زراعت جوار سفید و زر میکارند ـ

مزاج هر دو نزد هندیان هم سرد و تر اما سردی پھوٹ بسیار ـ

افعال آن قسم اول ادرار مے کند و حبس و قسم دوم تقطیر بول را مفید کف
زیاده کند و پختۂ هر دو مولد صفرا و خام او دافع صفرا و نیم پخت فزایندۂ کف و صفرا و نیز
خام هر دو را بعنوان ترکاری پخته خوردن دافع صفرا و محدث سردی و مسکن تشنگی و مدر بول
و بیماریهای فساد آن را دور نماید و سنگ گرده و مثانه بشکند و بول شیرین و غلظت
آن را هم دور نماید و همیشه خوردن او کف و باد پیدا مے کند و ترکاری خشک او خوردن مزه
میدهد و غایط صاف کند و مشتهی و دور کنندۂ بلغم که از بران آید و ثقل و باد و صفرا زایل کند
و رسیدۂ هر دو دافع تشنگی و سوزش و پخته آنکه از زراعت جوار بهم رسد مدر بول
و بعضے از ان تلخ و بعضے شیرین می باشد مزه میدهد و فربهی آرد مولد کف و باد و فزایندۂ
منی و دور کنندۂ پرمیو و کچھوٹ را مولد باد و کف و مسقط اشتها و معرق و دافع صفرا
و تپ صفراوی و فربهی آورد و گران و معطش و قاتل کرم شکم نوشته اند والد ماجد مغفور
مسکن حرارت و صفرا و لاکن مستعد عفونت و مولد تپها و پختۂ او زود تر آرزوے فساد
نماید و شموم او مانع غشی و مسکن تشنگی و موافق مثانه و مدر و ملین و مصلحش عسل ارقام فرمودند
و نیز محرر است که بستانی و زرعی و صحرائی میشود بستانی آنکه از آب دولاب شود و آن شیرین
و دیر هضم و دافع صفرا و حرارت و علل مثانه و دران سرو تفریح آورد لیکن زیاده نباید خورد که مورث
غیشوم است و زرعی آنکه در زراعت جوار و گندم و غیرهما از آب باران شود و در تابستان
و زمستان در زمین تر میشود و آن در شیرینی رسیده می شود صفرا را اطفا مے کند و خون فاسد
دور کند و یرقان بلکه تپ هم دفع کند و صحرائی در نفع از هر دو کمتر و مصلح اقسام ثلثه زنجبیل
و فلفل و نمک است و در بعضے کتب مصلح ککڑی زرد و پخته پیاز نوشته اند و ترش و تلخ از ان
هر دو مضر امزجه صفراویه ـ

کلکرونده[1]. بحسب شهرت بفتح کاف اول و بہ تحقیق بضم آن وسکون کاف دوم وضم رائے مہملہ و فتح آن نیز وسکون واو وخفائے نون و فتح دال مہملہ و وقف ہاو با الف گویند که اسم اکماذریوس است و بعضے کمافیطوس میدانند و ہندیان آنرا اککا پالا بضم کاف اول و فتح کاف دوم مشدده والف و فتح بائے فارسی والف و فتح لام والف یعنی برگ سگ و در سنسکرت پتاکھی بکسر بائے فارسی و فتح نون والف و کسر کاف وخفائے ہا وسکون تحتانی نام است و ہم بمعنی سنگ آمده و شبیت جیونہان بکسر سین مہملہ وسکون تحتانی و فتح فوقانی و کسر جیم وخفائے تحتانی و واو و نون و فتح ہا والف وضم نون یعنی برگش مانند شکل زبان سگ و تنک و نازک و سفید بسوئے پشت میباشد و موہنی بضم میم وسکون واو و کسر ہا و نون وسکون تحتانی یعنی از دخان شیاطین و دیوان می گریزند و مدہوپرنیکا بفتح میم وضم دال مہملہ وخفائے ہا وسکون واو و فتح بائے فارسی وسکون رائے مہملہ و کسر نون وسکون تحتانی و فتح کاف والف یعنی برگ او مانند برگ مہوه می شود و در بعضے نسخ وتاپتریکا بفتح واو و فوقانی ہندی والف و فتح بائے فارسی وسکون فوقانی و کسر رائے مہملہ وسکون تحتانی و کاف والف یعنی برگ او مانند برگ درخت تر میشود میگویند

ماهیت آن نہالے ست بعضے قایم تا یک گز بلند و مشابہ بہ نبات تمباکو مے شود و بعضے مسطح بر زمین و شاخہای کند باریک و تمام اجزا بار غبیت و ژولیدگی او در تمامی زمین ہند در موسم برشکال میشود و تا آخر زمستان میماند و در ہر سال مستانف میگردد و برگ او بہن بسوئے اعلیٰ و باریک بتدریج تا مابین و اطراف او کنگره دار و سبز مائل بسفیدی فے الجملہ مانا بہ برگ تمباکو و از ان کوچک تر و بعضے را برگ مائل بزردی وانہ وسط آن شاخے بر آید فی الجملہ از دیگر شاخہائے گنده که آنرا گل میشود و آنرا چہار قسم است سفید گل و زرد و تیره و سرخی مائل و بعد شگفتن گل ریشہ سفید پنبہ اسامی کند که آن ظرف او ست و در آن ظرف تخمہائے باریک و سیاہ میشود و آنکہ استاده باشد نر است و آنکہ مفروش

---

[1] کلکرونده۔ (اردو) ککرونده۔ (سنسکرت) کوکنوندر۔ (عربی) کمافیطوس۔ (بنگالی) کوکرمونا یا کرکرشونکا۔ (مرہٹی) کوکرونده۔ (گجراتی) بوڑیو کلار۔ (پنجابی) ککڑ چھڈی۔ کوکر چھڈی۔

بود مادہ و ہر دو بدبو و تیز مزہ باندک تلخی و بعد مالیدن او از دست کمال بدبوئی ظاہر حتی اکہ
باعث غثیان میشود و بیخش باریک و سفید و بے طعمے غالب۔

مزاج او گرم و خشک در دوم تا سوم و ہندیان او را در این مرتبہ سرد میدانند

افعال او مفتح و محلل و مدر بول و ملین و دافع تپ و فساد خون و بلغم و عصارۂ
او بر آتش نہادہ کف گرفتہ صاف نمودہ مقدار یک کاسہ بست عدد مگس در ان
حل کردہ تا یک ہفتہ بصاحب یرقان بدہند دفع میکند و بازیرۂ سفید حابس نزف
بواسیر و با دیگر ادویہ موافقت برائے سرفہ بارد و ریاح غلیظ و ضعف معدہ و جگر و گردہ
و طحال و استسقا و کرم معدہ و شکم بواسیر خونی و سیلان خون از اعضائے بول
مفید و مستاصل تپ ربع و مدر طمث و مسقط جنین و باسداب جہت صرع و سدر
و دوار و اختناق رحم نافع و سعوط او جہت دردسر کہنہ و قطور او بدرد گوش سودمند
و مالیدن برگ او بربہق و برص مفید خصوصاً آنکہ مفروش باشد و مضر حلق در یہ
و فزایندۂ صفرا و مصلح او عسل و عناب و آلو و بنفشہ و آب برگ او فشردہ در حلق کبوتر
بریزند خرخرۂ آن دور کند و اگر در مقعد طفلان اندک بچکانند کرمہائے خرد کہ باعث
اذیت آنہا گردد بمیرد و گویند اگر ۳ قطرہ از ان در گوش راست و ۳ قطرہ در گوش چپ
بصاحب تپ کہ ملیریا و لرزہ بود چکانیدن نفع مے نماید و چون بیخ یکدرخت سالم بخایند
و لعاب آن فرو برند در یک ساعت شیر از پستان بیرا اند بآن زمانیکہ شیر او شان
خشک شدہ باشد شیر پیدا کردہ روان میکند و بتجربہ است و عصارۂ او برص
بینی کہ در بنگالہ اکثر میشود در ۳ روز زائل گرداند و عصارہ با غیر آن بجمیع اجزا جہت
سم سگ دیوانہ گزیدہ مؤثر و باید کہ در وسط تابستان نبات او را بتمامہ گرفتہ خشک کردہ
نگاہدارند و بوقت حاجت با عسل بخورند و دو مثقال از تخم آن با عسل و از ریشہ ۳ مثقال
با شیر جہت رفع سم کلب بسے نافع و چون فولاد را برادہ کردہ در آب آن ریزند و
بآفتاب تند گزارند ہمہ آنرا مکلس سازد و کلس مذکور جہت استسقا و اکثر امراض
باردہ عظیم النفع نوشتہ اند بامتحان راقم آمدہ کہ چون برادہ فولاد بآب مطبوخ مصفّے آن

حل نموده در آتش نهند در چند کرت فولاد مکلس میشود سرخ رنگ و اگر همین سان صد کرة
عمل نمایند فایق وبهتر گردد انواع بواسیر واقسام استسقار انافع با شیر شتر با دیگر اشیائے
مناسبه بتجربه آمده ومسموع شده که درخت لگرونده را بروز شنبه بوقت دو ساعت روز
ماند دعوت کنند باین طریق که در هلدی دانه جوار رنگ کرده بروبرند و این دعا برو افسون کنند
را جاسیوی راج کومین سیوون اپنے کاج کو میرا کام شده گرد سایۂ خود نگاهداشته روز
دیگر همان وقت رفته کنده بیخ آنرا گرفته پوست او برآورده باریک ساییده و قدرے تخم شلجم
دخیو مقبول انداخته حل کرده حشفه گذاشته طلا نموده خشک نمایند پس مجامعت کن زن مطیع
او میشود و اگر چهار بیخ کفش زنند باز خواهش نمیدارد۔

ککڑا بضم کاف اول وسکون دوم و فتح رائے هندی والف اسم مرغ زست
که آنرا بفارسی دیک گویند و بهندی مرگ و مرگا و مرغا و ماده آنرا ککڑی[۱] نامند بتحتانی عوض
الف واہلی وصحرائی و دریائی میشود و ہندیان آنرا کوڑی بضم کاف وسکون واو وکسر رائے
هندیه وسکون تحتانی میگویند گوشت نرخانگی گرم سرفرا مفید ومقوی و دافع باد و بدن را رنگ
وروغن بخشد و منی بیفزاید و بلغم لزج دور کند و مزاج را روشن کند و بسیاری عرق را کم کند
و گوشت ماده آن کرم شکم پیدا کند و اوراز عرق نماید و بیضۂ او خوردن خارش خشکی و باد
و صفراء دور کند و مزه میدهد و کف می زند و اشتهاء هاضمه افزاید و اگر گوشت مرغ مضرت
رساند مصلح او طباشیر وست گلو ماست است و صحرائی در سرعت حرکت دویدن و خوشنمائی
و خشکی مزاج زیاده از خانگی و دریائی گرم و خشک ومبهی و بلغم افزا بود و مرغ آبی را پنکڑی
و نیز کوڑی میگویند گوشتش بدن را جلا دهد و مشتهی و فزایندۂ منی و مولد باد و گران
و دافع کف نوشته اند۔

ککڑا بضم کاف وکسر کاف دوم مشدده و فتح رائے مهمله والف جانورے
است آبی گوشتش چرب و شیرین و مخالف سیندی و گوشت بگلا۔

[۱] بفارسی مرغی و مرگی و۔ بعربی دجاج نامند و بیضۂ او در بعضے بادوزروی و یک سفید سے محیط هردو بصورت
قوام دیده شده ۱۲

گلیسا بکسر کاف اول و دوم مشدده وسکون تحتانی وفتح سین مهمله والف اسم نبات هندی ست که گل آنرا در سنسکرت مرد و پشپ بضم میم وسکون را وضم دال مهملتین وسکون واو وضم بائے فارسی وسکون شین معجمه وضم بائے فارسی دوم یعنی گل نازک ونرم وارد و سونیا مهیو بضم سین مهمله وسکون واو وخفائے نون وفتح تحتانی والف وفتح میم وسکون دال مهمله وخفائے ہا وضم تحتانی وسکون واو یعنی ونباله گل او سپید باریک وشیرین باشد ونالیک بفتح نون والف وکسر لام وسکون تحتانی وضم کاف ونلیک بحذف الف ونتها بفتح نون وفوقانی هندی وہا والف یعنی این هر سه اسم اینکه گلش مجوف وور جوف او ریشه سیاه هشت عدومی باشد میگویند۔

مزاج او گرم درسوم وخشک **افعال او** محلل باد ودافع تپ که بسبب گناه باشد پیدا شود ومعنی را خلل میکند نوشته اند۔

گکرا بفتح کاف فارسی اول وکسر دوم مشدده وفتح رائے مهمله والف اسم نبات ریحان است۔

گگلپرها بضم کاف فارسی وکسر کاف فارسی دوم مشدده وضم لام وبائے فارسی وسکون رائے مهمله وفتح ہا والف یعنی گریزاننده شیاطین اسم مقل الیهود است۔

گگیرن بفتح کاف فارسی اول وکسر دوم وسکون تحتانی وفتح رائے مهمله وسکون نون وگگیرو بواو عوض نون وگانگیرگ بزیادتی الف ونون بعد کاف اول وبجائے واو کاف فارسی سوم هم آمده۔

ماهیت آن نباتے است بقدر یک ذرع نهایت یک ونیم ذرع میشود وشاخهائے باریک میکند وبرگ او مانند برگ نی۔

مزاج او گرم دراول وخشک دردوم **افعال او** ملین شکم وهنگام کیلوس ثقیل باد وخون وتلخه دفع گرداند

گگندهول بفتح هردو کاف فارسی وسکون نون وضم دال مهمله وخفائے ہا وسکون واو ولام اسم قسم جهیتری که غیر ماکول بود۔

گگاپال بکاف اول و فتح دوم مشددہ والف و فتح بائے فارسی والف و فتح لام یعنی نبات و برگ سگ لکرونده۔

گکاواونٹا بضم کاف اول و فتح دوم مشددہ والف و فتح واؤ والف و کسر واؤ دوم و سکون نون و فتح فوقانی ہندی والف اسم قسمی از ہلہل

گلوبہا بفتح کاف و ضم کاف دوم و سکون واؤ و فتح موحدہ و خفائے ہا والف در شہیک و بوما و عوض الف اسم چہتری بمعنی سفید آمدہ و درخت مدی بمعنی برگ مانند منقار بگلہ۔

گلوبھانڈا بکافین و واو و موحدہ و ہا والف و سکون نون و فتح دال ہندی والف بمعنی برابر سبوح کلان اسم کدوے شیرین است۔

گلمسٹاکہہ بضم کاف اول و دوم مشددہ و فتح فوقانی ہندی و ضم میم و سکون سین مہملہ و فتح فوقانی ہندی والف و فتح کاف سوم و وقف ہائین یعنی مصلح گرمی گوشت مرغ اسم چوہیم

گلٹا موجا اسم صمغ درخت سینبل۔

فوائد اسمائے کاف بالام

گلوئے[1] بکسر کاف فارسی و ضم لام و سکون واؤ مجہولہ و تحتانی مشہور باسم گل بیل بضم کاف فارسی و سکون لام و کسر موحدہ و سکون تحتانی و لام در تلنگی تپاتیگی بکسر فوقانی و فتح بائے فارسی مشددہ والف و کسر فوقانی دوم و سکون تحتانی و کسر کاف فارسی و سکون تحتانی مجہولہ و در سنسکرت ولیتہا بفتح واو و تحتانی و سکون سین مہملہ و فتح فوقانی و خفائے ہا والف یعنی ہمیشہ تر و تازہ می باشد و گنڈلی بضم کاف و سکون

[1] گلو۔ (اردو) گلو۔ گلج بیل۔ (سنسکرت) گرُدچی۔ (فارسی) گلوئے۔ (بنگالی) گلنچ۔ (گجراتی) گلو (سندھی) گلوبہ (تلنگی) پتی گے۔ (پنجابی) گلو۔

نون وفتح دال هندی وکسر لام وسکون تحتانی یعنی بالاے آن سفید باشد وچهنان
بکسر جیم فارسی وفتح نون مشدده وخفاے ہا والف ونون دوم اسم است ولوہا مرتا
بضم لام وسکون واؤ وفتح ہا والف وضم میم وسکون راے مهمله وفتح فوقانی والف
یعنی سردار واره ہاے مطبوخ وفائده بخش است ولتامرتا بفتح لام وفوقانی والف و
ضم میم وراے مهمله وفوقانی والف بمعنی بیل امرت ومدهوپری بفتح میم وضم دال مهمله
وخفاے ہا وسکون واؤ وفتح باے فارسی وسکون راے مهمله وکسر نون وسکون تحتانی
یعنی برگ او شیرین باشد وسوموالی بضم سین مهمله مجهوله وسکون واؤ وفتح میم وواؤ دوم
وکسر لام مشدده وسکون تحتانی یعنی تخم او در نباتات مثل ماهتاب در نجوم است وگلوچی بضم
کاف فارسی ولام وسکون واؤ وکسر جیم فارسی وسکون تحتانی وبعوض لام راے هندی
هم آمده یعنی گڑوچی اسم است ودیوزنمتا بکسر دال مهمله وسکون تحتانی وفتح داد
ونون وسکون راے مهمله وکسر میم وفتح فوقانی والف یعنی هو سوم ست باسم اسوفی دیوت
حکیمے بود که آنرا استخراج نموده ودوچهاونی بفتح واو وجیم فارسی مشدده وخفاے ہا
والف وفتح دال مهمله وکسر نون وسکون تحتانی وکانڈجاتا بفتح کاف والف وخفاے
نون وفتح دال هندی وجیم والف وفتح فوقانی والف یعنی طفلان را عمر دراز کند وبیماری
آنرا دفع گرداند وتنتریکا بفتح فوقانی وخفاے نون وسکون فوقانی دوم وکسر راے مهمله
وسکون تحتانی وفتح کاف والف یعنی با مراض باد وکف وصفرا نافع است وچکرلچهنا
بفتح جیم فارسی وسکون کاف وفتح راے مهمله ولام وسکون جیم فارسی وخفاے ہا
وفتح میم ونون والف یعنی جهت دفع صفرا مانند چکرلچهن است مرگستن دیوان وراکشان
راے نامند ۔

ماهیت آن بیلے ست که بر درختان همسایه خود مے پیچد وتا ذروۂ آنها میرود
وصحرائی وغیر آن میشود وضخیم میگردد وپوست آن سفید وتنک وچین دارد ومغز آن
سبز مایل بزردی وچوب آن نرم وپر ریشه وچون آنرا بریده جاے بنشانند سبز گردد
وبجنبش هم ضخیم وگره دار وسالهاے ماند وچون ببرند باز از سر نو میرویدو برگ او گرد ونوکدا

مانند برگِ کندوری وگنده وسبز وچون پخته شود زردمی گردد وگل او خوشه دار مانند گل
گوندنی وخوشهٔ آن وبار او خرد وگرد ودر خامی سبز ودر پختگی سرخ مائل بسیاهی ولزج
ودران یک تخم گرد مانند دانهٔ فلفل گردد وچون نباتِ او کهنه سال شود از شاخهایش
ریشها مانند تار دراز بیشود که آن تار را در هندی پارسپی مے نامند ومستعمل چوب ساق
وشاخ وبیخ است که از پوست مقشر نموده باشند وبهترین او آنست که بر درخت نیب
رفته باشد زیراکه بمصاحبت نیم فعلش قوی وفضلاتِ او متحمل میگردد وآنکه بر درخت
سینڈ رفته باشد بدتر وافضل در استعمال ستِ اوست۔ **طریق گرفتن ست** اینست
که بگیرند آنرا واز برگ وپوست وغیره پاک کرده بشویند وکوفته شیرهٔ آنرا گرفته در آبِ
دیگر حل کرده در ظرف گلی فرو ریزند واز دست خوب حل نموده یک شبانه روز بدارند من
بعد آبِ بالا دور سازند وآنچه مانند نشاسته ته نشین گردد بگیرند وخشک نموده نگاهدارند
وبکار برند واز بیخ آنست بهتر وبیشتر برمے آید۔

مزاجِ او سرد وخشک در اول وبعضے گرم وبعضے تر میدانند اما حق اینکه مرکب
القوی است ودرست او جوهر ارضی غالب ومزهٔ او تلخ وزمخت وشیرین وهنگام هضم
تیز وشیرین وسبک۔

افعال آن باد وصفرا وبیماریهائے فساد بول وکرم شکم واسهال خون وبلغم
وامراض جلدیه وتپ را نافع وقابض شکم ومقوی اعضا ومشتهی ودافع یرقان
وجذام وجوشیدگی دهن وترقیدگی اعضا وغثیان وبرهمزدگی طبیعت واز جملهٔ
رسایین ودر امراض حاره وبارده بتجربه رسید وجهت سرفه وسل ودق واقسام تپهائے
صفراویه وبلغمیه ومرکبه دوائے مبارک است اگر با روغن بخورند ریاح وسودا دفع
کند واگر با نبات بنوشند حدت بنشاند وبا عسل تقطیع بلغم نماید وشیرهٔ سبز وتازهٔ آن
اقوی است واگر تازه بهم نرسد خشک را جوش داده مالیده صاف نموده آبِ آنرا
بگیرند وصاحب تالیف شریف نوشته که یک درهم او ریزه تراشیده در آب انداخته
در ظرف گلی آب نارسیده کرده زیر آسمان شب گذاشته صبح شیرهٔ او گرفته باصحاب

حمیات مزمنہ بتجربہ آمدہ بسیار نفع نمودہ چنانچہ فقیر ہم باین نحو استعمال کنانید بسیار سود مند یافت و جہت سوزاک وتقویت معدہ و باہ و غلظت منی ہم فائدہ مے بخشد و چون عصارۂ آنرا جوش دہند تا غلیظ شود پس حبوب بستہ بقدر نخودے و یک حب تا دو حب جہت حبس اسہالات مزمنہ و بواسیر قدیمہ و حدیثہ مجرب است شرباً و چونکہ آنرا شودہ بختہ در روغن اندازند تا چہل روز و بعدہٗ آن روغن را بر سر بمالند موے رفتہ برویاند و سیاہ کند و ست او جہت سوزاک وتقویت معدہ و باہ و تغلیظ منی مفید و با طباشیر و نبات ہر یک نیم درہم با عرق کاسنی جہت حمیات مزمنہ متطاول تخلف نمے کند و اگر مادہ غلیظ بود و انہیل دران اضافہ نمایند و آب کاسنی مروق و اقراص طباشیر و گل بکرات و مرات بعمل آمدہ و با کشتہ قلعی جہت سوزاک مجرب است و در دروی کن آوردہ اند کہ گرموچی تلخ ست ترد وش را ببرد و وقت ہضم گرم است و رساین و اشتہا آرد و تپ و سوزش و گولہ رگت پت را سود مند و در اشیائے تلخ این چیز خوب ست و چون چونہ در چشم افتد و یا در دہن آبلہ ہا آرد مصلح او عصارۂ گلو ست آنست ۔

گل مہندی بضم کاف فارسی و سکون لام و کسر میم و سکون ہا و خفائے نون و کسر دال مہملہ و سکون تحتانی مشہور و معروف است و مہندیان آنرا بر سہ قسم نوشتہ اند و مطلق ویرا کورنٹا بضم کاف فارسی و سکون دا و و کسر رائے مہملہ و سکون نون و فتح فوقانی ہندی والف مے گویند و در سنسکرت قسم اول را پنچو کا بکسر بائے فارسی و ضم جیم فارسی و سکون داو و فتح کاف والف و در بعضے پیت ہا بکسر بائے فارسی و سکون تحتانی و فتح فوقانی و ہا والف و کرنٹکا بضم کاف و فتح رائے مہملہ و سکون نون و فتح فوقانی ہندی و کاف دوم والف یعنی خار دار و نیلا بکسر نون و سکون تحتانی و فتح لام والف یعنی نیلگون ست و قسم دوم را بانا بفتح موحدہ والف و فتح نون والف و بزیادتی ہا بعد نون ہم آمدہ یعنی با نہا یعنی آنکہ یک درخت پنج رنگ گل میشود و کرد کورنٹا بضم کاف و سکون رائے مہملہ و فتح دا و ضم

کاف دوم وسکون واو دوم وفتح راے مہملہ دوم ونون وہا والف یعنی برگہاے
دراز وکنگرہ دار وسیلیکا بفتح سین مہملہ وسکون تحتانی وکسر لام مجہولہ وسکون
تحتانی دوم وفتح تحتانی سوم وکاف والف یعنی سردی کنندہ وسہاچرا بفتح سین
مہملہ وہا والف وفتح جیم فارسی وراے مہملہ والف بمعنی ہمچنین خواص است
وقسم سوم راسیربکا بفتح سین مہملہ وسکون تحتانی وراے مہملہ وفتح تحتانی دوم وکاف
والف ونزد بعضے بضم کاف وحذف الف ونزد بعضے عوض تحتانی دوم الف
آوردہ یعنی گل این قسم یک رنگ سرخ وملایم مے باشد ومرودکنٹکا بضم میم
وسکون را وضم دال مہملتین وسکون واو وفتح کاف وسکون نون وفتح فوقانی ہندی
وکاف دوم والف یعنی خار بسیار نازک میدارد وآملاتک بفتح الف ومدآن وسکون
میم وفتح لام والف وفتح فوقانی وضم کاف یعنی ترشی دارد ودر بعضے نسخ املانکہا
بزیادتی نون ساکنہ وفتح نون دوم وکاف وہا والف آمدہ ونیل راج بکسر نون
وسکون تحتانی وفتح لام وراے مہملہ والف وفتح جیم یعنی تخمہایش موے را
سیاہ کند وکیس رنجنا بکسر کاف مجہولہ وسکون تحتانی وفتح سین وراے مہملتین
وسکون نون وفتح جیم ونون دوم والف یعنی موادراز ورونق دار مے کند مے ماند
ماہیت آن گلے ست خوش منظر وخوش رنگ مختلف الاقسام عجب
الوان یعنی یکرنگ سرخ وآتشی وگلابی وپیازی دادہ ونیلہ وزرد وسبز وافشان
وڈنڈارس مرکب از رنگہا وہزارہ یعنی آنکہ برگہاے گل بسیار دارد وپہکڑیہ
یعنی آنکہ برگہاے گل کمتر دارد وبے خار وخار دار میشود ونبات او سنجیدہ وبر گل
درموسم اوایل بارش تخم او میکارند ودر وسط آن گل مے کند وتا آمدن آفتاب
درمیزان وعقرب بہار او میماند واز نیم ذرعہ تا سہ ذرعہ بلند میگردد وساق وشاخہای
او گرہ دار ونازک وشفاف کہ بوقت تسقیہ آب رسیدن او بہمہ اجزا نمایان ومحسوس
میگردد ودر جوف آنہا اندک رطوبت لزجہ مے باشد وبعضے مردم بدستکاری
شاخہاے متفرقہ را بریدہ یک شاخ وسطی را باقی میدارند ونمیگذارند کہ شاخہای

دیگر کند پس آن شاخ گنده ودراز بقدر قد آدم میشود واز بیخ تا نوک بہار عجبے میکند و برگ او دراز و در وسط عریض وہر دو طرف باریک و نوکدار و کنگرہ دار ونازک ونرم وبار او غلافی اہلیلجی شکل و برابر بار ترب ودران تخم مانند تخم ترب وسیاہ رنگ ومردمان از برگہاے نرم او نانخورش میسازند وگل او در دو پیازہ گوشت وجغرات ومصالح وروغن مے اندازند واز ساق وشاخہا در آب اندک جوش دادہ نشف رطوبات کردہ با نمک وخردل وغیرہ ویا در سرکہ انداختہ اچار میسازند ومیخورند بسیار لذیذ میشود۔

مزاج برگ او سرد در دوم وخشک در اول وگل او معتدل وبار خام وتخم گرم وخشک در دوم بحسب امتحان بر نفس خود وبر دیگران ہم وہندیان مطلقا بسیار سرد نوشتہ اند وصاحب مخزن گل آنرا گرم وتر نوشتہ۔

افعال آن خوردن آن در قلایا وغیرہ مقوی باہ وگل آن مقوی معدہ ومفرح ودافع ریاح بواسیر ومسکن تشنگی وبدن را قوت دہد وفقیر اورا اکثر خوردہ است در لذت مقابل خاگینہ بیضۂ مرغ می شود وبار او ہم در گوشت خوردہ بسیار گرمی کرد اما دران روز وشب قوت باہیہ بشدت بر آنگیخت وتخم او دافع کلانی شکم وعصارۂ آب برگ وساق او بر بدن مالیدن رافع سوزش اعضاے سوختہ بآتش وآب گرم وآبلۂ آن اگر بزودی مکرر بمالند وہندیان نوشتہ اند کہ درخت او بسیار سرد وشوبہہ وتشنگی را فائدہ دہد وموہار اور از کند وقوت بدن افزاید۔

گل گلاب بضم کاف فارسی وکسر لام وضم کاف فارسی وفتح لام والف وسکون موحدہ بفارسی گل سرخ وبعربی ورد وبہندی گبجا بضم کاف وسکون موحدہ وفتح جیم والف وبعوض موحدہ واو وبزیادتی کاف ومیم در آخر کلمہ ہم آمدہ و بسنسکرت تجھدر کرنی بفتح موحدہ وخفاے ہا وسکون دال مہلہ وفتح راے مہلہ وکاف دراے مہلۂ دوم وکسر نون وسکون تحتانی یعنی برگ او مانند صورت اُشترا میشود ویا اینکہ برگ او موے مے تراشد وبرہت پتیی بضم موحدہ وسکون راے

مهمله و فتح ها و سکون فوقانی و ضم بای فارسی و سکون شین معجمه و کسر بای فارسی دوم
و سکون تحتانی یعنی گل او کلان و گل ور گل یعنی مضاعف میشود و کیسری بکسر کاف و سکون
تحتانی و فتح سین و کسر رای مهملتین و سکون تحتانی دوم اسم گل اوست و سومکتا بضم سین
مهمله و سکون واو و ضم میم و سکون کاف فارسی و فتح فوقانی و الف یعنی خوش حالی
دهنده ددهرتی و یادهی بفتح دال مهمله و خفای ها و فتح رای مهمله و کسر فوقانی و سکون تحتانی
بکسر واو و خفای تحتانی و الف و کسر دال مهمله و خفای ها و سکون تحتانی یعنی دافع
درد و مرض است غرض اینکه هر جائیکه درد باشد آنرا دفع نموده بیمار را خوش حال میکند
و سوآسنتا بضم سین مهمله و فتح واو و الف و فتح سین مهمله دوم و سکون نون و فتح فوقانی
و الف یعنی خوشبو و در موسم بسنت میشود و مادهوی بفتح میم و الف و فتح دال مهمله و خفای
ها و کسر واو و سکون تحتانی یعنی در چیتراماس و ویشاکهه ماس گل او میشگفد و آتیمکتا
بفتح همزه و کسر فوقانی و سکون تحتانی و ضم میم و سکون کاف فارسی و فتح فوقانی دوم و الف
یعنی زود دافع مرض است و دهی نگتمبهی بفتح دال اول و کسر دال دوم مهملتین و خفای
ها و سکون تحتانی و ضم میم و سکون کاف فارسی و فتح فوقانی و فتح میم دوم و سکون نون
و فتح جیم و کسر رای مهمله و سکون تحتانی یعنی گل بعضی قسم آن مانند جغرات میشود
و هر مرض که در بدن باشد آنرا دور کند مراد ازین سیوتی باشد و رگت پهل بفتح
رای مهمله و سکون کاف فارسی و فتح فوقانی و بای فارسی و خفای ها و فتح لام
یعنی بار آن درخت سرخ میشود مراد از بار آن درخت گل اوست زیرا که درخت گلاب
را بار همون بهار است و والد ماجد مرحوم در فواید محمودیه نوشته که صاحب تنقیح گوید
که مشهور در اطبا از بزر ورد زغب اوست که در وسطش باشد حال اینکه چنین نیست
بلکه در حقیقت چنان است که چون گل او را بر درخت بگذارند تا اینکه برگ گل ریخته شود
پس زغب او که در وسط است منعقد شده ثمری بندد و شبیه در قدر و شکل و رنگ
در عناب خرد و ماکول است و مزهٔ او مرکب از قبض و حموضت میخوش لذیذ و نیز صاحب
تنقیح گفته که من او را دیدم و خوردم اندرون بار او تخمی بود مانند قرطم خرد و برو پوست سخت بود

پس آن دانہ بزرورد است کہ چون آنرا بکارند خلف برمے آید مے نامند۔

ماهیت آن صورت درخت گلاب وسیوتی وسداگلاب قریب یکدیگر مگر گل گلاب برگہاے بسیار وسرخ مایل بسفیدی می شود وگل سیونتی ہم برگہاے ریزه وبسیار سفید مایل بزردی دارد وگل سداگلاب غیر مضاعف یعنی برگہاے گل کمتر دارد وسیونتی را انسرین گویند وآن بردوقسم است سفید وزرد دوین قسم بستانی وصحرائی ہم میشود۔

مزاج گل سرخ مرکب القوی باجوہر مائی وارضی ووالد ماجد مغفورمی فرمودند کہ درگلاب امتزاج جوہراو غیر مستحکم است پس جوہر بارد او دردرجۂ دوم وجوہر گرم او در درجہ اولی وجوہر رطب ملین وجوہر یابس کثیف دارد وبہمین دران تلخی وتیزی باقبض واندک شیرین است ووقتیکہ خشک گردد تلخی کم میشود وبراے ہمین تازۂ او مسہل است چونکہ ده درہم بنوشند وخشک او مسہل نیست ونزد اکثرے دراول سرد دراول ودوم خشک جمعے گرم وتر گفتہ وبعضے معتدل دانستہ اند باقوت قابضہ وخشک آن را قبض زیاده وتلخی کمتر وقرشی گفتہ کہ دریابس نسبت برطب میل بسردی دارد وگل سیونتی گرم وخشک دراول یادوم یاسوم بحسب افعال وقول ہندیان درہمہ اقسام موافق قول دوم است۔

افعال آن سبک ومبہی ودافع فساد اخلاط ثلثہ وخون ومقوی دل وبرافروزندۂ رنگ بدن ورددوزحمت مزه وقابض شکم وبامراض فرج ورحم وسوزش بدن وآلت بھکندر نافع نوشتہ اند وفقیر عرق وگلقند وغیرہما استعمال کنانید خصوصاً ازگل سیونتی[1] وسداگلاب درامور مسطوره بسیار فایده مند یافت ودیگر افعال این ہا از کتب یونانیہ مفصلاً ظاہر است فَلْيُطَالِعْ مِنْهَا

گل چاندنی بضم کاف فارسی وسکون لام وفتح جیم فارسی والف ونخفاے

---

[1] عرق گل سیونتی وسداگلاب از اختراع فقیر است ہرقدر کہ تکرار نمایند بہتر وفواید بسیار دارد ودانۂ گلاب در اکثر امور بہتر وگل شکر او نیز ساختہ اند ۱۲

نون وسکون دال مہملہ وکسر نون تحتانی گویند اسم لبلاب کبیر است وہندیان آنرا کنٹلے بفتح کاف وسکون فوقانی ہندی وکسر لام مجہولہ وسکون تحتانی ودر سنسکرت دوہی پشپ بدو دال مہملتین اول مفتوح ودوم مکسور وخفائے ہا وسکون تحتانی وضم بائے عجمی وسکون شین معجمہ وفتح بائے عجمی ودوم یعنی گل اومثل جھزات سفیدے شود وکھدیتا بفتح کاف وخفائے ہا وکسر دال مہملہ وسکون تحتانی وفتح فوقانی والف یعنی چترخوردنی است وکھٹوا بفتح کاف وخفائے ہا وسکون فوقانی ہندی وفتح واو والف یعنی گرہ دار است وپرینکا پاد پا بفتح بائے فارسی وکسر راے مہملہ وفتح تحتانی وخفائے نون وفتح کاف والف وفتح بائے عجمی والف وفتح دال مہملہ وبائے عجمی ودوم والف یعنی بار اوگرہ دار مانند صورت پایۂ پلنگ کہ بروخواب مے کنند میشود واین ہمہ اسما مشترک است میان گل چاندنی وزرکی یعنے حب النیل بعضے میگویند کہ زرکی حب النیل وگل چاندنی ہر دو یکنوع است اما صنف علیحدہ است چہ زرکی قسم خرد است وخاصیت وقوت اسہالیہ دارد وگل چاندنی قسم بزرگ است ووجہ تسمیۂ او بگل چاندنی دو ہست یکے آنکہ گل او بشب مے شگفد وبروز مضمحل میگردد مانند روشنی ماہتاب کہ بشب میشود وبروز نمے شود ودیگر آنکہ گل او در رنگ وسفیدی مانند ماہتاب وماہ تابی است ۔

ماہیت آن تخمے است کہ در خانہ ہا وغیرہ میکارند وبرعرش میدوانند وبر محاور خود مے پیچد وبر دیوار ہا ودرخت ہا وسقفہا بالا مے رود برگ او مانند برگ سیم وغنچۂ او مانند قرون وپیچیدہ ودراز قمع مجوف وچون بشگفد مانند سرنائے رباشاخ حجامت وسفید ونرم وملایم میشود وبر پشت او پنج خطوط متفرقہ مانند قاشات از قمع تا استوای گل ودرون گل ریشہہاے چند وبر سر ہر ریشہ مانند دانہ شالی وظرف او مانند سر پایہ پلنگ باسہ یا چہار حجرہ ودر ہر حجرہ تخمے شبیہ بترلس فے الجملہ مثلثی شکل ویا بشکل خرمہرہ ۔

مزاج او مرکب القوی ونزد بعضے سرد وخشک وگل او معتدل ۔

افعال آن مربائے گل او مانند گلقند ساختہ باشند جہت خفقان وجنون ووسواس سوداوی نافع ودر گوشت پختہ خوردن بسیار لذیذ وغذائیت درو اکثر وہیچنان بار او نیز در گوشت پختہ میخورند باذایقہ وبافایدہ میشود وگویند کہ مفتح ومحلل وملین ومسہل است واز جوشش دادن قوت قوی واسہالیہ ضعیف میگردد وآب فشردۂ آن بدون طبخ بعکس این است وسعوط عصارۂ آن باعسل جہت درد سر کہنہ وباروغن بید انجیر پنبہ آلودہ در گوش گذاشتن نافع درد وجالی وبرگ آن جہت درد سر وامراض سینہ درد یہ وتفتیح سدۂ جگر وسرفہ وقولنج نافع وگل او جوش دادہ بروغن بادام مخلوط کردہ بدہند جہت قرحۂ امعا مفید وبرگ او بسرکہ پختہ بر سپرز ضماد نمودن سودمند ونیز عصارۂ برگ او قاتل کہٹمل ومگس ہائے کلان کہ بر اسپ وگاؤ میباشد ودر ہندی آنرا بگی نامند بفتح موحدہ وکسر کاف فارسی مشددہ وسکون تحتانی وہندیان نوشتہ اند کہ تپ ودردینچہ پا وخارش وکرم شکم دفع نماید مسموع شدہ کہ قسمے از ان است کہ گل او سرخ ہم میشود واز ان بہیچکس نفع وضرر او نرسیدہ۔

کلتھی[1] بضم کاف وسکون لام وکسر فوقانی وخفائے ہا وسکون تحتانی بر دو قسم است زرعی ودشتی چاکسو است وگذشت وزرعی را ہندیان آلو البضم ہمزہ وسکون لام وفتح واو والف ودر سنسکرت کلدہا بضم کاف ولام وفتح دال مہملہ مشددہ وخفائے ہا والف وکالو رنتم بفتح کاف والف وفتح لام وضم واو وراے مہملہ وسکون نون وفتح فوقانی وسکون میم یعنی سیاہ وگرد وقدرے کجدار است میگویند۔

ماہیت آن نبات او بیل میشود وگل او وبار او غلافی ودران دانہا سیاہ براق وبعضے مایل بسفیدی وزردی وباسرخی ومفرطح اندک طولانی مشابہ بتخم کتان وبزرگتر از و ومغز آن دو پارہ وسفید رنگ وبعربی حب القلب نامند ومستعمل دانہا است۔

---

[1] کلتی۔ (سنسکرت) کہلا کل۔ کلتھ۔ (انگریزی) ہارس گرام پلانٹ۔ (اردو) کلتی۔ (فارسی) ماش ہندی (بنگالی) کلتی۔ (تلنگی) ولادلو۔ (تامل) کلو۔ (کنڑی) ہرولی۔ (مرہٹی) کلتھ۔ (عربی) حب القلت

مزاج آن گرم در سوم و خشک در دوم و بعضے در دوم گرم و مایل برطوبت فضلیہ نوشتہ اند و ہندیان ہم گرم میگویند و مختار فقیر چنان است کہ سرد در اول اولی و بارطوبت نافخہ باشد و مزہ زمخت و شیرین و ہنگام ہضم تلخ و سبک۔

افعال آن منی بیفزاید و ضیق و نفس و سرفہ و بواسیر را نافع کف و باد و نفخ شکم پیدا کند و شکنندۂ سنگ گردہ و مثانہ و حابس عرق و دافع فساد زہر و فواق و کرم شکم و مدر و دوال یا آبجوش یعنی کٹ با مصالح و ترشی بعد گرفتن کف او کہ از دست خیسانیدہ و کف گرفتہ باشند در روغن داغ کنند بسیار لذیذ و خوردن او خوب است روشنائی چشم و بیماریہاے آنرا مفید و مسقط جنین و مدر حیض و نفاس و چون شش مثقال با شش مثقال تخم شلجم در ہفتاد و پنج مثقال آب جوش دہند کہ تا بست و پنج مثقال بماند صاف نمودہ نصف صبح و نصف شام گرم کردہ بنوشند جہت تفتیت حصات و اخراج سنگ گردہ و مثانہ مجرب و ضماد او جہت نکوئی رنگ رخسار موثر۔

کلت کانونہیا بکسر کاف و سکون لام و فتح فوقانی و فتح کاف دوم و الف و نون و واو و نون دوم و فتح ہا و تحتانی و الف یعنی دافع تشنگی اسم اصل السوس است۔

کلت راما بکاف و لام و فوقانی و فتح راے مہملہ و الف و میم و الف دوم اسم ریباک است بمعنی آنکہ در دشت بر زمین سرخ مے شود۔

گلاجڈ و بضم کاف عجمی و فتح لام مشددہ و الف و کسر جیم و ضم دال ہندیہ مشددہ و سکون واو بمعنی بوے گلہ بانان وجہ تسمیہ اینکہ درین دارو بدبوئے مانند بوئے آنہا میشود و در سنسکرت شولینین بضم شین معجمہ و سکون واو و کسر لام و سکون تحتانی و کسر نون و خفاے تحتانی دوم و نون دوم یعنی منسوب بدرد شکم و ناگینین بفتح نون و الف و کسر کاف فارسی و سکون تحتانی و کسر نون دوم و خفاے تحتانی دوم و نون سوم یعنی منسوب بکودکان حاصل ازین دو اسم اینکہ این دارو جہت درد شکم کودکان بسیار سودمند است و گہی بفتح لام و جیم فارسی و خفاے ہا و کسر میم و سکون

تحتانی یعنی بابرکت و دولت افزا است و مچھاچھی بفتح میم وجیم فارسی مشدده وخفاے ہا والف وکسر جیم فارسی دوم وخفاے ہاے دوم وسکون تحتانی یعنی مانند چشم ماہی روشن است می نامند۔

ماهیت آن بیلے ست دراز وکثیر الفروع و بر مجا ور خود مے پیچد برگ او بسان برگ گلو اما ازان درشت واند کے گندہ وگلش سفید مایل بزردی وخوشه دار شبیه بشکل درخت آگ اما ازان خردتر و بار او دوشاخه مانند قرون وچون پخته شود ترقیده مثل پنبه ازان بیرون مے آید ومی پرد وتخم او برابر عدس گرد وتنک وچون شاخ آنرا بشکنند آب زرد مایل بسفیدی مثل شیر بر مے آید وبیخش دراز وگنده وسالہا در زمین میماند وقسمے ازان بدیدن آمده که بار او طرف بیشود مانند ظرف السی لیکن ازو خردتر ودران سه یا چهار تخم مشابه بتخم زرکی اما درسیاهی کمتر ازو وگل بر دو قسم سفید بشکل گل عباسی وازو خردتر وبرگ هم مانند برگ عباسی وازان تنک تر ونرم تر وکوچک تر می باشد۔

مزاج او گرم وخشک در دوم۔ افعال آن محلل وجاذب جهت درد شکم وبیماریہاے چشم ومالیخولیا وهذیان تپ ورسام وخشک شدن دست وپا وبند اوجاع مفاصل وبیماریہاے طفلان وصبیان را بسیار سودمند وبیخش اکثر در معالجهٔ اطفال بکار مے آید بدرد شکم ویرقان وامراض چشم آنہا وبنسبت امزجهٔ ایشان بسیار دواے تیز است وقوی وضماد برگ او بجهت آبله که دست بسیار نافع می پزاند وریم را دفع نموده پاک کرده خشک هم میسازد وچسپانیدن شیرا وبعد شکستن شاخها بر آمده باشد در بینی باعث اوردن عطسه ها بشدت وکثرت است۔

گلهری بکسر کاف فارسی ولام وسکون ها وکسر راے مهمله وسکون تحتانی۔

ماهیت آن حیوانے است کمتر از موش وکوتاه گردن وگرد گوش ودراز دم وپرانه موهاے ملایم وبغایت املس وبر جلد او سه خط سیاه ودو خط سفید وبعض دارد واکثر درباغها مسکن دارد ومیوه وشیرینی خورش میکنند ومردمان اورا مے پرورند

آشنت میگیر و دار موہاے دُم او مُصوران قلم میاز ند جہت کشیدن تصاویر۔
مزاج او گرم در دوم وخشک یا تر افعال آن خون قلع آثار سے کند و بصارت را جلا دہد وخوردن گوشت او بعد ترک طعام و غسل در دو ساعت شمس و قمر و دعوات کو اکب نمودن و اجتناب از نسا کردن گویند کہ مسخر روحانیات ست و اللہ اعلم و از مجربے رسیدہ کہ گوشت او جہت صرع مفید است۔

کلکلا بکسر کاف وسکون لام وکسر کاف دوم و فتح لام دوم و الف وبزبان ہنود جگنگ پٹا بفتح جیم وسکون کاف فارسی و فتح میم وسکون کاف فارسی دوم و کسر بائے فارسی و فتح فوقانی ہندی مشددہ و الف و برہنکا بضم موحدہ وسکون رائے ہندی و فتح موحدہ دوم وسکون نون و فتح کاف و الف سے نامند۔
ماھیت آن پرندہ ایست خرد تر منقارش دراز وسیاہ و دُمش کوتاہ رنگ پر ہاے پشت سبز زنگارسے و پر بازو سبز منقطہا و رنگ شکم جوزی مایل بزردی و پایش سرخ آواز خوش میکند و بر سر غدیر ہا لرزان و رقصان بر ہوا استادہ ماندہ در آب نظر میکند چونکہ ماہے سے بیند غوطہ خوردہ میگیرد و میخورد مُصلح گوشت او افیون است۔

کلیان کانہ بفتح کاف وسکون لام و فتح تحتانی و الف وسکون نون و فتح کاف دوم و الف و فتح فوقانی وہا۔
ماھیت آن صاحب جمع الجوامع گوید نباتے ست خاردار بقدر ذرعے وخار آن درشت و در ملک بنگالہ و حوالی بردوان و در میدنی پور کثیر الوجود است
مزاج آن گرم وخشک۔ افعال آن نیم مثقال پوست بیخ آن با نیم مثقال ریوند چینی مدر جہت وجع الطحال شدید در ساعت مؤثر و تکمید بدان جہت استسقار وجمیع اورام و اوجاع مفید و برگ آن را از طرف رو بر جراحات بہ بندد و زخم را چاق نماید و اگر بر جراحات بالحوم فاسدہ بندد لحوم فاسدہ را بخورد و اگر بر سر خراج بندد منفجر سازد و پوست بیخ او کوبیدہ در کیسہ کردہ بر ورم استسقا بندد در عظیم

دران بهم رسد و ورم دفع گردد وهمچنین بجمیع مواضع ورم مکرر این عمل نمایند بجهت ورم طحال ونزول آب نیز نافع است۔

کلمک بضم کاف وسکون لام وضم میم وسکون کاف دوم وعوام کلملی باضافه تحتانی وفتح لام وکسر کاف مشدده کرده میگویند۔

ماهیت آن پوست درختیست صحرائی۔

گلمکه بضم کاف فارسی وسکون لام وفتح میم وسکون کاف ووقف ها یعنی مولد مرض ستے اسم کنیر سرخ است۔

گلموناشن بضم کاف فارسی وسکون لام وفتح میم وکسر واو وفتح نون والف وفتح شین معجمه وسکون نون دوم یعنی دافع قی طعامے اسم درخت پیلو۔

گل سنگ بضم کاف فارسی وکسر لام وفتح سین مهمله وخفاے نون وسکون کاف فارسی اسم هندی او پتھر کا پھول وهندیان آنرا رانی پوُ بفتح راے مهمله والف وکسر فوقانی وسکون تحتانی وضم باے فارسی وسکون واوُ وضم همزه وسکون واو دوم ودر سنسکرت سلاپشپ بکسر سین مهمله وفتح لام والف وباے فارسی وشین معجمه وباے فارسی دوم یعنی گل سنگ وشیلیا بکسر شین معجمه مجهوله وسکون تحتانی وکسر لام وسکون تحتانی دوم وفتح تحتانی سوم والف یعنے بسیار سرد است میگویند۔

ماهیت آن گویند مستی سنگ است که بر روے سنگهاے نمناک متولد میشود رنگ سبز مایل بسفیدی دارد وخوشبو میشود در مصالح خوشبوئی ورنگهاے اندازند وگویند که دو قسم دیگر هم می شود یکے سفید مایل بسیاهی ودیگرے زرد قسم اول خوشبو و بهتر است ودر مصالح پختن وگوشت وغیره داخل مے کنند وقسم دوم بکار نمے آید وزبون است وگل سنگ را در سنسکرت سلا جتتها هم میگویند بکسر سین مهمله ولام والف وکسر جیم وسکون شین معجمه وفتح فوقانی وها والف۔

مزاج آن سرد در دوم وخشک در اول سوم۔

افعالِ آن سبک وافع حبس بول وتقطیرآن وفزایندۂ منی وقوت باصرہ نوشتہ وصاحب جمع الجوامع نوشتہ کہ جالی وجہت اقسام قوبا وقطع نزف الدم وتسکین حرارتِ اعضا واورام حارہ وورم زبان وباعسل جہت یرقان ضماداً نافع

گل چڑی بضم کاف فارسی وسکون لام وکسر جیم فارسی ورائے ہندی وسکون تحتانی وہنود آنرا ناگلی میگویند بفتح نون والف و فتح کاف فارسی ومیم وکسر لام مشددہ مجہولہ وسکون تحتانی وبگہنس ہم مے نامند بفتح موحدہ وسکون کاف فارسی و فتح ہا وسکون نون وسین مہملہ۔

ماھیتِ آن گلےست سرخ وسفید رنگ وبشکل بگلا یا ہنس وبوئے ندارد بارمی دہد ودرختِ او تا بقدِ آدم وشاخہا از منتصل بیخ بسیار مے کند وانبوہ میگردد وبرگش مشابہہ برگ ریحان یا مرچ سرخ بعضے کلاں وبعضے خرد ازان

مزاج او گرم وخشک افعالِ او عصارۂ بیخ او بہ پرہیز غذائے بے نمک وگوشت وروغن جہت صرع مفید تر داز مجربین رسیدہ۔

گل عباس بکاف فارسی ولام و فتح عین مہملہ وموحدہ مشددہ والف وسین مہملہ در عباسی مذکور شدہ۔

گل داؤدی بکاف فارسی ولام ودال مہملہ والف وضم ہمزہ وسکون واو وکسر دال مہملہ ودم وسکون تحتانی در داودی مذکور شد۔

گل دوپہریا بضم دال مہملہ وواو وبائے فارسی وہا ورائے مہملہ وتحتانی والف در دوپہریا مذکور شد۔

گل بیل بضم کاف فارسی وسکون لام وکسر موحدہ مجہولہ وتحتانی ولام اسم گلوست ومذکور شد۔

گل دہاوہ بکاف ولام وفتح دال مہملہ وخفائے ہا والف وفتح واو وقف ہا یا تحتانی عوض ہا وکسر واو ودر دہاوی مذکور شد۔

گل آفتاب پرست اسم سورج مکھی است۔
گل مہتاب پرست اسم چندر مکھی۔
گل کامہ اسم عصارہ دنبالہ گل ہارسنگار کہ با آفتاب خشک نمودہ باشند۔
گلیسر بفتح کاف وکسر لام وسکون تحتانی وفتح سین وسکون رائے مہملتین اسم مامنا۔
گلسی بفتح کاف وسکون لام وکسر سین مہملہ وسکون تحتانی ودر بعضے نسخ بشین آمدہ بمعنی پشت برگ سفید اسم برشت پرنی یعنی کولنپا۔
گلدرم بفتح کاف ولام وضم دال مہملہ مشددہ وسکون رائے مہملہ وفتح میم اسم قرنفل یعنی لونگ۔
گلاہویہ اسم نقرہ۔
گلونجی بفتح کاف ولام وسکون واو وخفائے نون وکسر جیم وسکون تحتانی بفارسی سیاہ دانہ وبعربی شونیز گویند جہت تحلیل ریاح ونفخ بطن ورفع قبض مجرب وشمیدن بریان کردہ او مفتح سدہ خیاشیم ودافع زکام بارد خصوصاً آنکہ بسرکہ پروردہ بریان کردہ باشند۔
گلنگڑہ بفتح کاف ولام وکسر آن نیز وخفائے نون وسکون کاف فارسی وفتح رائے ہندیہ وسکون ہا و بدون رائے ہندی و ہا نیز آمدہ اسم تربوز۔
گلوندا بکسر کاف فارسی وضم لام وسکون واو مجہولہ وخفائے نون وفتح دال مہملہ والف بارھوار اگویند۔
گلنگ بضم کاف و فتح لام وخفائے نون وسکون کاف فارسی اسم کونج۔
گلنگاچ بضم کاف وکسر لام وخفائے نون و فتح کاف فارسی والف وجیم فارسی یعنی مثل خرچنگ است در فواید اسم کاکرسنگی است۔
گلنگی بضم کاف و فتح لام وخفائے نون وکسر کاف فارسی وسکون تحتانی اسم اندرجو شیریں است۔

کلیتنی گھا بکسر کاف ولام وسکون تحتانی وفتح فوقانی وکسر نون وسکون تحتانی دوم وضم کاف فارسی وفتح ہا والف یعنی کنگرہ ہاے برگ سرخ رنگ اسم پرشتلی یعنی گولینیا۔

کُلنتا بضم کاف وفتح لام وسکون نون وفتح فوقانی والف اسم قسمے از ستاور

کُلیجن بضم کاف وکسر لام وسکون تحتانی وفتح جیم وسکون نون اسم بیخ برگ تنبول ودربان مذکور شد

کلّہار بفتح کاف ولام مشددہ وخفاے ہا والف وراے مہملہ ساکنہ اسم کنول صدبرگ شبیہ است۔

کلہاری بفتح کاف وسکون لام وفتح ہا والف وکسر راے مہملہ وسکون تحتانی اسم لانگلی۔

کلدّہا بضم کاف ولام وفتح دال مہملہ مشددہ وخفاے ہا والف اسم کلتھی

کلاہوت اسم نقرہ صاف کردہ شدہ۔

کلوی بفتح کاف وسکون لام وکسر واو وسکون تحتانی۔

کلمی بکاف ولام ومیم عوض واو وتحتانی۔

کلیم بفتح کاف وکسر لام وسکون تحتانی ومیم ہرسہ اسم کروندہ است۔

گلّی بضم کاف فارسی وکسر لام مشددہ وسکون تحتانی اسم مرجان است۔

کلپدنٹ بفتح کاف وسکون لام وفتح باے فارسی ودال مہملہ وخفاے نون وسکون فوقانی ہندی اسم دیوٹل یا قلم سفید است۔

کلی بفتح کاف وکسر لام وسکون تحتانی اسم کانجی۔

کلی راج بضم کاف وکسر لام وسکون تحتانی وفتح راے مہملہ والف وجیم اسم کاکڑاسنگی۔

کلیدرمہ بفتح کاف وکسر لام وسکون تحتانی وضم دال وسکون راے مہملتین وفتح میم وہا یعنی سردی شکن یعنی ہلیلہ است۔

گلما ولمیت بضم کاف فارسی وسکون لام وفتح میم و الف وفتح واو وسکون لام دوم وکسر میم وسکون تحتانی مجهوله و فوقانی ـ

گلگٹی بفتح کاف وسکون لام وکسر آن نیز بزیادتی تحتانی وضم آن بازیادتی واو هم آمده وضم کاف فارسی وکسر فوقانی هندی مشدده وسکون تحتانی اسم پاٹلی

گلکند بفتح کاف وسکون لام وفتح کاف دوم وسکون نون ودال مهمله اسم بیر دراز بمعنی مزه دار وشیرین ـ

گلکه بضم کاف وفتح لام وفتح کاف دوم ووقف ها یعنی بهتر اسم چچینڈه تلخ ـ

گلشا کشای اسم مدی سرخ است ـ

گلوگرانگ بفتح کاف وضم لام وسکون واو وکاف فارسی وفتح رائے مهمله والف وسکون نون وضم کاف فارسی دوم وکالگرانگ بحذف واو وسکون لام وضم کاف فارسی هم آمده وبسنسکرت آنرا تترایمانا بفتح فوقانی ورائے مهمله والف وفتح تحتانی ومیم والف ونون والف یعنی برگ او تشقق دارد وکر تترانا بضم کاف وسکون رائے مهمله ودو فوقانی مفتوحتین ورائے مهمله مفتوحه والف ونون والف یعنی باریک باشد آن تشقیق وبهالندی بفتح بائے فارسی وخفائے ها وبدون ها نیز آمده والف وکسر لام وسکون نون وکسر دال مهمله وسکون تحتانی یعنی از پیشانی وبهی ناشنی بفتح موحده وخفائے ها وفتح تحتانی ونون والف وکسر شین معجمه ونون دوم وسکون تحتانی دوم یعنی خوف میبرد غرض ازین دو اسم اینست که خوف درو پیشانی مے برد وبلبهدر بفتح موحده ولام وموحده دوم وخفائے ها وسکون دال وفتح رائے مهملتین یعنی مقوی ست وبلدیو بفتح موحده ولام وکسر دال مهمله مجهوله وسکون تحتانی وفتح واو یعنی قوت دهنده است ووار وشیتم بفتح واو والف وضم رائے مهمله وسکون واو دوم وکسر شین معجمه وسکون تحتانی وفتح فوقانی وسکون میم یعنی عصاره او سرد است وگرییانگم بکسر کاف فارسی ورائے مهمله وسکون تحتانی وفتح سین مهمله والف وضم نون وفتح کاف فارسی دوم وسکون میم یعنے نزدیک کوه پیدا میشود

می گویند۔

منافع او ہیچ در کتب ہندیہ بنظر نیامدہ افعال او کف و صفرا و بر آمدن خون از کشت یعنی امراض جلدیہ را دور کند نافع است نوشتہ اند۔

کلوا اسم قسمے از کنول است کہ گل او بشب در ماہتاب مے شگفد۔

کلیشیا اسم درخت ملکوست

کلیبا ہم مے گویند۔

گلی گیرنتا بکسر کاف فارسی و لام و سکون تحتانی و کسر کاف فارسی دوم مجہولہ و سکون تحتانی دوم و فتح رائے مہملہ و سکون نون و فتح فوقانی و الف اسم جھنجھناست

گلبجیرو بفتح کاف فارسی و سکون لام و کسر جیم مجہولہ و سکون تحتانی و ضم رائے مہملہ و سکون واو اسم بکھیرہ۔

گلوندہ بفتح کاف و سکون لام و فتح واو و سکون نون و فتح دال مہملہ و الف و بعوض واو موحدہ نیز آمدہ اسم گھی گوار است۔

فواید اسمای کاف با میم

گمچی[1] بضم کاف فارسی و سکون میم و کسر جیم فارسی و سکون تحتانی و ہندیان آنرا گنجا بضم کاف فارسی و سکون نون و فتح جیم و الف و گروندا بضم کاف فارسی و سکون رائے مہملہ و کسر واو و سکون و فتح دال مہملہ و الف میگویند و آن بر چہار قسم است سرخ کہ آنرا در سنسکرت چوراسنی بضم جیم فارسی و سکون واو و فتح رائے ہندیہ و الف و فتح میم و کسر نون و سکون تحتانی یعنی گستن بموے او سر زنان خوبصورتی دہد و سویت یاکی بکسر سین مہملہ و واو و سکون تحتانی و فتح فوقانی و بائے فارسی و الف و کسر کاف و سکون تحتانی و تامربکا بفتح فوقانی و الف و سکون میم و کسر رائے مہملہ و سکون تحتانی

[1] گمچی۔ (سنسکرت) گنجا۔ (پنجابی) گھونگچی۔ (اردو) گنگچی۔ رتک۔ رتی۔ (عربی) عین الدیک۔ (گجراتی) گمچی چنوٹی (بنگالی) کنچ۔ (تلنگی) اگری گنجا۔ (فارسی) سرخ (انگریزی) جے کیورتی۔

وفتح کاف والف یعنی سرخ است وکرشن رگتیکا بضم کاف ورائے مہملہ وسکون
شین معجمہ وفتح نون ورائے مہملہ دوم وسکون کاف فارسی وکسر فوقانی وسکون تحتانی
وفتح کاف والف یعنی سیاہ وسرخ می شود ومعنی دیگر اینکہ ضماد او بہق سفید وسرخ
وسیاہ نافع ست ویا سرخ مانند مس پاک مے باشد وقسم سوم راسویت کامبہ بکسر سین
مہملہ وواو وسکون تحتانی مجہولہ وفتح فوقانی وکاف والف وسکون میم وضم موحدہ وخفائے
ہا یعنی گل ونبات آن سفید بود وجکادھیا پنہا بفتح جیم وکاف والف وکسر دال
مہملہ وخفائے ہا وتحتانی والف وسکون نون وفتح جیم فارسی وخفائے ہائے دوم والف
یعنی بیخ او تپ را مفید وسویت پاکی بکسر سین مہملہ وواو وسکون تحتانی وفتح فوقانی
وبائے فارسی والف وکسر کاف وسکون تحتانی دوم یعنی بہق سفید را نافع وسکھنڈیکا
بفتح سین مہملہ وکاف وخفائے ہا وسکون نون وکسر دال ہندی وسکون تحتانی وفتح
کاف والف یعنی مردے را الم کند وقسم سیاہ را ترتیا بضم فوقانی وسکون رائے مہملہ
وکسر فوقانی دوم وفتح تحتانی مشددہ والف یعنی قسم سوم است ویا اینکہ گاکش
سہ برگی بود وکرشن کامبوجی بکاف ورائے مہملہ وشین معجمہ ونون وکاف دوم والف
ومیم وموحدہ وہا وسکون واو وکسر جیم وسکون تحتانی یعنی سیاہ رنگ دارد وخوشہ دار
مے شود وکرشن پاکی یعنی سیاہ را مفید وسکھنڈیکا یعنی بمرورِ زمان دارد وقسمے
از ان یک رنگ سرخ وگرد وپہن مانند چشم مرغ باشد آنرا بنڈی گروندا بفتح موحدہ
وسکون نون وکسر دال ہندی وسکون تحتانی یعنی جیکہ گنجی میگویند ودر سنسکرت اچھٹاپھل
بفتح ہمزہ وجیم مشددہ وخفائے ہا وفتح فوقانی ہندی والف وبائے فارسی وہا ولام
یعنی بخشش مانند بار مے شود وشیر ساتونہان بکسر شین معجمہ وسکون تحتانی ورا وسین
مہملتین والف وخفائے نون وواو ونون دوم وفتح ہا والف وسکون نون سوم یعنی
برگِ او بر سر بستن درد سر را زائل گرداند وگنجا سپجا بضم کاف فارسی وخفائے نون وفتح
جیم والف وسکون سین مہملہ وفتح جیم فارسی والف وکاکنندیکا بفتح کاف والف وفتح
کاف دوم ونون اول وسکون نون دوم وکسر دال مہملہ وسکون تحتانی وفتح کاف سوم

والف یعنی ہمہ اجزائے نبات او مردمی می افزاید و گرمی مے بخشد مے نامند

ماهیت آن نباتے ست تخم و بیارہ میشود و شاخہاے باریک مے کند و بر مجاور خود مے پیچد برگ او مانند برگ املی و ازان بزرگ تر و نازک تر و غنچۂ او بسیار خوشنما و خوشنما و خوشہ دارد و بعد شگفتن چہار برگی یک برگ عریض یکطرف و سہ برگ باریک یکطرف بصورت نقش لفظ اللہ کہ گویا الف و ہا ازان محذوف است و در رنگ بعضے سفید و بعضے صندلی و در طعم اندک شیرین و زمخت و بار او غلافے شبیہ بہ باقلی و بعد پختگی ترقیدہ ازان تخم ہا گرد و بیضاوی شکل بر مے آید بعضے ازان یکرنگ سرخ و بعضے یکرنگ سفید و بعضے نصف سفید یا سرخ و نصف سیاہ و براق و قسمے ازان گرد و پہن و یکرنگ سرخ مانند چشم مرغ و عین الدیک عبارت ازین دانہ است۔

مزاج آن سہ قسم اول گرم و خشک در سوم و تیز و تند و مفرح و اکال و چون مغز آنرا سودہ در عسل آمیختہ بفتیلہ آلودہ بر قروح نہند گوشت زاید را میخورد و اگر در سوراخ گوش کہ بطفلان میکنند و سختی و فساد بہم رسد و آنرا در ہندی ہنگوڑہ مے گویند اعتقاد عوام چنان ست کہ از بوے ہینگ یا خوردن آن میشود بسیار سود مند و چون فتیلہ در سوراخ ذکر کہ وسعت بہم رسانیدہ باشد بنہند تنگ میکند و ہندیان نوشتہ اند کہ مولد صفرا است و چون مغز آنرا در چشم کشند ناخنہ چشم مے برد و امساک منی کند و بیفزاید و فقیر اکثر در اطلیہ و ضمادات تقویت ذکر استعمال کنانیدہ و قسم چہارم کہ عین الدیک است رطوبت فضلیہ دارد و موے بر رویاند و مقوی دل و باہ و مشتہی و دافع فساد صفرا و بلغم و امراض چشم و دملہا و بثورہا و باد ہا و جذام و کرم شکم است و ہندیان گویند کہ مولد صفرا و زیادہ کنندۂ منی و ممسک آن و ضماد او دمامیل میگدازد و صاحب دستور الاطبا گوید کہ تلخ و گرم و دیر ہضم و مقی است و برگ او نفخ شکم دور کند و مغز تخم سفید او با شیر دختران سائیدہ در چشم کشند کہ گل آنرا اگرچہ کہنہ باشد ببرد و اگر چشم درد کند مسکہ در چشم اندازند و طلائے روغن او بہ بواسیر نافع و مالیدن او بر کف دست و پا و ساعتے با آتش گرم کنند امساک منی میکند و ضماد مغز او با آب لیمون و نمک سنگ سودہ بر گرہہاے بلغمی و بادی و خونی

بعد حجامت بالشرط محلل و مذہب است و چون داخل ادویہ محللہ نمایند نفع عظیم بخشد و مصلح او روغن زرد و شیرۂ پاچی یعنی اکاسیل۔

کمرک[1] بفتح کاف و سکون میم و فتح رائے مہملہ و سکون کاف دوم و کھمرک بزیادتی ہا بعد کاف اول و یا دوم و کرمرک باضافہ رائے مہملہ پس کاف اول ہم آمدہ

ماہیت آن بار درختے است بزرگ از درخت کنار موزون و برگش انبوہ و نوکدار بعضے ریزہ و بعضے بزرگ و دراز بر شاخہائے باریک و برگہائے اسفل شاخ آن خرد تر از برگ اعلائے آن و برگ کلان او از برگ سنگترہ عریض و کوتاہ و ہموار و سبز و تنک و بار او دراز بقدر نیم شبر یا کم و زیادہ و خوبصورت و باجوانب مقعرات و او تار و تد ہر جانب بلند و تیز در خامی سبز و بعد رسیدن زرد باسرخی مایل میشود و در موسم سرما میرسد و بعضے مردمان اور انیم خام از درخت چیدہ چونہ بر و ضماد کردہ می پزانند کہ از و فی الجملہ شیرینی بہم میرساند و اکثر او مزہ میخوش دارد و بعضی فقط ترش و قسمی از ان شیرین و بسیار خرد ہم دیدہ شدہ و قسمے از کمرک صحرائی است کہ میان کوہہا قریب آب می شود و درخت او بسیار بلند و ضخیم الساق و قصیر الثمرہ و ترشش از حد میشود و گویند کہ چون ساق صحرائی بشگافد در اندک زمانے باز بہم پیوند

مزاج او سرد و خشک در دوم و زیادت و نقصان سردی و خشکی او بسبب زیادتی و کمی ترشی و شیرینی و زمختی بر دانایان محتجب نیست۔

افعال آن خامش ترش و زمخت و مولد باد و بلغم و دافع صفرا و خون و اچار و قلیۂ او بہتر و موافق بامزجہ صفراویہ و قابض و پختہ او مسکن صفرا و قابض و دافع باد و بلغم و افشرۂ او با نبات و گلاب بسیار تحفہ و جہت فساد خون و تلخہ مفید و مناسب محرورین و دل را فایدہ بخشد و ہندیان نوشتہ اند کہ گرمے میکند و مزہ میدہد و منی بیفزاید و باد و صفرا بدر سازد و مولد بواسیر و کف است و بزبان ترقیدگی بہم رساند و مصلح آن خوردن او باچونہ و نمک بود و صاحب جمع الجوامع گوید کہ قابض

[1] کمرک۔ (اردو) کمرخ۔ (سنسکرت) کرم رنگ۔ (فارسی) کمرخ۔ (بنگالی) کامرانگا (بقیہ نوٹ برصفحہ ۲۱۹)

وسکن حدت صفرا وعطش شدید و قے و اسہال صفراوی و طعم دہان را نیکو کند بسیار
افعال و خواص قریب بریباس مضر محرورین مُصلح او جوارشات و ادویہ حارہ و فقیر
دیدہ است کہ اکثار او مفتح افواہ عروق مقعد و باعث اسہال خونی شدہ و اگر
خام آنرا مالیدہ آب آنرا گرفتہ صاف نمودہ جوش دہند کہ چہارم حصہ کم گردد و بدارند کہ
تا دُرد او تہ نشین گردد پس دُرد آنرا دور کردہ آب صاف بگیرند کہ سرکہ خوب میشود
و اگر اندکے نمک انداز ند خوب میشود۔

کمُبھا بضم کاف وسکون میم وفتح موحدہ وخفائے ہا والف۔

ماہیت آن نباتے ست شاخہاے او مربع وگرہ دار و در میان گرہ ہا و
برگہا خوشہ ہائے دانہ دار برگ او شبیہ ببرگ انار وتنک و درشت ازان ونیز اسم
تربد سفید۔

کمُبھایونے بضم کاف وسکون میم وفتح موحدہ وخفائے ہا والف وضم
تحتانی وسکون داو وکسر نون وسکون تحتانی دوم یعنی گل گرد مانند گردگان یا
سبوچہ اسم قسمے از تمباست۔

کمبھابجیدنی بکاف ومیم وموحدہ وہا والف وکسر موحدہ وخفائے ہا وسکون
تحتانی مجہول وکسر دال مہملہ ونون وتحتانی دوم یعنی دافع استسقا کلانی شکم وآماس
اعضا اسم ترمرے

کمرپنکی بضم کاف وسکون میم وفتح رائے مہملہ وضم بائے فارسی وسکون نون
وکسر کاف وسکون تحتانی و در سنسکرت سہا بفتح سین مہملہ وہا والف یعنی بستگی
تمامی بدن را مفید وکماری بضم کاف وفتح میم والف وکسر رائے مہملہ وسکون تحتانی
تام است وترونا بفتح فوقانی وضم رائے مہملہ وسکون واو وفتح نون والف یعنی پیر را
جوان کند میگویند۔

بقیہ نوٹ ۔ دمرہٹی) کرمر ۔ (گجراتی) کرمرنگ ۔ (تلنگی) کارد مونگا ۔ (انگریزی) چائے فیس گوزبیری ۔ د

ماهیت آن درختیست کلان صحرائی برگِ او مشقق تا پنج تشقیق و هر یک
ازان مانند برگ تیند و و بعضے ازان فی الجمله مشابه برگ بید انجیر و درشت
و یکطرفش سبز و طرف دیگر مزغب بزغب سفید و گلش سفید و کلان در وسط
او مانند هیچ و بار او مثل اتهه و ازان دراز و تلخ مزه و پوست درختش هموار و سرخی
مائل مستعمل در علاج۔

کمکم [1] بضم کاف وسکون میم وضم کاف دوم وسکون میم دوم اسم زعفران
است و در سنسکرت کاشمیر بکاف و الف و شین معجمه و کسر میم و سکون تحتانی
و فتح رائے مهمله یعنی در ملک کشمیر می شود و کمکم رکتم بکاف و میم و کاف دوم و میم
دوم و فتح رائے مهمله و سکون کاف فارسی و فتح فوقانی و سکون میم سوم یعنے اینچه
در ملک کشمیر می شود و سرخ مے باشد و بانوهلیکم بفتح موحده و الف و خفائے
نون و واو و خفائے ها و کسر لام و سکون تحتانی و فتح کاف و سکون میم در ملک
بانوهلیک هم میشود این قسم زرد بود و درهی رانوهی بضم را و کسر دال مهملتین
و خفائے ها و سکون تحتانی و فتح رائے مهمله دوم و الف و خفائے نون و واو
و نون دوم و فتح ها و تحتانی یعنی مرض را مے گذارد و پیتنیم بکسر بائے فارسی و سکون
تحتانی و فتح فوقانی و نون و سکون میم یعنی زرد بود و پشپارم بضم بائے فارسی
و سکون شین معجمه و فتح بائے فارسی دوم و سین مهمله و الف و فتح رائے مهمله و سکون
میم یعنی خلاصه گل است و مسرنم بفتح میم و سکون سین و ضم رائے مهملتین و فتح نون
و سکون میم دوم یعنی بینس و کنڈمال را نافع است و گهسرنم بضم کاف و خفائے ها و سکون
سین مهمله و ضم را و فتح نون و سکون میم یعنی بر مرض بینس غصه میکند میگویند۔

افعال آن سرخی چشم ببرد و صفرا را فایده بخشد و بامراض فساد بول و بینس
نافع نوشته اند۔

---

[1] کمکم۔ (اردو) کیسر۔ (سنسکرت) کمکم۔ (عربی) کرکم۔ (فارسی) زعفران۔ (بنگالی) کوسکم۔ (مرہٹی) کیشر۔
(تلنگی) کونکم پوو۔ (انگریزی) سافران۔

گمڑ و بضم کاف فارسی وضم میم مشدده و راے ہندیہ و سکون واو و در سنسکرت کاکشمیری بفتح کاف و الف و سکون کاف دوم و فتح شین معجمہ و کسر میم و سکون تحتانی و کسر راے مہملہ و سکون تحتانی دوم یعنی در ملک کشمیر پیدا میشود و در ہا بضم واو و سکون را و فتح دال مہملتین و خفاے ہا و الف یعنی کلان میشود و در کاشمیر و سری پرنی بکسر سین و راے مہملتین و سکون تحتانی و فتح باے فارسی و سکون راے مہملہ دوم و کسر نون و سکون تحتانی دوم یعنی برگ او بہتر مانند صورت موش می شود و کٹولا بفتح کاف و سکون فوقانی ہندی و فتح واو و لام و الف یعنی درخت او گره دار مانند گرہہاے نیشکر می شود و کرشنورنتا بضم کاف و راے مہملہ و سکون شین معجمہ و فتح نون و ضم واو و راے مہملہ دوم و سکون نون دوم و فتح فوقانی و الف یعنی بار او سیاہ و گرد میباشد و مہا کمبہا بفتح میم و ہا و الف و ضم کاف و سکون میم و فتح موحده و خفاے ہا و الف یعنی برابر سبوح کلان میشود۔

کمبہالی بضم کاف و سکون میم و فتح موحده و خفاے ہا و الف و کسر لام و بعوض آن راے مہملہ ہم آمده و سکون تحتانی یعنی بصورت سبوح می شود و سرو بجد ریک بفتح سین و سکون راے مہملتین و فتح واو و موحده خفاے ہا و سکون دال و کسر راے مہملتین و سکون تحتانی۔ و فتح کاف یعنی بجمیع اقسام بیماریہاے فساد بول دافع میگویند۔

ماهیت آن از اسما مفهوم می شود و آنچه بمشاہدۂ فقیر آمده نباتے ست یک گز تا بدو گز بلند میشود و درمیان سنگہا و صحرا میروید و شاخہا مے کند پہلودار و گره دار و سرخ مائل بسیاہی و برگ او عریض و نوکدار و دنباله دار و باکنگرہاے باریک و لطرف دنباله بریده فی الجمله بشکل سبوح یا دلو کلان و نازک و ریشہ جانب رویش سبزی بیشتر و جانب پشت سبزی کمتر و نرم و اندک تنک و بشاخ او یکطرف برگ و طرف دیگر خوشہ غنچه و گل او اندک بوے بد دارد و بار او گرد و بعد رسیدن سیاه گردد و از جمله ماکولات نیست۔

مزاج او گرم وتر و مزهٔ او شیرین و زمخت افعال آن صفرا شکن و دافع ابهی گهات بفتح همزه و کسر موحده و خفائے ہا و سکون تحتانی و فتح کاف فارسی و خفائے ہائے دوم و الف و سکون فوقانی و آن قسمے از اقسام باد است و گران و مولد ریح و جهت دق و خون فاسده و قبض شکم و تپ و قولنج نافع و بادار و هم گران و مقوی باه و مولد منی و مسکن تشنگی و معدل خون فاسد و مدر بول و از جمله رسائن و تخم او بامراض چشم نافع نوشته اند و الله اعلم بالصواب۔

کمرپنڈی بضم کاف و سکون میم و فتح رائے مهمله و بائے فارسی مکسوره و خفائے نون و کسر دال هندیه و سکون تحتانی۔

ماهیت آن نباتے ست که نهال او بقدر یک ذرعه یا کم و زیاده از آن بلند مے شود و برگ او مانند برگ باپچی خرد اما سفیدی مائل و گلش دراز و سفید و تخم او باریک و سفید مثل خشخاش و بیخش مانند تربد سفید و چین دار۔

افعال آن جهت امراض فساد بول نافع۔

کمنکرپنڈی بضم کاف و کسر میم مشدده و فتح نون و ضم کاف دوم و فتح رائے مهمله و کسر بائے فارسی و سکون نون دوم و کسر دال هندیه و سکون تحتانی داروئے است هندی که آنرا در سنسکرت تریاتنڈی بضم فوقانی و سکون رائے مهمله و فتح تحتانی و الف و ضم فوقانی دوم و سکون نون و کسر دال هندیه و سکون تحتانی یعنی زود بینی بیماری را مے شکند و گول پهل بضم کاف و سکون واو و فتح لام و بائے فارسی و ہا و لام یعنی بار او دراز مانند املتاس میشود و پونکا بضم بائے فارسی و سکون واو و کسر فوقانی و فتح کاف و الف یعنی گلش درازمی شگفد و پچ لیشپک بکسر نون و فتح جیم فارسی مشدده و ضم بائے فارسی و سکون شین معجمه و کسر بائے فارسی دوم و فتح کاف یعنی گل او تمام روز شگفته میباشد میگویند و نوشته اند که میوهٔ او بامزه است جهت سنگ گرده و مثانه وریگ آن سفید و شوبهه یعنی کلانی شکم و سنپات یعنی دیوانگی و بیهوشی و هذیان و گرمی و تپ را نافع و بادها مے شکند۔

کمکشٹ بفتح کاف وسکون میم وضم کاف دوم وسکون شین معجمہ وفوقانی ہندی وبعوض میم نون مخفی هم آمده تفسیر این اسم چنین مے کنند کہ کم بمعنی نصف وکشٹ مجفف انگشت چونکہ برگ این دارد برابر نصف ز انگشت میشود لہذا این اسم مسمی گشتہ وریچنا بکسر رائے مہملہ وسکون تحتانی وفتح جیم فارسی ونون والف یعنی اسہال می آرد وسُورنے بضم سین مہملہ وفتح واؤ وسکون رائے مہملہ وکسر نون وسکون تحتانی دوم یعنی شیر از و برمے آید وپیت پشپکا بکسر بائے فارسی وسکون تحتانی وفتح فوقانی وضم بائے فارسی دوم وسکون شین معجمہ وفتح بائے فارسی سوم وکاف والف یعنی گلش زرد میباشد وتکت وگدہا بکسر فوقانی وسکون کاف وفتح فوقانی دوم وضم دال مہملہ وسکون کاف فارسی وفتح دال مہملہ وخفائے ہا والف یعنی شیر او تلخ باشد وکاک بھیدی بفتح کاف والف وکاف دوم وکسر موحدہ وخفائے ہا وسکون تحتانی وکسر دال مہملہ وسکون تحتانی دوم یعنی دافع سگرمی است وکاک کشٹا بکاف والف وکاف دوم وضم کاف سوم وسکون شین معجمہ وفتح فوقانی ہندی والف یعنی دافع ترقیدگی بدن از گرمی است۔

ماهیت آن معلوم نشد افعال آن بجمیع امراض جلدیہ مثل برص وجذام وقوباء وداء الحیہ وثعلب وغیرہا نافع ودافع امراض شیطانی نوشتہ اند وبقیاس معلوم میشود کہ از قسم قسط است۔

کمک بفتح کاف ومیم وکاف دوم اسم پرندہ ایست کہ آنرا بجری گویند واز وشکار پرندۂ کلاں می کنند۔

کملا بفتح کاف وسکون میم وفتح لام والف وگھرا بفتح کاف فارسی وخفائے ہا وسکون میم وفتح رائے مہملہ والف نیز گویند۔

ماهیت آن کرمے است سیاہ وچین دارد ودراز بقدر دو بند انگشت یا کم وزیادہ وبروموہائے سیاہ وچون بر بدن انسان برود یا مالیدہ گردد موہائش در جلد میخلد بدن سنجارد وآماس کند اکثر در فصل برشکال بر برگہائے انگور متولد میشود

ودر گہارا میخوردو مادۂ تکون او عفونت است سالی درسن یکہزار و دو صد وسی ہجری دربلدۂ حیدر آباد صانہا اللہ عن الفتن والفسادہوائے وباگردیدہ بود ودران سال تولداین کرم ہا بوفور گردیدہ کہ نوبت برسید ہا شدہ بود۔

مزاج او گرم وخشک وخالی از سمیت نیست ومصلحش روغن بیدانجیر شربا و طلاء است چنانچہ فقیر برین کرم بسیار چیزہا انداختم ہیچ شی نمردپس روغن بیدانجیر انداختم کہ دریک لحظہ مردپس ازان روز قرار دادم کہ ہمان مصلح ست بہرکہ دادم فائدہ شد

کمو بضم کاف ومیم وواؤ مجہولہ ودال مہملہ۔

کمدنی بضم کاف ومیم ودال مہملہ مشددہ وکسر فوقانی وسکون تحتانی ہردو اسم قسم کنول خرد است کہ درشروع ماہتاب بشگفد ومفصلاً درکاف مع النون بیاید

کمڑی بضم کاف وفتح میم مشددہ وکسر رائے ہندیہ وسکون تحتانی اسم کدوئے شیرین یعنی شکرکدو۔

کمریگو بفتح کاف ومیم مشددہ وکسر رائے مہملہ وسکون تحتانی مجہولہ وضم کاف فارسی وسکون واؤ اسم قسم کنار یعنی بیر کہ خرد وگرد باشد۔

کمپلک بفتح کاف وسکون میم وکسر بائے فارسی وفتح لام مشددہ وکاف یعنی درموسم باران رویندہ اسم ربچکی یعنی نائی۔

کمبیلہ بفتح کاف وکسر میم وسکون تحتانی وفتح لام ووقف ہا اسم قنبیل ست۔

کماریکا بضم کاف وفتح میم والف وکسر رائے مہملہ وسکون تحتانی وفتح کاف دوم والف دوم اسم مشترک است میان گھیکوار وبرنا۔

کمبو اسم شنکہ است۔

لہ گویم اگر کسے را کملا رسیدہ باشد باید کہ عرق گیندہ یا خود برگ آن مالد فوراً خارش وورم دور کند و اگر کسے اورا خوردہ باشد برگ گیندا سائیدہ خواہ عرق آن جوشاند فوراً ازالہ سم آن میکند مجرب است و فقط روغن گاؤ مالیدن یا بانمک روغن مالیدن وغسل کردن دفع سم آن میکند ۱۲ عبدالعلیم نصر اللہ خان الاحمدی الخورجی

فوایداسماے کاف بانون

کنتامر اسم قسمے ازکنول است

کنجر بضم کاف وسکون نون وفتح جیم وسکون راے مہملہ اسم ہاتی یعنی فیل۔

کنچیرا بفتح کاف وسکون نون وجیم فارسی وسکون تحتانی وفتح راے ہندی والف یعنی در کنجد لس پیدا شدہ و مزہ ترش مثل کانجی دارد اسم نارنگی۔

کنجر اچہی بضم کاف وخفاے نون وفتح جیم وراے مہملہ والف وکسر جیم فارسی مشددہ وخفاے ہا وسکون تحتانی یعنی چشم فیل اسم کجکاست چونکہ او مانند چشم فیل میشود لہذا باین اسم میخوانند۔

گنجاے بفتح کاف فارسی وخفاے نون وفتح جیم والف وکسر ہمزہ وسکون تحتانی اسم گانسجا۔

کنچو بفتح کاف وسکون نون وضم جیم فارسی وسکون واو اسم کانسہ کہ از وظرف میسازند۔

کنجرا بکاف ونون وجیم وراے مہملہ والف یعنی مقوی برابر قوت فیل اسم دہانکی۔

کنڈوری بفتح کاف وخفاے نون وضم دال مہملہ مجہولہ وسکون واو وکسر راے مہملہ وسکون تحتانی ہندیان آزاد نندا بضم دال مہملہ وسکون نون وفتح دال مہملہ وسکون نون وفتح دال ہندیہ والف در سنسکرت بکسر موحدہ وسکون میم وکسر موحدہ وسکون میم وکسر موحدۂ دوم وسکون تحتانی نام است ورگت پھل بفتح راے مہملہ وسکون کاف فارسی وفتح فوقانی وباے فارسی وخفاے ہا ولام یعنی بارش سرخ میشود وتنڈی بضم فوقانی وسکون نون وکسر دال ہندیہ وسکون تحتانی یعنی شیر نیست وتنڈی کیرا پھل بفتح فوقانی ونون ودال ہندی وتحتانی وفتح کاف وسکون تحتانی دوم وفتح راے مہملہ والف وباے فارسی وہا ولام یعنی بارش سرخ

مثل منقار یعنی بینی طوطه میشود و نزد بعضی معنی او بخارشت صفرا مفید است بعضے گویند که بمعنی شیرین و خورش طوطه است زیراکه لفظِ تنڈی بمعنی خارشت وبینی آمده وکیرا اسم طوطا وچھل اسم بار واُوشٹھ بیما بضم ہمزه وسکون واو وشین معجمه وضم فوقانی هندی مجهوله وخفاے ہاوسکون واو دوم وفتح باے فارسی ومیم والف یعنی سُرخی بار او برابر سُرخی لب ہاے آدمی میباشد بھل کو لا بفتح باے فارسی وخفاے ہا وفتح لام وضم کاف مجهوله وسکون واو وفتح لام دوم والف یعنی بار او دراز میشود وپروالا بفتح باے فارسی وسکون راے مہمله وفتح واو والف وفتح لام والف یعنی سُرخ مانند مرجان بود زیراکه پروالا اسم مرجان است بعضے گویند که قواعد او مانند مرجان ست ولا بو تمبیکا بفتح لام والف وضم موحده وسکون واو وضم فوقانی وسکون میم وکسر موحده دوم وسکون تحتانی وفتح کاف والف یعنی فوایداو مثل مرجان وکدوست وبمعنی شکننده مرض ہم آمده وقسمے از کندوری تلخ است که آنرا چینتی ونڈا بکسر جیم فارسی مجهوله وسکون تحتانی وکسر فوقانی وسکون تحتانی ودال مہمله ونون ودال ہندیه والف دکٹو کا بفتح کاف وضم فوقانی ہندی وسکون واو وفتح کاف دوم والف نیز است وکٹو بمعنی بکاف وفوقانی ہندی وواو وضم فوقانی وسکون میم وکسر موحده وسکون تحتانی یعنی تیز در تلخ مانند کدوے تلخ بود وگرم است وعرق را ببرد وکٹو تنڈے بکاف وفوقانی وواو وفوقانی ونون ودال ہندی وتحتانی یعنی تلخ وگرد است وکٹو شروا بکاف وفوقانی ہندی وواو وفتح شین معجمه وسکون راے مہمله وفتح واو والف یعنی مولد صفرا این معنی کٹو است وشروا بمعنی سوده در چشم کشیدن روشنائی بخشنده است ومدہو پکوا بفتح میم وضم دال مہمله وخفاے ہا وسکون واو وفتح باے فارسی وسکون کاف وفتح واو دوم والف یعنی پخته شیرین مے شود ومدہو دراوی بمیم ودال مہمله وہا وواو وفتح دال وراے مہملتین باکسر دال وفتح را والف وکسر واو وسکون تحتانی یعنی افعال او مانند عسل است۔

ماهیت آن نباتے است بے ساق از قبیل عصاۓ اشجار مجاوره خصوصاً

رقوم وسیندھی بالامیرو دو منبت او صحرا و آبادی است برگ مانند برگ کلو لیکن اندکے مخمس شکل و گلش سفید مثل گل چنبیلی و بارش دراز مثل بلول خرد در خامی سبز باخطوط سفید و پختۂ او سرخ مانند دل پر از مغز و دران تخم شبیہ تخم لیمون خام معطش ولزوجت مغز بر روے محتوی مانند تخم پنبہ دو قسم است تلخ و شیرین تلخ او در خامی تلخ و بعد پختن شیرین میگردد و شیرینش در خامی و پختگی شیرین اکثر از و ترکاری درگوشت وروغن و مصالح و جغرات میسازند لذیذ و با فایدہ میشود و بیخش مثل شلغم اما دراز از و درانتہایش بصورت کفچۂ مار و سفید رنگ۔

مزاج ان بار او سرد و تر با حلاوت کاذبہ و برگش سرد و خشک و شدید الارضیہ تا اینکہ از مالیدن برگش و شستن از آب ریگ باریک و سرخ سرفہ و مولد باد ہاے شیرین و بجہت امراض گردہ مفید و گویند بالخاصیت عقل کم کند و نفاخ ست و چون پوستش دور کنند نفخ او کمتر گردد و نزد بعضے دافع فساد و صفرا و خون و سوزش اعضا و مقی و مصلح فربہی مفرط و قابض شکم و نفاخ و باد انگیز و ممسک و تلخ او دافع تپہاے سمی و کف و صفرا و کرم و کنولہ و ہاضمہ زیادہ کند و گویند مضعف معدہ و ملین است و چون اچار او سازند جاذبہ را قوت دہد و بہضم یاری دہد و نزد بعضے مشتہی و مولد خون و زود ہضم راقم گوید کہ برگ او بد ماہیل و پانڈروگ و بلغم و کنولہ سودمند و مرہم او با روغن زرد ملحم قروح و منبت لحم و مفتت حصات و بار او شیر زیادہ کند و قلیہ خام او بہ بواسیر و اسہال معدی مفید و آنکہ بر درخت سینڈ باشد بد است و آنکہ بر درخت سیندی بود خوب است و بیخش مسہل شخصے بشیرۂ بیخ کندوری[1] تلخ بقدر یک پیالہ نوشید بعد یک و نیم ساعت غشیان شدہ قے شدید شد

---

[1] از مجربے شنیدہ کہ نانخورش برگ کندوری باگوشت یا بدون آن مع مصالح در روغن پختہ مع نان یا خشکہ تا چہل روز بخورد و درین چلہ سواے این بقولات دیگر نخورد و از ترشے و بادی بہ پرہیزد از سفیدی دست و پا و برص شفا یابد ۱۲ ـ

واسهال شدن گرفت مانند اسهال شحم حنظل وحب السلاطین بلغم ورطوبات فاسده بسیار بر آمد وضعف بمرتبه وسوزش در تمام اندام شد روز دوم نزد این فقیر حکایت خوردن وشکایت سوزش دستها ودیگر اعراض آورد لعاب بهدانه واسبغول وبارتنگ دادم بفضل الٰهی شفا یافت وهندیان نوشته اند که بار شیرین وبامزه بادوییت را ابخورد وقوت دهد وطبع را خوش کند وانجره صفرا ومرض سفیدهٔ چشم دور کند

گندهان بفتح کاف فارسی وسکون نون وفتح دال مهمله وخفاے ها والف وسکون نون دوم وکدگیری بفتح کاف وسکون دال مهمله وکسر کاف فارسی وسکون تحتانی وکسر راے مهمله وسکون تحتانی دوم ودر تلنگی گاڑدی گرپڑا بفتح کاف فارسی والف وسکون راے هندی وکسر دال مهمله وسکون تحتانی وفتح کاف فارسی وسکون راے هندیه دوم وفتح باے فارسی وراے مهمله والف ودر سنسکرت چهاکڑاندی بفتح جیم فارسی وخفاے ها والف وفتح کاف فارسی وراے هندی والف وسکون نون وکسر دال مهمله وسکون تحتانی یعنی میوهٔ او مانند آویزهٔ زیر گلو بر میشود ودر بعضی نسخ بهوکراندی بضم موحده وخفاے ها وسکون واو آمده وپشپ پیتا بضم باے فارسی وسکون شین معجمه وفتح باے فارسی دوم وکسر باے فارسی سوم وسکون تحتانی وفتح فوقانی والف یعنی گلش زرد رنگ دارد ودر بعضی نسخ تریورنت پیتا آمده بکسر فوقانی وراے مهمله وسکون تحتانی وضم واو وراے مهمله وسکون فوقانی دوم وباے فارسی وتحتانی وفوقانی سوم والف وبهتادی بفتح موحده وخفاے ها وسکون سین مهمله وفتح فوقانی والف وکسر دال مهمله وسکون تحتانی وبهتاندی بزیادتی نون ساکنه نیز آمده تام است درچهار گندهیکا بضم راے مهمله وفتح جیم فارسی مشدده وخفاے ها والف وفتح کاف فارسی وسکون نون وکسر دال مهمله وخفاے ها وسکون تحتانی وفتح کاف والف یعنی بیٖتی که از شنیدن آواز سماع وبوے گل وبوے بد آید سود دهد میگویند۔

ماهیت آن نباتیست که در زمین سیاه روید وبدرازی یک شبر تا دو شبر

بلند گردد و برگ او بشکل برگ قلقاش اما ازان خردتر گلش زرد مایل بدرازی و صاحب قاشات در نیسان میرسد۔

مزاج آن گرم وخشک در سوم و مزهٔ او بسیار تلخ وتیز۔

افعال آن جهت صلابت شکم وتپ ولرزهٔ بلغمی مفید و مُخرج رطوبات لزجه ازمفاصل وعمق بدن وقاتل دیدان اگرچه بطلا کردن بر ناف باشد وگره های بلغمیه را مے گداز دو دملهاے گاوان و قروح و کرم قردح را ز و بہ کند و سکیند و نهادن عصارهٔ برگ او به پنبه آلوده در بینی باعث قطع گوشت زاید آن و مُضر امعا و مُصلحش کتیرا۔

کنڈ مامڑی بضم کاف وسکون نون وفتح دال هندی وفتح میم والف وکسر میم دوم وراے هندی وسکون تحتانی اسم ابنه کوهی است که ازان آچور میسازند وآنرا در سنسکرت چهدرامبرا وکوشامل ولاچهادرچها و سرکتکا وجنتو درچها و گهنکند وکش درچها وکشا ملیکا میگویند و باستماع فقیر رسیده که اسم آمڑه است وآنرا انباڑی نیز خوانند۔

کنس گڈه بفتح کاف وسکون نون وسین مهمله وفتح کاف فارسی ودال هندی وها اسم رتالو است۔

کنوله بفتح کاف وخفاے نون وسکون واو وفتح لام ووقف ها یا با الف سنگتره ونارنج وچکری ونارنگی وبنگالی وبتاوی همه در ماهیت درخت ها متقارب ومماثل با اندک فرقے که برگ سنگتره اندک پهن وسبز مایل بسفیدی و برگ کنوله باریک ودراز وسبزتر و برگ نارنگی ونارنج وبنگالی وبتاوی یکسان و برگ چکری از کنولا کمتر و درخت سنگتره کلان از کنولا و از نارنج وغیره و از چکری وهر یک بر دیگرے پیوند میشود وپیوند اینها بر درخت لیمون ترش وشیرین وکهٹه چکوتره با ئین بهمین میشود وگل این ها هم مانند یکدیگر سفید وخوشبو که ازان عرق بهار مے کشند وبار سنگتره بکمال لطافت رنگش سرخ مایل بزردی وپوست آن

باریک و املس و مستوی و ملاصق بمغز بخلاف کنولا که در سرخی زیاده از دو نارنج هم مثل او اما از ان ترش و چکری پهن تر از کنولا و پوست بنگالی و نارنگی گنده و ترشی در آن غالب و در زبان تلنگی آیڈا بکسر همزه و سکون تحتانی و فتح رای هندی و الف و کنچیڑا بفتح کاف و خفای نون و کسر جیم فارسی و سکون تحتانی و فتح رای هندیه و الف میگویند و در سنسکرت پاراوت بفتح بای فارسی و الف و فتح رای مهمله و الف و فتح واو و فوقانی یعنی گویند که مهادیو حکم کرد که از چشم خود نزد پاروتی زن بپیدا شو پس این میوه نزد پاروتی پیدا شد و او بسیار دوست میداشت و تُردرا چها بضم را و سکون دال و فتح رای دوم مهمله و الف و فتح جیم فارسی مشدده و خفای ها و الف یعنی از چشم مهادیو پیدا شده و میدا هستا بفتح میم و سکون تحتانی و فتح دال مهمله و الف و ها و فتح فوقانی و الف یعنی نابدار و صاحب قاشات است و مغز را کم کند و مداهرتا بضم میم و فتح دال مهمله و الف و ها و رای مهمله و فوقانی و الف یعنی بسیار مزه دار و شیرین می باشد و مستی را بنشاند و قسمیکه آنرا کنجرا گویند میگویند که اول در کنجدیس پیدا شده بود و دیگر آنکه ترش مانند کاغجی میشود و آنرا نارنگا بفتح نون و الف و رای مهمله و نون دوم و کاف فارسی و الف و توک سوگندها بضم فوقانی و خفای واو و ضم کاف و ضم سین مهمله و سکون واو دوم و فتح کاف فارسی و سکون نون و فتح دال مهمله و ها و الف یعنی پوست خوشبو دارد و چکرواک بفتح جیم فارسی و سکون کاف و فتح رای مهمله و واو و الف و کاف دوم یعنی گرد و پهنا میشود و بعضی گویند که چکرواک جانوری است آبی که رنگش مانند رنگ این میوه میشود لهذا باسم او موسوم شده و موکهپریا بضم میم و خفای واو و فتح کاف و خفای ها و کسر بای فارسی و سکون رای مهمله و فتح تحتانی و الف یعنی دهن او را بسیار لذت میدهد و بعضی اشخاص از قرینه این اسم میگویند چونکه چکرواک این میوه را بسیار عزیز میدارد و بسیار لذت از و حاصل می کند لهذا مسمی باسم

اوگشته و اﷲ اعلم بالصواب مے نامند۔

مزاج مطلق آن سرد از اول اولی تا دوم بحسب کمی و زیادتی ترشی و نزد بعضے تر در آخر دوم و نزد بعضے دیگر خشک و والد ماجد فقیر میفرمودندی که در سنگتره کنولا رطوبت لطیفه است و در باقی بیوست اما اندک و هندیان معتدل در کیفیات میدانند و پوست برگ آن گرم و خشک در دوم۔

افعال آن مقوی دل و مفرح و مسکن حرارت و تشنگی و دافع سمیت هوا و قامع صفرا و قاطع بلغم و مقوی معده و مشتهی و خوردن او با نبات و یا نمک و آفشورهٔ او با گلاب لذت بخش و موافق محرورین و دافع امتلا و سمن بدن و مصفی خون و مانع غثیان و قے و راقم اکثر در سرفه و نزله صفراوی خود استعمال نمود موافق یافت و هندیان نوشته اند که چهیر دگ و گرمی و تشنگی و تپ وا وار صفراوی و باد شدید و لوا سیر و خون فاسد را بسیار سودمند است و در کتب هندیه بنظر آمده که بنگالی و چکری معتدل است و شیرین و ترش و چرب و کم کننده اشتهاء و غایط میراند و صفرا بیفزاید و کف زیاده کند و برائے خوردن اولیا و مهاپرش لایق است یعنی قاطع باه است و نارنج بسیار بهتر و بیمزگی دور کند و آتش گرسنگی و هاضمه زیاده کند و هضم غذا نموده اجابت خلاص آرد و دل را قوت دهد و همه اقسام کلها یعنی قے که بعد از طعام گردد و استحاضه مفید و بمعده قوت بخشد و بجهت جهل آور یعنی استسقاے زقی و کورم اور یعنی درد شکم سختی مانند کشف شده از ان شکم کلان شود نافع و خوردن او در اثناے حیض و در روز غسل از ان منع است که باعث عقر گردد و کنولا وغیره نیز همیں احکام دارد و بعضے دیگر نوشته اند که نارنج پخته مزه دار ترش او گرم و کف و باد دور کند و مولد تپ است و زحمت حیض بند کند و شیرین کلما و سقوط اشتهاء و کری گوش و درد شکم و بعضی نوع ضیق و خروج مقعد را مفید و فقیر اکثر شربت و رُب او برائے امور مذکوره استعمال کنانید نافع شد و پوست بار و برگ انواع آن مقوی دل و معده و اندکی حواس و برائے تجلیه بشره مؤثر خصوصاً روغن ترکیب بر آوردن روغن از عاصی پوست کنولا وغیره

یک حصہ نیم خشک کردہ شش حصہ انداختہ دم بستہ بپزند نیم ساعت پس آنرا علیحدہ کردہ پوست را در کرپاس درشت کردہ پیچ دہند کہ خوب افشردہ شود آنچہ برآید روغن است و اکثار این میوہ مضعف جگر و مسدد آن و مُضر اعصاب و دندان و مرقق و مقلل منی و مولد سنگ گردہ و مُصلح آن مویز منقی و نمک و نبات ۔

کنول بفتح کاف و خفاے نون و فتح واو و سکون لام اسم نیلو فراست و در عرف ہندیان تامرا بفتح فوقانی و الف و کسر میم و فتح راے مہملہ و الف و تعویض فوقانی دال مہملہ نیز آمدہ یعنی دامرا میگویند و آن بر چند قسم است قسمے را در سنسکرت پدمنی بفتح باے فارسی و سکون دال مہملہ و کسر میم و نون و سکون تحتانی یعنی بگل او برگ بسیار و ٹیکنی بضم باے فارسی و سکون فوقانی ہندی و کسر کاف و نون و سکون تحتانی یعنی گرد میشود و امبھشنی بفتح ہمزہ و سکون میم و فتح موحدہ و خفاے ہا و سکون شین معجمہ و کسر نون و سکون تحتانی یعنی در آب پیدا میشود و مرنالی بضم میم و سکون راے مہملہ و فتح نون و الف و کسر لام و سکون تحتانی یعنی گل او بر شاخ دراز میشود و ستنکم بکسر سین مہملہ و فتح فوقانی و کاف و سکون میم یعنی شاخ او مجوف و دران آب سرد مے باشد این اسم در کتاب نیست اما از زبانی پنڈت ہا مسموع شدہ و گل آنرا تامر پو گویند بفوقانی و الف و میم و راے مہملہ و ضم باے فارسی و سکون واؤ و پدمم بفتح باے فارسی و سکون دال مہملہ و فتح میم اول و سکون میم دوم و تامرسم بفوقانی و الف و کسر میم و فتح را و سین مہملتین و سکون میم دوم یعنی گل در آب میباشد و در بعضے نسخ واریجم بفتح واو و الف و کسر راے مہملہ و سکون تحتانی و فتح جیم و سکون میم یعنی در آب پیدا میشود آمدہ و راجیوم بفتح راے مہملہ و الف و کسر جیم و سکون تحتانی و فتح واو و سکون میم اسم است و سرسیرہم بفتح سین و سکون را و کسر سین دوم مہملات و سکون تحتانی و ضم راے مہملہ دوم و فتح ہا و سکون میم یعنی چون زنان در گیسو گرہ زدہ نہند بسیار خوبصورت می شود و سہسر پتر بفتح سین مہملہ و ہا و سکون سین مہملہ دوم و فتح راے مہملہ و باے فارسی و سکون فوقانی

وفتح رائے مہملہ دوم یعنی گل کہ ہزار برگ دارد آنرا کنول میگویند وشت پتر بفتح شین معجمہ
وفوقانی وبائے فارسی وفوقانی ورائے مہملہ یعنی گلی کہ صد برگ دارد آنرا کشیشیم
میگویند بضم کاف وکسر شین معجمہ مجہولہ وسکون تحتانی وفتح شین معجمہ دوم وتحتانی وسلوکنہ
میم میںنامند وکنول سفید را تلاتامرا بکسر فوقانی وفتح لام مشددہ والف وفوقانی دوم
والف ومیم ورائے مہملہ والف سوم وپرپنڈریکم بفتح بائے فارسی وسکون رائے
مہملہ وضم بائے فارسی دوم وخفائے نون وفتح دال ہندیہ وکسر رائے مہملہ وسکون
تحتانی وفتح کاف وسکون میم یعنی گل او بر روے آب میباشد وماسیتم بفتح میم
والف وکسر سین مہملہ وسکون تحتانی وفتح فوقانی ومیم ساکنہ یعنی بسیار سرد است
وبہری کیشیم بکسر سین ورائے مہملتین وسکون تحتانی وضم بائے فارسی وسکون شین معجمہ
وفتح بائے فارسی دوم وسکون میم یعنی این گل کلان وفزایندۂ دولت است
وسویتکم بکسر سین مہملہ دواو مجہولتین وسکون تحتانی وفتح فوقانی وکاف ومیم یعنی سفید است
وسُرخ زایرتا بفتح تحتانی ورائے مہملہ مشددہ وفوقانی والف ومیم ورائے مہملہ
والف ورگتم بفتح رائے مہملہ وسکون کاف فارسی وفتح فوقانی ومیم یعنی سرخ مثل
خون میشود وکوکندم کیشپی بضم کاف وسکون واو وفتح کاف دوم ونون ودال مہملہ
وسکون میم وضم بائے فارسی وسکون شین معجمہ وکسر بائے فارسی دوم وسکون
تحتانی یعنی در گلش برگہاے ریزہ ریزہ مے شود وآورنم بمدالف مفتوحہ وفتح واو
وسکون رائے مہملہ وفتح نون وسکون میم یعنی در آب سایہ دار میباشد وقسمے از سرخ
راکنتامرا بکسر کاف وسکون نون وفوقانی والف ومیم ورائے مہملہ والف و
میم ورائے مہملہ والف وپنڈریکم بضم بائے فارسی وخفائے نون وفتح دال
ہندیہ وکسر رائے مہملہ وسکون تحتانی وفتح کاف ومیم وستامبہوجا بکسر سین مہملہ
وفتح فوقانی والف وسکون میم وضم موحدہ وخفائے ہا وسکون واو وفتح جیم
والف یعنی سرد است ودر آب پیدا می شود ومدہورگتم بفتح میم وضم دال مہملہ وخفائے
ہا وسکون واو وفتح رائے مہملہ وسکون کاف فارسی وفتح فوقانی ومیم یعنی شیرین

وسرخ است وسر درہم بفتح سین وضم رائے مہملتین وسکون واو وضم رائے
مہملہ دوم وفتح ہا وسکون میم یعنی در چشمۂ آب پیدا میشود وقسمے راٹہ تامرا بکسر
میم وفتح فوقانی ہندیہ مشددہ وفتح فوقانی والف ومیم ورائے مہملہ والف
واو یدہاتی بفتح ہمزہ وسکون واو مثقلہ وفتح تحتانی ودال مہملہ وخفائے ہا والف
وکسر فوقانی وسکون تحتانی یعنی درآب بروشنی تمام مے باشد وچرپدم بفتح جیم
فارسی ورائے مہملہ وبائے فارسی وسکون دال مہملہ وفتح میم یعنی گل این قسم
بہرسوکہ آفتاب میگردد وچارٹی بفتح جیم فارسی والف وفتح رائے مہملہ وکسر فوقانی
ہندی وسکون تحتانی یعنی گل این قسم زرد رنگ دارد وپدم چارٹی بفتح بائے
فارسی ودال مہملہ ومیم وجیم فارسی والف ورائے مہملہ وکسر نون وسکون تحتانی
یعنی گل این ہشت برگی بود ونوعے ازان کہ آنرا چنگلوا گویند بفتح جیم فارسی
وخفائے نون وفتح کاف فارسی وسکون لام وفتح واو والف فرق میان ہر دو
اینکہ وگل کنول بوقت طلوع آفتاب مے شگفد وگل چنگلوا بند مے شود وگل چنگلوا
از دیدن ماہتاب کشادہ میشود وگل کنول بند میگردد ورویدگی اوہم درآب ست
مانند گل کنول بند میگردد وروئیدگی اوہم درآب ست مانند گل کنول وآنرا سگندہکنت
بضم سین مہملہ وفتح کاف فارسی وسکون نون وکسر دال مہملہ وخفائے ہا وسکون تحتانی
وفتح کاف وسکون نون دوم وضم فوقانی یعنی گلش خوشبو وصد برگ دارد وکلہارم
بفتح کاف وسکون لام وفتح ہا والف وفتح رائے مہملہ وسکون میم است والکم بفتح
ہمزہ ولام مشددہ وکاف ومیم وعوام آنرا الی میگویند بفتح ہمزہ ولام مشددہ مکسورہ
وسکون تحتانی وبجائے ہمزہ ہا ہم آمدہ یعنی ہلکم دہلی بمعنی برگ برگ میشود وآن
گل را گتند ہکم بفتح رائے مہملہ وسکون کاف فارسی وفتح فوقانی وسین مہملہ و
سکون نون وکسر دال مہملہ وخفائے ہا وفتح کاف ومیم یعنی برکنار برگہا کہ مانند
درزہا باشد سرخ رنگ میباشد وقسمے ازین کہ سیاہ بود آنرا نلاکلوا بفتح نون
ولام مشددہ والف وکاف ولام وواو والف ونیلمند بورم بکسر نون وسکون تحتانی

و فتح لام وکسر میم وسکون نون دوم وکسر دال مهمله وسکون تحتانی دوم و فتح واو و رای
مهمله وسکون میم یعنی گلش سیاه نیلم بمعنی سیاه مائل بسفیدی آندریورم اسم گلو است
و نیلوت پلم بکسر نون وسکون تحتانی وضم لام وسکون واو و فوقانی و فتح بای فارسی
ولام وسکون میم یعنی گلش سیاه میشود کونیچتت بضم کاف و فتح واو و لام
وتحتانی وسکون نون و فتح جیم فارسی و فوقانی اول وضم فوقانی دوم یعنی در کوزه
آب خودرو میشود وقسم سفید این را تلاو کلوا و ششی پریم بشینین معجمتین
مکسورتین وسکون تحتانی وکسر بای فارسی وسکون رای مهمله و فتح تحتانی وسکون
میم یعنی برماهتاب عاشق است بهرسو که ماهتاب میگردد این گل هم میگردد و گردبهکم
بفتح کاف فارسی وسکون رای مهمله و فتح دال مهمله وضم موحده وخفای ها
و فتح کاف وسکون میم یعنی از خورش غلیواز است و کیروم بفتح کاف وسکون
تحتانی و فتح رای مهمله و واو وسکون میم یعنی هنس آنرا میخورد و کمدم بضم کاف
ومیم و فتح دال مهمله وسکون میم دوم اسم است و قسمی از اینکه آنرا کاکی کلو بفتح
کاف والف وکسر کاف دوم وسکون تحتانی و کاف ولام و واو والف و نیلوت پلم
یعنی گل او بسیار سیاه میشود و کاکودهیم بفتح کاف والف وضم کاف دوم
وسکون واو وکسر دال هندیه وخفای ها و فتح تحتانی وسکون میم یعنی سیاه
مانند استخوان زاغ میباشد آن استخوان که مجوف مانند نی و در هر دو بازوی
زاغ میباشد و برو موهای روید و هرسوانگم بفتح ها و رای مهمله وسکون سین مهمله
و فتح واو والف وخفای نون و فتح کاف فارسی وسکون میم یعنی همه اجزای
روئیدگی او خرد می شود چهدر متپلم بضم جیم فارسی وخفای ها وسکون دال مهمله
و فتح رای مهمله وضم میم وسکون فوقانی و فتح بای فارسی ولام وسکون میم یعنی
گلش دور دور خرد خرد میشود و قسمی از نیلوفر زرد است که آنرا پدمک بفتح بای
فارسی وسکون دال مهمله و فتح میم و کاف و پدمکهه بزیادتی دو های مخفی و پدم بکسر
ها وسکون تحتانی و فتح میم و بای فارسی و دال مهمله و میم یعنی رنگ زرد طلائی

وگل او ہشت برگی میشود و ملیا بفتح میم و لام و تحتانی و الف یعنی بوے او خوش میشود و پدم گندیکا بباے فارسی و دال مہملہ و میم و فتح کاف فارسی و سکون نون و کسر دال مہملہ و سکون تحتانی و کاف و الف یعنی بوے او مانند بوے صندل بود و شاخ گل کنول را تامرتور بفوقانی و الف و میم و راے مہملہ و ضم فوقانی دوم و سکون واو و راے ہندیہ و پدمنال بباے فارسی و دال و میم و فتح نون و الف و لام و بعوض لام راے ہندیہ نیز آمدہ و بار او را مردکھیل بضم میم و سکون را و ضم دال مہملتین و سکون واو و باے فارسی و ہا و لام و بزیادتی میم نیز یعنی نازک است و مرنالم بضم میم و سکون راے مہملہ و فتح نون و الف و فتح لام و سکون میم و بسبیچی بکسر موحدہ و فتح سین مہملہ و ضم میم و کسر جیم فارسی مشددہ و کسر فوقانی مجہولہ و سکون تحتانی یعنی میگویند کہ این چیز زیر گل و بالاے شاخ در آب پیدا میشود ظاہر اسم بار و تخم کنول باشد و زردی میان گل و ریشۂ آنرا پدم کیسر بکسر کاف و سکون تحتانی و فتح سین مہملہ و راے مہملہ و سکون میم یعنی زعفران نیلوفری و کنجلکا بکسر کاف و خفاے نون و فتح جیم و سکون لام و فتح کاف و الف یعنی مانند تار تار میشود و کیسرہا بکاف و تحتانی و سین و راے مہملتین و ہا و الف یعنی مانند زعفران است و سرپام بکسر سین و سکون راے مہملتین و فتح تحتانی و الف و میم یعنی بیخ دار میباشد و زردی کہ در گل مثل آرد و غبار باشد آنرا پیڑی بضم باے فارسی اول و فتح دوم مشددہ و کسر راے ہندیہ و سکون تحتانی و پراگو بفتح باے فارسی و راے مہملہ و الف و ضم کاف فارسی و سکون واو یعنی در گل مثل آرد میباشد و مکرندکہا بفتح میم و کاف و راے مہملہ و سکون نون و فتح دال مہملہ و کاف و ہا و الف یعنی مزہ شیرین دارد و قسمے از کنول است کہ بر زمین خارج آب میشود و آنرا بہتامر بفتح موحدہ و سکون تحتانی و فوقانی ہندی و فوقانی و الف و میم و راے مہملہ و بدمچا بباے فارسی و دال مہملہ و میم و جیم فارسی و الف و از نباتے بفتح ہمزہ و راے مہملہ و کسر نون مشددہ و خفاے

تحتانی و الف وکسر فوقانی وسکون تحتانی یعنی در دشت و صحرا میشود و چرپدم بکسر
جیم فارسی و فتح رائے مہملہ و یائے فارسی و دال مہملہ و میم یعنی مدتہائے درانہ
زنده میماند و در بعضے نسخ چرید مادتی بنیادتی الف و فتح واو وکسر فوقانی وسکون
تحتانی آمده وچورلی بضم جیم فارسی وسکون واو و فتح رائے مہملہ وکسر فوقانی
ہندی وسکون تحتانی یعنی بوئے او مانند کچوراست وگندھ مولا بفتح کاف فارسی
ونون و دال مہملہ وہا وضم میم و واو و لام و الف یعنی بخشش خوشبو است و لچھمی سریشٹا
بفتح لام وسکون جیم فارسی وخفائے ہا وکسر میم وسکون تحتانی وکسر سین ورائے
مہملتین مجہولتین وسکون تحتانی وشین معجمہ وفتح فوقانی ہندی و الف یعنی خوب است
و دولت افزاید وسوپشکلا بضم سین مہملہ وسکون واو وضم بائے فارسی وسکون شین
معجمہ و فتح کاف و لام و الف یعنی آب در گل او خوب پر میباشد میگویند و از اقسام
گلہائے آبی ست که یکی را اویکے و دیگرے را پنڈریک مے نامند اول درحرف
واو خواہد آمد انشاء اللہ تعالی و دوم در موحده گذشت و پنج کنول را آتامرکڈه
و آبی کڈه و شالوک و شالکنت میگویند۔

ماہیت آن معروف و مشہور است۔ مزاج او نزد فریقین
سرد و تر در دوم مگر ہندیان قسم زرد را گرم نوشته اند۔ افعال آن جہت
تردوشش یعنی کف و باد و صفرا دافع و بسیار نازک و طالع افزا است و
بہ تہاشو بہ یعنی کلانی شکم کاواد ما میل اعضائے بول را مفید و گل او
نازکتر بیس و در نماید و روشنائی چشم افزاید و دل را خوش حالی بخشد و سفید
و سرخ پرمیو را نافع و ضماد او بر بدن خارشت دفع کند و درد شکم سبک اے از ایل
گرداند و چنگلو اسوزشش بول و بدبوئی بیس وسوزش دست و پا دور کند و سیاه کلو
امزه و ار است شہوت زنان را زیاده کند و زن سنگنین و حیتنی بر و عاشق است
ہمیشه نزد خود میدارد و بول شیرین را نافع و رنگ رو برافروزد و سفید کلو ابہاتیاب
عاشق است و برگل او پدمنی عاشق است و بول شیرین را نافع و قسم دوم از سیاه گل او

بسیار نازک وہتنی بر و عاشق است و جہت سیلان منی و ودی و مذی و درد
گوش مفید و ساق او نازک و بامزہ و سرد و تر و تشنگی بنشاند و بول الدم و فساد
بول و دمامیل را نرم و دور کند و دار الثعلب را مفید و ساق گموُ سرد و گران و
فزایندۂ صفرا است و زردی او نازک و باریک جہت خون صفراوی نافع
و آرد او شیرین و شہوت زن و مرد زیادہ کند و زرد او تیز و سُبک و گرم و خوشبو
بوئیدن گل او ۳ قسم مینس و امراض چشم دور نماید و کنول صحرائی تیز و مزہ دار
باد صفراوی و کف و اسہال و دمامیل ہارا مے شکند و بیخ کنول آبی باد
و کف و صفراو میہ دور کند و فی الفور سوزش و تشنگی بنشاند و گرمی و سوزش تمام
بدن دور کند و پختہ خوردن سبک و بامزہ بود و گرفتن بیخ کنول در دہن جہت
خناق مجرب است۔

کنومول اسم مدنیل است۔

کنگہی بفتح کاف و خفائے نون و فتح کاف فارسی و خفائے ہا و سکون
تحتانی۔

ماہیت آن بر دو قسم است کلان و خرد کنگی کلان را بنڈا بکسر
موحدہ و سکون نون و فتح دال ہندیہ و الف و پیڈا بنڈ ابکسر بائے فارسی
و فتح دال مہملہ مشددہ و الف موحدہ و نون و دال ہندی و الف و چکابنڈا بضم
جیم فارسی و فتح کاف مشددہ و الف و کسر موحدہ و سکون نون و فتح دال ہندیہ
و الف و بٹلبنڈا بضم موحدہ و سکون فوقانی ہندیہ و فتح لام و کسر موحدہ و نون و دال
ہندیہ و الف میگویند خورد انیالا بنڈا بکسر نون و خفائے تحتانی و الف و فتح
لام و الف و موحدہ و نون و دال ہندیہ و الف یعنی بھوئی کنگہی نامند این ہمہ اسمائے
تلنگی است و بفارسی درخت شانہ نامند بجہت آنکہ بار او دندانہ دار مثل شانہ میباشد

ماہیت آن نہالے ست تا بقد آدم یا کم و زیادہ ازان بلند میشود و شاخہائے
آن بسیار و پراگندہ و برگش گرد و ہموار و نوک دار و کنگرہ دار فی الجملہ مشابہ

بہرگ کپاس دشتی وغنچہ او مانا بغنچہ گل سرخ در شکل اما خرد وتر ازو وچون شگفد
وگل گردد زرد و رنگ و بیخ برگی شود ودر وسطش مانند بیخ و برو تار ہائے باریک
و بر آنہا دانہ ہائے زرد و ریزہ و تار ہائے سبز نیز و بار او مانند قبہ شبیہ بسر
فوارہ ونصف گرہ و خیارہ دار مرکب از ہفتدہ تا ہجدہ غلاف باریک و خرد
ملاصق یکدیگر و مابین آنہا پست وبلند ودر ہر غلافی سہ تخم باریک و اندک
پہن و سر آنہا ہم باریک و سیاہ رنگ بود و آنرا ابل بیخ نامند بفتح موحدہ و سکون
لام وکسر موحدۂ دوم و سکون تحتانی و جیم و قسم خرد روئیدگی او بسیار خرد و بر زمین
مفروش و در برگ و گل و غیرہا مانند کلان اما در ہمہ اجزا خرد تر ازو و بیخش سفید
و دراز بغایت بیشتر دراز ۔

مزاج آن کان گرم و خشک در اول دوم و خرد سرد و تر و نزد بعضے معتدل
مایل بگرمی و تری ۔

۲ افعال آن علت ہائے سینہ و مواد سودا و باد و بواسیر و آماس و تپ
غب ویومیہ دور نماید وجالی وملین و مدر و محلل و مرخی و تخم و بیخ او اقوی از برگ
والطف وملین اورام و محلل آماس کہ در غدد گوشت و پستان بود و نفخہ و تہیج اجفانرا
دفع نماید و تخمش جہت سرفہ و سہولت نفث و تقویت باہ نافع و شیرۂ برگ
وگل او مانع نفث الدم و در ضمادات ذات الجنب و ذات الریہ بکار آید و شرب
او با زیرہ سفید جہت سوزاک و اسہال و سیلان منی و مذی کہ مانند دوغ
یا شہد یا آب سرخ یا روغن ستور بر آید مفید خصوصاً اگر با پلپل دراز دستاور
یار کنند ودر مضمضہ طبخ آن جہت درد دندان مجرب و خوردن برگ مطبوخ آن برای
درد کمر و درد اعضا و بواسیر خونی و بادی و نقوع برگ آن کہ شب در آب
بخیسانند و صبح مالیدہ صاف کردہ بنوشند جہت بواسیر خونی و بادی مؤثر و چون
بیخ آنرا در روغن پختہ بخورانند و بہ بندند جہت خنازیر مفید و چون بیخہائے آنرا
سرشتہ یکجا بستہ بوقت جوشیدن شیر از ان حرکت دہند شیر مقوم میگردد

مثل شکر میشود و قسم خرد او هیچ طعم غالب ندارد و لعابیت مزلقه دارد و جهت زحیر
و بواسیر و اسهال خون مع بیخ و برگ و شاخ بتجربهٔ راقم رسیده هر دو مضر جگر
و طحال و مصلحش بادیان و مویز منقی۔

گندهک[1] بفتح کاف فارسی و سکون نون و فتح دال مهمله و خفاے ها و سکون
کاف و بزیادتی میم در آخر نیز آمده و بحذف ها هم میگویند بفارسی گوگرد و بعربی
کبریت و بسنسکرت وی گندهکا بفتح واو و سکون تحتانی و کاف فارسی و نون و
دال مهمله و ها و فتح کاف یعنی گویند که از منی پاروتی پیدا شده است و سوگندهیا
بضم سین مهمله و سکون واو و فتح کاف فارسی و سکون نون و فتح دال مهمله و خفاے
ها و کسر سین دوم مهمله شده و خفاے تحتانی و الف یعنی خوب بودار بود و بلی
بفتح موحده و کسر لام و سکون تحتانی یعنی بر بیماریها زبردست و آن بر چهار قسم است
یکی سفید و آن دافع بیماریها و بوجع مفاصل مفید و بر نقره و مس طلا کرده سوزانیدن
کشته میکند دوم مانند رنگ آمله سوم سبز مثل طوطه این قسم بهترین اقسام است
چهارم سرخ مانند بیبی طوطه و این را اگر بر قلعی[2] اندازند نقره کند و اگر بر مس طرح نمایند
طلا سازد و قسمے سیاه است که بهم رسیدن او متعذر۔

افعال او چنیں نوشته اند که انسان را پیر شدن نمی دهد و موت را
منع کند و علامت آن اینست که اگر در شیر اندازند شیر را سمے نوشد و این قسم
به دهر دید بهم رسیده بود و تصفیه مطلق گندهک و مصلح فساد در سبوح شیر گاو
تا گلوے آن پر کنند و بر دهن او پارچه بسته گندهک را سائیده بر و گذارند و سرپوش
بر سرش نهاده در زمین چقر کرده سبوح را در آن گذاشته آتش هیزم بر سرش

---

[1] گندهک ۔ (اردو) گندهک ۔ (سنسکرت) گندهک ۔ (عربی) کبریت ۔ (فارسی) گوگرد ۔ (بنگالی) گندک ۔ (مرہٹی) گندهک
(گجراتی) گندهک ۔ (سندی) گندرن ۔ (تلنگی) گندهک مو ۔ (انگریزی) سلفر۔

[2] قلب ماهیت از محالات و بر چنیں اقوال اعتقاد آوردن گمراه شدن و در خسران الدنیا و الآخرة آلوده شدن
و مضحکهٔ عالم گردیدن فافهم ۱۲ عبدالحلیم نصرالله خان الاحمدے الخورجوے ؎
وفا مجوی ز کس در سخن نمی شنوی
بهرزه طالب سیمرغ و کیمیاے باش

کنند تا آن گندہک گداز شدہ در شیر فرو رود پس آنرا گرفتہ اول در کانجی این عمل نمایند پس در شیر گاو پس در شیر مینڈھی پس در روغن گاو پس در دوغ پس عسل پس در روغن بید انجیر پس در آب چیتہ پس در آب نیشکر پس در آب لیمون پس در آب آملہ پس در آب ادرک پس در آب برگ گجگہ ہمین عمل نمایند و بعدہٗ باستعمال آرند۔

افعال مصفی چنین نوشتہ اند کہ براے اقسام کشٹ و امراض صفراوی و پت و بادی نافع رنگ رُو برافروزد مقوی و مُشتہی و سوزش و اسہال بدہضمی و بدمزگی دہن و زہر دور نماید و منی بیفزاید و رنگ بدن مثل طلا گرداند و دردشکم دور کند و اشتہا افزاید و بہر چیزیکہ منظور باشد مناسب مقصود آمیختہ بکار برند و در اطریفل یا روغن زرد یا آب بہنگرہ یا شہد و مانند آن استعمال نمایند شربت یکشانہ و بجہت ہمہ بیماریہا نافع و حیات صد سالہ بخشد و استعمال او موقوف برراے طبیب حاذق است و نیز در کتب دیگر بنظر آمدہ کہ گندہک مذکور برا امرت است بجمیع اقسام دُملہا و بادہا و دردہا و کشٹ و کرم و قے و ذرب و ضیق نافع و چٹہ ہاے خارش و پت قسم سیہ دفع کند و از جملہ رساین است گندہک مُصفّی خوردن دافع کشٹ و پت و غصہ و دیوانگی و تپ و خارشت و سرخی کشٹ و داد و کثرت احتلام و زیادہ کنندہٗ منی و قوت و اشتہا و ہاضمہ و باد و زہر و کرم و دردہاے بدن را میزند و رنگ برافروزدہ و دشمن کشٹ است و طبع را ملین کند و عرق گوگرد براے خارش در افشردۂ لیمون و نبات بقدر یک قطرہ یا دو قطرہ تقویت معدہ و باہ موثر و بہ پنبہ آلودہ نہادہ مسکن دردِ دندان و بسیار ترش و گرم و گدازندۂ خرمہرہ و مروارید است۔ طریق برآوردن عرق بگیرند پیالۂ چینی و برکنارۂ پشت او سہ سوراخ نمودہ بتار جستی یا آہنی لبند بچوبے بیاویزند و زیر او قاب چینی کج نمودہ بگذارند و دران قاب پیالہ آہنی گذاشتہ دران گندہک اندازند و دران دو سہ فتیلہ بگندہک آلودہ روشن کردہ بیندازند کہ تا مشتعل گردد و دود آن بپیالہ

رسیده عرق شده بچکد باید که مکانیکه در وایں عمل نمایند از اثر ہوا محفوظ باشد وبسیار سرد پس بہر کاریکه مقصود بود آن عرق را استعمال نمایند[1]۔

گند ہیپتر بفتح کاف فارسی وسکون نون وفتح دال مہمله وخفائے ہا وفتح بائے فارسی وفوقانی مشدده وسکون رائے مہمله یعنی برگ دیوار اسم اکولا دنلی کورا۔

گند ہنا کلے بکاف فارسی ونون ودال مہمله وہا وفتح نون دوم والف وضم کاف وکسر لام وسکون تحتانی اسم قسم خوراسناست بمعنے سوده او نافع شرفه۔

گند ہرس بفتح کاف فارسی وسکون نون وفتح دال مہمله وخفائے ہا وفتح را وسکون سین مہملتین یعنی عصارۂ بود ار برائے زچگان بہتر اسم مر یعنی بول

گنده پشپ بکاف فارسی وسکون نون ودال مہمله وہا وضم بائے فارسی وسکون شین معجمه وبائے فارسی دوم یعنی گل خوشبو مثل بوئے صندل اسم اکولا وجہاں وریحان حبشی۔

گند ہہا بکاف فارسی ونون ودال مہمله وہائین والف یعنی بود ار دام ہم لہسن

گند ہامہون بکاف فارسی ونون ودال مہمله وہا والف وسکون میم وضم ہائے دوم وسکون واو وخفائے نون یعنی خوشبو اسم کچور۔

گنده مردیک نیز سے نامند بکاف فارسی ونون ودال وہا وفتح میم وسکون را وفتح دال مہملتین وسکون تحتانی وکاف ودر بعضے نسخ۔

---

[1] شنگرف سندہور پاره که از شنگرف بر آرند یک حصه گندہک مصفیٰ شش حصه در شیشه کرده بگل حکمت گرفته در ریگ اریک نہاده بست وچہار پاس آتش متصل دہند اول بہ ۲ ہمیه ہشت پاس پس بہ چہار ہمیه ہشت پاس پس ہیچ ہمیه پاس چون مانند برگ انبه نوغاسته یا مانند گل نیلوفر سرخ یا مثل آفتاب صبح سرخ شود بدانند که اعلیٰ تیار شده۔ افعال آن جہت انواع بواسیر وہفت قسم تپ ولپت وچہارم قسم پت وشوہه ہا ودقوت باه وسیلان منی وبثور ذکر نافع ۱۲

گندہ مولی آمدہ بضم میم وسکون واو وکسر لام وسکون تحتانی یعنی بیخ خوشبو۔
گندہوبینی بکاف فارسی ونون ودال مہملہ وہا وکسر واؤ وسکون تحتانی مجہولہ وکسر نون دوم وسکون تحتانی دوم یعنی خوشبو وسیاہ رنگ مثل مشک۔
گندہ پشتی بکاف فارسی ونون ودال مہملہ وہا وضم بائے فارسی وسکون شین معجمہ وکسر فوقانی ہندی وسکون تحتانی یعنی بوے بشب دارد اسم سرو۔
گندہ مولا اسم کنول دشتی۔
گنٹ بھارنگی بفتح کاف فارسی وسکون نون وضم فوقانی ہندی وفتح موحدہ وخفائے ہا والف وفتح رائے مہملہ وخفائے نون دوم وکسر کاف فارسی دوم وسکون تحتانی وبسنکرت گردبھاساک بفتح کاف فارسی وسکون رائے مہملہ وفتح دال مہملہ وموحدہ وخفائے ہا وفتح سین مہملہ والف وکاف یعنی بر برگ او خال وخط مانند خط وخال پر ہائے بازوے غلیواز مے باشد وبراہمین بکسر موحدہ وفتح رائے مہملہ والف وکسر ہیم مشددہ وخفائے ہا وتحتانی ونون یعنی رنگ سرخ وسفید دارد وبیشٹیکا بفتح تحتانی وسکون شین معجمہ وکسر فوقانی ہندی وسکون تحتانی دوم وفتح کاف والف یعنی چوب او بہ براہمہ محبوب است وبعضے گویند کہ ذائقہ ملھٹی دارد وبھبنجی بربرا بفتح موحدہ وخفائے ہا ونون وکسر جیم وسکون تحتانی وفتح موحدہ دوم وسکون رائے مہملہ وفتح موحدہ سوم ورائے مہملہ دوم والف یعنی بامراض میبہ میزند ودر بعضے نسخ بھبنجی وبربرکا ہر دو اسم علیحدہ علیحدہ نوشتہ اند وانگارا بفتح ہمزہ وخفائے نون وفتح کاف فارسی والف وفتح رائے مہملہ والف یعنی گرمی راہم میزند ودر بعضے نسخ انگار وتی آمدہ کاروتی بفتح کاف والف ورائے مہملہ وواو ولام مشددہ وتحتانی یعنی بیل آور مانند بیل کریلا میشود وچارپرنی بفتح جیم فارسی والف وضم رائے مہملہ وفتح بائے فارسی وسکون رائے مہملہ وکسر نون وسکون تحتانی یعنے برگ او مانند برگ چار میشود ودر بعضے نسخ

چارپروتی آمده بزیادتی واو یعنی بامزه وگراهدار است وبعوض واو باے فارسی نیز آمده مزاج آن گرم وخشک۔ افعال آن جہت سرفہ وکف وبیتی کہ از درد شکم وقی طعام پیدا شود دفع کند وباد وبیس را ہم دور شاید نوشتہ اند۔

کنٹکے بفتح کاف وسکون نون وفتح فوقانی ہندی وکسر کاف دوم وسکون تحتانی اسم لمو ولما ودرخت آبے سفید۔

کنٹکمیٹوک بفتح کاف وخفاے نون وفتح فوقانی ہندی وکسر کاف دوم وسکون تحتانی مجہولہ وضم شین معجمہ وسکون واو وکاف سوم یعنی خارش مانند طوط اسم درخت پانگرہ۔

کنٹکاری بفتح کاف وسکون نون وفتح فوقانی ہندی وکاف دوم الف وکسر راے مہملہ وسکون تحتانی یعنی خاردار اسم بھٹ کٹائی است۔

کنٹکینین نیز میگویند بفتح کاف وسکون نون وفتح فوقانی ہندی وکاف دوم وسکون تحتانی وکسر نون وخفاے تحتانی دوم ونون دوم۔

کنٹیشلا بضم کاف وفتح نون وکسر فوقانی ہندی وسکون تحتانی وکسر شین معجمہ وفتح لام والف نام منسل۔

گینگنٹی بکسر کاف فارسی وسکون نون وفتح تحتانی وفتح کاف فارسی دوم وسکون نون دوم وکسر فوقانی ہندی وسکون تحتانی دوم وبسنسکرت اپ کانڈی بفتح ہمزہ وسکون باے فارسی وفتح راے مہملہ وکاف والف ونون وکسر دال ہندی وسکون تحتانی یعنی چوب شاخ اوپر میوہ دار است استمبھا بکسر ہمزہ وسکون سین مہملہ وفتح فوقانی وسکون میم وفتح موحدہ وخفاے ہا والف یعنی نمو زیادہ کند وگلما بضم کاف فارسی وسکون لام وفتح میم والف یعنی برض تے کہ بعد طعام شود نافع دومیت بفتح واو وسکون لام وکسر میم وسکون تحتانی وضم فوقانی یعنی مثل خانہ مار است دیتر تنونا بفتح باے فارسی وسکون فوقانی وفتح راے مہملہ وکسر فوقانی دوم وسکون لام وفتح واو وفوقانی سوم والف یعنی رنگ

نبات وبرگ وگل او مانند رنگ خانۂ مار باشد وخانۂ مار را در ہندی ہٹت
میگویند بضم ہا وسکون فوقانی یعنی برنگ گل وخاک ہٹت میشود وبرگش عریض
وزرد رنگ بود۔

گنتمگورو بضم کاف فارسی وسکون نون وکسر فوقانی و فتح میم وضم کاف
فارسی دوم وسکون واؤ وضم رائے مہملہ وسکون واؤ دوم و بسنسکرت پرسارنی
بفتح بائے فارسی وسکون رائے مہملہ و فتح سین مہملہ والف وفتح رائے مہملہ
دوم وکسر نون وسکون تحتانی یعنی غایط را میراند وبرگش عریض وزرد رنگ بود
وسپرسا و بضم سین مہملہ وسکون بائے فارسی و فتح را وسین مہملتین والف
وضم رائے مہملہ دوم یعنی قبض شکم دور کردہ اجابت خلاصہ مے آرد وسارنی
یعنی مسہل است وچارنی بفتح جیم فارسی والف وفتح رائے مہملہ وکسر نون
وتحتانی یعنی مرض را از اسہال بدر میکند وچرپرنی بکسر جیم فارسی وضم رائے
مہملہ وفتح بائے فارسی وسکون رائے مہملہ دوم وکسر نون وسکون تحتانی
وراجبرنی بفتح رائے مہملہ والف وفتح جیم وبعدہ پرنی بفتح موحدہ وخفائے ہا
وسکون دال مہملہ وفتح رائے مہملہ یعنی برگ اوانکہ ترشی دارد وقابل خوردن
بادشاہان است وپرتہانکا بفتح بائے فارسی وسکون رائے مہملہ وفتح فوقانی
وخفائے ہا والف وکسر نون وفتح کاف والف یعنی برائے مرض پرمیوتاست
وقابل امراو وزرا بود۔

مزاج آن گرم وخشک در دوم۔ افعال آن مزہ تیز دارد ومسہل
وتن را قوی کند وباد را بر باید وکف مے زداید ومنی زیادہ کند وسنگ گردہ و
مثانہ مے شکند وبرص نفے نافع نوشتہ اند۔

کنٹسی پچپل بفتح کاف وسکون نون وفتح فوقانی ہندی وسکون سین مہملہ
وفتح تحتانی وکسر بائے فارسی وفتح جیم فارسی مشددہ ولام یعنی درخت خاردار
وفزایندۂ صفرا اسم درخت بیومان۔

گنگل گرا بضم کاف فارسی وسکون نون و فتح فوقانی ہندی و فتح کاف فارسی دوم وسکون لام و کسر کاف فارسی سوم و فتح رائے مہملہ و الف اسم بھنگرہ است۔

کنکوٹی بفتح کاف وخفائے نون وضم کاف دوم و کسر فوقانی ہندی وسکون تحتانی قسمے از ہلہل دشتی است کہ نہالش بقدر نیم ذرع و برگش مانند کلتھی و بر ہر شاخ سہ سہ برگ میشود و گل و پھلی او مانند انالی میشود و پھلی او را کنکوٹی مے نامند و در برگ او بوئے مست می آید۔

افعال او خواص مثل ہلہل است۔

گنگو بضم کاف فارسی وسکون نون وضم کاف فارسی دوم وسکون واؤ اسم سریانی۔

گنڈلیا بفتح کاف فارسی وسکون نون و فتح دال ہندی و کسر لام و فتح تحتانی مشددہ و الف و بعوض الف میم ہم آمدہ و بہ سنسکرت کہٹلی بفتح کاف وخفائے ہا وسکون فوقانی ہندی و کسر لام وسکون تحتانی مجہولہ و شکھنی بکسر شین معجمہ وخفائے نون و کسر کاف وخفائے ہا و کسر نون دوم وسکون تحتانی یعنی بسیار خوشی مے بخشد و آرام میدہد و تکتلا بکسر فوقانی وسکون کاف و فتح فوقانی دوم و لام و الف یعنی تلخ بود و پیتا بکسر بائے فارسی و فتح فوقانی مشددہ و الف یعنی مولد صفرا است و یوتکتا بفتح تحتانی و واؤ و کسر فوقانی وسکون کاف و فتح فوقانی دوم و الف یعنی عرق بدن را تلخ مینماید و اچھی پتریکا بفتح ہمزہ و کسر جیم فارسی مشددہ وخفائے ہا وسکون تحتانی و فتح بائے فارسی وسکون فوقانی و کسر رائے مہملہ وسکون تحتانی دوم و فتح کاف و الف یعنی برگ او مثل چشم است و یا اینکہ امراض چشم و زردی آن بسبب مرض کنولہ دور کند و ڈھپا دیر بضم دال مہملہ وسکون رائے مہملہ و فتح دال ہندی وخفائے ہا و فتح بائے فارسی و الف و کسر دال مہملہ دوم وسکون تحتانی و فتح رائے مہملہ یعنی از جنبش شیر بر مے آید و رگنا پہی

بفتح رائے مہملہ وسکون کاف فارسی وفتح فوقانی والف وکسر جیم فارسی شدہ وخفائے ہا وسکون تحتانی وکسماریکا بضم کاف وسکون سین مہملہ وفتح میم والف وکسر رائے مہملہ وسکون تحتانی وفتح کاف والف معنی ہر دو اسم اینکہ گل او امراض چشم کہ از وچشمہا سرخ گردد دور کند وبعضے گویند کہ معنی آنکہ گل او مانند چشم ہا سرخ میشود ودر بعضے نسخ سکماریکا آمدہ بتقدیم سین مہملہ بر کاف یعنی راحت بخش مرض سرخے چشم است مے نامند ونوشتہ اند کہ مزۂ او تیز و شیرین است۔

۲ افعال آن جہت تپ وشوبہہ یعنی کلانی شکم ودرد چشم مفید وشیرۂ برگ او درد گوش وہول کرندی یعنی بو اسیر دفع نماید۔

کندرشک بضم کاف وخفائے نون وضم دال وسکون رائے مہملتین وسکون شین معجمہ وکاف وبحذف کاف ہم آمدہ یعنی کندرش ومورکھ وکر پرچہیدہ مے نامند ودر اسمائے آن اختلاف است نزد بعضے اسمائے غیر ونزد بعضے اسمائے کندر است وآنرا کرپس چاس نیز نامند۔

۲ افعال آن آن بسیار سبک است دل را خوش کند وبو ہیچو کافور دارد وقوت بسیار دہد وشوبہہ وسُرفہ وتپ وباد وسُرفہ بادی دفع نماید۔

کُنڈامری بضم کاف وسکون نون وفتح دال ہندی والف وفتح میم والف وکسر میم دوم ورائے ہندی وسکون تحتانی اسم انبہ کوہی کہ از ان آچور بسازند۔

کُندم بضم کاف وسکون نون وفتح دال مہملہ وسکون میم اسم فولاد۔

گُنڈیرا بفتح کاف فارسی وسکون نون وکسر دال ہندی وسکون تحتانی وفتح رائے مہملہ والف یعنی ہر دو جانب خار ودر وسط مانند راہ میباشد اسم سینڈ ستہ دہارہ است۔

کُنڈلی ویرلا بضم کاف وخفائے نون وفتح دال ہندی وکسر لام وسکون تحتانی وکسر واؤ وسکون تحتانی دوم ورائے مہملہ وفتح لام والف یعنی دافع

بیخ باد است اسم درخت آبی سفید۔
گنڈیرم بفتح کاف فارسی وسکون نون وکسر دال ہندی وسکون تحتانی
وفتح رائے مہملہ وسکون میم یعنی چوب تو بر تو وریشہ دار اسم چوبم۔
کنڈلی دارو بکاف ونون ودال ہندی ولام وتحتانی وفتح دال مہملہ
والف وضم رائے مہملہ وسکون واؤ اسم کچنار بمعنی ساق ضخیم۔
کندرونی بضم کاف وسکون نون وفتح دال وضم رائے مہملتین وسکون
واؤ وکسر نون دوم وسکون تحتانی یعنی بول غلیظ کہ مثل بول اسپ گردد صاف
گردد اسم درخت اندکو کلان۔
کندرچھا نیز میگویند۔
کنوم بکسر کاف وسکون نون وفتح واؤ وسکون میم اسم سیندی است۔
کنالیم نیز مے نامند بکسر کاف وفتح نون والف ولام وتحتانی وسکون میم
گنیر بفتح کاف فارسی وغیر فارسی وکسر نون مجہولہ وسکون تحتانی ورائے
مہملہ وبہ لغت ہندی بکاف فارسی وتشدید نون وضم رائے مہملہ آمدہ بعربی دفلی است
وآن ہر دو قسم ست سفید وسرخ سفید را تلا کنیر میگویند وبسنسکرت کرویرہ
بفتح کاف ورائے مہملہ وکسر واؤ وسکون تحتانی وفتح رائے مہملہ دوم وسہویرہ
بفتح سین مہملہ وہا وکسر واو وسکون تحتانی وفتح رائے مہملہ یعنی نامراض جلدیہ
وترقیدن دست وپا سفید ودیرگھیتر بکسر دال مہملہ وسکون تحتانی ورائے مہملہ
دوم یعنی برگ دراز دارد وشُدرمہان بکسر واؤ وفتح شین معجمہ وضم دال
وسکون رائے مہملتین وفتح میم وہا والف وخفائے نون یعنی زہر درختے است
وسرخ را برکنیر بفتح تحتانی ورائے مہملہ مشددہ وبسنسکرت رگت پشپ بفتح رائے
مہملہ وسکون کاف عجمی وفتح فوقانی وضم بائے فارسی وسکون شین معجمہ وفتح
بائے فارسی یعنی سرخ گل دارد وچنڈانکا بفتح جیم فارسی وخفائے نون وفتح دال
ہندیہ والف وسکون فوقانی وکاف والف یعنی بدما میل مفید وگلکلہ بضم

کاف فارسی وسکون لام وفتح میم وکاف وخفاے ہائین یعنی درد وقی راد اروات
وپرچند ہا بفتح باے عجمی وسکون راے مہملہ وفتح جیم فارسی وخفاے نون وفتح دال
ہندی وہا والف یعنی بمرض جلدی کہ ازان برتمام اندام بثور میشود نافع وکرویر کہا
بزیادتی کاف وہا والف اسم مشترک است میان ہر دو قسم میگویند ونوشتہ اند کہ
درخت زہراست ومزہ تلخ وتیز دارد وخوردنش بامصالح اومنی بیفزاید وگرمی
میکند وچشم ہا وردیا بدرد کذا اسود دہد وپوست درخت او ہمہ عذاب بدنی دور
کند ودرکتب دیگر است کہ درالطلیہ ذکر بکار مے آید وگرم وسبک ومضعف
نور بصر بود گویند کہ بیخ کنیر سفید بریسمان سرخ بربازوے صاحب تپ مزمن
بندد دفع شود ۔

کنگنی بفتح کاف وخفاے نون وسکون کاف فارسی وکسر نون وسکون
تحتانی وکنگونی بضم کاف فارسی وزیادتی واو ہم آمدہ وہنود آنرا کرا بضم کاف
وفتح راے مہملہ مشددہ والف میگویند ودر لغت ایشان پرتیک بکسر باے
فارسی وسکون راے مہملہ وفتح تحتانی وخفاے نون وسکون کاف فارسی یاضم آن
یعنی گرم است وکچکاسار بفتح کاف وضم جیم فارسی وفتح کاف دوم والف وفتح
سین مہملہ والف وضم راے مہملہ یعنی درسبوسہ تخم میشود وکنگوکا بفتح کاف وخفاے
نون وضم کاف فارسی وسکون واو وفتح کاف دوم والف اسم است وپیت تنڈ
وبکسر باے فارسی وسکون تحتانی وفتح فوقانی اول ودوم وخفاے نون وضم
دال ہندیہ وسکون واو یعنی برنج اوند واست میگویند ۔

ماهیت آن از جنس غلہ است دانہ ہاے زرد وباریک از باصرہ وبرو
سبوسہ بسیار کوفتہ سبوسہ برآوردہ مثل خشکہ می پزند ومیخورند واکثر پرندہاے
خرد را مثل تیتر ولال وبیا وچنڈول وپدی ومانند اینہا را میخورانند ۔

مزاج آن گرم وخشک وبزد بعضے سرد افعال آن قابض ومجفف
ومدر وغذائیت کمتر دارد وچون ہمراہ بپزند غذائیت بیشتر دہد وخشکی کمتر دہد وقاطع

اسہال صفراوی و اشتہا بیفزاید و آواز را صاف کند و قوت دہد و بسیار مشتہی است و تکمید باد سکن او جاع است و خوردن او مسدد و مولد سنگ گردہ و مصلحش قند و مضر شش مصلح آن مصطگی و طعام پختہ او محلل باد و مشتہی و مقوی دہات و بہتر و مولد نپ و خمیازہ نوشتہ اند۔

کنگنی پیتا بفتح کاف و خفائے نون و ضم کاف فارسی و کسر نون دوم و سکون تحتانی و کسر بائے فارسی و سکون تحتانی دوم و فتح فوقانی و الف یعنی زرد رنگ اسم مالکنگنی نوشتہ اند۔

کنک پشپک بفتح کاف و سکون نون و فتح کاف دوم و ضم بائے فارسی و سکون شین معجمہ و فتح بائے فارسی دوم و سکون کاف سوم یعنی گل زرد طلائی رنگ اسم گل ساگ امباڑہ۔

کنکرات ہم میگویند بکاف و نون و کاف دوم و فتح رائے مہملہ و الف و فوقانی بمعنی آنکہ برگ رگہا دارد۔

کنکشاہ بفتح کاف و خفائے نون و سکون کاف دوم و فتح شین معجمہ و الف و فوقانی اسم کریلا دشتی۔

کنکپربھہ بفتح کاف و نون و سکون کاف دوم و فتح بائے فارسی و سکون رائے مہملہ و فتح موحدہ و وقف ہائین یعنی زرد طلائی رنگ و درخشندہ اسم ہرتال بہتر۔

کنمو و کنمین ہر دو اسم کدنب۔

کندرک بضم اول اسم بلاک خائیدنی و مصطگی ہمان است۔

کنجلک بکسر کاف و خفائے نون و فتح جیم و لام و سکون کاف دوم اسم زردی گل کنول است۔

کندا بضم کاف و خفائے نون و فتح دال مہملہ و الف اسم گل رائے بیل بری ست و یا اسم سوگرہ و موتیا و یا جائے جوئی و یار یونئی بالجملہ روغن او لطیف

وخوشبو ومقوی دل ودماغ ودافع امراض بارده وبالیمو یا سرکہ خالص خارش
بدن را نافع ۔

گنیار بفتح کاف فارسی وسکون نون وفتح تحتانی والف ورائے مہلہ
اسم گل ہندی است ۔

افعال آن مقوی اعضا ومنقی معدہ از اوساخ جہت جذام ودمامیل
وبثور وفساد خون وآماس اعضا ومجلی قروح ازچرک ۔

کنکول بفتح کاف وسکون نون وضم کاف دوم وسکون واو ولام ۔

ماهیت آن دانہ ایست مشابہ بفلفل دراز وکلان وگیاہ آنرا بفارسی
خوس گیاہ می نامند ۔

مزاج آن گرم وخشک افعال آن مشتہی ودافع بیمارئے دل
وفساد باد وبلغم ومقوئے باہ وضماد گیاہ او پستان را سخت کند ۔

کنگوکا بفتح کاف وخفائے نون وضم کاف فارسی وسکون واؤ و
فتح کاف دوم والف اسم کنگنی است ۔

کنکا بفتح کاف ونون وکاف دوم والف ہم نام طلا اسم دہتورہ سفید است

گندہم بفتح کاف فارسی وسکون نون وفتح دال مہملہ وخفائے ہا وسکون میم

ماهیت آن طائریست از کنجشک اندک کلان رنگ پرہائے پشت
او مانند کنجشک مادہ وزیر شکم سفید زردی مائل وصف صف پرواز میکند
ومختص بفصل بہار است گوشتش معتدل وسبک ولذیذ وبے ریشہ ومقوی باہ
وباستعمال فقیر آمدہ ۔

کنٹک بھٹی بفتح کاف وسکون نون وفتح فوقانی ہندی وسکون کاف دوم
وبائے فارسی دہا ولام اسم لکج ۔

کنٹکی اپچھورہ بفتح کاف وسکون نون وفتح فوقانی ہندی وکسر کاف
دوم وسکون تحتانی وکسر ہمزہ وضم جیم فارسی مشددہ وخفائے ہا وسکون واو وفتح

رائے مہملہ وہا اسم خار خسک است۔
کنٹا کہیل بکاف ونون وفوقانی ہندی والف وبائے فارسی وہا ولام نیز میگویند۔
کنٹکی گیینی بکسر کاف فارسی وسکون تحتانی وکسر فوقانی وسکون تحتانی دوم یعنی خار کج دارد اسم درخت کہیر۔
کنڈورا بفتح کاف وخفائے نون وضم دال ہندی وسکون واو وفتح رائے مہملہ والف یعنی خارش اسم کانچکوری خرد چوں رسیدن او ببدن خارش می آرد لہذا بدین اسم مسمیٰ گشتہ
گنّا بفتح کاف فارسی ونون مشددہ والف بآخر اسم نیشکر۔
کنڈرودلی بفتح کاف وخفائے نون وفتح دال ہندی وسکون رائے مہملہ وضم دال مہملہ وسکون واو وکسر لام وسکون تحتانی قسمے از کاہ است۔
مزاج او سرد افعال آن سبک وقابض ودافع گرمی وسوزش وتشنگی وفساد بلغم وخون وصفرا وجذام وآہن را نرم کند۔
گندہیل بفتح کاف فارسی وخفائے نون وکسر دال مہملہ وخفائے ہا وتحتانی ولام۔
گنجنی بفتح کاف فارسی وخفائے نون وسکون جیم وکسر نون وسکون تحتانی ہردو اسم رُوسا کہ بعربی اذخر نامند۔
کنبیل بفتح کاف وخفائے نون وکسر موحدہ وسکون تحتانی ولام وبزیادتی ہا نیز اسم قنبیل وکمیلہ نیز میگویند۔
گندر بفتح کاف فارسی وخفائے نون وضم دال مہملہ وسکون رائے مہملہ اسم قسمے از لوبیا۔
کنوچا بفتح کاف وضم نون وسکون واو وفتح جیم فارسی والف اسم مرد۔
کندرہا بفتح کاف وسکون نون وفتح دال مہملہ وضم رائے مہملہ وفتح ہا و

الف یعنی بخش دافع امراض اسم بیخ موز۔
کُندرہ بضم کاف وسکون نون وضم دال وسکون رائے مہملتین وبزیادتی واو باکاف نیز آمدہ اسم صمغ درخت سال نوشتہ اند۔
گندبیٹر بفتح کاف فارسی وخفائے نون وسکون دال مہملہ وکسر موحدہ وسکون تحتانی ورائے ہندی نوعے از سنک است۔
گندہ مولا بفتح کاف فارسی وخفائے نون وفتح دال مہملہ وخفائے ہا وضم میم وسکون واؤ وفتح لام والف یعنی بخش بوئے بیدار داسم انترکنکا۔
کنڈاپنڈی بضم کاف وسکون نون وفتح دال ہندی والف وکسر بائے فارسی وخفائے نون دوم وکسر دال ہندی دوم وسکون تحتانی اسم نباتے است کہ آنرا آٹا گویند وگذشت۔
کندہر بفتح کاف وسکون نون وفتح دال مہملہ وخفائے ہا وسکون رائے مہملہ اسم قسمے از چولائی۔
کُندلتی بضم کاف وسکون نون وفتح دال مہملہ وسکون لام وکسر فوقانی وسکون تحتانی اسم گلو است وبحذف لام وحذف فوقانی نیز آمدہ یعنی بالاسا وسفید
کنبھیکا۔ بفتح کاف وخفائے نون وکسر موحدہ وخفائے ہا وسکون تحتانی وفتح کاف دالف اسم لانی۔
گندہکا بفتح کاف فارسی وخفائے نون وفتح دال مہملہ وخفائے ہا وفتح کاف والف اسم مدکرنی نیست وباضافہ تحتانی بعد ہا اسم بداری کند۔
گنجا بضم کاف فارسی وخفائے نون وفتح جیم والف اسم گمچی۔
کندی بفتح کاف وسکون نون وکسر دال مہملہ وسکون تحتانی اسم تور
کنٹاسیلو بفتح کاف وخفائے نون وفتح فوقانی ہندی والف وکسر سین مہملہ وسکون تحتانی وضم لام وسکون واو وبعوض واو ہا نیز آمدہ اسم پیا بانسہ جہت علت زنان ومفاصل مفید است۔

کنیکماری گدہ بفتح کاف وکسر نون مشددہ وسکون تحتانی مجہولہ وضم کاف دوم وفتح میم والف وکسر رائے مہملہ وسکون تحتانی وفتح کاف فارسی ودال مشددہ وخفائے ہا اسم موسلی سفید۔

کنک بفتح کاف ونون وسکون کاف دوم اسم گندم۔

کنکنی بچھل بکسر کاف وخفائے نون وکسر کاف دوم ونون دوم وسکون تحتانی وفتح بائے فارسی وخفائے ہا وسکون لام اسم بار درخت سرس۔

گنگارنگو بفتح کاف فارسی وخفائے نون وفتح کاف فارسی دوم والف وکسر رائے مہملہ وسکون تحتانی مجہولہ وضم کاف فارسی سوم وسکون واو اسم قسمے از بیرکہ دراز باشد۔

گنیاگوپی بفتح کاف وکسر نون مشددہ وخفائے تحتانی والف وضم کاف فارسی وسکون واو مجہولہ وکسر بائے فارسی وسکون تحتانی یعنی بیرون زرد واندرون سفید اسم بیخ کوڑیالا۔

گنیکا بفتح کاف فارسی وکسر نون وسکون تحتانی وفتح کاف والف اسم نلی کورہ۔

گنیو بکسر کاف فارسی وسکون نون وضم تحتانی وسکون واو اسم کشمیر خرو است۔

گنیکاچس بکاف فارسی ونون وتحتانی وکاف والف وفتح جیم فارسی وسکون سین مہملہ یعنی بہمہ امراض طفلان کہ از چہوت مے شود بزودی دفع کند اسم سداب ست۔

کنبا اسم گھی کوار۔

فوابد اسمائے کاف با واوٗ	۲۵۳

کوبیٹ[1] بفتح کاف وکسر واو وسکون تحتانی وفوقانی ہندی وبزبان

[1] کوبیٹ۔ (سنسکرت) کپیت - (انگریزی) اوڈاپیل - (اردو) کوٹ (گجراتی) کویت - کوٹھا۔ بقیہ نوٹ برصفحہ ۲۵۱

هنود ولگا بکسر واو وسکون لام وفتح کاف فارسی والف وبسنسکرت کپده بفتح کاف
وکسر بائے فارسی وفتح دال مہملہ مشددہ وخفائے ہا اسم مشترک است میان کوٹ
وکا پنچکوری وآمباڑی ودو وہی چہتر بدو دال مہملتین اول مفتوح دوم مکسور وخفائے ہا
وسکون تحتانی وفتح جیم فارسی وخفائے ہائے دوم وسکون فوقانی وفتح رائے
مہملہ یعنی بر وسایہ جغرات است غرض اینکہ از میوۂ پختۂ او مزہ وبوئے جغرات
می آید ودو گدہ بدو دال مہملتین اول مفتوح دوم مکسور وسکون کاف فارسی
وفتح دال مہملہ سوم وخفائے ہا یعنی سفید باشد وسر دچہد بضم سین و فتح
رائے مہملتین وکسر واو وفتح جیم فارسی مشددہ وخفائے ہا وفتح دال مہملہ
یعنی مثل شیرین میباشد وموشک گہن بضم میم وسکون واو وفتح شین معجمہ وکاف
وکاف فارسی وخفائے ہا وضم نون یعنی موش را امیزند ودردہ پھل بضم دال
وسکون رائے مہملتین وفتح دال ہندی وخفائے ہا وفتح بائے فارسی وخفائے
ہائے دوم وضم لام یعنی بار او بسیار سخت بود وگراہی پھل بکسر کاف فارسی وفتح
رائے مہملہ والف وکسر ہا وسکون تحتانی وبائے فارسی دہا ولام یعنی خوردن
بار او خوب است وسوگندہی کا بضم سین مہملہ وسکون واو وفتح کاف فارسی وخفائے
نون وکسر دال مہملہ وسکون تحتانی وفتح کاف والف یعنی خوشبو وخوش مزہ است
میگویند ۔

ماهیت آن بار درختے است بزرگ قایم بر یک ساق ضخم وشاخہا
بسیار دارد ومتفرق با خارہائے سخت وبرگش انبوہ مشابہ ببرگ حنا وازان
سخت تر وبرگ نورستہ وشگوفۂ آن در مزہ فی الجملہ شبیہ بطرخون وباعفوصت
بسیار وبار او مدور مانند بیل پھل ویا خربزہ کوچکے کثیر الاستدارہ وقشر آن
سخت وسطبر وسفید مایل بسبزی وجوفش پر از مغز مخلوط با تخم نازک شبیہ بتخم بہیہ وازان

بقیہ نوٹ صفحہ گذشتہ ۔ (بنگالی) کٹ بیل ۔ (مرہٹی) کویٹ پانا ۔ (تلنگی) ولاگا ۔

خردتر مغز نارس او سفید وسخت وترش وزمخت ورسیدهٔ او سرخی مائل وملیح وخوش وخوشبو وتا یکسال بر درخت میماند وآنکه بر درخت پخته شود خود بخود بیفتد بسیار لذیذ خوشبو مے شود وبوئے او تا دور میرود ودر وزن تا بمقدار یک آثار دیده شد وگویند که نیل اور اسالم فرو مے برد واز دُبُر ہم سالم برمے آید لیکن مغز درو نمے ماند وچون سوراخ کرده مغز آن را برآورده نگاہدارند براے داشتن چوب وناس وگڑاکو بکار آید۔

مزاج آن سرد وخشک در دوم وخام او خشک در سوم افعالِ آن مغز رسیده اش مفرح ومقوی دل کرم معده وجگر وقابض وقامع صفرا ومسکن عطش ودافع تپ واسہال وامعاء را قوت بخشد وافشردهٔ او بانبات ہمراه طعام جہت برانگیختن اشتہا مؤثر واستسقائے غلبه را دور کند وگرانست وحلق را صاف وپاکیزه گرداند ودیر ہضم بود وہندیان نوشته اند که اوسلخ معده تا بگلو دفع نماید وپیری را دور نموده قوت جوانی دہد وترقید گی زبان را مفید وتقشیر پوست بدن را که از سم وغیره باشد وبسنگر ہنی وہیضگی وہن وتپ وبلغم لزج سودمند وبدر دشکم صفراوی مزمن واسہال کہنه وخون رفتن را ہم سود دہد ومضمضهٔ او جہت استحکام لثه واورام آن نافع وہمچنین سفوف خشک او ونارسیده سبک وقابض ومولد بلغم وسودا ومسمن بدن واچار وچٹنی او دافع قبض وسرفه وضیق وزبان را لذت دہد وقمع حرارت نماید ومالیدن وخوردن او خواه پخته خواه خام خواه خشک تریاق سم ریتلاست در ملک کرناٹک ریتلا بیشتر میشود وچونکه بر بدن بگزد فی الحال ورم میکند ومے ترقد ومے کشد لہذا مردمان آنجا ذخیره کرده میدارند وقتیکه ضرر او شد طلا می کنند ومیخورند وخلاصی مے یابند وپوست خشک او سائیده بر موضع لسع ریتلا طلا کردن ہمین اثر دارد ومالیدن عرق پوست درخت او که از تپال جنتر برآورده باشند جہت ہر امراض جلدیه مثل برص وبہق وقوبا وغیرہا زود به کند وشیرهٔ پوست تنهٔ درخت او که بمقدار

چہار تولہ باشد باہفت دانہ فلفل گرد وہفت قطرہ روغن مادہ گاؤ بزمانیکہ ولادت یافتہ باشند بعد آن فی الحال بلافصل بنوشانند از امراض زچگی محفوظ مے مانند مجرب است عصارہ برگ او بازیرہ سفید وشکر جہت شری شرباً وطلاءً بے عدیل است

گولر[1] بضم کاف فارسی وسکون واو وفتح لام وسکون رائے مہملہ بعربی جمیز وبزبان ہندی ہبڑی بکسر ہیم وسکون تحتانی مجہولہ وکسر رائے ہندیہ وسکون تحتانی وبسنسکرت اودمبر بضم ہمزہ وفتح دال مہملہ وسکون میم وفتح موحدہ وضم رائے مہملہ اسم مشترک است میان شہری وجنگلی وجنتو پھل بفتح جیم وسکون نون وضم فوقانی وسکون واو وفتح بائے فارسی وہا ولام یعنی بار کرم است یعنی از اندرون بار او کرمہائے نازک وباریک پرندہ مے آیند ونگیا نیوگیا بفتح تحتانی وکسر کاف فارسی مشددہ وخفائے تحتانی دوم والف ونون وضم تحتانی سوم وسکون واؤ وکسر کاف فارسی دوم مشددہ وخفائے تحتانی چہارم والف یعنی از چوب او ہوم کردن بسیار ثواب است وسدا پھل بفتح سین ودال مہملتین والف وبائے فارسی وہا ولام یعنی ہمیشہ بار آور است وسپرتشٹھہا بضم سین مہملہ وسکون بائے فارسی وفتح رائے مہملہ وکسر فوقانی وسکون شین معجمہ وفتح فوقانی ہندی وخفائے ہا والف یعنی برائے ہوم چیز خوب است این چنین گفتہ اند وہیماوگدہا بکسر ہائے مجہولہ وسکون تحتانی وفتح میم والف وضم دال مہملہ وسکون کاف فارسی وفتح دال مہملہ دوم وخفائے ہا یعنی شیر از درخت او زردی مائل برمے آید پشپس کندہ بضم بائے فارسی وسکون شین معجمہ وفتح بائے فارسی دوم وسکون سین مہملہ وفتح کاف وسکون نون وفتح دال مہملہ وخفائے ہا یعنی گل او در باطن درخت است وبجلس چیا بفتح بائے فارسی

---

[1] گولر۔ (عربی) جمیز۔ (پنجابی) گلہ۔ (اردو) گولر۔ (سنسکرت) اودمبر۔ (فارسی) انجیر آدم۔ انجیر احمق۔ (بنگالی) یگیہ اڈمر۔ (مرہٹی) انبر۔ (گجراتی) انبرو۔ (تلنگی) اتی چٹو۔

وخفاے ہا و فتح لام و سکون سین مہملہ و فتح جیم فارسی و سین مہملہ دوم و الف یعنی بار او بیرون درخت میشود و قسم صحرائی آنرا برہما ببری بکسر موحدہ و فتح رائے مہملہ و میم مشددہ و خفاے ہا و الف و پہلک بفتح بائے فارسی و خفاے ہا و فتح لام و ضم کاف و چتر و شد حا بکسر جیم فارسی و سکون فوقانی و فتح رائے مہملہ و سکون واؤ و فتح شین معجمہ و دال مہملہ و خفاے ہا و الف یعنی بار او از نے بدر سازد و چیزے را کہ زنان در شکم مردان برائے مطیع کردن خود میدہند و کواو چہدرا بضم کاف و خفاے واو و الف و فتح دال مہملہ و ضم جیم فارسی و خفاے ہا و سکون دال و فتح رائے مہملتین و الف یعنی مطبوخ او و درائے را از نے بدر سازد و در بعضے نسخ کاکا چہدرا بفتح کاف و الف و کاف دوم و الف آمدہ یعنی اندک گرم است و بہدرا و یا بفتح موحدہ و خفاے ہا و سکون دال و فتح رائے مہملتین و الف و کسر دال مہملہ دوم و فتح تحتانی و الف یعنی گرمی میدہد و آدمبر ہا اسم مشترک بود میگویند۔

ماھیتِ آن بار ورختے ست شبیہ بانجیر و درخت او ضخیم الساق وکثیر الفروع و برگ او مانند برگ توت اما ازان گندہ و بے کنگرہ و بارش بے گل از ساق برمے آید و برابر انجیر گردد و در خامی سبز سفیدی مائل و بعد رسیدن سرخ گردد اما ضعیف الحمرۃ و تخمش مانند تخم انجیر و ازان کرم و ریشہ برمے آید و مزۂ او اندک شیرین میشود و ہمیشہ بار میدہد و او در فواکہ مانند احمق در انسان است و اندرخت او بیش از طلوع آفتاب بعمل مخصوص بیشتر برمے آید و آن این است کہ شاخ و ساق آنرا تیغ بزنند انچہ ازان تراوش کند بظرفے جمع نمایند و بابرگ آنرا بشکنند و ازان یک قطرہ برمے آید ہمین نحو جمع کنند جالینوس گفتہ کہ در فارس سم قاتل بود چونکہ از اسنجا نقل کردہ باسکندریہ آوردند ماکول شدہ و در بلادِ ما ہم ماکول است اما گولر صحرائی سم است۔

مزاجِ آن گرم و تر در دوم و ہندیان سرد بعضے تر و بعضے خشک میدانند

افعال آن لعوق آن جهت سرفه و درد سینه و نفث الدم و سپرز و گرده منضج و مسکن صفرا است و اطبائے هند پخته آنرا شیرین مزه دار و گران و مولد بلغم لزج و کرم شکم و مسکن تشنگی و دافع امراض فساد بول و مسرت گر قسمے از اقسام صفرا است و سوزش دملها و امراض رحم و فرج و شوبهه یعنی کلانی شکم و اسهال و آب گولر از خنت و شیرین و سرد و دافع سوزش و پرمیو و اسهال و تشنگی و خام را زمخنت و مزه دار و گران و دافع کشٹ و صفرا و کف شکن و مولد باد و درد شکم نوشته اند و گویند که خوردن ثمر پخته با پشه جوف آن مانع رمد است و در آن سال و او ردی الغذا و مضر معده و نفاخ و مورث حمیات و مصلح آن بادیان و سکنجبین و گلقند است و ضماد پوست درخت او در آب مهرا پخته جهت ورم قضیب و خایه و زخم پا مفید و فقیر اجاره و قلیه او جهت اسهال بواسیر مجرب یافته و صاحب دستورالاطبا گوید که دافع غلبهٔ خون و بیهوشی و حرارت است و مشتهی و مسمن بزنان حامله بغایت مفید و بناشتا خوردن ممنوع ست صاحب تالیف شریف گوید که آرد خشک او باشکر و در ان سرو حرارت مزاج دور کند و شیره او گرم ضماد آبر بثور و دمامیل محلل و منضج و منفجر است و دشتی را هندیان نوشته اند که کف و صفرا و کشٹ و خارش و دمامیل و شوبهه و باد و پانڈروگ دور کند۔

گورک املی بضم کاف فارسی و سکون واو و فتح راے مهمله و سکون کاف و فتح همزه و سکون میم و کسر لام و سکون تحتانی۔

ماهیت آن گویند که اسم سینبل است اغلبکه قسمے از ان است و رختیست بزرگ و سطبر ساق و شاخهاے انبوه دارد و بر سر هر شاخ برگهاے مختلف الاعداد میشود بعضے سه و بعضے چهار تا هفت عدد شبیه برگ بلادر لیکن از ان خورد تر بار او مثل نارجیل اندک دراز و در ان لب سفید و سیاه و ترش باقدرے شیرینی و تخم مانند تخم کدو و پوست بار وے صلب تر از پوست

کو بیٹ وصاف مثل مخمل در ماہ آذر میرسد۔

مزاج آن مغز او سرد و تر در دوم و برگ او سرد و خشک۔

افعال آن مغزش لطیف مُسہل صفرا و مانع قے و غثیان و بستگی و قابض معدہ مسترخیہ از کثرت قے و برگ او انجماد منی میکند۔

گوندنی بضم کاف فارسی وسکون واو و خفائے نون وسکون دال مہملہ وکسر نون وسکون تحتانی دو قسم است خرد و کلان خرد بزبان ہند درگی بکسر واو وسکون رائے مہملہ وکسر کاف فارسی وسکون تحتانی و بسنسکرت شبلو بکسر شین معجمہ وسکون تحتانی وضم لام وسکون واو و سلیش ماتک بکسر سین مہملہ و لام مجہولہ وسکون تحتانی و شین معجمہ و فتح میم و الف وسکون نون و فتح فوقانی وسکون کاف یعنی لزج است و مگت پشپ بضم میم وسکون کاف فارسی و فتح فوقانی وضم بائے فارسی وسکون شین معجمہ و بائے فارسی دوم یعنی گلش مثل مروارید است وگرہاتز و بضم کاف فارسی وسکون رائے مہملہ و فتح ہا و الف و فتح فوقانی وضم رائے مہملہ وسکون واو یعنی درخت گرانست و در بعضی نسخ سلیشاتک وملتا پشپ وکرتہرسنتا آمدہ یعنی خود لزج و مولد بلغم لزج وگل او دافع بسیار گرمی است وکلاں راپاآورکی بکسر بائے فارسی و فتح دال مہملہ مشددہ و الف اسم سپستان است وکربالہ بفتح کاف وسکون رائے مہملہ وضم موحدہ و فتح رائے مہملہ دوم والف وضم لام دو وقف ہا و بدون ہا نیز آمدہ یعنی بار گردد زرد رنگ بود و بھوورو بفتح موحدہ وضم ہا وسکون واو و فتح واو دوم وضم رائے مہملہ وسکون واو سوم وپچلاہا بکسر بائے فارسی وضم جیم فارسی مشددہ و فتح لام و الف وہا والف معنی ہر دو اسم اینکہ بصفرا بسیار دادہ میشود و یا صفرا بسیار میکند و دو جاگہی نہا بکسر دال مہملہ و خفائے واو و فتح جیم و الف وضم کاف فارسی وکسر جیم فارسی مشددہ و خفائے ہا وسکون تحتانی و فتح فوقانی و یاد والف یعنی خوشہ خوشہ میشود و ہر دو میگویند۔

ماهیتِ آن بار درختے است بر دو قسم خرد و بزرگ خرد را گوندنی
و بزرگ را بڑگوندنی بفتح موحده و سکون رائے ہندی میگویند کلان بقدر آلوبو
و تخم او گرد و بیهن از تخم آن جدا و مغز آن لعابے و بعد پختن زرد یا گلابی رنگ شود
و کوچک بار او خوبصورت مثل دانه یاقوت رمانی در پختگی سرخ و تخم مانند قبه
زبرجد تراشیده و پوست او باریک و مقدار او برابر فالسه مدور مائل بمخروطی
و تخم بلغم چسپیده و لعابے در تابستان بار او بهار میکند و هر دو در خامی
سبز و خوشه دار و گل قسم کوچک خرد و سفید و بار بیشه و اندک خوشبو و همیشه
بار و بهار میدهد و درخت هر دو کلان و سطبر تنه با شاخهاے بسیار و برگِ خرد بعرض
انگشت زیا کم و زیاده بدرازی یک انگشت بسوے دنباله عرض کم و بسوے سر عرض
زیاده و بے نوک و تنک و درشت و برگِ کلان او عریض تر و گنده تر از ان و مائل
بتدویر۔

مزاج قسم بزرگ معتدل در گرمی و سردی و در اول تر و قسم خرد او
مائل بسردی و نزد بعضے گرم است۔

افعال آن۔ ملین و منضج و مسهل محرورین و مواد سوداوی و بلغم شور والد
ماجد مرحوم نوشته اند که گوندنی مع تخم خشک کرده نموده با مثل آن شکر آمیخته بدهند
باعث انجماد منی و مقوی پشت و مهیج باه است و هندی کلان را شیرین و زمخت و دافع
بلغم لزج و فساد بول و سبک و خرد را تیز و بامزه زمختی و شیرین و گران و مولد
کف و بلغم لزج و گرم بشدت و قوت و چرب و دافع زهر گرمی دمامیل و مضر موا نوشته اند
و مجربین گویند که مولد اقسام کرم معده و بسیار خوردن و ناشتا خوردن غثیان
آرد و نفاخ است و بجهت سرفه مفید و مشهی بسیار است و ضماد لعاب او برائے زهر
کژدم نافع و برگِ کلان او سائیده بر خنازیر پخته ضماد شایند در ده روز صحت یابد
و برگِ نورسته هر روز ریزه ریزه کرده شب در آب خیسانیده صبح مالیده شکر
سفید انداخته بیاشامند جهت رفع جریان منی و قرحه احلیل و مثانه که سوزاک

نامند مفید و پوست سوختہ آن جہت تسکین درد و زخم سوختگی آتش سودمند۔

کویہ می بضم کاف وسکون واو وتحتانی وکسر رائے مہملہ وسکون تحتانی ہندیان سُرلی کایہ بضم سین وسکون رائے مہملتین وکسر لام وسکون تحتانی وفتح کاف والف وفتح تحتانی وخفائے ہا و سُرنچی بضم سین مہملہ وفتح رائے مہملہ وخفائے نون وکسر جیم وسکون تحتانی و بہ سنکرت سمبھی بکسر سین مہملہ وسکون میم وکسر موحدہ وسکون تحتانی اسم مشترک است میان پھلی کہر سنبل وکویہ می نامند۔

ماھیت آن بارغلافے است کہ دو طرف او محذور یکے بسوئے یمنی و دیگر بسوئے وحشی و بر پوست او زغب املس سیاہ رنگ و اندرون خانہ ہا و در ہر خانہ تخم مانند باقلہ روئیدگی او بے ساق و بیارہ دار بالائے سقف و درختان مجاور میرود و برگ او سہ شبیہ با دراق کہر سنبل وگل بار او ہم مشابہت دارد اما باراین نسبت بیار کہر سنبل خرد و باریک و نازک میشود

مزاج آن سرد و تر پھلی آن را در گوشت قلیہ پختہ نا نخورش عیاز ند بسیار مزہ دار و شیرین است

افعال آن گران وگوارندہ طبع وآوازصاف کند و بر سخن یاوری دہد و سمن و مبہی و قابض و حابس اسہال و نفاخ و مضر دماغ و مصلحش توابل حارہ و نزد ہندیان مولد صفرا است۔

کودرو بضم کاف مجہولہ وسکون واؤ و دال مہملہ وضم رائے مہملہ مجہولہ وسکون واؤ دوم و ہندیان آرابد الف مفتوحہ و رائے ہندیہ و الف بعوض الف لام مضمومہ و واؤ ہم زیادہ کردہ آر لو میگویند و کردوشا بضم کاف و فتح را وضم دال مہملتین وسکون واؤ و فتح شین معجمہ و الف اسم است و متی ر و چہا بفتح میم وکسر فوقانی وسکون تحتانی وضم رائے مہملہ وسکون واؤ و فتح جیم فارسی مشدد و خفائے ہا و الف یعنی تپ پیدا میکند۔

ماهیت آن مشهور واز دانه هاے ماکول است. مزاج آن سرد وخشک
۲ افعال آن از خوردنش سردی میشود وزهر را دور کند و باد از سبب سردی
خود پیدا سازد وطعام پخته او را دست نباید رسانید که سردی میشود وشهوت باه
ببرد اما زهر دفع میکند.
گوڑپالا بضم کاف فارسی وسکون واو وفتح راے هندی وبائے عجمی
والف وفتح لام والف دوم اسم هندی است ودر سنسکرت کنیا بفتح کاف وکسر
نون مشدده وخفاے تحتانی والف وگوپی بضم کاف فارسی مجهوله وسکون واو
وکسر بائے فارسی وسکون تحتانی معنی هر دو اسم اینکه ظاهرش اندک زرد واندرون
او سفید میشود وکرشن ونلی بضم کاف وراے مهمله وسکون شین معجمه وفتح نون واو
وکسر لام مشدده وسکون تحتانی یعنی بیل او سیاه میشود وشاربها بفتح شین معجمه
والف وکسر راے مهمله وفتح موحده والف یعنی دافع بیماری بقوت وبهنی جیونتیکا
بفتح بائے فارسی وخفاے ها وکسر نون وسکون تحتانی وکسر جیم وخفاے تحتانی
دوم وواو ونون دوم وکسر فوقانی وسکون تحتانی سوم وفتح کاف والف اسم مشترک
است میان این دارد دستاوری با اندک فرق لفظی بمعنی زبان مار وسگونده مولا
بضم سین مهمله وسکون واو وفتح کاف فارسی وخفاے نون وفتح دال مهمله وخفاے
ها وضم میم وسکون واو وفتح لام والف یعنی بخشش خوشبو وبهدرا چا بفتح موحده وخفاے
ها وسکون دال مهمله وفتح راے مهمله والف وفتح جیم فارسی والف نام است
وسگنده گوپلیپی بضم سین مهمله وفتح کاف فارسی وخفاے نون وفتح دال مهمله
وخفاے ها وضم کاف عجمی دوم وسکون واو وفتح بائے عجمی وواو وسکون لام و
فتح تحتانی وکسر بائے عجمی دوم وسکون تحتانی یعنی همه اجزاے او خوشبوست میگویند
ماهیت آن نباتے است بے ساق یعنی بیل وشاخهایش بسیار
وسیاه رنگ وبر سر هر شاخ او چهار چهار یا پنج پنج برگ سبز مانند حنا بعضے ازاں
خرد وبعضے کلان چون در خامی بشکنند اندکے شیر بر مے آید اما حاد ومقرح نیست

در بیخ اوگونہ خوشبو است وبعضے حکماے ہند این را ہم از قسم کالبسر میدانند

مزاج او سرد وخشک ونزد بعضے در اول گرم۔

افعال آن گرمی وباد وصفرا بسیار دور کند وخون رفتن از شکم باز دارد ومشتہی وبدن را سبک کند وغابط خلاصہ آرد واز تجربے رسیدہ کہ بیخ او جہت تپ واستسقاد اسہال ویا غیر آن بسیار سودمند۔

کولپالا بضم کاف وسکون واو مجہولہ وفتح لام وبائے عجمی والف وفتح لام والف اسم ہندی است ودر سنسکرت شرنگر بیٹا بضم شین معجمہ وفتح رائے مہملہ وخفائے نون وسکون کاف عجمی وکسر رائے مہملہ مجہولہ وسکون تحتانی وفتح فوقانی ہندی والف یعنی مانند شاخ کج میباشد واسپوٹکلا بکسر ہمزہ وسکون سین مہملہ وبائے فارسی وخفائے ہا وسکون داو وفتح فوقانی ہندی وکاف ولام والف یعنی زیر برگ او مانند دانہ ہائے حیجاب میشود وکولیپل بضم کاف وسکون واو مجہولہ وفتح لام وبائے فارسی وباو لام دوم یعنی بار آن درازاست وپیچیا بفتح بائے فارسی وتحتانی وسکون سین مہملہ وفتح جیم فارسی والف یعنی از ان درخت شیر بر مے آید واز کپشپیکا بفتح ہمزہ وسکون رائے مہملہ وفتح کاف وضم بائے فارسی وسکون شین معجمہ وکسر بائے فارسی دوم وسکون تحتانی وفتح کاف والف یعنی گل او مانند درخت آک میشود میگویند۔

ماہیت آن نباتے ست بے ساق باشاخہائے بسیار برگ او فی الجملہ شبیہ برگ تنبول واز ان ضخیم تر وسبز تر وگلش مثل گل درخت آک خوشہ دار وہندیان گل آنرا اپالاپھول میگویند وبار او مانند قبہ چون خشک شود ترقیدہ دو قاش مانند دو کفچۂ خرد میشود واز میان او مانند پنبۂ منقوش بر آید۔

مزاج او گرم در اول وخشک با رطوبت فضلیہ۔

افعال آن دافع پہیو وفزایندۂ قوت باہ وشگنندۂ کف نوشتہ اند۔

کولپنا بضم کاف وسکون واو مجہولہ ولام وضم بائے فارسی وفتح نون

مشدده والف وبسنسکرت پرسپچپری بضم بائے فارسی ورائے مہملہ وسکون سین مہملہ
وفتح جیم فارسی وبائے عجمی دوم وسکون رائے مہملہ دوم وکسر نون وسکون تحتانی
یعنی پشت دوبرگ باہم پیوستہ وپرپکھری بضم بائے فارسی وسکون را وفتح
دال مہملتین وخفائے ہا وسکون کاف وفتح بائے فارسی وسکون رائے مہملہ
دوم وکسر نون وسکون تحتانی یعنی ہردو برگ جدا جدا الا پشت ہردو باہم پیوستہ
وکلشی بفتح کاف ولام وکسر شین معجمہ وسکون تحتانی یعنی پشت برگ سفید وکلیتی
بکسر کاف ولام وسکون تحتانی وفتح فوقانی وکسر نون وسکون تحتانی دوم وگگھا بضم
کاف فارسی وفتح ہا والف یعنی کنگرہ دار وکنگرۂ وی سرخ بود وشرگالا بضم شین معجمہ
وسکون رائے مہملہ وفتح کاف فارسی والف وفتح لام والف دوم یعنی درازست
ودِنّا بکسر واو وفتح نون مشددہ والف یعنی قمع کہ بہندی ڈھینٹ نامند دراز میشود
ولانگ کولا بفتح لام والف وخفائے نون وکاف فارسی وضم کاف مجہول وسکون
واو وفتح لام والف یعنی بار او دراز میشود وکوشٹ پھیا بضم کاف وسکون واو وشین
معجمہ وفتح فوقانی ہندی وضم بائے فارسی وفتح جیم فارسی مشددہ وخفائے ہا
والف یعنی بخشش کج میباشد وتھین گھا بفتح میم وکسر ہا وخفائے تحتانی و
نون وضم کاف عجمی وفتح ہا والف یعنی سفید بود میگویند۔

کولمبدری بضم کاف وسکون واو وفتح لام وسکون میم وفتح موحدہ ودال
وکسر رائے مہملتین وسکون تحتانی اسم بیر دراز است۔

گومی بضم کاف فارسی وسکون واو مجہولہ وکسر میم وسکون تحتانی یعنی
بدرکنندۂ مرض اسم بیج۔

کولمول بکاف وواو ولام وضم میم وسکون واو دوم ولام یعنی بیخ دراز
اسم پیپلا موٹ است۔

کولا بضم کاف وسکون واو وفتح لام والف۔
ماهیت آن درختیست صحرائی بر دو قسم خرد وکلان اکثر در کوہہا

وبیا بانہاے می شود کلان او از یک قامت بلند تر گردد بلکہ چنان مسموع شد کہ بسیار بلند میشود و از چوب ساق او ناٹ و از شاخہا بانس ہا براے پوشش خانہ میسازند برگ او شبیہ برگ جامن و گلش سفید و بار او برابر کرونده و سرخ و پوست بیخ او سیاه و ہمہ اجزاے او زمخت و خرد او برگ مانند حنا و از ان ضخیم و بوے تیز مانند بوے برگ ترب و بے عفوصت دارد اما پوست درخت او گونہ زمخت بود

مزاج او افعال مجہول۔

کوڑ تنڈی بضم کاف و سکون واو و راے ہندی و کسر فوقانی و خفاے نون و کسر دال ہندی و سکون تحتانی و بعوض فوقانی دال ہم آمده۔

ماہیت آن درختے است صحرائی از قد آدم کلان و شاخہایش گره دار و برگ او مانند برگ انگور و کلان تر و سطبر تر از ان و دنبالہ او سرخ و یکطرف شاخ او و طرف دیگر خوشہ گل مانند خوشہ گل نانخواه و گندرا ما از و کلان و بار او مانند کرونده اما از ان اندک دراز با دنبالہ گنده نصف سبز و نصف سرخ مائل بسیاہی و بر سر ہر شاخ عالج مانند عالج کرم بود و مزه او زمخت و زبان را میخارد۔

مزاج و افعال او مجہول

گوکہرو بضم کاف فارسی و سکون واو و کاف و خفاے ہا و ضم راے مہملہ و سکون واو و دوم بر دو قسم است کلان و خرد و کلان را ہندیان بنگا پلیرو بفتح تحتانی و سکون نون و فتح کاف فارسی و الف و فتح باے عجمی و کسر لام مجہولہ و سکون تحتانی و ضم راے مہملہ و سکون واو یعنی ہتیا گوکہرو از ان جہت گویند کہ چون در پاے فیل بخلد فریاد برآورد و در سنسکرت تری کنٹک بکسر فوقانی و راے مہملہ و سکون تحتانی و فتح کاف و خفاے نون و فتح فوقانی ہندی و کاف و دوم یعنے سہ خار دار را اشود نشٹرا بفتح ہمزه و سکون شین معجمہ و فتح واو و دال مہملہ و ضم واو و خفاے نون و سکون شین معجمہ و فتح فوقانی ہندی و راے مہملہ و الف یعنی مانند طواحن یعنی داڑ اسپ است و گوچہورا بفتح کاف فارسی و سکون واو

وتشدید جیم فارسی مضمومہ وخفائے ہا وسکونِ واو دوم وفتح رائے مہملہ والف
نام است وکنٹکی اچھورا بفتح کاف وخفائے نون وفتح فوقانی ہندی وکسر
کاف دوم وسکونِ تحتانی وکسرہمزہ وضم جیم فارسی مشددہ وخفائے ہا وسکونِ
واو وفتح رائے مہملہ والف کنٹکی بمعنی خاردار است واچھورا نام گوکھرو است
وخرد را اچنا پلیرو بکسر جیم فارسی وفتح نون مشددہ والف ویار دو نشرہ ا
بکسر واو وخفائے تحتانی والف وفتح رائے مہملہ ودال مہملہ وواو ونون
وشین معجمہ وفوقانی ہندی ورائے مہملہ والف یعنی مانند دندانِ مار ست
وکنٹا پھل بفتح کاف ونون وفوقانی ہندی والف وبائے فارسی وہا ولام
یعنی بارخاردار است واستہلا شرنگاٹا بکسر ہمزہ وسکون سین مہملہ وفتح فوقانی
وخفائے ہا وفتح لام والف وضم شین معجمہ ورائے مہملہ وخفائے نون وفتح کاف
فارسی والف وفتح فوقانی ہندی والفِ دوم نام است وکچھسہا بفتح کاف وجیم
فارسی مشددہ وخفائے ہا وفتح سین مہملہ وہائے دوم والف یعنی مانند استخوان
سنگ پشت میشود میگویند بفارسی خسک بجائے معجمہ وبعربی بجائے مہملہ نا

ماہیتِ آن بری وبستانی وخرد وکلان میشود ودر خرابات ونزدیک
آبہا وصحرا میرویدروئیدگی او شبیہ بہ نبات ہندوانہ وشاخہایش خاردار
منبسط برروئے زمین وبرگِ او مانند برگِ آملہ وازان خردتر ومحرف وگلش
زرد وبار او سہ پہلو وخاردار وسخت ومغزآن سفید واز نخود کوچک تر۔

مزاج او نزد یونانیہ مرکب القویٰ از جوہر رطب اندک ویابس بسیار
وحرارتِ لطیفہ وگرم وخشک دراول نیز گفتہ اند ونزد ہندیہ سرد وتر بارطوبتِ فضلیہ
وشیرین۔

افعالِ آن مقوی باہ ودافع سیلانِ منی وسوزاک وزحمت مثانہ و
فسادِ اخلاط ثلثہ ودرد شکم وفزایندۂ آتش گرسنگی ومنی ومسمن بدن وجالی
ومدر ومسکن دردِ مثانہ وشکنندۂ سنگ گردہ ومثانہ ومنضج ورادع وملین

ورافع قولنج حار و مانع انصباب مواد با شراب جهت دفع سم ادویه سمیه نباتیه
مؤثر و عصارهٔ مجموع اجزاے آن جهت قرحهٔ مجاری بول و مستعمل در شیافات مبرده
و مجففه و رادعه و مضمضهٔ او با عسل جهت قلاع و عفونات دهن و وجع لثه و ورم عضل
حلقوم نافع و ضماد او جهت ردع ورم حار و دو مثقال عصارهٔ بری خشک آن
با شراب براے زهر مار مفید و پاشیدن آب طبخ آن گریزانندهٔ کیک و چون
نخود در آب تازه آن پرورده کنند در تقویت باه بیعدیل شربت آن تا یکدرم
مضر سر و مصلح آن بادام و روغن گنجد و روغن گیاه او جهت درد کمر و گرده و تقویت
باه و درد مفاصل و نیکو کردن رنگ رخسار و عسر بول شرباً و طلاءً مؤثر شربت او
هفت مثقال است و شراب و مرباے او نیز اثر دارد و هندیان گویند که خوردن
ساگ او سینه را خوب است باد بر آرد و حبس بول و تقطیر آنرا و سنگ گرده و
مثانه و امراض صفراوی و کف را سود دهد و بلغم معده پاک کند و سوزش دور نماید
و اسپ آدم را استاده کند و اسپ آدم عبارت از آلت است۔

کوشٹهه بضم کاف و سکون واو و شین معجمه و فوقانی هندی و خفاے
هر دو ها و بحذف هر دو ها نیز آمده و بسنسکرت رنگنا بضم راے مهمله و خفاے
نون و سکون کاف فارسی و فتح نون و الف و میم و درنام بضم دال مهمله
و سکون راے مهملتین و فتح نون و الف و میم هر دو اسم برص است چونکه
این دارو به برص مفید لهذا باین اسم مسمی گشته و پهالکم گشٹم بفتح باے
فارسی و خفاے ها و الف و فتح لام و کاف و سکون میم و ضم کاف دوم و سکون
شین معجمه و فتح فوقانی هندی و سکون میم یعنی از پیشانی مهادیو که عبارت از آدم
علیه السلام است پیدا شده و قسمے از آن که آنرا چنگلوا کوشٹ بفتح جیم فارسی
و خفاے نون و فتح کاف فارسی و سکون لام و فتح واو و الف و پاربهاوے
بفتح باے فارسی و الف و کسر راے مهمله و فتح موحده و خفاے ها و الف و سکون
واو و فتح تحتانی یعنی برگهاے او نازک است و تتتیلم بسه فوقانی اول مفتوح دوم

مضموم سوم ساکن و فتح بائے فارسی و لام و سکون میم و در بعضے نسخ بعوض فوقانی دوم دال مہملہ آمدہ یعنی گل او سفید مثل گل کنول باشد میگویند۔

ماهیت آن بیخے است شبیہ بہ بیخ تفاخ و نباتش مفروش بر زمین و برگ آن عریض و بر سہ قسم است اول آنکہ شیرین و سفید و زردی مائل بسبک و باخوشبوئی دوم تلخ مائل بسیاہی و مغز آن مائل بزردی و سطبر و سبک و کم بو سوم مائل بسرخی و سنگین و خوشبو و بے تلخی و سم ست اول را کوشٹ و دوم را چینگلوا کوشٹ و سوم را کمکشٹ میگویند و بہترین او سفید و تازہ و شیرین و کرم ناخوردہ و سطبر و خوشبو کہ چون بخایند اندک زبان را بگزد و پوست آن نازک باشد و بعد از ان قسم دوم و زبون ترین او قسم سوم است۔

مزاج آن در سوم گرم و در دوم خشک و با رطوبت فضلیہ و دیگرا قوال ہم دارد ہندیان۔

افعال آن شیرین و تلخ بود تیز و گرم و سبک و مبہی و محلل ریاح غلیظ و جوشیدگی ہائے ترو سرفہ و جذام و فساد باد و بلغم و بدن را نورانی کند و آتش ہاضم برافروزد نوشتہ اند۔

کوتروبرما بضم کاف و سکون واو و فوقانی و ضم رائے مہملہ و سکون واو دوم و ضم موحدہ و سکون رائے مہملہ و فتح میم و الف اسم داروے ہندی است کہ آنرا بسنسکرت ایلاوالوک یعنی مثل الایچی می شود و در ریگستان پیدا مے گردد و رنگ او اندک سرخی میدارد و ایلیم و شلیم دکری و الوک ہم میگویند

ماهیت آن بیلے ست بیارہ برگش شبیہ ببرگ توری و خرد از و شاخہا و برگہاخش و درشت بار او گرد و شبیہ بہ برجی اما خرد و تر از و دیرا زتخم ہا بر دو قسم است سیاہ و سفید اول تلخ و دوم تلخ نیست و در ہر دو بوئے خیار مے آید و بیخش سفید و گندہ آنہم بوئے خیار دارد۔

افعال آن دافع قے و سنگ مثانہ و تلخ و گرم است باد و مبہی و خارش

دو ماسیل را دور کند و بدن را پاک گرداند۔

گوبر بضم کاف فارسی وسکون واو و فتح موحده وسکون رائے مہملہ اسم سرگین و روث و اختاست سرگین گاو را دافع دیوانگی و بیماریہا و فزایندۂ محبت و دولت نوشتہ اند و سرگین گاومیش سرد است گولا دور کند و سوزش سوختگی آتش و تشنگی رفع کند و ضماد او بر بدن بہمہ امراض مفید و پشک بز دافع بیماریہائے بہق و برص سفید و پشک بینڈی تشنگی و گرفتگی پاہا دور کند و عرق بند گلید و سرگین مار دافع امراض سمی و سنپات و کرم ہا و بثورہا نوشتہ اند۔

گولہ بضم کاف وسکون واو و فتح لام وخفائے ہا بفارسی شغال و بعربی ابن عاوی و در ہندی نگا بفتح نون و کاف مشددہ و الف و بسنسکرت سگال بضم سین مہملہ و فتح کاف فارسی و الف و لام و جمبوک بفتح جیم وسکون میم وضم موحدہ وسکون واو و کاف نامند۔

ماهیت آن حیوانے ست بری برابر سگ خرد وے او مانند روے نیول با اندک سیاہی و گوش او استادہ و برُوم او موہائے بسیار و بر صورتش توحش و در روشش بسیار شعور مکر و حیلہ و از سگ عداوت دارد و بشب با آواز میکند

گوشت او گرم و خشک در سوم جلوس در طبخ او جہت فالج و رعش و تشنج نافع و محلل ریاح قولنج و سرگین او بمفاصل و دار الثعلب مفید و مرارۂ او جہت ابتدائے نزول آب چشم سودمند و ریہ او خشک کنندۂ ریہ آدمی است و نزد ہندیان مصلح گوشت او گوشت گاو و نوشیرۂ گھاڈ کاڑی دا اپتو سا نوشتہ اند کہ گوشت او با مزہ میشود و جہت چھیروگ و تپ کہنہ و سنگرہنی یعنی قذف و اسہال مفید و گویند کہ قسمے ازان سیاہ میشود کہ حامل تراہیم او بر اعدا ظفر یابد و مقاصد او حاصل آید و از سحرہا و مکر و پیری و حرق و غرق و جمیع آفات جانوران گزندہ و سمیہ و چشم بد محفوظ ماند و نیز بعضے مردمان دیرینہ میگویند کہ چون این حیوان دیرینہ گردد آنرا بر سرش شاخے بر آید حامل او را عالم خدمت مے کنند و ہر ارادہ کہ کند

بیشود واللہ اعلم بالصواب۔
کوئل بضم کاف وسکون واؤ وفتح تحتانی وسکون لام وہندیان کوئل را کوجت بضم کاف وسکون واؤ وکسر جیم وفتح فوقانی وکوکل بضم کاف وسکون واؤ وکسر کاف دوم وفتح لام میگویند ونوشته اند که سیاه میشود وآواز سماع دارد ودر موسم بہار شگفتن گلہا زود آواز مے کند وچاکر بسنت رُت است۔ وچشمہائے او سرخ میباشد واز ہمہ گلہا خوش میشود واز گل کشنیز میگریزد۔
ماہیت آن پرنده ایست اشبہ بزاغ اما کوچکتر ونر وماده بود وماده آن در فصل برشگال وگل کردن انبہ مست میگردد وآواز تیز وخوش میکند واکثر شعرائے ہندی آورده اند وگویند که خود بچہ برمے آرد بلکه در آشیانہ زاغ بیضہ مے نہد وچون بچہ برمے آید وپرورش یابد زاغ آنرا دریافتہ میزند وبدر میکند ہندیان۔
مزاج گوشت او سرد وچرب وشیرین ودر وقت ہضم شیرین گفته اند وفقیر گوشت آنرا بگرمی بتجربہ نموده۔
افعال آن دافع رگت پت وباد وبول وغائط روان کند وآب منی بیفزاید ودر کتب دیگر آمده که خشک وشیرین وزمخت وباد انگیز وسرد وقابض بول وشکم ومقوی چشم ودیگر اعضا وکشاینده رنگ وموئے سفید سیاه کند ودافع بلغم وتلخه است وغائط اندک باشد وگویند که چون طعام زہر آلود پیش نظر او کنند اگر در آنوقت آواز کند آوازش متغیر گردد۔
کوا بفتح کاف وواؤ مشدده والف بفارسی زاغ وکلاغ وبعربی غراب وبسنسکرت کاک سے نامند۔
ماہیت آن پرنده ایست مشہور۔
گوشت آن مانند گوشت درندگان وحشی۔
مزاج ومزه وہضم اما برائے دفع مرض کہیرو گ خاصیت دارد۔

گوآل بکاف و واؤ مشدده والف ولام اسم خنزیر است که در هندی سُورنامند۔
گواچهی بفتح کاف فارسی و واؤ والف وکسر جیم فارسی وخفاے ہا وسکون تحتانی اسم پاپڑا وبر یا بمعنی چشم گاو۔
گوروچن بضم کاف عجمی وسکون واؤ وضم راے مہملہ وسکون واؤ مجہولہ وفتح جیم فارسی وسکون نون وبعوض راے مہملہ لام ہم آمده وباضافۂ الف در آخر کلمہ نیز آمده۔
گورسے پنڈا بفتح کاف فارسی وسکون واو وکسر راے مہملہ وسکون تحتانی وکسر باے فارسی وسکون نون وفتح دال ہندی والف یعنی زرد مانند گرۂ ہلدی میشود۔
گومتی بضم کاف فارسی وسکون واؤ وفتح فوقانی وکسر میم وسکون تحتانی یعنی درشکم گاو جمع میگردد ودر بعضے نسخ بہ۔
گومتی بمعنی مستیے گاؤ وفوایدہ عقل اسم گاے روہن است۔
گورگیان بضم کاف فارسی وسکون واو وفتح راے مہملہ وسکون کاف فارسی دوم وفتح باے فارسی والف ونون۔
ماهیت آن روئیدگی است که برزمین افتاده باشد بیارۂ خود بدواند وبرگها بسیار ریزه دارد۔

مزاج وافعال او مجہول ست۔

گوچ بضم کاف وفتح واؤ وسکون جیم فارسی اسم پرپاتک۔
گوجا بضم کاف وسکون واو وفتح جیم والف اسم شامل است گلاب وسیونتی را وبعوض واؤ موحده نیز آمده ودر اینجا مذکور شد۔
گومیدک بضم کاف فارسی وسکون واؤ وکسر میم وسکون تحتانی مجہولہ وفتح دال مہملہ وسکون کاف اسم سنگیست معروف از قسم جواہر در افعال

مثل چندر کانت ۔

گوماں بضم کاف فارسی وسکون واؤ و فتح میم و الف و نون اسم کہومان ست وبباید ۔

گونیتی پریا بفتح کاف فارسی وکسر واو وسکون نون وکسر فوقانی وسکون تحتانی وکسر بائے فارسی وسکون رائے مہملہ وفتح تحتانی دوم و الف یعنی بہ گاوان دوست و بہ بیمار بیما ئے گاوان مفید اسم گل آفتاب پرست ونیز اسم پرنکین۔

گوبھی بضم کاف فارسی وسکون واؤ مجہول وکسر بائے عجمی وخفائے ہا وسکون تحتانی وبحذف ہاہم آمدہ اسم قسمے از چنبیلی است ۔

گورباکھاں بفتح کاف فارسی وسکون واؤ ورائے مہملہ وفتح موحدہ والف وفتح کاف وخفائے ہا والف دوم ونون قسمے از کہیری است ۔

کونج بضم کاف وسکون واو وخفائے نون وجیم اسم کلنگ است ۔

گونچہ بضم کاف وواؤ ونون وجیم فارسی وہا اسم کانچکوری است ۔

گوکر بضم کاف عجمی وسکون واؤ مجہولہ وفتح کاف وسکون رائے مہملہ اسم سگ است وکتاہم مے نامند ۔

کوک بضم کاف مجہولہ وسکون واؤ وفتح کاف دوم اسم پرندہ ایست ۔

کوکلا بضم کاف وسکون واؤ مجہولہ وکسر کاف دوم وفتح لام والف اسم کوئیل است ۔

گوہ بضم کاف فارسی مجہولہ وسکون واؤ وہا اسم سوسمار کہ بہندی گھوڑپوڑ نیز مے نامند ۔

لہ ۔ وہ دکن شاید بکاف عجمی قائل باشند اما در رہنہ بکاف تازی گو بند ۱۲ نصراللہ خان احمدی ۔

سلہ ۔ گویم کہ کلانام جانور دیگر است کہ رنگ سبز دارد وپایش دنول آں سرخ باشد وآواز ہچونے دارد وفاہم ۱۲ عبد العلیم نصراللہ خاں احمدی خویشگے خورجوی ۔

کواڈوری بفتح کاف و واؤ مشددہ والف وضم دال ہندی وسکون
واؤ مجہولہ وکسر رائے مہملہ وسکون تحتانی اسم حب النیل یعنی زرکی است۔
گورس بضم کاف فارسی مجہولہ وسکون واؤ وفتح را وسکون سین مہملتین
دوغے کہ اندروغن بچوب بطریق معارف گرفتہ باشند و بلودت نیز گویند ونیز
اطلاق اسم مذکور بر شیر وغیرہ نے نمایند۔
کورچ کیسر بضم کاف وسکون واؤ ورائے مہملہ وفتح جیم فارسی وکسر
کاف دوم وسکون تحتانی مجہولہ وفتح سین ورائے مہملتین یعنی کاکل موئے بر سر
دارد اسم نارجیل۔
کورچ شیرششش بکاف و واؤ ورائے مہملہ وجیم فارسی وکسر شین
معجمہ وسکون تحتانی ورائے مہملہ دوم وفتح شین معجمہ دوم وسکون شین معجمہ سوم یعنی
روئیدگی او مثل کاہ کاکل دارد وسرخ رنگ میشود اسم جیو کاست۔
گوڑسالا بضم کاف فارسی وسکون واؤ وفتح رائے ہندی وسین مہملہ
والف وفتح لام والف دوم گویند اسم بانجہ گلوڑا است در گلوڑا نوشتہ شد معنی
لفظ اینکہ در جائے گلہ گاوان پیدا میشود۔
کوڑی بضم کاف وسکون واؤ مجہولہ وکسر رائے ہندی وسکون تحتانی اسم
دجاج یعنی مرغ مادہ و بفتح کاف در حرف کاف مع الکاف مذکور شد اسم خرمہرہ
افعال خاکستر او چنین نوشتہ اند کہ جہت شول وبلغم ومیہ وکرمنی وچھیرگ
زندہ ونبیت کنندہ وتیز وگرم وشتہی وفزایندۂ خوشی ودافع امراض چشم وکف
گوری بفتح کاف فارسی وسکون واؤ وکسر رائے مہملہ وسکون تحتانی
یعنی زنان برائے خوبصورتی می مالند اسم ہلدی است۔
کوٹھ بضم کاف وسکون واؤ وفتح فوقانی ہندی وخفا ہا اسم قسط ودر
ہندی کوشٹھ مے نامند۔
گوڈرو بضم کاف فارسی وسکون واؤ مجہولہ ودال ہندی وضم رائے مہملہ

وسکون واؤ اسم توڑہ است ودر فوقانی گذشت۔

گوریو اسں بفتح کاف فارسی وسکون واؤ وکسر رائے مہملہ وسکون تحتانی وفتح واؤ دوم والف وسکون سین مہملہ یعنی زرد اسم مہو اخر واست۔

گورینک اسم میناست۔

گودنتا بفتح کاف فارسی وسکون واؤ وفتح دال مہملہ وخفائے نون وفتح فوقانی والف اسم قسمے از سنبل کھار است وبتحتانی عوض الف اسم قسمے از ہرتال است کہ مثل دندان گاؤ باشد وبزیادتی الف بعد دال مہملہ یعنی برگ او بصورت تخم کنکڑی سے شود اسم دودنا است۔

گوکھانڈ بضم کاف وسکون واؤ وکاف دوم وخفائے ہا وفتح میم والف وسکون نون ودال ہندی اسم پیٹھہ است ومغز آن راکوکھانڈ نارس خوانند بفتح نون والف ورا وسین مہملتین۔

گورک ککڑی بضم کاف فارسی وسکون واؤ وفتح رائے مہملہ وسکون کاف دوم وفتح کاف سوم وسکون کاف چہارم وکسر رائے ہندی وسکون تحتانی اسم خیار بزرگ است۔

کوشاتکی بضم کاف وسکون واؤ وفتح شین معجمہ والف وفوقانی وکسر کاف دوم وسکون تحتانی اسم ترائی است۔

کوشامل بفتح کاف وسکون واؤ وفتح شین معجمہ والف وسکون میم وفتح لام یعنی اندک دراز وبسیار ترش است اسم بارانبہ کوہے یعنی امڑہ یعنی امباڑی نوشتہ اند۔

کوسٹا بضم کاف وسکون واؤ وشین معجمہ وفتح فوقانی ہندی والف اسم قسم زنامنا۔

کوسٹاپچھا بضم بائے فارسی وفتح جیم فارسی مشددہ وخفائے ہا والف یعنی بیخ کج اسم کولنپا۔

گوشو پلم بضم کاف وسکون واؤ مجہولہ وضم شین معجمہ وسکون واؤ مجہولہ و فوقانی وفتح بائے فارسی ولام وسکون میم بمعنی گل دار اسم استھوی ۔

گوشمانڈکے بضم کاف وسکون واؤ و شین معجمہ وفتح میم والف وسکون نون وفتح دال ہندی وکسر کاف دوم وسکون تحتانی یعنی گرد و زرد میباشد اسم کدوے شیرین است ۔

گوشش پھپل بضم کاف وسکون واؤ مجہولہ وفتح سین معجمہ وبائے فارسی وہا و لام یعنی باوراز اسم ترائی ۔

گوشوپم بضم کاف وسکون واؤ مجہولہ وضم شین معجمہ وسکون واؤ مجہولہ وفتح بائے فارسی وسکون میم یعنی باروراز اسم املتاس ۔

گوکرچہندی بضم کاف فارسی وسکون واؤ وفتح کاف وسکون رائے مہملہ وفتح جیم فارسی وخفائے ہا ونون وکسر دال ہندی وسکون تحتانی اسم لکرونده است ومسمے باین اسم ازان گشتہ کہ چون سگ بخورد قے کند زیرا کہ گوکر اسم سگ است وچہندی بمعنی قے آمده ۔

گوکربھنگره بکاف فارسی وواؤ وکاف ورائے مہملہ وفتح موحده وخفائے ہا وسکون نون وکاف فارسی دوم وفتح رائے مہملہ دوم ووقف ہا اسم قسمے از بھنگره کہ بر کلنجن ومزابل روید ۔

گوگل[1] بضم کاف فارسی وسکون واؤ وفتح کاف فارسی دوم وسکون لام اسم مشترک است میان مقل ورال مقل بر دو قسم است بھنسا دھیرا بھنسا در ہندی میشاچھی ونشاچھی ونشاچار وکوشک وکلل پڑه نامند وھیرا راجنا پیا وکال ہرتاس دورکتام وچھلن کشا نامند ۔

---

[1] گوگل ۔ (پنجابی) گگل ۔ (اردو) گوگل ۔ (سنسکرت) گگل ۔ (عربی) مقل ارزق ۔ (فارسی) بوئے جہودان ۔ (بنگالی) گگل ۔ (مرہٹی) گگل ۔ (تلنگی) ماہی کھاچی ۔

مزاج آن گرم و ۲ فعال آن ہاضم و دافع کف و باد و بلغم و دود اد
دافع و گریزانندهٔ شیاطین و بلیات و کرم و ماسیل و امراض جلدیه دور
کند و باعث درازی عمر ست۔
کویلاس بضم کاف و سکون واؤ و کسر تحتانی و فتح لام و الف و سین مهمله
اسم کوئیل۔
کولسه بضم کاف و سکون واؤ مجهوله و لام و فتح سین مهمله و خفائے ہا اسم
تالمکھانا۔
گوکهله بضم کاف فارسی و سکون واؤ و کسر کاف و خفائے ہا و فتح لام
دہانیز میگویند۔
کومه بضم کاف و سکون واؤ و فتح میم و وقف ہا عبارت است از مایهٔ آبکامه
که در شیر حل کرده بسازند۔
کوو بضم کاف و واؤ مشدده و سکون واؤ دوم اسم چربی۔
کولپهل بضم کاف و سکون واؤ مجهوله و لام و فتح بائے فارسی و خفائے ہا
و سکون لام دوم یعنی بار دراز اسم کول یالاو منڈلیست۔
گوکلاچهک بکاف فارسی و واؤ و کسر کاف و فتح لام و الف و فتح جیم فارسی
مشدده و خفائے ہا و سکون کاف دوم اسم تال مکھانا بمعنی تخم سیاه و باریک
گوکهه بضم کاف فارسی و سکون واؤ مجهوله و فتح کاف دوم و وقف ہر دو ہا
یعنی از سیر ابے حاصل میشود اسم ساگ امباڑه۔
کولسینب بضم کاف و سکون واؤ و لام و کسر سین مهمله و سکون تحتانی
و خفائے نون و سکون موحده اسم قسمے از سینب یعنی سیم و این قسم را کرشن پهل
هم میگویند یعنی بار سیاه۔
کولناما بضم کاف و سکون واؤ و لام و فتح نون و الف و فتح میم و الف
دوم یعنی خدر دست و پا را مفید اسم هیپلی۔

کولپر یا بکاف و واؤ و لام و کسر بائے فارسی و سکون رائے مہلہ و فتح تحتانی والف اسم درخت پیلو است۔
کوچہر بضم کاف و سکون واو و ضم جیم فارسی و خفائے ہا و سکون رائے مہلہ اسم خار خشک۔
گوہا بضم کاف فارسی و سکون واؤ و فتح ہا والف اسم پرشت پرنی۔
کولی کاندا بضم کاف و سکون واؤ و کسر لام و سکون تحتانی و فتح کاف دوم والف و خفائے نون و فتح دال مہلہ والف اسم عنصل یعنی پیاز دشتی
گوشت بعربی لحم و بہندی ماس نامند انشاء اللہ تعالیٰ در حرف میم خواہد آمد۔
کوتھمیر بضم کاف و سکون واؤ مجہولہ و فوقانی و خفائے ہا و کسر میم و سکون تحتانی و رائے مہلہ اسم کشنیز سبز و در دھنیا گذشت۔
کوئی کورہ بضم کاف و سکون واؤ و کسر ہمزہ و سکون تحتانی و ضم کاف دوم و سکون واؤ دوم و فتح رائے مہلہ و وقف ہا اسم ساگ ماٹ است۔
گودہم بضم کاف فارسی و سکون واؤ و دال مہلہ و خفائے ہا و فتح میم و گودہوم باضافہ واؤ بعد ہا اسم گندم یعنی گیہوں۔
گوگو کورہ بضم کاف فارسی و سکون واؤ مجہولہ و ضم کاف فارسی دوم و سکون واؤ دوم و ضم کاف سوم و سکون واؤ سوم و فتح رائے مہلہ و وقف ہا اسم ساگ امبارہ
کوجمڑو بضم کاف و سکون واؤ و فتح لام و جیم و سکون میم و ضم رائے ہندیہ و سکون واؤ قسمے از تھوہر۔
گورنٹا بضم کاف فارسی و سکون واؤ و کسر رائے مہلہ و سکون نون و فتح فوقانی ہندی والف اسم مشترک ست میان مہندی و گل مہندی و درخت اندرا چونکہ گل او زرد مانند گل مہندی میشود لہذا باین اسم موسوم شدہ۔
کوچندن بضم کاف و واؤ و جیم فارسی و نون و دال مہلہ و نون دوم اسم قسمے از صندل و در چندن گذشت۔

گورندا بضم کاف وسکون واؤ وکسر رائے مہملہ وسکون نون وفتح دال مہملہ والف اسم چکرن وبدال ہندی اسم بیدانجیرست۔

گورنگا بضم کاف وسکون واؤ مجہولہ وفتح رائے مہملہ وخفائے نون وفتح کاف فارسی والف اسم آملہ بمعنی میوۂ درخت وحشی۔

گوموتر بکاف فارسی وواؤ وضم میم وسکون واؤ دوم وفتح فوقانی وسکون رائے مہملہ اسم کمیز گاؤ۔

گوریٹھا بضم کاف فارسی وسکون واؤ وکسر رائے مہملہ وسکون تحتانی وفتح فوقانی ہندی وخفائے ہا والف اسم گیاہے است کہ چون اورا استوربیند فریاد کند خصوصاً گاؤ مادہ وگویند کہ در دہن گذاشتنِ او وقتِ جماع مانع سرعتِ انزال ست۔

گوچہورہ بضم کاف فارسی وسکون واؤ وضم جیم فارسی مشددہ وخفائے ہا وسکون واو دوم وفتح رائے مہملہ ووقف ہا اسم گوکھرو کلان ست۔

گودرسیج بضم کاف وسکون واؤ ودال وفتح را ودال دوم وسکون سین مہملات وفتح جیم فارسی اسم برائی۔

گودولی بضم کاف فارسی وسکون واؤ وفتح دال مہملہ وواؤ دوم وکسر لام مشددہ وسکون تحتانی یعنی بیل سرخ اسم سچلای ترش۔

گودہرکارا بضم کاف فارسی وسکون واؤ ودال مہملہ وخفائے ہا وفتح رائے مہملہ وکاف والف وفتح رائے مہملہ دوم والف دوم اسم درخت ارنڈ ست یعنی پوست آن درخت مانند پوست گھوڑ بچھوڑ میشود۔

گودہا اسم گھوڑ بچھوڑ است۔

گوشیرشم بضم کاف فارسی وسکون واؤ مجہولہ وکسر شین معجمہ وسکون تحتانی وراے مہملہ وفتح شین معجمہ دوم وسکون میم یعنی درجائیکہ این درخت مے شود گاوان بسیار گرد مے آیند اسم قسمے از صندل۔

کوشک بضم کاف وسکون واؤ مجہول و فتح شین معجمہ کاف دوم اسم منقل الیہود

گوادھنی بفتح کاف فارسی و واؤ والف و فتح دال مہملہ وخفائے ہا و کسر نون وسکون تحتانی یعنی مانند گوش گاؤ میشود اسم سپلی سفید۔

گواچھی بکاف فارسی و واؤ والف وکسر جیم فارسی مشددہ وخفائے ہا وسکون تحتانی نیز سے نامند چونکہ برگش مانند چشم گاؤ و گلش مثل گوشت گاؤ است لہذا باین اسماء میخوانند۔

گوپکھونٹا بضم کاف فارسی وسکون واؤ مجہولہ و فتح بائے فارسی وضم کاف فارسی دوم وخفائے ہا وسکون واؤ ونون و فتح فوقانی ہندی والف یعنی مسکن بدن گاو ان اسم درخت کٹی۔

کولولی بضم کاف وسکون واؤ ولام و فتح واؤ دوم وکسر لام مشددہ دوم وسکون تحتانی یعنی بیل ورا از اسم چویم۔

گونڈنیا بفتح کاف وسکون واؤ ونون وکسر دال ہندی و نون مشددہ وخفائے ہا تحتانی والف یعنی گل گر دو سوراخ دار و از سوراخہا گلہائے ریزہ برآید اسم تمبا۔

گوتمہا بفتح کاف فارسی وسکون واؤ و فتح فوقانی ومیم وہا والف یعنی مادہ گاوان را بہتر وخالص اسم قسمے از تمبا و قسم آنرا۔

گوتمبیکا میگویند بضم کاف فارسی وسکون واؤ مجہولہ وضم فوقانی وسکون میم وکسر موحدہ وسکون تحتانی و فتح کاف والف در گل این قسم بوئے گل مے آید

گوشگندہ بضم کاف وسکون واؤ مجہولہ و فتح شین معجمہ و کاف فارسی وسکون نون و فتح دال مہملہ و ہا یعنی کوڑ خوشبو اسم مستی مشک بلی است و آنچہ از کوڑش مثل روغن بہم میرسد خوشبو میشود و در خوشبوئیہا داخل میکنند و بعربی زباد مے نامند۔

گونجولا بفتح کاف فارسی وسکون واؤ ونون وضم جیم وسکون واؤ دوم

وفتح لام والف یعنی از بُو روح خوش میشود مانند خوشی روح از شنیدن آواز موسیقی اسم سماع موسیقی وجو لا بمعنی خوشی روح و دل آمده ۔

گومبوک بضم کاف فارسی وسکون واؤ ومیم وضم موحده وسکون واؤ ودوم وکاف اسم کمیز گاؤ ۔

گورہا بفتح کاف فارسی وسکون واؤ وفتح رائے مہملہ وہا والف یعنی لاغری وزردی رنگ بدن دور کند اسم ولماست ۔

گوروچہدرہ بضم کاف وخفائے واؤ والف ودال مہملہ وضم جیم فارسی وخفائے ہا وسکون دال وفتح رائے مہملتین ووقف ہا بمعنی مطبوخ اومثل اسم گولروشنی ۔

گودہاسگندہا اسم کیکر ۔

گورہیا اسم توڑ است ۔

گوشیربی ہم میگویند ۔

گومتہا بضم کاف فارسی وسکون واؤ مجہولہ وضم فوقانی وسکون میم وفتح موحدہ والف یعنی گردو دراز مثل چشم گاؤ اسم برماست ۔

گوجیونہان بکاف فارسی وواؤ وکسر جیم وخفائے تحتانی وواؤ ودوم ونون وفتح ہا والف ونون ودوم یعنی بر برگ خطوط مانند زبان گھوڑ پھوڑ میدارد اسم برگ برنکا ۔

گول پھل اسم بار درخت کنکر بنڈی ۔

گوکندم پیشی اسم گل کنول سرخ ۔

گوکنجشٹ اسم کنول سیاہ است ۔

گواوودبہوا بضم کاف وخفائے واؤ والف اسم رسوت یا صمغ سیت کی است

گوگرکایہ بضم کاف فارسی وسکون واؤ مجہولہ وفتح کاف وسکون رائے ہندی وفتح کاف ودوم والف وتحتانی وہا اسم بھلی گوار است ۔

فوایداسمائے کاف باہائے ہوز

گھاؤ کاڑی بفتح کاف فارسی وخفائے ہا والف وسکون واؤ وفتح کاف والف دوم وکسر رائے ہندی وسکون تحتانی وسی بکسر میم وسین مہملہ وسکون تحتانی وجگبوٹی بفتح جیم وسکون کاف فارسی وضم موحدہ وسکون واؤ وکسر فوقانی ہندی وسکون تحتانی وکانگ بفتح کاف والف وخفائے نون وسکون کاف فارسی ہم مے نامند ودر زبان ہندی ولما سندہی بکسر واؤ وسکون لام وفتح میم والف وفتح سین مہملہ وسکون نون وکسر دال مہملہ وخفائے ہا وسکون تحتانی وبسنسکرت کاکنگھا بفتح کاف والف وفتح کاف دوم وجیم وخفائے نون وفتح کاف سوم وخفائے ہا والف وبعوض نون تحتانی نیز آمدہ وباضافہ لام بعد کاف سوم ہم گفتہ اند وبحذف ہا والف وبعوض آنہا تحتانی وبغیر تحتانی نیز مے آرند اسم است ودر اچھا جنگھا بکسر دال وفتح رائے مہملتین والف وفتح جیم فارسی مشددہ وخفائے ہا والف وجیم ونون وکاف وہا والف یعنی معتدل است ودر بعضے نسخ دوانچھا جنگما بفتح دال مہملہ وواؤ والف وسکون نون مزہ را بدمزہ کند آمدہ ودواشی بفتح دال مہملہ والف وکسر شین معجمہ وسکون تحتانی یعنی دافع قروح ودما میل است وو چہا جیونی بفتح واؤ وجیم فارسی مشددہ وخفائے ہا والف وکسر جیم وسکون تحتانی وفتح واؤ وکسر نون وسکون تحتانی یعنی بچگاران را زندگی مے بخشد میگویند۔

ماهیت آن نہالے ست بلند میشود تا بدو ذرع منبت آن خرابات وصحرا وشاخہائے باریک ومسدس ومحدالاوتار وگرہ دار وبرگش مشابہ برگ شہدیوی وبازغب وخشن وچون درخت او ببر سد برگہا میریزد وگلش خورد و بنفشجی رنگ مشابہ بگل گاؤزبان اما از ان کوچک مائل بسرخی وبار او غلافے خرد وشبیہ بتخم بادیان ودران دو تخم مثل تخم انجرہ وگویند کہ چون شاخ آنرا

بشگافد کرم باریک ازان بر آید و آن کرم را اگر به بلبل بخورانند مست میگردد و این نبت را غزالان بکمال رغبت میخورند۔

مزاج آن نزد بعضے سرد و تر و نزد بعضے گرم و خشک۔

افعال آن دافع کرم شکم و تپ و لرزہ و امتلاء و بلغم و زہر و رگت پت و درد و ماسیل و مجفف قروح و بثور و جراحات و مندمل زخمہائے عمیق خصوصاً از دو آب و لہذا باسم گھاؤ کاڑی مسمے گشتہ و فقیر مرہم آنرا اکثر تجربہ نمودہ اجزائے آن برگ گھاؤ کاڑی و برگ تاتورۂ فرنگی و برگ کندوری و برگ پناکنٹی ہمہ برابر در روغن زرد یا کنجد بریان نمایند پس صاف کردہ موم سفید زیادہ کردہ مرہم سازند و بکار برند شخصے را خدر و جذام و تغیر رنگ بدن مانند رنگ مس بادر دشدہ بود فقیر او را شیرۂ برگ گھاؤ کاڑی نوشانیدہ از سہ تولہ تا یک و نیم پاؤ ہر روزے نوشید و روغن تومڑی یعنی کدوئے تلخ بر بدن مے مالید شفا یافت ہیچ گرمی و سردی و ادرار و قبض نشد و عمرش زیادہ از چہل بود و پرہیز از حموضات و لبنیات و بقولات و شیرینی مے نمود۔

گھانڈ کھولی بفتح کاف و خفائے ہا و الف و نون و سکون دال ہندی و ضم کاف دوم و خفائے ہائے دوم و سکون واؤ و کسر لام و سکون تحتانی۔

ماہیت آن نباتے ست باشاخہائے بسیار و مفروش بر زمین مے شود در مزارع وغیرہ مے روید برگش مانا بہ برگ گلوی لیکن ازان خرد تر و نرم و املس و از جملہ بقولات صحرائی است کہ بسیار نرم پختہ میشود و ناخورش لذیذ میگردد و قسمے دیگر است کہ آنرا پنکول میگویند بفتح بائے عجمی و خفائے نون و ضم کاف و سکون واؤ مجہول و لام بعینہ مانند اول است اما برگ او ازان گرد تر و کلان تشبیہ برگ ارزن بود و این قسم سم و مفرح است۔

کھاپریا بفتح کاف و خفائے ہا و الف و فتح بائے فارسی و سکون رائے مہملہ و تحتانی و الف اسم توتیا۔

کھانڈ بفتح کاف وہا و الف و نون و دال ہندی اسم نیشکر خام۔
کھاری لون بکاف وہا و الف و راے مہملہ و تحتانی و ضم لام و سکون واؤ و نون اسم ملح العجین است و ورا قسام لون خواہد آمد انشاء اللہ تعالیٰ۔
گھانس بکاف وہا و الف و نون و سین مہملہ اسم کاہ۔
کھپری بفتح کاف و خفاے ہا و سکون باے فارسی و کسر راے مہملہ و سکون تحتانی اسم سنگ بصری است۔
کھٹمل بفتح کاف و خفاے ہا و سکون فوقانی ہندی و فتح میم و سکون لام بفارسی ساس و بعربی فسافس نامند۔
ماهیت آن جیوانیست از جملہ ہوام بقدر نصف عدس یا نصف دانہ بیدانجیر و سر و دُم و پاے آن کوتاہ و باریک و نیشتی بر آوردہ میگزد و بازبخود میکشد و بچۂ او سرخ رنگ و بزرگش سیاہ و بوئے بد دارد و خون بدن میکشد و سوزش پیدا آرد و اکثر در چہار پائی و حصیر و بوریا پیدا مے شود و در موسم گرما بسیار میگردد
مزاج آن گرم و خشک در سوم۔ افعال آن نفوخ و استشمام آن جہت اختناق رحم و پارچہ بخون او تر کردہ بخور آن بدہند مصروع را از حالت افاقہ خواہد کرد و طلاے آن بر داء الثعلب و امراض بینی مفید و بلع یکعدد آن جہت گزیدن مار شا خدار مؤثر و از بسیار نوشیدن احوال مثل ذراریح پیدا مے شود و تدبیرش مثل تدبیر آن بود۔
کھٹہ بفتح کاف و خفاے ہا و فتح فوقانی ہندی مشددہ و خفاے ہا اسم لیموں کلان و ترش و نیز اسم مطلق ترشی است۔
گھٹاشکھے بفتح کاف فارسی و خفاے ہا و فتح فوقانی ہندی و الف و کسر شین معجمہ و کاف و خفاے ہاے دوم و سکون تحتانی یعنی کاکل ہار را مے سوزاند اسم جیترک است۔
گھٹل[1] بکاف فارسی و ہا و فوقانی ہندی و لام اسم بھینس۔

---

[1] گویم در ہندی کہٹل را بکاف تازی گویند ۱۲ نصر اللہ خان احمدے

گھٹمٹ بکاف فارسی وہاو فوقانی ہندی وکسر میم وسکون فوقانی ہندی دوم اسم مینخوش است کہ بعربی مُزنا مند۔

کھٹلے بفتح کاف وخفائے ہا وسکون فوقانی ہندی وکسر لام وسکون تحتانی مجہولہ اسم مشترک است میان زرکی و درخت گل چاندنی۔

کھٹوا نیز میگویند بکاف وہا وفوقانی ہندی وفتح واؤ والف بمعنی گرہ دار مانند پایۂ پلنگ میشود۔

کھٹوانگا بکاف وہا وفوقانی ہندی وفتح واؤ والف وسکون نون وفتح کاف فارسی والف دوم یعنی ہمہ ترش و دافع بدہضمی اسم بجلپای ترش وکھٹلی اسم کنڈلیا نیز نوشتہ اند۔

کھجور بفتح کاف وخفائے ہا وضم جیم وسکون واؤ ورائے مہملہ بفارسی خرما وعربی تمر وہندیان بزیادتی رائے مہملہ بعد ہا یعنی کھرجور مے نامند وقسمے ازان کہ باسم پنڈکھجور مشہور است بعربی رطب وبسنسکرت پرورش کھرجورا بضم بائے عجمی ورائے مہملہ وسکون واؤ وفتح شین معجمہ میگویند۔

ماہیتِ آن بار درختیست بر دو قسم اشبہ بدرخت سیندی و دندانہ دار وقریب انتہا بر گہائے دراز وسخت وخار دار و ازان بوریا وبادکش مے بافند ورگل وبار و دیگر چیزہا مشابہت بدرخت سیندی دارد امابار کھجور وپنڈکھجور نسبت ببار درخت سیندی بالیدہ وشاداب وشیرین ترمیشود۔

مزاجِ آن نزد یونانیہ گرم وخشک یاتر ونزد ہندیہ سرد وتر برخے قایل گرمی شدہ میگویند کہ معتدل مائل بگرمی است ونوشتہ اندکہ مزہ شیرین دارد وسردی دفع نماید وتشنگی بنشاند وتپ وباد وصفرا وخشکی دہن فاقہ ہارا مفید واشتہا زیادہ کند وسخن یاوری دہد وبہ چہیروگ مفید وبہ اکابر ودیوان داون بہتر است وپنڈکھجور دربوریائے سیندی پختہ میشود درآن بستہ مے آرند طبع را خوش کند وشیرین است وباد وصفرا وچہیروگ دور کند وتشنگی بنشاند

وپانڈروگ وسوزش شکم وتپ رامفید۔

کھجوری باضافۂ تحتانی اسم موسلی سیاہ بمعنی آنکہ افعال وخواص او مثل کھجور است۔

گہچڑی[1] بکسر کاف فارسی وخفائے ہا وسکون جیم فارسی وکسر رائے ہندی وسکون تحتانی۔

ماہیت آن از اغذیۂ معروفۂ اہل ہندودکن است مرکب از برنج ودال ہردو مساوی یا دال ثلث وبرنج ثلثین ویا کم وزیادہ ازان اعم ازانکہ دال مونگ باشد یا تور یا نخود یا بلّہ یا لوبیہ یا مسور یا ماش باروغن بریان واکثر از دال مونگ جہت مرضا وازتور برائے اصحا میسازند وکھچڑی مونگ کہ بروغن برشتہ با مصالح وشیر وآب گوشت ساختہ باشند بسیار لذیذ میشود وہمچنین دیگر کھچڑیہا ازان اگر سازند بسیار خوب وبہتر میگردد وکھچڑی تور بے روغن ملایم پختہ بعدازان پر روغن کردہ مالیدہ با چار[2] انبہ وقلیۂ گوشت وبادنجان وساگ امباڑہ ذائقہ میدہد کہ از خوردن تعلق میدارد۔

مزاج ۲ ف بحسب مزاج بسائط۔ ۲ فعال آن مزہ میدہد وخوشبو وشیرین واندک گران است ومقوی ومسمن ودافع باد وتشنگی وصفرا ومولف ومعمول اطبائے ہندودکن است کہ جہت پرہیز اعلی امر بکھچڑی بے روغن مے کنند کہ قایم مقام مزورانست فقیر گوید کہ کھچڑی مونگ سریع الہضم وکم نفخ وتور دیرہضم وبے نفخ وسوائے این ہردو نفاخ وگرانی بیشتر دارد۔

---

[1] گویم کھچڑی در اصل گھی چڑی بودہ است زیرا کہ روغن بسیار میخواہد من ذاق عنہ ف ۱۲
نصراللہ خان احمدی خورجوی۔

[2] گویم یا با چار شلغم کہ در خورجہ ساختہ میشود وآبی تایکسال میماند خوشذائقہ میدہد ۱۲۔
نصراللہ خان احمدی۔

کھدرا بفتح کاف وخفائے ہا وکسر دال وسکون رائے مہملتین و الف اسم کھیرست۔

کھدیتا بفتح کاف وخفائے ہا وکسر دال مہملہ وسکون تحتانی وفتح فوقانی والف یعنی چیز خوردنی اسم گل چاندنی وگل زرکی۔

کھدراولیپی بفتح کاف وخفائے ہا وکسر دال وفتح رائے مہملتین والف وفتح واؤ وسکون لام وفتح تحتانی وکسر بائے فارسی وسکون تحتانی دوم یعنی پوست مستحکم وشاخہائے مستحکم دارد اسم درخت جکرن۔

کھدیروشترا بفتح کاف وخفائے ہا وکسر دال مہملہ وسکون تحتانی وضم رائے مہملہ دوم وسکون واؤ وفتح شین معجمہ وسکون فوقانی وفتح رائے مہملہ دوم والف یعنی محکم کنندۂ دندان اسم تلوک۔

کھرنی بکسر کاف وخفائے ہا وسکون رائے مہملہ وکسر نون وسکون تحتانی وبزبان ہندی پالینڈ گویند بفتح بائے عجمی والف وفتح لام وبائے فارسی دوم وخفائے نون وضم دال ہندی وسکون واؤ یعنی بار شیر دارد وقسمے از و مسمی باسم چیپک بکسر جیم فارسی وضم موحدہ عجمی وعربی وسکون کاف است۔

ماھیت آن بار درختے است عظیم قریب بدرخت پیپل وبرگ آن بلند اندک باریکتر از برگ کٹھل وبے نوک بلکہ بجاہائے آن اندک کفیدہ وبارش بقدر درازی خستہ خرما واز وگندہ تر در خامی سبز وبعد رسیدگی زردے باشد در آخر زمستان شروع میشود ودر تابستان پختہ مے گردد وشیرین وشیردار کرلب وزبان بچسپد صاحب جامع الجوامع گوید کہ گجراتی بہتر از بنگالی میشود ودر بعضے اماکن ثمر آن مدور وبزرگ بقدر آلو میباشد واین بسیار کمیاب است۔

مزاج آن گرم دراول وتر در دوم بارطوبت فضلیہ وبعضے گرم در دوم وخشک دراول گفتہ اند وہندیان سرد وتر میدانند۔

افعال آن مفرح ومقوی اعضا ومشتہی طعام وبرانگیزانندۂ قوت نکاح

وفزاینده منی ومسکن تشنگی وهیجان هر چہار خلط ودافع ثقل سر وبیهوشی و سقے
وسرفه وقروح مجاری بول ویک نوعے عفونت دارد که ازان قابض است مگر
آنکه بر درخت پخته گردد و والد ماجد مرحوم نوشته اند که شیرین وچرب ودیر هضم بامراض
سینه وصفراو حرقت بول سودمند است وهندیان نوشته اند که بار پخته او شیرین
وسرد ودافع باد وصفرا وکف ومقوی است ودر سخن یاوری دهد ومنی بیفزاید ومیوه
لایق خوردن بادشاهان است وچون تازه بسیار خورده شود بیم وقولنج بود ومصلحش
دوغ است ومغز خستهٔ او تلخ واطلاق دارد واکتحال سوده تخم آن بشیر دختر آن
رافع جرب وسپیدی وناخنه وگل چشم ومجلی باصره وباناخن فیل در رفع بیاض آزموده
وگویند که سعوط آن بگلاب آهوه را مفید وروغن مغز او مسمن قضیب است بدین ترکیب
پوست وبار درخت کشائی خرد وقسط ومغز بادرهرسه برابر وچہار چندان شیر ودرروغن
کنجد وشش چند وار دهار روغن کھرنی بیندازند وبآتش نرم بپزد ونگاهدارد و
بوقت حاجت طلا کند۔

کهہٹی بکسر با فتح کاف وخفائے ها وفتح رائے مهمله سکون هائے دوم
وکسر فوقانی هندی وسکون تحتانی۔

ماهیت آن نہالے ست بقدر یک گز وکم ازان وقسمے ازان کلان است
که آنرا کرهٹا نامند درختش نسبت بقسم اول کلان وبرگ این هم کلان بود لیکن
قسم خرد در منافع قوی۔

مزاج آن سرد وتر ومزه شیرین ۲ فعال آن قابض شکم ودافع رفع
باد وفساد صفرا وامراض رحم وبرافروزنده رنگ روئے نوشته اند۔

کهرا بفتح کاف وخفائے ها وفتح رائے مهمله والف بمعنی ناخن اسم نگه است۔

کهر جهپدرا بکاف وها ورائے مهمله وفتح جیم فارسی مشدده وخفائے ها
دوم وفتح دال مهمله یعنی چوب بسیار قوی اسم ساگوان۔

کهرپترا بضم کاف وخفائے ها وفتح رائے مهمله وبائے فارسی و فتح

فوقانی مشدده وسکون رائے مہملہ دوم یعنی برگ برنگ آہوان ۔
کھربھرش بضم موحدہ وخفائے ہا وسکون رائے مہملہ وشین معجمہ یعنی
مانند موئے آہوان ہر دو اسم مردہ ۔
کھرپتربکا بفتح کاف وخفائے ہا وفتح رائے مہملہ وبائے فارسی وسکون
فوقانی وکسر رائے مہملہ دوم وسکون تحتانی وفتح کاف دوم والف یعنی برگ سرخ
وگندہ ونیز اسم چاتراس است ونیز اسم اول بمعنی برگ درشت وخشن اسم برنگا ۔
گھرت کوشاتکی بضم کاف فارسی وخفائے ہا وسکون رائے مہملہ
وفتح فوقانی وکاف دواؤ وشین معجمہ والف وفوقانی وکاف دوم اسم گھیاترائی
گھرپشپا بفتح کاف وخفائے ہا وفتح رائے مہملہ وضم بائے فارسی
وسکون شین معجمہ وفتح بائے فارسی دوم والف یعنی گل اندک سیاہ مانند رنگ
خران یا آہوان اسم دیوانہ ہلہل ۔
کھرجور بکاف وہا ورائے مہملہ وجیم وواؤ ورائے مہملہ دوم اسم کھجور
یعنی خرما ۔
کھرڑنکا بفتح کاف وسکون ہا وفتح رائے ہندی وسکون نون وفتح کاف
دوم والف اسم خار خشک ۔
گھربھولی بفتح کاف فارسی وخفائے ہا وسکون رائے مہملہ وضم موحدہ
وخفائے ہائے دوم وسکون واؤ وکسر لام وسکون تحتانی مغیش فراموشی خانہ چونکہ
ازخوردن این چیز آدمی خود فراموش ومکان فراموش میشود لہذا باین اسم مسمی گشتہ ۔
ماہیت آن مختلف الاحوال است بعضے گویند ظرف تاتورہ کہ درخامی سبز
وخشک نمودہ میگیرند وطلال بیسازند نزد بعضے تخم اوست کہ بعد پختگی گرفتہ باشند
وآنچہ کہ بتحقیق بغیر آمدہ نیست تفروق گل بیچناک کہ مطلقا بہ گیرونمودہ خشک کردہ میدارند
ودر بلاد ما مشہور قول اول است ۔
مزاج او ہم مختلف فیہ است بعضے سرد وخشک وبعضے گرم در چہارم گفتہ اند

افعال آن مخدر و مسکر و قاتل بخنق و از خوردنش حالات عجیبہ طاری مے شود و گاہے میخندد و گاہے میگرید و سخنان لغو میکند و پارچہ از بدن بیندازد و حرکات مختلفہ مانند مضطرب میکند و بانگ میزند مانند بانگ سگان مُصلحش قے کردن شیر نوشانیدن است و طلائے او برص و بہق و غش و جذام را مفید۔

کھر سنبل بفتح کاف و خفائے ہا و سکون رائے مہملہ یا ہندیہ و فتح سین مہملہ و خفائے نون و فتح موحدہ و سکون لام و بزبان ہنود چما بفتح جیم فارسی و میم مشددہ و الف و بسنکرت سمی بکسر سین مہملہ و سکون میم و کسر موحدہ و سکون تحتانی میگویند۔

ماھیت آن بیلے ست کلان بر درختہا بالا رود و شاخہا بسیار میکند و بر ہر شاخ باریک سہ سہ برگ گرد مایل بدرازی و تنک و سبز و شاخہائے باریک و در رنگ اندک سیاہی مایل بسرخی دارد و گلش عباسی رنگ مایل بسیاہی و بارش غلافے و گندہ و عریض و دراز بقدر یک وجب و در آن تخم مثل تخم کونچہ و بر دو قسم است بلدی و صحرائی و ہر دو سفید و سرخ تخم میباشد و گل سفید مانند گل سیم اندک شیرین و تخم را مع پھلی جوش دادہ مقشر نمودہ خوردن بسیار لذیذ و بہتر از باقلی مصری و آنکہ بر درختہائے تھوہر باشد بد است و ہندیان اکثر پھلی او را پختہ میخورند۔

مزاج بادا نزد بعضے سرد و نزد بعضے گرم و نزد ہر دو خشک و مزہ تلخ و زمخت و شیرین دارد۔

افعال آن گران و مقوی سحن و تیز کنندۂ باصرۂ چشم و مقوی بدن باد و صفرا دور کند و سینہ را مفید و فزائندۂ تشنگی و مولد تپ و دافع قروح و سوزش اعضای بول و عُصارۂ برگ او مقدار شش تولہ یا کم و زیادہ از آن سہ قاش لہسن و سہ دانہ فلفل گرد در سو دہ روز یک شنبہ بنوشاند و غذائے بے نمک نان در روغن بدہد و ہمین آئین تا سہ مرتبہ بکند خنازیر دفع شود بتجربہ والد ماجد این فقیر ہم آمدہ۔

کھرستو بفتح کاف وخفائے ہا و فتح رائے مہملہ وسکون سین مہملہ وضم فوقانی وسکون واؤ یعنی سیاہ رنگ مانند خس مے شود اسم قسمے از دوب است کہ سیاہ باشد
کھرس کند و بفتح کاف وخفائے ہا و فتح را وسکون سین مہملتین و فتح کاف دوم وسکون نون وضم دال مہملہ وسکون داؤ یعنی پوست شاخہا بسیار وگندہ میشود اسم چوب چینی۔
کھرمکڑا بفتح کاف وخفائے ہا وسکون رائے ہندی و فتح میم وسکون کاف دوم و فتح رائے ہندی دوم والف۔
ماهیت آن بیخے است سیاہ رنگ وچین دار وسخت وگران واندرون او اغبر با قلیلے تلخی وگویند کہ نباتش بیل میشود برگ او شبیہ برگ پان وگل او سیاہ وبار او غلافے مانند غلاف کلتھی وقسمے ست کہ آنرا دودیا کھرمکڑا مے نامند بضم دال مہملہ وسکون واؤ وکسر دال مہملہ دوم و فتح تحتانی والف سفید وبراق میشود برگ او مانند برگ سیم وگل او مثل گل مرچ وبار او مانند بڑی خامش مثل لکڑی میخورند در مزہ مشابہ اوست وچون میرسد شیرین ولذیذ میگردد واز بیخ او تربہا مانند ترب اما خرد برمے آید سفید وشفاف وپوست تنک مانند خرھرہ بر و مے باشد واکثر در استعمال بیخ است خشک وتر استعمال مے کنند۔
مزاج او سرد وخشک بارطوبت فضلیہ ونزد بعضے گرم دراول وتر۔
افعال او مبہی ومقوی گردہ وکمر ومغلظ منی واکثر در سفوفات تغلیظ منی بکار مے آید ومجرب است۔
کھرمنجری بفتح کاف وخفائے ہا وسکون رائے مہملہ و فتح میم وسکون نون و فتح جیم وکسر رائے مہملہ دوم وسکون تحتانی یعنے مرض را مضطرب ساختہ تحلیل میکند اسم اگھاڑہ
کھڑی بفتح کاف وخفائے ہا وکسر رائے ہندی وسکون تحتانی اسم طین القیمولیاست وآن بر سہ قسم است یکے سفید وبراق وخوشبو دوم مایل

نفش چرب و بالزوجیت و دیرشکن کہ در آب زود حل نگردد و سوم سیاہ و این زبون است
مزاج آن سرد و خشک۔ افعال آن مجفف و محلل و قابض و ناشف
رطوبات معدی و مقوی آن و ہاضمہ و حابس اسہال صفراوی و ذرب صفراوی
و بلغم و نفث الدم و خرحہ امعا و مسکن سوزش مقعد و اعضا و طلاے آن جہت
امراض چشم و باسرکہ جہت درم بناگوش و اورام حارہ و در سوختگی آتش مانع
آبلہ آن و بہ تنہائی منضج دمامیل و ملتئم جراحات و جوششہا خصوص سر اطفال
و ابدان ایشان محلل اورام بالجملہ کثیر المنافعت کہ ذکر آن طولے دارد۔
کھربوجہ بکاف و ہا و راے مہملہ و ضم موحدہ و سکون واؤ و فتح جیم و ہا اسم
خربزہ است و در سنسکرت دار و کھیل بفتح واؤ و الف و ضم راے مہملہ و سکون
واؤ دوم و فتح باے فارسی و خفاے ہا و سکون لام ہے نامند۔
مزاج آن صاحب دستور الاطبا گوید شیرین و گرم و تر و مزاج روح
دارد و تعداد وصف آن گوش کن دوم مزن اما اکثار آن مرخی معدہ است و مصلح
وے سکنجبین و دیگر ہندیان نوشتہ اند کہ سرد است و سردی وے پاک و لطیف
است و بالذت و دافع امراض فساد بول و پرمیو و استحاضہ و گرسنگی نشاند و تخم او
معتدل است منی بیفزاید و صفرا بدر کند و گرانی دور سازد و طبع را خوش گرداند۔
کہرولی بفتح کاف و خفاے ہا و ضم راے مہملہ مجہولہ و سکون واؤ و کسر لام
و سکون تحتانی اسم حبوب است کہ از کات میسازند و در کھیر نوشتہ می شود
انشاء اللہ تعالیٰ۔
کھسرون بضم کاف فارسی و خفاے ہا و سکون سین مہملہ و ضم راے
مہملہ و سکون واؤ و نون یعنی غصہ میکند بر مرض نیس اسم زعفران است۔
کھل بفتح کاف و سکون ہا و لام بزبان ہنود و لکی بکسر واؤ و سکون لام
و کسر کاف و سکون تحتانی و پاشان بھیدی و اتبل ھجی و اشمی بھیدک و پاشا بفتح
باے عجمی و الف و شین معجمہ و نون و الف دوم و پنڈی کورہ بکسر باے فارسی

وسکون نون وکسر دال ہندی وسکون تحتانی وضم کاف وسکون واو وفتح رائے
مہملہ ووقف ہاے نامند ودر سنسکرت پنڈی تکہ بکسر بائے فارسی وخفائے
نون وکسر دال ہندی وسکون تحتانی وفتح فوقانی وکاف وخفائے ہا وسوییت پنڈی
بکسر سین مہملہ وواو وسکون تحتانی مجہولہ وفتح فوقانی وبائے فارسی وخفائے نون
ودال ہندی وتحتانی یعنی سفید مثل آرد میشود ودر بعضے نسخ کالپنڈی بفتح کاف
والف وفتح لام وبائے فارسی ونون ودال ہندی وتحتانی آمدہ وگرندھے پنڈی
بکسر کاف فارسی وفتح رائے مہملہ وخفائے نون وکسر دال وخفائے ہا وسکون تحتانی
وبائے فارسی ونون ودال ہندی وتحتانی یعنی گانش کرہ کرہ مثل آرد میشو میگویند

ماہیت آن روئیدگی است مفروش بر زمین در باغہا ونزدیک آبے وزمین
نمناک میروید برگ او مانند برگ ریحان اما خردتر از ودبے کنگرہ وخوشہ ہائے سفید
وانہ دار خشخاش نما وگویند کہ از قسم پتھر پھوڑی است لیکن فرق میان ہردو
اینکہ برگ پتھر پھوڑی گرد ولزج مے باشد۔ بخلاف کہل کہ برگ او اندک
دراز وتلخی وبو دارد ولیکن خوشہ ہائے ہردو کامل یکدیگر وبیخش سفید ومردمان
اکثر از برگہاے نرم او نانخورش میسازند۔

مزاج او گرم وخشک وبعضے سرد میگویند۔ **افعال** آن مدر بول جہت
احتباس آن وسوزش وپرمیو مفید وبیخش برائے استسقا واسہال صبیان
نافع وہندیان نوشتہ اند کہ تیز وتلخ بود وکد ہر جم قسمے از اقسام بادست آنرا
دفع نماید وتقطیر بول وسوزش دست ویا وزبول رامفید۔

کھلی بکاف وہا وکسر لام مشددہ وسکون تحتانی اسم کسب یعنی ثقل کنجد است
کہ بعد برآوردن روغن بماند۔

گھمچی بضم کاف فارسی وخفائے ہا وسکون میم وکسر جیم فارسی وسکون تحتانی
اسم گچی است وگذشت۔

گھمرا بکاف فارسی وہا ومیم ورائے مہملہ والف اسم کرمے است کہ آنرا کملا

نیز گویند و گذشت ـ

کھمرک بکاف و ہا و میم و رائے مہملہ و کاف دوم اسم کمرکھہ است و گذشت

کھنڈی بکاف فارسی و خفائے ہا و سکون نون و کسر دال ہندی و سکون تحتانی

ماھیت آن نباتے است تا بہ نیم گز استادہ میشود و شاخہائے باریک میکند برگ او از برگ سبزہ خرد و ترو خشن و بازغب و بر سر شاخہا گل گرد مثل غنچہ سرخ مائل بسیاہے و بر و ریزہ ریزہ طلائی رنگ بسیار خوشنما میشود و گویند کہ چون یکعدد گل آنرا بلع نمایند دران سال امراض چشم نمے شود واللہ اعلم ـ

کھند بالضم کاف و خفائے ہا و نون و فتح دال مہملہ و الف اسم پٹیہ است ـ

کھنڈرچ بکسر کاف و خفائے ہا و نون و فتح دال ہندی و کسر رائے مہملہ و سکون جیم فارسی اسم طائرے ست ـ

کھنڈستان بکسر کاف و خفائے ہا و نون و فتح دال ہندی و سکون سین مہملہ و فتح فوقانی و الف و نون دوم اسم شکر سفید است ـ

کھنڈالون بفتح کاف و خفائے ہا و سکون نون و فتح دال ہندی و الف و ضم لام و سکون واؤ و نون یعنی غلولہ میباشد اسم پرہ لون است ـ

اگھنٹا بفتح کاف فارسی و خفائے ہا و سکون نون و فتح فوقانی ہندی و الف یعنی زم و ریشہ دار اسم سن است ـ

گھن پھوڑ بفتح کاف فارسی و خفائے ہا و سکون نون و ضم بائے فارسی مجہولہ و خفائے ہائے دوم و سکون واؤ و رائے ہندی و گھن بیل بکسر موحدہ و سکون تحتانی و لام ہم میگویند و در زبان ہنود بلی پونا بفتح موحدہ کسر لام و سکون تحتانی و ضم بائے عجمی و سکون واؤ و خفائے نون و فتح سین مہملہ و الف میگویند ـ

ماھیت آن نباتے ست بے ساق یعنی بیل میشود و منبتش زمین نرم بود و دراز و منبسط بر زمین میگردد و بیارہ و ریشہ سپید داند مانند بیارہ و ریشہ انگور و شاخہا

میکند و هر شاخے را سہ برگ و ہر برگ پنج کنگرہ مشقق دار و وگل او سفید مانند گل مرچ لال و برابر آن و بار او مانند ظرف بمقدار اکھ وٹ و مثلث شکل و میانش جالی و صاحب سہ غلف بایکدیگر مشقق در پردہ ہر غلف یکدانہ گرد بقدر فلفل گرد و سیاہ و بر سر او سفیدی۔

مزاج آن گرم و خشک۔ افعال آن در نہایت لطافت و تسخین لطیف میکند و تخم او جہت سنگ گردہ و مثانہ و دیوانگی و درد کمر مفید و مدر بول و مفتح انضمام فم رحم و مہیج باہ و انجماد منی میکند و سیلان منی و مذی و ودی دور نماید و در سفوفات ہمین کار کارگر است و برگ او کوبیدہ بر زخم گولی بستن مفید اگر گولی در بدن ماندہ باشد کشیدہ بیرون مے آرد و اکثر در تداوی جراحات و اورام مستعمل است۔

گھنیر یا بضم کاف فارسی و خفائے ہا و فتح نون و کسر بائے فارسی وسکون رائے مہملہ و فتح تحتانی و الف یعنی برائے خون خوب است اسم جدوار نوشتہ اند۔

گھنسارا بفتح کاف و خفائے ہا و فتح نون و سین مہملہ و الف و فتح رائے مہملہ و الف یعنی آب درخت است اسم کپور نوشتہ اند۔

گھمستک بفتح کاف فارسی و خفائے ہا و فتح نون وسکون سین مہملہ و ضم فوقانی وسکون کاف یعنی پوست گندہ وسخت اسم لودہ سرخ۔

گھوپرہ بضم کاف و خفائے ہا وسکون واؤ و بائے فارسی و فتح رائے مہملہ و وقف ہا اسم مغز نارجیل است۔ در حرف نون خواہد آمد انشاء اللہ تعالیٰ

گھونس بضم کاف فارسی و خفائے ہا وسکون واؤ و خفائے نون وسکون سین مہملہ بفارسی خرموش بفتح خائے معجمہ وسکون رائے مہملہ و ضم میم وسکون واؤ و شین معجمہ و بزبان تلنگی ہندی کاکو بفتح بائے فارسی وسکون نون و کسر دال مہملہ وسکون تحتانی و ضم کاف اول و دوم مشدد وسکون واؤ نامند۔

ماهیتِ آن نوعے از موش است کلان تر از و سیاه رنگ مائل بغباری و حمرتی رویش مانند روئے خوک و بر بدنش موہائے راست و سخت و دُمش دراز و گنده از دُمِ موش و دندانہائے تیز و ناخن تیز دارد که از آن زمینِ سخت و بنیاد دیوار وغیره مے کَنَد و سوراخ میکند و در آن خانه مے سازد و دُزدترین حیوان است که بروز پوشیده میگردد و بشب بیرون مے آید و بعضے از ان چنان بزرگ و دلیر میباشد که با گربه میجنگد۔

مزاجِ او گرم و خشک در دوم۔ **افعالِ آن** خوردنِ او قالع آثار و ثوالیل و زبلِ سوختهٔ او با عسل جهت داء الثعلب و سرِ سوختهٔ او با عسل برائے ابتدائی نزول آب در چشم و شربِ زبل او با کندر مفتتِ حصات و حمولِ شیافِ آن مُطلق لطنِ اطفال و چون وی را سالم شگافته بر لدغ کژدم بر بندند جاذب سم دُول او هفت قطع نموده هر قطعه روز یکشنبه بریان کرده بصاحبِ صرع بخورانند مجرب و بخور پوست خشک جهت بواسیر مفید و نیز استنجا بطبخ او همین اثر دارد و تعلیق اینات او بر صاحب ربع دافع آن حُمّٰی که باز عود نمے کند و هندیان نوشته اند که گوشتش مزهٔ شیرین دارد و بیس و بواسیر را مفید۔

کھنشورا بفتح کاف و خفائے ها و فتح نون و ضمِ شین معجمه و سکونِ واو و فتح رائے مهمله و الف یعنی دستیار سپاه اسم فولاد۔

کھنبی بضم کاف و خفائے ها و نون و کسر موحده و سکون تحتانی اسم کماة و فطر است که ماکول بود در چهتری گذشت۔

گھنوان بضم کاف فارسی و خفائے ها و نون و فتح واو و الف و خفائے نون و دم اسم کرمے است شبیه به جهینگرا مابے پر و آز خوردن او بلبل مست میگردد

گھنس کند بفتح کاف فارسی و خفائے ها و فتح نون و سکون سین مهمله و فتح کاف دوم و سکون نون دوم و ضم دال مهمله و سکون واو یعنی برگ بسیار مضبوط دارد اسم درخت امره۔

گھن چھائی بفتح کاف وخفائے ہا وفتح نون وجیم فارسی وخفائے ہائے دوم والف وتحتانی یعنی سخت سایہ دار بسبب انبوہے شاخ وبرگ اسم درخت تمر ہندی۔

گھمول بضم میم وسکون واؤ ولام یعنی بسیار ہیچ اسم نیشکر۔

گھن نامکا بفتح کاف فارسی وہاؤ نون وفتح نون دوم والف وفتح میم وکاف والف اسم سالگ چونلائی بمعنی ہم نام میغ۔

گھنم بفتح کاف وخفائے ہا وفتح نون وسکون میم یعنی آسمانی رنگ اسم فولاد۔

گھوڑا بکاف فارسی مضمومہ وخفائے ہا وسکون واؤ وفتح رائے ہندی والف بفارسی اسب وبعربی فرس وبہ تلنگی گرّا بضم کاف فارسی وفتح رائے مہملہ مشددہ والف وبسنسکرت ترنگ بضم فوقانی وفتح رائے مہملہ وخفائے نون وسکون کاف فارسی نامند۔

ماہیت آن چہار پایہ مشہور است۔ گوشت آن شیرین دیرگام بہضم تلخ وسبک ومشتہی وفزایندۂ صفرا وبلغم ودافع فساد باد ومبہی ومقوی اعضا وچشم وگرم ومضرامزجہ صفراویہ نوشتہ اند وخواص شیر مادیان درضمن ذکر دودھ گذشت وبرائے مہملہ اسم دوغ است واسم نکہ بمعنی صدف نیز آمدہ چونکہ نکہ ہم مانند صدف میشود لہذا باین اسم مسمی گشتہ۔

گھوڑپھوڑ بضم کاف فارسی وخفائے ہا وسکون واؤ ورائے ہندی وضم بائے فارسی وخفائے ہائے دوم وسکون واؤ دوم ورائے ہندی دوم بفارسی سوسمار وبعربی ضب وبزبان ہندی وڑم بضم واؤ ورائے ہندی وسکون میم وبسنسکرت گودہا بفتح کاف فارسی وسکون واؤ وفتح دال مہملہ وخفائے ہا والف گویند ہندیان نوشتہ اندکہ گوشت پختہ او شیرین وتیز است گوشت بدن رامحکم کند ومزاج را روشن نماید وباد وبلغم وصفرا رانفیست

کند و قوتِ باه و منی بیفزاید و امراض سینه دور کند و زنان نو زائیده البته بهتر است و پیر را جوان نماید و همیشه باید خورد و درد کمر دور کرده کمر را مستحکم سازد۔

گهونٹا بضم کاف فارسی و سکونِ ها و واؤ و نون و فتح فوقانی هندی والف اسم درخت کٹی و فوفل است۔

گهوشا بفتح کاف فارسی و خفائے ہا و سکونِ واؤ و فتح شین معجمه والف اسم کانسه بمعنی آواز خوش میدهد و بمعنی دافع گرمی گوش اسم سُداب۔

گهولا مانجر بفتح کاف و خفائے ہا و واؤ و فتح لام والف و میم والف و خفائے نون و فتح جیم و سکون رائے مهمله۔

ماهیتِ آن جانورے ست کوهی مانند ساق درخت سیندی و بر پشتِ او فلسها بقدر کفِ دست و بسیار سخت که آن را هندی گهول مے گویند و دُمش دراز و باریک و چون حرکت آدمی دریابد سر خود را اندرون فلسها کشیده و گرد شده میماند و فلسها را مستحکم مے بندد گویا که سنگ افتاده است اگر ضرب سنگ یا شمشیر یا بندوق کنند هیچ اثر نمی کند اهلِ دیهات گرفته آورده آتش کاه داده دم پخت میکنند که فلسهائے او بآسانی جدا مے شوند گوشت آن را میخورند و گویند که بسیار گرم و مقوی است بعضے اطبائے فرنگ مے گویند که گهول آن را او بناری کرام لیسه میگویند و بعضے نکرلاششش مے نامند آن را اطیار کرده بصاحبان صرع و اُمّ الصبیان میدهند۔ **طریق** طیاری آنست که در هاون باریک کوفته سفوف ساخته در کهرل سماق آب عنب الثعلب تازه تا پنج روز سحق بلیغ نموده خشک ساخته در شیشه نگاه داشته بکار برند شربت او پنج حب گندم تا بست و دو حب تا یکدرهم قرار داده اند و نیز گفته که انگشتری گهول او بدستِ چپ در انگشت سبابه داشتن مصروع و اُمّ الصبیان را بالخاصیت و بالقوه موثر و مانع آن مرض است۔

گهونگه بفتح کاف فارسی و خفائے ہا و واؤ و نون و فتح کاف فارسی دوم

وہا ودر زبان تلنگ گلا و گلل گویند بضم کاف فارسی و فتح لام مشددہ و الف ولام عوض الف۔
ماہیت آن از قسم حلزونات کوچک ہندی است خاکستر گوشت اوکہ در برشگال بہم میرسد جہت درد معدہ و قولنج کہنہ سریع الاثر و مجرب
گھول بضم کاف فارسی وخفائے ہا وسکون واؤ ولام اسم ساگ خرفہ۔
گھومان بضم کاف فارسی وخفائے ہا وسکون واؤ و فتح میم والف و نون
ماہیت آن صاحب تالیف شریف گوید نہال او در خرابات یافتہ میشود و یک گز یا زیادہ بلند میشود و در موسم برشگال بسیار پیدایش دارد و گلہا بسیار میکند از گل نورنگ و برابر و مدور و حدبہ دارد لیکن گل نورنگ سرخ و این سبز و بعد خشک شدن مائل بسفیدی بود و سوراخہائے باریک از و پیدا شود و صاحب دار اشکوہی نوشتہ کہ لگومان دوائے ہندی است شیرین و خشک و گران و ملین و دافع باد و صفرا و بلغم و یرقان و آماس اعضا و کرم شکم لیکن بتحقیق فقیر نیامدہ کہ گومان و لگومان ہر دو یکے ست یا علیحدہ اعتماداً و اتباعاً علی تحریرہما نوشتہ شد۔
کھیر بفتح کاف وخفائے ہا وسکون تحتانی و رائے مہملہ و آرجن بفتح ہمزہ وسکون رائے مہملہ و ضم جیم وسکون نون و گھوہ بضم کاف فارسی وخفائے ہا وسکون واؤ و وقف ہائے دوم سے نام دہندیان آنرا چندرا بفتح جیم فارسی وخفائے نون وسکون دال ہندی و فتح رائے مہملہ والف و بسنسکرت گائیتری بفتح کاف فارسی و الف و کسر ہمزہ با تحتانی وسکون فوقانی و کسر رائے مہملہ وسکون تحتانی یعنی مسواک کردن از و ثواب است و کنتکی گمینی بفتح کاف وخفائے نون و فتح فوقانی ہندی و کسر کاف دوم وسکون تحتانی و کسر کاف فارسی وسکون تحتانی دوم و کسر فوقانی وسکون تحتانی سوم یعنی خارہا کہ دارد و کھدر بفتح کاف وخفائے ہا و کسر دال مہملہ و فتح رائے مہملہ نام است درختہا و نہان

بفتح دال مہملہ وخفاے نون وفتح فوقانی ودال مہملہ وخفاے ہا والف وفتح واؤ ونون دوم وہا والف ونون یعنی براے دندان مالیدن خوب است وکشگہن بضم کاف وسکون شین معجمہ وفتح فوقانی ہندی وکاف فارسی وخفاے ہا وضم نون یعنی امراض جلدیہ میزند وبا لیتر بفتح موحدہ والف وفتح لام وباے فارسی وسکون فوقانی وضم راے مہملہ یعنی برگ او بسیار خرد وباریک میشود وکشای پھل پشیکا بفتح کاف وشین معجمہ والف وفتح تحتانی وباے فارسی وہا ولام وباے فارسی دوم وشین معجمہ وباے فارسی سوم وکاف والف یعنی بار وگل او مزہ زمخت دارد میگویند۔

ماہیت آن ثمنشی وشتے خار دار است ودر بعضے اراضی درختش بسیار عظیم مے شود وساق او ضخیم میگردد وچوب آن سرخ خال دارد بسیار سخت بود وشاخہاے آن پراگندہ وبر آنہا دیگر شاخہاے باریک ودر دو صنف مقابل بکدیگر برگہاے انبوہ وریزہ وطولانی مانند برگ تمر ہندی وگلش خوبصورت وزرد رنگ وخوشبو وگرد وباریشہاے باریک شعریہ وبار او غلافے مانند آکس کجدار وخوشہ خوشہ متعلق بیک معلقہ وپر از تخمہا مانند مغز تخم لیمون در نیسان میرسد واین درخت بر دو قسم است سرخ وسفید واز چوب آن دستہا وچوکی وتخت وغیرہ میسازند واز پوست او جوش دادہ ویا از آب او کہ بعد نشتر زدن بہ تنہ درخت یا خود بخود چکیدہ برآید ویا عصارہ آنرا در آفتاب خشک کردہ کات میسازند وکات بر سہ نوع است یکے سفید رنگ وبہتر ودوم سرخ برنگ مایل بسفیدی وہر دو اکثر ماکول ومطبوع وسوم سیاہ واین قسم بد وغیر مطبوع است ودر ہندی گاچو بفتح کاف فارسی والف وضم جیم فارسی وواؤ نامند وہندیان کنہ را بر دو قسم نوشتہ اند یکے از فوفل میشود واین را نباید خورد ودیگر از درخت کہیر واین بہتر وسفید بود وباستعمال لایق است واز کات سفید کہروی ہم مے سازند ودر ہندی کیر اول نامند بفتح کاف وسکون تحتانی وفتح راے مہملہ والف وفتح واؤ وسکون لام ترکیب آن کافور وجاے پھل وصندل والایچی ولونگ وتنکول ورینکا وکتہ سفید

پاک کردہ و بالا و مشک ہمہ را سائیدہ بگلاب حل کردہ حبوب سازند و بکار برند و بعضے مردم کات را در آب حل نمودہ خوب مالیدہ بیگذارند تا صاف آن تہ نشین شود و بعد ازان در شیر گاو جوش میدہند و قدرے مشک و زعفران و عنبر و گلاب حل کردہ یا بعرق کیوڑہ مخلوط نمودہ حبوب میسازند و یا برگ کیوڑہ طلا نمودہ خشک کردہ بر آوردہ نگاہ میدارند۔

مزاج درخت کھیر سرد در اول و خشک در اول سوم و ہمچنین آب و عصارہ و صمغ وے بود۔

افعال آن برادہ چوب کھیر قاتل کرم شکم و دافع پرمیو و برص و آماس اعضا و رگنت پت و زر و ی بدن و جذام و فساد بلغم و مقوی دندان خصوصاً مسواک او و صمغ او شیرین و بہی و مقوی اعضا و جہت قوت باہ بے شبہہ و بے نظیر است در روغن بریان کردہ با ادویہ باہیہ مخلوط ساختہ در قند سیاہ ۱؎ سالا یا نبات معجون سازد و باستعمال آرد و برائے حبس بول و اسہال تیز اثر دارد و خلاصۂ چوب پختۂ او دافع دمامیل و بثور و امراض دہن و فساد بلغم و خون و کات دافع سوزش زبان و قلاع خبیثہ و فساد بیماریہائے بول کہ بسبب صفرا بود و کف و کشٹ و سرفہ و خارش و اگر با کافور ۲؎ تولہ در یک دفعہ خوردہ شود قطع رجولیت گردد و در مراہم و ذرورات قروح و بثور و غیرہ بکار مے آید و اینکہ از درخت بر آید معتدل بنوشتہ بسیار سرو نباید نوشیدہ بیماریہا دفع کند و کرم شکم مے کشد و سوزش شکم و سقے بعد طعام و بمیزگی دہن دور کند و فربہ را لاغر سازد و از کتہ خوردن بیماری میہ و کرم شکم و بمیزگی دہن و کشٹ روگ دور شود و اشتہا شود کھیر ولی معتدل ست بوئے دہن خوش کند و مفرح و مقوی معدہ است و اگر ہمراہ برگ تنبول بخورند و خائدہ فائدہ مند بود لاغری دور کند و دافع قروح باد و فزایندۂ اشتہا و بہمہ امراض مفید و والد ماجد مغفور نوشتہ اند کہ مزاج درخت او گرم و خشک در اول تا دوم اما در بار او اندکے سردیست راقم گوید کہ در چوب و گل او البتہ گرمی بامتحان آمدہ اما آب و عصارۂ کتہ و بار و پوست او سرد است۔

افعال آن آنچہ والد ماجد مغفور نوشتہ اند اینست قابض و حابس اسہال کنند

ومجفف ورادع وپوست قسم سُرخ را باشش درہم وردو آثار شیر مادہ گاؤ جوش دادہ بخورند در یکہفتہ خفقان وتنگی دل بر ود وپوست ہردو قاتل حیات وچوبِ او جہت سلسل البول مفید وعرق گل او کہ مانند گلاب مقطر کردہ باشند مقوی دل ومزیل خفقان خواہ سرد بود خواہ گرم ومصفیٔ خون وروغن گل او کہ کنجد را ہفت بار بادپروردہ روغن گرفتہ باشند گرم وخشک در دوم ونیز بود محلل ریاح غلیظ مفاصل واعضا جہت استرخا ودرد ونقرس وسرد ونزلات شقیقہ وریاح متمکنہ در اغشیہ دماغ ولقوہ شموماً واستنشاقاً مفید ومسخن کلیتین ومثانہ ومقوی قضیب ومہیج باہ ومنعظ ومعین برجماع باید کہ بر کمر وحالبین واحلیل وانثیئن طلا کنند وبا ادویہ حابسہ شکم بہ بندد وبخارہائے معدہ را نیز گرداند۔

کھیر۔ بکسر کاف وخفائے ہا وسکونِ تحتانی ورائے مہملہ اسم شیر برنج وبسنسکرت پرمان میگویند بفتح بائے فارسی وسکون رائے مہملہ وفتح میم والف ونون وبزیادتی میم در آخر کلمہ وہندیان۔

افعال آن مقوی ومصفیٔ آواز دہد ودہندۂ آلاتِ صوت وسخن وباہ وفزائندۂ منی وباد وصفرا را دافع وفرحت بخش دل وسُستی بدن دور کردہ سُبک کند ومولد کف واستحاضہ بزنان نوشتہ اند۔

کھیر کاکولی بکاف دہا وتحتانی ورائے مہملہ وکاف دوم والف وکاف سوم وواؤ ولام وتحتانی اسم قسمے از کاکولی است کہ ازان شیر برمے آید۔

کہیر کہیپ بکسر کاف وخفائے ہا وسکونِ تحتانی ورائے مہملہ وکسر کاف دوم وخفائے ہائے دوم وسکون تحتانی دوم وبائے فارسی وبزبان تلنگ نیگ چٹرونامند بکسر فوقانی وسکون تحتانی وکسر کاف فارسی مجہولہ وفتح جیم وسکون میم وضم رائے ہندی وسکون واؤ۔

ماہیتِ آن بیلے است از بیخ شاخہائے انبوہ شبیہ بہ سینڈ یعنی تہوہر میکند وراست وگرہدار بفاصلہ یک یک شبر یا کم ازان وسبز باندک سفیدی شود

کھیرکند بکاف وہا و تحتانی و راے مہملہ و فتح کاف دوم و خفاے نون و سکون دال مہملہ اسم شقاقل است۔

کھیکڑا بکسر کاف و خفاے ہا و سکون تحتانی و کاف دوم و فتح راے ہندی و الف اسم سرطان است و بہندی آنڈری بکسر ہمزہ و سکون نون و دال ہندی و کسر راے مہملہ و سکون تحتانی و بسنسکرت کلیرہا بضم کاف و کسر لام و سکون تحتانی و فتح راے مہملہ وہا و الف و کرکی بفتح کاف و سکون راے مہملہ و کسر کاف دوم و سکون تحتانی میگویند و در افعال او چنان نوشته اند که باد را دور کند و صفرا دفع سازد و تشنج خدین را خلاصہ کند و سبک است۔

کھیرا بکسر کاف وہا و تحتانی و راے مہملہ و الف بفارسی خیار و بعربی قثاء و در ہندی و سنسکرت اسم خیار و خیارزہ یک است۔

مزاج و افعال ہم قریب یکدیگر است و خیار شیرین و تلخ و بے مزہ نیز میشود و قسم شیرین او بیرون سبز تر و اندرزرد میشود و فقیر او را خوردہ است بسیار شیرین و لطیف میباشد صاحب شریفی نوشته که قسمے از خیار سفید و کلان از بالم کھیرا که قسمے از کلان است میشود بطریق ارمغان را جہاے مارڑ و اٹر بپادشاہان ہندوستان میفرستادن۔

مزاج ہمه اقسام سرد و تر در دوم **افعال آن** مدر بول و ملین و مسکن صفرا و مفتت سنگ مثانه و دافع دشواری بول و رسیدۀ او بطعم ترش گردد۔

سلہ وحلواے خیار که از مخترعات عاصی است بسیار الذیذ و زمردی رنگ و مدر بول و موافق امزجۀ حارہ است بگیرند خیار سبز و نرم پوستش دور کردہ تخم را جدا نمودہ بغیر آب بر آتش نہادہ مہر پخته مالیدہ صاف نمودہ شکر سفید پاکیزہ ربع حصه آمیخته پارچه بیالایند و گوشت خیار را علحدہ مہرا نمودہ ہر دو بہم ساخته مغز پسته یکتوله تا دو ساعت حل کردہ مخلوط نمودہ بپزند که آب بالکلیه برود در اثناے پختن کفچه میدادہ باشند تا داغ نیاید اگر یک آثار مغز خیار نیز باشد پاؤ آثار شکر یا نیم آثار شکر و مغز پسته چہار توله (بقیه نوٹ بر صفحه آیندہ ۳۰۰ ملاحظہ ہو)

گھی بکسر کاف فارسی وخفائے ہا و سکون تحتانی و بزیادتی واو ہم آمده یعنی گھیو بفارسی روغن ستور و بعربی سمن و بزبان ہندی نیت پٹ بکسر نون و سکون تحتانی و فوقانی و ضم موحده و سکون فوقانی ہندی و بسنسکرت گھرت بضم کاف فارسی وخفائے ہا و سکون رائے مہملہ و فوقانی سے نامند۔

ماھیت آن دہنے است کہ از شیر حیوانات ویا دوغ بعمل مخصوص برآرند

مزاج آن نزد ہندیان مختلف بحسب اختلاف انواع حیوانات است و مزهٔ او جامع جملہ مزہ ہا و بہترین روغن ہا روغن گاو است۔

افعال آن روغن ستور ہا کہ یکجا جمع کرده باشند مقوی سامعہ و مجلی بدن و مشتہی و مبہی و مقوی اعضا و چشمہا را بہتر و باطفال و صبیان و مشائخ از سن طفلگی تا پیری موافق و روشنی بخش طبع را نازک کند و ناتوقی دور نماید و کرم میکشد باد و پیت و بانواع دیوانگی مثل خفقان وغیره نافع و نحوست صفرا زائل کند و بہزار کار مے آید و روغن گاو امرت است زہر دفع کند و باصره و سامعہ را صحیح و سلیم گرداند و خوش مزاجی آرد و در ہمہ روغن ہا روغن گاو بہتر است دانایان و آدم ہائے کلان چنین گفتہ اند کہ روغن گاو میش بسیار سرد و صفرا دور کند و باد میکشد و باندرونگ و دیگر امراض بدنی را دوست است و گولہ دور کند و بر سخن یاوری دہد و سقط اشتہا نست و روغن بز بہ پرہیز خوب است و سبک و گرم بود و سرفہ و کف و تپ دق را نافع و کرمی گوشش بادی و درد شکم و درد یکہ از قے شود دور کند و مشتہی و مفید اسہال و ہاضم و پیت را سود دہد و روغن بینڈی بصفرا مفید و مولد بیماریہا و کف و باد و روغن تازه کہ فی الفور مسکہ کرده باشند دافع جمیع امراض و بامزجہ بادشاہان و امرایان موافق خصوصاً از مسکہ گاو مادہ و طفلان را نو و کلان میکند یعنی مقوی قوت نامیہ است و روشنی بخشد و چون روغن را

بقیہ نوٹ صفحہ گذشتہ ... موافق رغبت بدہند واگر خواہند قدرے زعفران و آرد میده بدہند و بپزند مختار اند ۱۲ منہ

روغن را گرم کردہ سرد نمودہ از پارچہ بیفشرند ویک کرش اگر ہر روز بخورند بدن را روشنائی بخشد و تپ و تشنگی و میبہ را دفع نماید و روغن کہنہ از دہ سال یازدہ ازان باشد بسیار سخت مثل لاگ میگردد و از آلات آہنی شکستہ میگردد و در دوا بکار مے آید سستی وہول و صرع و دوران سر و قروح گوش و سر و چشم و قرح و دمامیل و قروح قدیم و ناصور احلیل را سود دہد و نوشیدن روغن از کف دست شنوائی و بینائی وہول و ترنیدن بدن و پوست بر آمدن آن و باد را نافع و بریخنیا دری دہد و قوت بخشد و قے کہ بعد طعام میشود و مثہ بواسیر و امراض چشم و خفقان صفراوی را نافع و مزہ دہد و قوت باہ آرد و روشنی و خوشوقتی بخشد و در شش مزہ روغن سردار است بہمہ چیز ہا خوبی از وست نوشتہ اند۔

گھی کوار بکسر کاف فارسی و خفائے ہا و سکون تحتانی و فتح کاف و واؤ و الف و رائے مہملہ اسم صبارہ و بزبان ہندی کلوندا بفتح کاف و ضم لام و فتح واؤ و سکون نون و فتح دال مہملہ و الف و بعوض واؤ موحدہ ہم آمدہ و بسنکرت کماری بضم و فتح میم و الف و کسر رائے مہملہ و سکون تحتانی یعنی امراض بدنی را میزند و یا کھرجنی بکسر واؤ و خفائے تحتانی و الف و فتح کاف و خفائے ہا و سکون رائے مہملہ و فتح جیم فارسی و رائے مہملہ دوم و کسر نون و سکون تحتانی یعنی مانند پائے میباشد و کنیا بفتح کاف و کسر نون مشددہ و خفائے تحتانی و الف یعنی صورت او مثل بچہ دشیر مے باشد و کر کونجی بفتح کاف و سکون رائے مہملہ و ضم کاف دوم و سکون واؤ و فتح فوقانی ہندی و کسر کاف سوم و سکون تحتانی یعنی خار ہایش مانند خار سرطان مے شود میگویند۔

ماہیت آن نبات صبر است مشہور و معروف و بدرازی نیم گز تا یک گز واز بیخ برگہا رویدہر برگے گاؤدم و یا بشکل ماہی و ضخیم پر از مغز سفید طرف پائین عریض تر و کندہ تر و بطرف سر آن باریک و اطراف آن خارہائے خرد و کج مانند نیش کژدم و جوف آن پُر از رطوبات غلیظ لزج و تلخ و صبر عصارۂ اوست

وچون آب آنرا بشویند تلخی زائل گشته شیرین گردد ورُوئیدگی او عام است تا اینکه در کنوس ومزابل میشود واز هوا مے زید احتیاج آب واو ن نیست ونداد اگر آنرا در هوا مع بیخ تعلیق کنند سبز مے ماند وچون نبات او برسد از وسط قضیبے راست بر آید تا یک گز وبار به بند و مانند ملخ خرد وسبز رنگ وبعد رسیدن سرخ گردد آنکه دو طرف بار او باریک باشد ماده است وعکس آن نر بود مزاج مغزاو بعد دور کردن تلخی از شستن سرد وتر۔

افعال آن ملین ودافع امراض سپرز وجگر وفساد باد وبلغم وپرمیو وخون وتپ وآبلۂ بدن وذیابطیس وبول الدم ودرشتی جلد را وکندہ آب شستۂ آن جهت قروح مثانه ومجاری ورمد بازیرۂ سفید وشب یمانی نافع وبا طباشیر جهت تپ کهنه وباست گلوئے برائے ذیابطیس وقلبۂ او با مصالح وروغن برائے عرق مدنی که بهندی نارو نامند مفید وگویند که هر که آب آنرا بر دستها مالیده آتش بدست گیرد نسوزد وچون اجوائین با آب آن چند مرتبه تر وخشک کرده استعمال کنند برائے رفع درد شکم وهضم طعام مفید ومردمان از آب او معجون وحلوا برائے انجما نی وتقویت گردہ وکمر ساخته میخورند اجزائے آن مغز گهیکوار پاؤ آنتار نبات نیم آثار گوند چونیا نشاسته یا رَوَہ میده وروغن گاؤ هر یک سه توله بطریق متعارف حلوا سازند۔

کهیلا بضم کاف با فتح آن وکسر ها وسکون تحتانی مجهول وفتح لام والف کهیلے بتحتانی عوض الف اسم سلیخه نوشته اند وصاحب تالیف شریف گوید که کهیلا پوست سخت ودرشت وسطبر از درخت کوهی است اغبر سرخ تیره رنگ میشود وکیلے هم پوست درختے است اما باریک درمیان سلیخه وقرفه درادویه مقوی گرده وکمر داخل مے کنند ومانع رفتن آب از فرج زنان میدانند واکثر زنان استعمال میکنند خصوص پنڈی ها ساخته در موسم سرما بکار مے برند وگویند که کهیلا اسم کثائی کلان وکهیلے اسم کثائی خرد است۔ والله اعلم۔

فوایدِ اسمائے کاف با تحتانی

گیانا نام بکسر کاف فارسی دخفائے تحتانی والف وفتح نون والف ونون دوم والف ومیم یعنی عقل پیدا ہد اسم ناگیسر است۔

کیبوک بکسر کاف وسکون تحتانی مجہولہ وضم موحدہ وسکون واؤ وکاف یعنی درخت سفیدی دارد وبرگش یکطرف سفید اسم اکولا است۔

کیتکی بکسر کاف وسکون تحتانی مجہولہ وفوقانی وکسر کاف دوم وسکونِ تحتانی دوم اسم نوع کوچک از کیوڑہ است۔

کیٹکرو بکسر کاف وسکون تحتانی وفوقانی ہندی وضم کاف دوم ورائے مہملہ وسکون واؤ مجہولہ ودال مہملہ اسم بیخ باراہی کند است۔

کیٹ بکسر کاف وسکون تحتانی وفوقانی ہندی اسم ریم آہن است کہ بعربی خبث الحدید وبزبان ہنود منڈور بفتح میم وسکون نون وضم دال ہندی وسکون واؤ ورائے مہملہ وباضافہ میم دوم در آخر کلمہ نیز آمدہ بردو قسم است یکے از کوہ پیدا میشود آنرا گرچم بکسر کاف فارسی ورائے مہملہ وسکونِ تحتانی وفتح جیم وسکون میم نامند ودوم از آہن وآنرا کٹم بکسر کاف وفتح فوقانی ہندی وسکون میم وچیٹیم بکسر جیم فارسی وسکونِ فوقانی ہندی وفتح تحتانی وسکون میم وکرشٹن کٹا بضم کاف ورائے مہملہ وسکون شین معجمہ وفتح فوقانی ہندی وسکون نون وکسر کاف دوم وفتح فوقانی ہندی دوم والف یعنی این ریم آہن سیاہ میشود ومنیچیت بفتح میم وتحتانی وسکون نون وفتح جیم فارسی وفوقانی وضم فوقانی دوم نام است میگویند۔

مزاج او گرم وخشک وشیرین وترش وزمخت وافعال آن کف وبادوکالی وشکم وپانڈروگ رانافع وبیمزگی دہن ومزاج دور کند وگرمی وتپ رامفید وبرص کوند خوب است نوشتہ اند کہ مدبر در استعمال خوب است۔

طریق تدبیر او باید که کیٹ کہنہ که صد سال بر وگذشته باشد و تا این مدت خاک و باد و آفتاب و باران رسیده باشد بگیرند و نیک بسایند و آب ترپھلا و آب خالص و باشاشۂ مادهٔ گاؤ وصلایه کنند مقدار شربت او از نیم ماشه تا دو ماشه۔

افعال او بعینه مثل افعال خاک آہن ست و بعضے ہندیان نوشته اند که بعد از فراغ صلایه به بیخ امرت پُٹ وہند بسیار خوب و بے مضرت گردد

کیٹھماریک بکسر کاف وسکون تحتانی و فتح فوقانی ہندی و میم و الف وکسر رائے مہمله وسکون تحتانی و کاف یعنی کُشنده کرم اسم ہمپا دیست۔

کیچوه بکسر کاف وسکون تحتانی و جیم فارسی و فتح واؤ و وقف ہا اسم خراطین و اَمعاءُ الارض است۔

ماهیت آن کرمہائے سرخ که در زمین نمناک مانند مار بچه با ہم رسد چون آنرا جمع نموده بسوزانند و خاکستر آنرا بآب بشویند درمیان آن دانه ہائے مسی برمے آیند نگاه میدارند و بکار مے آرند۔

مزاج آن گرم و تر بارطوبت غرویه افعال آن مدر بول و چون آنرا از گِل پاک کرده در دوپیازهٔ گوشت پخته بخورند مقوی باه است و جوشانیدهٔ آن در روغن کنجد جہت خناق و سُرفه موثر و مسحوق آن بروغن بادام بالخاصیت جہت فتق امعا و التیام جراحت مفید و تقطور مطبوخ آن با پیه مُرغ آبی مُسکن درد گوش و غرغره و ضماد آن جہت ورم حلق و لہات و منع نزلات نافع اکثر در اطلیه و احشمه تقویت و تعظیم ذکر استعمال نموده شد۔

گیرو بکسر کاف فارسی وسکون تحتانی و ضم رائے مہمله وسکون واؤ بفارسی گِل سرخ بروسے و بعربی طین احمر و طین مغره و طین فارسی و بزبان ہنود جا جو بفتح جیم و الف و ضم جیم دوم وسکون واؤ و بجائے جیم رائے معجمه ہم آمده و بسنکرت گریمرت بکسر کاف فارسی و رائے مہمله وسکون تحتانی و ضم میم وسکون رائے مہمله دوم

وسکون فوقانی یعنی گلِ کوه است دگیریکاوہات بفتح کاف فارسی وسکون تحتانی وکسر رائے مہملہ وسکون تحتانی وفتح کاف والف وفتح دال مہملہ وخفائے ہا والف وضم فوقانی یعنی رنگ اور وشن است درگتاشا بفتح رائے مہملہ وسکون کاف فارسی وفتح فوقانی والف وسکون شین معجمہ وفتح میم والف یعنی سرخ رنگ است درگتشا نی کرتو برائے مہملہ وکاف عجمی وفوقانی وشین معجمہ والف وسکون نون وکسر فوقانی دوم وسکون تحتانی وضم کاف وسکون رائے مہملہ دوم وضم فوقانی دوم وسکون واؤ یعنی با ستحاضۂ زنان آرام مے بخشد میگویند ودر بعضی نسخ رشکت شیر شک آمدہ۔

مزاج آن سرد وخشک مزہ شیرین وزحمت افعالِ آن تپ ہائے ہفت قسم را منع کند وصفرا بیفزاید وبہ ہمہ بیماریہا نافع وبامراضِ زنان مثل استحاضہ وغیرہ مفید نوشتہ اند۔

کیرلم بفتح کاف وسکون تحتانی وفتح رائے مہملہ ولام وسکون میم یعنی سیاہ وگرد واندرون خالی اسم بائے بڑنگ است۔

کیراوت تنڈل بفتح کاف وسکون تحتانی وفتح رائے مہملہ والف وفتح واؤ وسکون فوقانی وفتح فوقانی دوم وسکون نون وضم دال ہندی وسکون لام یعنی تخم قے آور اسم بائے بڑنگ است۔

گیرومہ یعنی ہنس میخورد اسم سفید کلوا۔

کیشانچی بکسر کاف وسکون تحتانی وفتح شین معجمہ والف وسکون نون وکسر جیم فارسی وسکون تحتانی اسم رواسن سفید است۔

کیشبیرو بکسر کاف وسکون تحتانی مجہولہ وفتح شین معجمہ وکسر موحدہ وسکون تحتانی دوم وضم رائے مہملہ وسکون واؤ یعنی باریک وسیاہ مثل موئے ست اسم ستاوری خرد۔

کیش مشٹیک بکاف وتحتانی وشین معجمہ وضم میم وسکون شین معجمہ دوم

وکسر فوقانی ہندی وفتح تحتانی وسکون کاف یعنی بار آور گرہ مانند گرہ ہائے موئے سر میشود اسم بارہوکھ است وبمعنی موئے بر و یاند ودراز وسیاہ کند اسم کچلا است۔

کیراتاک بکسر کاف وتحتانی ساکنہ وفتح رائے مہملہ والف وفوقانی وسکون کاف دوم۔

کیراوست بفتح کاف وسکون تحتانی ورائے مہملہ والف وفتح واو وسکون فوقانی ہر دو اسم چرائتہ است۔

کیری بفتح کاف وسکون تحتانی وکسر رائے مہملہ وسکون تحتانی دوم اسم انبۂ خام است۔

کیریشٹ بفتح کاف وسکون تحتانی وکسر رائے مہملہ وسکون تحتانی دوم مجہول وسکون شین معجمہ وفوقانی ہندی یعنی دوست طوطہ اسم چیٹمٹ ست چونکہ طوطہ برغبت تمام مے خورد لہذا باین اسم موسوم است۔

کیسر بکسر کاف وسکون تحتانی وفتح سین وسکون رائے مہملتین اسم زعفران کہ بہندی کمکم نامند۔

کیسری باضافۂ تحتانی دوم اسم ریشہ ہائے ترنج کہ دران ترشی میباشد بمعنی آنکہ برائے امراض صفرا مانند سشرزہ است مرفیل را۔

کیسری پھل نیز مے نامند۔

کیسر آملا بمد ہمزہ وسکون میم وفتح لام والف یعنی دانہ ہایش ترش ہم نام اوست

کیسرنجن بکسر کاف وسکون تحتانی مجہولہ وفتح سین ورائے مہملتین وسکون نون وفتح جیم وسکون نون دوم یعنی موہا را درازہ رونق دار میکند اسم گل مہندی است وبھنگرہ سیاہ نیز میگویند۔

کیسرم لوم بکاف وتحتانی وسین ورائے مہملتین وسکون میم وفتح لام وواو وسکون میم دوم یعنی گل نیز اسم لونگ است وفقط لفظ کیسرم اسم ناگیسر

بمعنی مقوی خون قوت شرزہ بمعنی زرد دانہ کلان نمکین اسم قسمے از کیس است
کیسر سویت بکسر کاف وسکون تحتانی وفتح سین وسکون رائے مہملتین
وکسر سین مہملۂ دوم وواؤ وسکون تحتانی وفوقانی یعنی گل سفید اسم درخت
کنیر است۔
کیسر بام اسم زعفران نیلوفری۔
کیسو بکاف وتحتانی وسین مہملہ وواؤ اسم گل پلاس است برنگ آتش
درصحرا بشگفد۔
کیکر بکسر کاف وسکون تحتانی وفتح کاف دوم وسکون رائے مہملہ اسم
مغیلان است ونیز در ہندی ببول نامند بموحدتین اول مفتوح دوم مضموم وسکون
واؤ ولام دو قسم است سیاہ وسفید سیاہ را بزبان ہنود شما بضم فوقانی وفتح میم
مشددہ والف وبسنسکرت گودھا سکندہ بضم کاف عجمی وسکون واؤ مجہولہ وفتح
دال مہملہ وخفائے ہا والف وسکون سین مہملہ وفتح کاف وخفائے نون وفتح
دال مہملہ ووقف ہا یعنی شاخہایش دراز میشود وآریمیدا بفتح ہمزہ وکسر رائے
مہملہ وسکون تحتانی وکسر میم مجہولہ وسکون تحتانی دوم وفتح دال مہملہ والف اسم
است ودرم کوہتا بضم دال وسکون رائے مہملتین وضم میم ولام مجہولہ وسکون واؤ
وکسر ہا وفتح فوقانی والف یعنی پوست این درخت نوقسم آہن رامے شکند
وپیوندمیدہد چنانکہ سہاگہ بہ طلا پیوندمیدہد وہیمکرا ہا بکسر ہائے مجہولہ وسکون
تحتانی وفتح میم وکاف ورائے مہملہ والف وہا والف دوم یعنی نوقسم آہن را
رنگ مے بخشد وسفید را ببلی بدوموحدہ اول مفتوح ودوم مکسورہ مشددہ وکسر لام
وسکون تحتانی وبیت پشپ بکسر بائے فارسی وسکون تحتانی وفتح فوقانی وضم
بائے عجمی دوم وسکون شین معجمہ وفتح بائے عجمی سوم یعنی گل او زرد میشود ودر بعضے
نسخ سال پشپ بسین مہملہ والف ولام یعنی گلش مثل گل درخت سال میشود
ودرخت سال را آی بی ہم میگویند وکٹو پھل بفتح کاف وضم فوقانی ہندی

وسکون واؤ و فتح بائے فارسی وخفائے ہا و فتح لام یعنی بار او تیز مے شود و شدہاپڑا بضم شین معجمہ و فتح دال مہملہ مشددہ وخفائے ہا و الف و فتح بائے فارسی وسکون فوقانی و فتح رائے مہملہ و الف یعنی زیر برگِ او سفیدی بیباشد و کریکا بفتح کاف وکسر رائے مہملہ وسکونِ تحتانی و فتح رائے مہملہ دوم و کاف دوم و الف یعنی بار او گرد گرد و بہن بہن میشود و گرندھیلا بکسر کاف فارسی و فتح رائے مہملہ وسکون نون وکسر دال مہملہ وخفائے ہا وسکون تحتانی و فتح لام و الف یعنی گرہ میشود و تیچہنا سار سیچا بکسر فوقانی وسکون تحتانی و جیم فارسی وخفائے ہا و فتح نون و الف و فتح سین مہملہ و الف و فتح رائے مہملہ وسکون سین مہملہ دوم و فتح جیم فارسی و الف یعنی مزہ شیرہ او تیز است و ربرا بفتح موحدہ وسکون رائے مہملہ و فتح موحدہ دوم اسم است تیچہنا بکسر فوقانی و تحتانی و جیم فارسی وہا و نون و الف و فتح کاف وسکون نون و فتح فوقانی و کاف دوم وہا و الف یعنی خارِ او تیز میشود میگویند۔

ماہیت آن درختے است خاردار در صحرا و دامن ہائے کوہ بسیار میروید سیاہ و سفید و بزرگ و کوچک میشود قسم اول کم خار و بعضے بے خار و شاخہایش انبوہ و ساقش سیاہ و ضخیم و قسم دوم پر خار خارہائے ان کج و ساقِ آن ہم سطبر و چون کہنہ شود چوب او سیاہ مائل بسرخی مثل آبنوس گردد و قسمے از ان میشود کہ آنرا ہندیان مُرکی تما گویند بضم میم وسکون رائے مہملہ وکسر کاف سکونِ تحتانی و ضم فوقانی و فتح میم مشددہ و الف درختِ او کوچک و موزون میشود و برگ ہمہ ہا بایکدیگر مشابہ و بسیار ریزہ و اندک دراز و انبوہ

سلہ گل مُرکی تما قے آرد و نیز شمیدن پوست درختِ او قے آرد و از مجربات مسموع شدہ کہ پھلی او سودہ جائے گزیدن مار و عقرب و سگِ دیوانہ ضماد نمایند و پھلی او خائیدہ خورانند از زہر آن شود پھلی تازۂ آن بہتر از خشک است ۱۲ منہ

بشاخہاے باریک محاذی یکدیگر رستہ وگل آنہا گرد مانند تکمہ وپر از ریشہ مانند ریشۂ ابریشم وملایم وزرد رنگ وخوشبو وبار ہائے آنہا غلافے دراز وگرا ہدار وپہن دگر یا ہر گرہے علیحدہ ودر ہر گرہ دانہ پہن ودرخامی سبز واز ان شیر لزج وچسپندہ بر آید چون آنرا جمع کنند اقاقیاست وصمغ آن سرخ مائل بزردی وصاف وشفاف صمغ ع.بی ہمان است ۔

مزاج آن ہمہ اجزا زد یونانیہ سرد وخشک وزد ہندیہ گرم وتیز وزمخت افعال آن ہندیان نوشتہ اند کہ دوائے خوب است وگلش پنیں را وبرگش جہت درد چشم وتخمش برائے آفزایش منی وبیخ او بامراض دہان نافع وقسم سفید تیز ومزہ دار ودافع امراض فساد بول وباد وبول شیرین وسیلان منی ومذی وودی وکشٹ ومیہ قوی است وپوست او جہت سرفہ وعلتہائے بلغمی وانواع اسہال وبواسیر نافع وبرگ نورستۂ او چون در آب شب تر کردہ صبح سائیدہ شیرہ گرفتہ قدرے شکر سفید یا زیرۂ سفید یا پالی آن بنوشند برائے سوزاک وجرب مثانہ مجرب وصمغ وپوست وبیخ وپھلی نورستہ کہ آنرا در ہندی بال پھلی گویند برائے تقویت باہ وتغلیظ منی بغایت سودمند وبتجربۂ راقم ہم آمدہ وہمچنین جہت سیلان منی ورحم مفید یافتہ شدہ ہمچنین کونپل نرم یعنی سرشاخہائے نورستہ وعرق گل او برابر عرق بیدمشک فواید دارد ۔

کیکیشکہا بکسر کاف وسکون تحتانی وکسر کاف دوم وسکون تحتانی دوم وکسر شین معجمہ وفتح کاف سوم وخفائے ہا یعنی مانند کاکل طاؤس میشود اسم میوسکھی کیلا بکسر کاف وسکون تحتانی مجہولہ وفتح لام والف اسم موز است وہندیان آنرا ارتی بفتح ہمزہ وسکون رائے مہملہ وکسر فوقانی ہندی وسکون تحتانی درمبہا بفتح رائے مہملہ وسکون میم وفتح موحدہ وخفائے ہا والف یعنی بسیار خوبصورت اسم مشترک است میان درخت موز ولولویان خوبصورت موچا بضم میم مجہولہ وسکون واؤ وفتح جیم فارسی والف اسم مشترک است میان درخت موز ودرخت اند کو

و درخت اورکو و درختِ سومند او درختِ او برگ درنتا پھل بضم واؤ و رائے مہملہ
وسکون نون وفتح فوقانی و الف و بائے فارسی و ہا و لام یعنی بارگرو و دراز بود وگدکی
بفتح کاف و دال مہملہ وکسر لام وسکونِ تحتانی وہوی بفتح ہا وکسر واو وسکون تحتانی یعنی
یکے سفید و دیگرے روغن زرد مُراد ازین ہر دو اسم اینکہ مغز او سفید و چرب مانند
روغن زرد است وسالبکا بفتح سین مہملہ و الف وکسر لام وسکون تحتانی وفتح کاف
والف اسم زنبور وجہ تسمیۂ او باین اسم اینکہ قاتل زنابیرست وسکمارا بضم سین
مہملہ وفتح کاف ومیم والف وفتح رائے مہملہ و الف دوم یعنی بسیار نازک است
وکندرہا بفتح کاف وخفائے نون وفتح دال مہملہ وضم رائے مہملہ وفتح ہا و الف
دو معنی دارد یکے آنکہ جذر او کلان است دوم آنکہ بیخ او دفع امراض سازد ونسارو
بکسر نون وفتح سین مہملہ مشددہ و الف وضم رائے مہملہ وسکونِ واؤ یعنی برگِ او
بسیار صاف وہموار میشود و دیرگھ پترکا بکسر دال مہملہ وسکون تحتانی و رائے مہملہ
وفتح کاف فارسی وخفائے ہا وفتح بائے فارسی وسکون فوقانی وکسر رائے مہملہ
وسکونِ تحتانی وکاف و الف یعنی برگہائے دراز دارد میگویند۔

ماهیت آن میوہ ایست کہ درختش راست بدرازی یک نیزہ بلند گردد و برگ
او دراز تا ۳ گز از تنہ سطبر لبس نرم وپیچیدہ برآید وچون بکشاید عریض تر گردد
و بآستین نادوخت وانوکردہ مانند دستان صنوبری شکل از میان برگہا برآید کہ
آن غنچہ اوست برگہائے او تو بر تو سرخ رنگ مائل بسیاہی دارد کہ ازان موز حاصل
میشود و بشکل خیار کوچکے دراز و دو طرف نوکدار در خامی سبز پس زرد و پس سیاہ میگردد
و پوست بآسانی کشیدہ میشود و خوشہ دار میشود ہر خوشۂ او از ۳۰ سی دانہ تا پنجصد دانہ
دیدہ شد و مغز او بے تخم مزۂ او مثل مسکہ نرم و شیرین و بر چند اقسام رنگ دارد
یعنی در سبختگی سبز و زرد و سُرخ و چون بہ نہایت رسد سیاہ گردد و مقدار بعضے برابر
یک انگشت در طول و حجم کہ آنرا رائے کیلا و سونکیلا نامند و بعضے بدرازی یاؤ گز
بلکہ ازان ہم اندک زیادہ و بضخامت یک انگشت کہ آنرا بھینسی کیلا نامند واکثرے

میانه بود و بهترین او قسم خُرد که آنرا امرت بان گویند و همیشه بچه ها اطراف درخت او
میروید یک از یک خردتر تا بست عدد پس چونکه کلان او که بمنزله مادر است خوشه بار
کند و بارش برسد مادر آنهارا از بیخ می بُرند پس بچه کلان تر از همه طلوع کرده مادر
میشود و بار میدهد و همیشه باین نحو قلم میکرده باشند و گرنه بار نمی دهد و گویند که کافور از
درخت موز بهم میرسد و بعضے گفته اند که از بیخ درخت موز و چوب درخت کافور با دیگر
ادویه ترتیب داده کافور مصنوع می سازند و نیز از ساق درخت او آب سفید بر می آید

مزاج آن بار خامِ او سرد و خشک و اندک زمخت و تلخ و رسیدهٔ او
گرم و نیز و نزد بعضے سرد و شیرین و چرب و مقدارے زمخت و گابه تنه او که بعربی قلب
و بهندی بُندے بضم موحده و سکون نون و کسر دال مهمله و سکون تحتانی مجهول گویند
زمخت و سرد و آب او اندک تلخ و سرد است و بیخش هم سرد۔

افعالِ آن ترکاری موز خام در گوشت و روغن و مصالح و یا بے گوشت
بریده بو و رگت پت مفید و سیلان منی و کثرت احتلام بند کند و پدر تپ یعنی کوناه را نافع
و اسهال خونی بند کند اگر دم پخت کرده بخورند عطش دور کند و گویند که منی بیفزاید
و به بواسیر سود دهد و پخته او گران و مقوی و مسمن بدن و مسکن تشنگی و سُرفه و ضیق و باد و زردی
بول و سوزشِ شکم پیدا میکند و ساختنِ ترکاری گابه درختِ موز سوزش دست و پا و اندام
و چشمها دور کند و صفرا هم دفع نماید و مولد باد است و بیخِ او گرمی استخوان بدر کند
و مولد صفرا و مُشتهی و بمرض سرت کرمفید و نیز ترکاری گلِ او زمخت و تلخ و حابس
اسهالِ خونی و بوقت هضم سرد است مزه میدهد و کرمے میکشد و بیماریهاے سینه
و صفرا دور کند و سبک است و آب درختِ او تشنگی و بمیزگی را بنیزند و اِدرار بول
نماید و باسهالِ نافع و ذیبه را دور کند چیچک و رگت پت و سیلانِ لعاب دهن
و دوران سر را سود دهد و آب درختِ موز سیاه بامزه و بیماریهاے تقطیر بول و سینه
و تر و دوش و استحاضه نافع و جوانی را نگاه دارد و آب موز که مانند سنگهاره میباشد
بامزه و دافع سردی و ذیبه و قسمے از موز که آنرا نیپال ارٹی گویند آب او زمخت

ودافع کف و باد و تپ و صرع و والد ماجد مغفور میفرمودند ے کہ موز تولید خلطے کہ مناسب مزاج خورندہ باشد میکند۔

گینڈا بفتح کاف فارسی و سکون تحتانی و خفائے نون و فتح دال ہندی و الف بفارسی کرگدن نامند۔

ماہیت آن نوعے از جانوش بزرگ است پوستِ او سیاہ و چین دار بغایت درشت و پوست و ساق و دستِ او گرد گرد و بشکل سپر و از ان سپر میا زند بیا تحفہ میشود و شمشیر بر و کارگر نمے شود و صورتش بخوک مشابہ تر و در روے او قریب بینی یک شاخ میشود۔

افعال آن گوشت او دافع فساد باد و حابس بول و براز و بخور شاخ و پوست جہت بواسیر و عسر ولادت و گریزانیدن ہوام و ساختن انگشتری از ان ہر دو جہت علت بواسیر و کذلک آشامیدن آب در ظرفے کہ از شاخ ساختہ باشند و طلاے پیہ او بر پیشانی مورث جہابت نوشتہ اند۔

گینگل بکسر کاف فارسی و سکون تحتانی و خفائے نون و ضم کاف فارسی دوم و سکون لام اسم بارض درخت تاڑ است یعنی شاخیکہ از زمین نو رستہ باشد۔

گیناہیج بضم کاف فارسی و خفائے تحتانی و نون و فتح ہا و الف و کسر موحدہ و سکون تحتانی و جیم یعنی اندرونش تخمہاے باریک اسم او سا ست۔

گیندہ بکسر کاف فارسی و خفائے تحتانی و نون و فتح دال مہملہ و خفائے ہا اسم گل صد برگ و مذکور شد۔

کیوڑہ بکسر کاف و سکون تحتانی و واؤ و فتح راے ہندی و وقف ہا بعربی کاوی و کدی و بہندیان آنرا مگلی بضم میم و سکون کاف فارسی و کسر لام و سکون تحتانی و بسنسکرت مہاپتر بفتح میم و ہا و الف و باے فارسی و سکون فوقانی و راے مہملہ یعنی کلان برگ است و سوگندھا بضم سین مہملہ و سکون واؤ و فتح کاف عجمی و خفائے نون و فتح دال مہملہ و خفائے ہا و الف و فتح جیم فارسی و الف یعنی خوب

خوشبو میشود و استهر اگندها بکسر همزه وسکون سین مهمله وکسر فوقانی وخفاے ها وفتح رائے مهمله والف وکاف فارسی ونون ودال مهمله وهاے دوم والف یعنی تا مدت بو دارد و آسی پتر کا بفتح همزه وکسر سین مهمله وسکون تحتانی و باے فارسی وفوقانی ورائے مهمله وکاف والف یعنی برگ خارکج میباشد و ورش پشپی چا بفتح واو وسکون رائے مهمله وفتح شین معجمه وضم باے فارسی وسکون شین معجمهٔ دوم وکسر باے فارسی دوم وسکون تحتانی وفتح جیم فارسی والف یعنی در موسم برشگال گل میکند و کیتکی چا بکسر کاف وسکون تحتانی وفتح فوقانی وکسر کاف دوم وسکون تحتانی وفتح جیم فارسی والف اسم اوست وکرشن سرپ پریا چیا بضم کاف ورائے مهمله وسکون شین معجمه وفتح نون وسین وسکون رائے مهملتین وفتح باے فارسی وکسر باے فارسی دوم وسکون رائے مهمله دوم وفتح تحتانی والف وفتح جیم فارسی وسین مهملهٔ دوم والف یعنی سیاه مار بسیار دوست میدارد میگویند۔

ماهیت آن دو قسم است خرد وکلان قسم دوم درخت آن فی الجمله مشابهه بدرخت نخل وغیر موزون وساق وشاخها پُر گره خاردار وپیچیده برروئے زمین وبرگها باریک بلندتر وعریض تر ونرم تر از برگ نخل ونارجیل واطراف آن خاردار مانند دندانهاے اره وباریکتر ازان ودور دور وگل آن شبیه بجوار بابرگهاے توبرتو واطراف برگها نیز خاردار ومثلث شکل وسفید مائل بزرد وخوشبو علی الخصوص برگهاے اندرون که سفیدتر ونرم تر ولطیف باشد ودرمیان آن خوشه نرم وخوشبو پرگره وپاکیزه بازیره متفرق ونازک وگل قسم اول بسیار کوچک وخوشبوتر ولطیف تر از کبیر ودر فصل برشگال بهار هردو مے شود وگویند که کبیر چهار ساله گل وهد وصغیر شش هفت ساله گل میدهد ونیز گویند که آنرا ثمرے میباشد شبیه به اننناس درصورتے ظاهر آن صقلی وباطن آن خشتی وغیر ماکول اما برسبیل ندرت ونیز بعضے گویند که ثمر او مثل غلافے ودوران چهار تخم مشابه به تخم خرنوب میشود والله اعلم بالصواب۔

مزاج هردو نزد یونانیه گرم و خشک و بعضے معتدل مائل بحرارت و یبوست دانسته اند و نزد هندیان سرد و خشک و مزه شیرین و تلخ و تیز بود۔

افعال آن گل او باد و بلغم لزج از بیخ و بنیاد بر کند و قوت باصره تیز کند و قوت و بد و چون فرش خوب نموده زن را زیور پوشانیده در موهاے او گل کیوڑا بافته بر زانو نشانیده در آئینه دیدن بسیار خوشی آرد و شهوت را تیز گرداند و کافور و سهاگه و پوست تخم مرغ که بعد بر آمدن بچه ها بماند و آرد گل کیوڑه سائیده بر قضیب مالیدن باعث عشق و محبت زنان گردد و نیز گل او شیر را خشک کند و تقطیر بول و حبس سلسل آنرا نافع و مفرح و مقوی دل و دماغ و سائر حواس و اعضا و رافع خفقان و اعیا و ماشرا و جدری و حصبه و بثور و جرب و حکه و مسکن دردهاے اعصب و بجذام نافع و عرق و شربت برگ گل و شربت بیخ و چوب تازه خشک آن همین اثر دارد و روغن و عطر نیز از آن ترتیب میدهند بسیار تحفه و لائق بادشاهان میشود۔

گیهون بکسر کاف فارسی و سکون تحتانی و ضم ها و سکون واو و نون بفارسی گندم و بعربی حنطه و بزبان هنود گود هم بضم کاف فارسی و سکون واو و فتح دال مهمله و با ضم آن و خفاے ها و سکون میم و بسنسکرت هم گودهوم بزیادتی واو بعد ها و ملیچها بوجهنا بکسر میم و لام و سکون تحتانی و فتح جیم مشدده و خفاے ها و الف و ضم موحده و خفاے هاے دوم و سکون واو و فتح جیم و نون و الف یعنی خورش[1] مسلمانان ست میگویند۔

ماهیت آن از حبوب ماکوله معروفه است بهتر آن تازه و بالیده و سفید مائل بزردی و بعد از ان سفید و فقط۔

مزاج آن نزد یونانیه در اول گرم و معتدل در خشکی و تری و تازه غیر خشک شده

---

[1] گویم بلکه خورش ابوالبشر است صلوات الله علی نبینا و علیه الصلوة والسلام ۱۲ نصر الله خان احمدی خورجوی

تر در دوم و نزد هندیہ معتدل مایل بسردی و شیرین مزہ۔
۲ فعال آن سبک و بامزہ و خوشبو بر سخن یاوری دہد باد و صفرا زایل کند
و گوشت بدن را قوی گرداند و ہمت و ہوشیاری بر طبع آرد و پشت را قوت دہد
و منی و استخوان شکستہ را درست سازد و اگر چیزے ضرر از و شود مصلحش پیاز
نوشتہ اند و آلد ماجد مرحوم نوشتہ اند کہ حرارت و رطوبت گندم مثل حرارت
و رطوبت انسان است۔
کیرا بفتح کاف و سکون تحتانی و فتح رائے مہملہ و الف اسم طوطہ است۔
کیونشوکہ بکسر کاف و خفائے تحتانی و واؤ و نون و ضم شین معجمہ و سکون
واؤ و فتح کاف و وقف ہا یعنی برگ سبز مانند پرہائے طوطہ و گل سرخ و کجدار
مانند منقار آن مے باشد اسم درخت پلاس است۔

فوائد اسمائے لام بالف

لابو تمبی بفتح لام و الف و ضم موحدہ و سکون واؤ و ضم فوقانی و سکون میم
و کسر موحدہ و سکون تحتانی اسم بارکندوری است۔
لاک بفتح لام و الف و کاف و بفارسی ہم لاک و بعربی لک و ہندیان
آنرا لکا بفتح لام و کاف مشددہ و الف و بسنسکرت دیپتا بکسر دال مہملہ و سکون
تحتانی و بائے فارسی و فتح فوقانی و الف یعنی روشن است و لاجہا بفتح لام
و الف و جیم و خفائے ہا و الف اسم است و درمویا دہی بضم دال و سکون رائے
مہملتین و ضم میم و کسر واؤ و خفائے تحتانی و الف و کسر دال مہملہ و خفائے ہا
و سکون تحتانی یعنی شکنندہ مرض است و چہتا گھنا بفتح جیم فارسی و خفائے ہا
و فتح فوقانی و الف و فتح کاف فارسی و خفائے ہا دوم و فتح نون و الف
یعنی چہیر و گ رامیزند و کرمی جمم جنتو بکسر کاف و سکون رائے مہملہ و کسر میم و سکون تحتانی

وفتح جیم وسکون میم دوم وکسر جیم دوم وضم فوقانی وسکون واو یعنی بکرم شکم که پیدا مے شود مے کشد ورگتا پچلا بفتح رائے مہملہ وسکون کاف فارسی وفتح فوقانی والف وفتح بائے فارسی وخفائے ہا وفتح لام والف یعنی بارسرخ است چونکہ قطعہ ہائے اوگرد مثل بار لیمون یا نارنج وسرخ مے باشد لہذا باین اسم نامیدہ اند وکشارنگا بفتح کاف وشین معجمہ والف وفتح رائے مہملہ وخفائے نون وفتح کاف فارسی والف یعنی مزۂ او زحمت دارد وماتاگو بفتح میم والف وفتح فوقانی والف وضم کاف عجمی وسکون واو یعنی داغ غنودگی ودیوانگی است وشکھینکا چبا بفتح شین معجمہ وخفائے نون وکسر کاف وخفائے ہا وسکون تحتانی وکسر نون دوم وفتح کاف والف وفتح جیم فارسی وسین مہملہ والف این ہر دو اسم مرض دور کنندہ است میگویند۔

ماهیت آن گویند کہ صمغ است وباشمنی کہ بر درخت بڑ وپیپل منعقد گردد وبعضے دانہائے او برابر لیمون یا نارنج بزرگ گردد وچون آنرا جوش دادہ در آب او گرد ہائے پنبہ ترکردہ خشک نمایند آنرا در ہندی پوٹی گویند ودرمیان ہنود لتکا مے نامند بفتح لام وضم فوقانی مشددہ وفتح کاف والف ونیز لتکا اسم نباتے ست ہم ناہمائے دیگر او بیاید انشاء اللہ تعالی۔

مزاج او نزد یونانیہ گرم در دوم وخشک در سوم ونزد ہندیہ سرد و تر

افعال آن ہندیان نوشتہ اند کہ رنگ برافروزد ومبہی ودافع فساد بلغم وخون وصفرا ودمامیل وبثور وضربہ وسقطہ وجوشش وکرم شکم وجذام وآسیب جن وپری است۔

لاک کند بلام والف وکاف وفتح کاف دوم ونون ودال مہملہ اسم انبربیل است۔ بر درختہائے کلان بالا میرود وے بوشد برگ او مثل برگ پان وسفید باشد چون اورا پارہ پارہ نمودہ با قند سیاہ عرق کشیدہ ہر روز بوزن چہار تولہ بنوشند تا چہار روز وجع مفاصل بہ گردد مجرب ست

لال بفتح لام والف ولام دوم وتعوض الف عین اگر آرند جائز است۔

ماهیت آن پرنده ایست از گنجشک خورتر نر و ماده میشود نر را لال و ماده را مُنیا بضم میم وسکون نون وفتح تحتانی والف مے نامند نر او سرخ رنگ مانند رنگ لعل وبر هر دو بازوے او سیاہی ونقطہ ہائے سفید مے شود ومنقار او سُرخ گویا که از یاقوت تراشیده بر روئے او نصب کرده اند واین پرنده بسیار خوبصورت وخوش آواز مے شود وگویند که بوقت صبح تسبیح صُمٌّ بُکْمٌ عُمْیٌ فَهُمْ لَا یَرْجِعُوْنَ میکند ودر ایام سرما پر میریزد ومردمان در ہنگام مستی او بایکدیگرے جنگانند نر ماده میجنگد وماده او یکرنگ وسُرخ منقار میشود۔

مزاج او گرم وخشک گوشتش لذیذ وسبک وسریع الانحدار ومشوی ازان جهت ضیق نافع وشوربائے او بامراض جگر وگرده سودمند۔

لاجمند بلام والف وفتح جیم ومیم وخفائے نون وسکون دال مهمله اسم فیروزه است۔

لال ساگ بفتح لام والف ولام دوم وفتح سین مهمله والف وکاف فارسی اسم عصی الراعی است۔

لاچھا ورچھا بفتح لام والف وفتح جیم فارسی وخفائے ہا والف وضم واؤ ورائے مهمله وفتح جیم فارسی دوم وخفائے ہائے دوم والف یعنی درخت سُرخ مثل رنگ لاک میدارد اسم درخت امباڑی یعنی امڑه است۔

لاچاپشپ بفتح لام والف وفتح جیم والف وضم بائے فارسی وسکون شین معجمه وبائے فارسی دوم یعنی گل سفید مانند کھیلی ہائے دہان اسم گل کرنجا است

لالشی بفتح لام والف ولام دوم وکسر شین معجمه وسکون تحتانی یعنی بسیار تنک اسم گل رواسن سُرخ است۔

لامجا بفتح لام والف وفتح میم وجیم مشدده والف یعنی خوشبو اسم اُشیرا است۔

لاموچا بلام والف وضم میم وسکون واؤ وفتح جیم فارسی والف یعنی گل او برابر کھلی دہان وسیاہ رنگ اسم گل سوسن است۔

لانگ بفتح لام والف وخفائے نون وسکون کاف وہندیان آنرا لنکا بفتح لام وخفائے نون وفتح کاف والف وسنسکرت لنگ کھیستو بفتح لام وخفائے نون وفتح کاف وکسر کاف دوم وخفائے ہا وسکون تحتانی وسین مہملہ وضم فوقانی وسکون واؤ یعنی در لنکھا پیدا شدہ بود واز انجا حکیمی در بلاد دیگر آوردہ و کشایکیہا بفتح کاف وشین معجمہ والف وفتح تحتانی وکاف دوم وہا والف مے نامند۔

ماہیت آن از وانہائے غذائے است سرخ رنگ۔

مزاج او گرم وخشک ونزد بعضے سرد وخشک **افعال آن** صفرا وسودا بیفزاید وبعضے گویند کہ صفرا دفع نماید وباد میکند مقوی پشت ودافع سوزش بول است وزحمت بود وبلغم لزج وتپ را ہم مضر نیست۔

لائی بلام والف وکسر نون وسکون تحتانی وفتح نو والف عوض تحتانی ہم آمدہ اسم اشنان ست۔

لانگلی بلام والف وخفائے نون وفتح کاف فارسی وکسر لام وسکون تحتانی یعنی بخشش مانند گردون ست اسم داروے ہندی است کہ آنرا چناچرلا گویند وگذشت۔

لانگ کولا بفتح لام والف وخفائے نون وسکون کاف فارسی وضم کاف وسکون واؤ مجہولہ وفتح لام دوم والف یعنی باردراز اسم کولنیا است۔

لانگولی بفتح لام والف وخفائے نون وضم کاف فارسی وسکون واؤ وکسر لام وسکون تحتانی یعنی بیخ کہ مانند گردون اسم بیخ مدحت الذا است

لانڈکا بفتح لام والف ونون ودال ہندی وکاف والف اسم گزک است

فوائد اسمائے لام باموحدہ

لبنہرا بفتح لام وکسر موحدہ وخفائے نون وہاؤ فتح رائے مہملہ والف
ماهیت آن مجہول است۔ **مزاج** آن گرم وخشک **افعال** آن
زہر وآبلہ ودُملہا وجوششیدگی ساری وجذام دور کند ومُقوی موئے سر وبُہی
وفساد بلغم وصفرا وخون ہم دفع نماید۔
لبلی بفتح لام وسکون موحدہ وکسر لام دوم وسکون تحتانی وبعوض موحدہ
واؤ ہم آمدہ۔
ماهیت آن درختے است برگ وشاخ وے بغایت انبوہ وبالیدہ
وبرگش مشابہہ برگ پنواڑ وچوب وبار او مانا ببار مال کنگنی لیکن مائل بسیاہی
واز بیخش بوئے مے آید وپوست وے نرم وملائم بود۔
افعال بار ومغز وتخم او سبک ودافع خون بواسیر وغلیہ باد وتلخہ است۔

فوائد اسمائے لام با فوقانی

لٹکن بفتح لام وسکون فوقانی ہندی وفتح کاف وسکون نون ہندیان آنرا
پنڈلی بچلی کورہ بکسر بائے عجمی وخفائے نون وسکون دال ہندی وکسر لام
وسکون تحتانی وفتح موحدہ وجیم فارسی مشددہ وکسر لام وسکون تحتانی دوم
وضم کاف وسکون واؤ وفتح رائے مہملہ ووقف ہا یعنی ساگ بچلائے شادی
ولٹکن ہم در ہندی طرہ منعقد را گویند کہ در دستہائے عروسان ونوشہان
شادی مے بندند چونکہ طرۂ گل او مشابہہ بطرۂ عروسان است باین اسم مسمی گشتہ
ماهیت آن نباتے است کہ از وسبزی میسازند برگ او شبیہ برگ
رتن جوت لیکن او کلان وعریض واطراف برگہا سرخ وبر بعضے نقطہائے سرخ
ہم میباشد ودر ملائمی وآبداری ورنگ وصورت مانند برگ لسان الغراب
وشاخہائے او بعضے سرخ مائل بسیاہی وبر سر آنہا طرہ مانند طرۂ کھنڈی یا کوبہ

اما خرد از ان و اکثر سرخ میباشد و دران تخم ہا برابر کنگنی وسیاہ و از نباتش بوئے مثل چینپا مے آید از برگھاے نرم او ناخورش میا زند و گویند کہ جہت زہر کثردم بسیار مؤثر است۔

لٹورا بفتح لام وضم فوقانی ہندی مجہولہ وسکون واؤ و فتح رائے مہملہ و الف
ماهیت آن طائریست بزرگ سرنجم فاختہ و دجاجی رنگ و سرخ چشم وگویند کہ صید کنجشک میکند و قسمے از و خرد تر میشود قابل صید نیست۔
مزاج او گرم وخشک افعال شوربائے او جہت اعیاء و دفع صل وعرق النسا شرباً و نطولاً مفید و مُضر محرورین است۔

لتکا بفتح لام وسکون فوقانی و فتح کاف والف اسم بوٹی است وگذشت و نیز اسم نباتے است کہ آنرا پادورگت بباے فارسی والف وضم دال مہملہ مجہولہ وسکون واؤ و رائے مہملہ و کاف فارسی فوقانی یعنی بخش سرخ بود و کو تمبیکا بضم کاف وسکون داؤ وضم فوقانی وسکون ہیم وکسر موحدہ وسکون تحتانی و فتح کاف والف بوئے خوش دارد و مہاسیتا بفتح میم وہا والف وکسر سین مہملہ وسکون تحتانی و فتح فوقانی والف یعنی بسیار سرد است و در بعضی نسخ پد موترا بفتح بائے عجمی وسکون دال مہملہ وضم میم وسکون داؤ و فوقانی و فتح رائے مہملہ والف یعنی برگ او مانند برگ کنول میشود و کسمبہا کنین بضم کاف وسکون سین مہملہ و فتح میم و موحدہ وخفائے ہا والف وکسر کاف دوم و نون وخفائے تحتانی و نون دوم یعنی گلش سرخ رنگ خوب دارد میگویند۔
مزاج و افعال او مثل کنول نوشتہ اند۔

لٹوپری بفتح لام وضم فوقانی ہندی وسکون داؤ و فتح بائے فارسی وکسر رائے مہملہ وسکون تحتانی وگاہے بعوض بائے فارسی کاف فارسی آوردہ لٹوگری مے گویند۔
ماهیت آن درختے است بقدر نیم گز یا کم وزیادہ ازان بلند گردد

و برگش مانند برگ کشنیز میباشد بوے تیز دارد و از شمیدنش از بینی و چشم فی الفور آب روان میشود و در موسم گرما بظهور آید و بکنار دریا و آب ها میباشد و چون ببدن برسد خارش و بثور پیدا کند۔

مزاج او گرم و خشک در سوم افعال او محلل ریاح و ضماد او بر توابی یعنی واد بسیار نافع آبله می آرد اول آب زرد و سفید و لزج بسیار برمی آرد و پس خشک میکند و هنود در آب و نمک از شاخهاے بریدۂ او اچار میسازند در دو سه روز ترش میگردد و گرم است براے امراض بلغمیه سودمند نوشته اند و از بعضے ثقات شنیده شد که ضماد او محلوق را نافع آبله میکند و پوست را میگدازد و قضیب را قوت مے بخشد۔

لتامرت بفتح لام و فوقانی والف وضم میم و سکون راے مهمله و فوقانی دوم یعنی امرت بیل اسم گلو است۔

لتاکستوری بفتح لام و فوقانی والف و فتح کاف و سکون سین مهمله وضم فوقانی دوم و سکون واؤ و کسر راے مهمله و سکون تحتانی اسم کستوری لتا است یعنی مشک بیل و در تکول گذشت۔

فواید اسمائے لام با جیم

لجالو بفتح لام و جیم والف وضم لام دوم و سکون واؤ اسم بوٹی شرمندی است و در حرف شین معجمه گذشت۔

لچھمن لچھمنی بفتح لام و سکون جیم فارسی و ها و فتح میم و سکون نون و فتح موحده و خفاے هاے دوم و سکون نون دوم و کسر جیم و سکون تحتانی و گاهے بزیادتی الف بر لفظ اول و حذف لفظ دوم یعنی لچھمنا هم میگویند و بسنکرت پتر جنتی بالضم باے فارسی و سکون فوقانی و فتح راے مهمله و جیم و نون اول و کسر نون دوم و سکون تحتانی یعنی پیدا کنندۂ اولاد است و گویند که چون زن بجد

پاکی از حیض سہ روز متواتر بخورد و پس ازان مرد با و نزدیکی کند حاملہ گردد باذن خالق تعالیٰ شانہٗ ورگت بندُو بفتح راے مہملہ وسکون کاف فارسی وفتح فوقانی وکسر موحدہ وسکون نون وضم دال مہملہ وسکون واو یعنی برو لفظہاے سرخ میباشد و تری چہد ابکسر فوقانی وراے مہملہ وسکون تحتانی وفتح جیم فارسی وخفاے ہا وفتح دال مہملہ والف یعنی سہ نقطہ دار میگویند۔

ماهیتِ آن در کتب ہندیہ ہیچ بنظر نیامدہ اما بقیاس معلوم میشود کہ بیتر و نتی است و چہرہ او در حرف باے فارسی نوشتہ شدہ و ہندیان نوشتہ اند کہ شیرہ درختِ او بسیار قوی ست و چون زن بعد طہر بنوشد و مرد با و نزدیک شود حاملہ گردد بحکم خدا تعالیٰ۔

لچھمی بفتح لام وسکون جیم فارسی وہا وکسر میم وسکون تحتانی اسم کلاجرہ است۔

لچھمنا لچھمی بلام وجیم فارسی وہا ومیم ونون والف یا تحتانی گویند کہ اسم لفاح است اطلاق اسم اول بر قسم ذکر و اسم دوم بر قسم انثیٰ ست و نیز اطلاق ہر دو اسم بر کٹائی بزرگ وخرد میشود و نیز گفتہ اند کہ عوض جیم فارسی کاف ہم آمدہ و گاہے وبعربی یبروج الصنم است۔

مزاج او سرد و افعال او مسہل ومحلل ومبہی ودافع فساد باد وصفرا نوشتہ اند۔

لچھمی پھل بلام وجیم فارسی وہا ومیم وتحتانی وباے فارسی وہاے دوم ولام اسم ہیل پھل است۔

لچھمی سریشٹ بلام وجیم فارسی وہا ومیم وتحتانی وکسر سین وراے مہملتین وسکون تحتانی مجہول وشین معجمہ وفتح فوقانی ہندی یعنی دولت وعیش سے دہد اسم انتر کنکا وکنول وشنی۔

لچھمنا در رای گذشت۔

لکچ بکسر لام یا فتح آن وسکون جیم وضم کاف وسکون جیم دوم ہر دو اسم بڑہل است

یعنی سفر جل ہندی و در موحدہ گذشت و اطلاق این لفظ بر گل او نیز مے کنند۔

فواید اسمائے لام با دال مہملہ

لدگو بضم لام و سکون دال مہملہ و ضم کاف فارسی و سکون واؤ اسم لودہ است۔
لڈو بفتح لام و ضم دال ہندی مشددہ و سکون واؤ اسم شیرینی است معروف
کہ گر دگرد مثل گرہ میسازند از برنج یا کھلی یا گندم یا غیر آن مانند نخود و مقشر و کنجد و مرمرہ
و شکر و روغن میسازند ترکیب خوب میشود و مقوی و مسمن و گران میشود و از کنجد
و آرد و قند و نمک و لیمون یکجا کردہ گرہ ہا مے بندند و میخورند و گویند کہ باد دور
کند و خوش و فتی آرد و درد سینہ دفع نماید۔

فواید اسمائے لام با سین مہملہ

لسی بفتح لام و کسر سین مہملہ مشددہ و سکون تحتانی اسم شیر است کہ در آب
بالمناصفہ آمیختہ باشند و آنرا اندکے کرم و رانندۂ غایط و بحال دارندۂ
بدن و مفدارے مسقط اشتہا و مدر بول نوشتہ اند۔
لسند بفتح لام و سین مہملہ و سکون نون و دال مہملہ اسم موٹھ است۔

فواید اسمائے لام با شین معجمہ

لشون بفتح لام و ضم شین معجمہ و سکون واؤ و نون اسم لہسن است۔

فواید اسمائے لام با کاف

لکچ بکسر لام و فتح آن نیز و ضم کاف و جیم فارسی و بزیادتی واؤ بعد کاف ہم آمدہ

اسم مشترک است بیان بار بڑہل ولیموں و معنی او در سبزی و زردی ورونق و حجم مانند پستان زنان نوخاستہ میباشد۔

لکہوکدرا بفتح لام وضم کاف وخفائے ہا وسکون واو و فتح کاف دوم وسکون دال و فتح رائے مہلتین والف یعنی سبک و مجفف است اسم راسنائے بزرگ است

لکا بفتح لام وکاف مشددہ والف اسم لاک است۔

فواید اسمائے لام با میم

لمبا بفتح لام وسکون میم و فتح موحدہ والف اسم کدو ست خواہ تلخ باشد یا غیر آن۔

لمبکم بزیادتی کاف ومیم دوم اسم پیٹھا است۔

فواید اسمائے لام با نون

لنکا بفتح لام وخفائے نون و فتح کاف والف اسم لانک است۔

لنکا کہیستو بلام ونون وکاف والف وکاف دوم وہا وتحتانی وسین مہملہ و فوقانی وواو ہم اسم لانک است یعنی در لنکہا پیدا شدہ و حکیمے از انجا آوردہ

لنگی بیجام بضم لام وخفائے نون وکسر کاف فارسی وسکون تحتانی وکسر موحدہ وسکون تحتانی دوم و فتح جیم والف ومیم اسم ترنج است چونکہ صورت تخم ترنج مانند شکل لنگ میشود لہذا باین اسم مسمی گشتہ ولنگ بکسر لام چیزے است[1]

[1] سلہ - گویم لنگ یعنی آلہ تناسل مرد است ولنگے کہ بصورت ذکر مرد میشود لنگوملان اورا بتصور لنگ حضرت آدم علیہ السلام اعتقاد ادر گلوے خود مے اندازند ۱۲ فافہم

نصر اللہ خاں احمدی

کہ ہنوداں پرستش او کنند و در گلو ہائے خود آویزان میدارند۔

لنگی پٹلا بکسرِ لام وخفائے نون وکسرِ کاف فارسی وسکونِ تحتانی وضم بائے فارسی وسکون فوقانی ہندی وفتح لام دوم والف۔

لنگی بیجا بکسر موحدہ وسکون تحتانی وفتح جیم والف ہر دو اسم پلول است چونکہ شکل پلول وتخم او مثل شکل لنگ است باین اسم مسمی گشتہ۔

لنگ ونڈا بکسرِ لام وخفائے نون وسکون کاف فارسی وضم دال مہملہ وخفائے نون دوم وفتح دال ہندی والف۔

ماہیتِ آن بیلے است شاخدار برگِ او فے الجملہ ماننا برگ تنبیہ بہم پیوستہ ونوکدار وبارِ او شبیہ بہ ثمرۃ الافعی وڈورلہ ودران دو سہ تخم شبیہ بشکل لنگ وثمرِ او در خامی سبز با خطوط سفید وبعد پختن سرخ با خطوط سفید میشود برگِ او در دہن گذاشتن وغرغرہ از عصارہ یا مطبوخ او نمودن جہت آمدن کلو وارام حلق وخناق وورد دندان مجرب است۔

فوایدِ اسمائے لام با واو

لوہا بضم لام وسکونِ واؤ وفتح ہا والف بفارسی آہن وبعربی حدید وبہندی اَئنو بکسر ہمزہ وسکونِ نون وضم میم وسکونِ واؤ وبسنسکرت کرشن لوہا بضم کاف ورائے مہملہ وسکون شین معجمہ وفتح نون ولام وواؤ وہا والف یعنی آہن سیاہ میشود وآلیسار بفتح ہمزہ وتحتانی وسین مہملہ والف وفتح رائے مہملہ والف اسم است وماثی سنچا بفتح میم والف وسکون تحتانی وفتح سین مہملہ وسکون نون وفتح جیم فارسی والف وسکوت بہوا بکسر

لہ لوہا۔ (پنجابی) لوہا۔ (اردو) لوہا۔ (سنسکرت) لوہ۔ (عربی) حدید۔ (فارسی) آہن۔ (بنگالی) لوہ۔ (مرہٹی) لوکھنڈ۔ (گجراتی) لون وہو۔ (انگریزی) آئرن۔

سین مہملہ وضم لام وسکون واؤ و فوقانی وفتح موحدہ وخفاے ہا وفتح واؤ والف
یعنی از سنگ پیدا میشود میگویند و فولاد را و ُکومے نامند بضم واؤ و کاف
مشددہ وسکون واؤ دوم و بسنکرت شستر لوہ بشینین معجمتین اول مفتوح دوم
ساکن وفتح فوقانی وسکون رائے مہملہ ولام وواؤ وہا یعنی آہن نشتر است وکہن شورم
بفتح کاف وخفاے ہا وفتح نون وضم شین معجمہ وسکون واؤ وفتح رائے مہملہ وسکون
میم یعنی بار دست سپاہان است وکندم بضم کاف وسکون نون وفتح دال مہملہ
وسکون میم وپار اوتم بفتح بائے فارسی والف وفتح رائے مہملہ والف وفتح واؤ
و فوقانی وسکون میم یعنی از صیقل نمودن چون سیماب مے درخشد وہیہا
بفتح ہا وتحتانی وہائے دوم والف یعنی در دست سواران اسپ مے باشد وکہنم
بفتح کاف وخفاے ہا وفتح نون وسکون میم یعنی آسمانی رنگ میشود وکرشنا یسم وریم
بکاف ورائے مہملہ وشین معجمہ ونون والف وسکون تحتانی وفتح سین مہملہ وسکون
میم وکسر واؤ وسکون تحتانی دوم وفتح رائے مہملہ وسکون میم دوم یعنی در آہن سیاہ
این بہتر است وبھیکم بکسر موحدہ وخفاے ہا وسکون تحتانی وفتح میم وکاف ومیم دوم
ساکنہ یعنی خوف آرندہ است وکرشنو رنکم بکاف ورائے مہملہ وشین معجمہ ونون وواؤ
وسکون رائے مہملہ دوم وفتح نون دوم وکاف دوم وسکون میم یعنی سیاہ رنگ
دارد وابہ پنڈ ایسم بفتح ہمزہ وتحتانی وسکون ہا وکسر بائے فارسی وسکون نون
وفتح دال ہندی والف وفتح تحتانی دوم وسین مہملہ وسکون میم قابل ساختن اشیاست
ورگتم بفتح رائے مہملہ وسکون کاف فارسی وفتح فوقانی وسکون میم برآرندہ خون است
وردور ا بضم رائے مہملہ وسکون واؤ ودال وفتح رائے مہملتین والف یعنی جنگ
میخواہد ونرپ شرتا ہا بضم نون وسکون رائے مہملہ وفتح بائے فارسی وکسر شین معجمہ
وسکون رائے مہملہ دوم وفتح فوقانی والف وہا والف یعنی قابل نزدیک داشتن
بادشاہان است میگویند وقسمیکہ مرکب از یک جز طلا ودو جز کافہ وسہ جز مس
کنند آنرا ورت لوہ بفتح واؤ وسکون رائے مہملہ وفتح فوقانی ولام دواؤ وہا ورتلوہ

بکسر فوقانی رسکون رائے مہملہ ے نامند واگر فولاد و نقرہ بیامیزند آنرا پنچ لوہ بفتح بائے فارسی وخفائے نون وسکون جیم فارسی میگویند و نوشتہ اند کہ آہن کرم مے کشد و کونلہ وکلانی شکم وزیادتی بول را دفع دہد و ورت لوہ کرم مے کشد و پانڈروگ یعنی سفیدہ یا زردہ کہ در تپ پیدا شود و پرمیو وشدت گرمی دما میل و تپ استخوانی دور کند باید دانست کہ حکمائے ہند معدنیات رابے خاکستر کردہ خوردن تجویز نکردہ اند پس باید کہ آہن و فولاد را ہم کشتہ باید نمود۔

طریق کشتن آن بدو نخواست یکے آنکہ آہن را صاف کردہ بُرادہ نمودہ سہ شبانہ روز در شاشہ مادہ گاؤ تر کنند بعدہ بر سنگ بآب خالص یا آب ہلیلہ و آملہ صلایہ نمایند و قرص بستہ خشک نمودہ در سفالین نہادہ بالائے آن سفالین دیگر گذاشتہ بگل حکمت محکم کردہ یک ہفتہ در آتش نہند و برآورند و ہمین سان ہشت مرتبہ یا زیادہ تکرار عمل نمایند واگر در آخر مرتبہ آہن را یک شبانہ روز در ماست ترش بدارند و بعدہٗ در بست تولہ آہن یک تولہ نوشادر یار کردہ سحق بلیغ نمودہ قرص سازند و یک ہفتہ دیگر در آتش کنند خوب است و باید کہ خاکستر خوب شود و اگر باین تکرار عمل ہا نشود و باز تکرار نمایند بہتر گردد و اگر بہ پنچ امرت یعنی شیر روغن و ماست مادہ گاؤ و شہد و شکر در آخر پٹ دہند اعلی و اولی است و دیگر آنکہ برادہ آہن را دہ مرتبہ بمغز صبر تازہ صلایہ نمایند و ہر مرتبہ بآتش سرگین صحرائی گج پٹ دہند و چون سرد شود برآورند و دہ مرتبہ دیگر بشیرۂ پوست بیخ آگ صلایہ کنند و ہر کرہ گج پٹ یا چاک دشتی کنند و دہ مرتبہ بمطبوخ ہلیلہ و بلیلہ و آملہ صلایہ کردہ آتش دہند و دہ مرتبہ بہ شیرۂ برگ تنبول حل کردہ آتش دہند بعدہٗ بآب صلایہ نمودہ خشک کردہ پارچہ بیز ساختہ اند کے بر روئے آب بگذارند و اگر فی الفور بتہ نشست باید دانست کہ خاکستر نشدہ آنرا چند مرتبہ دیگر بمطبوخ پوست انار و بہادر موتھہ صلایہ کردہ آتش دہند بالجملہ باید کہ آہن خوب سوختہ خاکستر گردد بہر عنوان کہ باشد کشتہ آہن یا فولاد برنگ

اندرون جامن باشد و گج پٹ آنست کہ سرگین نیم گز زیر و نیم گز بالائے ظرف دوا باشد و قوت آن تا مدت مدید مے ماند۔

منافع آن حرارت غریزی زیادہ کند و استسقائے و تپہائے کہن کہ از تعفن رطوبات باشد و سنگ ہی و درد مفاصل و اقسام بواسیر و قولنج وضیق بادی و بلغمی و سلسل البول و سوزاک و خفقان و درد سر و یرقان سُدی یا بلغمیہ و صفرا و سود و ہد چہ منیقن علیہ ہندیان است کہ دافع صفرا و فساد خون است اگر چہ مزاج او خشک مائل بگرمی است اما این فعل بالخاصیت میکند و گویند کہ فتق و اخلاط لزجہ معدہ را زائل گرداند و منی بیفزاید و نعوظ را قوت دہد و اگر کسے در ہر سال یکماہ متصل بخورد موئے او بزودی سفید نگردد۔

لوہسنیہ بضم لام و سکون واؤ و فتح ہا و سکون سین مہملہ و کسر نون و سکون تحتانی و ہائے دوم اسم ہیتیل است گویند کہ میان جست و ہیتیل محبت است۔

لونگ بفتح لام و واؤ و یا سکون آن و خفائے نون و سکون کاف عجمی بفارسی میخک و بعربی قرنفل و بسنسکرت چوچا بضم جیم فارسی و سکون واؤ مجہولہ و فتح جیم فارسی دوم و الف و ناگا بفتح نون و الف و کاف فارسی و الف دوم یعنی سیاہ است و سیر یکھچا بفتح سین مہملہ و سکون تحتانی و رائے مہملہ و فتح تحتانی دوم و کاف و خفائے نون و فتح کاف فارسی و کاف دوم و سکون میم یعنی بدن را خوب روشن گرداند و آندرکم بکسر ہمزہ و خفائے نون و سکون دال و فتح رائے مہملتین و ضم کاف و سکون سین مہملہ و ضم میم یعنی گل اندر است میگویند۔

مزاج او گرم و خشک در سوم و مزہ او تلخ و تیز و زمخت و خوشبو و خوش مزہ

افعال آن دافع کف و باد و طبع را تیز و خوش نماید و بدمزگی دہن را دور کند و سوزش شکم بسبب سردی دستے و اسہال ہم دفع نماید و تپ خون و بلغم نیز زائل سازد نوشتہ اند۔

لونگ پشپ بلام و واؤ و نون و کاف فارسی و ضم بائے عجمی و سکون شین معجم

وبائے فارسی دوم وسری اپشپ بکسر سین مہملہ ورائے مہملہ وسکون تحتانی وبائے فارسی وشین معجمہ وبائے فارسی دوم یعنی گل عمر دراز است وبہرنگا نوہم بضم موحدہ وخفائے ہا وضم رائے مہملہ وخفائے نون اول وفتح کاف عجمی وخفائے نون دوم وواؤ نون سوم وفتح ہا وسکون میم یعنی مثل گل بہنگرہ میشود وسیاہی دارد وکیسرم لوم بکسر کاف وسکون تحتانی مجہولہ وفتح سین ورائے مہملتین وسکون میم وفتح لام دواؤ وسکون میم دوم یعنی آن گل تیز ومزہ دار است ودرالم بفتح واؤ ورائے مہملہ والف وفتح لام وسکون میم یعنی آئین بہتر بود ودیوکسم بکسر دال مہملہ وسکون تحتانی وفتح واؤ وضم کاف وسکون سین مہملہ وفتح میم یعنی گل دیوان است ودیپا بکسر دال مہملہ وسکون تحتانی وبائے فارسی وفتح تحتانی دوم والف یعنی ہا ضم ومشتہی است وچندن پشپکم بفتح جیم فارسی وخفائے نون وسکون دال مہملہ وفتح نون دوم وضم بائے فارسی وسکون شین معجمہ وفتح بائے فارسی دوم وکاف وسکون میم یعنی شکل او شکل گل صندل مانا است۔

ماهیت او اختلاف است بعضی گویند کہ اسم گل قرنفل است وبعضے گویند کہ غیر اوست درختش زردی بسیار دارد وبلند میشود بقدر دو گز وگلش سفید وخوشبو میشود وآنرا لونگ مشک ہم میگویند زیراکہ در بوئے قرنفل ومشک مے آید

مزاج او درسوم گرم ۲ فعال آن سودا را ازکند وصفرا وسردی وباد صفراوی دورکند ومقوی دل ودماغ وسر نوشتہ اند۔

لونگ چکا بفتح لام وواؤ وخفائے نون وفتح کاف فارسی وسکون بائے فارسی وفتح جیم فارسی وکاف مشددہ والف اسم دارچینی۔

لونگم بھدرم نیز میگویند بلام وواؤ وخفائے نون وفتح کاف فارسی وکاف وسکون میم وفتح موحدہ وخفائے ہا وسکون دال وفتح رائے مہملتین وسکون میم یعنی پوست قابض وحابس شکم ودافع تپ۔

لونیا بضم لام وسکون واؤ مجہولہ وکسر نون وفتح تحتانی والف در تلنگی ستا بائی کوڑہ

نامند بفتح سین مہملہ و نون مشددہ و الف و فتح موحدہ و الف و کسر ہمزہ و لام و سکون واؤ و فتح راے مہملہ و وقف ہا اسم مشہور و کھٹی چول بفتح کاف و خفاے ہا و کسر فوقانی ہندی مشددہ و سکون تحتانی و کسر جیم فارسی و فتح واؤ و سکون لام و چھوٹی گھول بضم جیم فارسی و خفاے ہا و سکون واؤ و کسر فوقانی ہندی و سکون تحتانی و ضم کاف فارسی و خفاے ہا و سکون واؤ و لام میگویند اسم قسم سبزی خرفہ خرو یعنی بقلۃ الحمقاء صغیر میدانند و بر کبیر ہم اطلاق لفظ مذکور میشود۔

ماہیت آن رویدگی است تر و تازہ و مفروش بر زمین در جاہاے نمناک و شطوط انہار میروید و شاخہاے او بسیار باریک و گرد دار و سرخ و برگ او گندہ و پر آب و بشکل قمل و ازان بزرگتر برابر کھٹمل و گلش زرد و خرد و چہار برگی قریب یک و نیم پاس روز بر آمدہ مے شگفد و باز مضمحل گردد و ظرف او مثل ظرف بقلۃ الحمقاء و دران تخم باریک و سیاہ مثل خرفہ و ازان ریزہ تر و این رویدگی تمام سال میماند اما در تابستان ترش تر گردد۔

مزاج او سرد و تر با اندک قبض و رطوبت لزجہ و ترش و شور مزہ دارد۔

افعال آن مسکن و مبرد و معدل ہیجان اخلاط حادہ و دافع سوزش تپہاے حارہ و قلاع و درد سر و قروح امعا و اورام حارہ و برسام و سوزاک شرباً و ضماداً و نانخورش او با گوشت و روغن و مصالح با اندک دال نخود لذیذ میشود و گرم مزاجان را بسیار سودمند است۔

لودہ بضم لام و سکون واؤ و دال مہملہ و خفاے ہا و ہندیان آن را لدکو بضم لام و سکون دال مہملہ و ضم کاف فارسی و سکون واؤ میگویند و دو قسم نوشتہ اند سرخ و سفید سرخ را پٹھانی لدکو بفتح تحتانی و راے مہملہ مشددہ و الف و بسنسکرت کھنس توک بفتح کاف و خفاے ہا و فتح نون و سکون سین مہملہ و ضم فوقانی و فتح واؤ و سکون کاف دوم یعنی پوست گندہ و سخت است و تلپکا لودھ بکسر فوقانی و سکون لام و فتح باے فارسی و کاف و الف و ضم لام و سکون واؤ

ودال مہملہ وخفائے ہا وفتح رائے مہملہ والف یعنی لودہ اندک چرب میشود وگویند کہ تلپکا یک اسم ولودھرا اسم دیگر است وآسنرپیشا بکسر ہمزہ وسکون سین مہملہ وکسر فوقانی ورائے مہملہ وسکون تحتانی وفتح شین معجمہ والف یعنی درخت او مدت ہا میماند وبہتکا خوے بفتح بائے فارسی وخفائے ہا وکسر فوقانی ہندی وسکون تحتانی وفتح کاف والف وخائے معجمہ وفتح واؤ وتحتانی یعنی ہیچ امراض مے کند وسفید را تلا لدکو بکسر فوقانی وفتح لام مشددہ والف ودونتیا بکسر دال مہملہ وسکون واؤ وکسر فوقانی وفتح تحتانی مشددہ والف یعنی قسم دوم است وشیری ریت بفتح شین معجمہ وموحدہ وکسر رائے مہملہ وسکون تحتانی وکسر بائے فارسی ورائے مہملہ وسکون تحتانی دوم وضم فوقانی یعنی بمیوہ گران لبسیار عزیز است شاید کہ بار او میوہ گران بسیار میخورند ودر بعضی نسخ شابر آمدہ بفتح شین معجمہ و والف وسکون موحدہ وفتح رائے مہملہ والف وسویت بکسر سین مہملہ وواؤ وسکون تحتانی وضم فوقانی یعنی سفید مے باشد وجیرنا بکسر جیم وسکون تحتانی ورائے مہملہ وفتح نون والف یعنی ہاضم است ودرنتا بضم واؤ ورائے مہملہ وسکون نون وفتح فوقانی والف یعنی گرد است بار او باشد واچھی بہیشچا بفتح ہمزہ وکسر جیم فارسی مشددہ وخفائے ہا وسکون تحتانی وکسر موحدہ وخفائے ہائے دوم وسکون تحتانی وفتح شین معجمہ وجیم وہا والف یعنی دارو ئے چشم است میگویند۔

ماہیت آن پوست سطبر وچرب وزمخت وسفید وسرخ است ودرخت او کلا میشود وگلش شبیہ بگل مہوا باشد وگویند کہ تلوک ہم نام دارد وقسمے را بہشانی لودہ میگویند وآن سفید مائل بسرخی بود واین قسم بہتر است۔

مزاج او نزد بعضے سرد وخشک ونزد بعضے گرم ومزہ او تلخ وزمخت۔

افعال آن صفرا وکف وبیزگی وتقطیر بول واسہال وبیماریہائے چشم وزہر آنرا دور میکند ودافع فساد بلغم وخون وآماس اعضا وحابس استحاضہ ومقوی رحم وگل او شیرین وتلخ وقابض ودافع علتہائے چشم ومغلظ منی ومقوی باہ وگرم

وبیار یہائے وندان وکرم آنرا دورکند وقفیر پوست آنرا باھوزن اونبات سفید کردہ جہت سوزاک وسیلان رحم وحبس اسہال بو اسیری دادہ فائدہ مندیافت ۔

لوا بفتح لام وواؤ والف بفارسی تذرو وبعربی تدرج وھندیان آنرا لاونکا بفتح لام والف وواؤ وسکون وفتح کاف والف ولاوکا بحذف نون میگویند ۔

ماھیت آن مرغے است خوش رنگ ونیکو منظر وبرنگ منقش وخردتر ازتیتر وبزرگتر از کنجشک وتناسل او درموسم برشگال بیشتر میشود ومردمان آنرا برائے جنگ مے پرورند ومیجنگانند ۔

مزاج او گرم وخشک دراول ۲ **افعال** آن گوشت او لطیف وسریع الھضم ومولد خون صالح ومقوی دماغ وفھم ودافع نسیان ووسواس خصوصاً کہ تاسہ روز متوالی کباب آنرا تناول نمایند وبرائے امراض جگر وتفتیح سدہ واستسقاو ضعف معدہ وامراض رحم مفید وخون او جالی سفیدی چشم وطلائے سرگین او جہت بہق وبرص وکلف واصلاح بشرہ زنان حاملہ نافع وھندیان نوشتہ اندکہ گوشت او نافع است بکسے کہ رنگ او از بیماری کاہی وزرد وسفید وسیاہ شود وبشرۂ او دریک روز نگار رنگ شود ورنگ بدن را خوب کند واختلاج بدن وتخلل اعضارا مفید واشتہا وھاضمہ بیفزاید وخوش مزہ است مزہ میدہد ودوبیب نمل دراعضا دورکند وبرباد وتپ وکف غصہ میکند وبرائے پرہیز بہتر است ودل را خوب بود واندک تند وتیز است ومصلح گوشت اوروغن ولہسن ودرد سرمے آرد وصفرادی مزاجان رامضر ومصلح او ترشیہاست

لوبان بضم لام وسکون واؤ وفتح موحدہ والف ونون اسم عُود است نہ آن عود کہ مشہور بہ اگر است بفارسی حسن لبہ ودرختش راارلیشہ ودرخت کلنگورا بعربی حصی اللبان الجاوی ودرخت آنرا اضرور کم کام گویند وھندیان

آنرا سجر سم بفتح سین مہملہ وجیم مشددہ ورا وسین دوم مہملتین وسکون میم وبحذف آن یعنی سجرسا بزیادتی الف وسامرانی بفتح سین مہملہ والف وسکون میم وفتح رائے مہملہ والف وکسر نون وسکون تحتانی ودرخت آنرا سجانونہیا بفتح سین مہملہ وجیم مشددہ والف وخفائے نون وواؤ ونون دوم وفتح ہا وتحتانی والف مے نامند وبسنسکرت لوبان رال آج رال بفتح رائے مہملہ والف وجیم ورائے مہملہ دوم والف ولام یعنی سردار رال است دُخان کردن ازو چشیم بدراو دورمیکند وسر آسہا بفتح سین ورا والف وسین دوم مہملات وہا والف یعنی ہمہ امراض وعذاب دورکند ودیو دہوپا بکسر دال مہملہ وسکون تحتانی وفتح واؤ وضم دال مہملہ دوم وخفائے ہا وسکون واؤ دوم وفتح بائے فارسی والف یعنی از دخان او خوشنودی خداست ودیچہا دہوپا بفتح تحتانی وجیم فارسی مشددہ وخفائے ہا والف ودال مہملہ وہا دواؤ وبائے فارسی والف یعنی دخان او اولیا وروحانیات وزندہ ومردہ وپیران وشہیدان را مقبول است وبہو دہوپا بفتح موحدہ ودوضم ہا وسکون واؤ یعنی اکثر این دخان بہتر است واگنی ولبہا بفتح ہمزہ وسکون کاف فارسی وسکون نون وسکون تحتانی وفتح واؤ ولام مشددہ وموحدہ وخفائے ہا والف یعنی اشتہا وہاضمہ وقوت باہ زیادہ کند میگویند۔

ماہیت آن درختیست بزرگ شبیہ بدرخت تمرہندی وضخیم الساق وبرگش ہم مانا ببرگ تمرہندی وچوب او بسیار سبک وزود شکن وبار او گرد برابر کوبیٹ وسرخ رنگ وصمغ آن خوشبو ودانہ آن کلان وسفید مائل بسرخی وبعضے سیاہ وبعضے مرکب از سفیدی وسیاہی قسم اول را کوڑیالا عو میگویند واین قسم بہتر است وچون بآتش نہند بوئے خوش میدہد ودر بخورات جامہ وبدن وآب وسبوح وفاتحہ وغیرہا مستعمل واز آن سُٹ میسازند۔

مزاج ہمہ اجزائے درخت گرم درسوم وخشک دراول وصمغ او خشک در دوم ۲ **افعال** آن طبخ برگ واطراف بقدر ۲ــ۳ اوقیہ جہت ورد تہیگاہ

سفید و مطبوخ خاکستر آن نیز بدرد مفاصل مجرب و پوست درخت او دافع باسخت وکف و صفرا و کرو کشٹ و لوبان جاذب قوی جهت سرفهٔ بارد و سیلان رطوبات از دهن و رحم شرباً نافع و مالیدن او بر سر حابس نزله است۔

طریق بر آوردن ست او اینست که لوبان را نیم کوفته در دیگ گلی کنند و بالائے او دیگ دیگر گذاشته وصل محکم کرده بر دیگدان گذاشته آتش نرم بکنند و پارچهٔ آب ترکرده هر بار بر دیگ نهاده میباشند چونکه خشک شود باز ترکرده بگذارند پس بعد دو پاس بر آورند و آنچه مصعد گردد بگیرند که همان ست است گرمی او زیاده بود و لطیف و محلل و مجفف قوی است مقدار قلیلے از ان در برگ پان باید داد بصاحبان درد مفاصل و فالج و لقوا و ضعف باه و پیران مناسب و در امراض بارده و رطبه در فصل سرما بعمل آورده شد۔

لون بضم لام و سکون واو و نون بفارسی نمک و بعربی ملح و به تلنگی اپو بضم همزه و بائے فارسی مشدده و سکون واو و بسنسکرت هم لون و پٹو و چهار بفتح جیم فارسی و بعوض آن کاف هم آمده یعنی کهار و خفائے ها و الف و رائے مهمله می نامند مگر اسم چهار و کهار مخصوص است بنمک مصنوع که از خاکستر بعضے نباتات که آب صاف نموده بآتش آفتاب منعقد سازند و از کمیز حیوان و انسان نیز بطبخ عقد میکنند و آن بر دو قسم است معدنی و مائی معدنی بدون آب پیدا میشود و آن نیز بدو قسم است کوهی و دشتی و مائی آب هائے ست که منجمد گردد و هر یکے از انها بنامے مخصوص است چنانچه یکے از ان سینده لون که بفارسی نمک طبرزد و نمک سنگ بلوری و بعربی ملح اندرانی نامند و بسنسکرت شد هم بضم شین معجمه و فتح دال مهمله مشدده و خفائے ها و سکون میم یعنی بسیار سفید میباشد و سینده بفتح سین مهمله و کسر تحتانی با همزه و خفائے نون و فتح دال مهمله و وقف ها و نادیم بفتح نون و الف و کسر دال مهمله و سکون تحتانی مجهول و فتح تحتانی دوم و سکون میم یعنی از مبان جوے پیدا میشود و در ملک سندو هنی بند هم بفتح میم و کسر نون

وسکون تحتانی و فتح موحده وسکون نون دوم و فتح دال مهمله و خفائے ہا وسکون میم یعنی مانند الماس درخشنده وسفید میشود وپٹوا تم بفتح بائے فارسی وضم فوقانی هندی وسکون واؤ وضم همزه وفتح فوقانی مشدده ودو میم یعنی درنمک ها این نمک خالص وبهتر است میگویند ودوم ازان سوورچ لون بفتح سین مهمله وسکون واؤ اول وفتح واؤ دوم وسکون رائے مهمله وضم جیم فارسی بفارسی نمک سود سوبجر ونمک سیاه بعربی ملح اسود نامند وبسنسکرت سوگندهنچا بضم سین مهمله وسکون واؤ وفتح کاف فارسی وسکون نون وفتح دال مهمله وخفائے ہا وسکون نون دوم وفتح جیم فارسی والف یعنی بوئے خوش دارد ورچیکم بضم رائے مهمله وکسر جیم فارسی وسکون تحتانی وفتح کاف وسکون میم یعنی مزه دار است وکرشن نالکم بضم کاف ورائے مهمله وسکون شین معجمه وفتح نون اول ونون دوم والف وفتح لام وکاف وسکون میم دوم یعنی نام او سیاه است میگویند ونمک سونچل مصنوع است۔

ترکیب آن بگیرند آمله دوسیر واشخار سائیده یک سیر با نیم من نمک سنگ سحق نموده باهم آمیخته در سبوح مطین بگل حکمت کرده بر دیگدان گذارند چنانکه دهنش بیرون از دیگدان باشد وآتش کنند وهر بار به سیخ آهنی جنبانیده باشند تا همه گداخته یکجا شود سرد نموده به تنکار وجوکهار وطلق وکبریت ونمک شیرین وزرد با طبق یکجا کرده سائیده بآب شور تصفیه داده عمل تمام نمایند وسوم بڑا لون بکسر موحده وفتح رائے هندی والف یعنی نمک گنده وپاده لون هم میگویند وبعربی ملح نفطی نامند وآن از جمله معدنیات سیاه وبدبوئے او بالنفطیت است واز آتش نفطیه او زائل شده سفید میگردد وآنرا بسنسکرت سوپاکهم بضم سین مهمله وسکون واؤ وفتح بائے فارسی والف وکسر کاف وخفائے ہا وتحتانی ومیم یعنی خوب است این نمک وکهنڈ الونم بفتح کاف وخفائے ہا وسکون نون وفتح دال هندی والف ولام وواؤ ونون ومیم یعنی غلولهائے او

برزگ ویار چہارے کلان میشود وکر ہتم بضم کاف وسکون رائے مہملہ وکسر فوقانی وسکون تحتانی وضم میم اول وسکون دوم یعنی ہاضمہ را قوت دہد وکتر بکم بڑم بضم کاف وسکون فوقانی وکسر رائے مہملہ وسکون تحتانی و فتح کاف دوم وسکون میم وکسر موحدہ و فتح رائے ہندی وسکون میم دوم یعنی ضعف ہاضمہ را قوت بخشد میگویند و چہارم سوٹا اپو بفتح سین مہملہ وسکون واؤ و فتح فوقانی ہندی والف وضم ہمزہ وبائے فارسی مشددہ وسکون واؤ دوم یعنی نمک شوڑکہ گازران بآن جامہ می شویند بفتح شین مہملہ وسکون واؤ ورائے ہندی و بسنکرت اشا چہار[1] بضم ہمزہ و فتح شین معجمہ والف یعنی بسیار شور وتشا چہار بضم فوقانی و فتح شین معجمہ والف یعنی تشنگی افزاست ویا سوجم بفتح بائے فارسی والف و فتح میم وضم سین مہملہ وسکون واؤ و فتح جیم وسکون میم یعنی دافع دردہاست ویا کہیا اوشدہم بفتح بائے فارسی والف وکسر کاف مشددہ وخفائے ہا وتحتانی والف و فتح الف دوم وسکون واؤ و فتح شین معجمہ ودال مہملہ وخفائے ہا وسکون میم یعنی برائے دفع دردہا این نمک دوائی نامی است میگویند و پنجم اُت آپو بفتح ہمزہ وسکون فوقانی و بفارسی شورہ وبعربی البقر وبسنکرت اودبہتم بفتح ہمزاہ وسکون واؤ ودال مہملہ وکسر موحدہ وخفائے ہا و فتح فوقانی وسکون میم نام شورہ است و چہتیسم جھوتم بکسر جیم فارسی وخفائے ہا وکسر فوقانی وسکون تحتانی و فتح سین مہملہ وسکون میم وضم موحدہ وخفائے ہائے دوم وسکون واؤ و فتح فوقانی دوم وسکون میم یعنی اززمین پیدا میشود ورُومشم بضم رائے مہملہ مجہولہ وسکون واؤ و فتح میم و

[1] دیگر اسماء حسب ذیل :- (س) اُوشَرکٗ - سَاڈُوگَنْ - سَاڈُوسَنسَر گ لَوْن - اُوسَرجٌ - سَانبھار - بھُولگن - مِسٗرت - اَوسَر لَوْن (اردو) کھاری لَوْن (بنگ) کھاری نُون - (ھ) کھاڑی میٹ دانگ) کاربُنیٹ آف سوڈا - (بقیہ نوٹ ۳۳۷ پر ملا حظہ)

وشین معجمہ وسکون میم ودوم یعنی موئے مے ستردومیخوردوتو یہ پاگجم بضم فوقانی وسکون واؤ وفتح تحتانی وخفائے ہا وفتح بائے فارسی والف وفتح کاف وجیم وسکون میم یعنی ازآب وخاک پختہ برسے آرندوپیدا میشودوششم سمدرلون بفتح سین مہملہ وضم میم وسکون دال وفتح رائے مہلتین یعنی نمک دریائی وبعربی ملح بحری وبسنسکرت سمدرجنتو بسین مہملہ ومیم ودال ورائے مہلتین وفتح جیم وسکون نون وضم فوقانی وسکون واؤ یعنی پیدائیش دردریاست وسامدرم بفتح سین مہملہ والف وضم میم وسکون دال وفتح رائے مہلتین وسکون میم دوم اسم است میگویند وہفتم گاچ اُپو بفتح کاف فارسی والف وجیم فارسی نمک آبگینہ وبعربی زبدالقواریر وسحقونیا نامند وبسنسکرت سامانیا بفتح سین مہملہ والف ومیم والف دوم وکسر نون مشددہ وخفائے تحتانی والف یعنی دراقسام نمک مرتبۂ اول ندارد بلکہ درمرتبۂ سوم است ولونا بفتح لام وواؤ ونون والف وپتوہو بفتح بائے فارسی وضم فوقانی وسکون واؤ وضم ہا وسکون واؤ ہردو اسم است وقسمے ازنمک است کہ آنرا نمک اودبھد بفتح ہمزہ وسکون واؤ ودال مہملہ وکسر موحدہ وخفائے ہا وسکون دال مہملۂ دوم وانگالون بالف وخفائے نون وکاف فارسی والف ہم سے نامند وآن ازقسم نمک کھاری است کرمے پزندگو بیند اسم تلخ نمک وقسمے دیگر است کہ آنرا گدلون بفتح کاف فارسی وسکون دال مہملہ نامند وقسمیکہ آنرا سانبھرلون گویند بفتح سین مہملہ والف وخفائے نون وفتح موحدہ وخفائے ہا وسکون رائے مہملہ کہ آنرا بعربی ملح العجین نامند وآن نمک ازآب تالابے[1] کہ درسنبھل مرادآباد ونواحی آن واقع است منجمد میسازند الوان مختلفہ دارد بعض سفید مائل بسرخی وبعض مائل بسیاہی وبعض

بقیہ نوٹ بصفحۂ گذشتہ۔ (کلا) سُوۡدِیَمۡ کاربَنِیٹۡ۔ (ع) بُوۡرَاقِ قَصَّادِیۡن ۱۲

[1] گویم این تالاب درعلاقہ جے پور وجودھپور وغیرہ است نہ درنواح سنبھل ومرادآباد ست منشار غلطی بسبب عدم دانستن جغرافیہ ہنداست فافہم ۱۲ نصراللہ خاں احمدی۔

مائل بزردی وبہترین او سفید وصاف است۔

مزاج آن املاح بتامہا گرم وخشک اما در مائی گرمی کم ودر معدنی ومصنوعی گرمی زیادہ وآنکہ محرق ومحلول ومعقود باشد الطف۔

افعال آن مجموع آن ملطف ومحلل ومرقق ومدر وملین ومسہل ومقئی ومقطع ومجفف ومفتح ومعرق ومعطش وجالی وغسال وفایدۂ ہریکے علحدہ علحدہ انچہ کہ ہندیان نوشتہ انداین است نمک سیندہ معتدل وسبک وباد وکف وصفرا را نافع ودل را خوش کند وامراض چشم ودرد شکم گرمی وفساد بول ہم دور نماید ونمک سونچل گرم وسبک است منی بیفزاید ودرد شکم کہ بسبب قے بعد طعام شود دور کند وزود ہضم وبوئے ناک است دل را فایدہ رساند وگرسنگی افزون سازد وباد گولہ دور کند وبڑا لون بسیار گرم است اشتہا بیفزاید وسوزش سینہ دفع کند وکف مے شکند وکشش خایہ را نافع نمک کھاری جامہ شویان سرفہ وکف وماہیل ودرد شکم وکلانی نفخ آنرا نافع وشورہ بسیار تیز وگرم است راندگی باد را مفید ونمک دریائی بسیار گرم ومعطش ودافع بیماریہائے دندان شکنندۂ کف وفزایندۂ صفرا است ووقت ہضم شیرین شود واندک چرب ومسہل است وکاچ لون مشتہی وفزائندۂ فساد خون وصفرا ونمک برنام گرم وتیز وخشک است ودرد شکم را زائل کند ومشتہی ومحلل باد شکم است نمک ادو بعد مزہ تلخ وتیز وشوردار دو زود ہضم شود ودر راہ ہائے باریک درآید وباد را ازان راہ ہا راند وگدلون گرم وسبک ودافع فساد باد وبلغم ومسہل ومدر بول است ونمک طعام موافق مزاج انسانی ومقوی است واز بیان فوائد او زبان قاصر است مگر اکثار او محرق خون ومضعف بصر وقوی مزاجان را موافق وضعیف را الخیف کند۔

مزاج وافعال املاح نباتی در ضمن آن نبات مذکور است۔

لونی اسم مالکنگنی است بمعنی مزہ شور اسم آبی سفید۔

لوبا بضم لام وسکون واو وفتح موحدہ والف اسم لوبیا است وہندیان آنرا بربدو

موحده اول مفتوح دوم مکسور مشدد و سکون رائے مہملہ قسمے از لوبیا است کہ آنرا اَلسَندہ وراجماش میگویند۔

ماہیت آن از حبوب غلّہ مشہور است ۔ ۲ فعال آن نفاخ ومحرک باہ ومدر بول وحیض ومولد باد وپت ومُسدد ومسقط اشتہا وخوابہائے پریشان آورد وآب مطبوخ لوبیائے سُرخ جنین مردہ برآورد وچون باروغن گاؤ بخورند ماسکہ راقوت دہد بار اَلسَندہ را گران وسرد نوشتہ اند۔

لومڑی بضم لام وسکون واؤ وفتح میم وکسر رائے ہندیہ وسکون تحتانی اسم شغال[1] است۔

لوچن بضم لام وسکون واؤ وفتح جیم فارسی وسکون نون اسم ریزۂ آہن وطباشیر است

لونگیرنا بفتح لام وکسر واؤ وسکون تحتانی وکسر کاف مجہولہ وسکون تحتانی دوم وفتح رائے مہملہ ونون وہا یعنی سعوطا او علقہائے خون برمے آرد اسم درخت آکڑا است ۔

لودہرشپ بضم لام وسکون واؤ مجہولہ ودال مہملہ وخفائے ہا وفتح رائے مہملہ وضم بائے فارسی وسکون شین معجمہ وبائے فارسی دوم یعنی گل مانند اسم گل لودہ اسم گل مہوا۔

لوہمرت بضم لام وسکون واؤ مجہولہ وفتح ہا وضم میم وسکون رائے مہملہ وفوقانی یعنی فائدہ بخش وسردار داروہائے مطبوخات اسم گلواشت۔

لوہت بضم لام وسکون واؤ وکسر ہا وسکون فوقانی یعنی ہمراہ نہ فلزات مقتول اسم چندن سرخ است ۔

لوہنام بضم لام وسکون واؤ وفتح ہا ونون والف ومیم اسم اگر سیاہ است

---

[1] گویم این اسم شغال نیست بلکہ اسم روباہ است اگرچہ از جنس درندگان باشد ودر ہند بزبان عوام مادۂ شغال کہ مشہور است غلط است فافہم ۱۲ نصر اللہ خان احمدی خیشگی خورجوی۔

بمعنی افعال گشته نقره وارد.
لوہتا بضم لام وسکون واؤ و کسر ہا و فتح فوقانی والف یعنی خمدار مانند چشم طوطہ اسم درخت پانگرہ

فواید اسمائے لام با ہائے ہوز

لہسن بفتح لام وسکون ہا و فتح سین مہملہ و سکون نون بفارسی سیر و بعربی ثوم و بہندی وِلّی بکسر واؤ و لام مشددہ و سکون تحتانی و بعضے لام دیگر مشددہ و نیز زیادہ کردہ وللی میگویند و بسنسکرت رسائل بفتح را و سین مہملتین والف و فتح نون و لام و لشن بفتح لام وضم شین معجمہ و نون و ملینچا بضم میم و کسر لام و سکون نون و فتح جیم فارسی والف معنی این ہر سہ اسم اینکہ شیر لہسن انیلا بادر را اندا خته مے مالد و گندہیا بفتح کاف فارسی و خفائے نون و فتح دال مہملہ و ہا و خفائے ہائے دوم والف یعنی بوئے دارد و بر گھا ولا بکسر دال مہملہ و سکون تحتانی و رائے مہملہ و فتح کاف فارسی و خفائے ہا والف و فتح دال مہملہ دوم و لام والف یعنی برگ دراز دارد مے نامند۔

ماهیت آن معروف است برّی و بستانی میشود و ہر دو ازان بر دو قسم است قسم اول از برّی کوچک و بے دندانہ و پوست آن جدا میشود و طعم آن تلخ و قابض و لاذع و برگ آن ریزہ و اغبر و کم عرض تر از سیر بستانی و گل آن مائل بسرخی و ساق آن دراز و منبتش صحرا و بالائے کوہ و قسم دوم ازان مانند سیر بستانی بحسب شکل و برگ و دندانہ و بعضے را دو دانہ باشد و طعم آن تند تر و لطیف تر و با عطریت و برگ

لہ لہسن۔ (پنجابی) تھوم۔ (اردو) لہسن۔ (سنسکرت) لَشُن۔ (عربی) ثوم۔ (فارسی) سیر۔ (بنگالی) رسن (مرہٹی) لَسُون۔ (گجراتی) لسن۔ (انگریزی) گارلگ

وبرگ وساق وگل آن سفید وقسم اول بستانی مرکب از چند دانه بهم متصل ودیگر منحصر بیک دانه وبقدر پیاز کوچکے وبرگش از برگ پیاز درعرض کمتر وگلش نفش وآنکه منحصر بیک دانه است آنرا ایک پوتیا نامند۔

مزاج بستانی درسوم گرم وخشک وبارطوبت فضلیه وحرارتش شبیه بحرارت غریزی وتیزی درچهارم گرم وخشک وگویند که درآخر سوم گرم وخشک وباتریاقیت است۔

افعال آن محلل وجالی ومنضج ومجفف رطوبات معده ومفاصل ورقیق کننده خون ومدر بول وحیض وعرق وباقوت تریاقیه ومقرح جلد وخوردن آن بامراعات زمان ومزاج وحد اعتدال حافظ صحت ودافع مضرت هائے آب هائے مختلفه وهوائے وبائی وتعفن خصوصاً بار که مقطر ودافع کف وباد ودرد شکم وکشت وکرم وبکهک وتیز وتند وگرم وسبک است ومزه میدهد وآتش هضم قوی کند وطبع را خوش نماید وثقل دور نماید وبواسیر ومیه وکرم قروح وضیق وکری گوش وسرفه دور نماید وقے که بعد طعام ورگت پت پیدا میکند والد ماجد مغفور نوشته اند که اخراج علق وکرم میکند وسعوط او باعسل برنهار حلق را صاف کند وبهق وکهنه دم را به کند وقتل قمل صبیان نماید ومصدع ومضر بصر است۔

لهسنیه بفتح لام وسکون ها وفتح سین مهمله وسکون نون وفتح تحتانی ووقف هائے دوم بعربی عین الهره وبهندی ویدوری بفتح واؤ وسکون تحتانی وضم دال هندی وسکون واؤ دوم وکسر رائے مهمله وسکون تحتانی دوم نامند وآن سنگے است مشهور برنگ لهسن ازین جهت باین اسم مسمی گشته ویا برنگ چشم گربه ولهذا آنرا عین الهره نامیده اند وهندیان نوشته اند که مصلح ویدوری شیره بیخ درخت باجپا

لهسوڑه بفتح لام وسکون ها وضم سین مهمله مجهوله وسکون واؤ وفتح رائے هندی ووقف هائے دوم بعربی سپستان وبهندی بڑگوندنی ودرگوندنی مذکور شد۔

لهسن بهجل بلام وها وسین مهمله وبائے فارسی وها ولام اسم قسمے از مهوا است۔

فوائد اسمائے لام با تحتانی

لیموں بکسر لام وسکون تحتانی وضم میم وسکون واؤ ونون اسم نیبوست ودر حرف نون بیاید انشاء اللہ تعالیٰ۔

لیکھی پتر بکسر لام وسکون تحتانی مجہولہ وکاف وخفائے ہا وفتح تحتانی دوم وبائے فارسی وفتح فوقانی مشددہ وسکون رائے مہملہ یعنی برگ قابل نوشتن وفاتر وکتب وحساب وغیرہا اسم برگ تاڑ است۔

لیلپشی بکسر لام وسکون تحتانی وفتح لام دوم وضم بائے فارسی وسکون شین معجمہ وکسر بائے فارسی دوم وسکون تحتانی دوم اسم رواسن سرخ است بمعنی درگل تارہا مے باشد

فوائد اسمائے میم باالف

ماٹ بفتح میم والف وفوقانی ہندی درتلنگی کوئی کورہ بضم کاف وسکون واؤ وکسر ہمزہ وسکون تحتانی وضم کاف دوم وسکون واؤ دوم وفتح رائے مہملہ ووقف ہا وبسنسکرت جیونتیکا بکسر جیم وسکون تحتانی وفتح واؤ وسکون نون وکسر فوقانی وسکون تحتانی وفتح کاف والف اسم اوست ودرگت ناڑا بفتح رائے مہملہ وسکون کاف فارسی وفتح فوقانی ونون والف وفتح رائے ہندی والف دوم یعنی شاخہائے سرخ رنگ دارد وجہلیکا بکسر جیم وخفائے ہا وکسر لام مشددہ وسکون تحتانی وکاف والف اسم ورُومشا بضم رائے مہملہ وسکون واؤ مجہولہ وفتح میم وشین معجمہ والف اسم مشترک است میان ساگ ماٹ وخس سیاہ وجٹا ماسی ودشورہ وقسمے از کنکڑی سے نامند۔

ماھیت آن از سبزی ہائے معروف است وبر دو قسم بود باغی وصحرائی نبات وے میان قایم ومفروش است وشاخہائے قسمے سرخ وقسمے

سفید مائل و برگ آن نازک و تنک و نرم و بار گلہائے بسیار فی الجملہ مشابہ برگ
چولائی و باچندن بتھوا و آنرا خوشہ میباشد و در آن تخمہائے سیاہ و ریزہ شبیہ تخم
خرفہ وصحرائی تا نیم ذرع بلند میشود و قسمے ازان خاردار میشود کہ آنرا اکائی ماٹ
مے نامند واز باغی نانخورش میسازند با گوشت و بے گوشت ہم با تمرہندی خام پختہ
و روغن و پیاز و مصالح بغیر ترشی نیز میسازند لذیذ میشود۔

مزاج آن گرم و خشک و بخشے تر۔ ۲ افعال آن سبک و پرہیزی است
حبس بول و تپ و صفرا و کف دور نماید و باد و بواسیر و امراض چشم پیدا نماید
و قابض و دیرہضم است و چون پوست بیخ آنرا خشک نمودہ سفوف کردہ در شیر گاؤ
پختہ عسل ممزوج نمودہ بزنانیکہ شیر ایشان خشک شدہ باشد ہر روز بخورانند
شیر پیدا کند و براند و بعضے حذاق چنان نوشتہ اند کہ پوست بیخ را دور نمایند
و مغز آنرا بقدر صد تولہ جوشانیدہ با صد تولہ شیر گاؤ و صد تولہ عسل تحفہ با آتش ملائم
قوام نمایند و در ظرفے نگاہدارند و صبح و شام بزنیکہ شیر او خشک شدہ باشد بدہند
و روغن کنجد بر بدن مالیدہ بآب گرم شستہ فی الفور ازان بلیسند و خوراک گرم دارند
چون دو ہفتہ این عمل کنند شیر او نہایت زیادہ شود و مجرب نوشتہ اند و قسمے صحرائی کہ
کانٹی ماٹ میگویند پختہ بردماميل بہ بندند بیزاند و منفجر سازد و عزیزے گفت کہ
چون بیخ این را سوختہ خاکستر کردہ بر جلد یا دماميل یا سلعہ گذاشتہ کاغذ برو نہادہ
آب سرو بر و بچکانند تا یک ساعت درہمان مدت در جلد و گوشت فرو میرود
و گوشت میخورد و زخم میکند و منفجر مے سازد مجرب است۔

ما بیرا بفتح میم و الف و کسر موحدہ و سکون تحتانی و فتح رائے مہملہ والف
ماہیت آن درختے است بلند تا بقد آدم با شاخہائے بسیار چون
شاخ دراز شدہ بر زمین افتد و ریشہا کردہ شاخہائے آرد و برگش دراز و
کنگرہ دار شبیہ برگ ریحان و ازان بزرگتر و بر برگ و شاخہا زغب سفید
و ملایم و بر سر شاخہا طرہ ہا و در طرہ ہا گلہائے ریزہ بنفشجی رنگ تخمش ریزہ اندک

شلتی در مجموع اجزائیش خوشبو مرکب با بد بو قریب به بوئے سنبهالو و هندیان
تلانا بیرا میگویند و قسمے ببلیه میشود مگر مستعمل قسم اول است۔

مزاج آن گرم و خشک ۔ افعال آن عصارهٔ برگ او بمقدار هفت
توله با زنجبیل و فلفل دراز و فلفل مویه و فلفل سیاه بخورانند و نان و روغن
بے نمک یا خشکه و روغن بے نمک غذا دهند و این دوا روزے دو مرتبه
در مدت سه روز بغایت یکهفته از وجع مفاصل که سخت گرفته باشد و هیچگونه حرکت
کردن نتواند بحکم الٰهی کشاده میگردد و به بیشود بتجربه رسیده۔

ماتلنگ بمیم و الف و ضم فوقانی و فتح لام و خفائے نون و سکون کاف
فارسی اسم ترنج است۔

ماتا بمیم و الف و فوقانی و الف دوم اسم سنبل طیب بمعنی مادر۔

ماترونندنا بفتح میم و الف و ضم فوقانی و رائے مهمله و سکون واؤ و فتح
نون و سکون نون دوم و فتح دال مهمله و نون سوم یعنی پسر مادر اسم کرنج و در وجه
تسمیه گفته اند که چون شیرهٔ بیخ او بآدمے نوشانند امراض دور کرده چنان بدن را
صاف میکند که گویا پسر از شکم مادر پیدا شده است۔

ماتاگ بمیم و الف و فوقانی و الف و کاف فارسی یعنی دافع دیوانگی
و غنودگی اسم لاگ۔

ماتلا در مهان اسم درخت سینبل است۔

مانچ پترے بفتح میم و الف و سکون جیم فارسی و فتح بائے فارسی و سکون
فوقانی و کسر رائے مهمله و سکون تحتانی اسم استهونی است و گذشت۔

ماچهک بمیم و الف و فتح جیم فارسی و خفائے ها و سکون کاف اسم
عسلی ست که رنگ روغن سیاه دارد۔

ماچهی کامل بزیادتی تحتانی و الف و فتح میم و سکون لام بمعنی پنچانگس
اسم موسوم است۔

ماجوپھل بمیم والف وضم جیم وسکون واؤ وبائے فارسی وہاو لام بفارسی مازو وبعربی عفص نامند وہندیان ۔

مزاج آنرا گرم وتیز و افعال آن دافع باد وسیاہ ومجعد کنندہ مو ومضیق فرج وقابض وحابس نوشتہ اند۔

ماڈہوی بمیم والف وفتح دال مہملہ وخفائے ہا وکسر واؤ وسکون تحتانی اسم گلے است ہندی کہ آنرا کھجامے نامند وبراقم از کتب ہندیہ متحقق شدہ کہ اسم گل موتیا وموگرہ است بمعنی آنکہ در ماہ ویشاکہ بہار میکند ۔

مزاج او سرد و افعال آن سبک ودافع فساد اخلاط ثلثہ نوشتہ اند

مادی پھل بمیم والف وکسر دال مہملہ وسکون تحتانی وفتح بائے فارسی وخفائے ہا وسکون لام اسم ترنج است ۔

مادہوم بمیم والف ودال مہملہ وہا وواؤ ومیم دوم بمعنی دافع مرض بقوت اسم زیرہ است ۔

ماڑی بمیم والف وکسر رائے ہندی وسکون تحتانی ۔

ماہیت آن آب درختے است مایل بہ وردیت وسفید وغلیظ کہ بصناعت برمے آرند ودرخت او مستقیم میشود مشابہ بدرخت تاڑ وازان ضخیم تر وبر نہایت بلندی او برگہا میشود مثل برگہاے سپیاری وطرف برآوردن آب بعینہ مثل برآوردن آب درخت تاڑ وسفیدی است وآب مذکور مسکر قوی فوقیت برخمر دارد

مزاج او گرم وتر یا خشک مزہ او تلخ وشیرین وشور بود ۔

افعال آن جہت تقطیر بول وسردی مثانہ نافع وپیران محتاج بسوئے اصلاح نیستند وجوانان را باید کہ از ترشیہا دفع ضرر او نمایند ۔

ماریڑو بمیم والف وکسر دال مہملہ وسکون تحتانی مجہولہ وضم رائے ہندی وسکون واؤ اسم بیل پھل است ۔

مارجالی بمیم والف ورائے مہملہ وفتح جیم والف وکسر لام وسکون تحتانی

وبعوض لام رائے مہملہ نیز وبہندی. بلی گویند کششش جہت راج روگ وسنگرہنی وبواسیر مفید آمدہ اسم گربہ است۔

مارگوا بفتح میم والف وسکون رائے مہملہ وفتح کاف فارسی وواؤ والف اسم بگلا دبھنگرہ است چون برگ بھنگرہ شبیہ بمنقار بگلا میشود لہذا باین اسم موسوم شدہ۔

مارتل بفتح میم والف وسکون رائے مہملہ وضم فوقانی وسکون لام یعنی مُشتی ومحذر اسم دھتورہ است۔

ماروتاپہ بفتح میم والف وضم رائے مہملہ وسکون واؤ وفتح فوقانی والف وفتح بائے فارسی وہا بمعنی دافع باد اسم برنا است۔

مارچھیکا دہات اسم سوہن مکھی ست کہ مثل مگس سبز باشد۔

ماس بمیم والف وسین مہملہ بفارسی گوشت وبعربی لحم ونیز درہندی ماسں بزیادتی میم دوم ساکنہ بعد الف مے نامند بدآنکہ حکمائے ہند گوشت حیوانات را بسہ قسم قرار دادہ اند یکے آنکہ آب کم خوردن گوشت آنہا سبک وکم رطوبت است چون آہو وگورخر وخرگوش ولوہ ودراج وکنجشک صحرائی وطاؤس ومرغ وخروس دشتی وفاختہ وہریل ومانند اینہا واین جانوران با جانکل دیسی نامند اگرچہ در رفتن انوپ وساد ہارن باشند دوم آنکہ آب بسیار خورند ودرمیان آب وکنار آب بیشتر باشند گوشت آنہا ثقیل وبے رطوبت است مثل گوزن وگاؤمیش وگاو وقسطاس ونیلہ گاؤ ومرغابی وسُرخاب وبگلہ وماہی وہرچہ بدان مانند واین را انوپ دیسی میگویند اگرچہ در جانکل وساد ہارن باشند سوم آنکہ آب متوسط خورند گوشت آنہا نیز در گرانی وسبکے وتری وخشکی متوسط بود مانند گاو واسپ واشتر وکنجشک ومرغ خانگی وتیہو وکلنگ ونظیر آن واینہا ساد ہارن دیسی میگویند اگرچہ درزمین جانکل وانوپ باشند ودرباب بزومیش متحیر اند کہ از جملہ کدام جنس شماریم مگر میگویند کہ بز مثل برزخ است میان

جانکل وساد هارن ومیش میان ساد هارن وانوب برزخ است وتفصیل این بحث
دیس در مقدمه مذکور است نوشته اندکه گوشت حیوانات جانکل دیسی سرد
وقابض وحابس بول ومولد سرسام وصفرا فزاینده وانوب دیسی گران وگرم
ومولد کف ومیه وصفرا وچرب وشیرین مقوی ودافع باد وساد هارن دیسی بسیار
بهتر وخوشوقتی بخشد وشیرین است واندکے گرم ومولد منی واندکے چرب ومقوی
واندک باد وکف وصفرا دور میکند وهیچ گوشت لطیف تر وموافق تر بطبیعت
انسانی ازگوشت بز نیست ولهذا ازوے مدت العمر سیری ونتنفر نمیشود بخلاف
سائرلحوم وگوشت جانور مرده وزهر خورده وبسیار لاغر وبسیار فربه پرپیه ومریض
وحامله نهایت بدترست نباید خورد ودرچرنده گوشت نرگران تر از ماده ودر پرنده
برعکس وسبک ترین گوشتها گوشت سرین وران است وگوشت کمر فی الجمله گران
وازان گران تر سر وشانه وازان پشت وازان سینه وازان گردن وازان
گران تر سر وهر قدر که پائیں سرین وران فرود آیند بدتر وگران تر باشد۔

مزاج گوشت هر حیوان و افعال آن در اسم مذکور از انجا باید جست

ونیز در دیگر کتب هندیه بمطالعه رسیده که در گوشت چهار پایه گوشت ماده بهتر
است ودر پرندگان گوشت نر ومیان اصناف هر نوعے از انواع حیوانات
دونده گوشت قسمیکه جثه خرد دارد از باقی اقسام آن نوع مفید است چنانچه میان
بیل وگرگ وجاموش وگوزن گوشت گوزن بهتر ومیان اشتر وبز ومیش ودنبه
گوشت بز متلذذ وبهتر ومیان هر قسمے از اقسام هر نوعے چهار پایه آنکه خرد باشد
بهتر است از بزرگ آن قسم چنانکه در دو گوزن مثلاً آنکه خرد باشد مفید است
وگوشت سم ناشگافته بهتر ومقدارے شور است ومیان اقسام هر نوعی از انواع
پرندگان قسمیکه بزرگ جثه بود از باقی بهتر وهر قسمیکه از اقسام نوعے از پرندگان
خردے که بزرگ باشد بهتر است چنانکه در دراج ولوا وتیتر دراج بهتر است
ومیان دو دراج آنکه بزرگ باشد بهتر بدانند که از خوردن گوشت گران واز

گوشت چربی واز چربی استخوان واز استخوان مغز واز مغز استخوان منی وهریکے از دیگرے
بترتیب مذکور دیرهضم واند وگوشت ران گران واز ان گردن واز ان سینه واز ان پا
واز چرم گروه واز گرده جگر واز جگر روده گران تر وهم برین نسق دیرهضم است وگوشت
میانهٔ تن از جمیع جانوران که ورائے ران تا شانه است دیرهضم وگوشت حیوان نر از
طرف بالا دیرهضم وگوشت ماده از طرف فرود وگوشت ران وگردن از پرندگان دیرهضم
وگوشت میانه وجود آنها متوسط در گرانی وسبکی وجانورانیکه بار درختان میخورند گوشت
آنها خشک وتر است وگوشت جانوران گوشت خوار فربهی آرد وقوت باه افزاید
وگوشت ماهی خواران تلخه افزاید وشالی خوار باد بر باید وگوشت جانورانیکه کنارهٔ آب
مے باشند واز ان گوشت جانورانیکه در آب میباشند واز ان گوشت جانورانیکه
در شهر وده مے باشند واز ان گوشت خورنده واز ان گوشت آنها که سبب یک لخت
دارند واز ان هرسه چنانکه باز وکرگس واز ان گوشت آنها که در سوراخها میباشند
واز ان گوشت آنها که دندان قوی دارند وبسیار بد ومد واز ان گوشت آنها که دانه
بمنقار زده بپائے کشیده خورند سبک است ونیز نوشته که گوشت از سر تا کمر سوائے
سینه بمزاج مردان وگوشت پشت واز کمر تا پا بزنان خواه حامله خواه غیر حامله مناسب
است وگوشت سر وبازو وکمر کوفته با مصالح وروغن ساخته خوردن بمردان قوت باه
بخشد وخون ومنی بیفزاید وذکر حیوانات بمردان مشتهی ومقوی ومبهی وفزایندهٔ منی
وبزنان مسقط اشتها وفزایندهٔ صفرا وهمچنین حکم بیضات ست وخوردن گوشت
در تپهائے نو وکلانی شکم وگشت وقصور هاضمه واسهال وبه بسیار فربه وابدان بادی
وصاحبان تمام روز خورنده ودایم المرض وسرفه وضیق وخورندهٔ بقولات وکنده ها
ومیوه ها مضر وهمیشه گوشت خوار را گوشت در گوشت بدن به پیوندد وگاهے ناخورند
ویا گاه گاهے خورنده را گوشت خورانیدن امراضها پیدا کند وخوردن کباب
شامی وسیخی مقوی دماغ ومسمن بدن ودافع دردهائے اعضا وامراض لاغری وزهر
است ویونانیه گویند که اغذیهٔ ایشان منحصر در نبات طبیعت انسانی بهفت قسم فعل

میکند وآن تحلیل واستحاله وتفریق وعقد وتغذیه وتشبیه واو خال است ودر بعض
محتاج بچهار فعل است که آن تفریق وعقد وتشبیه واو خال است ودر لحوم بدو فعل که
آن تشبیه واو خال است پس لحوم فاضل ترین اغذیه است ولهذا جناب رسالت مآب
صلی اللہ علیه وآله وسلم فرمودند که سَیِّدُ الطَّعَامِ اللَّحْمُ وتفصیل در کتب بسیار
است از خوف تطویل ننوشت وبتجربهٔ راقم آثم آمده که پار چهارے گوشت کرده واز چربی
واستخوان پاک ساخته نمک واورک وقدرے بال چهپه داده یکپاس گذاشته پس برنج
کرده بآتش ملائم بغیر روغن بریان کنند وبے مصاحبت غله روزانه بخورند واگر
تشنگی غلبه کند بجائے شیر گاؤ بنوشند وآب هم رواست برین نمط نمودن عجائب
وغرائب فواید میشود وفقیر مدتها وقت صبح ناشتائے قدرے نان وشیر وشکر میکرد
وبعد شش ساعت کباب گوشت بقدر نیم آثار میخورد که در چهار ساعت هضم مے شد
واشتهائے غذائے شام غلبه میکرد پس آن وقت از برنج وشوربا ودو پیازه باهر چه
رغبت طبع میشد میخورد هر که یک پاو غذا هضم میکند تنها گوشت قریب یک آثار میتوان
خورد ودر شب خوردن گوشت وخواب بران کمتر فایده یافتم۔

ماس کلیتا بفتح میم والف وسین مهمله وکسر کاف ولام وسکون تحتانی وفتح
فوقانی والف یعنی درخت سیاه است اسم سالیرنی نوشته اند۔

ماسیتم اسم گل کنول سفید است۔

ماش بمیم والف وشین معجمه اسم اُڑد است بضم همزه وراے هندی وسکون
دال مهمله وبعوض شین معجمه اسم اُڑد است بضم همزه وراے هندی وسکون دال
مهمله وبعوض شین معجمه کاف فارسی وها هم آمده یعنی ماکه وعوام هنود آنرا امهنو نامند
بکسر میم وسکون نون وضم میم دوم وسکون واو ودر سنسکرت وهانیا ماشست بفتح
دال مهمله وخفائے ها والف وکسر نون مشدده وخفائے تحتانی والف ومیم والف
دوم وفتح شین معجمه وسکون سین مهمله وضم فوقانی وماشکها بمیم والف وشین معجمه
وکاف وها والف میگویند۔

ماهیت آن از حبوب معروفه و ماکوله است در شباهت مثل مونگ اما از ان دانه کلان و سیاه و براق و لزج مقشر کرده از ان دال پخته میخورند۔
مزاج آن سرد در اولی مقشر آن معتدل و غیر مقشر مایل بخشکی و هندیان گرم میدانند۔
افعال آن نوشته اند که چرب و گران و هنگام هضم شیرین و غلیظ و قابض وبہی و مولد بلغم و صفرا و دافع باد یعنی حدث بسیار مے آرد و فزاینده منی و ممسک آن در بعضے امزجه ملین است غائط صاف آرد و شیر و کف زیاده کند و مقوی است و بول و غائط براند و گوشت و چربی و تلخه افزاید و لقوا و ضیق و بواسیر را فائده دہد۔
ماشوے بمیم والف و شین معجمه و کسر واؤ و سکون تحتانی اسم تر بد سیاه است یعنی گلش برابر دانه ماش میشود۔
ماگدھی بفتح میم والف و فتح کاف فارسی و کسر دال مہملہ و خفائے ہا و سکون تحتانی اسم فلفل دراز است۔
مال کنگنی بمیم والف و لام و فتح کاف و خفائے نون و سکون کاف دوم و کسر نون دوم و سکون تحتانی و بزبان تلنگی بلکنگر اسے نامند بفتح تحتانی و سکون لام و فتح کاف اول و نون و کسر کاف دوم مشدده و فتح رائے مہملہ والف و بسنسکرت جوتشمتی بضم جیم مجہوله و سکون واؤ و کسر فوقانی و سکون شین معجمه و فتح میم و کسر فوقانی دوم و سکون تحتانی معنایش ہشیار و تیز کننده حرارت غریزی و سورن لتا بضم سین مہملہ و خفائے واؤ و سکون رائے مہملہ و فتح نون و لام و فوقانی والف یعنی بیل او زرد رنگ طلائی دارد و جوتشما نوہہان بضم جیم و سکون واؤ و کسر فوقانی و سکون شین معجمه و فتح میم والف و خفائے نون و واؤ دوم و نون دوم و فتح ہا والف و خفائے نون سوم یعنی اشتہا افزاینده است و سورنتا بضم سین مہملہ و فتح واؤ و سکون رائے مہملہ و فتح نون و فوقانی والف یعنی بدن را رنگ طلائی مے بخشد و چترپدا بفتح جیم فارسی و ضم فوقانی و سکون رائے مہملہ و فتح میم و دال مہملہ والف یعنی چہار پہلو تیز دارد

دلونی بفتح لام و واؤ و کسر نون و سکون تحتانی و کنگنی پیتا بفتح کاف و خفائے نون وضم کاف فارسی و کسر نون دوم و سکون تحتانی و کسر بائے فارسی و سکون تحتانی دوم و فتح فوقانی و الف این ہر دو اسم قسم خرد مال کنگنی است معنیش اینکہ این قسم خرد او زرد رنگ میباشد و پیتا تیلیتی پریا بکسر بائے فارسی و سکون تحتانی و فتح فوقانی و الف و فتح فوقانی دوم و سکون تحتانی دوم و فتح لام و میم و کسر فوقانی و سکون تحتانی سوم و کسر بائے فارسی دوم و سکون رائے مہملہ و فتح تحتانی چہارم و الف یعنی روغن او ہم زرد رنگ میشود و از خوردن روغنش عقل و حواس مے افزاید میگویند۔

ماھیت آن دانہ ہائے است دراز و اندک پہن پوست او سرخ و اندرونش زرد مائل بسفیدی و نبات او بے ساق یعنی بیل میشود و ضخیم و پر شاخ منبت او در صحرا و غیر صحرا ہم میشود و برگش شبیہ برگ توت لیکن کنگرہائے برگ مالکنگنی بارہ تر از ان و از برگ توت گرد میشود و میوہ او مانند گوندنی و خوشہ دار چونکہ برسہ شق میشود بسہ شقوق منکبا علے وجہ الارض و در ہر شق دو یا سہ تخم موصوف در فصل او آخر تابستان میرسد و بر دو قسم است بزرگ و کوچک مستعمل ہمان تخم است خواہ از خرد باشد و خواہ بزرگ۔

مزاج آن و خشک در سوم و مزہ او تلخ و تیز۔ افعال آن ملین و گوارندہ و دافع باد و بلغم و ضیق و سرفہ و فزایندہ عقل و حفظ و از ادویہ جلیل القدر ہندیان است کہ در خواص او رسالہا نوشتہ اند چنانچہ از انجملہ است کہ اگر کسے روز اول یکدانہ بخورد و روز دوم دو دانہ و سوم سہ دانہ ہمچنین در چہل روز چہل دانہ بیفزاید و بعد روز چہلم یکدانہ یکدانہ بکاہد تا باز بیکدانہ رسد و یا اینکہ تا ہشت روز ہشت دانہ برسد و بر ہشت دانہ مداومت نماید و از ترشی و جغرات و ترب و کنجد و لیموں خرد و مانند آن و از جماع پرہیز نماید دل روشن گردد و حفظ صحت شود و شیر زیادہ گردد و ہژدہ نوع تپ دفع شود انشاء اللہ تعالی و اگر روغن او در خسوف بنوشد و در آب جاری کہ

تا بحلق رسد بایستد صاحب عرفان شود و اگر در کف دست بمالد روشنی چشم زیاده کند وقتیکه شب چهاردهم شب چهارشنبه واقع شود دران شب این روغن کشیده وقت حاجت در چشم بکشد از چشم غیر پنهان گردد یعنی او همه را ببیند و او را کسی نه بیند و اگر در چهارشنبه ماه صفر روغن او کشیده مجذوم بخورد و در اعضا بمالد تا بست و یکروز از جماع پرهیز کند شفا یابد مجرب است و چوب دانهاے او را در روغن گاؤ خالص بریان ساخته هر روز یک کفدست بخورد آنقدر قوت و شهوت شود که در قیاس نگنجد و اگر در شیر گاؤ سیاه جوشانیده جغرات بسته مسکه گرفته از هفت درهم تا هشت درهم یا شیر برنج بخورد مؤسیاه سازد و اگر شب سه شنبه بروغن گاؤ بریان ساخته تا چهل و یکروز بخورد و از منهیات او پرهیز د عنین مرد میگردد و اگر در شیر شغال تر کرده سه روز متواتر زن بخورد شهوتش بسته گردد چنانکه مردے دیگر برو قادر نشود و اگر از غرهٔ ماه که روز یکشنبه واقع شود روغن کشیده دوده بستاند و در چشم بکشد گویند که مال مدفون هویدا گردد و اگر از چربی غوک تر کرده و روغن کشیده بر قضیب بمالد باه افزاید و امساک کند و عنین مرد گردد و اگر چهل روز در کمیزان تر کرده پس روغن بکشد و بر مبروص بمالد برنگ اصلی باز آید مجرب است و اگر مردے را بسته باشد در ده سیر شیر گاؤ یک سیر مال کنگنی بجوشانند چنانچه تمام شیر در خورد و هر روز هفت دانه با روغن گاؤ تا بست و یک روز بخورد و جماع نکند مفتوح شود انشاء اللہ تعالیٰ ۔ و از تجربهٔ والد ماجد مغفور است که بفالج و لقوه و تشنج و مفاصل شرباً و تدهیناً مفید و محلل ریاح و هاضم و دافع خنازیر و غدود و سلعه و جرب و حکه و جمیع امراض بارده مزمنه نافع بهر طریق که استعمال نمایند و در بعضے کتب هندیه بمطالعه آمده که بجهت تپ باریک و کف و سستی اندام و فساد خون و صفرا نافع است و او مضر محرورین و مصدع است مصلح او مبردات است ۔

مالتی کهپل بمیم و الف و لام و کسر فوقانی و سکون تحتانی و باے فارسی و ها و لام دوم اسم جوز بو است ۔

مالتی بمیم والف ولام وکسر فوقانی وسکون تحتانی اسم سہاگہ است ونیز اسم عباسی است۔

مالترنک بفتح میم والف ولام وضم فوقانی وسکون رائے مہملہ وفتح نون وکاف یعنی کاہ گرہدار و ماتن بھیل اسم روساست۔

مالکا بفتح میم والف ولام وکاف والف دوم یعنی درچمنستان میشود اسم ریحان حبشی ست۔

مالوی بمیم والف وفتح لام وکسر واؤ وسکون تحتانی اسم سریدی وتر بدسیاہ بمعنی نبات اوبیل میشود یعنی بے ساق ست۔

مامنا بمیم والف وکسر میم دوم وفتح نون والف اسم دار وے ہندی است کہ مشہور باسم کالیسر است وبسنسکرت آنرا کالانوسارا بفتح کاف والف ولام والف دوم وضم نون وسکون واؤ وفتح سین مہملہ والف سوم وفتح رائے مہملہ والف چہارم بمعنی آنکہ تمام اجزائے درخت او سیاہ است وبہتاوری بفتح موحدہ وخفائے ہا وسکون سین مہملہ وفتح فوقانی والف وسکون دال مہملہ وکسر رائے بے نقطہ وسکون تحتانی یعنی در شیب جبل پیدا میشود وچند نوتیلا بفتح جیم فارسی وخفائے نون وفتح دال مہملہ وضم نون مجہولہ وسکون واؤ وفوقانی وفتح بائے عجمی ولام والف یعنی گلش سیاہ مانند گل کلوا وخوشبو مانند صندل میشود وشاریہا بفتح شین معجمہ والف وکسر رائے مہملہ وسکون تحتانی وفتح موحدہ وخفائے ہا والف یعنی دافع بیماریہا بقوت است اینہمہ اسما کہ گذشت اسمائے قسم مادہ است وقسم نرا پرتہاپنکا بفتح بائے فارسی ورائے مہملہ وفتح فوقانی وخفائے ہا والف وکسر نون وسکون تحتانی وفتح کاف والف یعنی مانند وزیر است کہ ازوے پادشاہی قوت است مراد اینکہ بادشاہ بدن را مثل وزیر است جہت دفع عدو کہ بیماری است وشاردا چا بفتح شین معجمہ والف ورا ودال مہملتین والف وجیم فارسی والف سوم یعنی سفید رنگ میباشد وکاشٹا بفتح کاف والف وسکون شین معجمہ

وفتح فوقانی ہندی والف وکوشتا چابکاف وواؤ وشین معجمہ وفوقانی ہندی والف وجیم فارسی والف معنی ہردو اسم اینکہ بیخ اور است ونزد بابک گجی وارو۔

ماھیت آن نباتے است کہ نہال وے خرد وشاخ وبرگ باریک وکوچک دارد وخشک او یکنوع مشابہت بہ بادرنجبویہ دارد وآن بردو قسم است ذکر وانثی انثی سیاہ وذکر سفید است وبار ہردو برابر عناب اما دراز وباریک واغبر مائل بسبزی وزردی در حالت خشکی۔

مزاج آن سرد وخشک در دوم وہردو چرب وشیرین وگران است۔

افعال آن قسم مادہ جہت رفتن شکم مفید ومشتہی است وقسم نر سنگرہنی وباد وکف وتشنگی وبے ذائقگی دہن وخون صفراوی واستسقا وتپ وزحمت فرج زنان دور نماید وشکم بہ بندد وغلبہ اخلاط ثلثہ بر باید ومنی بیفزاید۔

مامڑی بفتح میم وکسر میم دوم ورائے ہندی وسکون تحتانی اسم انبہ است

مانگشا بھیدی بمیم والف وخفائے نون وسکون کاف فارسی وفتح شین معجمہ والف وکسر موحدہ مجہولہ وخفائے ہا وسکون تحتانی وکسر دال مہملہ وسکون تحتانی دوم

ماھیت آن از قسم املاح است معدنی مثل شب یمانی زرد رنگ ودرخشندہ وچون برگوشت پارہ بپاشند آب میگرداند برائے خوردن گوشت قروح مجرب است۔

مانڈوک بفتح میم والف وسکون نون وضم دال ہندی وسکون واؤ وکاف اسم ضفدع وقسمے از ابہرک کہ برنگ ضفدع باشد۔

مانڈوک برھی بمیم والف وسکون نون وضم دال ہندی وسکون واؤ وکاف وکسر موحدہ وفتح رائے مہملہ وکسر میم مشددہ وخفائے ہا وسکون تحتانی گویند کہ از قسم زرنب است دستی برھما بفتح میم وکسر فوقانی وسکون تحتانی وکسر موحدہ وفتح رائے مہملہ ومیم مشددہ وہا والف وسرسوتی بفتح سین ورائے مہملتین وسکون سین مہملہ دوم وفتح واؤ وکسر فوقانی وسکون تحتانی ومانڈوک پرنی بمیم والف

ونون ودال هندی وواوٗ وکاف وفتح بائے فارسی وسکون رائے مہملہ وکسر نون وسکون تحتانی یعنی برگ او بصورت ضفدع کلان میباشد وگراناتا بکسر واوٗ وسکون کاف وفتح رائے مہملہ والف وسکون نون وفتح فوقانی والف یعنی بدن را رنگ ورونق بخشد وچرب ونرم گرداند وبرگهاتیجا بکسر دال مہملہ وسکون تحتانی ورائے مہملہ وفتح کاف فارسی وخفائے ہا والف وکسر فوقانی وسکون تحتانی مجہولہ وفتح جیم والف یعنی رونق بدن که از اثر او حادث شود وپدید ماند ورونشمتی بفتح واوٗ ورائے مہملہ وسکون واوٗ ودوم وفتح شین معجمہ ومیم وکسر فوقانی وسکون تحتانی ودر بعضے نسخ بغیر میم آمده یعنی از خوردن این دارو درخواندن علم قوت نطقیہ بآئین بهبین میشود ونوشدهی بفتح واوٗ ونون وسکون واوٗ دوم وفتح شین معجمہ وکسر دال مہملہ وخفائے ہا وسکون تحتانی یعنی در ادویۂ صحرائی این دوا سردارست هم میگویند

منافع آن گرم وخشک در دوم افعال آن دافع امراض سمی وضیق وسرفه وتپ ومیه وکٹ یعنی به پتیکه گوشت راگیرد۔

مانگ گلیا بفتح میم والف وخفائے نون وسکون کاف فارسی وفتح کاف فارسی دوم وسکون لام وفتح تحتانی والف اسم جغرات است وبمعنی دافع عذاب اسم درخت جمی است۔

مان سپپو بفتح میم والف ونون وفتح بائے فارسی وسکون سین مہملہ وضم بائے فارسی دوم وسکون واوٗ اسم دارہلد۔

مانڈ بمیم والف ونون مخفی وسکون دال هندی اسم آبے است که برنج درو پخته گردد وآنرا پیچ هم نامند وگذشت۔

مانک بمیم والف وکسر نون وکاف اسم یاقوت است

مانسی بمیم والف وسکون نون وکسر سین مہملہ وسکون تحتانی اسم چہرا است۔

مانکند بمیم والف ونون وفتح کاف وسکون نون دوم ودال مہملہ قسمے از اسهوال کند است وگذشت۔

مائی کھل بمیم و الف وکسر ہمزہ و تحتانی و بائے فارسی و ہا و لام اسم کرناج است
مائیسی بمیم و الف وسکون تحتانی وکسر سین مہملہ وسکون تحتانی دوم اسم بچلی وکر جا است۔
مائیسنج بفتح میم و الف وسکون تحتانی وفتح سین مہملہ وسکون نون وجیم فارسی اسم آہن است۔

فوائد اسمائے میم با فوقانی

مٹر بفتح میم و فوقانی ہندی وسکون رائے مہملہ بفارسی گاؤدانہ و بعربی حب البقر نامند۔

ماہیت آن دانہ ایست مدور برابر نخودے کوچک تیرہ رنگ مائل بسرخی وزردی یا سفیدی واملس وگران ونباتش کوچک باشاخہا وبرگہاے باریک وبار او غلافے ودران تخمہاے موصوف واصناف میشود یکے را مٹر ودوم را بٹلا بفتح موحدہ وسکون فوقانی ہندی وفتح لام والف وسوم را راما کھہ بفتح رائے مہملہ والف ومیم والف وکاف وہا واین قسم خرد تر میشود وچون گاؤ بخورد سیاہ وفربہ گردد۔

مزاج آن دراول گرم ودردوم خشک۔ افعال آن منضج مسدد ومقطع وجالی ومسہل نفث غلیظ ومنقی سینہ وشش وآب مطبوخ او باعسل جہت سرفہ رطوبی وباسرکہ رافع عسر بول وجرب گردہ وتنقیہ آن ویرقان وسپرز نافع وہندیان نوشتہ اندکہ مٹر گرم وگران وملین وفزایندہ باد وصفرا وخون وبول وشیر وسوزش شکم ودافع آماس اعضا وفساد بلغم ومضعف نور چشم وکاہندہ منی ودوقسم ودیگر ہنگام ہضم شیرین وسرد وسبک وقابض ودافع فساد بلغم وصفرا وچون گاؤ مٹر اجنور دبسیار فربہ گردد واز جملہ دانہ ہائے ماکولات

انسانی است بکبوتران وگوسفندان ومرغ وغیرہا نیز میخورانند وچون انسان زیادہ خورد خلط فاسد پیدا میکند وخون میراند واسہال خونی مے شود مُصلح آن گلاب وگل ارمنی وسفید آنرا غایلہ کمتر از سرخ آن وطبخ آن دو مرتبہ مبطل قوت جالیہ آن وبقاے ارضیت قلیلۃ التغذیہ مقدار شربت آن تا ۳ درہم ۔

متا بفتح میم وفوقانی والف اسم تُوز است ۔

متا مرا اسم قسمے از کنول است ۔

متنال بفتح میم وسکون فوقانی ہندی وفتح نون والف ولام اسم بٹانہ است ۔

متی بکسر میم وفوقانی ہندی مشددہ وتحتانی اسم خاک است ۔

متسی گریہ بمیم وسکون فوقانی وکسر سین مہملہ وسکون تحتانی وفتح کاف فارسی وراے مہملہ وموحدہ وہا اسم بیضۂ ہاے است وعنقریب بیاید ۔

متی روچہا بفتح میم وکسر فوقانی وسکون تحتانی وضم راے مہملہ وسکون واؤ وفتح جیم فارسی مشددہ وخفاے ہا والف یعنی مولد پتہا اسم کودرواست

متی برمہا میم وفوقانی وتحتانی وکسر موحدہ وفتح راے مہملہ ومیم مشددہ وخفاے ہا والف اسم مانڈوک برہمی است ۔

متکی بفتح میم وسکون فوقانی ہندی وکسر کاف وسکون تحتانی ہندیان بار آنرا اپھلی گوار بفتح باے فارسی وخفاے ہا وکسر لام وسکون تحتانی وفتح کاف فارسی وواؤ والف وراے مہملہ ودر تلنگی گوکر کایا بضم کاف فارسی مجہولہ وسکون واؤ وفتح کاف وسکون راے مہملہ وفتح کاف دوم والف وفتح تحتانی والف دوم مے نامند ۔

ماہیت آن نباتے است باریک شاخ پہلو دار بلند میگردد تا بیک قامت انسان ودیگر شاخہاے باریک دو اضلاع میکند برگ او مشاکل برگ ریحان بعضے ازان خرد وبعضے بزرگ اما ازان تنک ونرم ومانند مزہ پھلی مونگ خام وگل او مثل نیب لیکن مائل برنگ ارغوان چہار چہار یا پنج پنج گل

یکجا میشود بعد ازان بارے بند و غلافے هر غلافے بطول چہار انگشت وعرض نیم انگشت یا کم و زیاده از آن و بر آخرش نوک ہیچو خار و هر دو طرف پھلی ریشه که بعد از شکستن بر آید و دران تخم مانند دانه موٹهه این بار غلافے از جمله مطعومات اهل هند و دکن است در گوشت یا با دیگر بقولات مثل ککڑی و ساگ امباڑه با روغن و مصالح پخته میخورند لذیذ میشود و مزه مائل بشیرینی دارد و در مزه پھلی مونگ و ماش و شکل قریب یکدیگر اند۔

مزاج آن معتدل مائل برودت ـ افعال آن مسمن بدن و مقوی باه و مولد باد و منی و مغلی خون و مضر صاحب حمیات و اوجاع و فزاینده بلغم مصلح آن کشنیز تر است۔

متو پلگ بضم میم و سکون فوقانی و فتح واو و ضم بائے فارسی و لام و سکون کاف فارسی و بزیادتی میم در آخر هم آمده دو قسم است خرد و بزرگ بزرگ را در سنسکرت واٹیالک بفتح واو و الف و کسر فوقانی هندی مشدده و خفائے تحتانی و الف و فتح لام و ضم کاف و واٹیا پشپی بضم بائے فارسی و سکون شین معجمه و کسر بائے فارسی دوم و سکون تحتانی یعنی گلش سرخ میباشد و رشیا پروگتا بضم رائے مهمله و سکون شین معجمه و فتح تحتانی و الف و ضم بائے فارسی و رائے مهمله و سکون واو و کاف فارسی و فتح فوقانی و الف و بھل کهگا بفتح بائے فارسی و خفائے ها و فتح لام و کاف و خفائے هائے دوم و فتح کاف فارسی مشدده و الف یعنی دانایان میگویند که بر بارا و هفت خط میباشد و خرد را واٹیانینی بواو و الف و فوقانی هندی و تحتانی و الف و کسر همزه با تحتانی و نون و تحتانی دوم و اٹی بل بفتح همزه و کسر فوقانی و سکون تحتانی دوم و اٹی بل بفتح همزه و کسر فوقانی و سکون تحتانی و فتح موحده و لام و مهابل بفتح میم و ها و الف و موحده و لام برهت بل بضم موحده و سکون رائے مهمله و فتح ها و سکون رائے مهمله و فتح ها و سکون فوقانی و فتح موحده و لام معنی این سه اسم بسیار مقوی است و بهار دواجا بفتح موحده و خفائے ها و الف و فتح را و سکون دال

مہلتین وفتح واؤ والف وجیم فارسی والف ودم یعنی سبز میباشد وسپرنیکا بضم سین مہلہ وفتح بائے فارسی وسکون رائے مہلہ وکسر نون وسکون تحتانی وفتح کاف والف یعنی برگ او خوشنما وخوشبو میشود وورش پشپی بفتح واؤ وسکون رائے مہلہ وفتح شین معجمہ ودم وکسر بائے فارسی ودم وتحتانی یعنی گلش در برشگال میشود وپیتاپشپی بکسر بائے فارسی وسکون تحتانی وفتح فوقانی والف وبائے فارسی وشین معجمہ وبائے فارسی ودم وتحتانی یعنی گلش زرد رنگ میگویند۔

ماهیت آن انچہ بمشاہدہ فقیر آمدہ نباتے است قائم وشاخہائے باریک بسیار میکند برگ فی الجملہ مشابہ برگ پودینہ اما ازو سبز تر ودراز وتنک وکنگرہ ہا نمایان ونوکدار وبالعابیت لزجہ وگل او پنج برگی وزرد صندلی رنگ میانش ریشہ ہائے باریک وزرد وبار او مانند دانہ نخود بر گہابر وپیچیدہ بعد خشک شدن تخم مثلث مانند دانہ ہائے ہیل از ہر دانہ برآید وبر سر ہر یک تخم دو خار باریک میشود وچون تخم ہائے خام را مالند ونشمند بوئے خیار دارد وفی الحال دردسر آرد وبیخ او دراز وسفید وپر شعب وبدریافت فقیر چنان آمدہ کہ از قسم چوبچ است بچہرہ چوبچ بسیار مطابق وافعال ہم قریب قریب دارد۔

مزاج آن ا ہندیان سرد وتر لیکن سردی در قسم خرد زیادہ از کلان نوشتہ اند افعال آن مقوی مسکن گرمی وصفرا وباد وحرارت خونی وبرافروزندہ رنگ روی وبدن وقسم کلان دافع عرق وتپ وقے الدم گفتہ اند۔

فوائد اسمائے میم باجیم

مجکند بضم میم وسکون جیم وفتح کاف وسکون نون ودال مہلہ اسم درختے است کوچک منبت آن کوہستان الکثر است۔

مزاج او گرم وخشک ومزہ تیز وتلخ افعال آن جہت بلغم وسرفہ

وانواع تپ وخارشت وتشنگی واستسقا نافع نوشته اند۔
مچکا بفتح میم وسکون جیم فارسی وفتح کاف والف اسم ماہی است۔
مچھلی بفتح میم وسکون جیم فارسی وخفائے ہا وکسر لام وسکون تحتانی بعوض لام رائے مہملہ نیز آمدہ وبزبان تلنگ چاپا بفتح جیم فارسی والف وفتح بائے فارسی والف وبسنسکرت مین بکسر میم وسکون تحتانی ونون میگویند ودیگر نامہا ہم بسیار دارد وبر انواع واقسام میشود آنچہ در کتب ہندیہ یافتہ شد نوشتہ میشود بدل آنکہ مطلق ماہی کف دور میکند ومزاج را خوش میکند ولذیذ است ومدر بول ودر آن میان آنکہ از شبکہ بگیرند مولد کف ودافع باد ومقوی باہ ودافع اوساخ معدی ومنجمد منی است۔ باید کہ در شسشرت ماہی کہ از ڈیرہ یعنی جائیکہ آب باران در ان جمع میشود گرفتہ باشند باید خورد ودر وسنت رت ماہی رودہا ودر گریشمارت ماہی چاہائے کلان ودر ورشارت ماہی تالاب ودر شرورت ماہی کہ ہمراہ آب از کوہ افتد ودر ہنونت رت ماہی چاہائے تنگ وہان باید خورد ماہیان رودہا کہ در ہندی ایٹ مین بکسر ہمزہ وسکون تحتانی وفوقانی ہندی وقسمیکہ از ماہی کہ آنرا کرگٹ میگویند بفتح کاف وسکون رائے مہملہ وفتح کاف فارسی وسکون فوقانی ہندی دافع زہر وبسیار بامزہ وچرب وشیرین ومقوی ومولد باد وکف وپر میوو معین امراض چشم است وماہی چاہائے کلان ونالہائے دراز صاف میشود ومدر بول ومزاج را خوش گرداند وصفرائی محمی دور کند وہاضمہ کم کند وکشش زیادہ نماید ومولد استحاضہ وکلمہ یعنی قے کہ بعد طعام شود دفع کند وماہی تالابہائے کلان وخرد کہ آنرا چہ وہین ویہ پکھا نامند سرد وگران وچرب است فربہی آرد

سه گویم چون در مزاج ماہی اختلاف بسیار بودہ وہر ایک از حکما حسب دعوی خود بحکم کُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُوْنَ دلیل مے آورد وبیان مصر وخوش بود لہذا مصنف مرحوم آن ہمہ را ترک کردہ فتدبر ۱۲۔
عبد العلیم نصر اللہ خان احمدی خورجوی۔

وبول را ازادرار منع میکند و ماہی کہ از بالائے کوہ بآب افتد ویا از چشمۂ آب روان یا غیر روان برآید امراض چشم را مفید و زندگی بخش و مقوی ست و ماہی چاہائے خرد کہ آب را از دولو برآرند تیز وگرم ودافع زہر و کف و باد و تپ ہائے باریک و قروح و رگ پت و فزایندۂ صفرا و مولد پرمیو و امراض جلدیہ و مزہ دار است و ماہیان دریائی گران و چرب و شیرین وگرم و فزایندۂ صفرا و باد را میزند و برمزاج خوش و قتے بخشد و رنگ و روغن برافزود و کف پیدا میکند و ماہیان ڈوہ و ڈبرہ کہ آنرا مڑکومین نامند از خوردن آنہا موہائے سیاہ سفید شود و ماہی ڈوہ کہ از دو ہا باشد موئے سفید سیاہ کند و مقوئے باہ است و نیول ماہی کہ آنرا انکولامین گویند بفتح نون وضم کاف وسکون واؤ و فتح لام والف بعینہ مشابہہ بہ نیول میشود از خوردن گوشتِ او موئے سفید سیاہ گردد و ماہی سرخ رنگ از خوردن او دشوارئے سینہ کہ بوقت خوردن و نوشیدن باشد دور کند و فربہ سازد و شیرین است و کف پیدا نماید و بل گرال بفتح موحدہ وسکون لام و فتح کاف فارسی و رائے مہملہ والف و لام دوم قسمے از ماہی است۔ و نیز قسمے از ماہی کہ بسیار خرد بود آنرا بوٹی نامند گران و بلغم افزا است و بطعم شیرین و قسمیکہ ریزہ تر بود مقوی و مشتہی و دافع فساد باد و سرفہ و ماہیان تازہ ہر روز صبح بخورند و روغن و شیر ہر روز وقت شب باید خورد و در آفتاب وقت عصر نشستن و بازن نوجوان صحبت کردن و گوشت حیوان وحشی خوردن باعث افزایش قوت است و ماہی خشک خوردن و صحبت بزنان پیر کردن و در آفتاب صبح نشستن و جغرات حیوانات نوزائیدہ خوردن و وقت شب بقولات خوردن و درروز جماع کردن قوت کم کند۔ و پیری زود حاصل آید و بیضۂ ماہی بطی الہضم گران تر و مبہی و مقوی اعضا و سخن و مولد بلغم و پیہ افزا و گران طبع و دافع پرمیو۔

مچھاگندھا بفتح میم و جیم فارسی مشددہ و خفائے ہا والف و کاف فارسی و نون و دال مہملہ و ہا والف یعنی بوئے ماہی دارد۔

مچھاوھینیا بفتح دال مہملہ و خفائے ہا وسکون نون و فتح تحتانی والف یعنی

مانند صورت ماہی ہر دو اسم بکن است۔

مچھاچھی بفتح میم وجیم فارسی وخفائے ہا والف وکسر جیم فارسی دوم وخفائے ہائے دوم وسکون تحتانی اسم مشترک است میان کلا جدی دپنا کنھی ہر دو گذشت یعنی چشم ماہی۔

مچہ تنکی بضم میم وفتح جیم فارسی مشدده وخفائے ہا وضم فوقانی وسکون نون وکسر کاف وسکون تحتانی۔

ماهیت آن درختے است دشتی تا بقد آدم میشود وشاخہا میکند وبرگ مانند برگ تیند واما از وتنک وزم ودر گل وبادہم ما نا بہ تیند و ولیکن از تیند وکلان میشود بلکہ نزد فقیر مسمی از تیند وست پوست درخت آنرا جہت استسقا مفید دانسته اند واللہ اعلم بالصواب۔

مچھر بفتح میم وجیم فارسی مشدده وخفائے ہا وسکون رائے مہملہ بفارسی پشہ وبعربی بق خوانند۔

مچھری بمیم وسکون، بجیم فارسی وخفائے ہا وکسر رائے مہملہ وسکون تحتانی اسم مچھلی یعنی سمک است۔

مچھنڈی بفتح میم وجیم فارسی مشدده وخفائے ہا وسکون نون وکسر دال ہندی وسکون تحتانی اسم پندہار است۔ چونکہ بر پوستش دانہا برابر بیضہ ماہی میشود لہذا باین اسم مسمی گشتہ۔

مچھانونہال بفتح میم وجیم فارسی مشدده وخفائے ہائے ہا والف ونون وواؤ ونون دوم وفتح ہا والف وخفائے نون سوم یعنی مانند زبان ماہی مے شود اسم کشکی است۔

مچاسار بفتح میم وجیم مشدده والف وفتح سین مہملہ والف ورائے مہملہ یعنی در اندرون سفید ومزہ شراب دارد اسم جائے پھل۔

مچاواسنی بمیم وجیم والف وفتح واؤ والف دوم وضم سین مہملہ وکسر نون

وسکون تحتانی یعنی بوئے سیندی وارد اسم وہانکی است۔

مجیاگند بفتح میم وسکون جیم وفتح تحتانی والف وفتح کاف فارسی وسکون نون ودال مہملہ یعنی مغز تخمش بوئے وارد اسم بولسریست۔

مجادم اسم سمندرپہین یعنی کف دریا۔

فواید اسمائے میم بادال مہملہ

مدپیا بفتح میم ودال مہملہ وسکون بائے فارسی وفتح تحتانی والف اسم بجلی یعنی ساگ پوئی است۔

مدسونڈا بفتح میم ودال مہملہ وسین مہملہ وسکون واؤ ونون وفتح دال ہندی والف یعنی مقوی باہ وفزایندۂ منی ومسکر اور اسم جائے پھل۔

مدنمست بفتح میم ودال مہملہ وسکون نون وفتح میم ودم وسکون سین مہملہ وفوقانی۔

ماہیت آن بیخے است چین دار وسخت وزودشکن وبعد شکستن براق وورخائیدن مانند صمغ کتیرا باندک لزوجت وتلخی وگویند کہ نبات اوبیل میشود برگش مانند برگ تمبول وگل او سفید وبار او مثل دانۂ نخود میشود۔

مزاج او گرم بارطوبت فضلیہ افعال آن مقوی کمر وباہ ومغلظ منی وریزانندۂ سنگ گردہ ومثانہ ومستعمل بیخ مذکور است۔

مدنکہ بفتح میم ودال مہملہ ونون وکاف وہا یعنی قایم کنندۂ آلت اسم دہتورۂ سفید

مدنی بمیم ودال مہملہ دکسر نون وتحتانی یعنی شہوت افزا اسم دہتورۂ سیاہ است ونیز بمعنی از شمیدن بوئے گل آدم مست گردد وخیال بسوئے شہوت جماع افزاید اسم گل موتیا نوشتہ اند۔

مدکپرلی بضم میم وسکون دال مہملہ وفتح کاف فارسی وبائے فارسی وسکون رائے

مہملہ وکسر نون وسکون تحتانی بمعنی برگ مونگ چونکہ برگ این روئیدگی مشابہت
ببرگِ مونگ دارد لہذا باین اسم مسمی گشتہ۔
مزاج آن سرد وخشک افعال آن جہت سرفہ و باد و خون و حرارت
وصفرا مفید و تپ دفع کند ومنی و باصرہ را نفع بخشد نوشتہ اند۔
مدگا بضم میم وسکون دال مہملہ وفتح کاف فارسی والف اسم مونگ است۔
مدکم بفتح میم و دال مہملہ وکاف وسکون میم دوم اسم توتیائے دودھیہ است
مانند کھیسری میشود و مزہ شیرین دارد۔
مدنیل بضم میم وکسر دال مہملہ وسکون تحتانی مجہولہ وفتح نون وسکون لام وزیادتی
میم در آخر کلمہ نیز آمدہ و در سنسکرت وسوکھہ بفتح داؤ وضم سین مہملہ وسکون واؤ دوم
وفتح کاف و وقف ہر دو ہا یعنی ہشت اقسام تپ را یعنی یکروزہ و دو روزہ وسہ روزہ
وچہار روزہ وپنج روزہ و پانزدہ ویکماہ و درمیان و آنکہ بوقت نصف شب آید
وکنو مولا چا بکسر کاف وسکون نون وفتح واؤ وضم میم وسکون واؤ دوم وفتح لام
والف وجیم فارسی والف دوم یعنی این ہمہ را از بیخ برمے کند وچہوکا بفتح جیم
فارسی وخفائے ہا وفتح واؤ وکاف یعنی از سبب تپ اگر خون ہم خشک شدہ باشد
این دوا مفید است وچہارپشپکا بفتح جیم فارسی وخفائے ہا والف وفتح رائے
مہملہ وضم بائے عجمی وسکون شین معجمہ وفتح بائے عجمی دوم وکاف والف یعنی مزہ گلِ
او شور میباشد وپانڈوروکا بفتح بائے فارسی والف وخفائے نون وضم دال
ہندی وسکون واؤ وضم رائے مہملہ وسکون واؤ دوم مجہولہ وفتح کاف فارسی
والف یعنی برائے مرض سفیدہ مفید وہرستہول بفتح ہا ورائے مہملہ وسکون
سین مہملہ وضم فوقانی وخفائے ہائے دوم وسکون واؤ وفتح لام یعنی فربہی
مفرط را دور کند وایبور ماپکا بکسر ہمزہ وسکون تحتانی وسین مہملہ وفتح واؤ ورائے
مہملہ وفتح میم وکسر لام مشددہ وسکون تحتانی وفتح کاف والف یعنی گلش مانند
گل درختِ آگ است جہت پوجا نمودن سیو ابکار مے آید وعوام نیز آنرا اموونا

بضم میم وسکون واؤ وکسر دال مہملہ وفتح نون والف وہو دمی بزیادتی میم مکسورہ و تحتانی مجہول و مدنی بضم میم وسکون دال مہملہ وکسر نون وتحتانی میگویند۔

ماہیت آن نباتے است مفروش ومسطح بر روئے زمین وشاخہایش پہلودار وگرہ دار وتیرہ مائل بسرخی وبرہر گرہے برگہا مشابہ برگ خرفہ دارد وخرد تر و نزد ہر گرہ ریشہ ہائے باریک وسفید رنگ وبیخش در ازظاہر آن تیرہ وباطن آن سفید

مزاج آن گرم وخشک در دوم افعال آن محلل بلغم جہت سرفہ وضیق وتپ ہائے بلغمیہ واستسقا وغیرہ در مطبوخات میدہند وہندیان نوشتہ اند کہ بیخش تیز است مطبوخ او جہت پانڈروگ یعنی سفیدہ را نافع وخاکسترِ او جہت دردِ شکم نافع وہاضمہ بیفزاید وفربہی آرد۔

مد مالتی بفتح میم وسکون دال مہملہ وفتح میم دوم والف وسکون لام وکسر فوقانی وسکون تحتانی۔

ماہیت آن بیلے است کلان وضخیم ودراز بر درخت ہائے بزرگ مے پیچد وبر میگردد وبرگ آن مانا ببرگ گولر وغنچۂ او گرد چون واگر د معکوس میشود وسہ برگ بہم پیوستہ ویک برگ پیش آنہا وبر وریشہ ہائے باریک فی الجملہ مشابہ بتاج خروس وبسیار خوشبو وصندلی رنگ پس از ان تخم میکند از دانۂ نخود کلان وپوست برو محتوی وسہ برگ مانند سہ گوشہ دارد یک نوع مشابہت بہ تیتری کہ در موسم برشگال مے پرداند ومزۂ آن تلخ وزمخت۔

مزاج گل آن معتدل مائل بگرمی۔ افعال آن شمیدن گل ونوشیدن عرق آن مفرحِ دل ومقوی حواس است وفقیر گل شکر آن ساختہ خورانید برائے خفقان بسیار مفید یافت۔

مد بفتح میم وسکون دال مہملہ در لغت ہندی بمعنی مستی است ومراد اینجا شراب است کہ بعربی خمر نامند وآن دو قسم بود یکے آنکہ آتش نہ بیند آنرا آسونامند بمد الف وضم سین مہملہ وسکون واؤ دوم عرقیکہ مقطر ساختہ باشند وہندیان در افعال او

چنان نوشته اند که مطلق شراب بامزه است تشنگی ے آرد و ہاضمہ و اشتہا افزاید و بر مزاج خوشی بخشد و وقت ہضم ترش میگردد و تیز و تلخ و زمحنت سے مزہ دارد آواز را صاف کند و خواب آرد و سبک است بسیار فربہ را خوب است باد و سردی دور کند و بصاحب رگت پت مضر و شراب نوگرانی و کف و صفرا را بقوت دفع کند و باد و بلغم پیدا آرد و شراب کہنہ کف و صفرا بدر کند و اشتہا آرد و قوت بدن بخشد و شراب کہ از غلۂ اُرد یعنی ماش ساختہ باشند صفرا و ورام دست و پا وغیرہ و باد و کف را نافع و شراب شالی سرخ گرانی و قصور ہاضمہ را مفید و برسخن یاوری دہد و زہر و صفرا دفع نماید و سردی دور کند از قسم برنج کہ کچ بیباشد سبک است باد و صفرا دور نماید و از برنج سیاہ کرم شکم و کف و بائی دور کند و از ہر قسم برنج یا غلہ کہ باشد خواص آن دارد و از تاڑی و سیندی مدربول و سمن بدن و مقوی برائے صحبت زنان و دل را خوش کند سرد و گران و شیرین است باد و صفرا دور کند و کف پیدا نماید و از سبزی تاڑمیہ وکشٹ و زہر و باد و پت دور کند و از نخل گران و مسقط اشتہا و بسیار سرد و مزہ دار و دافع صفرا و مولد باد و کف و از خرما اندکے زمحنت و شیرین و مشتہی و مزہ دار و سردی و بادی و صفرا و پت باریک و کف و پت زائل کند و مدربول است و از ناریجیل رنگ و روغن و اشتہا بکشاید و مدر و دافع باد و پت و مقوی بود و از فوفل زمحنت و سرد است صفرا زائل کند و باد را بتحلیل برد و کف وکشٹ را نافع و از نیشکر مقوی و گران و مولد صفرا و کف و از مصری بامزہ و مشتہی و دافع باد و صفرا و مولد کف و از قند و شکر بامزہ و دافع باد و صفرا و مولد کف و از نیم خواہ گل باشد خواہ میوہ خواہ پوست از ہمہ شرابہا بہتر سنگرہنی و پانڈروگ و شوبہہ و ارسا یعنی بواسیر وکشٹ و تپ و صفرا را مفید خروج مقعد و کلہا یعنی ستے کہ بعد طعام شود کرم شکم و باد دفع نماید و زمحنت بود و از انبہ باد و منی افزاید و درد کمر و تپ باریک و لاغری و کف و صفرا دفع نماید و از گل جہوا بامزہ مقوی و دافع کف و فزایندۂ صفرا

مدن بفتح میم و دال مہملہ و سکون نون اسم موم است کہ بعربی

شمع[1] نامند وچرب ونرم وہموار ودو واو دافع شیاطین وجہت خارش وقروح ودماميل والمِ ضربہ وسقطہ واستخوان شکستہ وفساد باد وجذام مفید نوشتہ اند۔

مدنا بمیم ودال وفتح نون والف اسم مینڈھل است۔

مدی بفتح میم وکسر دال مہملہ مشددہ وسکون تحتانی اسم درختے است کلان کہ بر اقسام میشود یکے را مدی گویند ودر سنسکرت ندی تخب بفتح نون وکسر دال مہملہ وسکون تحتانی وفتح نون دوم وجیم وسکون سین مہملہ وضم فوقانی یعنی درخت او میان رود ہا وریگستان پیدا میشود وکگوبہ بفتح کاف اول وضم کاف دوم وسکون واؤ وضم موحدہ وخفائے ہا یعنی برگ او مانند منقار بگلا میشود ومدہو کرندہیکا بفتح میم وضم دال مہملہ وخفائے ہا وسکون واؤ وکسر کاف وفتح رائے مہملہ وخفائے نون وکسر دال مہملہ دوم وخفائے ہائے دوم وسکون تحتانی وفتح کاف دوم والف وضم بائے فارسی وسکون شین معجمہ وکسر بائے فارسی دوم وفتح کاف سوم والف یعنی گل او شیرین است وبرگل گرہ گرہ میباشد وجگہنیا بفتح جیم وکاف فارسی وخفائے ہا وکسر نون مشددہ وخفائے تحتانی والف یعنی دردیدن گل او خوبصورت معلوم نمے شود وشنند نہان بفتح شین معجمہ وسکون نون وفتح دال مہملہ ونون دوم وہا والف ونون سوم مخفی۔

منا اج ادا معتدل است ویار تھونام بفتح بائے فارسی والف وسکون رائے مہملہ وضم فوقانی وخفائے ہا وسکون واو وفتح نون والف وفتح میم پار تھو اسم بادشاہ است واین را نیز باسم آن بادشاہ مسمی کردہ اند ویز انت گشچش بفتح واؤ وسکون تحتانی وفتح رائے مہملہ والف وسکون نون وفتح فوقانی وکاف وسکون

---

[1] گویم بخور شمع خام تشنجے کہ بعد قے واسہال وبائی عارض شود کمال موثر واگر با کچھرا مساوی وزن آمیختہ صاحب درد مفاصل وتپ سرخ وبائی را اسر بر آوردہ بخور دہند درد وسہ بار درد اعضا دور میشود مجرب است ۱۲ عبدالحلیم نصر اللہ خان احمدی

سین مہملہ و فتح جیم فارسی و سین مہملہ دوم یعنی مقابل نام بادشاہ است کہ آن را
ارجن مے نامند و در کتب ہائے دیگر آمدہ کہ این درخت را ارجن ہم میگویند لہذا
مقابل نام بادشاہ واقع است و یا اینکہ ارجن بادشاہ چنانچہ دشمنان و مقابلان را
گشتہ ہمچنان این درخت ہم مرض را کہ مقابل و دشمن بدن است مے کشد و قسم دوم را
ایرومدی بکسر ہمزہ و سکون تحتانی وضم رائے مہملہ و سکون واؤ یعنی سرخ مدی و سجوشوکر را
بفتح سین مہملہ وضم جیم و سکون واؤ مجہول و شین معجمہ و فتح واؤ دوم و فتح کاف و رائے
مہملہ ساکنہ و فتح نون و کلشہہ بضم کاف و فتح لام و شین معجمہ و وقف ہر دو ہا معنی ہر دو
اسم چنین ترکیب و تفصیل دارد و شجو بمعنی ستام و آشو بمعنی اسپ و کرن بمعنی گوش کلشہہ یعنی
سبو بر سبو نہادن حاصل اینکہ برگ او مانند ستام گوش است و اطراف برگ از دنبال
تا نوک زواید زواید دارد لیکن آن زواید سبوئے دنبالہ کلان و سبوئے نوک باریک
گویا سبو بر سبو نہادہ اند علی الترتیب و کشائے بفتح کاف و شین معجمہ و الف وضم تحتانی
یعنی زنحت است و زچرپتر کہا بضم رائے مہملہ و کسر جیم فارسی و فتح رائے مہملہ دوم
و بائے فارسی و سکون فوقانی و فتح رائے مہملہ دوم و کاف و ہا و الف یعنی در برگش
این مزہ است و سیاسم بفتح سین اول و سکون دوم مہملتین و فتح تحتانی و الف
و فتح سین مہملہ سوم و سکون میم و بزیادتی الف میان دو سین اول بر آمدہ یعنی ساسیاسم
بمعنی اینکہ مرض دمہ را دور کند و روتسار بفتح واؤ وضم رائے مہملہ و سکون واؤ دوم
و فتح نون و سین مہملہ و الف وضم رائے مہملہ دوم مجہولہ یعنی درختش سرخ میشود
و گوندر آسم بضم کاف فارسی و سکون واؤ و نون و دال مہملہ و فتح رائے مہملہ
و فتح الف ممدودہ و سین مہملہ و سکون میم یعنی صمغ او نیز سرخ رنگ و شیرۂ او ہم
برنگ سرخ میشود و دیرگہہ پتر بکسر دال مہملہ و سکون تحتانی و رائے مہملہ و فتح کاف
فارسی و خفائے ہر دو ہا و فتح بائے فارسی و سکون فوقانی وضم رائے مہملہ یعنی
برگش دراز میشود و ہی درجہان بفتح ہا و تحتانی وضم دال و سکون رائے مہملتین
و فتح میم و ہا و الف و نون مخفی یعنی درخت اسپان است یعنی با مراض اسپان مے شکند

وقسم سوم را انجمیدی بضم تحتانی ونون ومیم ودال مهمله وتحتانی وسوبیت گهن بکسر سین مهمله
وواو وسکون تحتانی وفتح فوقانی وکاف فارسی واخفاے ہا وفتح نون یعنی
بسفیدی میزند وپوتی شمن بضم باے فارسی وسکون واو وکسر فوقانی وسکون
تحتانی وفتح شین معجمه ومیم ونون یعنی به میکند غرض اینکه ضماد برگ او بسفیدی
تمام بدن که مثل لیپ گردد دور میسازد وبه میگردانند واجاکرن بفتح الف وجیم والف
وفتح کاف وسکون راے مهمله وضم نون یعنی برگ او بشکل گوش زده میشود وردن ورمهان
بفتح را وسکون دال مهملتین وفتح نون وضم دال وسکون راے دوم مهملتین
وفتح میم وہا والف ونون مخفی یعنی با مراض دندان مفید میگویند وبفقیر چنان
بتحقیق پیوسته که این درختها از قسم کهیر وشیشم است۔

ماهیت آنها از اسما ظاهر شده لهذا مکرر نکرده شد وقسم سوم را اتالمدی
هم میگویند واین قسم سیاه میشود۔

مزاج آن سرد وخشک **افعال** آن جهت تپ وبسیارے خوے
ودمامیل وسوزش بدن واسهال صفراوی مفید نوشته اند۔

مدهوکه بمیم ودال مهمله وہا وواو وضم کاف۔

مدهوپشپ بضم باے فارسی وسکون شین معجمه وباے فارسی دوم۔

مدهوورمهان بضم دال وسکون راے مهملتین وفتح میم وہا والف واخفاے
نون هرسه اسم مهوه کلان است معنی اسم اول شیرین است ومعنی اسم دوم گل او
شیرین مثل عسل است ومعنی اسم سوم درخت شیرین است ونیز مدهوک اسم اصل السوس است
مدهوشگروکا بمیم ودال مهمله وہا وواو وکسر شین معجمه وسکون کاف فارسی
وضم راے مهمله وسکون واو وفتح کاف والف اسم درخت سفید است۔
مدهشٹیلا بفتح میم وضم دال مهمله واخفاے ہا وسکون شین معجمه وکسر فوقانی هندی
وسکون تحتانی وفتح لام والف۔

مدهولیکا بمیم ودال مهمله وہا وواو وکسر لام وسکون تحتانی وفتح کاف والف

بمعنی شیرین ہر دو اسم مہوہ خرد است ونیز لفظ مدہولیکا اسم سداب است بمعنی بوئے مست۔

مدہی کینجا بفتح میم وکسر دال مہملہ وخفائے ہا وسکون تحتانی وفتح کاف وسکون نون وفتح جیم فارسی والف اسم دوغ است۔

مدہینتیبا بفتح میم وسکون دال مہملہ وخفائے ہا وفتح تحتانی وکسر فوقانی وسکون تحتانی دوم وفتح سین مہملہ والف وسکون رائے مہملہ یعنی ملین طبع اسم مُر ہَری است۔

مدہوشیرینی نیز مے نامند بمیم ودال وہا وواؤ وکسر شین معجمہ ورائے مہملہ وسکون تحتانی مجہولہ وکسر نون وسکون تحتانی دوم یعنی شیرین واز یک درخت درختہا میشود۔

مدہوپکوا بمیم ودال وہا وواؤ وفتح بائے فارسی وسکون کاف وفتح واؤ دوم والف یعنی شیرین میشود ودرپختگی اسم بارکند ورلیست تلخ۔

مدہوراوی بکسر دال مہملہ وفتح رائے مہملہ والف وکسر واؤ وسکون تحتانی یعنی شیرین مانند عسل میشود ونیز اسم بارکند وری است۔

مدہشمرہی بفتح میم وضم دال مہملہ وخفائے ہا وسکون سین مہملہ وضم میم دوم وسکون رائے مہملہ وکسر ہائے دوم وسکون تحتانی یعنی شیرین ونیز۔

مدہوکودبھوی بمیم ودال مہملہ وہا وواؤ وضم کاف وسکون واؤ ودال مہملہ دوم وفتح موحدہ وخفائے ہا وکسر واؤ وسکون تحتانی یعنی شیرین مانند عسل ہر دو اسم راسنائے بزرگ است۔

مدہورینو بمیم ودال مہملہ وہا وواؤ وکسر رائے مہملہ وسکون تحتانی مجہولہ وضم نون وسکون واؤ یعنی شیرین است اسم انجیر دشتی است۔

مدہورسوا وبمیم ودال مہملہ وہا وواؤ ورائے مہملہ وضم سین مہملہ وخفائے واؤ والف ودال دوم یعنی شیرین مزہ اسم گذر است۔

مدہوہیت بمیم ودال مہملہ وہا وواؤ وکسر ہائے دوم وسکون تحتانی وفوقانی

یعنی شیرین مانند عسل اسم گل آپٹا است۔

مدہوپشپک اسم گل درخت مدی۔

مدہوگند بمیم ودال مہملہ وہا وواؤ وفتح کاف فارسی وسکون نون ودال مہملہ دوم یعنی بوئے شیرین اسم گل بولسری است۔

مدہورکتم اسم قسمے از کنول۔

مدہولکا بفتح میم وضم دال مہملہ وخفائے ہا وسکون واؤ وکسر لام وفتح کاف والف اسم قسمے از غلہ است مانند مکند بفتح میم وضم کاف ونون ودال مہملہ۔

مزاج ہر دو گرم وخشک وسبک وبطعم شیرین وبہنگام ہضم تلخ۔

افعال آن مصلح فربہی مفرط وقابض وبادی نوشتہ اند ونیز لفظ مدہو درمہاں بمعنی دشمن شیرینی اسم امباڑہ است۔

مدہوآل بفتح میم ودال مہملہ وخفائے ہا وسکون واؤ ومد ہمزہ وسکون لام اسم رُوئس است

یعنی رتالو ۱۲

مدہورکاکولی بفتح میم وضم دال مہملہ وخفائے ہا وواؤ وفتح رائے مہملہ وکاف والف وضم کاف دوم مجہولہ وسکون واؤ وکسر لام وسکون تحتانی اسم کاکولی شیرین است وگاہے مدہورا نیز میخوانند۔

مدہوجشٹی بمیم ودال مہملہ وہا وواؤ وفتح جیم وسکون شین معجمہ وکسر فوقانی ہندی وسکون تحتانی وبعوض جیم تحتانی نیز آمدہ بمعنی مدہوشٹی اسم ملہٹی است کہ بعربی اصل السوس نامند ونیز آنرا۔

مدہوسروا بفتح سین وسکون رائے مہملتین وفتح واؤ والف میگویند۔

مدکرکٹی بمیم ودال مہملہ وخفائے ہا وفتح کاف وسکون رائے مہملہ وفتح کاف دوم وکسر فوقانی ہندی وسکون تحتانی قسم از برنج کہ شیرین باشد سرد وگران وفزائندہ خون وتلخہ نوشتہ اند۔

مدہو بفتح میم وضم دال مہملہ وخفائے ہا وسکون واؤ اسم مطلق شیرین است

ویعرف خاص عسل را خوانند۔

مدہوجشٹم بخفائے ہا ومیم اسم موم بمعنی پس ماندہ عسل۔

مدہوراچس بمیم ودال مہملہ وواؤ ورائے مہملہ والف وفتح جیم فارسی وسین مہملہ اسم کسیرو است بمعنی آنکہ شیرین مے باشد۔

مدہورا بمیم ودال مہملہ وہا وواؤ ورائے مہملہ والف بمعنی آنکہ شیرین آم بارکوئی است۔

آملا پھل بمد الف وسکون میم وفتح لام والف وبائے فارسی وہا ولام یعنی بار شیرین وترش بار چرونجی وانارین است۔

مدیم بفتح میم وسکون دال مہملہ وفتح تحتانی وسکون میم ودم اسم تاڑی وشراب است۔

مدیرا بفتح میم وکسر دال مہملہ وسکون تحتانی وفتح رائے مہملہ والف نیز نامند۔

مدہوپرنی بمیم ودال مہملہ وہا وواؤ وبائے فارسی ورائے مہملہ ونون وتحتانی یعنی برگ شیرین اسم گلو است۔

مدہوپرنیکا بزیادتی کاف والف بمعنی برگ مانند برگ مہوا اسم لکروندہ است

فواید اسمائے میم با رائے مہملہ

مُرا بضم میم وفتح رائے مہملہ والف۔

ماہیت آن برگے است مانند برگ حنا از جانب لاہور مے آید وگویند کہ در گجرات مشہور است۔

مزاج آن گرم وخشک مزہ تلخ وتیز وزحمت وازد۔ افعال آن سبک ودافع آسیب جن وپری وجذام وفساد باد وصفرا وخون وکرم شکم وبلغم وضیق ودوران سر وتشنگی را نافع ہم نوشتہ اند۔

مرٹی بفتح میم و رائے مہملہ و کسر فوقانی هندی مشدده و سکون تحتانی و باضافهٔ
ها قبل تحتانی نیز آمده یعنی مرٹھی۔
ماهیت آن روئیدگی است که اکثر در کوهستان میروید و گاہے در باغها
هم میشود برگ او مانند برگ ریحان و از ان عریض تر و خرد تر و کنگره دار و گلش گرد
مثل وغمه و زرد و رنگ با اندک سفیدی و پس ازان تخم میکند۔
مزاج آن گرم و خشک در دوم مزهٔ آن تیز و گزندهٔ مانند عاقرقرحا۔
افعال آن جالی و منقی و جاذب و مقطع رطوبات لزجه و مفتح سُده و مهزل بدن
جهت فالج و لقوه و استرخا و قولنج و استسقا و قلاع بلغمی نافع صرع و سکته دور نماید و چوب
بیخ او را با پیپلی آس نموده و پخته ضماد نمایند آماس خصیه و قضیب هم دفع نماید و اگر با گل
رواس سفید و پلپل گرد سائیده حب بندند و وقت حاجت سوده طلا نمایند همین عمل
کند و گل او بخایند و لعاب آنرا با اندکے کافور چینی بر قضیب طلا نمایند بوقت جماع لذت
قوی دهد و گذاشتن گل او در دهن سیلان لعاب و دفع درد دندان میکند و اکثار
او مضر جگر و قاطع شهوت و مصلحش روغن پسته و بادام و شربت او یکدرم است
مرتو و بجوتا بضم میم و سکون رائے مهمله و ضم فوقانی و سکون واؤ و دال مهمله
و ضم موحده و خفائے ها و سکون واؤ دوم و فتح فوقانی دوم و الف یعنی بسیار بو
اسم پیاز است۔
مرچ بکسر میم و سکون رائے مهمله میم فارسی و آن بر دو قسم است سیاه که آنرا
هندیان مریا بکسر میم و سکون رائے مهمله و فتح تحتانی و الف و چون خواهند که
بلفظ جمع گویند لام مضمومه و واؤ در آخر کلمه زیاده کرده مریالو گویند و در سنسکرت
ولیجم بفتح واؤ و کسر لام مشدده یا مخففه و سکون تحتانی و فتح جیم و سکون میم یعنی
بر روئیدگی بیاره دار پیدا میگردد و لونیشٹم بفتح تحتانی و واؤ و کسر نون مجهوله
و سکون تحتانی دوم و شین معجمه و فتح فوقانی هندی و خفائے ها و سکون میم یعنی مسلمانان
بر و بسیار رغبت میدارند و مرچیم بفتح میم و کسر رائے مهمله و سکون تحتانی و جیم فارسی

وسکون میم اسم است وکرشن بضم کاف وراے مہملہ وسکون شین معجمہ وفتح نون یعنی
سیاہ رنگ میدارد واوشنم بضم ہمزہ وسکون واؤ وشین معجمہ مفتوحہ ونون وسکون میم
یعنی گرم مزاج است۔

ماهیت آن درکتب یونانیہ معروف است وسفید وسیاہ بودن اوہم مشہور است
وقسم دوم را لال مرچ وسرخ مرچ وفلفل ہندی ودرزبان ہندی مرپ کایا بکسر میم
وسکون راے مہملہ وفتح باے فارسی وکاف والف وتحتانی والف دوم نامند۔

ماهیت آن بارنباتے است مابین درخت وگیاہ تابسہ گز میشود وبرگ آن
شبیہ ببرگ ریحان وازان سبزتر وخرد وسخت وگلش سفید مثل یاسمین خرد وباراو
طولانی بقدر دو بند انگشت بلکہ بعضے ازان ہم زیادہ مستدیر وصنوبری شکل وبطرف
دنبالہ غلیظ وبخروطی وبطرف سرباریک صنوبری ومجوف پر ازتخم سفید وپہن شبیہ بتخم
تاتورہ وازان خرد وتر ودرخامی سبز وبعد رسیدن سرخ وبراق میگردد وقسمے ازان
گرد مثل وغمہ میشود وآنرا خراسانی نامند وصنفے برابر قرنفل میشود وآنرا اکلافری ولونگ
کچ نامند ودرتیزی قوی تر است۔

مزاج قسم اول گرم وخشک درآخر سوم یا اول چہارم بحسب اختلاف اقوال
ومزہ تیز وتند دارد۔

افعال آن برباد وصفرا غصہ میکند وہاضمہ افزاید ووقت ہضم ہم تیز وتند است
ودرد شکم وکف برباید وقسمے ازمرچ سیاہ است کہ ازان بزرگ تر وآنرا درہندی
بول مریا نامند بضم موحدہ وسکون واؤ ولام۔

افعال آن سبک وتیز وتند ودافع بلغم لزج وباد وکرم شکم ودرد آن وہاضم
وطبع را خوش ساز ونوشتہ اند۔

مزاج مرچ سرخ گرم وخشک است امادرجۂ اوتعین نکردہ اند
چنانچہ والد ماجد مرحوم نوشتہ اندکہ حار یابس بل حابس حریف لذاع
یحرف اللسان والفم والحلق بحرافتہ بل یثیرو یحرک الصفرا ویجفف لکن

یلذ المطعومات و یذیق اللسان و یشتهی الطعام و اعلیٰ فادیة للمرق والبقول عند ارباب العقول و باستحالہ و اختلاط مع الاشیاء من المطعومات تندفع اضرارہ۔

افعال آن مفتح و مقطع و اکال و محرق و چون خشک آنرا مع تخم بکوبند بر سرطان ببندند گوشت مردہ میخورد و گوشت صالح بر دیا ندا ماروے قبر مینماید و پوست خشک او حابس سلس بول و مضر محرورین و مہیج صفرا و مصلح او ترشیہا و آب سرد۔

مُرچوبیجا بضم میم و سکون رائے مہملہ و ضم جیم فارسی و سکون واؤ و کسر موحدہ و سکون تحتانی و فتح جیم و الف اسم بانس است۔

مَرجدلا بکسر میم و سکون رائے مہملہ و فتح جیم و فتح دال مہملہ و لام و الف اسم خرمائے سلیمانی۔

مُرچیاگندہ بضم میم و رائے مہملہ و سکون جیم فارسی و فتح تحتانی و الف و فتح کاف فارسی و سکون نون و خفائے دال مہملہ و ہا اسم کنجنی یعنی اذخر است۔

مرودپھل بضم میم و سکون را و ضم دال مہملتین و سکون واؤ و فتح بائے فارسی و خفائے ہا و سکون لام اسم بار درخت سیندی است بمعنی بار نازک است ہم اسم قسم میوہ تاڑ است کہ نرم و نازک باشد و نیز آملہ را میگویند و نیز اسم بار درختے است کہ آنرا در ہندی ملو و لما نامند و بزیادتی میم در آخر کلمہ اسم کنول و شاخ آن۔

مرد و دربہا بمیم و را و دال مہملتین و واؤ و فتح دال دوم و سکون رائے مہملتین و فتح موحدہ و خفائے ہا و الف اسم کاہ دوب یا ہریالی است بمعنی بسیار ملایم و نرم۔

مرد و پشپ بمیم و را و دال مہملتین و واؤ و ضم بائے فارسی و سکون شین معجمہ و بائے فارسی دوم بمعنی گل نازک و نرم اسم گل درختے است کہ آنرا کلیسا نامند۔

مرد و کنٹک بفتح کاف و خفائے نون و فتح فوقانی ہندی و سکون کاف

دوم بمعنی خار نازک اسم خار درخت گل مهندی است۔

مرد بھوا بفتح میم وضم رائے مہملہ وسکون دال مہملہ وفتح موحدہ وخفائے ہا وفتح داؤ والف یعنی باد از وپیدا میشود اسم قسمے از ہلہل است کہ آنرا دیو ہلہل میگویند وبیاید انشاء اللہ تعالیٰ ونیز اسم بیلے است کہ آنرا در ہندی تیکی ترمری میگویند۔

مردو کانٹی بضم میم وسکون رائے مہملہ وضم دال مہملتین وسکون داؤ وفتح کاف والف وسکون نون وکسر فوقانی وسکون تحتانی یعنی نرم درخشن است اسم رنگ پوتی است ونیز اسم بَلْیَتم است بمعنی نازک وصاف ودرخشن۔

مردو نوک بمیم وراو دال مہملتین وواؤ وضم فوقانی وخفائے واؤ وضم کاف یعنی پوست نازک اسم بھوج پتر است۔

مرمرہ بفتح میم وضم رائے مہملہ یا بضم میم وفتح رائے ہندی وہا اسم مردہ است

مرگ بکسر میم وضم آن نیز وسکون رائے مہملہ وکاف فارسی اسم آہوست۔

مرگل بکسر میم وسکون رائے مہملہ وضم کاف فارسی وسکون لام۔

مرگڈ برائے ہندیہ عوض لام در تلنگی ہر دو نام جگنا است۔

مرگا اسم مرغ نر۔

مرگی اسم مرغ مادہ وکلکڑا وکلکڑی مذکور شد بضم میم وکاف فارسی است۔

مرگٹی بفتح میم وسکون رائے مہملہ وفتح کاف وکسر فوقانی ہندی وسکون تحتانی اسم باندرو کانچکوری خرد است چون بر علاقش مثل موئے باندر میشود لہذا باین اسم موسوم است۔

مرگورو ار بضم میم وسکون رائے مہملہ وضم کاف فارسی وسکون واؤ ورائے مہملہ وفتح واؤ ودوم والف ورائے مہملہ دوم اسم پاپڑا است بمعنی اینکہ دافع امراض جانوران سواری بادشاہ است۔

مرگنا بھی بضم میم وسکون رائے مہملہ وفتح کاف فارسی ونون والف وکسر موحدہ

وخفائے ہا وسکون تحتانی یعنی ناف جانوران اسم مشک کردہ اند۔

مرگمدا بمیم وراۓ مہملہ وکاف فارسی وفتح میم دوم ودال مہملہ والف ہم اسم مشک بمعنی مستی جانور باشد۔

مرگانڈ چہا بمیم وراۓ مہملہ وکاف فارسی والف ونون وفتح دال ہندی وجیم وہا والف نیز اسم مشک است بمعنی آنکہ مادہ را از ناف بشدت برمے آید وخون از ان جاری میشود ونر را از خصیہ برمے آید۔

مرلوماتنگی بفتح میم وسکون راۓ مہملہ وضم لام وسکون واؤ وفتح میم دوم والف وفتح فوقانی وخفائے نون وکسر کاف فارسی وسکون تحتانی۔

ماهیت آن نباتے است بے ساق وبسیار دراز منبت او جائیکہ سایۂ او مے افتد وبیارہ دار باریک مثل مُو وبرگ او مشقق بہ ۳ تشقیق مثل پاۓ مرغ وسبز رنگ بعد خشک شدن سیاہ گردد وگل او ریزہ وسفید وبار او شبیہ بمغز پستہ در صورت وسبزی اما از ان باریک وخرد وچون برسد سرخ میشود وپس سیاہ گردد ودر آن دو تخم میباشد مانند تخم خیار خرد بلکہ از ان ہم خرد تر وگندہ تر وروۓ یک تخم بسوۓ دنبالہ تخم دیگر میشود۔

مزاج ودیگر افعال آن ہیچ بفقیر ظاہر نشد مگر اینقدر نزد ہندیان از خواصش مشہور است کہ ہر کسیکہ این منبت را بخوراند ویا بمالد مطیع ومنقادش گردد حتی کہ بر حیوانات نیز این امر جاری میشود وگرفتن او مشروط کہ ماہ قرنطین باشد وبادوالی روز یک شنبہ آمدہ باشد واللہ اعلم بالصواب۔

مرل بفتح میم وراۓ مہملہ وسکون لام اسم قسمے از ماہی است وآن بردو صنف است یکے آنکہ پشت وبازو سیاہ دارد وزیر شکم اندک سفیدے بود آنرا فقط مرل نامند ودیگر آنکہ خطوط او نقطہ سفید کمتر باشد آنرا اچھول مرل نامند بضم باۓ فارسی وخفائے ہا وسکون واؤ ولام ہردو در لذت بہتر وکم لزوجت وکم بوے شود ودرین ہردو پھول مرل افضل است۔

افعال آن در ضمن ذکر مچھلی گذشت ۔
مرلی بفتح میم و فتح رائے مہملہ و کسر لام و سکون تحتانی اسم چرونجی است ۔
مرنال بکسر میم و ضم آن نیز و سکون رائے مہملہ و فتح نون و الف و لام اسم ساق گل کنول و شُتُورَ اشْتُرِیْ و در آنجا گذشت ۔
مرناگی بفتح میم و سکون رائے مہملہ و فتح نون و الف و کسر کاف فارسی و سکون تحتانی گویند که اسم اوت بلاو است و آن حیوانے است که اکثر در قبور میباشد و در شب ہائے تاریک بیرون مے آید و بر درختہائے تارجیل وغیرہ میرود و میوہ ہا میخورد و جانوران پرندرا میبرد ہندیان نوشتہ اند کہ گوشت او نرم و چرب و خوب بامزہ است مزہ میدہد منی را روش سازد و دافع زہر و امراض شکم و تے است
مُرنگی بضم میم و فتح رائے مہملہ و خفائے نون و کسر کاف فارسی و سکون تحتانی اسم چکندی است و سوجنائے دشتی را نیز میگویند یعنی آنکه از بویش بدن مے لرزد ۔
مروا بفتح میم و سکون رائے مہملہ و فتح واؤ و الف و بہندی مروم بفتح میم و ضم رائے مہملہ و فتح واؤ و سکون میم دوم و بسنسکرت کہرپتر بضم کاف و خفائے ہا و فتح رائے مہملہ و فتح بائے فارسی و سکون فوقانی و فتح رائے مہملہ دوم بمعنی آنکه برگ آہوست چونکه رنگش مانند رنگ آہو میشود لہذا باین اسم مسمی گشتہ و کہربہرش بضم کاف و خفائے ہا و فتح رائے مہملہ و ضم موحدہ و خفائے ہائے دوم و سکون رائے مہملہ و ضم شین معجمہ بمعنی آنکه برنگ موئے آہو میشود و گرندہی نیز بکسر کاف فارسی و فتح رائے مہملہ و سکون نون و کسر دال مہملہ و خفائے ہا و سکون تحتانی و کسر نون دوم و خفائے تحتانی دوم و نون سوم یعنی گرہدار میشود و مرؤ و مراثہا بفتح میم و ضم رائے مہملہ و ہمزہ و سکون واؤ و ضم میم دوم و فتح رائے مہملہ دوم و رائے ہندی سوم و فتح ہا و الف اسم معلوم میشود میگویند و در بعضے نسخ مروامرہا آمدہ بفتح ہمزہ دوم و میم و رائے مہملہ و ہا و الف ۔
ماہیت آن نباتے است بجمیع اجزائہ مشابہ نام بدونہ مگر اینکه برگ مروا

شبیه برگ سداب میشود و خوشبوئی دارد و برد و نوع است سیاه و سفید مایل بسرخی و تیرگی و غلط کرده کسیکه آنرا مرزنجوش یا آذان الفار دانسته۔

مزاج آن گرم و خشک در دوم تا اول سوم و بعضے معتدل میدانند و مزه تلخ و تیز دارد۔

۲ افعال آن سبک و محلل و مفتح سدد و مقوی دل و جگر و مشتهی و دافع زہر حیوانات و جذام و فساد باد و بلغم و کرم شکم و صلابت آن و ریشهارا نافع و قبض بگشاید و نفخ در دستکم را سود دهد و اگر آنرا بسرکه پخته بر سر نهند بقرانیطس فایده بخشد و ضماد بر اثر بلا دراثر دارد و صفرا انگیز است و چون در آب بجوشند که هشتم حصه بماند هر بار از ان آب بینی را بشویند و استنشاق کنند جهت درد سر سوداوی موثر و حمول او در قرح باعث خشکی رطوبات و تنگی و تنکد رو اعانت بر حمل باشد۔

مروڑ پھلی بفتح میم و ضم رائے مهمله مجهوله و سکون واؤ و رائے هندی و فتح بائے عجمی و خفائے ها و کسر لام و سکون تحتانی معنی او پیچ در پیچ شاید که کشت بر همین باشد و بهندی نلی در ابضم نون و کسر لام و سکون تحتانی و فتح دال مهمله و رائے هندی و الف و بسنکرت آورتنی بمد الف مفتوحه و فتح واؤ و سکون رائے مهمله و کسر فوقانی و نون و سکون تحتانی پیچ پیچ بیباشد چرمرنگا بفتح جیم فارسی و سکون رائے مهمله و فتح میم و رائے مهمله دوم و خفائے نون و فتح کاف فارسی و الف یعنی پوست او برنگ پوست و بسیار تنک بود گویا که هست یا نیست و رگت پشپی بفتح رائے مهمله و سکون کاف فارسی و فتح فوقانی و ضم بائے فارسی و سکون شین معجمه و کسر بائے فارسی دوم و سکون شین معجمه دوم و کسر بائے فارسی سوم و سکون تحتانی یعنی گل سرخ دارد موہنی بضم میم و سکون واؤ مجهوله و کسر ها و نون و سکون تحتانی یعنی اسهال بند نموده ضعف و سقوط قوت که از وگردد دور کند و بیهانڈی بکسر واؤ و سکون تحتانی و فتح موحده و خفائے ها و الف و سکون نون و کسر دال هندی و سکون دوم اسم است پیتکیلتا بکسر بائے فارسی و سکون تحتانی و فتح فوقانی و کسر کاف و سکون تحتانی دوم و فتح لام و فوقانی

والف یعنی بیل او دراز مثل ہلدی دارد میگویند۔

ماهیتِ آن بارغلافے است دراز بقدر بند انگشت یا کم وزیاده ومثل ریسمان مفتول تا پیچ پیچ درختش مانند درخت شاهتوت در کلانی ومشابهت برگ وغیره وگویند که روئیدگی او مثل بیل مفروش بر زمین وشاخها باریک و دراز و انبوه دارد تا یک گز وزیاده از ان و در صحرا و سنگها میروید و برگ مانند دم کژدم وبعضے سرخ وخوشه خوشه در دنباله برگ چند عدد مجتمع و در تابستان میرسد اکثر مستعمل بار خشک کرده اوست۔

مزاجِ آن گرم در اول وخشک در دوم ا فعال آن دافع فسادِ کف وزہر وصفرا و کلانی شکم و درد آن وکرم وطلاء او بارکه جالی قوابی وباسهال مردی وشدی مفید وبتجربهٔ فقیر نیز رسیده۔

مرتَمدا بضم میم وسکون رائے مهمله وفتح فوقانی ومیم دوم وسکون نون و فتح دال مهمله والف یعنی شیرین وباریک اسم رتن جوت است۔

مرہٹی بضم میم وسکون رائے مهمله وفتح ها وکسر فوقانی هندی وسکون تحتانی اسم اصل السوس است وبفتح میم اسم بابونه است۔

مُرهری بضم میم وسکون رائے مهمله وفتح ها وکسر رائے مهمله دوم وسکون تحتانی اسم شاکاست۔

مِریا بکسر میم وسکون رائے مهمله وفتح تحتانی والف اسم مرچ یعنی فلفل است خواه سرخ باشد خواه سیاه۔

مریچم بفتح میم وکسر رائے مهمله وسکون تحتانی وفتح جیم فارسی وسکون میم دوم هم اسم فلفل وتخم سوجنا بمعنی دافع کف وباد وبیماریهائے آن۔

مُرِی بضم میم وکسر رائے مهمله وسکون تحتانی۔

مرمری باضافهٔ میم ورائے مهمله اسم گل درخت چکرن است بمعنی سفید مثل مُرمُرهٔ دهان میشود اگرچه گل زرد است اما در وسط سفید مثل مرمره میباشد۔

مرّی بفتح میم وکسر رائے مہملہ مشددہ وسکون تحتانی اسم درخت بڑ است۔

فواید اسمائے میم با سین مہملہ

مسچکنڈ کا بفتح میم وسکون سین مہملہ وفتح جیم فارسی وکاف وخفائے ہا وسکون نون وفتح دال ہندی وکاف والف اسم قسمے از نیشکر است۔
مسکہ بفتح میم وسکون سین مہملہ وفتح کاف وخفائے ہا وبعوض ہا الف نیز آمدہ بفارسی کرہ وبعربی زبد وبزبان ہنود ونا ماکھن بکسر واؤ وفتح نون مشددہ والف وفتح میم والف وکاف وخفائے ہا وسکون نون میباشد ونوشتہ اند کہ مسکۂ تازہ اندک سرد بود سنگرہنی وچھیروگ وتپ وبواسیر وخارش مقعد دور کند وبطبع خوشی بخشد وقوت وروشنی دہد وباطفال قوت نامیہ را قوت دہد وتشنگی وبچشمہا بہتر است وہمہ امراض را نفع بخشد وسرفہ وباد پیدا نماید ومسکۂ گاؤ روشنی ودہنی بیفزاید وباد وکف وبیت دور کند واطفال را دوائے بزرگ است ومسکۂ گاؤمیش سردی پیدا مے آرد ومولد وبلغم لزج ومسقط اشتہا است صفرا وتشنگی وہول دفع کند وبرطبع ہوشیاری آرد ومنی بیفزاید ومسکۂ بزچھی روگ وسرفہ دمیہ ودرد شکم کہ وقت قے شود وبواسیر وخارش بدن وتپ وپانڈروگ را نیست کند ومسکۂ بہنڈی باد میزند وبسخن یاوری بخشد وخوشی وقوت دہد وسرد است وقوت شاہیہ دہاضمہ مے آرد ومسکہ کہ از شیر بر آرند اندک شور وتیز وترش است صفرا وکشٹ پیدا میکند وچشمہارا روشنی بخشد ومسکۂ شیر گاؤ تازہ باد وپت واسہال زائل کند واندک سرد وشیرین است وبسیار خوب بود مزاج را نازک وخوش وقت میکند وامراض چشم مے برد۔ طریق برآوردن مسکہ از شیر تازہ دوشیدہ در ظرف نقرہ کردہ تا یکپاس روئے کنند پس ازان یکپاس از دست حرکت دہند اگر ظرف نقرہ نباشد ظرف گلی بگیرند ونقرہ دران انداختہ بجنبانند
مُسلی بضم میم وسکون سین مہملہ وکسر لام وسکون تحتانی اسم تساح یعنی مگر است

مسور بفتح میم وضم سین مهمله وسکون واؤ و راے مهمله اسم عدس است۔
مزاج آن نزد بعضے معتدل در گرمی و سردی و نزد بعضے سرد و بالاتفاق خشک۔ افعال آن خون استحاضه را سود دهد و امراض صفراوی و دموی را نیک باشد اما مغلظ خون و قابض و مضعف قوت باه و مولد تاریکی چشم و معده و دماغ را فاسد کند و خوابهاے پریشان آرد و آب خوش آن ملین است و نیز هندیان نوشته اند که بامزه است خوردنش کف و صفرا دور کند و باد پیدا نماید و بمونگ سبز نیز اطلاق میکند۔
مسی بکسر میم وسکون سین مهمله مشدده وسکون تحتانی اسم نهال هندی است که آنرا کاکجنگها نیز مے نامند و نیز مے اسم مرکبے است از مازو ساخته و براده آهن که محبوبان هند بر دندان و لب هاے مالند و پان بر وے میخورند عجب رنگ حسین پیدا مے شود۔
مستکمنجری بفتح میم وسکون سین مهمله وفتح فوقانی و کاف و میم دوم وسکون نون وفتح جیم وکسر راے مهمله وسکون تحتانی اسم سریانی است۔
مستاراجی بضم میم وسکون سین مهمله وفتح فوقانی و الف وفتح راے مهمله والف دوم وکسر جیم وسکون تحتانی یعنی سیاه و خوشبو اسم قسمے از موتهه است۔
مسرون بفتح میم وسکون سین مهمله وضم راے مهمله وسکون واؤ و نون یعنی بوپیس وکند مال نافع اسم زعفران است۔

فواید اسماے میم باشین معجمه

مشنڈی بضم میم وفتح شین معجمه وسکون نون وکسر دال هندی وسکون تحتانی اسم هندی درختے است که آنرا در سنسکرت پتر بهنگ بفتح باے فارسی وسکون فوقانی وفتح راے مهمله و موحده وخفاے ها و نون وفتح کاف فارسی یعنی

برگ پید امیکند و مے ریزد و تہا شبابا بفتح میم وہا والف وکسر شین معجمہ وخفائے تحتانی والف وفتح میم والف یعنی بسیار سیاہ میشود آن درخت وشلادر بکسر شین معجمہ وفتح لام والف وضم دال وسکون رائے مہملتین اسم سُمّ الفار است و وشدار وکا بکسر واو وفتح شین معجمہ وفتح دال مہملہ والف وضم رائے مہملہ وسکون واو دوم وفتح کاف والف یعنی داروئے زہر سُمّ الفار است ودر بعضے نسخ مشلادہو ودر وہا وار وکہا آمدہ و بعضے عوام آنرا اَمشتی نیز میگویند۔

۲ فعال آن چنان نوشتہ اند کہ مزہٗ تیز وشیرین دارد وکف وباد وتپہائے سمی رانافع وبلغم وصفرا زیادہ کند۔

مشک بکسر میم وسکون شین معجمہ وکاف اسم ہندی او کستوری است وبضم میم اسم ہندی کرسنہ است۔

اَمشتی بکسر میم وشین معجمہ وسکون تحتانی اسم سُداب است۔

مشریبا بکسر میم وسکون شین معجمہ وکسر رائے مہملہ وسکون تحتانی مجہولہ وفتح تحتانی دوم والف یعنی بامراض گرمی وکف وباد مفید اسم سُداب دشتی است

مشرگندہم بکسر میم وسکون شین معجمہ وفتح رائے مہملہ وکاف فارسی ونون ودال مہملہ وہا ومیم یعنی انواع او مانند انواع گندک است اسم ہرتال۔

مُشتی بضم میم وسکون شین معجمہ وکسر فوقانی وسکون تحتانی اسم کچلا است۔

فوایداسمائے میم باکاف

مکت پھل بضم میم وسکون کاف وفتح فوقانی وبائے فارسی وخفائے ہا وسکون لام اسم مروارید ونیز اسم بار است کہ مثل مروارید باشد۔

مکت سکت بمیم وکاف وفوقانی وضم سین مہملہ وکاف دوم وفوقانی دوم اسم صدف است کہ دران مروارید بود وآنرا درطعم شیرین وتیز ودرافعال دافع بلغم

و دمہ و درد سینہ و شکم و کمر و مسقط اشتہا نوشتہ اند۔

مگر بفتح میم و کاف فارسی و سکون رائے مہملہ بعربی تمساح و بہندی مسلی بضم میم و سکون سین مہملہ و کسر لام و سکون تحتانی و بسنسکرت شیونشار بکسر شین معجمہ و خفائے تحتانی و واؤ و نون و ضم شین معجمہ و دوم و فتح میم و الف و سکون رائے مہملہ مے نامند۔

افعال آن گوشتش دافع چہیر وگ و فربہی آور و مقوی نوشتہ اند۔

مگرندکھا بفتح میم و کاف و رائے مہملہ و سکون نون و فتح دال مہملہ و کاف دوم و ہا و الف بمعنی شیرین بود اسم آرد است کہ در گل کنول باشد و در کنول گذشت

مگتا بضم میم و سکون کاف فارسی و فوقانی و الف اسم گوندنی خرد است

مگرندا بمیم و کاف و رائے مہملہ و نون و دال مہملہ و الف بمعنی غنچہ گل دراز و باریک و نازک و خرد و اندک شیرین اسم گل جائے جوئی یا ریونتی یا موگرہ یا رائے بیل است۔

مگروڑی بفتح میم و سکون کاف فارسی و ضم رائے مہملہ مجہولہ و سکون واؤ و کسر رائے ہندیہ و سکون تحتانی اسم نکیر است و بیاید انشاء اللہ تعالیٰ

مگڑی بفتح میم و سکون کاف و کسر رائے ہندیہ و سکون تحتانی بفارسی کاراہہ و بعربی عنکبوت نامند چونکہ بر بدن مالیدہ شود آبلہ کند و خارش نماید و مجروح گردد علاج آن مالیدن انبہ خشک کردہ کہ اچور نامند و یا مغز کوبیٹ خوردن و ضماد تریاق جمیع انواع اوست۔

مُکلی بضم میم و سکون کاف فارسی و کسر لام و سکون تحتانی اسم کیوڑہ است

مکند بفتح میم و ضم کاف و خفائے نون و سکون دال مہملہ اسم غلہ ایست۔

مکوئی بفتح میم و ضم کاف و سکون داؤ و تحتانی و بحذف تحتانی ہم آمدہ اسم عنب الثعلب کہ در لفظ کاموئی گذشت۔

مکہنڈل بضم میم و سکون کاف و خفائے ہا و فتح میم دوم و سکون نون

وفتح دال ہندی وسکون لام اسم تلک است۔

مُکھپریا بضم میم وفتح کاف وخفائے ہا وکسر بائے فارسی وسکون رائے مہملہ وفتح تحتانی والف یعنی وہن را بسیار لذت میدہد اسم چکری نارنگی است

مکھولیپ بضم میم وفتح کاف وخفائے ہا وکسر لام وسکون تحتانی وبائے فارسی یعنی ضیا وروئے سرل دیو وار است چونکہ صندل او بروئے بمالند بشرہ را صاف گرداند سیاہی دور نماید۔

مکھدوشن بضم میم وسکون کاف وخفائے ہا وضم دال مہملہ وسکون واو وفتح شین معجمہ وسکون نون یعنی دشمن دہن کہ از خوردن بدبو میکند پیاز است

مکھبندہن اسم درخت دیرمل۔

مکھپپیل بضم میم وسکون کاف وہا وکسر بائے فارسی وسکون تحتانی وفتح بائے فارسی دوم وسکون لام اسم قسمے از پیپل است۔

مگھاڑہ بفتح میم وکاف فارسی وخفائے ہا والف وفتح رائے ہندی ووقف ہائے دوم اسم تالمکانا است۔

مکھی بفتح میم وکسر کاف مشددہ وخفائے ہا وسکون تحتانی در سنسکرت مکھٹوک وبفارسی مگس ودر عربی ذُباب نامند۔

مکھن بفتح میم وضم کاف مشددہ وخفائے ہا وسکون نون اسم کٹھل وگذشت وبفتح کاف مشددہ اسم مسکہ است۔

فوائد اسمائے میم بالام

ملاگیر بفتح میم ولام والف وکسر کاف فارسی وسکون تحتانی ورائے مہملہ اسم قسمے از صندل است کہ بسیار خوشبو باشد۔

ملدوسا بضم میم وسکون لام وضم دال مہملہ وسکون واو مجہول وفتح سین

مہلہ و الف اسم خیار بادرنگ است۔

مُلّا بضم میم و فتح لام مشدده و الف نزد بعضے اسم موگرہ و نزد بعضے جاے جوئی و برخے اسم ریونتی دانستہ اند۔

ملینچہ بھوجن بکسر میم و لام و سکون تحتانی مجہولہ و نون و فتح جیم فارسی و خفائے ہا و ضم موحدہ و خفائے ہائے دوم و سکون واؤ و فتح جیم و سکون نون یعنی خورش مسلمانان اسم گندم است۔

مِلّی بفتح میم و کسر لام مشددہ و سکون تحتانی مجہولہ۔

ملگی بفتح میم و سکون لام و کسر کاف فارسی و سکون تحتانی اسم روئیدگی است کہ در بیخ زراعت جوار و تمباکو پیدا میشود و بہر دو را تباہ و فاسد گرداند و بلند میشود بقدر یک وجب برگش مانند برگ رتن پرس و بسیار نرم مثل ریشم و خوشہ او مانند خوشہ جو لکن از و خرد و بیدانہ۔

مزاج آن گرم و خشک در اول چہارم و از ادویہ سمیہ اما جہت ضیق و با فلفل سیاہ و فلفل دراز مید ہند و نیم آثار روغن زرد بر و میخورانند

ملگو بضم میم و فتح لام و ضم کاف فارسی و سکون واؤ اسم درختے است کہ آنرا در سنسکرت پرساون بیبو بفتح بائے فارسی و سکون رائے مہلہ و فتح سین مہلہ و الف و فتح دال مہلہ و سکون نون و فتح تحتانی و سکون میم و ضم موحدہ و سکون واؤ یعنی بارش سفید و از خورش بسیار خوشوقتی میشود و ددمی بیل بکسر دال مہلہ و واؤ و سکون تحتانی و فتح بائے فارسی و خفائے ہا و فتح لام یعنی بار او مزدوج و توام میشود و کلیبشیا بفتح کاف و کسر لام و سکون تحتانی و فتح موحدہ و سکون شین معجمہ و فتح تحتانی دوم و الف یعنی دافع کرم شکم و رنگ بد است و فقط کلیبیا ہم آمدہ میگویند و نیلا لیشکا بکسر نون و سکون تحتانی و فتح لام و الف و فتح تحتانی دوم و سکون شین معجمہ و کسر فوقانی ہندی و فتح کاف و الف یعنی رنگ چوب او سیاہ میباشد مے نامند۔

ماہیت آن درخت بے ساق بقدر یکذرع یا کم و زیادہ بلند میگردد

وشاخہابسیار وانبوہ میکند برگش مانند برگ موتیا امااز ان بزرگتر وگل او سفید وخوشبو وبار او مزدوج تا ۳ یا ۴ عدد شبیہ بہ سیتا کہل اما خردتر از و ورخامی سبز مایل بسفیدی وبعد پختن سرخ شود تا وقتیکہ خام بود اچار ہم میسازند وپخش سرخ رنگ بود۔

مزاج آن تیز وگرم افعال آن بار او تپ نفساء را بعد ولادت نافع وبیخ وپوست درخت ہم بیماریہاے زچگان ودمامیل مفید نوشتہ اند

مدگا بضم میم وسکون لام وفتح کاف والف اسم بادنجان صحرائی است۔

مل بفتح وکسر لام مشددہ اسم ہندی است شامل ہمہ اقسام موگرہ وموتیا وغیرہما۔

ملنچا بضم میم وکسر لام وسکون نون وفتح جیم فارسی والف اسم لہسن است بمعنی اینکہ بادرا زیر پا میمالد۔

ملونی بکسر میم وضم لام وسکون واو وکسر نون وسکون تحتانی چون چند اقسام ساگ جمع نمودہ مے پزند باین اسم مے نامند خواہ آن ساگہا پرہیزی باشد یا ناپرہیزی وباید کہ ہمہ اقسام بہ سبزیہا جمع نمودہ درآب جوش دادہ بافشرند پس مصالح وروغن وگوشت دادہ پختہ بخورند مفید است بامراض چشم وتپ ودرد شکم ومشتہی وہاضم ومقوی بدن ورنگ برافروزد وباد وبلغم وصفرا وبیمزگی دور کند ودرہمہ سبزیہا پنج سبزی براے پرہیز خوب است جیونتی[۱] چند[۲] آن بہتوا[۳] وپنا کنٹی وچولائی وبشکہپرہ سفید واگر درآب جوش ندہند ونہ افشرند باعث امراض است ومولد بلغم وصفرا وتپ وگرمی نوشتہ اند۔

ملیکا پشپ بفتح میم وکسر لام مشددہ وسکون تحتانی وفتح کاف والف وباے فارسی وشین معجمہ وباے فارسی دوم یعنی شبیہ بہ گل موتیا اسم گل کالاکورا است

ملیا بفتح میم وسکون لام وفتح تحتانی والف اسم بانچی است۔

ملیچم بفتح میم ولام وتحتانی وجیم وسکون میم دوم یعنی در کوہستان میشود اسم

قسم از صندل بسیار خوشبو۔

ملیم بضم میم وکسر لام وسکون تحتانی ومیم دوم۔
ماهیت آن بیخےست هندی اغبر رنگ۔ مزاج آن گرم وخشک وتیز وچون آن را بکوبند وبر سر اندازند شپش ها بمیرد واگر در زخم یا دما میل بینداز ند کرمهائے دے را مے کشد وبرگ آن نیز همین اثر دارد وصاحب تالیف شریف گوید که سعوط عصارهٔ او در بینی صاحب صداع که بسبب کرم بود مستعمل شد کرمها کشته بیرون آمد۔

ملنگے بضم میم وکسر لام مشدده وخفائے نون وکسر کاف فارسی وسکون تحتانی اسم مولی است۔

ملسمبهوت بفتح میم ولام وسین مهمله وسکون میم دوم وضم موحده وخفائے ها وسکون واؤ وفوقانی یعنی میل بسیار پیدا میکند اسم موکے خرواست۔

ملیچهم بکسر میم ولام وسکون تحتانی مجهوله وفتح جیم فارسی مشدده وخفائے ها وسکون میم دوم اسم مشترک است میان مرش وشنگرف وسلمان۔

ملینچهمکه بمیم ولام تحتانی ونون وجیم فارسی وها وضم میم دوم وسکون کاف وهائے دوم یعنی سرخ مانند روئے مسلمانان اسم مرش است۔

فوائد اسمائے میم با نون

منبالا بفتح میم وسکون نون وفتح موحده والف وفتح لام والف دوم وسنسکرت جیونتی بکسر جیم وسکون تحتانی وفتح واؤ وسکون نون وکسر فوقانی

۱۔ منبالا :۔ (اردو) جیونتی ۔ (سنسکرت) جیونتی ۔ (بنگالی) جیوی ۔ (مرہٹی) ہول بیل ۔ (گجراتی) بیتھی کرکیوڑی ۔

وسکون تحتانی وجیونی بحذف فوقانی وجیوا بحذف نون وتحتانی نیز بازیادتی
الف هم آمده بمعنی اینکه اگر بچه درشکم حیات نگیرد ودر دوماه یاسه ماه بیفتد
آنرا زندگی میدهد وشاکهه سریشتها بفتح شین معجمه والف وکاف وخفاے ہردو
ها وکسر سین مهمله وراے مهمله وسکون تحتانی مجهوله وشین معجمه دوم وفتح
فوقانی هندی وخفاے ها والف یعنی ساگ او بادشاه سبزیها وخوب نیست
وسومنگل بضم سین مهمله وسکون واؤ وفتح میم وخفاے نون وفتح کاف فارسی
ولام یعنی تا ئین بهین عمر دراز میکند میگویند۔

ماهیت آن نباتے است بیاره دار بر دو قسم بزرگ وکوچک بزرگ بطریق
بوته میشود وکوچک بیارهٔ خود میدواند وهمچنین در همه آخر خود میشود ودر اوائل زمستان
مے آید وساگ او را اپخته بسیار عزیز دانسته میخورند ومیگویند که در ترکاریها جیون تی
خود حکم بادشاه دارد ومشهور انچه نزد گاندهیهاے اینجاست این است نباتے ست
بیساق یعنی بیل وشاخها دارد پوست آن چون خشک شود سیاه گردد وشاخ آنرا در
تروتازگی بشکنند شیر برمے آید برگ او مانند ساذج وبار او دو شاخه شبیه بسبابه
انسان ونوکدار وصنوبری شکل ودرونش پر از پنبه وتخم۔

مزاج آن معتدل ویا سرد وتر ومزه شیرین دارد **افعال** آن سبک ومقوی
اعضا ودافع فساد باد وبلغم وصفرا وحرارت وتپ وامراض چشم وباصره را قوت دهد
وشکم ببندد وآواز صاف نماید ومقوی باه دهد یان که درتپ شود تکلیف مزاج دور
کند ودر ذروے کن نوشته اند که تخم وساگ او در روغن مسکه پخته بزمانیکه طفل او درشکم
مے میرد ویا بعد تولد مریض شده مے میرد بخورانند فائده بخشد وخارش دور کند
وقرار حمل میکند وبرسخن وآواز قوت دهد وفربه نماید وطبع را خوش دارد ودر رنگ وردشنی
افزاید وبامراض چشم از هر قسم که باشد نافع ومزهٔ شیرین است از شیرینی قوت او
زیاده میگردد وباد را بدر سازد۔

منبوت بفتح میم وسکون نون وضم موحده وسکون واؤ مجهوله وفوقانی نوابه ست

که از پوست او سپر ہا میسازند مانند سپر ہا و گندہ گوشتش سبک و مزہ دار و مقوی و دافع کف و بر طبع خوشی آورد۔

منجل بضم میم و سکون نون و فتح جیم و سکون لام اسم بار درخت تاڑ است وگذشت۔

منجیٹ بفتح میم و خفائے نون و کسر جیم و سکون تحتانی و فوقانی ہندی بعربی فوّہ و بہندی منجشٹی بمیم و نون و کسر جیم و سکون شین معجمہ و کسر فوقانی ہندی و سکون تحتانی و بعوض تحتانی الف ہم آمدہ و بسنسکرت وکسا بکسر واؤ و فتح کاف و سین مہملہ و الف یعنی جان بخش رکتا بفتح رائے مہملہ و سکون کاف و فتح فوقانی و الف یعنی سرخ است و تامر یوجنا و کیکا بفتح فوقانی و الف و سکون میم و فتح رائے مہملہ و ضم تحتانی و سکون واؤ و فتح جیم و نون و الف و فتح واؤ و کسر لام مشددہ و سکون تحتانی و کاف و الف یعنی نبات او بیل میشود و بسیار دراز و سرخ میباشد و ارونا بفتح ہمزہ و ضم رائے مہملہ و سکون واؤ و فتح نون و الف یعنی سرخ کالا میشی بفتح کاف و الف و لام و الف دوم و کسر میم و سکون تحتانی و کسر شین معجمہ و سکون تحتانی دوم یعنی سیاہ مانند بز میشود و بعضے گویند که رنگ سرخ و سیاہ دارد و با مراض بز ہائے سیاہ و کالا چنڈا وری بکاف و الف و لام و الف و فتح جیم فارسی و خفائے نون و فتح دال ہندی و الف و فتح واؤ و کسر رائے مہملہ و سکون تحتانی یعنی بآزار سیاہی دست دیا مفید۔

ماھیت آن معروف است از کتب یونانیہ۔ ۲ فعال آن نزد ہندیان نوشته اند که شیرین و زمخت و چیز خوب است کف و دامیل و میہ و بواسیر را نافع و ہاضمہ زیادہ کند و بیماریہائے چشم دفع نماید۔

منجریکا بفتح میم و سکون نون و فتح جیم و کسر رائے مہملہ و سکون تحتانی و فتح کاف و الف یعنی بند امراض بادی را چون آتش میسوزاند اسم درخت ریحان است۔

مُنڈی[1] بضم میم وسکون نون وکسر دال ہندی وسکون تحتانی مشہور است وہندیان آنرا **بوہ ترم** بضم موحدہ وسکون واؤ وفتح رائے ہندی وفوقانی ورائے مہملہ وسکون میم گویند وبسنسکرت **ہشا** بفتح ہا وضم بائے فارسی وفتح شین معجمہ والف و **وپشا** بفتح واؤ وضم بائے فارسی وفتح شین معجمہ والف معنی ہردو اینکہ لاغررا فربہ کند **وسرا** بکسر واؤ وسکون سین مہملہ وفتح رائے مہملہ والف یعنی دافع لاغری است و **منڈی** بضم میم وسکون نون وکسر دال ہندی ونون وسکون تحتانی **بوڑبچہکا** بضم موحدہ وسکون واؤ وفتح رائے ہندی وکسر موحدہ وضم جیم فارسی مشددہ وخفائے ہا وفتح کاف والف یعنی خوردن برگ وسرہائے او بسیار افزایش عقل مے کند **شروانی شات** بکسر شین معجمہ وفتح رائے مہملہ والف وفتح واؤ وکسر نون وسکون تحتانی وفتح شین معجمہ دوم والف وسکون فوقانی یعنی در ماہ ساون بیشتر پیدا میشود **کول پھل** بضم کاف وسکون واؤ وفتح لام وبائے فارسی وہا ولام دوم یعنے بار او دراز وطبع رالمین کند وچرک شکم دور کند ور **تہالمبا** بضم واؤ وسکون رائے مہملہ وفتح فوقانی وخفائے ہا والف وفتح لام وسکون میم وفتح موحدہ والف یعنی گرد و دراز بود **لتاپسا** بفتح لام وفوقانی والف وفتح بائے فارسی وسین مہملہ والف ودر بعضے نسخ **تاپس** آمدہ یعنی عقل افزاید واسرار الٰہی روشن وباد وبلغم دور کند این اسماء واحوال خرد است وقسم کلان را **مہاشراونیکا** بمیم وہا والف وشین معجمہ ورائے مہملہ والف وواؤ ونون وتحتانی وکاف والف و **تنیا** بفتح فوقانی وکسر نون مشددہ وخفائے تحتانی والف یعنی خواص بد از بدن ودر کردہ خواص نیک مے بخشد ودرد اعضا وکوفتگی آنہا دور نماید و **بہنا گرندہی** بکسر موحدہ وخفائے ہا وفتح نون مشددہ والف

---

[1] منڈی:۔ (اردو) منڈی۔ گھنڈی۔ (سنسکرت) منڈی۔ (بنگالی) منڈیری۔ (مرہٹی) ڈہاکٹی منڈی۔ (گجراتی) بہانی منڈی۔ (تلنگی) گودسر پوچیٹو۔ (پنجابی) گورک منڈی۔

وکسر کاف فارسی و فتح رائے مہملہ وسکون نون وکسر دال مہملہ و خفائے ہا و سکون تحتانی یعنی صلابت شکم و دمامیل وکرمہائے تمامی بدن دور نماید و نکاچیس بکسر نون و فتح کاف و الف و جیم فارسی و سین مہملہ یعنی بدر ساز میگویند۔

ماہیت آن نباتے است نزد آبہا و کشت زارہا میروید و بر دو قسم است خرد و بزرگ برگ بزرگ او خرد و گرد و کنگرہ وار و ضخیم و سبز رنگ و برگ خرد او دراز و تنک مانند شکل برگ تائی و شاخہائے باریک دارد و آن ہر دو را بر مے آید چیزے گرد مائل بدرازی و متخشخش و مجوف در وسط کہ آن در اول آمدن گل است و در آخر ہمان ثمر او ست برنگ سیاہ مائل بسرخی و صندلی ہم میشود و گویند کہ گل منڈی کلاں مشابہ بگل کدم ست و بہمہ اجزائے او خوشبوئی گوارندہ مثل بوئے انبۂ خام و یا دونہ و مروہ میشود گویند وجہ تسمیۂ او بمنڈی این است کہ منڈی در ہندی نیول را مے گویند چونکہ ثمر این روئیدگی مشابہ بہ سر نیول میشود لہذا باین اسم موسوم گشتہ۔

مزاج آن گرم در اول و خشک در دوم و نزد بعضے سرد است مزہ او شیرین با اندک تلخی و ہنگام ہضم بسیار تلخ و گرم۔

افعال آن سبک و خرد افزا و دافع خنازیر و قے و کرم شکم و دمامیل و بثور و درد مفاصل و لقوہ و بواسیر و درد فرج زنان و زردی بدن و سوزاک و فساد صفرا و مانع قے و ہاضم طعام و مقوی ماسکہ و مفرح دل و مجفف تری جگر و فساد کیموس ردی را باصلاح آورد و مبہی و مقوی گردہ و پشت و مولد منی و ملذذ طرفین وحصول او در فرج دافع گندہ گئی و مضیق آنست و روغن او جہت درد مفاصل و دیگر بادہا مفید و عرق او مانند عرق گاو زبان کشیدہ از ۳ ماشہ شروع نمایند و تا دو تولہ برسانند و مداومت نمایند مقوی ہاضمہ و دل و معدہ و مشتہی و مبہی است و تجربہ او از مجموع اجزائے او کہ خشک کردہ باشند دافع بواسیر و مجفف ثوالیل و بتجربۂ راقم آمدہ و صاحب تالیف شریف نوشتہ کہ منڈی در ان ہنگام کہ ہنوز

بہ بہار رسیدہ باشد با بیخ و برگ گرفتہ در سایہ خشک نمودہ با میدۂ گندم و شکر و روغن گاؤ بخورد بعمر طبعی برسد و از صاحب دار اشکوہ نقل میکند کہ او بسیار پیر و ضعیف شدہ بود یکسال متواتر این دوا را خورد از سر نوجوان شد بعمر دویست و پنج سال رسیدہ بود و از تجربہ کاران ہندے نویسد کہ این دارو آب حیات است تا وقتیکہ بار نیاوردہ است اگر یکجا کردہ بسایند و بروغن و شہد آمیختہ بخورند در چہل روز جوانی از سر نو بظہور برسد و این گیاہ از اسرار حکمت و گل و بیخ او چہل روز یا یکسال متواتر بخورد ہمین اثر دارد و اگر مجموع اجزائے او با شیر گاؤ و شکر سہ روز بخورد در قوت جماع افزاید و نیز گفتہ اند کہ اگر منڈی بغیر آب بلع نمایند یکسال آزار چشم نمے شود و این مشہور است و آو گوید کہ بر خود تجربہ شدہ است و نیز از تجربۂ عم خود نوشتہ کہ در خفقان و تقویت دل و دماغ مستعمل بود گاہے تنہا و گاہے با نصف گاؤزبان و گاہے ہمراہ دیگر ادویہ و مفرحات عرق کشیدہ میداوندے دو چوہ و نیم ماشہ با برگ تنبول در شدت سرما حرارت در مزاج پیدا آرد و برائے امراض باردہ و تقویت باہ مفید است و طریق او آنست کہ منڈی را در آب تر کنند چونکہ نیم رطوبت بردارد بروغن یاسمین یا دیگر روغن خوشبو از دست مالیدہ در سبوچہ انداختہ دہنش بند کردہ زیر او سوراخ کردہ و بالائے آن آتش کنند و زیر سبوچہ پیالۂ چینی نہد پس آنچہ در ظرف چکد آب را دور کردہ آنچہ باقی ماند چوہ است بگیرد و بکار برد و روغن او شش ٹانک ناشتا تا چہل و یکروز بخورد و درین مدت از جماع دور باشد در قوت باہ قدرت ایزدی بیند طریق روغن او منڈی را با برگ و بیخ و گل شیرہ گرفتہ بیست و پنج آثار روغن کنجد آمیختہ بپزند کہ روغن باقی ماند و گروہے بدین طریق جہت امساک میخورند کہ در ماہ ساون و بھادون با روغن گاؤ با شہد و در جیٹھہ و اساڑہ با شکر و در ماگھہ و پھاگن با کانجی و در کوار و کاتک با شیر گاؤ و در اگھن و پوس با دوغ و از مجربات دار اشکوہی است کہ بیخ منڈی

درظرف مسی بدستۂ چوب نیب همراه آب بسایند چندانکه بسیاهی آید پس پنبه درو ترکرده نگاهدارد وهنگام درد چشم قدرے ازان ور آب ترکرده بر چشم دارد تسکین نماید وشفا بخشد ومنڈی کلان درافعال مطابق بہوم کدم است وضماد برگ منڈی جہت نارو دور کننده است وہندیان نوشته اند که ساگ او بخته خوردن باد و لاغری وقتے که بعد طعام شود وبدبوئے دهن وبدن دمیه دور کند واشتها وصفرا افزاید ومنی پیدا کند ونیز وتلخ است اڈهیا بائی وبلغم وبیمزگی دهن ویاده کوئی دد ماسیل دور سازد۔

منڈسدهی بفتح میم وسکون نون وفتح فوقانی وسکون را وکسر سین ودال مشدده مهملات وخفائے ها وسکون تحتانی بمعنی حافظ وذهن وذکاوت میدهد چون این درخت با فسون کنند تاثیر زودے بخشد اسم پنزونتی است۔

منجری پشپ بفتح میم وسکون نون وفتح جیم وکسر رائے مهمله وسکون تحتانی وضم بائے فارسی وسکون شین معجمه وبائے فارسی دوم یعنی گل او برائے ساختن منجن بکار آید اسم کرنج است۔

منڈلچهد بفتح میم وسکون نون وفتح دال هندی ولام وجیم فارسی مشدده وخفائے ها وسکون دال مهمله یعنی برگش گرد وبرکنارش مایل بسرخی اسم روئیدگی قسمے از سسکری است وبمعنی گل گرد اسم گل درخت ارڑ۔

منڈورم بفتح میم وخفائے نون وضم دال هندی وسکون واؤ وفتح رائے مهمله وسکون میم دوم اسم خبث الحدید مدبر است۔

مندروده بفتح میم وسکون نون وفتح دال وضم رائے مهملتین وسکون واؤ مجهوله وفتح دال مهمله دوم دوقف ها بمعنی صاف وگوله میشود اسم سلاجیت است۔

منڈن اسم سیندور۔

منڈوا دررا کی گذشت۔

منڈ بفتح میم و خفائے نون و دال مہملہ اسم جغرات چکا یعنی خوب بستہ است۔

منڈ نا بمیم و نون و کسر دال ہندی و فتح فوقانی و الف اسم طعامے است که از میدۂ گندم بآب بسیار تنک کردہ بدست شورانند چنانچہ مکرر دست برہم زنند پس آنرا بقدر کف دست در دیگچہ انداختہ روغن زرد داغ شدہ بقاشق بریزند تا بریان شود پس آنگاہ در قوام نبات اندازند و اگر اندک زعفران و الائچی داخل نمایند اولی بود۔

مندار بمیم و نون و دال مہملہ و الف و رائے مہملہ اسم روئیدگی خرد است بر دو قسم سفید و سرخ و از کتب ہندیہ ثابت شدہ کہ اسم درخت پانگرہ است ہر دو تلخ و تیز گرم و مسہل بلغم و بزرگی شکم بسبب پیہ و زہر و ریشہائے خارش و آماس برطرف سازد و بعضی باریک کنندۂ فربہی شکم اسم درخت آکڑا است۔

منڈو کپرنی بمیم و خفائے نون و ضم دال ہندی و سکون واؤ و کاف و فتح بائے فارسی و سکون رائے مہملہ و کسر نون و سکون تحتانی اسم قسمے از زرنب نوشتہ اند۔

منڈو بضم میم و سکون نون و ضم دال ہندی و سکون واؤ و برزا بضم موحدہ و فتح زائے معجمہ مشددہ و الف نیز میگویند۔

ماہیت آن طائریست یکرنگ سفید شبیہ بہ بگلا منقارش سیاہ و دراز و کج و کوتاہ دُم و سرش کبودی رنگ و پایش سیاہ و قسمے از و یکرنگ سیاہ و سفید سر میشود چونکہ این پرندہ را ذبح نمودہ بگذارند گوشتش خون گردیدہ روان شدہ پوست و استخوان باقی مے ماند گوشتش لذیذ و گرم و تر و زود ہضم مقوی و مبہی و مصلحش دوغ شیرین۔

منڈرنام بضم میم و خفائے نون و کسر دال ہندی و سکون رائے مہملہ و فتح نون دوم و الف و فتح میم دوم اسم رواس سفید است۔

منڈی بضم میم وخفائے نون وکسر دال ہندی وسکون تحتانی وضم ہمزہ اسم ساگ چولائی بمعنی دافع اثر ادویہ زہر۔

منسل بفتح میم وسکون نون وفتح سین مہملہ وسکون لام اسم ہرتال سرخ است وہندیان بشین معجمہ مکسورہ وزیادتی الف در آخر میگویند وبسنسکرت من گرت بفتح میم وضم نون وفتح رائے مہملہ وسکون کاف فارسی وفتح فوقانی یعنی سرخی ودل خوش میکند ومنومہان بمیم ونون وواؤ ومیم دوم وہا والف ونون یعنی دل را خوشی میشود وکنٹیشلا بضم کاف وفتح نون وکسر فوقانی ہندی وسکون تحتانی وکسر شین معجمہ وفتح لام والف اسم است ناگماتاری گندہا چا بفتح نون والف وفتح کاف فارسی ومیم والف دوم وفتح فوقانی والف سوم وکسر رائے مہملہ وسکون تحتانی وفتح کاف فارسی وخفائے نون وفتح دال مہملہ وہا والف وجیم فارسی والف یعنی صندل سودہ او بر قہائے سرب ضماد نمودہ در آتش نہند میکشد نیمالی بفتح نون وسکون تحتانی وفتح میم والف وکسر لام وسکون تحتانی دو اسم است وکرویر کا بفتح کاف ورائے مہملہ وکسر واؤ وسکون تحتانی وفتح رائے مہملہ دوم وکاف دوم والف یعنی بمرض شدید نافع است وگر سیجانتر سم بجوتم بکسر کاف فارسی ورائے مہملہ وسکون تحتانی وفتح جیم والف وسکون نون وفوقانی ورائے مہملہ دوم وسین مہملہ وسکون میم وضم موحدہ وخفائے ہا وسکون واؤ وفتح فوقانی وسکون میم دوم یعنی اندرون کوہ پیدا میشود میگویند ونوشتہ اند کہ گرم وتلخ وتیز وگران وملین ودافع زہر وبلغم وخون وتنگی نفس وسرفہ وبرافروزندہ رنگ ومصالح قرہی مفرطہ ودافع آسیب جن ودیو وشیطان است بضماد کردن وٹیکہ بر پیشانی کردن۔

منسروہنی بفتح میم وخفائے نون وسکون سین وضم رائے مہملتین وسکون واؤ مجہولہ وکسر ہا ونون وسکون تحتانی اسم دارویے است مسہل ودافع فساد صفرا وبلغم وبہی۔

منگا بضم میم وسکون نون وفتح کاف فارسی والف اسم سوجنا است وبفتح میم وخفائے نون مینڈھیل راگویند۔
منگلا بفتح میم وخفائے نون وفتح کاف فارسی ولام والف یعنی دولت افزا اسم پترونتی است۔
منگونی بضم میم وخفائے نون وضم کاف فارسی وسکون واؤ وکسر نون وسکون تحتانی اسم مدک پرنی است۔
منگوتامرا بضم میم وسکون نون وضم کاف فارسی وسکون واؤ وفتح فوقانی والف وکسر میم وفتح رائے مہملہ والف اسم شرمندی است۔
منگنا بفتح میم وخفائے نون وکسر کاف وفتح نون دوم والف اسم ہندی درختے است کہ آنرا ورسنسکرت بندہوک نامند بفتح موحدہ وخفائے نون وضم دال مہملہ وخفائے ہا وسکون واؤ وضم کاف یعنی گلش سرخ میباشد وبندہو جیو بیا بموحدہ ونون ودال مہملہ وہا وواؤ وکسر جیم وسکون تحتانی وفتح واؤ وکسر سین مہملہ مشددہ وخفائے تحتانی دوم والف یعنی چون درخت او درخانہ باشد خویش واقارب بسیار تردد وآمد ورفت میدارند میگویند۔
مزاج آن گرم وخشک ومزۂ آن زمخت وتیز۔ افعال آن گلش را جہت بدبوئی بینی پینس بدبوئی وہمہ قسم بیماریہائے فساد بول وکلانی شکم وخارشت نافع نوشتہ اند۔
منی ہکش بضم میم وکسر نون وسکون تحتانی وخفائے ہا وسکون کاف وشین معجمہ یعنی خورش صحرانشینان اسم سانوہ است۔
منی بندہم بفتح میم وکسر نون وسکون تحتانی وفتح موحدہ وسکون نون دوم وفتح دال مہملہ وخفائے ہا وسکون میم یعنی مثل الماس سے درخشد اسم نمک سنگ
موا بفتح میم وواؤ مشددہ والف اسم مُہا است یعنی مہوا ۱۲
منیکا بفتح میم وکسر نون وسکون تحتانی وفتح کاف والف یعنی سرخ اسم

سر بہوکہ است۔

منیوار ریحم بفتح میم وکسر نون وسکون تحتانی وفتح واؤ والف وکسر رائے مہلہ وسکون تحتانی دوم وفتح جیم وسکون میم دوم اسم شنگرف یعنی از سیماب پیدا میشود۔

منیر اکوتی ہم میگویند بمیم ونون وتحتانی وفتح رائے مہلہ والف وضم کاف وسکون واؤ مجہولہ وکسر فوقانی وسکون تحتانی یعنی از چاہ عمیق بر آید۔

منیکنچک بضم میم وکسر نون وسکون تحتانی وضم کاف وسکون نون دوم وفتح جیم فارسی وسکون کاف دوم یعنی مانند موہا یکجا بستہ میشود اسم سرو است۔

فوائد اسمائے میم با واؤ

موٹھہ[1] بضم میم وسکون واؤ مجہولہ وفوقانی ہندی وخفائے ہائین غلہ ایست مشہور مثل ماش است ودر کشت زار میکارند کہ آنرا ہندیان السنڈ نامند بفتح ہمزہ وسکون لام وفتح سین مہلہ وسکون نون ودال مہلہ ودر آج ماشش ولسند نیز میگویند۔

مزاج آن سرد وخشک وتر و بعضے معتدل۔

۲ فعال آن گران وبامزہ وقسمے ازان وحشی میشود نبات او مفروش برگ او مثل برگ بنو ماشش وازان بزرگ وبیخش سفید ومسکر اکثر در معجون بکار آمدہ در شیر جوش دادہ بآب شستہ خشک کردہ سفوف ساختہ باید نمود وتا ہفتہ در گلاب تر وخشک نمودہ بکار برند بیخ آن سرد وخشک باحرارت لطیفہ

---

[1] موٹھہ۔ (اردو) موٹھ۔ (پنجابی) موٹھ۔ (سنسکرت) مکشٹھ۔ (بنگالی) ون مونگ۔ (مرہٹی) ھٹکیا مٹھ (گجراتی) مٹھ۔ (تلنگی) کن کن پیالو۔

افعال آن مُسکر و مخدر و مہیج باہ منی زیادہ کند و مقوی حواس و ذہن است و مسقط اشتہا و چون در آب جوش دادہ آب را بہ بژاند و در آب دیگر خوب تہرا پختہ و بروغن گاو کثیر المقدار داغ کردہ بخورند غذائے نیک دہد و قوت بخشد و غائط براند و ادرار بول نماید و چشمہا را خوب است و خون صاف کند و ہنگام ہضم شیرین و باد انگیز شود و بلغم و برہمزدگی طبیعت و تپ دور نماید و کرم شکم پیدا سازد۔

موتی[1] بضم میم و سکون واو و کسر فوقانی و سکون تحتانی اسم مروارید است بعربی لؤلؤ و بسنسکرت مُکتا بضم میم و سکون کاف فارسی و فتح فوقانی والف نامند۔

مزاج آن سرد و مزۂ آن شیرین۔

افعال آن سمن بدن و فزایندۂ منی و مقوی و دافع زہر و بیماریہا و در خاصیت مطابق بہ چندرکانت نوشتہ اند۔

موتیا بضم میم و سکون واو و کسر فوقانی و فتح تحتانی والف اسم گلے است خوشبو و در موگرہ ہمہ اقسام مذکور خواہد شد۔

موتھا بمیم و واو و فوقانی و خفائے ہا والف اسم سعد است و در ہندی متا نامند بر سہ نوع است یکے تنگا متا در فوقانی گذشت دوم بھدرمتا در موحدہ رفت سوم ناگرمتا در نون بیاید۔

موت بضم میم و سکون واو و فوقانی مشاش و کمیز و بعربی بول و بسنسکرت موتر بزیادتی رائے مہملہ مفتوحہ نامند بہترین کمیزہا کمیز گاو است و بسنسکرت کمیز گاو را برمہا سو و کوہوک و پاچن و تند دیپن نامند تیز

---

[1] موتی :- (اردو) موتی۔ (سنسکرت) موکتک۔ (عربی) لؤلؤ۔ (فارسی) مروارید۔ (بنگالی) مکتہ۔ (مرہٹی) موتین۔ (گجراتی) موتی۔ (تلنگی) موتیالو۔

وشور و بدبو است۔

افعال آن کف مے شکند و بدن را گرم کند و مشتہی و ہاضم و فزایندۂ صفرا و دافع کشٹ و کرم و بیماریہائے معدہ و جگر و کیموس فاسد نیک سازد و ورم و سوزش اعضا و قے طعام و درد شکم و بادہا زائل سازد و حیات زیادہ کند و سختی گناہ برطرف کند و ہمہ چرک شکم از غائط بدر سازد و کمیز گاؤمیش اندک گرم است و ورم و کلانی شکم و کونلہ و پانڈروگ زائل گرداند و صفرا افزا و گران است و بول بُز درد گوش دور کند و مُزفہ و ضیق و کشٹ و کرم و کری گوش را نافع و مشتہی و دافع برص سفید و امراض جلدیہ کہ ترقیدہ آب از ان دوان گردد و بول انسان شور و تیز و تلخ و مولد صفرا فی الفور سنپات و مالیخولیا شیطانی را سود مند و شکم بہ بندد و زنان را بول مردان و مردان را بول زنان باید داد کہ باعث تعاشق و دفع بیماریہاست و از اسپ و فیل و شتر حکم بول او میدارد و شاشۂ فیل و شتر و خر و آدمی و اسپ از نر باید گرفت۔

موترلا کیچا بضم میم و سکون واؤ و فوقانی و فتح رائے مہملہ و لام و الف و ضم کاف و سکون موحدہ و فتح جیم و الف یعنی مفید کثرت بول اسم شانزہ است۔

موترلنچیوا بضم میم و سکون واؤ و فوقانی و فتح رائے مہملہ و فتح لام و سکون نون و کسر جیم فارسی و سکون تحتانی و فتح واؤ دوم و الف یعنی کمیز بسیار مے آورد و اور ارمیکند اسم باورنگ است۔

موچرس[1] بضم میم و سکون واؤ مجہولہ و جیم فارسی و فتح را و سکون سین مہملتین اسم صمغ درخت سیبل است۔

---

[1] موچرس :۔ (اردو) موچرس۔ (سنسکرت) موچرس۔ (بنگالی) شوکیرآٹھا۔ (مرہٹی) سانوری چیچرنگ (گجراتی) شہلا لوگوند۔

منا اج آن گرم وتند و بعضے سرد و گران ۲ فعال آن دافع فساد باد و بلغم و فزائندۂ صفرا و جہت بول فی الفراش دخلہ شکم و پلید شدن معدہ ودر ادویۂ باہیہ بکار مے آید۔

موچا بضم میم وسکون واؤ مجہولہ وفتح جیم فارسی والف اسم مشترک است میان درخت موز و اندکو و اورکولو مندا و یورکو۔

موچہک بضم میم وسکون واؤ وفتح جیم فارسی وخفائے ہا وسکون کاف اسم موکھہ است۔

موچکی بضم میم وسکون واؤ وفتح جیم فارسی وکسر کاف وسکون تحتانی اسم جہنجہنا است۔

موچیٹا اسم ویرمل است بمعنی برگ خرد وگندہ وزحمت۔

موچک اسم سویرانجن۔

مودگو بضم میم وسکون واؤ ودال مہملہ وضم کاف فارسی وسکون واؤ دوم اسم درخت پلاس است۔

مودھا بضم میم وسکون واؤ وفتح دال مہملہ وخفائے ہا والف اسم قسمے از کاہ است

مودکہ بضم میم وسکون واؤ مجہولہ وفتح دال مہملہ وکاف وہائین اسم غبر یا کندر بمعنی آنکہ دل راخوش وقتے دہد۔

موربا بضم میم وسکون واؤ وراے مہملہ وفتح موحدہ والف وبعوض موحدہ واؤ ہم آمدہ اسم مرہری است۔

مورپنکھی بمیم وواؤ وراے مہملہ وفتح باے فارسی وخفائے نون وکسر کاف وخفائے ہا وسکون تحتانی اسم میور سکھی است وبیاید انشاء اللہ تعالیٰ۔

مور بضم میم وسکون واؤ مجہولہ وراے مہملہ اسم طاؤس است وعوام ہنود آن را نلی گویند بفتح نون وسکون میم وکسر لام وسکون تحتانی ودر سنسکرت میور نامند بفتح میم وضم تحتانی وواؤ وراے مہملہ وآنرا بر دو قسم نوشتہ اند بزرگ وخرد

برزمین سے ماند وبر درختہائے بلند پرواز نمے کند ولہذا آنرا نیالا منلی بکسر نون وخفائے تحتانی والف ولام والف دوم یعنی بہومین مورنامند۔

افعال آن گوشتش گلو وآواز صاف کند وقوت باصرہ وسامعہ تیز کند وقوت جوانی بخشد ودر ہغنت رت وششرت وسنت رت باید خورد که دافع زہر است ودر گریشم رت دور شارت زہر پیدا کند ودر سرورت خوردن رونق چشم ودہنیت اندام پیدا کند ومزہ میدہد وامراض گوش دفع سازد وباین نوع خوردن او اَولیٰ است وبہومین مور گوشت او سمن بدن وباد را دفع نماید وسبک است ومقوی باہ واندکے صفرا مے کند وگوشت او بامزہ است۔

مور جھجھیدی بضم میم وسکون واؤ وراے مہملہ وفتح جیم فارسی وخفائے ہائے وکسر موحدہ مجہولہ وخفائے ہائے دوم وسکون تحتانی وکسر دال مہملہ وسکون تحتانی دوم یعنی دافع دوران سر وبیہوشی صفرا اسم آب شستۂ برنج کہ ترشی پیدا کند۔

مورٹا بضم میم وسکون واؤ وراے مہملہ وفتح فوقانی ہندی والف یعنی تلخ اسم جی کندی است۔

موساکنی بضم میم وسکون واؤ وفتح سین مہملہ والف وفتح کاف وکسر نون وسکون تحتانی بعربی آذان الفار وبزبان ہنود آنرا ایلکا تیوی بفتح تحتانی وسکون لام وفتح کاف والف وفتح جیم فارسی وکسر واؤ مشددہ وسکون تحتانی یعنی گوش موش ودر سنسکرت پلوم بفتح بائے فارسی وضم لام وسکون واؤ وفتح میم وبزیادتی الف ہم آمدہ ونکروہام بکسر نون وسکون کاف فارسی وضم راے مہملہ مجہولہ وسکون واؤ وفتح دال مہملہ وخفائے ہا والف وسکون میم اسم اندرونتی بکسر ہمزہ وخفائے نون وفتح دال وسکون راے مہملتین وفتح واؤ وسکون نون دوم کسر فوقانی وسکون تحتانی یعنی دربیل او اندک سرخی بود وپتر شیرلی بضم بائے فارسی وسکون فوقانی وفتح راے مہملہ وکسر شین معجمہ مجہولہ وسکون تحتانی وراے مہملہ وکسر نون

وسکون تحتانی یعنی از خوردن او او لاو بسیار میشود و بعضے بفتح بائے فارسی نخوانند ومعنی این میگویند که اور ابرگ بسیار ونزدیک نزدیک میشود ودر آشریا بضم دال وفتح رائے مہلتین والف وکسر شین معجمہ وسکون رائے مہملہ دوم وفتح تحتانی والف یعنی دافع امراض است وشارندا بکسر واؤ وفتح شین معجمہ والف وفتح رائے مہملہ وسکون نون وفتح دال مہملہ والف یعنی زنندہ زہر شمبری بفتح شین معجمہ وسکون میم وفتح موحدہ وکسر رائے مہملہ وسکون تحتانی یعنی دافع زہر کثردم است زیراکہ شمبا اسم کثردم واری زہر را گویند وشراونی بکسر شین معجمہ وفتح رائے مہملہ والف وفتح واؤ وکسر نون وسکون تحتانی یعنی اکثر در ماہ ساون مے شود وبمعنی تلخ مزہ ہم آمدہ میگویند۔

ماهیت آن روئیدگی است بردوقسم استادہ بقدر دوگرہ انگشت ویاکم وزیادہ واز ہردوطرف دوبرگ مثل گوش موش وقسمے مفروش برزمین بہارہ میکند وشاخہائیش گرہدار ودر ہرگرہ ریشہ مانند بیخ درزمین رفتہ وآن شاخہا سرخ مایل بسیاہی واندک مجوف وبرگہائیش مایل بتدویر مشابہ بگوش ولہذا باین اسم مسمی گشتہ وہر برگے برابر ناخن انگشت یاکم وزیادہ وخرد خرد وگلش نیلگون وبارش مانند دانہ جوار وکلان تراز و ودران دوتخم قسم اول کمیاب است ودرکتب یونانیہ برچند اقسام نوشتہ اند۔

مزاج آن نزد ہندیہ گرم وتر اما باندک گرمی ومزہ او تلخ۔

افعال مدربول ودافع صفرا وبلغم وبسیارے گرمی مزاج مشتہی بقوت دخوبی وکف وکرم وجذام وانواع پت وبھگندر ودرکند ودردی کن آوردہ اند کہ خوردن ساگ اوسبک وبامزہ است اندک سردی میکند ونزدوش دور کند وہاضمہ بیفزاید ووقت ہضم تیزومزہ دار میشود وہمہ اقسام کرم میکشد۔

موسلی بضم میم وسکون واؤ وسین مہملہ وکسر لام وسکون تحتانی اسم بھومی تاڑ است وگذشت مگر اسمائے ہندیہ او واقسام ودیگر فواید اینجا نوشتہ میشود

نیالاتاڑ بکسر نون و خفائے تحتانی و الف و لام و الف دوم و فوقانی و الف سوم و رائے ہندی یعنی تجویں تاڑ و بسنسکرت واراہی بفتح واؤ و الف و فتح رائے مہملہ و الف دوم و کسر ہا و سکون تحتانی نام است سوکری بفتح سین مہملہ و سکون واؤ و فتح کاف و کسر رائے مہملہ و سکون تحتانی یعنی خوبصورت میشود و بہر نگنی بضم موحدہ و خفائے ہا و فتح رائے مہملہ و خفائے نون و کسر کاف فارسی و نون دوم و سکون تحتانی یعنی سیاہ مثل زنبور میشود و در بعضے نسخ شرنگنی بضم شین معجمہ آمدہ یعنی مانند شاخ گاؤ راست میباشد و ستالیکا بفتح واؤ و نون و میم و الف و کسر لام و سکون تحتانی و کاف و الف دوم یعنی در دشت برابر میروید گویا که در گلو مالا مے انداز ند دہرپاپشپ بکسر ہا و فتح رائے مہملہ و کسر نون مشددہ و خفائے تحتانی و الف وضم بائے فارسی و سکون شین معجمہ و فتح بائے فارسی دوم یعنی گلش زرد طلائی رنگ است کہجوری بفتح کاف و خفائے ہا وضم جیم و سکون واؤ و کسر رائے مہملہ و سکون تحتانی یعنی مانند خرماست نعل او تالپتر بفتح فوقانی و الف و فتح لام و بائے فارسی و سکون فوقانی دوم و کسر رائے مہملہ و سکون تحتانی یعنی برگش بصورت برگ تاڑ میشود موسلی بضم میم و سکون واؤ و فتح سین مہملہ و کسر لام و سکون تحتانی یعنی اندک سردی میکند میگویند و آن بر سہ نوع است سیاہ و سفید سیاہ آن بیخے ست دراز بقدر یک بالشت و ہموار گویا که بخراط تراشیدہ و بر سرش برگہا مانند برگہائے تاڑ که اول دہلہ بر آید و در سفید دو قسم است یکے باریک فی الجملہ مشابہ بماہی رو بیان و دیگرے اندک باریک از سیاہ میشود و نبات او بے ساق و برگ او اندک مشابہ ببرگ انگور و در افعال گویند که سیاہ او اگر با روغن کنجد بخورند زکام و نزلہ را سود دہد اگر با نمک بخورند اشتہا آورد و اگر بآب بنوشند انواع درد شکم دفع نماید و ہر سہ قسم در معاجین تقویت باہ داخل میشود و اگر بقدر نیم دام بازیرہ کوبیدہ بخورند یرقان را نافع و با عسل جہت ہیضہ و با برگ فنجکشت مساوی الوزن جہت بدبوئے بغل و با اطریفل دافع پرمیو و با فلفل دراز جہت گندگی سگت و لون

وبا آملہ برائے تپ مفید و بانمک جالی وندان۔

موشک بضم میم وسکون واؤ وفتح شین معجمہ وسکون کاف اسم موش ودیو دانگری است۔

موشکپروگت بمیم و واؤ وشین معجمہ وفتح کاف وسکون بائے فارسی وضم رائے مہملہ وسکون واؤ مجہولہ وکاف فارسی وفوقانی یعنی دافع سم موش اسم ساگ بہٹوا است

موشک گھن بضم میم وسکون واو وفتح شین معجمہ وکاف فارسی وخفائے ہا وسکون نون زہر موش را میزند اسم کویٹ است۔

موگرہ بضم میم و واؤ مجہولہ وکاف فارسی وفتح رائے مہملہ وخفائے ہا گلے ست معروف کہ ہندیان آنرا مل بفتح میم وکسر لام مشددہ وپرسون بفتح بائے عجمی وسکون رائے مہملہ وضم سین مہملہ وسکون واؤ وبسنسکرت وچگل بکسر واؤ وفتح جیم فارسی وکاف ولام یعنی خوب کشادہ میشود وسیت بہیر وبکسر سین مہملہ وسکون تحتانی وفتح فوقانی وکسر موحدہ وخفائے ہا وسکون تحتانی دوم وضم رائے مہملہ وسکون واؤ یعنی سرد است درخت او وشٹ پتریکا بفتح دال مہملہ وسکون شین معجمہ وفتح فوقانی ہندی وبائے فارسی وسکون فوقانی وکسر رائے مہملہ وسکون تحتانی وفتح کاف والف یعنی برگ ضخیم دارد ومدنی بفتح میم ودال مہملہ وکسر نون وسکون تحتانی یعنی بوئے گل او آدمی رامست میکند وخیال بسوئے شہوت جماع مے افزاید گاواچھی بفتح کاف فارسی والف وفتح واؤ والف دوم وکسر جیم فارسی مشددہ وخفائے ہا وسکون تحتانی یعنی چشمہائے شمندہ مانند چشمہائے گاؤ مست میشود چندرولی بفتح جیم فارسی وخفائے نون وسکون دال مہملہ وفتح رائے مہملہ وواؤ وکسر لام مشددہ وسکون تحتانی یعنی بیل اودرہنگام شگفتگی گل مثل ماہتاب میشود مادھوی بفتح میم والف وفتح دال مہملہ وخفائے ہا وکسر واؤ وسکون تحتانی یعنی درماہ ویشاکھ بہار میکند۔

ماہیت آن گل نباتے است برچند قسم است قسمے را موگرہ نامند

نباتِ او تا بدو ذرع یا زیاده ازان میشود و شاخہاے آن مفروش و بعضے غیر مفروش و پُر گره و اکثر از بیخ آن روئیده و برگ او فی الجمله مانا به برگ لیمون و قسمے ازان بیلیه مے شود و گل آن سفید بعضے بزرگ مضاعف در مضاعف اما نباتِ قسمیکه در گل او برگ ها بسیار میباشد نباتِ او بسیار خرد میشود و آنرا ابجھٹ موگره نامند بفتح موحده و خفاے ہا و سکون فوقانی و قسمے را موتیه نامند بضم میم و سکون واو مجهوله و کسر فوقانی و فتح تحتانی و وقف ها گل او بسیار خوبصورت و خوشگل دانه مروارید کلان میشود و بسیار خوشبوئی دارد و دران قسمے مضاعف است که آنرا راے بیل گویند از همه خوشبوتر و ملیح المنظر و قسمے ازانکه گل او بسیار ریزه و تند بو باشد اما این همه اقسام در روئیدگی مماثل یکدیگر اند با اندک فرقے و اقسام او در موسم بهار تا تمام تابستان بهار میکند و باید که هنگام قریب گل کردن چند روز آب دادن موقوف نمایند که تا نوبت باضمحلال رسد پس برگهائش بکشند و آتش از کاه خشک در زیر تنه و بیخ آنرا کندیده ریشهاے باریک بریده گل سرخ و سیاه در و پر نموده پس آب دادن شروع نمایند خوب ترقی میکند و گل بخوبی و خوشبوئی و بکثرت میدهد و چون در موسم برشکال شاخ آنرا در زمین نهاده گل بر و بپوشند چون دران شاخ بکند از آنجا ببرند پس بعد از چند روز از انجا جاے دیگر بنشانند مے نشیند و ترقی میکند۔

مزاجِ گلِ آن گرم و تر و سرد و معتدل نیز گفته اند و قول باعتدال اقرب بصواب است۔

افعالِ آن شمیدنِ گل او مفرح و مقوی ارواح و قوے و حواس و دل و دماغ و ازان ها روزیور وغیره و روغن ترتیب میدهند و در شادی جهت عرائس و ذکور و اناث و اهل مجلس بکار مے برند و هم براے فاتحه و درود قبور و موتی بکار مے آید و نیز نوشته اند که در گلو انداختن هار گل او منی بیفزاید و گرم است و هر روز روغن بر بدن مالیدن و هار او پوشیدن پیری آمدن نمے دهد و باد بر دودیدن

قوی گردہ وامراض سر وچشم ودست ویا برودگل اوبسیار پاکیزہ است وعطر
آن نیز بسیار فایق میشود واو دافع صفرا ومسکن حرارت وقے وفواق وجنون ودرد
سر نافع وہندیان نوشتہ اند کہ گل او فرحت آرد وبیماریہاے دہن وچشم وصفرا وباد دور
کند وبرگ او بر ہر بادے کہ بہ بندند سود دہد واین گل را از دو پہر شب تا یکپاس روز
باید شمید واز ان بادکش ساختن وپوشیدن زیور زہر مار اثر نمے کند وامراض چشم
برود وبتجربۂ فقیر آمدہ کہ شمیدن گل او مسکن تشنگی ودافع بے خوابی است
وطلاے عطر او منعظ بقوت است وچون در قمر انداختہ مقطر سازند اسرع سکر
مے کند وطریق ساختن روغن وعطر او مشہور است۔

عطر اسم خوشبو است والآن متعارف آنست کہ روغن صندل بتقطیر
در قابلہ گرفتہ بالاے آن برگل خوشبو وبا دیگر مصالح خوشبوے چند بار بران
کشند کہ روغن صندل بوے آنہارا بگیرد وعطر موتیا فایق ترین عطرہاست۔

عرق گل موتیاے فقیر مخترع آنست کہ از گلاب وعرق بہار افضل میشود
اول عرق صندل بکشند وآن عرق را باز بہ ثقل آن بیند ازند وگل موتیا سبزی ودنبالہ
دور کردہ در دیگ انداختہ سرپوش گذاشتہ بیختہ بر سر سرپوش محکم گذاشتہ قابلہ ظرف
دیگر بیجہ نہادہ دہن آنرا باہم مضبوط نمودہ یک شب بدارند کہ تا در دم بستہ بوے آن
اندرون بماند پس بآتش نرم مقطر سازند وبعدہ گل مضمحل شدہ برآوردہ باز گل
تازہ اندازند باز عرق کشیدہ شدہ در دیگ اندازند وبدستور اول بکنند ہمچنین دوازدہ
مرتبہ تجدید نمایند کہ عرق بہتر وفایق میشود ونیز مثل گلاب مقطر سازند ہر قدر کہ در زیادت
گل وتجدید تقطیر کوشند بہتر ودیرپا وفایدہ آن بیشمار است وبہتر از گلاب میشود وگلقند
وگل شکر گل موتیا وبہت موگرہ نیز از اختراع فقیر است فواید عظیم دارد وبتجربۂ راقم
مکرر آمدہ برگ نوخاستہ ونرم از موتیا یک ثلث ودو ثلث برگ بید انجیر نوخاستہ باہم
سودہ در اندک شیر گاو یا ماء خام حل کردہ بنوشانند وعقب آن بفاصلہ دو ساعت
شیر وخشکہ بے نمک بخورانند تا دو ہفتہ وپس از ان یک ہفتہ دیگر بہمین غذا اکتفا نمایند

استسقائے لحمی باسہال یا بے اسہال و ورکند سریع الاثر است فایدۂ عجیب میکند باید کہ شیر را جوش دادہ سر شیر دور کردہ باز از پارچہ بگذارند در ہر پارچہ تازہ باشد تا اینکہ دہنیت بالکلیہ زائل گرددو شیر مثل ماء الجبن شود۔

موگتکا پھل بضم میم وسکون واؤ وکاف فارسی وکسر فوقانی وفتح کاف والف وبائے فارسی وہا ولام یعنی بار گرد سفید مثل دانہ مروارید اسم بار آبے سعید است۔

موکھن بضم میم وسکون واؤ مجہولہ وفتح کاف وخفائے ہا وسکون نون اسم درخت است۔

مزاج آن گرم افعال آن قابض شکم ودافع فساد بلغم وباد وکرم معدہ وورد آن ووجع مفاصل واستخوان وصمغ آن مہی وسمن بدن ودافع فساد صفرا وباد نوشتہ اند۔

مولسری بضم میم وسکون واؤ مجہولہ ولام وفتح سین وکسر رائے مہملتین وسکون تحتانی اسم بولسری است ودرباب موحدہ گذشت۔

مولگو بضم میم وواؤ ولام ساکنین وضم کاف فارسی وسکون واؤ اسم مغز ساق است

مول ساوھن اسم پر بندریک۔

مول بھدرا بضم میم وسکون واؤ ولام وفتح موحدہ وخفائے ہا وسکون دال وفتح رائے مہملتین والف اسم کوڑیالا است۔

مول[1] بضم میم وسکون واؤ مجہولہ ولام اسم بیخ ست۔

مولکا بضم میم وسکون واؤ مجہولہ ولام وفتح کاف والف اسم اول چیزے کہ از تخم بر روے زمین برآید۔

مول پھل اسم پھنس کہ درزمین بہ بیخ چسپد بمعنی میوۂ بیخ۔

---

[1] گویم نام بیخ خاص است کہ دافع زہر مار است درخت منی را دور کند وبچولیت بخشد در موضع بجنور علاقہ لکھنؤ دیدہ وآزمودہ شد ۱۲ عبدالعلیم نصر اللہ خان احمدی۔

مول سمدرا بمیم و واوٗ و لام و فتح سین مہملہ و ضم میم دوم و سکون دال مہملہ و فتح رائے مہملہ و الف یعنی بیخ در دریا اسم باچی ست چون لسبب نابودن بیخ او بر زمین و سبز ماندن او بر درخت مبالغۃً میگویند کہ بیخش در دریاست۔

مولچنا بضم میم و سکون واوٗ و لام و کسر جیم فارسی و فتح نون مشددہ و الف اسم راسنائے بزرگ است۔

مولی[1] بضم میم و سکون واوٗ و کسر لام و سکون تحتانی بفارسی ترب[2] و بعربی فجل و بزبان ہنود ملنگی بضم میم و کسر لام مشددہ و خفائے نون و کسر کاف فارسی و سکون تحتانی و بسنسکرت مولک بمیم و واوٗ و فتح لام و کاف و بزبانِ دتی میم در آخر نیز آمدہ و ہری ورنا بفتح ہا و کسر رائے مہملہ و سکون تحتانی و فتح واوٗ و سکون رائے مہملہ و فتح نون و الف یعنی سبز رنگ است چہارک بفتح جیم فارسی و خفائے ہا و الف و فتح رائے مہملہ و کاف یعنی شورے دار و ہستی دنتک بفتح ہا و سکون سین مہملہ و کسر فوقانی و سکون تحتانی و فتح دال مہملہ و سکون نون و فتح فوقانی دوم و کاف یعنی سفید مانند دندان فیل است و نیلا کنٹھ بکسر نون و سکون تحتانی و فتح لام و الف و فتح کاف و خفائے نون و فتح فوقانی ہندی و خفائے ہر دو ہا یعنی گلوئے او نیلگون است و مہاسویت بفتح میم و الف و ہا و کسر سین مہملہ و واوٗ و سکون تحتانی و فتح فوقانی یعنی بسیار سفید و سرد است و سوک چہارا بفتح واوٗ و ضم سین مہملہ و سکون واوٗ دوم و فتح کاف و جیم فارسی و خفائے ہا و الف و فتح رائے مہملہ و الف یعنی تیز و شور است وگر و لتوا بضم کاف فارسی و رائے مہملہ و سکون واوٗ و فوقانی و فتح واوٗ دوم و الف

---

[1] مولی۔ (پنجابی) مولی۔ (اردو) مولی۔ (سنسکرت) مولک۔ (عربی) فجل۔ (فارسی) ترب۔ (بنگالی) مولی۔ (مرہٹی) مولا۔ (گجراتی) مولا۔ (سندی) موری۔ (تلنگی) مولنگی۔

[2] نمک از برگ ترب کہ خاکستر آن یک آثار و نیم پاؤ بود بیست بر آمدہ و از خاکستر ترب کہ پاؤ آثار و چھٹانک بود چہاردہ تولہ بر آید ۱۲۔ منہ۔

یعنی گرانی میکند و نزلہ میکند و قسمے از آن خرد است کہ آزا پنا ملنگی بکسر بائے فارسی وفتح نون مشددہ والف وچاناکہی بفتح جیم فارسی والف وفتح نون والف ودوم وکسر کاف مشددہ وخفائے ہا وسکون تحتانی اسم است وحل سم بھوت بفتح میم ولام وسین مہملہ وسکون میم وضم موحدہ وخفائے ہا وسکون واؤ وفتح فوقانی یعنی میل بسیار پیدا میکند و بالی یا بفتح موحدہ والف وکسر لام وسکون تحتانی مجہولہ وفتح تحتانی دوم والف یعنی درخت او بسیار خرد خرد میباشد وچہدر مولک بضم جیم فارسی وخفائے ہا وسکون دال وفتح رائے مہملتین ومیم وواؤ ولام و کاف یعنی بیخ او ہم بسیار خرد بود وسالاما بفتح سین مہملہ والف ولام والف ومیم والف وکرکٹ بفتح کاف وسکون رائے مہملہ وفتح کاف دوم وفوقانی ہندی ودوسرا بکسر واؤ وسکون سین وفتح رائے مہملتین والف یعنی مولد خون وبلغم ودرد شکم است ووشنوگیتا بکسر واؤ وسکون شین معجمہ وضم کاف فارسی وسکون بائے فارسی وفتح فوقانی والف یعنی حیات وکرم را بدر سازد مے نامند

منافع آن گرم وتیز قسم اول نزلہ آورد ودافع باد وتردوش وکف وبدہضمی ومورث لاغری وقسم دوم رافع سنگ گردہ ومثانہ وکف ونزلہ وفزایندۂ صفرا است وساگ او پختہ مدام خوردن جہت تردوش مفید واز خوردن بال مولی خون بواسیر بادی وکلم روگ واستحاضہ وسرفہ وضیق ودمامیل دفع شود واگر با نمک ومرچ سیاہ خورند آواز را صاف کند ودندان را بہتر وامراض دہن را مفید وبدہضمی مے شکند نوشتہ اند۔

موم بضم میم وسکون واؤ مجہولہ ومیم اسم شمع ست بہندی مدن گویند وگند شت

مونگ[۱] بضم میم وسکون واؤ وخفائے نون وسکون کاف فارسی بفارسی بنوماش وبہندی پسر بکسر بائے فارسی وفتح سین مہملہ وسکون رائے مہملہ وبعوض رائے مہملہ لام نیز آمدہ یعنی پسل وبسنسکرت مدکا بضم میم وسکون دال مہملہ وفتح کاف

[۱] مونگ۔ (پنجابی) مونگ۔ (اردو) مونگ۔ (سنسکرت) مُدگ۔ (عربی) مج۔ (فارسی) بنوہش۔ (بنگالی) مُگ۔ (مرہٹی) ہرے کا ٹے (گجراتی) مگ۔ (تلنگی) پیسرلو۔

فارسی و الف و مسورا بفتح میم وضم سین مهمله وسکون واو و فتح رائے مهمله و الف هریتا
بفتح ها و کسر رائے مهمله وسکون تحتانی و فتح فوقانی و الف و شارد ا بفتح شین معجمه
و الف و فتح رائے مهمله و دال مهمله و الف یعنی جهت پرهیز خوب است و هرمسکا
بفتح ها و کسر رائے مهمله وسکون تحتانی و فتح میم وسکون سین مهمله و فتح فوقانی
و کاف و الف این همه اسمائے مونگ سبز و قسم سیاه آنرا نلّا پسر بفتح نون ولام
مشدده و الف و وسنتا بفتح واو و سین مهمله وسکون نون و فتح فوقانی و الف
اسم مشترک است میان مونگ سیاه و کنجک و گلهگٹ و کرشن مدگا بضم کاف
و رائے مهمله و شین معجمه و نون و میم و دال و کاف فارسی و الف یعنی سیاه مونگ است
میگویند۔

ماهیت آن بر سه قسم است سیاه و سبز نبات این موافق یکدیگر و بیل او خرد
میشود و شاخها از بیخ بسیار میکند و برگ او سه عدد شبیه ببرگ بانگرا و ازان
کوچک و گلش سفید و بار او غلافی و صحرائی که آنرا در زبان هندی پلی پسر بکسر
بائے فارسی و لام مشدده و تحتانی یعنی مونگ گربه و هرسوپیتا بفتح ها و را و سکون سین
مهملتین و فتح واو و کسر بائے فارسی وسکون تحتانی و فتح فوقانی و الف یعنی هاضم
و دافع اقسام صفرا مانند **ماهیت** آن روئیدگی است از بیخ شاخهائے باریک
میروید برگش سبز و خرد و در یک برگ سه شقیق و سه نوک نوک میانش کلان از نسبت
هر دو فی الجمله مشابه بپائے گربه و لهذا آنرا مونگ گربه میگویند و گلش ریزه و خوشه
دار و بارش غلافی و باریک و دران دانه ها مانند دانه هائے مونگ اما خردتر ازان
و این را در غله استعمال نمی کنند مگر دو قسم اول را که بیان کرده از آسیا سبوسه
برآورده دال آنرا استعمال میکنند از جمله اغذیه مرضاست

مزاج آن معتدل بارد و خشک ۔ **افعال** آن سبک بانفخ و حابس شکم
و دافع فساد صفرا و مقوی نور باصره و مضعف معده و چون آب گوشت و روغن بسیار
و بریده او در کے بپزند ضرر ندارد و مضعف باه هم نوشته اند و به پرهیز خوب است

واندک بادمیکند وآبجوشش اوسبک است جہت تپ ہائے صفراوی وکف وبلغم لذج وصفراوخون خوب است وطلائے او بر بشرہ رنگ برافروزد وچون دال آنرا بابرنج جمع نمودہ بپزند کھچڑی نامند ودال او علیحدہ پختہ باچلاؤ یانان وغیرہ نیز میخورند غرض اینکہ ازجملہ اغذیۂ لطیفہ است موافق است بکسانیکہ کم ریاضت کنند یاحرارت غریزی شان ضعیف باشد وناقہہ بود ودر بلاد باستعمال آن جہت بیماران نزد اطباشائع است ومونگ صحرائی باد آور وشکنندۂ صفراست وبر درخت مونگ مزروعہ کرمے پردار دراز بقدر بند انگشت وسیاہ باخطوط معوج یعنی کج ونقطہ زرد مائل بسرخی میشود چون آن کرم را باریک نمایند خواہ تر باشد خواہ خشک ودر روغن زرد حل کردہ بر ہر عضویکہ نہند آبلہ مے آرد واکثر برائے برآوردن زرد آب تو باد سفید آب برص مفید یافتہ شد وبتجربۂ راقم ہم آمدہ وطریق استعمال او بایں نوع مقرر نمودم کہ روغن زرد یک تولہ موم زرد نیم تولہ ہر دو را بر آتش نہند کہ تامثل مرہم مقوم گردد ہر گاہ کہ استعمال مطلوب بود درمرہم مذکور کرم مسطور تا دو عدد باریک ساختہ بیامیزند وبپارچہ صاف آلودہ بر ہر موضعیکہ نہند آبلہ مے آرد ودو پاس یاچہار پاس سوزش ودرد کمتر میکند واگر بہمان پھایہ تا ۳ روز بدارند آبلہ تام میشود پس پوست آبلہ را بمقراض بریدہ مرہم موم وروغن زرد سادہ نہند بہ میگردد واگر اثرش منظور باشد آبلہ را از سوزن خلیدہ باز ہمان پھایہ بدارند وبا روغن بید انجیر پنبہ آلودہ بنہند کہ جذب مادہ وامالہ آن کما حقہ میکند درین امر چیزے عجیب وغریب است بتحقیق آمدہ کہ این کرم را اکثا جڈ نامند واکثر بتجربۂ فقیر آمدہ کہ بعد شدن آبلہ وبریدن بمقراض وبرآوردن زرد بستن برگ انگور بسیار مفید شدہ۔

مونگا بضم میم وسکون واو وخفائے نون وفتح کاف فارسی والف اسم مرجان است درافعال مطابق بیاقوت سرخ نوشتہ اند۔

مونج بضم میم وسکون واو وخفائے نون وسکون جیم اسم پوست

بیرون سرکنڈا است کہ اکثر از و ریسمان میسازند۔
مزاج آن معتدل در گرمی و سردی و افعال آن دافع جوشیدگی فساد خون و امراض مثانہ و بول و چشم نوشتہ اند۔
موتنسر بضم میم و سکون واؤ و خفائے نون و فتح سین و سکون رائے مہملتین مزاج آن گرم و مزۂ آن شیرین و تلخ افعال آن گران و مشتہی و دافع فساد بواسیر و باد و مولد منی و از جملہ رسائین نوشتہ اند و صاحب تالیف شریف گوید محتمل کہ شقاقل باشد واللہ اعلم۔
موہا بمیم و واؤ و ہا و الف اسم مہاست۔
موہنی دگدہی بضم میم مجہولہ و سکون واؤ و کسر ہا و نون و سکون تحتانی و ضم دال مہملہ و سکون کاف فارسی و کسر دال مہملہ دوم و خفائے ہائے دوم و سکون تحتانی یعنی سوزانندۂ تپ اسم دہتورۂ سیاہ است۔
موہنی اسم مڑوڑپھلی ست بمعنی مقوی و حابس اسہال و بمعنی دافع شیاطین و دیوان اسم لگروندہ است۔

فوائد اسمائے میم با ہائے ہوز

مُہا بضم میم و فتح ہا و الف و مہوا بزیادتی واؤ بعد ہا نیز آمدہ و مہورس چکان نیز نامند بر دو قسم است خرد و بزرگ و مہر دو را بزبان ہندی ہندی اپانامند بکسر ہمزہ و فتح بائے فارسی مشددہ و الف و کلان را در سنسکرت دُول کھیل بضم دال ہندی و سکون واؤ مجہولہ و فتح لام و بائے فارسی و ہا و لام یعنی بار او سہ پہلو و زرد رنگ دارد و تیجہن سارا بکسر فوقانی و سکون تحتانی و جیم فارسی و خفائے ہا و فتح نون و سین مہملہ و الف و رائے مہملہ و الف دوم یعنی تیز دست آورا است و مدہوک بفتح میم و ضم دال مہملہ و خفائے ہا و سکون واؤ و ضم کاف

یعنی شیرین است و کرپشپکا بضم کاف فارسی و فتح رائے ہندی وضم بائے فارسی وسکون شین معجمہ وکسر بائے فارسی دوم وسکون تحتانی و فتح کاف والف یعنی گل شیرین مانند قند است و مدہو پشپ بمیم ودال مہملہ وہا و واؤ و بائے فارسی وشین معجمہ و بائے فارسی دوم یعنی گل مانند عسل شیرین است ولودہر پشپ بضم لام وسکون واؤ و دال مہملہ وخفائے ہا و فتح رائے مہملہ و بائے فارسی وشین معجمہ و بائے فارسی دوم یعنی گلش مثل گل لودہ بشود وآن پرستہو بفتح واؤ والف و فتح نون و بائے فارسی و رائے مہملہ وسکون سین مہملہ وضم فوقانی وخفائے ہا وسکون واؤ یعنی در دشت کلان میشود و مدہو در ہمان بمیم ودال مہملہ وہا و واؤ وضم دال وسکون رائے مہملتین و فتح میم وہا والف ونون یعنی درخت شیرین است وقسم خرد را اپنا اپا بکسر بائے فارسی و فتح نون مشددہ والف وگوریواس بفتح کاف فارسی وسکون واؤ وکسر رائے مہملہ وسکون تحتانی و فتح واؤ والف وضم سین مہملہ یعنی بوئے ہلدی دارد و ہیرسوگندہی بفتح ہا و را وسکون سین مہملتین و فتح واؤ یعنی گل این قسم خرد میشود و مدہشٹیلا بفتح میم وضم دال مہملہ وخفائے ہا وسکون شین معجمہ وکسر فوقانی ہندی وسکون تحتانی و فتح لام والف اسم است و مدہولیکا بمیم ودال مہملہ وہا و واؤ وکسر لام وسکون تحتانی و فتح کاف والف یعنی شیرین میباشد مے گویند۔

ماہیت آن گل درختیست کلان شبیہ بدرخت انبہ وبلاد درازان ہم کلان تر وساق ضخیم وشاخہائے بسیار دارد وچوبش بکار عمارات مے آید برگش مانا بہ برگ بلادر وگلش مثل مویز دبار او گرد و دراز ونوک دارد باد نبالہ در اول پیدائش سفید پس سبز و در پختگی زرد گرد و مشابہ بیادنجان ودران یک دو تخم پوستش مانند پوست پستہ طعم مغزاو تلخ وزمخت واز خستۂ او روغن مے گشند سفید برمے آید در روغن کنجد آمیختہ میفروشند وگل او را قرب سقوط یا بعد آن چیدہ ازان خمر میسازند بوئے بد دارد ودران

ودر دسر وخمار بسیار آرد مضرت بدماغ بیشتر دارد۔

مزاج آن درخت گرم وخشک در دوم وگل آنرا بعضے سرد در اول وبعضے گرم در اول سوم گویند۔

افعال آن بستن برگ او بر سر درد آنرا دور کند وسعوط سوده چوب او جهت درد سر بلغمی نافع وضماد پوست درخت آن بدمامیل مفید ودر دہن داشتن دافع درد گلو کہ از سردی باشد وبیخ آن بار وپت سے شکند ودرد پہلو را سود دہد وگل او گرمی بسیار مے کند وشیرین وگران ومزه دار بود وکرم شکم مے کشد وسہال صفراوی وباد وچہپر وگ دور کند واگر با کنجد ودودہی ودہانکی وپوست ارجن وقند سفید برابر سوده حب ہا بستہ ہر روز یک حب در ایام حیض بخورانند ودر روز ہشتم با شوہر نزدیک گردد معین بر حمل است ونیز مبہی ومولد شیر ومنی وبلغم افزا وخون وباد ودق وبار او شیرین وزمخت وگران وچرب وقابض شکم ومدر بول وباد وصفرا دور کند۔

مہاورچہا بمیم وہا والف وضم واو وسکون رائے مہملہ وفتح جیم فارسی وخفائے ہا والف یعنی درخت بزرگ اسم سینڈ سہ وہاری ست۔

مہاولکا بمیم وہا والف وفتح واو وسکون لام وفتح کاف والف یعنی بیل کلان ودر از اسم روہنی است۔

مہاوردہی بضم واو وسکون رائے مہملہ وکسر دال مہملہ وہا وتحتانی اسم کلان وردہی است۔

مہارس بمیم وہا والف وفتح را وسین مہملتین اسم آب شستہ برنج کہ ترش میشود۔

مہامنڈی بفتح میم وہا والف وضم میم وسکون نون وکسر دال ہندی وسکون تحتانی اسم منڈی کلان ست۔

مہانیب بمیم وہا والف ونون وتحتانی وموحده اسم نیم کلان است

وآنرا ایدامان گویند وگذشت۔

مہاستاوری اسم ستاوری کلان است۔

مہاسویت بکسر سین مہملہ و واؤ وتحتانی وفوقانی یعنی بسیار سفید اسم کتمبر و ترب است۔

مہاسیتا بکسر سین مہملہ وتحتانی وفوقانی والف یعنی بسیار سرد اسم پوتی است۔

مہاسیاما بمیم وہا والف وکسر سین مہملہ وخفائے تحتانی والف وفتح میم والف دوم یعنی بسیار سیاہ اسم درخت اڑوڑا است۔

مہاپترا بمیم وہا والف وبائے فارسی وفوقانی ورائے مہملہ والف یعنی برگ بسیار کلاں۔

مہاشاکھا بشین والف وکاف وہا والف یعنی شاخہائے کلان ہردو اسم درخت ساگوان۔

مہارنا بفتح رائے مہملہ ونون والف اسم درخت اندکو یعنی درجنگ زخمہا را بہ کند۔

مہاکلی اسم قسمے از تروڑا است۔

مہاپترا اسم کیوڑہ است۔

مہاسرجا اسم دیگی ست۔

مہاکانجی اسم سنگ ملم است

مہامیدا[1] بکسر میم وسکون تحتانی مجہولہ وفتح دال مہملہ والف اسم میدا کلان ست۔

---

[1] مَہَامِیْدَا اسمار سنسکرت حسب ذیل است۔ (س) دِیْومَنِیْ ۔ وَسُوْتْ سِیْدَا ۔ وِیْ پَانْدُ وُرَا ۔ دِیْوَلِیْ ۔ یَانْسُوْرُوْگِیْنِیْ ۔ مَہَامِیْدْ ۔ پُرُوْپْ دَوَا ۔ دِیْوِیْسْٹْ ۔ سُوْمْ مِیْدَا ۔ دِیْوِیَا ۔ دِیْوْگَنْدْ ھَا ۔ وَرَکْھَسَارْھَا (بقیہ نوٹ برصفحہ ۴۱۷)

مہا پرشادنتا نیز اسم میدا کلان است بفتح بائے فارسی وسکون رائے مہملہ وفتح شین معجمہ والف وفتح دال مہملہ وسکون نون وفتح فوقانی والف یعنی سفید مثل دندان ومثل تبرک اولیاست باولیا ہم میرسد ودر نظر ادشان مے آید۔

مہا بلا بفتح موحدہ ولام والف اسم کرنہاست وچو پنچ خرد وبیل پھل ودرخت کمان۔

مہا بلہا بہا والف بمعنی بسیار مقوی اسم بار کھینس۔

مہا سہا بفتح سین مہملہ وہا والف اسم بار کھیرنی است۔

مہا سیاتا بکسر سین مہملہ وخفائے تحتانی والف وفتح میم والف اسم نسوت است وبشین معجمہ یعنی درخت بسیار سیاہ است اسم مشندی۔

مہا جالی بفتح جیم والف وکسر لام وسکون تحتانی اسم توری است بمعنی بسیار مشک۔

مہا کوشاتکی بضم کاف وسکون واؤ مجہولہ وفتح شین معجمہ والف وفوقانی وکسر کاف دوم وسکون تحتانی اسم توری کلان است۔

مہا ور بفتح واؤ وسکون رائے مہملہ اسم قسمے از لاکھ است۔

مہا کپتا بمیم وہا والف وفتح کاف وفتح بائے فارسی وفتح فوقانی مشدد والف یعنی بسیار خارش آور اسم کانچکوری کلان است۔

مہتاب پرست اسم چندر مکھی۔

مہین گھا بفتح میم وکسر ہا وتحتانی ونون وضم کاف فارسی وفتح ہا والف

(بقیہ نوٹ صفحہ گذشتہ) بیری دنتی۔ دیو تامنی۔ سوما۔ دیتا۔ سورا میدا۔ ماہیت آن بیخے است کہ بمقام مورنگ وی یافتہ مے شود ومشابہت تمام بزنجبیل دارد وبیارہ آن بر مجاور خود مے پیچد ورنگ آن زرد مے باشد ۱۲ (از سالگرام نگھنٹو بہوشن)

یعنی بیخ سفید اسم کولپنا است۔
مہدی آنول بفتح میم وسکون ہا وکسر دال مہملہ وسکون تحتانی و مد الف وخفائے نون وفتح واؤ وسکون لام اسم قسمے از آنول است۔
مہندی بکسر میم وخفائے ہا و نون وکسر دال مہملہ وسکون تحتانی اسم حناست۔
مہاتابی بمیم وہا والف وفوقانی والف ودوم وکسر لام وسکون تحتانی یعنی کلاں تاڑ اسم قسمے مادۂ درخت تاڑ است۔
مہادوروا بمیم وہا والف وضم دال مہملہ وسکون واؤ وراے مہملہ وفتح واؤ ودوم والف اسم دوب بیلیہ است۔
مہاسواد بمیم وہا والف وضم سین مہملہ وخفائے واؤ والف وضم دال مہملہ وسکون واؤ ودوم یعنی بزرگ وبسیار مزہ دار اسم بھچنس است کہ بہ بیخ شود
مہاپھل بمیم وہا والف وبائے فارسی وہائے دوم ولام اسم جامن وکدوئے شیرین بمعنی بار بزرگ۔
مہاکھوشا بمیم وہا والف وضم کاف وخفائے ہا وسکون واؤ مجہولہ وفتح شین معجمہ والف یعنی بر امراض تنفا کہ کلان باشد نافع اسم کاکڑا سنگی است
مہاکمبھا بمیم وہا والف وضم کاف وسکون میم وفتح موحدہ وخفائے ہا والف اسم کمر وکلان است۔
مہانیلا بمیم وہا والف وکسر نون وسکون تحتانی وفتح لام والف یعنی بسیار سیاہ بھنگرہ است۔
مہادیپتا پھل بمیم وہا والف وکسر دال مہملہ وسکون تحتانی وبائے فارسی وفتح فوقانی والف وبائے فارسی دوم وہا ولام یعنی بسیار اشتہا میکند اسم چپا چرلا است۔
مہامنی بمیم وہا والف وضم میم دوم وکسر نون وتحتانی یعنی نزد فقرا وجوگیان کلان میباشد اسم کدوئے تلخ کلان است کہ از وبین وطنبورہ میسازند۔
مہالکا بمیم وہا والف وفتح لام وکاف والف دوم یعنی بسیار سفید اسم پوست الایچی است

مہاآوشد بمیم وہا والف وفتح ہمزہ وسکون واؤ وفتح شین معجمہ وسکون دال مہملہ یعنی بزرگ دارو اسم زنجبیل است۔

مہاورشتو بمیم وہا والف وفتح واؤ ورائے مہملہ وسکون شین معجمہ وضم فوقانی وسکون واؤ دوم یعنی در برشگال کلان وافر میشود اسم بسکھپرہ سرخ است۔

مہاکدنب اسم کدنب آبی است۔

مہاپشپ اسم گل گڈہل۔

مہوکا بفتح میم وضم ہا وسکون واؤ وفتح کاف والف گویند کہ بعربی عقعق وعکہ و بہ سنسکرت بہاردواج نامند۔

ماہیت آن طائرے است سُست پر وقریب زاغ وُدم دراز زیرشکمش سیاہ وبالائے پشت سرخ ودر اندک زمانے از دو ادوی شکار میگیرد و مزاج آن گرم وتر افعال آن گوشتش نرم وچرب بسیار ومقوی حافظ صاحب قرابادین قادری نوشتہ کہ گوشت او بامصالح پختہ خوردن باعث دفع سختی سپرزاست وقوت باہ نیز مے آرد وخون او بر محل خلیدن پیکان وخار طلا نمایند بآسانی بر آرد ودماغ او در بینی انداختن باعث عطسہ گردد وبصاحب فالج ولقوہ نافع واگر باشکر بکودکے دہند باعث فصاحت وذکاوت میشود وسرگین او بصاحب ربو سود دہد وگویند کہ زہرہ او در چشم کشیدن مورث محبوبی در نظر خلائق است۔

مہونت بفتح میم وضم ہا وسکون واؤ وفتح نون وسکون فوقانی قسمے از کدم است۔

مہون بفتح میم وضم ہا وسکون واؤ ونون اسم تاڑی وشراب وسیندی است۔

مہودہ بفتح میم وسکون ہا وضم میم دوم وسکون واؤ وفتح دال مہملہ ووقف ہا بزبان ہنود بلسیر وگویند بضم بائے فارسی وسکون لام وکسر سین مہملہ وسکون تحتانی مجہولہ وضم رائے مہملہ وسکون واؤ ماہیت آن مابین درخت ونبات است شاخہائے انبوہ دارد دو صنف است سفید وسیاہ برگ او مانند برگ حنا وگلش چون کشنیز وبار او خرد وگرد بدو جفرہ از ہر دو جانب وبتمام شاخ مسلسل مانند دانہ ہائے مروارید اما اندک پہن وگرد بسیار خوشنما

ودر ان دانہ مانند حرمل ہمہ اجزا سیاہ وسفید سفید مزاج آن معتدل بگرمی و خشکی وبارد مائل بتری تیز ومزہ بارادشیرین باندک تلخی وبو افعالِ آن شربت بار و برگِ او جہت سوزاک وپرمیو سود مند وپوستش حابس سیلان رحم شرباً وحمولاً وضماد آن رادع ومحلل صلابات بالخاصیت۔

مہیشاچی بفتح میم وکسر ہائے مجہول وسکون تحتانی و فتح شین معجمہ والف وکسر جیم فارسی وسکون تحتانی اسم مقل الیہود است۔

مہیرنا بفتح میم وکسر ہا وسکون تحتانی وفتح رائے مہملہ ونون والف یعنی برائے جنگ قوی کنند اسم درخت اند کو کلان است۔

فواید اسمائے میم باتحتانی

میاکمین بکسر میم وخفائے تحتانی والف وفتح کاف وکسر میم دوم وسکون تحتانی ونون یعنی مکروہ تر ماھیت آن روئیدگی ست بےساق برگِ او مثل برگ موتیا در صورت امایک طرف برگ سبز وطرف دیگر زغبی غباری مائل بسفیدی وبزہا آنرا نی چند مزاج آن گرم وخشک افعالِ آن دردہن داشتن برگِ او جہت دردِ دندان مفید است وچون دونیم برگ باہفت برگ تنبول بامصالح خائیدہ وقتِ صبح بخورند وبالائے آن تا شام سیندی بنوشند اورا رکنند وغایط براندو باید کہ در پیالۂ چینی بول کنند ریشہا بیرون میشود ووقت شام گوشت ونانِ گندم باشوربا بخورد وتاسہ روز متواتر نماید سوزاک دفع شود وشہوت زیادہ گردد۔ واستعمال او تا ہفتہ نیز جائز است وبخشش اندک شیرین باقدرے تیزی وتلخی در آخر مذاق ومقی قوی وگویند کہ ضمادِ اجزائے او مسقط بدن است خصوصاً اگر بانیا لاگوٹری بیامیزند۔

میاکپرسوگڑہ بکسر میم وخفائے تحتانی والف وفتح کاف وضم بائے فارسی و سکون رائے ہندی وضم سین مہملہ وسکون واؤ وفتح کاف ودال ہندی مشددہ ووقف ہا

نیزه زدن بزک در ہندی ڈبونس میگویند چونکه از خوردنش نیزه مرد در زدن سختی واستادگی
مانند نیزه زدن بزپیدا میکند وہمیشه خیال بزنان داشته گرد آنها میگرد مانند گردیدن و
مستی کردن بزہا بر ماده ہا لہذا باین اسم مسمی گشته ماهیت آن مانند گند ہاست بر کوہہائے
کلاں مفروش و پیوسته بسنگ مثل پنجه ہامیشود و پنجه ہائے دراز مانا بسماہی یا گھوڑ چھوڑ قریب
سیلاب کوه ہا پیدا میشود واز ہوائے آب زندگی و ترقی میدارد ظاہرش پوست سرخ
مائل بسیاہی یا پشم مانند پشم شتر کہ از و سنگ را میگردد و بمنزله بیخ است ولہذا بیخ ندارد
و برگ و بار ہم ندارد واندرونش مغز سفید در خامی مانند مغز تمر ہندی خام واندک ریشه دار
مزاش قریب شصه و بعد خشکی بوئے تیز و مست دارد و از اشیائے جدیده است شخصے
پیش عاصی نقل کرد و گفت مردمان وحشی که آن را چنجوار میگویند در شیر جوش داده میخورند
وگاہے از زنان خود جدا نمی باشند و زنان آنہا نیز مائل بمردمان نمے شوند بنده را بسبب
موافقت از ایشان بطریق تحفه داده بودند چون خوردم در بار بسیار قوی شدم از ین
استماع بخاطر آمد که طلبیده امتحان باید کرد لہذا آن شخص را مبلغ ہا داده فرستاده بہمدست
کرده دیده و تحقیق نموده ماهیت آن نوشته به تجربه آوردم واقعیکه در امر باه اعجاز مسیحائی دارد
آن را پارچه پارچه کرده در شیر گاؤ جوش دہند که تا شیر درو جذب شود پس خشک کرده سائیده
پارچه بیز کنانیدم و مانند غبار نموده نیم توله با نیم توله شکر سفید نہار و بعد اول غذا خورانیدم و خوردم
در باب تقویت باه و اعضا ربسیار فائده مند و۔

مزاج آنرا معتدل **معین** نقل او شیر و شکر و ادرک و تر نقل و جوز بسا سه
یافتم و قبض و تلئین ہیچ ندارد مگر مدر و یکجانب میلان بسوئے رفع قبض دارد مشتہی و
ہاضمه است

میتھی بکسر میم و سکون تحتانی مہمله و کسر فوقانی و خفائے ہا و سکون تحتانی دوم
اسم حلبه است ۔ و در زبان ہنود بجائے تحتانی اول نون مے آرند و بعضے نوشته اند که
ہنکو پتری ہمین است واللہ اعلم بالصواب ۔

مزاج آن گرم و خشک **افعال** آن بامزه است بدن را گرم میکند و قوت

دہد درد سینہ و گلو و کف و باد و لقمۂ طعام کہ در سینہ خلد دور کند۔

میتر پیا بفتح میم و سکون تحتانی و فوقانی و کسر رائے مہملہ و سکون تحتانی مجہولہ و فتح بائے فارسی و الف یعنی نزد مہاتمی محبوب ست و مہاتمی بزرگان صحرا نشین را میگویند

میچک بکسر میم و سکون تحتانی مجہولہ و فتح جیم فارسی و سکون کاف اسم نیلانجن است۔

میدا[1] بکسر میم و سکون تحتانی مجہولہ و فتح دال مہملہ و الف بر دو قسم است خرد و بزرگ خرد را میگویند و بسنسکرت شلی پرنا بفتح شین معجمہ و سکون لام و فتح تحتانی و بائے فارسی و سکون رائے مہملہ و فتح نون و الف یعنی برگش سفید مثل استخوان میباشد و بھنی چھدر بفتح بائے فارسی و خفائے ہا و کسر نون و سکون تحتانی و کسر جیم فارسی و خفائے ہائے دوم و سکون دال و فتح رائے مہملتین یعنی بر ولفظ و نقوش مانند مار ارقم میشود میدمسمد بھوا بکسر میم و تحتانی و دال مہملہ و خفائے ہا و فتح سین مہملہ و فتح میم دوم موحدہ و خفائے ہا و فتح واؤ و الف یعنی نرم مانند مغز سر میشود و قسم بزرگ را مہامیدا و دیومنی بکسر دال مہملہ و سکون تحتانی و واؤ و فتح میم و کسر نون و سکون تحتانی یعنی درخت او سرخ مانند لعل میشود و دیوان آن درخت را بجائے لعل میدانند و سوچھدرا بفتح واؤ

---

[1] میدا۔ اسمائے آن بزبان سنسکرت حسب ذیل است۔ (س) ڈھیرا۔ منچھدرا۔ مدھورا جھیونی۔ دسا۔ میدو بھدوا۔ سرلشٹا۔ ویبھاوری۔ وسا۔ شلیاپرنیکا۔ میدسارا سنھولی۔ میدینی۔ سنی گدھا۔ دروا۔ ساجوی۔ سلیدا۔ بھوراندھریکا۔ میدوولی۔ پروس دنتیکا۔ شلیاپرنی۔ سدربھولا۔ بھویا۔ جیونیکا۔ آدھورا۔ شولیرلی۔ ماہیت آن بیخے است اگر بر آن ناخن بسپوزند رطوبتے سفید و غلیظ مشابہ بشحم برمے آید۔ دانہ سالگرام نگھنٹو بہوشن۔

وضم سین مہملہ وسکون واؤ دوم وجیم فارسی وہا و دال ورائے مہملتین والف یعنی بر برگ ہشت نقطہ میباشد مہاپرشادنتا بفتح میم وہا و الف وبائے فارسی وسکون رائے مہملہ وفتح شین معجمہ والف وفتح دال مہملہ وسکون نون وفتح فوقانی والف یعنی رنگ او سفید مثل دندان اولیا میشود یا اینکہ باولیا ہم میرسد و بنظر مے آید یا اینکہ این دارو مثل تبرک است ـ سیورچھا بفتح سین مہملہ وسکون تحتانی وفتح واؤ دوم وسکون رائے مہملہ وفتح جیم فارسی وخفائے ہا والف یعنی آن درخت رہا سمرتا بضم رائے مہملہ وفتح ہا و الف و سکون سین مہملہ وضم میم وسکون رائے مہملہ وفتح فوقانی والف مثل امرت است یعنی دافع امراض میکند وجوانی نگاہ دارد وحیات افزاید این ہر دو درین زمان نایاب است

مزاج آن سرد و مزہ شیرین وافعال ثقیل ومقوی حواس وبدن وقوی وفزائیندہ منی وشیر وشہوت ونشانندہ تشنگی مفرط وغلبۂ تلخہ وباد وتپ وسرفۂ صفراوی وبرانگیزندہ کف وسرفہ بلغمی نوشتہ اند ـ

مینڈی بکسر میم وسکون تحتانی مجہولہ وخفائے نون وکسر دال ہندی وسکون تحتانی اسم ضان مادہ ونر آن را مینڈہ مے نامند ہندیان گری وآویک میگویند گوشتش گران ومقوی جسم ومدر وسمن وقتے بعد طعام را نافع بالفعل سردی میکند ووقت ہضم تیز وشور وگرم است باد مے آرد وگنٹھ ودرد سینہ پیدا میکند وکوہی را کند آگری نامند گوشتش مولد صفرا ومقوی باہ وبدن مشتہی وبلغم را وازہمیشہ خوردن قوت باقی مے ماند وخورندۂ او بانصیب است ـ

مینڈک اسم ضفدع است بستن او زندہ زیر پاشنہ دافع درد آن تجربہ

مید بکسر میم وسکون تحتانی ودال مہملہ اسم زباد است وآن مستی گربہ مشکی است ـ در ہندی بلی پت وبلی گدہ وشالی چاپی وسمروشا پوچ وکوش کندہ وبڑالک گویند وآن ازگرہ سپر زمشک بلی پیدا میشود وآن گربہ کوہی است کہ در سوراخ کوہ ہا میباشد واز گوززدن او ومستی کردن او انچہ جمع میشود مانند روغن میباشد خوشبو بود ورنگ سفید دارد درخوشبوہا مے اندازند وکیفیت او ازجمع الجوامع خوب

ظاہر میشود۔

مزاجِ آن گرم و خشک در دوم افعال سردی و باد و صفرا و گرانی و زہر و دار الحیہ کہ آن را بہ ہندی سیرلی کشٹ گویند و بواسیر بادی و امراض سرد و نمیل دور کند و در مزہ اندک شیریں میباشد در پان خوردن و بہ بدن مالیدن او بہتر است و در پارچہا داشتن باعث خوشبوئی و کرم ناخوردن بود۔

میدسممد بھوا بکسر میم و سکون تحتانی و فتح دال و سین مہملتین و ضم میم دوم و سکون دال مہملہ دوم و فتح واؤ و الف یعنی مانند مغز سر میباشد اسم میدا است۔

مینا بفتح میم و سکونِ تحتانی و فتح نون و الف۔

ماہیتِ آن پرندہ است از فاختہ خرد و از بلبلِ بزرگ و خوبصورت و خوش آواز غباری رنگ مائل بسیاہی خصوصاً سر دوم او نحر و منقار و اطراف چشم و پاہا زرد بہر گوشۂ چشم خطے سیاہ کشیدہ و بہر دو بازو ابلق و آن بر اقسام است و آن کردیا و کہی کہ بر درخت پیپل مسکن دارد برائے تعلیم و تکلم و نقلِ اصواتِ انسان و حیوان بہتر و قسمے از ان وحشی و قسم تر قابلیتِ آن ندارد و قسمے از ان است کہ آن را پہی مینا نامند جہتِ خوردن بہتر است۔

مزاجِ آن گوشت او گرم و خشک۔

افعالِ آن خون استوار و دماغ را قوی کند مزاج ابرد را بسوے طبیعی باز گرداند و مفتتِ سنگِ گردہ و مثانہ و گویند کہ شار ہم از قسمِ مینا ست بدیدنِ طعام زہر آلود آواز و فریاد میکند و فقیر گوشت ہر دو قسم خوردہ لذیذ و بے ریشہ میشود و ہندیاں آن را گوبنک بضم کاف مجہولہ و سکون واؤ و کسر رائے مہملہ و سکون تحتانی و نون و کاف و شار در اشتاریک میگویند گوشت ہر دو را بادی و گران و حابس بول نوشتہ اند۔

میدہ لکڑی بفتح میم و سکونِ تحتانی و فتح دال مہملہ و خفاے لام و سکونِ کاف و کسر رائے ہندی و سکونِ تحتانی اسم کلاست و زبانِ ہنود کنڈ اور گو بفتح کاف و سکون

نون و فتح دال ہندی والف و فتح واؤ و سکون رائے مہملہ و ضم کاف فارسی و سکون واؤ
مے نامند۔
میدا بفتح میم و تحتانی و دال مہملہ و الف اسم آرد گندم کہ مبالغہ در برآوردن
سبوس کردہ باشد و بہا عوض الف اسم مغز سر است۔
میدیم بتحتانی دوم و میم دوم دافع غائط و قبض اسم زیرہ است۔
میڑی بکسر میم و سکون تحتانی مجہولہ و کسر رائے ہندی و سکون تحتانی دوم اسم
گرلا است۔
میگھناد بکسر میم و سکون تحتانی مجہولہ و کاف فارسی و خفائے ہا و فتح نون و
الف و سکون دال مہملہ چولائی را گویند۔
مین بکسر میم و سکون تحتانی و نون اسم ماہی و بفتح میم اسم موم و ماہی است۔
مین ورجت بمیم و تحتانی و نون و فتح واؤ و سکون رائے مہملہ و کسر جیم و فتح فوقانی
یعنی پہینہ ماہی دارد اسم راسنائے بزرگ
مینڈک بکسر میم و خفائے تحتانی و نون و فتح دال ہندی و سکون کاف اسم
ضفدع و بکسر دال ہندی و زیادتی تحتانی عوض کاف اسم ضان است۔
مینڈہاسنگی بمیم و تحتانی و نون و دال ہندی و ہا و الف و کسر سین مہملہ و خفائے
نون دوم و کسر کاف فارسی و سکون تحتانی دوم قسمے از دودہی است۔
مینڈھپھل[1] بمیم و تحتانی و نون و سکون دال ہندی و فتح بائے عجمی و خفائے
ہا و سکون لام بعربی جوز القئے و بزبان ہندی منگا بفتح میم و خفائے نون و فتح کاف
فارسی و الف بسنسکرت مدنا بفتح میم و دال مہملہ و نون و الف نام شخصے است شلیک
بفتح شین معجمہ و سکون لام و فتح تحتانی و ضم کاف یعنی استخوان را آلا بفتح رائے مہملہ و الف

---

[1] مینڈھپھل (اردو) مین پھل۔ (سنسکرت) مدن (عربی) جوز القئی۔ (بنگالی) مینا پھل۔
(مرہٹی) گیلا۔ (گجراتی) مینڈھول۔ تلنگی) بسنت کرمی چٹو۔

ولام والف دوم یعنی خاکستر غرض ازین سه اسم اینست که رنگ درخت او مثل استخوان سوخته میشود و نیز گویند روز هولی که در هندوان مشهور است آنروز شخصے را که در آتش سوزانیده اند۔ از خاکستر استخوان او این درخت پیدا شده است و گربفتح کاف ورائے مهمله یعنی ثمرهٔ او سرخ مانند آفتاب مے شود و هٹکا بفتح ها والف و فوقانی هندی و کاف والف یعنی طلائی رنگ است شاید گل او باشد و مهاآن بفتح واؤ میم و نون وها والف وخفائے نون دوم یعنی قے آور است چهردی نهان بفتح جیم فارسی وخفائے ها و سکون رائے مهمله وکسر دال مهمله و سکون تحتانی و فتح نون وها والف وخفائے نون دوم یعنی قے بسیار میکند ششٹی نهچهل بدو شین معجمه اول مفتوح دوم مکسور و سکون تحتانی و فتح نون وخفائے هائین و بائے فارسی وها و لام یعنی خوردن میوهٔ او این اثر دارد

ماهیت آن بار درختے است بمقدار فندق بزرگی پوست آن اندکے ضخیم وزرد و تیره و اندک خرد و ریشه دار و در جوف آن دو پرده و در هر پرده تخمهائے ریزه بسیار بهم پیوسته فی الجمله شبیه به بهدانه و ثعابی درخت اد خار دار چوب سفیدی مائل برگ او شبیه به برگ کنار۔

مزاج آن گرم وخشک در دوم و مزهٔ او تلخ و زمخت۔

افعال آن بار مذکور مُقی و مُسهل بلغم و صفرا و دافع دمامیل و نفخ شکم و سبک دافع جذام و آماس اعضا و خشکی هفت دبات و باؤگوله نوشته اند و چون بکد رهم او را با نمک سائیده با دیگر معینات قے یار کرده بدهند قے بخوبی آرد۔

میداهتا بفتح میم و سکون تحتانی و فتح دال مهمله والف وضم ها و فتح فوقانی والف یعنی صاحب قاشات و مداهرتا بضم میم و فتح دال مهمله و الف وها و رائے مهمله و فوقانی والف یعنی مزه دار و شیرین هر دو اسم قسمے از نارنج است۔

میشولوچن بکسر میم و سکون تحتانی مجهوله و فتح شین معجمه و کسر واؤ وضم لام و سکون واؤ و فتح جیم فارسی و نون یعنی گل مانند چشم نیز اسم بهنگره است۔

میشورشا بکسر میم وسکون تحتانی مجہولہ وفتح شین معجمہ وضم واؤ وسکون رائے مہملہ وفتح شین معجمہ دوم والف یعنی بگوسفندان بہتر اسم قسمے از نباتاست۔

میشاچہرا بسیم تحتانی وشین معجمہ والف وکسر جیم فارسی مشددہ وخفائے ہا وفتح رائے مہملہ والف اسم پنواڑ است بمعنی چشم گوسفند۔

مینخیت بفتح میم وسکون تحتانی وسکون نون وفتح جیم فارسی وفوقانی اسم ریم آہن است

میلاتندہا بفتح میم وسکون تحتانی وفتح لام والف وضم فوقانی وفتح دال مشددہ وہا والف اسم نیلا تھوتھہ است۔

میورسنکھی بفتح میم وضم تحتانی وسکون واؤ ورائے مہملہ وکسر سین مہملہ وکاف وخفائے ہا وسکون تحتانی دوم وموربنکھی بضم میم وسکون واو ورائے مہملہ وفتح بائے عجمی وخفائے نون وکسر کاف وخفائے ہا وسکون تحتانی ہر دو اسم روئیدگیست کہ آن را در سنسکرت پرہی پرنی بفتح موحدہ وسکون رائے مہملہ وکسر ہا وسکون تحتانی وفتح بائے عجمی وسکون رائے مہملہ دوم وکسر نون وسکون تحتانی دوم یعنی برگ مور چونکہ برگ مانند پر مورچشمہا و شکل دارد باین اسم مسمی گشتہ کیکی شکھا بکسر کاف وسکون تحتانی مجہولہ وکسر کاف دوم وسکون تحتانی دوم وکسر شین معجمہ وفتح کاف وخفائے ہا والف یعنی روئیدگی چون تاج سر طاؤس میباشد زیرا کہ پرہی وکیکی ہر دو اسم طاؤس است وپرن برگ را وشکھا کاکل را گویند ومیورا نونہان بفتح میم وضم تحتانی وسکون واؤ وفتح رائے مہملہ والف وخفائے نون وواؤ ونون دوم وفتح ہا والف ونون سوم مخفی شکھری تہا بکسر شین معجمہ وفتح کاف وخفائے ہا وکسر رائے مہملہ وسکون تحتانی وفتح ہر دو فوقانی وخفائے ہا والف یعنی چنانچہ طاؤس برکوہہا ودر دشتہا میباشد آن چنان این روئیدگی ہم برکوہہا ودر دشتہا پیدا میشود ومیماند ومیورویدل بفتح میم وضم تحتانی وسکون واؤ وفتح رائے مہملہ وکسر واؤ دوم وسکون تحتانی دوم وفتح دال مہملہ ولام یعنی برگ ہائے او مانند ضخامت پر مور دارد دام بہشتا بفتح الف وسکون میم وفتح موحدہ وخفائے ہا وسکون شین معجمہ وفتح فوقانی ہندی والف یعنی آب را خراب میکند وساہری بفتح سین مہملہ

والف وفتح ہا وسکون سین مہملہ دوم وکسر رائے مہملہ وسکون تحتانی یعنی داشتن او در خانہ موجب دولت وآبادی وعمر درازی است لیکن از دعوت وافسون باید گرفت وبھومیو لیکا بفتح موحدہ وضم ہا وسکون واؤ دوم وکسر لام وسکون تحتانی وفتح کاف والف یعنی بیخ ہایش باریک باریک بسیار میشود ومیگویند۔

ماہیتِ آن روئیدگیست صحرائی نیست او کنار آبہائے استادہ وزمین ہموار ونمناک واکثر در زمینہائے فصیل قلعہ ودیوار ہا کہ تر شدہ وسبز مثل زنگاری شدہ باشد میشود وشاخہائے باریک از بیخ بکجا مجتمع شبیہ بتاج طاؤس میکند مشابہت دارد وروئیدگی او از یکوجب کمتر وبسیار خوبصورت ونازک است وچوں آوارہ از جائے بکنند وبعد خشکی جائے دیگر بنشانند وآب دہند سبز گردد۔

مزاجِ آن سرد وخشک وطعم او مزہ دار واندک شیریں وتیز وتلخ۔

افعالِ آن تپ شیطانی ونیش دُمرُغہ وسم سام طفلان را دُور کند اگر نبات آن را بتمامہ باریک آس نمودہ وبا روغن ستور آمیختہ بزنِ عاقرہ بنوشانند حاملہ گردد ودافع فسادِ صفرا وبلغم حابس اسہال واز تجربے رسیدہ کہ چوں شیرۂ روئیدگی مذکور گرفتہ صفائح نقرہ گرم نمودہ یک صد وبیست ویکبار در وغوطہ بدہند سوختہ گردد واگر چیزے خامے بماند در ثقل شیرۂ مذکور نہادہ در آتش پاچک دستی کنند سفید وبراق وکشتہ میشود وآن کشتہ بکار ہائے آید ونیز از دیگرے رسیدہ کہ بروز وسہر اگاؤمیش از تصدق شہر یا محلہ نمودہ بکشند ودر خونِ ایں روئیدگی وپنبہ تر نمودہ در ہر چہار کنج خانہ دفن نمایند در آنجا سحر وآسیب اثرے کند واللہ اعلم بالصواب۔

میورکھہ بفتح میم وضم تحتانی وسکونِ واؤ وفتح رائے مہملہ وکاف ودو قف ہا این اسم اگھارہ مسمی باسم مور۔

میورا بمیم وتحتانی وواؤ ورائے مہملہ والف یعنی مانندِ رنگِ مور اسم نیلا تھوتھہ است۔

مینرودہا بکسر میم وسکونِ تحتانی وضم رائے ہندی وسکونِ واؤ مجہولہ وفتح دالِ مہملہ

وہاو الف اسم درد کانچی است ۔

فواید اسمائے نون باالف

ناگی[1] بفتح نون والف وہمزہ بزبان ہنود ریگی نامند بکسر رائے مہملہ وسکون تحتانی مجہولہ وفتح جیم فارسی وکسر کاف وسکون تحتانی دوم و دیگر اسمائے سنسکرتی درحرف الراء مذکور شد ۔

ماھیتِ آن روئیدگی است کہ بموسم برشگال در مزارع وجبال واماکن متولد میشود وازیک وجب زیادہ نمی شود وشاخہائے باریک وگرہ دار میکند برگش در اطراف گرہہا دراز بقدر سرانگشت وعریض دوبرابر برگ تمرہندی ودرمیانِ آن گلے باریک وسفید وباراو بقدر دانہ جوار پر از تخمہائے ریزہ مثل خشخاش وشتے از آن است کہ آن را دیوانہ ناگی میگویند برگ او از برگ قسم اول نازک وباریک وگلش مانند کشنیز خشک وبوٹہ او بقدر یک وجب میشود جہت ہول دل بکار مے آید ۔

مزاج آن گرم وخشک درسوم مزۂ تلخ باندک عفوصت ۔

افعالِ آن باد وبلغم بپزد واشتہا آرد وسبزیِ آن پختہ میخورند وخشکِ او سفوف کردہ استعمال مے کنند عصارۂ برگِ او بازیرہ وفلفلِ سیاہ ویکدانہ لہسن مدرحیض وبول وتنہا جہتِ تپ ہائے بلغمیہ متطاولہ نافع وہنود از آن اچار ہم میسازند لذیذ میشود وجہتِ مفلوجین واصحابِ وجع مفاصل بارد وسودمند است ۔

ناھجی بفتح نون والف وکسر موحدہ وخفائے ہا وسکونِ تحتانی اسم تجپناک کہ بعربی لبس نامند وہم اسم مشک است بمعنی آن کہ از ناف بر مے آید ۔

---

[1] ناگی :- (اُردو) ناگی نکل کند (سنسکرت) ناگلی (بنگالی) ناگلی (مرہٹی) مونگوس دیل (گجراتی) نوزویل (تلنگی) پدم پو چیٹو ۔

نادیی بفتح نون والف وکسر دال مہملہ وسکون تحتانی وکسر ہمزہ وسکون تحتانی دوم اسم قسمے از جامن است وبمعنی بارنا دہندہ اسم سرد وجہا د ونیلانجن۔
نادیم بزیادتی میم اسم نمک سنگ است یعنی از جوئے سند پیدا میشود۔
ناریل بالفتح نون والف ورائے مہملہ وتحتانی ولام اسم نارجیل وبسنسکرت چوچن بضم جیم فارسی وسکون واؤ وفتح جیم فارسی دوم وسکون نون اسم مشترک است در قسر لفل تری اپجھو بکسر فوقانی ورائے مہملہ وسکون تحتانی وفتح الف وضم جیم فارسی مشدد وخفائے ہا وسکون واؤ مجہولہ یعنی سہ چشم دار ونار کیلا بفتح نون والف ورائے مہملہ وکاف وتحتانی ولام والف اسم است سوگند بضم سین مہملہ وسکون واؤ وفتح کاف فارسی وخفائے نون ضم دال مہملہ یعنی خوشبو است وکورچ کیسرا بضم کاف وسکون واؤ ورائے مہملہ وفتح جیم فارسی وکسر کاف وسکون تحتانی مجہولہ وفتح سین ورائے مہملتین والف یعنی برسر اد مانند کاکل بہم پیوستہ میباشد ونیز رندہرو بکسر نون وسکون تحتانی وفتح رائے مہملہ اول ودوم وسکون نون ودال مہملہ وخفائے ہا وضم رائے مہملہ سوم وسکون واؤ مجہولہ یعنی اندرونش آمیباشد ودرڈہاچھل بضم دال ورائے مہملتین وفتح دال ہندی وخفائے ہا والف وبائے فارسی وہائے دوم ولام یعنی بار بسیار سخت وگران است وکریہپل بفتح کاف وکسر رائے مہملہ وسکون تحتانی وفتح رائے دوم وبائے فارسی وہا ولام یعنی چشمہائے میوہ مانند چشم فیل میگویند۔

ماہیت آن بارے است گرد مائل بدرازی وبرپوست بیرون دو مویہا باریک ودروزن نیم رطل وکم وزیادہ از ان ودرختش مشابہ بدرخت تاڑ وفوفل وقسمے از نارجیل دریائی میشود ودر آن دو صنف است صنفے در بزرگے برابر تربوز ودراز ونوعے مثلث وصنفے بسیار خرد برابر خرما بلکہ از ان ہم کوچک تر۔

مزاج آن نزد ہندیان سرد وتر۔

افعال آن دافع صفرا دخوش کنندہ طبع وپاک کنندہ مثانہ از ریگ

مقوی اعضا ومبہی و فساد خون وسوزش اعضا دور کند وگران و مولد بلغم وخوشبو
وتشنگی ببرد ومزاج را خلاصہ میکند وزیادتی سردی بدن را دور کند و پانڈروگ و گولہ
وصفرائی مرکب از کف و باد وسوزش دور نماید و بدن را خالص نماید وطبع را روشن
کند و برسخن یاوری دہد و بزبان مزہ مے بخشد ومشتہی وشیرین و باستحاضہ نافع
وآب نیم پختہ او باد وصفرا مے شکند ومسقط اشتہا ومولد صفرا وکہیروگ و باد
ومضر تہادار دواز درخت او آب بعمل مخصوص مثل سیندی وتاڑی میگیرند وآنرا
تاریلی میگویند بسیار مسکر وشیریں ولذیذ وسمن بدن وباقی خواص وفعل مثل تاڑی واز
آن الطف است۔

ناری بفتح نون و الف وکسر رائے مہملہ وسکون تحتانی و منڈی میخوانند بضم فوقانی
وخفائے نون وکسر دال ہندی وسکو تحتانی و ہندیاں ساگ آن را توٹ کورہ
بضم فوقانی وسکون واؤ مجہول وفوقانی ہندی وکاف و واؤ ورائے مہملہ وہا وبسنکرت
ناڑلی شاکھہ بہ نون والف ورائے ہندی وکسر لام وسکون تحتانی وشین معجمہ والف و
کاف وہا میگویند

ماہیتِ آن روئیدگی است بے ساق کہ در چاہ ہائے آب میشود و بالائے
آن مفروش میشود و بیخش در تہ چاہ مے شود وشاخہایش مجوف برگ او شبیہ ببرگ
چکورہ اما در طول و عرض بقدر انگشت سبابہ وکم وزیادہ از آن وگلش کلان و
سرخ مائل بسیاہی و نیز اسم نباتے است کہ بر روئے زمین افتادہ میباشد و
یکنوع مشابہت ببرگ تمرہندی وارد و نیز قسمے از ناڑی است کہ آنرا ابول توئی گو
نامند کہ ساق او ہم مجوف و درون او آب میباشد۔

مزاج قسم اول وسوم سرد و در دوم گرم وخشکی وتری او معلوم نشد۔

افعالِ آن از برگ وشاخ نرم او سبزی پختہ خوردن مصفی خون است وگران
وبامراض صفراوی نافع وچون برگہائے او را پختہ بر ومامیل بندند نضج میدہد وسوتو
پختنِ او این کہ دیگ گلی را پُر از آب نمودہ بر دہن او کرپاسے بستہ بر آن برگہایش

نہادہ سرپوش بالائے آن محکم ساختہ زیر دیگ آتش کنند کہ تا از بخار آب پختہ نرم گردد پس آنرا بکار آرند اکثر غربا برگھا یا دال مونگ پختہ نانخورش میسازند نوع دوم سبک و محلل ریاح و سنگ و مسہل و دافع تلخہ و محدث باد و قسم سوم گران و مزہ دار و مولد کرم و قروح و خارش و امراض است

نارنگی بفتح نون و الف و فتح رائے مہملہ و خفائے نون دوم و کسر کاف فارسی و سکون تحتانی اسم میوہ ایست مثل شکل کنولہ و نارنج اما ازان ترش در کنولہ ہمہ اقسام مذکور است۔

ناسنان بفتح نون و الف و فتح سین مہملہ و الف دوم و نون دوم یعنی بوئے تیز اسم رائی است۔

ناگدنتی بفتح نون و الف و سکون کاف فارسی و فتح دال مہملہ و سکون نون دوم و کسر فوقانی و سکون تحتانی اسم قسمے بگل است و گذست۔

ناگ حمبوک بفتح نون و الف و کاف فارسی و فتح جیم و سکون میم موحدہ و سکون واؤ و کاف اسم درخت و ندلم یعنی مثل مار سیاہ مے شود ناگماتا بنون و الف و سکون کاف فارسی و فتح میم و الف و فوقانی و الف دوم یعنی مادر مار سیاہ اسم تلسی است۔

ناگرک بنون و الف و فتح کاف فارسی و رائے مہملہ و سکون کاف یعنی دافع دوران سر اسم گذر است

ناگماتاری بنون و الف و کاف فارسی و میم و الف دوم و فوقانی و الف سوم و کسر رائے مہملہ و سکون تحتانی یعنی کشندہ سرب اسم ململ است۔

ف بنارو کی بوٹی :- بفتح نون و الف و ضم رائے مہملہ و واؤ و کسر کاف و تحتانی و ضم موحدہ و سکون واؤ و کسر فوقانی ہندی و سکون تحتانی لفظ 'کی' برائے اضافت است یعنی بوٹی بارہ و بوٹی اسم نیب است و آنرا ارشتہ نام نہادہ در حرف رائے مہملہ نوشتہ ۱۲ منہ

ناگسرگدّہ[1] بفتح نون و الف و سکون کاف فارسی و فتح سین و سکون رائے مہملتین و فتح کاف فارسی و دال ہندی مشددہ و خفائے ہا و اسگنگ کند انیز گویند بکسر ہمزہ و سکون سین مہملہ و فتح میم و خفائے نون و فتح کاف فارسی و سکون لام و کاف و نون و دال مہملہ و الف

ماہیتِ آن روئیدگی است بے ساق و مفروش بر زمین و درازییک ذرع یا زیادہ از آن برگش مانند برگ کندوری و بیخش مانند بیخ لکوڑی اما غیر ہموار۔

مزاج آن گرم و خشک۔

افعالِ آن بیخ مذکور باتریاقیت است جہتِ زہر مار مشہور و برائے جذام و سوزاک و آتشک و خناق مفید و سرفہ دور میکند و منی بیفزاید و قوتِ باہ آرد و درد مفاصل برکند باید کہ در روغنِ گاؤ پختہ بخورانند بمقدار ۳ ماشہ غذا بے نمک دالِ تور و خشکہ پُر روغن۔

ناگ کیسر بفتح نون و الف و کاف فارسی و کسر کاف فارسی دوم و سکون تحتانی مجہولہ و فتح سین و سکون رائے مہملتین و بسنسکرت ہیمی ہیم بکسر ہا و سکون تحتانی مجہولہ و کسر میم و سکون تحتانی دوم و فتح موحدہ و خفائے ہا و فتح سین مہملہ و سکون میم دوم یعنی برافروزندۂ رنگ بدن و نشانندۂ تشنگی است و گیانا ناماہان بکسر کاف فارسی و خفائے تحتانی و الف و فتح

---

[1] گویم بعد رائے مہملہ میم ہم افزودہ ناگسرم گدہ نیز گویند و از تجربے یافتہ ام کہ دو ماشہ از ان در پان نہادہ وقتِ خفتن صاحبِ ضیق النفس را اگر ۳ روز بدہد ازالۂ آن مرض میکنند. و اگر موش گور کسے را گزیدہ باشد یک ماشہ از ان یازدہ روز بخورانند زہر آن دفع گردد باید کہ آن ایک سالم را تراشیدہ خشک کردہ سفوفِ آن ساختہ جادتری و جاسے پھل در آن آمیختہ بروغن گاؤ حلوائے آن ساختہ ۳ حصہ کنند ہر حصہ را روزانہ خورد تا ۳ روز و غذائے خشکۂ سادہ بے نمک خواہ باآب دالِ ارہر بے نمک خوردہ باشد برائے دفع امراض خبیثہ مجرب ست ۱۲۔

عبد العلیم نصر اللہ خان الاحمدی لخورجوی الخیشگی۔

نون والف دوم وفتح نون دوم والف وسوم وفتح میم وہا والف چہارم وخفائے نون سوم یعنی فزائیندہ عقل وگیسرم ناگیسرم یعنی ناگیسر قوت شرزہ میدہ میگویند۔

ماھیت آن مختلف فیہ است بعضے میگویند کہ درخت است وبعضے گویند ثمنش است یا نبت یا بیل وآنچہ بفقیر محقق شدہ درخت کلان متفرق الاغصان است وچوبش سُبک وسفید وزود شکن وبرگش مانند سرمار وگلش ہم بہ شکل سرمار وزرد وسیاہ وبسیار خوشبو کہ مارہا از ان مست مے گردند وبار اد برابر دانۂ فلفل۔

مزاجِ آن گرم وخشک تا آخر سوم واز گل آن عطرے بر آرند نہایت تیز وگرم تا چہارم میشود۔

افعالِ آن مزہ تلخ وزمخت دارد ودافع زہر استخوانے وخارش وطین طبع باد وتپ وبلغم لزج ودر نماید وگل آن جہت صفرا وبلغم وغائیہ سوم ورياح بواسیر ہر نوع کہ باشد وکرم شکم وقے سود مند وزنگ رو را نیکو صاف سازد وجراحت ہا را باصلاح آرد وحبس خونِ بواسیر واستیصال دانہ آن کند وباید کہ ۳ مثقال ریزہ کہ درمیانِ گل آن باشد گرفتہ درآب تمام خیسانیدہ صبح صاف نمودہ اند کے نبات درو حل نمودہ تا چہل روز بنوشند وعطر بسیار مبہی ومسغط است شرباً وطلاءً مگر محرور المزاج نباشد واز یک حبہ زیادہ نبود یا برگ تنبول بدہند۔

ناگن بفتح نون والف وکسر کاف فارسی وسکونِ نونِ دوم وبزبان تلنگ بیخ آنرا بنجر گڈہ نامند وگویند بنجر نام مارے است کہ از گزیدنش خون از دہن جاری گردد چونکہ دافع سم اوست مسمی باین اسم گشتہ

ماھیت آن نباتے است کہ اکثر در باغہا میکارند تا بیک قامت بلند میشود بیخش بالائے زمین تا نیم گز نمایاں گویا کہ تنہ اوست وبرگہائے انبوہ در از تا بیک گز وزیادہ ازان وعرض بقدر دو تسو وبتدریج تا سر عرض کمتر گشتہ نوک بر آید فی الجملہ مشابہ بہار مادہ سبز مائل بزردی وہموار ناگن اسم مادہ ناگ وآن از اقسام

بار است چونکه برگ او مشابهت بآن دارد مسمی باین اسم گشته و از میان برگها شاخے گرد و پهنا
و گنده بر آید بر سر آن شاخ گلها میکند خوشبو و سفید و دراز دنباله و شش برگی مانا به گل زنبق
و هر برگے نازک و تنک بدرازی یک انگشت و پهنائی نیم انگشت خمیده بسوے زمین و بالائش
ریشه و ریشه وسطی نصف سفید و نصف سرخ مائل به سفیدی و سیاهی و بر سر ریشه
دیگر سیاه.

مزاج آن گرم و خشک.

افعال آن بستن برگ او براو جاع محلل آن و ریاح و قطور عصاره او در گوش
باعث تسکین درد و گوش و مفرح و مقوی حواس و چون روغن او مثل روغن گل گرفته بر
عضو که موهایش رفته باشد بمالند موے برویاند و طلاے او بر ذکر منعظ بقوت است.

ناگور بفتح نون و الف و ضم کاف فارسی و سکون واو و راے مهمله و بسنسکرت
دیرگهادر چها بکسر دال مهمله و سکون تحتانی و راے مهمله و فتح کاف فارسی و خفاے ها و الف
و ضم واو و راے مهمله و فتح جیم فارسی و خفاے هاے دوم و الف یعنی درخت دراز میشود
بهوشاکها بفتح موحده و ضم ها و سکون واو و فتح شین معجمه و الف و فتح کاف و خفاے هاے
دوم و الف یعنی بسیار شاخها دارد هرتیجا بفتح ها و کسر راے مهمله و سکون تحتانی و فتح
فوقانی و جیم و الف یعنی سبز میباشد بسیاره پرن بکسر موحده و سکون سین مهمله و فتح فوقانی
و الف و فتح راے مهمله و خفاے ها و فتح باے فارسی و راے مهمله و نون یعنی برگ عریض دارد
شرنگاچا بضم شین معجمه و راے مهمله و خفاے نون و فتح کاف فارسی و الف و فتح جیم فارسی
و الف یعنی دراز و لوکدار میشود ڈهل وچپا گونکا بفتح باے فارسی و خفاے ها و ضم لام و واو و
کسر جیم فارسی مشدده و فتح فوقانی و الف و ضم کاف و سکون واو و فتح لام و کاف دوم
و الف یعنی بار او مثل بار درخت وچپا و از آن گرد مائل بدرازی میشود میگویند.

ماهیت آن آنچه بتفقیر مشاهده شده درخت است کلان و شاخهاے بسیار
برگش عریض و دراز و لوکدار فی الجمله شبیه ببرگ تنباکو و پرزغب و گلش خوشه دار و
بارش گرد.

مزاج آن گرم وخشک۔
افعالِ آن جہت دردِ سرو دکرد اعضائے بول سودمند ودمامیل دفع کند وکرم مے کشد وچوں سیماب در بدن باشد واز آن چیزے فساد ظاہر شو وآں را فائدہ دہد و برآرد وپرمیورا نافع۔
ناگلی بفتح نون والف وضم کاف وکسر لام وسکون تحتانی اسم قسم خردل است وچویم را نیز میگویند بمعنی دافع تپ کہنہ وبمعنی برگ مثل زبانِ مار وسرخ رنگ وباریک اسم سرپا چہی۔
ناگدون بنون والف وکافِ فارسی وفتح دال مہملہ وسکونِ واؤ ونون اسم ہلیون نوشتہ اند وبعضے نوشتہ اند کہ از جملہ لبلاب است۔
ماہیتِ آن بر اشجار مے پیچد برگِ او شبیہ ببرگِ گردگان واز ان کوچکتر ودر سبزی شبیہ بنارنج ونہ برگ بر سرِ او باریک وتخمش مائل بزردی
مزاجِ برگ او گرم وخشک در دوم وبیخ او در اول سوم مزہ برگ اندک تلخ و بسیار تلخ۔
افعالِ آن عصارۂ برگ جہت سموم حیوانی وغیر آن نافع وغرس در خانہ باعث گریختن مار وطبخ عنبد در عصارۂ او وسحق بدان موجب انعقاد آن بتجربت وتخمش یک ماشہ با پنج دانہ فلفل جہت ہیضہ شدیدہ وسموم قتالہ واگر غشی باشد بایکدانہ عین الدیک سفید قوی الاثر وجہت سم مار وتپ ہائے باردہ وفالج ولقوہ ورعشہ وامراضِ نفسا وعرق بسیار وغشی وتقویت حرارت غریزی نافع وبمبرودین بسیار موافق۔
ناگدمنی بنون والف وکافِ فارسی وفتح دالِ مہملہ وسکونِ میم وکسر نون دوم وسکون تحتانی
ماہیتِ آن چوبے است شبیہ بمار پیچا وحلقہ ہا مثل مار دارد دو چہرہ بعینہ مثل چہرۂ مار است لہذا باین اسم مسمی گشتہ۔
مزاجِ آن گرم وتر۔ افعالِ آن سبک وقابض ومسمن بدن ومقوی و دافع فساد صفرا وبلغم وسوزاک وبثور وآتشک وزہر نوشتہ اند واز کتب ہندیہ ثابت شدہ

کہ اسم بیخ درخت الند است از دیدن مارکفچہ خود را بر زمین مے اندازد لہذا باین اسم موسوم گشت و نیز اسم بیخ اسری است ۔

ناگرموتھہ بنون والف و فتح کاف فارسی و سکون رائے مہملہ و ضم میم و واؤ و فتح فوقانی وخفائے ہر دو ہا اسم قسمے از موتھہ است کہ در ہندی ناگرمستا و کُٹم و نٹم و بلوادرن و دتورنا وپری پیالو او سیرنا پرن و داش پراو و در بعضے نسخ داش لکھا و مستک ٹنکن نامند ۔

ماهیت آن بیخے است گردش غلولہ و خوشبو و دہ رو واندک سُرخ رنگ و برگش بسیار باریک و مشقق و انبوہ و روئیدگی او در اکثر زمین ہا است ۔

مزاج آن سرد و خشک و مزہ تیز و تلخ ۔

افعال آن دافع سُرفہ و تپ صفراوی مرکب باکف و سوزش و تشنگی

ناگرم بنون والف و فتح کاف فارسی و رائے مہملہ و سکون میم یعنی چیز بہتر اسم زنجبیل است

ناگجم اسم سیندور است

ناگبیلا بنون والف و کاف فارسی و فتح موحدہ و لام و الف اسم چہلکی است بمعنی معوی مانند قوت فیل ۔

مزاج آن گرم و مزۂ آن شیرین و ترش و زمخت ۔

افعال آن دیر ہضم و دافع خارش و پیپی و ریشہا و علامتہائے صفرا نوشتہ اند

ناگ بفتح نون والف و کاف فارسی اسم فیل است و درین زبان نزد عوام اسم مار سیاہ است و برابرب و قصر نفل نیز اطلاق میکنند و اسم قسمے از ابرک ہم است کہ سیاہ باشد ۔

ناگنی بنون والف و کسر کاف فارسی و نون دوم و سکون تحتانی بمعنی دافع درد شکم طفلان اسم کلا جذو است ۔

ناگارجنی بنون والف و کاف فارسی و الف دوم و سکون رائے مہملہ و ضم جیم و کسر نون و سکون تحتانی قسم از دودہی است ۔

ناگملیا بنون والف و کاف فارسی و فتح میم و لام و تحتانی و الف اسم درخت

کل چڑی است ۔
نالیک بنونِ والف وکسرِ لام وسکونِ تحتانی وکاف اسم کلیسا و بزیادتی الف
در آخر کلمہ اسم ساگ ناری است و بحذف الف وکاف ہم آمدہ ۔
نالیکا مھیکا بفتح نون والف وکسرِ لام وسکونِ تحتانی وفتح کاف والف دوم وفتح
میم وکسرِ ہا وسکونِ تحتانی دوم وفتح کاف دوم والف سوم یعنی رنگ خوب و بیخ سرخ اسم
چلکا مکو ست ۔

فواید اسمائے نون با فوقانی ہندی

نٹا بفتح نون وفوقانی ہندی والف یعنی بگرفتگی زانو نافع اسم مپوہان است ۔
نٹم بفتح نون وفوقانی ہندی وسکونِ میم یعنی معتدل اسم بھوین ٹر است وبفوقانی
ہندی بمعنی گرد مثلِ غلولہ اسم ناگر موتہہ است ۔

فواید اسمائے نون با جیم

نچلا بکسر نون وضم جیم فارسی وفتح لام والف اسم لکچ است ۔
نچلا نا ملا بنون وجیم فارسی ولام والف وفتح نون دوم والفِ دوم وسکونِ میم وفتح
لام دوم والف سوم اسم سروا است ۔
نچ پشپک اسم گل کمنا گرینڈی است ۔

فواید اسمائے نون با دالِ مہملہ

ندگ دھکا بکسر نون ودالِ مہملہ وسکونِ کاف فارسی وکسر دال مہملہ دوم وخفائے ہا و

فتح کاف و الف اسم بھٹ کٹائی است ۔

نڈ نجٹ اسم درخت بدی ۔

نڈ گنیک بکسر نون و دالِ مہملہ و سکونِ کاف فارسی و کسر نون دوم و سکونِ تحتانی و کاف اسم و الگڑ کایہ است ۔

فوایداسمائے نون با رائے مہملہ

نربسی بکسر نون و سکون رائے مہملہ و کسر موحدہ و سین مہملہ و سکون تحتانی اسم جدوار نوشتہ اند ۔

ماھیت آن نربسی چناں مسموع شدہ کہ بیخ روئیدگی بے ساق است کہ بدر جہتائی نزدیک خودے پیچد برگ او گرد مائل بدرازی ہمہ دورہ از ۳ انگشت زیادہ نمے شود و بار او بحجم قرنفل و بشکل مرچ سبز و از شخصے دیگر رسیدہ کہ دو روئیدگیست باہم متصل کہ یکے را نر و دیگرے را بس نامند اول شیریں مزہ و تریاقیت دارد و دوم تلخ و زہر است و بیخش سفید و سیاہ بود یک طرف باریک و طرفِ دیگر گندہ و گویند کہ سفید زبون و سیاہ خوب است و ہندیان آنرا نروشم بکسر نون و سکون رائے مہملہ و کسر واؤ و فتح شین معجمہ و سکونِ میم دوبیتیا پرچو بکسر دالِ مہملہ و واؤ و سکون تحتانی و کسر فوقانی و فتح تحتانی مشددہ و الف و فتح بائے فارسی و سکون رائے مہملہ و ضم جیم فارسی و سکون واؤ یعنی قسم دوم زہر بچناک است ۔ اپوشا بضم ہمزہ و فتح بائے فارسی و کسر و فتح شین معجمہ و الف اسم است و بر ۳ قسم نوشتہ اند سفید و سرخ و سیاہ سفید را سویت وش بضم سین مہملہ و کسر واؤ و سکون تحتانی مجہولہ و فوقانی و کسر واؤ و سکون شین معجمہ و سرخ را رگت وش بفتح رائے مہملہ و سکونِ کاف فارسی و فتح فوقانی و واؤ و شین معجمہ و سیاہ را رساوش بفتح رائے مہملہ و سین مہملہ و الف و واؤ و شین معجمہ مے نامند و این ہمہ را زہر نوشتہ اند و از قسم بچناک میگویند ۔

مزاجِ آن گرم و خشک ۔

افعالِ آن جہت وسبلہا و منیہ و کہیرو گ یعنی مرضِ شکم را نافع این ہمہ بعد تدبیر و اصلاح است و از مجرب رسیدہ کہ سعوط او در شیر مادر سودہ جہت ام الصبیان سودمند است ۔

نرپشتر ماہ بضم نون و سکون رائے مہملہ و فتح بائے فارسی و کسر شین معجمہ و سکون رائے مہملہ دوم و فتح فوقانی و الف وہا یعنی قابل داشتن بادشاہان اسم فولاد است ۔

نرمکت بکسر نون و سکونِ رائے مہملہ و ضم میم و سکون کاف فارسی و فوقانی اسم ابرک است ۔

نرملاکاریت بکسر نون و سکون رائے مہملہ و فتح میم و لام و الف و فتح کاف و الف و کسر رائے مہملہ و سکون تحتانی مجہولہ و فوقانی یعنی چیز سفید و خالص اسم کہپری سفید است ۔

نرجاچہیری بکسر نون و سکون رائے مہملہ و فتح جیم و الف و کسر جیم فارسی و خفائے ہا و سکونِ تحتانی و رائے مہملہ دوم و سکون تحتانی اسم دوب سفید است ۔

نردشتہ بکسر نون و سکونِ را و کسر دالِ مہملتین و سکون شین معجمہ و فوقانی ہندی و ہا اسم گذر است ۔

نرجہرم بمعنی حافظِ شباب اسم دیرل ۔

نرگنڈی بکسر نون و سکون رائے مہملہ و ضم کاف فارسی و سکونِ نون دوم و کسر دالِ ہندی و سکون تحتانی اسم سنبہالو است ۔

نرکچور بفتح نون و سکون رائے مہملہ و فتح و کاف و ضم جیم فارسی و سکونِ واو و رائے مہملہ قسمے از کچور است و گذشت ۔

نرملی بکسر نون و سکون رائے مہملہ و فتح میم و کسر لام و سکونِ تحتانی و ہندیان آنرا چلا بکسر جیم فارسی و فتح لام مشددہ و الف ۔

نچہوشم بدو جیم فارسی اوّل مفتوح و دوم مضموم مشددہ و خفائے ہا و سکونِ واو و فتح شین معجمہ و وقف ہائے دوم یعنی بچشم خوب است کنکہانی بفتح کافِ فوقانی

دکاف دوم وخفاءِ بے با دفتح کاف سوم والف وسکونِ نون وکسر فوقانی دوم وسکون تحتانی یعنی تخم او روشنی مے بخشد کرتو لومیو بفتح کاف ورائے مہملہ وسکون فوقانی وفتح واؤ وضم لام وسکون واؤ دوم مجہولہ ومیم وضم موحدہ وسکون واؤ سوم پرسادکا بفتح یائے فارسی وسکون رائے مہملہ وفتح سین مہملہ والف دفتح دالِ مہملہ وکاف والف ہر دو اسم اینکہ آب غلیظ را فائدہ صفائی مسید ہد میگویند۔

ماهیتِ آن تخم درختے است سیاہ برابر درخت بکاین یا کم وزیادہ برگ او مانندِ برگ کرنج واز آن خرد وسبز وتیرہ رنگ وبار او مثل جامون ودران تخم مانا بکچلا وگویند کہ از قسم اوست لیکن فرق ایں قدر است کہ بار زملی سیاہ وبارِ کچلا سرخ میشود ونیز در زملی تریاقیت و در کچلا سمیت است۔

مزاج آن سرد وخشک در دوم وگویند کہ معتدل است۔

افعالِ آن آب سودہ بر ناف ضماد کردن دردِ شکم را دُور کند ودر چشم کشیدن بصارت بیفزاید وبہ گزیدۂ مار وکژدم فائدہ دہد واگر ہشت عدد در آب ترکردہ صاف نمودہ بانبات دہند قرحۂ سوزاک دفع کند واگر در آب سودہ در جغرات آمیختہ در پیالۂ چینی بیارج بستہ شب در شبنم گذاشتہ صبح بخورند وغذا جغرات وخشکۂ بے نمک بدہند بستگی بول وسوزاک وسوزشِ بول الدم دُور کند وبتجربہ ایں فقیر نیز آمدہ ودر کتب ہندیہ نوشتہ اند کہ صفرا وکف وزہر صفرا وتشنگی وبیماری آنرا زود فائدہ بخشد وہاضمہ زیادہ میکند و از خواصِ اوست کہ چوں در آب سودہ در آب غلیظ آمیختہ بدارند واندک زمان آب را صاف خالص از غلظت میکند ودُرد آن تہ نشین میشود وبارِ او سیلانِ منی وجہیرو گ دپرمیو وزہر دور کند وتشنگی بنشاند وباد میکند ورگت پت پیدا آرد وبہ بیمار یہائے چشم وروشنائی آن سودمند بود ومولد رگت پت وباد است۔

نروندا بکسر نون وسکون رائے مہملہ وکسر واؤ وسکونِ نونِ دوم وفتح دالِ مہملہ والف اسم بھوتانکس است۔

نرومتا بکسر نون وضم رائے مہملہ وسکونِ واؤ مجہولہ وفتح میم وفوقانی والف یعنی

از خورشش آدمیان است اسم نلی کوره ۔
نریاسیا بکسر نون وسکون رائے مہملہ وفتح تحتانی والف وفتح سین مہملہ والف یعنی بہترین عصارہ ہا اسم بول وصمغ سینبل است
نریا سس دہوپا اسم صمغ سریشتک است ۔

فواید اسمائے نون با سین مہملہ

نسارو بکسر نون وفتح سین مہملہ والف وضم رائے مہملہ وسکونِ واؤ یعنی برگ ِبسیار صاف وہموار اسم برگ موز است ۔
نسم ینبب اسم پھولیاکسیس است ۔
نسوت بکسر نون وضم سین مہملہ وسکون واؤ وفوقانی اسم تربد یعنی تکڑا میگویند ۔
نسرین بفتح نون وسکون سین وکسر رائے مہملتین وسکون تحتانی ونون اسم گل سیونتی است

فواید اسمائے نون شین معجمہ

نشا بکسر نون وفتح شین معجمہ والف اسم ہلدی است یعنی بظلمتِ بصر وانتشار مژگان نافع ۔
نشپا بکسر نون وسکون شین معجمہ وفتح بائے فارسی والف وبزیادتی واؤ والف ہم آمدہ یعنی نشپاوا وبحذفِ آن ہر دو زیادتی فوقانی یعنی نشپات نیز آمدہ اسم باقلا یعنی بلر است ۔
نشان کش بکسر نون وفتح شین معجمہ والف واخفائے نون وضم کاف وسکون شین معجمہ دوم یعنی مانندِ رنگ زرد چوب است گلِ ادا اسم چلکی است
نشادا بنون وشین معجمہ والف وکسر موحدہ وفتح دال مہملہ والف اسم دارہلد است

نشاچار بنون وشین معجمه والف وفتح جیم فارسی والف ورائے مهمله یعنی دافع شیاطین شب آینده اسم مقل الیهود است۔

فواید اسمائے نون باکاف

نکّا بفتح نون وکاف مشدده والف اسم کولیا یا لومڑی است۔

نکپّاکاگڈّه بفتح نون وکاف مشدده وکسر بائے فارسی وفتح کاف دوم مشدده والف وفتح کاف فارسی ودال هندی مشدده ووقف ہا اسم بجبر وتی۔

نکّڈنڈا بفتح نون وکاف مشدده وضم دال مهمله وسکون نون دوم وفتح دال هندی و الف اسم روئیدگی بیاره دار است برگ او ستبر انگشتے وبار ادمانند ڈوڈه میشود۔

نکامتا بکسر نون وفتح کاف والف وفتح میم وفوقانی والف اسم سالپرنی است۔

نکتمال بفتح نون وسکون کاف وفتح فوقانی ومیم والف ولام یعنی دافع خارشش۔ اسم کرنج است۔

نکاچس بکسر نون وفتح کاف والف وفتح جیم فارسی وسکون سین مهمله یعنی سرفه بدرساز د اسم آکولا است۔

نک چهکنی بفتح نون وسکون کاف وکسر جیم فارسی وخفائے ہا وسکون کاف دوم وکسر نون دوم وسکون تحتانی گویند اسم کندش است۔

ماهیت آن نباتے ست بے ساق برروئے زمین افتاده برگش شبیه ببرگ تره تیزک وگلش مثل گل نیب وچون برگ آنرا خشک کرده سائیده سعوط نمایند عطسه مے آرد لهذا باین اسم مسمی گشته۔

سله گویم در ترکیب حلوا آسائے آن برائے رفع نسیان وقوت حافظه درشرح رباعیات یوسفی نوشته ام مجرب است در آنجا ببینند ۱۲ عبد العلیم نصر الله خان الاحمدی الخورجوی۔

مزاج آن گرم وخشک۔
افعالِ آن منقی دماغ وجالب ومحرکِ رطوباتِ دماغی ودافع غلبۂ کف وباد وگرم و تلخ انگیز۔
نکلاپرتا بفتح نون وضم کاف وفتح لام والف وکسر بائے فارسی وسکون رائے مہملہ وفتح فوقانی والف یعنی دافع زہرمار اسم سرپاچہی خرد است۔
نکم بھسکری بکسر نون وفتح کاف وسکون میم وفتح موحدہ وخفائے ہا وکسر سین مہملہ وفتح کاف دوم وخفائے ہائے دوم وکسر رائے مہملہ وسکونِ تحتانی یعنی باراو عرق بند کند وبسیار گرمی مینماید اسم درخت ببیکل است۔
نگارجونی بکسر نون وفتح کاف فارسی والف وسکون رائے مہملہ وضم جیم وسکونِ واؤ وکسر نون دوم وسکونِ تحتانی اسم قسم دودہی خرد است۔
نگجک بفتح نون وسکون کاف فارسی وفتح جیم وسکون کاف اسم انبہ است وبفارسی نغزک بغین وزائے معجمتین۔
نکپیٹا بفتح نون وکاف مشددہ وکسر بائے فارسی وفتح فوقانی ہندی و والف اسم بجرذہی است۔
نکرہ بفتح نون وکسر کاف مشددہ وفتح رائے مہملہ وخفائے ہا۔
ماھیتِ آن درختے است از قدِ آدم زیادہ بلند واز بیخ شاخہائے انبوہ میکند وخارہائے خرد دارد وپوست شاخہایش سرخ مائل بسیاہی وبرگش محدب فی الجملہ مشابہ ببرگِ لیمون یا برگِ کناروبی کنگرہ واطرافِ آن سرخ مائل بسبزی وباراو گرد مائل بدرازی مانا ببادنجان خراسانی وخوبصورت وکم گوشت دررسیدگی نارنجی رنگ مائل بزردی وپوست اوصاف وہموار ودران یک تخم گرد واندک دراز شبیہ ببیضۂ گنجشک وباراو مشہور است آن را نخری کی پنڈ میگویند دراوائلِ برشگال میرسد۔
مزاجِ آن مائل بگرمی مزۂ آن تلخ وشیریں وترش ومغز تخم او اندک شیریں

ولذیذ و چرب بریاں کردہ میخورند۔

افعالِ آن مقوی باہ و مولد منی و مسمن۔

نگرودیا بکسر نون وسکون کافِ فارسی وضم رائے مہلہ وسکون واؤ مجہولہ وفتح دال مہلہ و خفائے ہا والف اسم درخت بڑو۔

نگرودہام بامیم یعنی مثل بڑبیباشد اسم موشاکنی شاید درافعال مثل بڑاست۔

نگراھیدم بفتح نون وسکون کاف وفتح رائے مہلہ وہمزہ وکسرہا وسکونِ تحتانی وفتح دال مہلہ وسکونِ میم یعنی نزلہ وکف ومار را اخاالف اسم تمباکوست۔

نگند بکسر نون وفتح کاف فارسی وخفائے نون دوم وسکونِ دال مہلہ۔

ماھیتِ آن نہالے ست بقدر یک وجب بلند گرد برگش مانند برگ دپنہ دوقسم است قسم دوم رابرگ نسبتِ اول اندکے دراز و گلش مثل گل تلسی بود وایں را نگند بہری گویند۔

مزاج ہردو سرد وخشک ومزہ تلخ

افعالِ آن دافع تشنگی وتلخہ وباد وضرر زہر حیوانی ونباتی نوشتہ اند۔

نگوچک بفتح نون وضم کاف وسکونِ واؤ وفتح جیم فارسی وسکونِ کاف اسم چلغوزہ نوشتہ اند۔

نکھہ بفتح نون وسکونِ کاف وخفائے ہر دو ہا و نکھولا بنون وضم کاف وخفائے ہا و سکونِ واؤ وفتح لام والف اسم اظفار الطیب است وہندیان بجائے ہائے دوم میم زیادہ کردہ نکہم سکھوبند و بسنسکرت کھورا بفتح کاف وضم ہا وسکونِ واؤ و فتح رائے مہلہ والف یعنی مانند صدف ہائے خرد میشود ورہاشتر نگی بضم رائے مہلہ وفتح ہا والف وضم شین معجمہ وفتح رائے مہلہ وخفائے نون وکسر کاف فارسی وسکون تحتانی یعنی برائے

نکھ :۔ (اردو) نکھ، نکھی ۔ (سنسکرت) نکھ ۔ (عربی) اظفار الطیب ۔ (فارسی) ناخن بریان (بنگالی) نکھی، گندہ درب ۔ (مرہٹی) نکھلایا، باگھنکھ ۔ (گجراتی) نکھلایا، نکھلی ۔

تپ و مرضہا مثل حیوانات است جہت دفع دشمن و بدری پتر کاکہرا بفتح موحدہ و دال مہملہ و کسر رائے مہملہ و سکون تحتانی و فتح بائے فارسی و سکون فوقانی و فتح رائے مہملہ و کاف والف و فتح کاف دوم و خفائے ہا و فتح رائے مہملۂ دوم والف یعنی برابر پرہ مانند ناخن و ست میشو و زیرا کہ بدری اسم کنار و پتر کا بمعنی برگ و کہرا بمعنی ناخن ۔

مزاج آن گرم و

افعال آن دافع زہر و گوشت و خارش بزودی نوشتہ اند ۔

نکہہ کارمی بفتح نون و سکون کاف و ہا و فتح کاف و ہا و فتح کاف دوم والف و کسر رائے مہملہ و سکون تحتانی اسم شنکہ نکہہ است

فوائد اسمائے نون بالام

نلا اسری بفتح نون و لام مشددہ والف و کسر ہمزہ و سکون سین و کسر رائے مہملتین و سکون تحتانی ۔

ماھیت آن نباتے است بری کہ برگش شبیہ بہ برگ کھی لیکن ازان نرم و بے کنگرہ و اندک طولانی ۔

افعال آن بیخش برائے زہر مار مفید تر است ۔

نلا پسل بنون لام والف و کسر بائے فارسی و فتح سین مہملہ و سکون لام اسم مونگ سیاہ

نلا کنتنا بنون و لام والف و فتح کاف فارسی و سکون نون دوم و کسر فوقانی ہندی و فتح نون سوی والف اسم ہیکی سیاہ است و در اصل الثقہ گذشت ۔

نلا کرکا بفتح نون و لام والف مشددہ و فتح کاف فارسی و سکون رائے مہملہ و فتح کاف والف اسم قسمے از اقسام دوب سیاہ است و گذشت ۔

نلا امنتا بضم ہمزہ و کسر میم مشددہ و سکون نون و فتح فوقانی والف اسم تاتورہ سیاہ است ۔

نلا گاچا بفتح کاف فارسی و الف و فتح جیم فارسی و الف اسم کامنی سیاه است۔
نلا مندو بفتح میم و سکون نون و ضم دال مہملہ و سکون واؤ یعنی سیاه دارد اسم افیون است۔
نلا گروندا بضم کاف فارسی و راے مہملہ و کسر واؤ و سکون نون و فتح دال مہملہ و الف
اسم گمجی سیاه است۔
نلا اپی بضم ہمزہ و کسر باے فارسی مشددہ و سکون تحتانی اسم اپی سیاه است۔
نلا وادلی بفتح واؤ و الف و کسر واؤ دوم و لام و سکون تحتانی اسم سنبہالو سیاه است
نلا جیلکرا بکسر جیم و سکون تحتانی و فتح لام و بعوض راے مہملہ نیز آمدہ و کاف و راے
مہملہ دوم مشددہ و الف اسم زیرۂ سیاه۔
نلا گگرا بفتح کاف فارسی اول و کسر دوم مشددہ و فتح راے مہملہ و الف اسم سبزہ
سیاه است کہ حبشی نامند۔
نلا تگرا بکسر فوقانی و سکون کاف فارسی و فتح راے ہندی و الف اسم ترید سیاه است
نلا کلوا بفتح کاف و سکون لام و فتح واؤ و الف اسم نیلوفر سیاه است۔
نلا مدی بفتح میم و کسر دال مہملہ مشددہ و سکون تحتانی اسم مدی سیاه است۔
نلا تیگی بکسر فوقانی و سکون تحتانی و کسر کاف فارسی و سکون تحتانی دوم مجہولہ اسم
بیلے است سیاه کہ آنرا بسنسکرت کالاشام بفتح کاف و الف و لام و الف و شین معجمہ
و الف و فتح میم یعنی سیاه سیاه است کرشن ولی بضم کاف و راے مہملہ و سکون
شین معجمہ و فتح نون و واؤ و کسر لام مشددہ و سکون تحتانی یعنی بیل سیاه اسگدہ ورنتا
بکسر ہمزہ و سکون سین مہملہ و کسر میم و سکون کاف فارسی و فتح دال مہملہ و خفاے ہا و
ضم واؤ و راے مہملہ و سکون نون و فتح فوقانی و الف پہلادنی بفتح باے فارسی و خفاے
ہا و فتح لام و الف و فتح دال مہملہ و کسر نون و سکون تحتانی مراد از دو اسم اینکہ بار اد
و چوب وگر دو خرد میشود و کاک پشپ بکاف و الف و کاف دوم و ضم باے فارسی و سکون
شین معجمہ و فتح باے فارسی دوم یعنی گلش سیاه و گرم است گہپا پشپا بضم کاف
فارسی و خفاے ہا و الف و باے فارسی و شین معجمہ و باے فارسی دوم و الف یعنی گلش

خوشہ ہا دارد تانبول وتی بفتح فوقانی والف وخفائے نون وضمِ موحدہ وسکون واؤ ولام مفتوحہ وفتح واؤ وکسرِ لام مشددہ وسکونِ تحتانی یعنی بیل او مانندِ بیل برگ تنبول می‌شود میگویند۔

ماهیتِ آن از اسمار معلوم گردید۔

مزاجِ آن گرم وتیز۔

افعالِ آن بادشکن ومطبوخ پوستِ او جہتِ ہیروميہ قسمے از اقسام فسادِ بول است نافع نوشتہ اند۔

نل بفتح نون وسکون لام ونلی بزیادتی تحتانی نیز آمده۔

ماهیتِ آن نباتے است کہ درآب وچاه ہائے نمناک میروید۔

مزاجِ آن نزدِ بعضے گرم ونزدِ بعضے سرد۔

افعالِ آن بچشم ہاسود مند وغلبہ تلخہ دور نماید وخون صاف کند وفرج را از رطوبت پاک گرداند واِدرارے آرد نوشتہ اند۔

نلمدی بفتح نون وسکونِ لام وفتح میم وکسرِ دالِ مہملہ وسکونِ تحتانی۔

ماهیتِ آن نباتے است مفروش برزمین وبیاره میدواند وبرمجاور خود مے پیچد وشاخہا مے کند وبرگِ او مانا برگِ حنا وازان زیاده در طولِ عرض وگل ہائے او سیاه وباردانند بارصندل درشکل ورنگ وقدر وہمہ اجزائے او سیاه میباشد وایں قسم مغایر نلامدی است۔

نلوا بفتح نون وسکون لام وفتح واؤ والف اسم داروئے ہندی مجہول الماہیت است۔

مزاجِ آن سرد۔

افعالِ آن مقوی باصره ودافع صفراوخون وجذام ودشواری بول وسوزشِ اعضاء وفسادِ بلغم وجوشیدگی نوشتہ اند۔

نلی کوره بکسر نون وکسرِ لام مشدده وسکونِ تحتانی وضم کاف وسکون واؤ وفتح رائے مہملہ وہا قسمے از بقولات است کہ بسنسکرت جہدرا بضم جیم وخفائے ہا وسکونِ

دال وفتح رائے مہلتین والف یعنی درساگ ہار ساگ است اگنی مند بفتح ہمزہ وسکون کاف فارسی وکسر نون وسکونِ تحتانی وفتح میم وسکونِ نون دوم وضم دالِ مہملہ یعنی مسقط اشتہا است گنیکا بفتح کاف فارسی وکسر نون تحتانی وفتح کاف والف یعنی این چنین نام است گندہ تیرا بفتح کافِ فارسی وخفاء نون وفتح دال مہملہ وخفائے ہا فارسی وسکونِ فوقانی و فتح رائے مہملہ والف یعنی برگ او بودار نروستا بفتح نون وضم رائے مہملہ وسکون واؤ و فتح میم وفوقانی والف خورشِ آدمیان است مے گویند ۔

ماهیتِ آن روئیدگی است کہ درسنگ ہا میشود شاخہائے مفروش و استادہ ہم دارد برگ او فی الجملہ مشابہ ببرگ مرچ سرخ امّا از وخُرد تر ونرم وہموار وتنگ ودربوئے ماما بوئے برگ تُلسی در مزہ شیریں ولزوجتی دارد ساگِ اوپختہ میخورند ۔

مزاج آن بعضے سرد بعضے گرم نوشتہ اند ۔

افعالِ آن طعام ناگوارہ وصفرا شکند وغائط براند ودرکتابے دیگر نوشتہ کہ مزہ داردو اندک تلخ است بیماری ہائے دندان ودہن را مفید وصفرا وکف وبادور کند وآتش گرسنگی برافروزد وبسیار گرم است وآتشِ ضیق را این دوا مانندِ آب است ۔

نلیر بفتح نون وکسر لام وسکونِ تحتانی مجہولہ ورائے مہملہ وعوام آنرا نڑلا گویند بفتح نون و سکون رائے ہندی وفتح لام والف بزبانِ ہنود بضم رائے مہملہ وزیاتی واؤ یعنی نلیر میگویند ۔ ودرسنسکرت شرکال کنٹھا بضم شین معجمہ وسکونِ رائے مہملہ وفتح کافِ فارسی والف وفتح لام وفتح کاف وسکونِ نون وفتح فوقانی ہندی وہا والف یعنی قطعہ قطعہ وبند بند مثل زنجیر میشود وخرخرہ گلو کہ از کف پیدا میشود دفع گرداند وجراچی بفتح واؤ وسکونِ جیم وفتح رائے مہملہ والف وکسر جیمِ فارسی وخفائے ہا وسکونِ تحتانی یعنی الماس است وچہار پہلو داردو جرولی بفتح واؤ وسکونِ جیم وفتح رائے مہملہ وواؤ دوم وکسر لام مشددہ وسکونِ تحتانی یعنی بیل الماس است غرض اینکہ مثلِ الماس پہلو دارد ونزد بعضے اینکہ مفسدِ الماس است ۔ شرنکھلا بضم شینِ معجمہ ورائے مہملہ وخفائے نونِ وفتح کاف و خفائے ہا وفتح لام والف یعنی دو طرف گندہ وسیانش باریک میباشد وجرانک کرا بفتح

واؤ وسکون جیم و فتح رائے مہملہ والف وخفائے نون وسکون کاف فارسی و فتح کاف و رائے مہملہ والف مے گویند ۔

ماهیت آن نباتے است یقطینی بے ساق و بیارہ میکند و بر درخت ہا بالا میرود و بند ہا دارد ہر دو بند یک قطعه و پہلو دار کہ اضلاع او مقعر و اوتار او بلند و تیز میباشد و نزد ہر بند برگ خرد و سخت میشود و آن بر سہ چہار قسم است ۔

مزاج آن گرم وخشک و لذاع کہ بزبان مے خراشد و در ان جوہر مختلفہ است جوہر ناری و جوہر مائی لزج و جوہر ارضی و مزہ او تیز و ترش و زمخت ۔

افعال آن اشتہا بر انگیزد و معدہ را قوت دباغت میدہد و سرفہ و ضیق و باد لاغری دقی طعام و کرم شکم و بواسیر دور کند و بخش جہت درد گوش سود مند و چٹنی و اچار ازو میسازند و مصلحش بریان کردن در خاکستر گرم و تمر ہندیست ۔

نلی ڈڑا بضم نون و کسر لام وسکون تحتانی و فتح دال مہملہ و رائے ہندی والف اسم مرو ڑپہلی ۔

نلیکٹ بفتح نون و کسر لام وسکون تحتانی و ضم کاف بمعنی گل مجوف و در جوفش ریشہ سیاہ اسم گل گکیا است ۔

فوائد اسمائے نون با میم

نمّا بکسر نون و فتح میم مشددہ والف و نمبک بکسر نون وسکون میم و فتح موحدہ وسکون کاف ہر دو اسم نیبو است ۔

نمسکاری بفتح نون و میم وسکون سین مہملہ و کاف والف وکسر رائے مہملہ وسکون تحتانی اسم بوٹی شرمندی است ۔ نمسکار در ہندی آنرا گویند کہ ہنود وقت سلام خود ہاہر دو دست بہم ساختہ این لفظ میگویند وجہ تسمیہ این روئیدگی اینکہ این نبات ہم بوقت رسیدن دست یا برگہائے خود را بہم ساختہ صورت نمسکار پیدا میسازد ۔

نمک بفتح نون و میم و سکونِ کاف اسم نون است۔

نماٹیلو بکسر نون و فتح میم مشدده و الف و کسر فوقانی هندی و سکون تحتانی مجهول و ضم لام و سکونِ واؤ اسم واروی است هندی۔

نملی بفتح نون و سکون میم و کسر لام و سکونِ تحتانی اسم مور یعنی طاؤس است۔

نملی نارآ بفتح نون و سکونِ میم و کسر لام و سکونِ تحتانی و فتح نون دوم و الف و فتح رائے مهمله و الف دوم اسم درختے است۔ هندی در سنسکرت بوئی کرنجا بضم بائے فارسی و سکونِ واؤ و کسر فوقانی و سکونِ تحتانی و فتح کاف و رائے مهمله و خفائے نون و فتح جیم و الف و پوتکا بیائے فارسی و واؤ و فوقانی مکسوره و فتح کاف و الف یعنی باورا بدرساز و چربلوا بکسر جیم فارسی و فتح رائے مهمله و کسر موحده و سکونِ لام و فتح واؤ و الف یعنی تپی که از مدت مدید در بدن باشد آنرا دور نماید میگویند۔

ماهیت آن درختے است مشابه بدرخت سپتان اما از و خرد و برگِ او تیز مانند برگ آن لیکن اندک نوکدار و خش د

مزاج آن گرم و خشک در سوم۔

افعال آن گرم هائے قروح مے کند و کرمی و بواسیر و پر میو را ز و د فائده دهد و مبی را خلل کند و چون پوست درخت را بر عضوئے بربندند و یک شب بدارند تا صبح آبلے آرد برگِ او چون به پهلو بندند درد آنرا دور نماید۔

نمی بکسر نون و میم مشدده و سکونِ تحتانی اسم درختے است هندی که در سنسکرت تنیشه بکسر فوقانی و نون و سکونِ تحتانی و فتح شین معجمه و ونف ها یعنی تمام روز خوردن بار او خوب است۔ شندنهان بفتح شین معجمه و سکونِ نون و فتح دال مهمله و نون دوم و ها و الف و نونِ سوم یعنی معتدل مائل بسردی است۔ نیمی بکسر نون و سکونِ تحتانی و کسر میم و سکونِ تحتانی دوم اسم است۔ رودهادرک بفتح را و دال مهملتین و خفائے ها و الف و ضم دال و رائے دوم مهملتین و سکونِ کاف فارسی و سر دسادهک بفتح سین و سکون رائے مهملتین و فتح واؤ و سین مهمله دوم و الف و فتح دال مهمله و خفائے ها و فتح کاف یعنی برائے

روشنائی چشم و امراض وہمہ کار مثل زرتبہ میدوہ و در تمیکتکیھا بفتح رائے مہملہ و کسر فوقانی و سکون تحتانی و ضم میم و سکون کاف و فتح فوقانی و کاف و ہا و الف یعنی برائے مباشرت زنان خوب است و سنجانا بفتح واؤ و سکون و فتح جیم و لام و الف و ہا یعنی برائے سخن مباشرت زنان خوب است چیترکرت بکسر جیم فارسی و سکون فوقانی و فتح رائے مہملہ و ضم کاف و سکون رائے و ضم فوقانی یعنی افزایش عقل بانواع و اقسام میکند میگویند۔

مزاج آن معتدل مائل بسردی و مزہ دارد تیز۔

افعال آن دافع غرب چشم و بدبوئی دہن و خارش بدن نوشتہ اند۔

نمیرو بفتح نون و کسر میم و سکون تحتانی و ضم رائے مہملہ و سکون واؤ اسم سرپیا است۔

نمبست بکسر نون و سکون میم و فتح موحدہ و سکون سین مہملہ و فوقانی اسم نیب است

نمبچہد ابکسر نون و سکون میم و فتح موحدہ و جیم فارسی مشددہ و خفائے ہا و فتح دال مہملہ و الف یعنی میوۂ خام سبز مثل بار نیب میشود اسم بار الند است۔

نمب کیسر بنون و میم و موحدہ و کسر کاف و سکون تحتانی و فتح سین و سکون رائے مہملتین

نمب پشپ ببائے فارسی و شین معجمہ و بائے فارسی دوم ہر دو اسم گل بولسری یعنی آنکہ گل او مانند گل نیب میشود

فوائد اسمائے نون با نون

نندے ورچھہ بفتح نون اول و سکون دوم و کسر دال مہملہ و سکون تحتانی و ضم واؤ و رائے مہملہ و فتح جیم فارسی و خفائے ہا بمن و لجسارت پرپنچ بفتح بائے فارسی و سکون رائے مہملہ و فتح لام و بائے فارسی دوم و سکون نون و جیم فارسی یعنی دافع قسم از اقسام سنپات اچھیر یچا بفتح ہمزہ و کسر جیم فارسی مشددہ و خفائے ہا و سکون تحتانی و کسر رائے مہملہ و سکون تحتانی دوم و فتح جیم فارسی دوم و الف یعنی سیلان آب چشم

را دور کند جید رہان بفتح جیم وتحتانی وضم دال وسکون رائے مہلتین وفتح میم وہا والف ونون یعنی بامراض چشم دور کنندہ میگویند۔

ماھیت آن بعضے از اقسام درخت پیپل نوشتہ اند و بعضے غیر آن میدانند وگویند کہ برگ آن درخت مانند صورت پائے گاؤ میشود۔

مزاج آن مجہول وافعال آن درخت تپ کہنہ وتردوش وکشٹ وکروتپ رانافع نوشتہ اند وگویند کہ دافع فساد بلغم وخون وزہر ودامیل وبثور است۔

نخیورتم بفتح نون اول وسکون دوم وجیم وفتح تحتانی و واؤ وسکون رائے مہلہ وفتح فوقانی وسکون میم اسم گل مہتاب پرست است وآن را در سنسکرت اند و بھگتے نامند وعوام آنرا سندہورتم گویند در چندر مکھی گذشت۔

فوائد اسمائے نون باواؤ

نوا بضم نون وفتح واؤ مشددہ والف اسم کنجد است۔

نواری بکسر نون وفتح واؤ والف وکسر رائے مہلہ وسکون تحتانی۔

ماھیت آن گلے ست مانند گل چنبیلی بے بو دو قسم است یکے آن کہ در فصل گرما بہار میکند دوم آنکہ در برشگال گل کند۔

مزاج آن سرد وخشک

افعال آن سبک وتیز ودافع فساد اخلاط خون۔

نورنگ بفتح نون وسکون واؤ وفتح رائے مہملہ وخفائے نون دوم وکاف فارسی

ماھیت آن پرندہ ایست مابین کنجشک وکبوتر پرہائے بالائے او اغبر پائین سیاہ وسرخ وپس زیر آن زرد پس سبز پس نیلہ پس ارغوانی پس ملخی پس منی وچونکہ این نہ رنگ دارد باسم نورنگ موسوم شدہ وچونکہ بغضب مے آید مستی میکند ورقص میکند ورنگ ہائے خود نمایان میسازد۔

مزاج آن گرم وخشک۔

افعالِ آن گوشتش برانگیزندۂ سودا است۔

نورتن بنون وواؤ وفتح رائے مہملہ وفوقانی وسکونِ نون از مجموعِ ساگہائے شہری نانخورش مے پزند۔

نوساگر[1] بفتح نون وسکونِ واؤ وفتح سین مہملہ والف وفتح کاف فارسی وسکونِ رائے مہملہ اسم نوشادر است۔

افعالِ آن بسیار تیز وشور وسریع التاثیر وملین ودافع قولنج واستسقاء وقبض ودردِ شکم وچوں چند بار حل وعقد نمایند تیز تر ولطیف تر گردد۔

نولائی بفتح نون وسکونِ واؤ وفتح لام والف وکسر ہمزہ وسکونِ تحتانی اسم برگِ لیمون است کہ ہنوز تازہ باشد۔

نونی منتا بضم نون وسکونِ واؤ وکسر نون دوم وسکونِ تحتانی مجہولہ وضم میم وسکونِ نونِ سوم وفتح فوقانی والف۔

ماہیتِ آن نباتے است از یک گز کم وبیش بلند میشود وشاخہائے باریک میکند برگِ او مانند برگِ نخود وکلان تر ودرشت از و وگلش سفید وخرد ومیوۂ بزرگ

---

[1] نوساگر۔ (اردو) نوشادر (پنجابی) نشادر (سنسکرت) نرسار (عربی) نرشادر (فارسی) نرشادر (بنگالی) نشادل (مرہٹی) نوساگر (گجراتی) نوسار (انگریزی) امونیا کلورئیڈ ۱۲

منقول از حاجی دیوان اسید علیخان مرحوم متوطن دومریٹھہ ضلع شاہ آباد آرہ است۔

نوشادر۔ الائچی سفید نیمکوفتہ ۹ ماشہ و مرچ سیاہ نیمکوفتہ ۲ تولہ ہمہ را آمیختہ تصعید کنند وسائیدہ در ۱۲ تولہ بوتل نگاہ دارند اگر از آن بچشم کنند ضعف بصر را فائدہ دہد واگر از ان در عرقِ لیموں کاغذی سائیدن حبوب بقدر نخود بستہ در بوتل نگاہ دارند یک حب از آن اگر بخورند ہضم طعام کند ودفع ریاح نماید ۱۲ عبد الحلیم نصر اللہ خان احمدی خورجوی۔

از دانۂ نخود و پنج قاش و در آن تخمہائے خرد گویند کہ زمین زیر او تر و چرب میباشد
مزاج آن گرم و خشک مزہ آن تلخ و زمخت ۔
افعال آن جہت تپ و خشگی و گرفتگی زبان مفید و اندک لزوجت دارد و گویند
کہ بعد سوختن نمک از وے سازند چنانکہ معروف است آن نمک تبدیل رنگ
مس میکند واللہ اعلم بالصواب ۔
نونی اعراب موافق سابق اسم روغن کنجد و تلخ آنست ۔

فواید اسمائے نون با تحتانی

نیالتامر ایکسر نون و خفائے تحتانی و الف و فتح لام و فوقانی و الف و کسر میم و فتح رائے مہملہ و الف دوم و بعوض فوقانی دال مہملہ نیز آمدہ یعنی نیال و آمرا اسم انترمامرا است و گذشت ۔
نیال گڑی بکسر نون و خفائے تحتانی و الف و فتح لام و ضم کاف فارسی و فتح میم مشددہ و کسر رائے ہندی و سکون تحتانی یعنی کدوے گرد زمینی اسم بداری کند است
نیال و میو بنون و تحتانی و الف و لام و کسر واؤ و سکون تحتانی مجہولہ و ضم میم و سکون واؤ دوم اسم بہوین نیب اسم ۔
نیال اشکر بضم ہمزہ و سکون شین معجمہ و کسر رائے مہملہ و کاف و سکون تحتانی اسم بہوین آملہ است ۔
نیال مری بفتح میم و کسر رائے مہملہ مشددہ و سکون تحتانی اسم بہوین ٹرا است
نیال تاڑ بفوقانی و الف و رائے ہندی اسم بہوین تاڑ است یعنی موسلی سیاہ
نیال ملکا بضم میم و سکون لام و فتح کاف و الف اسم بہٹ کٹائی است ۔
نیال جمی بفتح جیم و کسر میم مشددہ و سکون تحتانی اسم بہوین جمی است ۔
نیال تنگیڑ بفتح نون ثانی و خفائے نون و کسر کاف فارسی و سکون تحتانی مجہولہ و رائے ہندی

اسم بهوین ترور است۔

نیب[1] بکسر نون وسکونِ تحتانی و موحده وبعوض موحده میم نیز آمده یعنی نیم و ہندیان آنرا ویپو بکسر واؤ مجہولہ وسکونِ تحتانی و ضمِ میم وسکون واؤ دوم و و یا پا بکسر واؤ و خفائے تحتانی و الف و فتح بائے فارسی و الف و بسنسکرت نیم بست بکسر نون و سکونِ میم و فتح موحدہ وسکونِ سین مہملہ وضم فوقانی اسم است۔ وہنگو بکسر ہا و خفائے نون وضم کاف فارسی و سکونِ واؤ یعنی مغز تخم نزیاسا بکسر نون و سکون رائے مہملہ و فتح تحتانی و الف و فتح سین مہملہ و الف یعنی صمغ او پر بہدرا بفتح بائے فارسی و رائے مہملہ و موحدہ و خفائے ہا و سکونِ دال و فتح رائے دوم مہملتین و الف یعنی واقع بدی ہا و امراض است نون پر یا بفتح تحتانی و واؤ و نون و کسر بائے فارسی و سکون رائے مہملہ و فتح تحتانی دوم و الف یعنی مسلمانان را بوئے بسیار محبت است ارشٹا بفتح ہمزہ و کسر رائے مہملہ و سکونِ شین معجمہ و فتح فوقانی ہندی و الف سروت بھدرا بفتح سین و سکونِ رائے مہملتین و فتح واؤ و ضم فوقانی و موحدہ و ہا و دال درا و الف یعنی با مراضِ ہمہ قسم مفید پچومندا بکسر بائے فارسی و ضمِ جیم فارسی و سکونِ واؤ و فتح میم و سکونِ نون و فتح دالِ مہملہ و الف پچو اسم نیم و مندا بمعنی ملائم آمدہ شک پر یا بضم شین معجمہ و فتح کاف و کسر بائے فارسی و سکونِ رائے مہملہ و فتح تحتانی و الف یعنی محبوب طوطہ است مراد از دو اسم مذکور این است کہ برگہائے زم او یا بار پختہ و نرم شدۂ اور اطوطہ بسیار دوست میدارد و میخورد و میگویند۔

ماهیت آن درختے بزرگ و محترم نزدِ ہندیہ است۔ ساقش ضخیم و شاخہائے بزرگ دارد و بہ شاخہایش چنہات بدرازی یک بالشت و گاؤدم بہم پیوستہ کہ باد برگہائے دوصنف و محرف و دو طرف منشاری میشود و گلش سفید و خوبصورت و خوشنما

---

[1] نیب :۔ (پنجابی) نم ، نمب (سنسکرت) ویمبک ۔ (انگریزی) مرگوساڑی (اردو) ڈک (گجراتی) المبا۔ (مرہٹی) کڑونب (تلنگی) دے بیا (کنڑی) یونیامار ۔

در فصل بہار مے آید و در وسط آن زرد و باندک با خوشبوئی و بار او مانند سنجد و گرد و مائل بدرازی
در خامی سبز و پُر شیر و در رسیدگی زردی مائل پُر از رطوبت شیرین یا و تلخ و در آن تخم
مانند شکل پستہ و در ان مغز تلخ بار ند کو ر را در زبان ہندی نبولی نامند بکسر نون
و ضم موحدہ و سکون واوٗ مجہولہ و کسر لام و سکون تحتانی در فصل تابستان میرسد
اکثر طیور وغیرہ میخورند و گویند کہ درخت او تا ہزار سال مے ماند و چوب این چنین
درخت خوشبو میشود و از بعضے درخت نیب شق شدہ آب سرخ و غلیظ روان
میگردد و آں آب را رودم نامند بضم رائے مہملہ و سکون واوٗ و فتح دال مہملہ و سکون
میم و صمغ وی مانند صمغ عربی میشود اما لزوجت کم دارد و قسمے ازان است کہ آنرا مہانیب
میگویند و در زبان ہند پدا ماآن نے نامند یعنی نیب کلان و گذشت و قسمے ست خرد مسمی
بہوین نیب کہ در زبان ہندی نیال و یمو بکسر نون و خفائے تحتانی و الف و فتح لام و
واوٗ و تحتانی و میم و واوٗ دوم و در سنسکرت کرآت بکسر کاف و فتح رائے مہملہ و الف
و فتح فوقانی و کیرات بفتح کاف و سکون تحتانی و کیراوت بزیادتی واوٗ بعد الف و
تکت بکسر فوقانی و سکون کاف و فتح فوقانی دوم یعنی تلخ و بہونب بضم موحدہ و خفائے
ہا و سکون واوٗ و کسر نون و سکون میم و موحدہ و کاندٹکت کہا بفتح کاف و الف و
خفائے نون و فتح دال ہندی و کسر فوقانی و سکون کاف دوم و فتح فوقانی دوم و کاف
سوم و ہا و الف یعنی چوب تلخ میگویند۔

ماہیت آن نباتے است تا بہ نیم گز یا کم و بیش ازان بلند مے شود۔ و شاخہای
باریک و بسیار دارد و برگش شبیہ ببرگ مرچ سرخ کہ بدرخت کہنہ باشد و گلش بارنگے
بسرخی کہ بسیاہی زند و بارش خرد و باریک و نوکدار و بہر طرف در وسط خط مثل گندم
فی الجملہ مشابہ بہ جو و در ان تخم برابر تخم ترہ تیزک در ہمہ اجزائے او تلخی بسیار و مردمان دکن
قصب الزریرہ مے نامند و چرایتہ میگویند و قسمے دیگر از نیب است کہ آنرا کریا پا میگویند
و در حرف کاف گذشت و بکاین را نیز ازان میدانند پس دریں صورت اقسام نیب
پنج میشود۔

مزاجِ آن قسمِ اول نزد والدِ ماجد مغفور متفق الاجزا است یعنی برگ و چوب و پوست و گل و بار او گرم و خشک در اول و نزدِ ہندیہ سرد در اول و خشک در دوم و نزد بعضے گرم و تر در اول و بعضے معتدل میدانند و قسم دوم گرم و خشک در اول سوم و مزۂ آن تلخ و تیز و زمخت

افعالِ آن نیب محلِل و ملطف و مقطع و ملین و منضج و سریع الہضم و دافع فسادِ ہر چہار خلط و بادہا ہوای و بائی و جذام و قوبا و سوزشِ گرمی و کروکشٹ و دمامیل و تپ ہائے سمیہ و قے و آماس و آب کہ از بینی ہمیشہ روان باشد و زہر و امراض صفرادی و سوداوی و سوزشِ بدن و دضح و کلف و نمش و برصِ سفید و سیاہ و بہق سیاہ و جمیع امراض جلدیہ و غیر جلدیہ و معتقد ہندیان آنست کہ سایۂ آن نیز دافع بیماری ہاست صاحب معدن الشفاء گوید کہ نیم مزہ تلخ دارد و وقت ہضم شیر و سبک و سرد است و قابض و دل را مفید نیست و تلخہ و کف و پربیو و تپ گرم و پت و مبہ دانا از زو سے طعام و قے و زیادتی آب دہن و تشنگی و ماندی و جراحت را دفع کند و عصارۂ برگ او بارغوہ بورۂ ارمنی و عسل منقی چرک گوش و مانع صمم و بخور برگ مطبوخ آن در آب جہت دردِ گوش و اوجاع مفاصل و اورام قروح و دمامیل و ضربہ و سقطہ و بواسیر ردیہ برابر است کہ برگ تازہ باشد یا خشک و دانہائے حرارت کم کند و اکثر در بلاد ما یان نزد اطفال مجدورہ و محصوبہ میدارند و بعد بہ شدن قروح جلدی و حصبہ و بثور و برائے قلع آثار بر بدن طلا مے کنند و جراحین بیشتر بانجاستی بعمل مے آرند و برگِ نو رستہ آنرا در ایام بہار ہفت ہشت تولہ با ہفت ہشت دانہ مرچ سیاہ در آب شیرہ گرفتہ بنوشند و بالائے آن قدرے نان آرد نخود با روغنِ بسیار میخورند تا ہفت روز تصفیہ خون نمایند و از حب و قوبا و اکثر امراض دمویہ تمام سال محفوظ مانند و از نمک و ترشی و شیرینی مطلقاً نخورند و روغنِ ہر قدر کہ زیادہ خورند بہتر بود و نیز بتجربہ آمدہ کہ برگِ نو رستہ دافع رگت پت و قابض و کف و کرم و پت و مرض ہائے چشم دور کند و باد زیادہ سازد و برگِ رسیدہ ہمین اثر دارد علی الخصوص جراحت را زود بہ کند و عقیدۂ

اهلِ هند است که عصارهٔ برگِ او یک قدح با زیرهٔ سفید یک درهم ۳ روز بنوشند و
طعامِ بے نمک مانندِ نخود بخورند و شروع کنند از روزِ اول نزولِ آفتاب در برجِ حمل و هر سال
همچنین بکنند مریض نشود و به عمرِ طبیعی برسد و حواسِ او تا مدتِ حیات صحیح بماند و کرم شکم بکشد
و چون ضمادِ او بر شکم و ناف بکنند و نزدِ آتش بنشینند کرم ها قتل مے کنند و ضماد پخته و خام
و بستنِ برگِ سالم با نمک و بے آن محلل و منضج و منفجرِ اورام و دمامیل و خنازیر و سرخ باد
و رباعث خوردنِ گوشت فاسد و انبات گوشتِ صالح است که هیچ مرهم نزرگ باو
نمیرسد. و اگر با برگِ سنبهالو یا عنب الثعلب یا کرده تکمید با وجاع و اورام بارده
یا حاره بحسبِ شراکتِ ادویه مناسبه نمایند عجب فواید میکند و اگر با چوب کهیر و
برگِ کنگن و پوستِ کلر و برگِ نیم آمیخته سائیده بر آماس و سرخی و خارش خصیه
ضماد نمایند به کند و قطورِ آبِ برگ در بینی با صبر قاتلِ کرمِ دماغی و دافع دردِ سر آن و دردِ
گوش و مضمضهٔ آن مقوی لثات و دردِ دندان و آشامیدنِ آن دافع ریاح و رطوبتِ
معده و چون برگِ نیم یک مشت و کالی زیری نیم توله شب در ظرفِ گلی نو کرده صبح شیره
گرفته با صاحبِ تپِ کهنه بدهند و ۳ روز دفع گردد با زیرهٔ سفید ملتئم قروحِ مجاری بول
و سوزاک و پرمیو و کاڑی نیم که بر آن برگ چسپیده میباشد دمه و سرفه و کرم و پت و تپ
را دفع کند و نانخورش از برگِ نیم و بڑی ها از گلِ آن میسازند در روغن بریان کرده خوردنِ
کرم و صفرا و کف و دلها و تپِ صفراوی دمیه دور کند و مزه میدهد و پوستِ درختِ آن
نیز همین اثر دارد و عرقِ آن که با ربعِ وزنِ او قند و ده وزنِ آن آبِ صاف بخیسانند
و روزها در آفتاب و شب ها در شبنم مدتِ بیست و یک روز گذاشته عرق بکشند و
از دو توله تا چهار توله هر روز بنوشند و بعد آن بفاصلهٔ یک دو ساعت نانِ گندم
یا نخود با روغنِ گاو تازه بخوردن دهند و از نمک و شیرینی و ترشی و بادی و شیر و ماهی و
دیگر بقولات به پرهیزد و اکثر امراضِ فسادِ خون جلدیه و مفاصل و فالج و لقوه و استرخا
و استسقا و نزولِ آب بهر عضوے که باشد و قروحِ مجاری بول خبیثه و ساعیه و جرب
متقرح و جذام و قوبا و مانندِ اینها دفع گردد و همچنین آبِ نقوعِ پوستِ او که اندرونی

باشد و نہ بیرونی و تنک مانند بوج پتر باشد گرفتہ بسایہ خشک نمودہ کوفتہ بیختہ پارچہ بیز نمودا استعمال نمایند قایم مقام بارک است و والد ماجد مغفور اکثر استعمال کنانیدندے خصوصا برائے تپ ہائے مزمنہ و اورا باسم تبارک موسوم فرمودہ بودند ولیکن باید کہ از درخت بسیار کہنہ و بعید از آب بلکہ کوہی باشد و او مسکن عطش و دافع یرقان است و حمول آن قروح را خشک کند و بد بوئے ببرد و صاحب جمع الجوامع نوشتہ کہ بگیرند پوست درخت کہنہ کہ از ہفتاد و ہشتاد سال کمتر نباشد مقدار دہ آثار کوفتہ با نصف وزن آن شکر سرخ در سبوح کردہ آب خالص بر سر آن ریختہ دہن آنرا بگل گرفتہ تا یک چلہ در آفتاب گذاشتہ پس صاف نمودہ در شیشہ نگاہ دارند و از نیم تولہ شروع نمایند و بلا فاصلہ آن نخود قدرے با روغن بسیار بخورند و از ترشی و نمک و شیرینی پرہیز نمایند و روغن در طعام ہر قدر کہ زیادہ خورند بہتر و بعد از بیست روز تا چہل روز دیگر روزے یک تولہ بخورند جذام و آتشک کہ ہیچ علاج نشدہ باشد زائل گردد۔ بعون الہی و عرق او کہ خود بخود از درخت تراوش کردہ باشد ہمین حکم دارد و آشامیدن آب مطبوخ پوست بیخ او بقدر دوازدہ مثقال مدر حیض بستہ باشد و گل آن دافع کف پت و تلخہ و اکثر با تمر ہندی و شکر سرخ باستعمال آمدہ و روغن آن نیز اقوی بود۔ چون گل را جوش دادہ بشہد آمیختہ یک حبہ سیماب داخل کردہ بنوشانند کرم درازو جز آن کہ در شکم باشد دفع شود۔ و برائے چشم نیکو است و کرم و تلخہ و زہر دفع نماید و باد افزاید و وقت ہضم تیز میشود و نا آرزوئے طعام را ہر گز نہ کہ باشد دور کند و بار خام تلخ و وقت ہضم تیز و مسہل و گرم و سبک و خشک نیست و پرمیو و پت و بواسیر و گولہ و کرم را دفع کند و پختہ او تلخ و شیرین و چرب و گران و چسپندہ و دافع رکت پت و گف و علتہائے شکم و کہیروگ بسبب زخم شدہ باشد و گویند کہ آشامیدن ثمر خشک آن یک مثقال حابس اسہال مزمن و حکیم میر محمد افضل در مجربات خود نوشتہ کہ ثمر آن گرم و تر و ملین بطن و دافع جذام است و مغز تخم او بقول صاحب تحفہ قابض است ولیکن بتجربہ فقیر خلاف این آمدہ و کسیکہ گوشت مار بخورد و

وازان دردِ سر پیدا آید تخم نیم بخورد و با آب سائیده بر پیشانی طلا کند دفع شود و صاحب معدن الشفا گوید که مغز تخم نیم گرم و دافع تپ است و روغن او قاتلِ قمل و کرمہائے دماسیل و نواسیر و قطور او در گوش منقّی قروحِ آن و مالیدن او دافع دردہا خصوصاً از مفاصل و مفتح سدد و کبد و طحال و مصاف و صمغ او نیز ہمان فوائد دارد و فقیر نیز از آن را بانواعِ استعمال کنانید و حلوائے گل و صمغ و سفوف گل و پوست و روغن گل او و معجونِ او و کیف ما کان سودمند یافت پختہ خوردنِ گل او تلخ است مزہ میکند بلغم لزج و پرمیو و کرم شکم و صفرا و التام کشت زائل کند پرہیزی است۔

ترکیبِ معجونِ آن بگیرند برگ و بار و گل و پوست تنہ و بیخ در سایہ خشک نمودہ مساوی الوزن گرفتہ کوفتہ و بیختہ پس بگیرند پوستِ بیخ چترمول و بائی بڑنگ و پوستِ بیخ کرمالہ و اندرجو و کنجدِ سیاہ و پوست ہلیلہ و زنجبیل و آملہ و گوکہرو و فولاد کشتہ و عسل و بلادر ہر یک برابر وزنِ از پنج اجزائے نیب ہمہ را کوفتہ پارچہ بیز نمودہ یک بہاونہ از شیرہ بہنگرہ سیاہ و با یک بہاونہ از شیرہ برگِ نیب تازہ و یک بہاونہ از آبِ کھیرسار بدہند و خشک سازند و بسایند و بہ بیزند و بروغنِ ستور چرب کنند و با دو چند وار دہا عسل مصفٰے بسرشند شربتی از دو درہم تا چہار درہم موافق سن موافق مزاج و فصل و عادت و غیرہا مفوض برائے حاذق منفعتِ آن اگر یکماہ بخورد ہمہ بیماری ہا دفع گردد و اگر ۳ ماہ بخورد زہر مار کثردم بدو اثر نکند و اگر شش ماہ بکار برد انواع باد و تپ ہا بردو و اگر یک سال بخورد موئے سفید سیاہ گردد بلکہ اعتقاد ہندیان چنان است کہ چنان معمر میشود کہ بعمرت صد سال مے زید واللہ اعلم بالصواب و باید کہ معجون را چنان احتیاط نمایند کہ بوئے بد نگیرد و تغیر نیابد۔

نیمبو[1] بکسرِ نون و سکونِ تحتانی و ضم موحدہ و سکونِ واؤ و ہندیان آن را بکسرِ نون

---

[1] نیمبو۔ (پنجابی) نمبو (سنسکرت) جنبھا (انگریزی) لیم (اُردو) لیموں، نینبو۔ (بنگالی) نی بو۔ (مرہٹی) لمبو (کنڑی) لمبود۔

وفتح میم مشدده والف و در سنسکرت لکج بفتح لام وکسر آن نیز آمده وضم کاف وجیم فارسی یعنی در سبزی وزردی رونق وحجم با بندپستان زنان نوخاسته میشود ونبو بون وتحتانی وموحده وواو و ڈرڈ ہجبیرا بضم دال ہندی ورائے مہملہ وفتح دال ہندی دوم وخفائے ہا وفتح جیم وسکون میم وکسر موحده وسکون تحتانی وفتح رائے مہملہ والف یعنی در دست گرفتن دست را پر میکند این ہمہ نامہائے قسم کلان است وقسم خرد را سرجبیرا بضم سین بفتح رائے مہملہ وجیم ومیم وموحده تحتانی ورائے مہملہ والف ونت شٹھا بفتح دال مہملہ وسکون نون وفتح فوقانی وشین معجمہ وفوقانی ہندی وخفائے ہا والف یعنی از دندان سفید تر باشد ویا این کہ از ترشی او دندان کند میشود وجبو جمبیرا بفتح جیم وسکون میم وضم موحده وسکون واو یعنی این جمبیرا اول در جمبودیپ پیدا شده جمبلہا بفتح جیم وسکون میم وفتح موحده ولام وہا والف اسم است وقسمے ازآن است کہ آنرا کاغ لیمو وقلمیک وقلمی نیبو گویند۔ وکج نبا بفتح کاف فارسی وجیم چونکہ این قسم دراز وسفید مانند دندان فیل میشود لہذا باین اسم موسوم گشتہ ودر سنسکرت اکچا بفتح ہمزه وضم کاف وفتح جیم فارسی والف یعنی دراز میشود وکچا بکسر واو وضم کاف وفتح جیم فارسی والف یعنی زردی وسفیدی غالب دارد ڈہو بضم دال مہملہ وہا وسکون واو یعنی نرم میباشد میگویند وکہٹہ نیز از قسم نیبواست کہ در کلانی برابر نارنج و پوست ضخیم میدارد۔

مزاج آن سرد وخشک۔

افعال آن تیز وخوشبو است خام او مولد کف وباعث ہضمی وپختہ او صفرا شکن ومقوی اشتہا وہاضمہ ودافع بدہضمی وبلغم لزج وباد وضیق وبیمزگی دہن وقے ودرد وسوزش شکم وتشنگی بنشاند ودہن را بامزه کند وہیجان صفرا وزیادتی آن دور نماید وکرم شکم مے کشد نوشتہ اند ودیگر افعال وخواص آن در کتب یونانیہ بر بسط تمام است و دیگر کتب ہندیہ بنظر آمد کہ لیموئے پختہ بر صفرا وبلغم لزج غصہ میکند وباد ہا دور کند واندک اضطراب وقصور ہضم مے نماید

و پرہیز خوب است۔ و اسہال بند میکند۔

نیت بت بکسر نون وسکونِ تحتانی و فوقانی وضم موحدہ وسکون فوقانی اسم گہیو یعنی روغنِ زرد۔

نیتی بیرا بکسر نون وسکونِ تحتانی وکسر فوقانی وسکون تحتانی دوم وکسر موحدہ وسکونِ تحتانی سوم وفتح رائے مہملہ والف اسم گہیا ترائی است۔

نیتر بھوشن بکسر نون وسکونِ تحتانی مجہولہ وفوقانی وضم رائے مہملہ وضم موحدہ وخفائے ہا وسکونِ واؤ وفتح شینِ معجمہ وسکونِ نون اسم سوہیا انجن بمعنی زیور چشم و اسم پھولیا کیس وپھٹکری است۔

نیتر پشپی بنون وتحتانی وفوقانی ورائے مہملہ وبائے فارسی دوم وسکونِ شین معجمہ وکسر بائے فارسی وتحتانی دوم یعنی گل چشم اسم گل پنڈلم است چونکہ گلِ او بصورتِ چشم میشود و بامراض چشم مفید است لہذا باین اسم موسوم گشتہ

نیر بکسر نون وسکونِ تحتانی ورائے مہملہ اسم آب است۔

نیر گرمڑی بکسر نون وتحتانی ورائے مہملہ وضم کاف فارسی وسکونِ رائے مہملہ دوم وکسر میم ورائے ہندی وسکونِ تحتانی اسم تال مکہانا است۔

نیر چنچلیم بفتح جیم فارسی وخفائے نون وفتح جیم فارسی دوم ولام وسکونِ میم وقسمے از چنچل کورہ است وگذشت۔

نیر لی بکسر نون وسکونِ تحتانی وضم رائے مہملہ وکسر لام مشددہ وسکونِ تحتانی دوم اسم پیانہ است۔

نیر پپلی اسم جل پپلی یعنی نان است۔

نیر نیرٹر بکسر نون وسکونِ تحتانی ورائے مہملہ وکسر نونِ دوم وسکونِ تحتانی مجہولہ دوم وکسر رائے مہملہ دوم وسکونِ تحتانی سوم مجہولہ ورائے ہندی اسم جل جامن است۔

نیر رندہر بنون وتحتانی ورائے مہملہ اوّل ودوم مفتوح وخفائے نون وفتح دال مہملہ

وخفائے وسکون راے مہملہ سوم یعنی پراز آب اسم نارجیل است۔
نیرپیا بفتح بائے فارسی و موحدہ مشددہ والف اسم جھاؤ است۔
نیرکنیحن اسم قسمے از کذب است کہ آبی بود۔
نیل اسپند بکسر نون وسکون تحتانی ولام وفتح ہمزہ وسکون سین مہملہ وفتح بائے فارسی وخفائے نون وسکون دال مہملہ اسم قسمے از ابرجنا است۔
نیلانجن بکسر نون وسکون تحتانی وفتح لام و ہمزہ وسکون نون وفتح جیم و سکون نون دوم وآنرا انجن وبامن وکرشن ونادیئی ومیچک نامند۔
ماہیت آن داروئے است سیاہ رنگ کہ در چشم مے کشند و در داخل بدن استعمال او منہی عنہ است بیماری ہائے درد چشم دور کند۔
نیلا درواث بنون وتحتانی ولام والف وضم دال مہملہ وسکون واو ورائے مہملہ وفتح واو والف وفوقانی اسم قسم دوب است کہ سیاہ رنگ دارد۔
نیلا پشپی بنون وتحتانی ولام والف وضم بائے فارسی وسکون شین معجمہ وکسر بائے فارسی دوم وسکون تحتانی یعنی گل نیلگون اسم ونشکر انتا است۔
نیلابانا بنون وتحتانی ولام والف وفتح موحدہ والف وفتح نون دوم والف وبعوض الف سوم ہا ہم آمدہ یعنی بیک درخت گل پنج رنگی میشود اسم گل مہندی ست۔
نیل کنٹ بنون وتحتانی ولام وفتح کاف وخفائے نون دوم وسکون فوقانی ہندی دور آخر ہا ہم آمدہ یعنی نیل کنٹھ بفارسی سبزک نامند و در زبان تلنگ پالاپٹانا نامند بفتح بائے فارسی والف وفتح لام والف وکسر بائے فارسی وفتح فوقانی ہندیہ مشددہ والف
ماہیت آن پرندہ ایست برابر فاختہ وسبز رنگ بلکہ مرکب از زنگاری رنگ وبسیار خوشنما و در بعضے پر بازو و دم مانند چشم میباشد کہ آن پر برائے چشم بد وچھوت بکار مے آید واکثر خورش این پرندہ کرم است وزیر گلویش نیلگون لہذا نیل کنٹ میگویند زیرا کہ کنٹ بمعنی گلو است۔
مزاج آن گرم وتر۔ افعال آن دافع فساد باد وبلغم وخون وبہا در آخر کلمہ

اسم ترب است ۔

نیلراج بکسر نون وسکون تحتانی وفتح لام ورائے مہملہ والف وجیم یعنی سیاہ کنندۂ موہا اسم تخم گل مہندی است ۔

نیلاشاندا بنون وتحتانی ولام والف مہملہ وفتح شین معجمہ والف ونون ساکنہ وفتح دال مہملہ والف یعنی ہمہ اجزائے سیاہ و

نیلاشرنی بکسر شین معجمہ ورائے مہملہ وسکون تحتانی مجہولہ وکسر نون وسکون تحتانی دوم یعنی گل سیاہ وقطارہ دار ۔

نیلاجی گرے کرنیک بکسر کاف فارسی ورائے مہملہ وسکون تحتانی وفتح کاف وسکون رائے مہملہ دوم وکسر نون وسکون تحتانی وکاف یعنی گوش کوہ سیاہ و

نیلنی بکسر نون وسکون تحتانی وکسر لام ونون دوم وسکون تحتانی ہر چہار اسم پھیکی سیاہ است و در اصل التفہ گذشت ۔

نیل ساراج بنون وتحتانی ولام وفتح سین مہملہ والف ورائے مہملہ والف دوم وجیم یعنی تخم سیاہ اسم تیندوئے کلان ۔

نیل ولیک بنون وتحتانی ولام وفتح واؤ وکسر لام مشددہ وفتح تحتانی و وسکون کاف یعنی بیل سیاہ اسم بندا است ۔

نیل کارس اسم قسمے از نرگندی است ۔

نیلکنٹھک اسم درخت ملکوا است ۔

نیلمن بکسر نون وتحتانی وسکون لام وفتح آن وفتح میم وسکون آں وسکون نون دوم دبے آن اسم یاقوت کبود است ۔

نین جوت بفتح نون وسکون تحتانی ونون دوم وضم جیم وسکون واؤ مجہولہ وفوقانی اسم ماہیران است ۔

نیلمندیور اسم سیاہ کلوا است و

نیلوپتل نیز می نامند قسمے از نیلوفر است ۔

نیلا سندہک بکسر نون وسکون تحتانی وفتح لام والف وکسر سین مہملہ وخفائے نون وضم دال مہملہ وخفائے ہا وسکون کاف دو قسم است ہر دو بطعم تلخ وزحمت تیز۔
افعال آن سبک وخرد افزا دمقوی موئے سروچشم ودافع خارشکم وآماس اعضا وجذام ودماميل وبثور وفساد بلغم وکرم مے کشد واشتہا آرد۔
نیلا تھوتھا بکسر نون وسکون تحتانی ولام والف وضم فوقانی وخفائے ہاد سکون واؤ وفتح فوقانی دوم وہائے دوم والف اسم توتیائے سبز است۔
نیل کنٹھی[1] بنون تحتانی ولام وفتح کاف وخفائے نون وکسر فوقانی ہندی و خفائے ہا وسکون تحتانی۔
ماهیت آن بیخے است نیلگوں نہال او خرد وبرگش حش ومتوسط در خردی وبزرگے وگلش ہم نیلگوں مے شود ونیز اطلاق او بر نہال دیگر است کہ در باغہا میشود وگل او را گل نیل کنٹھی گویند برگ کلان دارد وچین دار مثل آنکہ در ہندوستان آستین را بپارچہ نارجیل مے چینند۔
مزاج آن قسم اول گرم وخشک در دوم اگر افاغنہ ہندوستانی در تداوی خود ہا مے آرند۔
افعال آن جہت مفاصل وتپ ہائے مزمنہ بکار مے آید مطبوخ کردہ میخورند وغذائے بے نمک مید ہند۔
نیل گاؤ بنون تحتانی ولام وفتح کاف فارسی والف وواؤ اسم گاؤ صحرائی ست شکل او درمیان شتر واسپ۔ گوشت او گرم وچرب وشیرین ومنی بیفزاید وکف و تلخہ پیدا آرد۔
نیلوب بکسر نون وسکون تحتانی وضم لام وسکون وموحدہ اسم سارس است

---

[1] نیل کنٹھی ہے۔ (انگریزی) اکر کما کیشیا (بنگالی) نیل کنٹھ (ہندی) نرکچور، کالی ہلدی (مرہٹی) کالی ہلد۔ (تلنگی) منو پسپو۔ (ایک جڑ کا نام ہے جو سیاہ ہوتی ہے)

نیلی[1] بکسرِ نون وسکونِ تحتانی وکسرِ لام وسکونِ تحتانی دوم اسم درختِ نیل
است و در سنسکرت نیلی پتر بکسرِ نون وسکونِ تحتانی وکسرِ لام وسکونِ تحتانی دوم
وفتح بائے فارسی وسکونِ فوقانی وفتح رائے مہملہ یعنی برگش نیلگوں است. کری نیلی بفتح
کاف وکسر رائے مہملہ وسکونِ تحتانی ونون وتحتانی دوم ولام وتحتانی سوم یعنی مانند
ابرِ نیلگون مے باشد نیلندی بنون وتحتانی وکسرِ لام وسکونِ نون وکسرِ دالِ مہملہ وسکونِ
تحتانی دوم نام است نیلی اشنیکا بنون وتحتانی ولام وتحتانی دوم وکسرِ ہمزہ وسکونِ
شین معجمہ وکسرِ فوقانی ہندی وسکونِ تحتانی وفتح کاف والف یعنی بہار وبارِ او ہم نیلگو
است. چنڈالی بفتح جیم فارسی وسکونِ نون وفتح دالِ ہندی والف وکسرِ لام وسکونِ
تحتانی نام است سمرشکالی بضمِ سین مہملہ ومیم وسکونِ رائے مہملہ وفتح شین معجمہ
وکاف والف وکسرِ لام وسکونِ تحتانی یعنی خضابِ سیاہ مے کند. وشگہنی بکسرِ واو
وفتح شینِ معجمہ کاف فارسی وخفائے ہا وکسرِ نون وسکونِ تحتانی وشودہنی بکسرِ واو
وضم شینِ معجمہ وسکونِ واوِ دوم وفتح دالِ مہملہ وخفائے ہا وکسرِ نون وسکونِ تحتانی
بمعنی ہر دو اسم اینکہ موادِ دستیہ[?] دما میل را از اندرونِ آنہا جستہ بر مے آرد
مے گویند۔

ماہیتِ آن نباتے است بر شاخہائے باریک تا بیک گز بلند میگردد
برگش شبیہ برگِ حلبہ وگلش باریک وگلابی رنگ وبارش غلافے باریک وخرد
برابر یک بندِ انگشت وقسمے از ان سطح بر زمین میشود واین یاب است۔

مزاج آن گرم وخشک۔

افعالِ آن ضیق وکف را مے شکند وموئے دراز کند وکرم مے کشد وباد
وصفرا دور نماید واکتحال تخم او جہت منع نزولِ آب وتحلیل نازل شدہ موثر وچون عصارۂ
درخت آنرا منعقد سازند آنرا نیل بڑی نامند از ان رنگِ پارچہ وغیرہ میکنند۔

---

[1] نیلی بہ۔ (اُردو) نیل۔ (عربی) نیلج۔ (بنگالی) نیل گچی۔ (مرہٹی) نیل یا گلی۔ (گجراتی) گلی۔ (تلنگی)
نیلی چیٹو۔ (انگریزی) انڈی گو۔ انڈی گو فیرا۔

نیمالی بفتح نون و سکونِ تحتانی و فتح میم و الف و کسر لام و سکونِ تحتانی دوم اسم منسل است و بر گل چنبیلی و موتیا و موگره هم اطلاق مے کنند۔

نیمی اسم نمی است۔

نینیدی بکسر نون و سکونِ تحتانی و فتح نون دوم و کسر دال مہملہ و سکونِ تحتانی اسم پنجکشت است۔

نینک بکسر نون و فتح تحتانی و خفائے نونِ دوم و کاف اسم قسمے از بارہ سنگہا است۔

گوشتِ آن بطعم شیریں و سبک و مقوی اعضاء و مہی و دافع فسادِ اخلاطِ ثلثہ

نیوارا بکسر نون و سکونِ تحتانی و فتح واؤ و الف و فتح رائے مہملہ و الفِ دوم یعنی از و بیماریہا دفع شود اسم شالی سیاہ است و شربدی را نیز میگویند۔

نیول بکسر نون و سکونِ تحتانی مجہولہ و فتح واؤ و سکون لام بفارسی راسو و بعربی عرس نامند۔

نیتی بکسر نون و سکون تحتانی مجہولہ اول و تحتانی دوم اسم روغن زرد است

فواید اسمائے واو با الف

واتامل بفتح واؤ و الف و فتح فوقانی و الف و سکونِ میم و فتح لام نزد بعضے اسم اہلیت است و نزد بعضے اسم کمرکہہ۔

واتگہن بفتح واؤ و الف و فوقانی و کافِ فارسی و خفائے ہا و سکونِ نون یعنی دافع باد و اسم بیدانجیر است۔

واتاگہنی بواؤ و الف و فوقانی و الفِ دوم و فتح کاف و کسر کافِ فارسی مشدد و خفائے ہا و کسر نون و سکونِ تحتانی یعنی بدر کنندہ باد و اسم پلکرو است۔

وایتا کارپاس بفتح واؤ و کسر الف و یائے تحتانی و فتح فوقانی ہندی و الف

فتح کاف والف ورائے مہملہ و بائے فارسی والف وسین مہملہ اسم کپاس است بمعنی آنکہ وربار او خانہ ہا در ہر خانہ ہا پنبہ پر۔

وانٹیالک بفتح واؤ والف وکسر فوقانی ہندی مشددہ وخفائے تحتانی والف وفتح لام وضم کاف۔

وانٹیاپشپی بضم بائے فارسی وسکون شین معجمہ وکسر بائے فارسی دوم وسکون تحتانی ہر دو اسم متواپلک یعنی چوچنچ است۔

وانٹیانی بکسر ہمزہ ونون وسکون تحتانی اسم چوچنچ خرد است۔

واتجاگر بفتح واؤ والف وفتح فوقانی وجیم والف وفتح کاف فارسی ورائے مہملہ اسم گندز بمعنی روشن کنندہ باد است۔

وارنی بفتح واؤ والف وضم رائے مہملہ وکسر نون وسکون تحتانی اسم مشترک است میان دوب بیلیہ وسیندی و درخت پاپرا و درخت ارتن وتاڑی وبمعنی سردی ہم آمدہ۔

واروشیتم بفتح واؤ والف وضم رائے مہملہ وسکون واؤ دوم وکسر شین معجمہ سکون تحتانی وفتح فوقانی وسکون میم اسم کلوکرانک یعنی ترایما تا بمعنی اینکہ آب او سرد است۔

واراہی بواؤ والف ورائے مہملہ والف دوم وکسر ہا وسکون تحتانی اسم موسلی سیاہ است۔

وارجم بواؤ والف وکسر رائے مہملہ وفتح جیم وسکون میم اسم درخت پانگرہ است۔

واراہیشا بواؤ والف ورائے مہملہ والف دوم وکسر ہا وسکون تحتانی و فتح شین معجمہ والف سوم اسم برہاڈنڈی است بمعنی اینکہ درخت او سفید میباشد ونزد بعضے معنی اینکہ مرض تپ وسرفہ ومثل موش و درخت برہاڈنڈی مثل مار است چنانکہ مار موش را میگیرد وآن چنان این درخت آن بیماریہا را میگیرد۔

واریجم بواؤ والف وکسر رائے مہملہ وسکون تحتانی وفتح جیم وسکون میم اسم

کنول است یعنی اینکه در آب پیدا میشود۔

واری بھو ابواؤ والف ورائے مہملہ وتحتانی وفتح موحدہ وخفائے ہا وفتح واؤ دوم والف ودر بعضی نسخ بعوض موحدہ دال مہملہ آمدہ یعنی وراری دھوا اسم شنکہ است یعنی سفید و سردوپیدائش آب است۔

وارتائی بواؤ والف وسکون رائے مہملہ وفتح فوقانی والف وکسر کاف و سکون تحتانی اسم کشائی بزرگ است۔

وارتاکا بالف عوض تحتانی اسم بادنجان سبز است۔

وارتک بواؤ والف ورائے مہملہ وفوقانی وکاف اسم کسوندی است۔

واستک بواؤ والف وسکون سین مہملہ وضم فوقانی وکاف۔

واستوک بزیادتی واؤ ہردو اسم چندن بتوا۔

واستکا بزیادتی الف اسم بادنجان است یعنی اینکه درخانہا میشود۔

واسنتی بفتح واؤ والف وفتح سین مہملہ وسکون نون وکسر فوقانی وسکون تحتانی یعنی خوشبو اسم گل چنبیلی است۔

واشا بواؤ والف وفتح شین معجمہ والف اسم اڈلسہ است۔

واق بواؤ والف وقاف طائری است برابر کبوتر اکثر درجائے آب ہامثل تالاب وغیرہ مسکن دارد وبسیار تیز پا است۔ گوشتش سبک بصاحب فالج لقوہ نافع۔

والوکیشا بفتح واؤ والف وضم لام وسکون واؤ دوم وکسر کاف وسکون تحتانی مجہولہ وفتح شین معجمہ والف۔

والوکنجل بفتح کاف وسکون نون وفتح جیم وسکون لام ہردو اسم چیرلیہ یعنی

لہ گویم نہ بصورت بوتیمار است اگر کباب او بطفلے کہ چیچک نہ برآمدہ باشد بخورانند گاہے چیچک نہ برآید ۱۲ نصر اللہ خان احمدی۔

اُشتنہ است بمعنی اسم اول مثل موئے دراز و باریک مے باشد بمعنی اسم دوم نام ہاے این دارد و فواید او مانند آب است ۔

وآلا بفتح واؤ و الف و لام و الف دوم اسم بالا یعنی اُشیر است

وآلوک بواؤ و الف وضم لام وسکون واؤ دوم و کاف اسم کافور است بمعنی اینکہ رنگ میکند و یا دانہ دار مثل ریگ باریک میشود و بزیادتی میم در آخر کلمہ نیز آمدہ ۔

وآلوکا بزیادتی الف اسم کبوتر و بر ماست ۔

وآلان بواؤ و الف و لام و الف و نون بر دو قسم خُرد و بزرگ وآلانِ خرد اسم شبت و وآلان بزرگ اسم بادیان ۔

وآمنیاسا بفتح واؤ و الف و فتح میم و کسر نونِ مشددہ وخفاۓ تحتانی و الف و فتح سینِ مہملہ و الف اسم کپاس است و بکسر سینِ مہملہ و زیادتی تحتانی بعد آن نیز آمدہ

وآمپ بواؤ و الف و فتح میم و سکونِ باۓ فارسی اسم اجواین یا اجمودہ است

وآنریشٹا بواؤ و الف و فتح نون و کسر راۓ مہملہ و سکونِ تحتانی مجہولہ و شینِ معجمہ و فتح فوقانی ہندی و الف اسم یار درختے است کہ آنرا پالمران میگویند بمعنی اینکہ یاد بردِ عاشق است ۔

وآنگیکا بواؤ و الف و خفاۓ نون و کسر کافِ فارسی و سکونِ تحتانی و کاف والف اسم بادنجانِ سیاہ است ۔

وآنگرٹکایہ بفتح واؤ و الف و خفاۓ نون وضم کافِ فارسی و سکونِ راۓ ہندی و کاف و الف و تحتانی و ہا اسم بارے است کہ از و ترکاری کردہ میخورند شور و زمخت و تلخ و سبک و گرم است ہاضم و ملین و دافع بلغم لزج و باد و جہیروگ و سرفہ و گلما و خروج مقعد و بواسیر و کلانی شکم و درد و بدبوئی آن و در سنسکرت ندکینک نامند ۔

وانپرستھو بفتح واؤ و الف و نون و باۓ فارسی و راۓ مہملہ و سکونِ سینِ مہملہ وضم فوقانی وخفاۓ ہا و سکونِ واؤ دوم یعنی در دشت کلان میشود اسم درختِ

مهوه است ۔

وادی لونگ بواؤ و الف وکسرِ واؤ دوم وسکون تحتانی و فتح لام و واؤ سوم و خفائے نون وسکونِ کاف فارسی اسم بائے ترنگ یعنی برنج کابلی است ۔

واونٹا بواؤ والف وکسرِ واؤ دوم وسکونِ نون و فتح فوقانی ہندی والف اسم ہلہل است ۔

واہستک بفتح واؤ والف و فتح ہا وسکونِ سین مہملہ و فتح فوقانی وسکونِ کاف یعنی برگ بیدانجیر است ۔

وایسا بواؤ والف وکسر تحتانی و فتح سین مہملہ والف دوم اسم کاکولی بمعنی سیاہ مانند زاغ است ۔ زیراکہ وایسا زاغ را میگویند ۔

وایچھو بواؤ والف وکسر تحتانی و فتح جیم فارسی اول وضم جیم فارسی دوم مشددہ وخفائے ہا وسکونِ واؤ دوم یعنی سیاہ برنگ زاغ و برو مثل چشم آن میباشد اسم رلو یعنی قلم واسطی است کہ ازان کتابت میکنند ۔

وایسک بواؤ وکسر تحتانی و فتح سین مہملہ وضم کاف اسم سرلویشتک است یعنی دوست باد و گرم مثل آتش است ۔

وایشی بفتح واؤ والف وتحتانی وکسر شین معجمہ وسکونِ تحتانی دوم یعنی آرام دہندہ اسم کریلہ دشتی است ۔

فواید اسمائے واؤ باموحدہ

وپشا بفتح واؤ وضم بائے فارسی و فتح شین معجمہ والف اسم منڈی خرد بمعنی فربہی آور ۔

وپرجاتی بکسرِ واؤ وسکونِ بائے فارسی و فتح رائے مہملہ وجیم والف وکسر فوقانی و سکون تحتانی بمعنی ذات برہمن اسم پارہ یعنی سیماب است ۔

وبہیتک بکسر واؤ و موحدہ و خفاے ہا و سکونِ تحتانی و فتح فوقانی و سکونِ کاف اسم بہیڑا است۔

فواید اسماے واؤ با فوقانی

وٹا بفتح واؤ و فوقانی ہندی و الف و بعوض الف واؤ دوم با ضم فوقانی ہندی ہم آمدہ یعنی وٹو بمعنی خُرد گرد مانند دانہ ہاے مرجان چونکہ بارِ چنیں میشود لہذا باین اسم موسوم گشتہ اسم درختِ بڑا است۔

وٹا پرنا بواؤ فوقانی ہندی و الف و فتح باے فارسی و سکونِ راے مہملہ و فتح نون و الف یعنی بصورتِ برگِ بیر اسم بہولسی است۔

وٹپلوا بفتح واؤ و فوقانی ہندی و باے فارسی و لام مشددہ و واؤ و الف اسم درخت جوئی است بمعنی اینکہ برگش مانندِ برگِ بیر است در شکل

وتسا بکسر واؤ و فتح فوقانی و سینِ مہملہ و الف اسم سرو است بمعنی اینکہ راست مانندِ مردِ دوست جوگیان و تپسیان یعنی مرتاضان مے باشد۔

وٹسچتر بفتح واؤ و فوقانی ہندی و سکونِ سینِ مہملہ و فتح جیم فارسی و سکون فوقانی و ضم راے مہملہ اسم تلک است بمعنی اینکہ تیکہ او بر پیشانی کردن باعث رونق و طالع وری است۔

وٹویر بفتح واؤ و فوقانی ہندی و کسر واؤ دوم و سکونِ تحتانی مجہولہ و راے ہندیہ و یا غیر ہندیہ اسم بالا یعنی اُشیر[1] است

وٹپتریکا بفتح واؤ و فوقانی ہندی و باے فارسی و سکونِ فوقانی و کسر راے مہملہ و سکونِ تحتانی و کاف و الف یعنی برگ شبیہ برگ بڑ اسم کلکروندہ است۔

وتوزنگ بکسر واؤ و ضم فوقانی و سکونِ واؤ دوم و راے مہملہ و نون و کاف و بزیادتی میم ہم آمدہ اسم بھوین آنولا است بمعنی اینکہ زود مرض را بر مے آرد۔

[1] بمعنی خس ۱۲

وتوہو بفتح واؤ وضم فوقانی ہندی وسکونِ واؤ دوم وضم ہا وسکونِ واؤ سوم اسم مشترک است میانِ درخت پلاس وبڑ پلاس را باین اسم ازین جہت مے خوانند که درختش گرد وخرد مے شود۔

وتورنم بکسر واؤ وضم فوقانی وسکونِ واؤ دوم ورائے مہملہ وفتح نون وسکونِ میم اسم تخم کشنیز وناگرموتہہ وکہیری است بمعنی اینکه زود دافع مرض است ونیز اسم مطلق تخم است۔

فوایداسمائے واؤ مع الجیم

وچا بفتح واؤ وجیم فارسی والف یعنی سرخی دارد اسم بیت است۔

وجّر بفتح واؤ وجیم مشدده ورائے مہملہ اسم الماس است۔

وجرم بزیادتی میم اسم سینڈ سه دھاری است

وجرو بزیادتی واؤ دوم بمعنی آلہ شکنندهٔ کوه است اسم سینڈ است که گرد وگوله گوله وازمیانش خالی بود۔

وچّتا بضم واؤ وکسر جیم فارسی مشدده وفتح فوقانی والف اسم مشہور دستاکائی بضم واؤ وسکونِ سین مہملہ وفوقانی والف وکاف والفِ دوم وہمزه وتحتانی و در سنسکرت چوڑا کہیم بضم جیم فارسی وسکونِ واؤ وفتح رائے ہندی والف و کسر کاف وخفائے ہا وفتح تحتانی وسکونِ میم گویند۔

ماهیتِ آن پارے است برابر خالسه از خام درنمک واچار مے سازند ترش وتلخ مے شود ونبات مانندِ نباتِ بادنجان مے شود وبخشش سرخی مائل وچون خشک کرده سقوط نمایند معطس قوی وجاذبِ رطوباتِ دماغی ودافع زہرِ کژدم وچون بآب آویخته شود سرخ گردد۔

مزاجِ آن گرم وخشک۔

افعالِ آں دافع تردد ش و مزه دار کرم مے گشد سرفه وضیق و کف او ساخ
معده دُور نماید واشتها وہاضمه افزاید ۔
وجرمتی بفتح واؤ وسکونِ جیم وفتح رائے مہلہ وکسر میم و فوقانی وسکونِ تحتانی
وجرابھرک بفتح ہمزه وسکونِ موحده وخفائے ہا وفتح رائے مہلہ وسکونِ
کاف ہر دو اسم ابرکِ سفید که مثلِ الماس بود ۔
وجراچھی بواؤ جیم ورائے مہلہ والف وکسر جیم فارسی وخفائے ہا وسکونِ تحتانی
یعنی چشمِ الماس است ۔
وجرولی بفتح واؤ دوم وکسر لام مشدده وسکونِ تحتانی یعنی بیلِ پہلودار چوں
الماس ہر دو اسم تلیر است ۔
وجرپشپم بضم بائے فارسی وسکونِ شینِ معجمه وفتح بائے فارسی دوم وسکونِ
میم اسم گلے است که مثلِ الماس درخشنده و پہلو دار مے باشد که در ہندی آنرا
کپو پوؤ میگویند
وجری بضم واؤ وسکونِ جیم وکسر رائے وسکونِ تحتانی اسم شکمه حیوان است
وچکلا بکسر واؤ وفتح جیم فارسی وسکونِ کاف وفتح لام والف یعنی خوب کشاینده
اسم گل موتیا است ۔
وجنکا بفتح واؤ وسکون جیم وکسر آن یا فتح آن نیز وکسر نون یا سکونِ آن و
فتح کاف والف اسم بند است ۔
وچھا بفتح واؤ وجیم فارسی مشدده وہا والف و۔
وچھو بواؤ عوض الف ہر دو اسم بچ است ۔
وچھادنی بفتح دال مہلہ وکسر نون وسکونِ تحتانی اسم مشترک است میان
چولائی وکلو دوئی لیشکی یعنی اینکه طفلان را عمر دراز مے کند ۔
وچھاجیونی بکسر جیم وسکونِ تحتانی وفتح واؤ وکسر نون وسکونِ تحتانی یعنی
طفلان را زنده میکند اسم گھاؤ گاڑی است ۔

وچھک بفتح واؤ و جیم فارسی مشدده وخفاے ہا وضم کاف یعنی طفلان را بہتر. اسم پوست درخت کرشنا است۔
وجیا بکسر واؤ و جیم وفتح تحتانی والف یعنی براے صحبت زنان خوب است اسم گانجا است و نیز اسم تنکی وفتح جیم بمعنی دافع بیماریہا اسم ہڑ است۔

فوایداسماے واؤ با دال مہملہ

وُدّیالہ بضم واؤ وفتح دال مہملہ مشدده والف وفتح لام وہا یعنی گندہ میشود۔ اسم کچنار۔
ودرا بفتح واؤ وسکون دال وفتح راے مہملتین والف اسم ترائی وکدو است خواه شیریں بود خواه تلخ۔
ودروملتا بکسر واؤ وسکون دال وضم راے مہملتین وسکون واؤ دوم وفتح میم ولام فوقانی والف اسم درختے است ہندی کہ آنرا نوڑی گویند معنی اسم مذکور اینکہ بیل سُرخ مرجانی رنگ دارد۔
ودرو بکسر واؤ وسکون دال وضم راے مہملتین وسکون واؤ دوم اسم بانس یعنی قصب است۔
ودلا بکسر واؤ وضم دال مہملہ وفتح لام والف یعنی دافع شیاطین اسم برگ جھاؤ است۔
ودورکا بکسر واؤ وضم دال مہملہ وسکون واؤ دوم وفتح راے مہملہ وکاف والف یعنی بیماری را از بدن دُور مے اندازد اسم گڈہل سفید است۔
وِدرم بکسر واؤ وضم دال مہملہ مشدده وسکون راے مہملہ ومیم یعنی مثل مرجان اسم باروہرخت بڑ است۔
وُدّی بضم واؤ وکسر دال مہملہ مشدده وسکون تحتانی درختے است ہندی کہ

آنرا در سنسکرت اجاشرنگی بفتح ہمزہ وجیم والف وضم شین معجمہ وفتح رائے مہملہ و خفائے نون وکسر کاف فارسی وسکون تحتانی یعنی شاخ بز چونکہ بار اوبشاخ آن مشابہت دارد لہذا باین اسم مسمی گشتہ وشاکل بکسر واؤ وشین معجمہ والف وفتح کاف والف وکسر لام یعنی دافع زہر جھیوپشیا بفتح جیم فارسی اول وضم دوم مشددہ وخفائے ہا وسکون واؤ وکسر شین معجمہ وخفائے تحتانی والف یعنی دافع امراض چشم بھومیا جک بفتح موحدہ وضم ہا وسکون واؤ وفتح میم وتحتانی والف وضم میم دوم وسکون واؤ مجہولہ دوم وفتح جیم فارسی وکاف یعنی بسیار امراض را مجرب است ودر بعضے نسخ بھو شترنگیکا آمدہ ورنیکا بفتح واؤ وسکون رائے مہملہ وکسر نون وسکون تحتانی وفتح کاف والف یعنی برگ او گرد ورنگ دار میشود. دچھونرنا بفتح دال مہملہ وجیم فارسی مشددہ وخفائے ہا وفتح نون وواؤ وسکون رائے مہملہ وفتح فوقانی والف یعنی برگ او یا بار او بامخطوط گرد وسفید مائل بچپ میباشد. تکت گندہا بکسر فوقانی وسکون کاف وفتح فوقانی دوم وکاف فارسی وخفائے نون وفتح دال مہملہ وخفائے ہا والف یعنی بوئے تلخ دارد. وشانیکا بکسر واؤ وفتح شین معجمہ والف وکسر نون وخفائے تحتانی وفتح کاف والف یعنی دافع سم است میگویند.

ماهیت آن از اسما معلوم میشود ونیز چنان مسموع شدہ کہ درختش بسیار کلان وضخیم الساق میشود وبرگ او شبیہ ببرگ آپٹا وبار او دراز مانند بار سوجنا امااز ان باریک میشود. ازان اچار در آب ونمک وخردل میسازند.

افعال آن دافع امراض چشم سمی ودافع دردہائے استخوانی نوشتہ اند.

فواید اسمائے واؤ با رائے مہملہ

ورانگک بفتح واؤ ورائے مہملہ والف وخفائے نون وفتح کاف فارسی و وسکون کاف یعنی روشن کنندہ بدن وفزایندہ اشتہائے اعضاء اسم مشترک

است میانِ قرنفل و دارچینی ۔
ورآتک بفتح واؤ و رائے مہملہ و الف و فوقانی و کاف اسم خرمہرہ کہ زرد رنگ و بر پشت گرہ دارد بوزن یک ہون باشد خاکستر او بسیار سودمند است ۔
ورال بواؤ و رائے مہملہ و الف و لام یعنی بہتر و خوب روشن دارد اسم گلِ قرنفل است و بمعنی رنگِ سرخ اسم دارچینی ۔
وراجت بواؤ و رائے مہملہ و الف و کسرِ جیم و سکونِ فوقانی اسم سودمند است بمعنی دافع پنس ۔
وراہ اپدو بواؤ و رائے مہملہ و الف و ہا و فتح ہمزہ و سکونِ موحدہ و ضمِ دالِ مہملہ و سکونِ واؤ دوم یعنی مانندِ خوک دشتی است اسم بہدرموتہہ ۔
وراہ کرنی بواؤ و رائے مہملہ و الف و ہا و فتح کاف و سکونِ رائے مہملہ و کسرِ نون و سکونِ تحتانی یعنی مانندِ گوشِ خوک است اسم اشواگندہی چونکہ برگِ او مشابہت بگوشِ خوک دارد لہذا باین اسم مسمی گشتہ است[۱] ۔
ورتا بفتح واؤ و سکونِ رائے مہملہ و فتح فوقانی و الف بمعنی گرد اسم اننترکنکا ۔
ورتلہا بفتح واؤ و سکونِ رائے مہملہ و فتح فوقانی و لام و ہا و الف اسم چندن تہوا است ۔
ورتیکا بفتح واؤ و سکونِ رائے مہملہ و کسرِ فوقانی و سکونِ تحتانی و فتح کاف و الف یعنی گرد میشود اسم برگِ درختِ دوی است ۔
ورتا بضم واؤ و سکونِ رائے مہملہ و فتح فوقانی و الف بمعنی گرد اسم بادنجان است ۔
ورتلمبا بفتح واؤ و سکونِ رائے مہملہ و فتح فوقانی و لام و سکونِ میم و فتح موحدہ و الف اسم منڈی است بمعنی گرد و دراز ۔
ورتلوہ بواؤ و رائے مہملہ و فتح فوقانی و ضمِ لام و سکونِ واؤ و ہا چونکہ یک جزِ طلاو

---

[۱] بتفصیلِ آن در بیانِ اشواگندہی گذشت ۔

دو جز کاف ـ دست جز من جمع نمایند و باین اسم مے خوانند ۔

ورتچپان بضم واؤ و سکونِ رائے مہملہ و فتح فوقانی وضم جیم فارسی و فتح فوقانی و الف و نون یعنی صنوبری شکل و بر سرش ممتے اسم بلادر است

ورجاجی بکسر واؤ و فتح رائے مہملہ و جیم و الف و کسر جیم دوم و سکونِ تحتانی گویند که اسم چنبیلی است ۔

ورچھپچھو بضم واؤ و رائے مہملہ و کسر جیم فارسی مشدده مجہولہ و خفائے ہا و سکونِ تحتانی و ضم جیم فارسی دوم و خفائے ہائے دوم و سکونِ واؤ دوم یعنی درخت بند دارد مثل نیشکر اسم بیل بداری کند است ۔

ورچھال بضم واؤ و سکونِ رائے مہملہ و فتح جیم فارسی و خفائے ہا و الف و سکونِ میم و فتح لام یعنی درختِ ترش اسم درختِ تمر ہندی است ۔

ورچھاشو بواؤ و رائے مہملہ و جیم فارسی و ہا و الف و ضم شین معجمہ و سکونِ واؤ یعنی درختِ دافع درد ہا اسم درخت و ندلیپ است ـ که آنرا پھلوک نامند ۔

ورچھرہا بواؤ و رائے مہملہ و فتح جیم فارسی و خفائے ہا و فتح رائے مہملہ دوم و ہا و الف یعنی درخت بر درخت پیدا میشود و یا اینکہ درخت دافع امراض است اسم بندا ۔

ورچھمسیا بواؤ و رائے مہملہ و جیم فارسی و ہا و سکونِ میم و کسر سینِ مہملہ و خفائے تحتانی و الف اسم درخت انجیر است ۔

ورچہ دھومک بضم دالِ مہملہ و خفائے ہا و سکونِ واؤ و فتح میم و کاف اسم درخت پاپڑا است ۔

ورسچک بکسر واؤ و را و سکونِ سین مہملتین و کسر جیم فارسی و کاف اسم مشترک است میان گزدم و برگِ تنباکو و خردل و بسکھپره و چونکہ تنباکو و خردل دافع زہر گزدم است لہذا بآن مسمی گشتہ ۔

ور دھیکا بضم را و سکونِ را و کسر دالِ مہملتین و خفائے ہا و سکونِ تحتانی و فتح کاف و الف اسم الائچی خرد است و بدونِ کاف و الف اسم شروانی و ردہی و انجدانست ۔

وردها بالف اسم کمرد است۔

وردھپیرنی بواؤ ورائے ودالِ مہملتین وخفائے ہا وفتح بائے فارسی وسکونِ رائے دوم وکسر نون وسکونِ تحتانی یعنی برگِ کلان وضعیف اسم شہر بدی است۔

وردھمان بفتح واؤ ورا وفتح دالِ مہملتین وخفائے ہا وفتح میم والف ونون یعنی درختِ کلان اسم بید انجیر است۔

وردرمہا بفتح واؤ وسکونِ را وفتح دال وسکونِ رائے دوم مہملات وفتح میم وہا والف اسم اگر سیاہ است یعنی بیماریہائے چشم مثل سرخی ومثل زیادتی گوشت ملتحمہ را دور کنندہ است۔

وردھی[۱] بضم واؤ وسکونِ را وکسر دالِ مہملتین وخفائے ہا وسکونِ تحتانی وآنرا شروانی وردھی نیز میگویند بفتح شینِ معجمہ ورائے مہملہ والف وفتح واؤ وکسر نون وسکونِ تحتانی یعنی در ماہِ ساون پیدا میشود وقسمے کلان است کہ آن را مہا وردھی گویند ہر دو بسیار شیرین ودافع کہپروگ وباد وپت وگری وتپ خونی وفزائندہ منی ومولدِ سرفہ نوشتہ اند۔ وسرم بکسر واؤ وسکونِ سین وفتح رائے مہملتین وسکونِ میم اسم قسم ترب است کہ خرد باشد۔

ورشا بضم واؤ وسکونِ رائے مہملہ وفتح شینِ معجمہ والف اسم اطریلال است

ورشانی بضم واؤ وسکون رائے مہملہ وفتح شینِ معجمہ والف وکسر نون و سکونِ تحتانی و

---

[۱] ۔ اسمار آن بزبان سنسکرت حسب ذیل است :۔

(س) بوڈھنیکا ۔ بریّا ۔ سدیٰ سُاوَتا ۔ یُوگیا سِدیٰ ۔ کُکشِمی پُشٹی پدا ۔ دُرتی دانِری ۔ مَنگلیا ۔ سِری ۔ شَمیت ۔ آشی ۔ جِینیٹا ۔ بُھوتی ۔ دُرِشٹ ۔ سُکھ ۔ جِیو بھدرا ۔

این ہم از تیج است منبت آن کوہ کوسل باز غب سفید سبز نقش می شود اما فرق درمیان مُرِدّی واین این قدر است کہ مُرِدّی مشابہ گرہ درخت ینبہ می شود ۱۲ ۔

ورشبھو بضم موحدہ وخفائے ہا و سکون واؤ و ورشنا مکھہ بنون والف وفتح میم وکاف وخفائے ہر دو ہا ہر ۳ اسم ورشبھک ونیز آن را ککو بہا بدو کاف اول مفتوح دوم مضموم وسکون واؤ وفتح موحدہ وخفائے ہا والف وشریان بکسر شین معجمہ وراۓ مہلہ وسکون تحتانی وفتح میم والف وسکون نون یعنی خوب وبہتر است۔

ماھیت آن نباتے است برگ او شبیہ بپائے گاؤ وسبز وتیرہ واز میانش شاخ مجوف بر آید وبر سر آن گلہا میشود مثل گل کاہو وزرد وبسیار خوشنما ودر قبہ آن تخمہا شبیہ تخم کاہو وچون برگ وشاخ آنرا بشکنند شیر بر آید۔ ومنبت او کنار آب ہا ودیوار ہا وخرابات واکثر در برشگال مے روید تا انتہائے زمستان مے ماند۔

مزاج آن معتدل۔

افعال آن دافع صفرا وبر آمدن خون از باد وچہی وگرمی تپ وفزائندہ کف ومنی نوشتہ اند وتیز ورشبھو بفتح واؤ واسم بسکھپرہ سفید وسرخ وروئیدگی ٹھیکری است۔

ورشکیت بفتح واؤ وسکون رائے مہلہ وشین معجمہ وکسر کاف وسکون تحتانی مجہولہ وضم فوقانی یعنی در برشگال بسیار ووافر مے شود واسم بسکھپرہ است۔

ك (س) رُدُ شَبُھ۔ دُرُدَرُ۔ دَرِا اَکُھنَشَا۔ مَاتَرُكْ۔ وَلُوۡرُ۔ تَرَبُ۔ رُشْبَھكْ
وَرُ شَبُھ۔ وَدَرُسْ۔ وِيۡرُ۔ پِرُتِھيۡ۔ وِتَیۡ بَیۡنِ۔ دِھیۡرُ۔ وَیشالی
کُکُدُ مَانْ۔ بَیۡنْ گَوْ۔ بَیۡڈِیۡ۔ سَرَنۡگِیۡ۔ دُھیۡرِنَا۔ بُھوۡ بَیۡنِ۔ کَاۡفِیۡ
رُکُھنَسْ پَرِیۡ یَا۔ اَکُھنشَا۔ لَانۡگْ لِیۡ۔ گَوْ۔ بَنۡدُ ھوۡرْ۔ گوۡرَ کَنۡشْ
وَنوَاسِیۡ۔ شِیۡتَالْ۔ کَامَدْ۔

ستفادمی شود کہ منبت این نبات کوہ ہمالہ است وجزر (یعنی گدھ) آن مشابہ بہ سیر (لہسن) می شود۔

ورشبہو نیز میگویند و ہم اسم روئیدگی ٹھیکری است۔
ورشید یوی بضم واؤ و رائے مہملہ و سکونِ شینِ معجمہ و فتح تحتانی و کسر دالِ مہملہ و سکونِ تحتانی دوم مجہولہ و واؤ و فتح تحتانی سوم یعنی بسیار خوشوقتی دہندہ اسم آملہ است
ورشکولی بضم واؤ و رائے مہملہ و سکونِ شینِ معجمہ و فتح کاف و واؤ و کسر لام مشددہ و سکونِ تحتانی یعنی بیل باریک و خشک اسم نباتِ بداری کند است۔
ورشپپی بفتح واؤ و سکونِ رائے مہملہ و فتح شینِ معجمہ و ضم بائے فارسی و سکونِ شینِ معجمہ دوم و کسر بائے فارسی دوم و سکونِ تحتانی یعنی گلِ برشگالی اسم کیوڑہ منوا بلکہ خرد یعنی چونچ خرد۔
ورشوہوپا اسم پلشتک۔
ورگو بفتح واؤ و سکونِ رائے مہملہ و ضم کافِ فارسی و سکونِ واؤ دوم اسم برائی یعنی کنگنی کلان است و چون خواہند جمع کنند لام را بعد کاف زیادہ کردہ ورگلو مے گویند۔
ورگوگو بفتح واؤ و رائے مہملہ و ضم کافِ فارسی و سکونِ واؤ مجہولہ و ضم کافِ فارسی دوم و سکونِ واؤ سوم اسم درختِ پیلو است۔
ورگما بفتح واؤ و سکونِ رائے مہملہ و فتح کافِ فارسی و میم مشددہ و الف ہم اسم درختِ پیلو است و بعضے ہنادک بدانند کہ ورگما غیر پیلو است و قسم می شود سفید و سیاہ برگِ آں بادامی شکل فی الجملہ بصورت دل۔
مزاج آن گرم در دوم و معتدل در تری و خشکی و قسمے آن کہ آنرا چٹا ورگما میگویند بکسر جیم و فتح فوقانی ہندی مشددہ و الف در ورنگل میشود پوستِ او تیز و تلخ و محذر جہتِ درد شکم کودک و بزرگ مفید و پوستِ قسمِ سیاہ جہتِ سرفہ و استسقا مجرب و منضج اخلاطِ سینہ و شش است۔
ورگی بکسر واؤ و سکونِ رائے مہملہ و کسر کافِ فارسی و سکونِ تحتانی اسم گوندنی است۔

ورکا بضم واؤ و رائے مہلہ و فتح کاف و الف اسم لانڈکا۔

ورم واؤ و رائے ہندی و سکون میم اسم گھوڑ پچھوڑا است۔

ورنالک بضم واؤ و رائے مہلہ و فتح نون و الف و فتح لام و سکون کاف بمعنی اندک زحمت اسم قسم بیر است کہ خرد باشد۔

ورنالوک بزیادتی واؤ دوم بعد لام بمعنی گرہدار و مانند دُم اسپ اسم شیر است۔

ورنت پھل بضم واؤ و رائے مہلہ و سکون نون و فتح فوقانی و بائے فارسی و خفائے ہا و لام یعنی میوۂ دراز و گرد اسم موز است۔

ورنتا بالف نیز اسم لودۂ سفید و دندلیب کلان است۔

ورنتاکی بواؤ و رائے مہلہ و سکون نون و فتح فوقانی و الف و کسر کاف و سکون تحتانی بمعنی گرد و دراز اسم بادنجان است۔

ورنتم بضم واؤ و رائے مہلہ و سکون نون و فتح فوقانی و سکون میم یعنی گرد و اندک دراز و کج اسم دانۂ کلتھی است۔

ورنپریا بفتح واؤ و رائے مہلہ و سکون نون و کسر بائے فارسی و سکون رائے مہلہ دوم و فتح تحتانی و الف یعنی بد ما میل سفید اسم اُشتر[1] است۔

ورنت پشپ بضم بائے فارسی و سکون شین معجمہ و بائے فارسی دوم یعنی گل دراز و گرد اسم گل کرنب است۔

ورنم بواؤ و رائے مہلہ و فتح نون و سکون میم اسم ناگر موتہہ است یعنی رنگدار۔

ورنسیا بواؤ و رائے مہلہ و نون و میم و کسر سین مہلہ و خفائے تحتانی و الف یعنی رنگ و روغن بخش اسم انجیر است۔

وروارکی بضم واؤ و سکون رائے مہلہ و فتح واؤ دوم و الف و ضم رائے مہلہ دوم و کسر کاف و سکون تحتانی یعنی سودبخش سوزش بول اسم تربوز است۔

وروچھک بضم واؤ و رائے مہلہ و سکون واؤ دوم و فتح جیم فارسی و خفائے ہا و فتح کاف اسم درخت کالاکوڑہ است۔

[1] بمعنی خس

ورشمتی بفتح واؤ و رائے مہملہ و سکونِ واؤ دوم و فتح شین معجمہ و میم و کسر فوقانی و سکونِ تحتانی یعنی از خوردن او در خواندان و کلام کردن آئین بہین قوت و وقوف حاصل شود اسم مانند کہیر مہی است ۔

ورویک بکسر واؤ و ضم رائے مہملہ و سکونِ واؤ دوم و فتح بائے فارسی و سکونِ کاف یعنی بفالج و لقوہ و امراضِ بادی دافع اسم پپلا موڑا است ۔

وروکا بضم واؤ و رائے مہملہ و سکونِ واؤ دوم و فتح کاف و الف اسم لانڈکا یعنی گرگ و بزبانِ ہندی بھیڑیا نامند ۔

وروناسار بفتح واؤ و ضم رائے مہملہ و سکونِ واؤ دوم و فتح نون و الف و فتح سینِ مہملہ و الف و رائے مہملہ اسم درختِ کوندیدی سرخ است ۔

وروناً بفتح واؤ و ضم رائے مہملہ و سکونِ واؤ دوم و فتح نون و الف اسم بزناست یعنی رنگ دار و بار اور اوروناپھل می گویند یعنی بار سرخ رنگ ۔

وریچن بکسر واؤ و رائے مہملہ و سکونِ تحتانی مجہولہ و فتح جیم فارسی و سکونِ نون یعنی دست آور اسم پیلو و کمیز گاؤ است ۔

وریجاجی بفتح واؤ و کسر رائے مہملہ و سکونِ تحتانی و فتح جیم و الف و کسر جیم دوم و سکونِ تحتانی اسم چنبیلی است ۔

وریوری بفتح واؤ و کسر رائے مہملہ و سکونِ تحتانی و فتح واؤ دوم و کسر رائے مہملہ دوم و سکونِ تحتانی دوم اسم ستاوری است ۔

وریاونتا بواؤ و رائے مہملہ و تحتانی و فتح واؤ دوم و الف و کسر واؤ سوم و سکونِ نون و فتح فوقانی ہندی و الف اسم ہلہل دیوانہ است ۔

وریپایو بواؤ و رائے مہملہ و سکونِ تحتانی اوّل و ثانی مفتوح و الف و ضم تحتانی سوم و سکونِ واؤ و اسم درختے است کہ آں را تمبر جہم گویند و گویند کہ از چوب او ستار و تمبورہ مے سازند و نیز مے گویند کہ گل او ہم بصورتِ ستار مے شود ۔

فواید اسمائے واو با سین مہملہ

وسا بفتح واو و سین مہملہ و بنائے معجمہ نیز بعوض سین والف اسم بچ است۔ کہ بعربی وج نامند۔

وستینا نچا بفتح واو و سین مہملہ و کسر فوقانی و سکون تحتانی و فتح نون و سکون الف و نون و فتح جیم فارسی و الف دوم اسم نخود است۔

وستیدوشن بفتح واو و سکون سین مہملہ و کسر فوقانی و سکون تحتانی و ضم دال مہملہ و سکون واو دوم و فتح شین معجمہ و نون بمعنی دشمن و مرض استخوان اسم کریلا است

وسپتھورجینی بکسر واو و سکون سین مہملہ و فوقانی و ضم بائے فارسی و خفائے ہاو سکون واو دوم و رائے مہملہ و فتح جیم و کسر نون و سکون تحتانی یعنی کلان و فربہ اسم تیندوئے کلان است۔

وسپتھوری نیز آمدہ بحذف جیم و نون بمعنی تخم گندہ و کلان۔

وسرا بکسر واو و سکون سین و فتح رائے مہملتین والف یعنی دور کنندہ لاغری اسم مندی خر است۔

وسرم بکسر واو و سکون سین و فتح رائے مہملتین و سکون میم یعنی خون و بلغم و درد شکم دفع کند اسم مولی خر است۔

وسنتا بفتح واو و سکون سین مہملہ و سکون نون و فتح فوقانی والف اسم مشترک است میان مونگ سیاہ و کلی کٹ و کل کبجک چونکہ درین ہارنگ بسنتی است لہذا باین اسم موسی گشتہ و بعضے ازین سبب کہ در اصل بسنت گل میدہد۔

وسوچہدرا بفتح واو و ضم سین مہملہ و سکون واو دوم و کسر جیم فارسی و خفائے ہا و سکون دال و فتح رائے مہملتین والف یعنی برگ ہشت نقطہ متفرقہ دار اسم

مہامید است۔

وسوکلارکا بفتح واؤ وضم سین مہملہ وسکونِ واؤ دوم وفتح کاف ولام وسکونِ الف ورائے مہملہ وفتح کافِ دوم والف یعنی گل اوبرائے پرستش ہشت دیو خوب است اسم درخت اکڑا یعنی آگ است۔

وسوکچہار بفتح واؤ وضم سین مہملہ وسکونِ واؤ دوم وفتح کاف وجیم فارسی وخفائے ہا والف ورائے مہملہ یعنی تیز وشور اسم مولی کلان است۔

وسوکھ بفتح واؤ وضم سین مہملہ وسکونِ واؤ دوم وفتح کاف ووقف ہر دو ہا یعنی بہشت اقسامِ تپ کہ یکروزہ درمیان دو روزہ وسہ روزہ وچہار روزہ وپنج روزہ ونیم شب وپانزدہ روزہ ویک ماہ باشد مفید اسم مدنیل است۔

وسیرہ بفتح واؤ وکسر سین مہملہ وسکونِ تحتانی وفتح رائے مہملہ ووقفِ ہا یعنی برائے تسخیر زنان بکار آید اسم ہیلی جنگلی است۔

فواید اسمائے واو باشینِ معجمہ

وشارندا بکسر واؤ وفتح شینِ معجمہ والف وفتح رائے مہملہ وسکونِ نون وفتح دال مہملہ والفِ دوم یعنی زندۂ زہر اسم موساکنی است۔

وشالا بکسر واؤ وفتح شین معجمہ والف وفتح لام والفِ دوم بمعنی عریض الورق اسم پاڑا است۔

وشاکال بکسر واؤ وفتح شین معجمہ والف وفتح کاف والف ولام بمعنی دافع سم اسم ودی است ونیز بھون بمعنی **وشانیک** آمدہ بکسر نون وسکونِ تحتانی وفتح کاف۔

وشاکھ بکسر واؤ وفتح شین معجمہ والف وفتح کاف وخفائے دو ہا اسم قسمے از روئیدگی ٹھیکری است۔

وشاپہ بکسر واؤ و فتح شین معجمہ و الف و فتح بائے فارسی و ہا بمعنی دافع زہر ار اسم راکردولۂ خرد است۔

وشارد بکسر واؤ و فتح شین معجمہ و الف و رائے مہلہ و دال مہلہ و الف دوم یعنی حابس عرق اسم گل بولسری است۔

وشاردمہان بکسر واؤ و فتح شین معجمہ و ضم دال و سکون رائے مہلتین و فتح میم و ہا و الف و خفائے نون یعنی درخت زہردار اسم کیر سفید است۔

وشداروک بواؤ و شین معجمہ و فتح دال مہلہ و سکون الف و رائے مہلہ و کسر واؤ دوم و فتح کاف یعنی داروئے زہر اسم ستنڈی است۔

وشداچس بواؤ و شین معجمہ و فتح دال مہلہ و الف و فتح جیم فارسی و سین مہلہ بمعنی دافع زہر ہائے بدنی و قبض شکم اسم کٹائی بزرگ است۔

وشسرنگی بواؤ و شین معجمہ و ضم شین معجمہ دوم و فتح رائے مہلہ و خفائے نون و کسر کاف فارسی و سکون تحتانی یعنی بصورت زہر سنکھیا مے شود۔ و نوشتہ اند کہ بوقت برآوردن چہناک اگر در دہن داشتہ برآرند خوب است وگرنہ برآرند ہلاک میشود اسم جدوار است۔

وشگہنی بواؤ و شین معجمہ و کسر کاف فارسی و خفائے ہا و کسر نون و سکون تحتانی بمعنی دافع زہر و مواد سمیہ دماییل از اندرون جسد برآرندہ اسم مشترک است میان نیل و تنباکو۔

وشلیا بکسر واؤ و فتح شین معجمہ و سکون لام و فتح تحتانی و الف بمعنی دافع کلانی شکم اسم شرکیست میان پاپڑا و چناچرلا۔

وشلیاپرنا بواؤ و شین معجمہ و لام و تحتانی و الف و فتح بائے فارسی و سکون رائے مہلہ و فتح نون و الف معنی برگ سفید مثل استخوان اسم سیدا است۔

وشلیوشتہا بکسر واؤ و فتح شین معجمہ و سکون لام و ضم تحتانی و سکون واؤ مجہولہ و شین معجمہ دوم و فتح فوقانی ہندی و خفائے ہا و الف یعنی از حقہ وغیرہ مے کشند

اسم برگ تنباکو است ۔

وشمشتی بکسر واؤ و فتح شین معجمہ و ضم میم و سکون شین معجمہ دوم و کسر فوقانی ہندی وسکون تحتانی یعنی زہر مشت اسم کچلا است ۔

وشنکرانٹ بکسر واؤ و سکون شین معجمہ و ضم نون و فتح کاف و دا ئے مہملہ و سکون الف و نون و فتح فوقانی ہندی و بسنسکرت نیل پشپی بکسر نون و سکون تحتانی و فتح لام و ضم بائے فارسی اول و سکون شین معجمہ دوم و کسر بائے فارسی دوم و سکون تحتانی یعنی گل نیلگوں دارد وشتی نچھدا بفتح شین معجمہ و کسر فوقانی و سکون تحتانی و فتح نون و جیم فارسی مشددہ و خفائے ہا و فتح دال مہملہ و الف ہر دو لفظ اسم مردوزن است کہ بآن اسم مسی گشتہ میگویند ۔

ماهیت آن نباتے است صحرائی اکثر در برشگال مے شود از یک وجب نیم تا یکگز بلند میگردد برگ او بقدر برگ نخود و گلش خرد و چہار برگی و نیلگوں مائل باندک سرخی و در وسط او چیزے زردی و سفیدی آمیز و این بسیار خوشنما و خوش رنگ میشود و چون خشک گردد آسمانی بخوبی میگردد و بار او بقدر جوار اندک مربع ۔

مزاج آن سرد در اول نزد بعضے گرم در اول اولی و خشک ۔

افعال آن دافع تپ ولرزہ و وندروک یعنی مرضیکہ بسبب اجتماع باد و میہ و پت و تپ حادث مے شود ۔ در میو و فقیر مطبوخ اورا جہت تپ ہائے نو و کہن بتجربہ آوردہ مضمضہ او دافع قلاع و از تجربے رسیدہ کہ چون اورا مع بیخ و برگ و گل وغیرہ گرفتہ در پاؤ آثار شیر گاؤ مالیدہ صاف کردہ بصاحب ضیق دہند فی الفور تاثیر و نفع میدہد خوردن نان خورش او مقوی و دافع لاغری و سنگرہنی و جریان لعاب دہن و آب چشم و مزہ دار و خوشبو و مصلح برگ تنبول است ۔

وشتناشنی بکسر واؤ و فتح شین معجمہ و نون و سکون الف و فتح شین معجمہ دوم و کسر نون دوم و سکون تحتانی بمعنی دافع سم اسم مشترک است میان دیوانگری و چترا ایچی ۔

وشننکی بکسر واؤ و سکونِ شین معجمہ و ضم نون و فتح کاف و سکونِ نون دوم و فتح فوقانی و کسر کاف دوم و سکونِ تحتانی بمعنی خارِ سیاہ اسم اللہ است۔

وشنگپتم بکسر واؤ و سکونِ شین معجمہ و ضم نون و کاف فارسی و سکونِ بائے فارسی و فتح فوقانی و سکونِ میم بمعنی زندہ زندگانی اسم مولی خرد است۔

وشویدیوی بکسر واؤ و سکونِ شین معجمہ و کسر واؤ دوم و سکونِ تحتانی مجہولہ و کسر دال مہملہ مجہولہ و سکونِ تحتانی دوم و کسر واؤ سوم و سکونِ تحتانی سوم اسم داروئے ہندی است کہ آنرا چیلک نامند۔

وشودہنی بکسر واؤ و ضم شین معجمہ و سکونِ واؤ مجہولہ دوم و فتح دالِ مہملہ و خفائے ہا و کسر نون و سکونِ تحتانی یعنی دافع موادِ سمیہ و دمامیل اسم نیل است۔

وشوم بکسر واؤ و سکونِ شین معجمہ و فتح واؤ دوم و سکونِ میم۔

وشوبہیشجم بکسر موحدہ و خفائے ہا و سکونِ تحتانی و فتح شین معجمہ دوم و جیم و سکونِ میم یعنی آنکہ در آفرینش آوردے حیات بخش و مؤید حکما است ہر دو اسم سونٹھ یعنی زنجبیل است۔

وشوروپی بکسر واؤ و سکونِ شین معجمہ و کسر واؤ دوم و ضم رائے مہملہ و سکونِ واؤ سوم و بائے فارسی و فتح تحتانی یعنی طور او در دنیا و اہلِ دنیا مشہور اسم گھی است۔

وشوہو بکسر واؤ و ضم شین معجمہ و سکون واو دوم و ضم ہا و سکونِ واؤ سوم یعنی دافع زہر مرض اسم بھوتانگن است۔

وشیشتہا بکسر واؤ و شین معجمہ و سکونِ تحتانی مجہولہ و فتح شین معجمہ دوم و فوقانی و ہا و الف یعنی بسیار بہتری میدہد اسم تلک است۔ و آن درختے است مشہور باسم ٹیکو۔

فواید اسمائے واو با کاف

وکاپھل بکسر واؤ و فتح کاف و الف و فتح بائے فارسی و خفائے ہا و سکونِ لام

اسم کج بیل است یعنی دافع شدت باد و بلغم ۔

وکترم بفتح واؤ وسکونِ کاف وفتح فوقانی ورائے مہملہ وسکونِ میم یعنی اِنشقاقِ بدن را نافع اسم بھوین بڑا است ۔

وکچا بکسر واؤ وضم کاف وفتح جیم فارسی والف بمعنی زردرنگ اسم کج نیبوا است ۔

وکرانتا بکسر واؤ وسکونِ کاف وفتح رائے مہملہ والف وسکونِ نون وفتح فوقانی والف یعنی بدن را چرب کند ورونق دہد اسم مانند برہمی است ۔

وکڑو بکسر واؤ وضم کاف ورائے ہندی وسکونِ واؤ دوم اسم لنگی تپلا دانِ ازقسم ٹپول است ۔

وکرشلیپی بفتح واؤ وسکونِ کاف وفتح رائے مہملہ وشین معجمہ وسکونِ لام وفتح تحتانی وکسر بائے فارسی وسکون تحتانی دوم یعنی مالشِ اعضاء واستخوان شکنی دور کند اسم درخت آبی سفید است ۔

وکرنی بکسر واؤ وفتح کاف وسکونِ رائے مہملہ وکسر نون وسکونِ تحتانی یعنی باربار کرنا اسم تیندوی کلان ۔

وکسارگت بکسر واؤ وفتح کاف وسین مہملہ والف وفتح رائے مہملہ وسکونِ کاف فارسی وفتح فوقانی یعنی جان بخش است ۔رنگ سرخ مے آرد بدن را ۔

وکستو بکسر واؤ وفتح کاف وسین مہملہ وسکونِ سین مہملہ دوم وضم فوقانی وسکون واؤ دوم اسم بسکھوپرہ است ۔بمعنی آنکہ رنگ بدن درو برافروزد و نیز اسم اول اسم منجیٹ است ۔

وکسم بکسر واؤ وفتح کاف وسین مہملہ وسکونِ میم بمعنی شیرین اسم موم است ۔

وکو بضم واؤ وکاف مشددہ وسکونِ واؤ دوم اسم فولاد است ۔

وکلا بفتح واؤ وضم کاف وفتح لام والف اسم درختِ بولسری و درختِ کرا است ۔

وکل کاری بفتح واؤ وضم کاف وفتح لام وفتح کافِ دوم والف وکسر رائے مہملہ وسکونِ تحتانی یعنی گل ستارہ نما اسم تبرجہم است ۔

وکنکتا بکسر واؤ و فتح کاف و سکونِ نون و فتح کاف و سکونِ نون و فتح کافِ دوم و فوقانی و الف یعنی دافع امراضِ سنگِ گرده و مسانه اسم و لماست که خار دار باشد ۔

فوائد اسمائے واو بالام

ولتو بکسر واؤ و سکون لام و ضم فوقانی و رائے مہملہ و سکونِ واو دوم بسنسکرت ویرور چہا بکسر واؤ و سکونِ تحتانی مجہولہ و فتح رائے مہملہ و ضم واؤ و رائے مہملہ دوم و فتح جیم فارسی مشدده و خفائے ہا و الف ویرویلا بواؤ و تحتانی و رائے مہملہ و کسر واؤ دوم و سکون تحتانی دوم و فتح لام مشدده و الف بمعنی اسم اول آنکہ بیخ درخت او و معنی اسم دوم آنکہ بادر را از بیخ دور میکند ترسیج بفتح فوقانی و ضم را و سکونِ سینِ مہملتین و ضم جیم فارسی یعنی درختِ او اتپناسارک بضم ہمزه و سکونِ فوقانی و فتح بائے فارسی و نون و الف و فتح رائے مہملہ و کاف یعنی بسیارئے غائط آمدن را مفید میگویند ۔

ماهیتِ آن درختے است پُر خار برگِ آن ریزه مانند برگ بہوئین آولہ بلکہ از آن ہم خرد تر ۔

مزاجِ آن سبک و گرم ۔

افعالِ آن دافع تپ بعد ولادت نوشته اند ۔

ولگا بکسر واؤ و سکونِ لام و فتح کافِ فارسی و الف اسم کویٹ است ۔

ولرو بفتح واؤ و لام مشدده و ضم رائے مہملہ و سکونِ واؤ دوم اسم چتر مول است بمعنی سوزانندهٔ پرمیو و نزد بعضے اسمِ او **ولرو وهنین** است بفتح واؤ سوم و کسر نون مشدده و خفائے ہا و تحتانی و نونِ دوم یعنی پرمیوے سوزانند مثل آتش ۔

ولکی بکسر واؤ و سکونِ لام و کسر کاف و سکونِ تحتانی اسم کھل کر روئیدگی مشہور است و گذشت ۔

ولبهاجنی بکسر واؤ و فتح لام مشدده و موحده و خفائے ہا و الف و کسر جیم و نون و سکون تحتانی یعنی دافع پرمیو اسم گل عباسی و فقط لفظ ولبہا بمعنی قوت دہندہ بدن اسم درخت پیلو و بمعنی در ہمہ گلہا خوب اسم گند است ۔

ولمسندی بکسر واؤ و سکون لام و فتح میم و سین مہملہ و سکون نون و کسر دال مہملہ و خفائے ہا و سکون تحتانی اسم گھاو کاڑی است ۔

ولما بکسر واؤ و سکون لام و فتح میم و الف و در بعضے نسخ چلوا آمده بضم جیم فارسی و سکون لام و فتح واؤ و الف اسم درختے است بر دو قسم یکے خار دار و دوم بے خار قسم دوم را او لما نامند و در سنسکرت شکل و رچھا بضم شین معجمہ و سکون کاف و فتح لام و ضم واؤ و سکون رائے مہملہ و فتح جیم فارسی و خفائے ہا و الف یعنی درختش سفید مے شود دہوا بفتح دال مہملہ و خفائے ہا و فتح واؤ و الف اسم است گورہا بفتح کاف فارسی و سکون واؤ و فتح رائے مہملہ و ہا و الف یعنی لاغری و بدرنگی و زردی بدن بسبب خشک شدن خون بدن پانڈورہا بفتح بائے فارسی و سکون الف و نون و ضم دال ہندی و سکون واؤ و فتح رائے مہملہ و ہا و الف یعنی سفید و زرده اوّل عبارت از سوء القنیہ و استسقا و دوم عبارت از یرقان و شکل و کہ بضم شین معجمہ و سکون کاف و فتح لام و دال مہملہ و خفائے ہائے اوّل و فتح کاف دوم و دو خفائے ہائے دوم یعنی سیلان منی را بقوت قویہ خود دور میکند بہار دواہ بفتح موحده و خفائے ہا و الف و فتح را و سکون دال مہملتین و فتح واؤ و الف و ضم ہا یعنی مقوی است ۔

درڈہ ترو بضم دال و سکون رائے مہملتین و فتح دال ہندی و خفائے ہا و فتح فوقانی و ضم رائے مہملہ دوم و سکون واؤ یعنی از خوردن این درخت بدن فربہ مے گردد ۔
کشای بفتح کاف و شین معجمہ و الف و ضم تحتانی یعنی مزہ زمخت دارد دویہ تپرکہیا بکسر واؤ و سکون تحتانی و فتح رائے مہملہ و بائے فارسی و سکون فوقانی و کسر رائے مہملہ دوم و سکون تحتانی دوم و فتح کاف و ہا و الف یعنی برگش خرد از برگ تمر ہندی میباشد و قسم اوّل را ملو و لما بضم میم و لام و سکون واؤ دوم و سکون لام دوم و فتح میم دوم

والف و در سنسکرت و کنکٹا بکسر واؤ و فتح کاف و سکونِ نون و فتح کاف دوم و فوقانی والف یعنی امراضِ سنگِ مثانه و گرده را مفید ست شرت ترد بضمِ شینِ معجمه و سکونِ رائے مہملہ و فتح فوقانی اول و دوم و ضم رائے مہملہ دوم و سکونِ واؤ یعنی در تحلیل مقوی قوتِ سامعه است. کنتکی بفتح کاف و سکونِ نون و فتح فوقانی ہندی و کسر کافِ دوم و سکونِ تحتانی یعنی خار دار دو سوادو کنتکی بضم سینِ مہملہ و خفائے واؤ والف و ضم دالِ مہملہ و سکونِ واؤ دوم یعنی خار او خوب و مزه دار است دیا کھریاد بکسر واؤ و خفائے تحتانی و الف و فتح کاف فارسی و خفائے ہا و فتح رائے مہملہ و بائے فارسی و الف و ضم دالِ مہملہ یعنی مانند پنجۂ شیر مے باشد مرد و پھل بضم میم و سکونِ را و ضم دال مہملتین واؤ و بائے فارسی و ہا و لام یعنی بار او نازک و نرم میباشد گرند ہیلا بکسر کافِ فارسی و فتح رائے مہملہ و سکونِ نون و کسر دالِ مہملہ و خفائے ہا و سکونِ تحتانی و فتح لام والف اسم است کرن روشن بفتح کاف و سکونِ رائے مہملہ و فتح نون و ضم رائے مہملۂ دوم و سکونِ واؤ و فتح شینِ معجمه و نونِ دوم یعنی کره ہائے پس گوش و دیگر امراض آن ازین دارو دور میشود شان در مہان بفتح شینِ معجمه والف و فتح نون و ضم دالِ و سکونِ رائے مہملتین و فتح میم و ہا والف و نون دوم یعنی درختِ سگان است۔ شاید که دافع امراضِ سگان است یا دافع زہر سگان است کاک ترد بفتح کاف والف و فتح کافِ دوم و فوقانی و ضم رائے مہملہ و سکونِ واؤ یعنی مزاجِ این درخت گرم است یگیانگک بفتح تحتانی و کسر کاف فارسی مشدده و خفائے تحتانی دوم و سکونِ الف و خفائے نون و سکونِ کاف فارسی دوم و ضم کاف یعنی این درخت در آتش ہوم بکار مے آید و یا کھر سیچی بکسر واؤ و خفائے تحتانی والف و فتح کاف فارسی و خفائے ہا و فتح رائے مہملہ و فتح کاف و سکونِ سینِ مہملہ و فتح جیم فارسی و بائے فارسی و سکونِ تحتانی یعنی مانند کمر شیر قوت میدہد و در بعضے نسخ و یا کھر کپ اچھی آمده بفتح کاف و بائے فارسی و کسر ہمزه و فتح جیم فارسی مشدده و کسر بائے فارسی و سکونِ تحتانی یعنی برائے گزیدنِ شیر و باندر دوائے مفید است میگویند۔

ماهیتِ آن درختے ست مابین خرد و بزرگ و پُر خار برگش مشابہ برگ بیر امّا ازو خرد و گلش زرد و کوچک و بار او مانا بفالسہ و دران تخمہا اما در فالسہ تخم کم و درین بار تخم بسیار و مزۂ او در رسیدگی شیرین گردد در آغال او چنان نوشتہ اند کہ بے خار نازک و بامزہ است دماميل و فساد اقسام بول و دملہائے کہنہ دور کند و ہاضمہ بیفزاید و خاردار تیز و تلخ است اذیت دماميل دفع نماید و چوں بیخ او در سایہ خشک کردہ سفوف نمودہ بصاحبِ بول شیرین بدہند زود فائدہ دہد۔

ولمیتو بفتح واؤ و سکون لام و کسر میم و سکونِ تحتانی مجہولہ وضم فوقانی و سکونِ واؤ دوم بمعنی خانۂ مار اسم کنکٹی است۔

والآوا بفتح واؤ و لام مشددہ و الف و ہمزہ و واؤ دوم و الف اسم خردلِ سفید مائل بزردی است۔

وِلنگ بکسر واؤ و فتح لام و خفائے نون و سکونِ کاف فارسی اسم بای بڑنگا ست

ولیکندہانیا بکسر واؤ و کسر لام مشددہ و سکونِ تحتانی و فتح کاف و سکونِ نون و فتح دال مہملہ و خفائے ہا و الف و کسر نونِ مشددہ و سکونِ تحتانی و الف بمعنی آنکہ بیل بوئے کشنیز مے دارد اسم جہیر بداری است۔

ولّی پھل بفتح واؤ و کسر لام مشددہ و سکونِ تحتانی و بائے فارسی و ہا و لام اسم بار تیشونی است۔

ولیستوپکپھل بفتح واؤ و کسر لام مشددہ و سکونِ تحتانی وضم سین مہملہ و فتح شین معجمہ و کسر واؤ و سکونِ تحتانی و فتح کاف و بائے فارسی و ہا و لام یعنی تیل و بار او خوشبو است اسم آکوتیکی است۔

ولیگارم بکسر واؤ و لام و سکونِ تحتانی و فتح کاف فارسی و الف و فتح رائے مہملہ و سکونِ میم اسم سہاگہ است۔

ولیکا بفتح واؤ و کسر لام مشددہ و سکونِ تحتانی و فتح کاف و الف اسم مشترک است میانِ بیت و بنجیٹ۔

ولیجم بفتح واؤ وکسر لام مشدده وسکونِ تحتانی وفتح جیم وسکونِ میم یعنی پہیل پیدا میشود اسم مرچِ سیاه است ۔

ولی بکسرِ واؤ ولام مشدده وسکونِ تحتانی ۔

وللی بکسرِ واؤ وضم لام اول وکسر لام دوم مشدده وتحتانی اسم لہسن است ۔

فواید اسمائے واؤ با میم

وملم بکسر واؤ وفتح میم ولام وسکونِ میم دوم بمعنی دافع وصاف کننده میل وچرک اسم ابرک است ۔

ومنہان بفتح واؤ ومیم ونون وہا والف وخفائے نونِ دوم بمعنی ستے آور اسم مینڈ پہل است ۔

فواید اسمائے واؤ با نون

ونّا بکسرِ واؤ وفتح نونِ مشدده والف اسم مسکہ است ونیز اسم پردہک پرنی یعنی گولنیا است ۔

ونپپلی بفتح واؤ ونون وکسر بائے فارسی وفتح بائے فارسی دوم مشدده وکسر لام وسکونِ تحتانی اسم پپلی دشتی است ۔

ونتکت بفتح واؤ ونون وکسر فوقانی وسکونِ کاف وفتح فوقانی دوم یعنی در دشت پیدا مے شود ۔ ومزه تلخ دارد اسم پرپانک یعنی ہزار دانه ودرخت کالاکڑا است

ونجا بواؤ وسکونِ نون وفتح جیم والف اسم کدو است که از وبین وطنبوره مے سازند ۔

ونجلا بفتح واؤ وخفائے نون وضم جیم وفتح لام والف اسم سرو است ۔

ونجلاہا بفتح جیم ولام والف وزیادتی ہا والف اسم نبی درخت است ۔
ونجہاجات بفتح واؤ وخفاۓ نون وفتح جیم وخفاۓ ہا والف وفتح جیم والف وفوقانی یعنی تحمل زنانِ عاقرہ ۔
ونداک بکسر واؤ وسکونِ نون وفتح دالِ مہملہ والف وضم کاف اسم بندا است
ونڈی بکسر واؤ وخفاۓ نون وکسر دالِ ہندی وسکونِ تحتانی اسم نقرہ است
ونسپیتھی بفتح واؤ ونون وسین مہملہ وفتح باۓ فارسی وکسر فوقانی وسکونِ تحتانی وکسر ہا وسکونِ تحتانی دوم یعنی وردشت کلان درختے است کہ ازین کلان نے باشد اسم ترا است ۔
ونگ بفتح واؤ وخفاۓ نون وکاف فارسی ونگم بزیادتی میم ہم آمدہ اسم ہنک یعنی قلعی است ۔
ونگا بفتح واؤ وخفاۓ نون وکاف فارسی والف اسم بادنجان و ونکایا نیز میگویند بفتح واؤ وخفاۓ نون وفتح کاف والف وفتح تحتانی والف دوم ۔
ونمالیکا بفتح واؤ ونون ومیم والف وکسر لام وسکونِ تحتانی وفتح کاف والف اسم بھوین تاڑ است یعنی موسلی یعنی اینکہ دروشت برابر مے رُدید ۔ گویا کہ کسے درگلو مالا انداختہ و نیز اسم گل گڈہل است یعنی اینکہ این درخت درباغہا زینت دارد گویا کہ کسے ہار گل درگلو انداختہ ۔
ونوشدہی بفتح واؤ ونون وسکون واو دوم وفتح شینِ معجمہ وکسر دالِ مہملہ وخفاۓ ہا وسکونِ تحتانی اسم ہانڈوک برہمی وہر داروۓ دشتی است ۔
ونہیچوڑا بفتح واو وکسر نونِ مشددہ وخفاۓ ہا وسکونِ تحتانی وضم جیم فارسی وسکونِ واؤ دوم وفتح راۓ ہندی والف یعنی آتش است بر سر درختِ او اسم باج پتری است
ونہیتامک بواؤ و نونِ مشددہ وہا وتحتانی وفتح نون والف وفتح میم وکاف

یعنی آتش سوزان است اسم چتر مول است ونہی بواؤ و نون مشدده وہا و تحتانی اسم آتش است وبمعنی اشتہا افزا اسم کارمک ونہی داروی بواؤ و نون وہا وتحتانی وفتح دال مہلہ والف وسکون رائے مہلہ وکسر واو وسکون تحتانی اسم رسوت یا صمغ سیندی است ونہیم بزیادتی میم ہم اسم رسانجن است بمعنی فزائندہ آتش اشتہا۔

ونیتہ بکسر واؤ و نون وسکون تحتانی وفتح فوقانی وخفائے ہا یعنی بکار بزرگان مے آید اسم دونہ است۔

ینمالی بفتح واؤ وکسر نون مشدده وخفائے تحتانی وفتح میم والف وکسر لام وسکون تحتانی یعنی رنگ سفید دارد اسم پہولیا کسیس است۔

فواید اسمای واو با واو

وونشم بدو واؤ اول مفتوح دوم ساکن وخفائے نون وفتح شین معجمہ وسکون میم وونشہا بزیادتی ہا والف عوض میم ہردو اسم بانس یعنی نے است

وونشا کہیا بالف وکسر کاف وخفائے ہا وتحتانی والف دوم یعنی در چشم وشکم بانس پیدا میشود۔

وونش لوچن بضم لام وسکون واو وفتح جیم فارسی و نون ہردو اسم طباشیر است۔

ووما بضم واؤ اول وسکون دوم وفتح میم والف اسم اجواین واجوده است

فواید اسمائے واؤ با تحتانی

ویاپا بکسر واو وخفائے تحتانی والف وفتح بائے فارسی والف دوم

اسم درخت نیب است۔

ویاڑونشتر بکسر واؤ و خفائے تحتانی والف و فتح رائے ہندی وضم واؤ وخفائے نون وسکون شین معجمہ و فتح فوقانی ورائے مہملہ یعنی مانند دندان طواحن یا اضراس مار است اسم گوکہرو خرو است۔

ویاگھر بکسر واؤ وخفائے تحتانی والف و فتح کاف فارسی وخفائے ہا وسکون رائے مہملہ اسم مشترک است اسم باگھ است۔

ویاگھرے بکسر واؤ وخفائے تحتانی والف و فتح کاف فارسی وخفائے ہا وکسر رائے مہملہ وسکون تحتانی دوم اسم مشترک است میان پیر آدمیم وبہٹ کٹائی چونکہ تخم وبار پیر آدمیم مانند سر شیر مے شود لہذا باین اسم مسمی گشتہ وبرگ بہٹ کٹائی مانند پنجۂ شیر مے شود باین وجہ بآن موسوم گردید۔

ویاگھر تلوپپا بواؤ وتحتانی والف وکاف فارسی وہا و فتح رائے مہملہ وفوقانی وضم لام وسکون واؤ دوم مجہولہ و فتح بائے فارسی ومیم والف اسم پیر آدمیم بمعنی سر شیر۔

ویاگھر نکھہ بفتح نون وکاف وخفائے ہا وسکون میم اسم باک نکھہ۔

ویاگھر پاد بہائے فارسی والف ودال مہملہ یعنی مانند پنجۂ پائے شیر اسم خار دار وملما است۔

ویاگھر کسپچی بفتح کاف وسکون سین مہملہ و فتح جیم فارسی وکسر بائے فارسی وسکون تحتانی و در بعضے نسخ عوض سین مہملہ بائے فارسی آمدہ یعنی کپچپی معنے نسخہ اول مانند کمر شیر معنی نسخہ دوم دافع زہر شیر وباندر زیرا کہ ویاگھر اسم شیر وکپچپی اسم باندر است ہر دو اسم خار دار وملما است۔

ویاگھر چیرنی بواؤ وتحتانی والف وکاف فارسی وہا ورائے مہملہ و فتح جیم فارسی ورائے مہملہ وکسر نون وسکون تحتانی یعنی مانند پائے پنجۂ شیر است اسم گھی کنوار است۔

ویالپتریک بکسر واو وخفائے تحتانی والف وفتح لام وضم بائے فارسی وسکون فوقانی وکسر رائے مہملہ وسکون تحتانی دوم وفتح کاف یعنی خط وخال بر ومانند خط وخال بچہ مارے شود اسم قسمے از کنکڑی است۔

ویالاوھومک بکسر واو وخفائے تحتانی والف وفتح لام والف دوم وضم دال مہملہ وخفائے ہا وسکون واو وفتح میم وسکون کاف یعنی دود زنابیر زیرا کہ ویالا اسم زنبور ودھومک دخان را گویند اسم تمباکو است وچونکہ تمباکو دافع زہر زنبور است لہذا باسم او مسمّٰی گشتہ۔

ویادیگھات بکسر واو وخفائے تحتانی والف وکسر دال مہملہ وسکون تحتانی دوم وفتح کاف فارسی وخفائے ہا وسکون الف وفوقانی یعنی دافع امراض وزود شکنندۂ آن اسم خیار شنبر است۔

ویبھانڈی بکسر واو وسکون تحتانی وفتح موحدہ وخفائے ہا وسکون الف ونون وکسر دال ہندی وسکون تحتانی دوم اسم مڑوڑ پھلی است۔

ویترو بکسر واو وسکون تحتانی مجہولہ وفوقانی وضم رائے مہملہ وسکون واو دوم یعنی گرہدار اسم بیت است۔

ویجنتو بفتح واو وسکون تحتانی وفتح جیم وسکون نون وضم فوقانی وسکون واو دوم وبکسر جیم واضافۂ تحتانی بعد جیم وسکون فوقانی وحذف واو یعنی ویجینت نیز آمدہ یعنی دافع باد وکرم اسم ٹانکلی است۔

ویدنم بکسر واو وسکون تحتانی وفتح دال مہملہ ونون وسکون میم یعنی دافع شدت بیماری ہائے سر اسم ترائی تلخ است۔

ویڈوری بفتح واو وسکون تحتانی وضم دال ہندی وسکون واو وکسر رائے مہملہ وسکون تحتانی اسم لہسنیہ است۔

ویدیھی بفتح واو وسکون تحتانی وکسر دال مہملہ وسکون تحتانی دوم مجہولہ وکسر ہا وسکون تحتانی سوم یعنی منسوب بملک ویدیھہ اسم پیپلی است۔

ویدلے بفتح واو وسکون تحتانی وفتح دال مہملہ وکسر لام وسکون تحتانی دوم یعنی زحمت ونزلہ آورا اسم جامن خرد است۔

ویرپنس بکسر واؤ وسکون تحتانی مجہولہ ورائے مہملہ وفتح بائے فارسی وسکون نون وسین مہملہ اسم بارپھپنس است کہ بہ بیخ میشود۔

ویریا بکسر واو وسکون تحتانی ورائے مہملہ وفتح تحتانی دوم والف یعنی منی کننده اسم چلکو است۔

ویرنیا بکسر واؤ وسکون تحتانی مجہولہ وفتح رائے مہملہ وکسر نون مشدده وخفائے تحتانی دوم والف یعنی بیخے است کہ اندک رنگِ او مایل بزردی مےشود

ویرم بواؤ تحتانی ورائے مہملہ ومیم یعنی بیخ و **ویرمولنچا** بواؤ وسکون تحتانی ورائے مہملہ وفتح نون وضم میم وسکون واؤ دوم وفتح لام وسکون نون دوم وفتح جیم فارسی والف این بیخ بدماعبل ومنی نافع است ہرسہ اسم اُشیر یعنی خس است۔

ویرلا بکسر واؤ وسکون تحتانی وفتح رائے مہملہ ولام والف یعنی بادرا دورکند اسم آبی سفید است۔

ویرلاسمرت بکسر واؤ وسکون تحتانی ورائے مہملہ وفتح لام والف وسکون سین مہملہ وضم میم وسکون رائے مہملہ دوم وفوقانی یعنی خوشبو وفزاینده منی اسم تیندوی کلان است

ویرانت کسچس بفتح واؤ وسکون تحتانی وفتح رائے مہملہ وسکون الف ونون وفوقانی وفتح کاف وسکون سین مہملہ وفتح جیم فارسی وسکون سین مہملہ دوم اسم مدی است۔

ویرپتریکھا بکسر واؤ وسکون تحتانی وفتح رائے مہملہ وبائے فارسی وسکون فوقانی وکسر رائے مہملہ دوم وسکون تحتانی دوم وفتح کاف وخفائے ہا والف یعنی برگش خرد از برگ تمرہندی مےشود اسم ولما است۔

ویرومل بکسر واؤ وسکون تحتانی وضم رائے مہملہ وسکون واؤ دوم وفتح

میم وکسر لام مشددہ درختے است کہ آنرا در سنسکرت جرجہرم بفتح جیم وسکون رائے مہملہ وفتح جیم دوم وخفائے ہا وفتح رائے مہملہ وسکون میم یعنی بول را صاف کند ومُدِر است ودر بعضے نسخ رجہرم بکسر نون وسکون رائے مہملہ آمدہ حافظ شباب است جرکم بفتح جیم ورائے مہملہ وکاف وسکون میم یعنی ضعف وپیری آمدن نمی دہد موچٹیا بضم میم وخفائے واؤ وضم جیم فارسی مشددہ وکسر فوقانی ہندی مشددہ وخفائے تحتانی والف یعنی برگ او خرد وگندہ وز محنت میشود اسپھوٹا بعد الف وسکون سین مہملہ وضم یائے فارسی وخفائے ہا وسکون واؤ وفتح فوقانی ہندی والف یعنی برائے چیچک مفید شریاری بکسر شین معجمہ ورائے مہملہ وسکون تحتانی وفتح میم وکسر دال مہملہ وسکون تحتانی دوم یعنی آن درخت را درخانہ داشتن بسیار خوب است ودولت زیادہ میکند شٹپدانند ابفتح شین معجمہ و سکون فوقانی ہندی وفتح بائے فارسی ودال مہملہ والف وفتح نون اول وسکون نون دوم وفتح دال مہملہ دوم والف دوم یعنی زنبور بوئے بسیار خوش مے شود ودوست مے دارد سورشش بضم سین مہملہ وفتح واؤ وسکون را وفتح شین معجمہ یعنی در بارش خوب میشود ونکھہ بندھن بضم میم وفتح کاف وخفائے ہردو ہا وفتح موحدہ وخفائے نون وفتح دال مہملہ وخفائے ہا وفتح نون یعنی بامراض دہن بہتر وکسیکہ دہن او از بیماری دہن بستہ میشود آنرا دور کند میگویند۔

ماہیتِ آن بسمع نقیر نیامدہ مزاجِ آن نیز در کتب نہ نوشتند مگر افعال او اینقدر نوشتند کہ شیرۂ او ترش وزمحنت بود وقلاع دہن را مفید ومضمضہ از آب برگ مطبوخ او دافع امراض دہن ظاہرا از قسم چنبیلی باشد

ویرورچھا بکسر داؤ وسکون تحتانی ورائے مہملہ وضم واؤ دوم وسکون رائے مہملہ دوم وفتح جیم فارسی وخفائے ہا والف اسم درخت ولتر است ونیز آنرا دیر ویلا بواؤ تحتانی ورائے مہملہ وکسر واؤ دوم وسکون تحتانی دوم وفتح لام مشددہ والف میگویند یعنی بیخ آن درخت با دیگر اجزائے

باور از پیچ مے کند۔
ویستھ بفتح واؤ وتحتانی وسکون سین مہملہ وفتح فوقانی وخفائے ہردوہا یعنی بسیار تروتازہ وآبدارمے باشد اسم کلوہ آملہ است۔
ویشاکھ بفتح واؤ وسکون تحتانی وفتح شین معجمہ والف وفتح کاف وخفائے دوہا یعنے دافع بسیار گرمی باآنکہ درراہ ویشاکھ بہتر است اسم ساگ ٹھبکری است۔
ویکنٹھ بفتح واؤ وسکون تحتانی وفتح کاف وسکون نون وفتح فوقانی ہندی وخفائے ہا اسم بھوئین تلسی است مسمی باسم شخصے کہ این دوا رابر آوردہ
ویکرانت بفتح واؤ وسکون تحتانی وکاف وفتح رائے مہملہ والف وسکون نون وفوقانی اسم سنگ بلور است۔
ویکنٹھہا بفتح واؤ وسکون تحتانی وفتح کاف وسکون نون وفتح فوقانی ہندی وخفائے ہا وفتح میم وہا والف اسم ڈیولی است یعنی پانڈروگ وٹہل اورابسیار دوست میداشت۔
ویگندھکا بفتح واؤ وسکون تحتانی وفتح کاف فارسی وخفائے نون وفتح دال مہملہ وخفائے ہا وفتح کاف والف اسم گندہک است یعنی ازمنی پاروتی پیدا شدہ است
ویگی بکسر واؤ مجہولہ وسکون تحتانی وکسر کاف فارسی وسکون تحتانی دوم درسنسکرت استھان بفتح ہمزہ وسین مہملہ ونون وہا والف ونون دوم اسمے است پرینکھ پریت بکسر بائے فارسی ورائے مہملہ وسکون تحتانی مجہولہ وفتح کاف وخفائے دوہا وکسر بائے فارسی ورائے مہملہ وتحتانی وفوقانی یعنی از دیدن گل او زن ومرد راخوش مے شود پریت سار بکسر بائے فارسی ورائے مہملہ وسکون تحتانی وفتح فوقانی وسین مہملہ والف وضم رائے مہملہ یعنی زور رنگ دارد وزردی عصارۂ اودست دلہاے شود ودر بعضے نسخ پیت سار آمدہ بندہوکپشپ بفتح موحدہ وسکون نون وضم دال مہملہ وخفائے ہا وسکون واؤ وفتح کاف وضم بائے فارسی وسکون شین معجمہ وبائے فارسی دوم یعنی گلش سرخی ہم دارد ومحبوب است مہاسرجہا بفتح میم وہا

والف وفتح سین ورائے مہملتین وفتح جیم وہا والف یعنی آدم ہائے کلان این گل رامیگیرند کارسیا بفتح کاف وسکون الف ورائے مہملہ وکسر سین مہملہ وخفائے تحتانی والف یعنی از دیدنش خوشی دل مے شود جیو کھا بکسر جیم وسکون تحتانی وفتح واؤ وکاف وہا والف یعنی حیات افزا است پرتی ساوکھا بکسر بائے فارسی وسکون رائے مہملہ وفتح تحتانی وسین مہملہ والف وفتح دال مہملہ وکاف وہا والف یعنی چون این گل را در آب بیبند رغبت نمودہ بہر طور آنرا کشیدہ بدست میکند میگویند۔

ماهیت آن قیاس مقتضی است کہ این گل نیز از قسم کنول باشد۔

مزاج آن معتدل **افعال** آن تیز ومزہ دار ودافع درد شکم واسہال وسقے ودل وجان راخوشی دہد نوشتہ اند۔

ویلم بکسر واؤ وسکون تحتانی وفتح لام مشددہ وسکون میم اسم بائے برنگ است

ویمو بکسر واؤ مجہولہ وسکون تحتانی وضم میم وسکون واو دوم اسم درخت نیب است

ونیمی مشرا بفتح واو وسکون تحتانی وفتح نون وکسر میم وسکون تحتانی دوم وفتح شین معجمہ ورائے مہملہ والف اسم تبا کھیر است یعنی این ہم از درخت بانس برمے آید۔

وینو بکسر واؤ مجہولہ وسکون تحتانی وضم نون وسکون واو دوم اسم بانس است یعنی بانسلی از وبسازند۔

وینی بکسر واو وسکون تحتانی وکسر نون وسکون تحتانی دوم اسم دیووالی است یعنی موے برو یاندہ سیاہ کند۔

دیوشا بکسر واؤ وضم تحتانی مجہولہ وسکون واؤ دوم وفتح شین معجمہ والف اسم نزکچوک است۔

دیواک پشپی بکسر واؤ وسکون تحتانی وفتح واؤ دوم والف وسکون وضم بائے فارسی وسکون شین معجمہ وکسر بائے فارسی دوم وسکون تحتانی اسم سداب است ونوشتہ اند کہ چون گل آنرا در اسہال اطفال کہ رنگارنگ شود وازان طفل لاغر گردد دہند سود دہد

فواید اسمائے ہائے ہوز بالف

ہارسنگار[1] بفتح ہا وسکون الف ورائے مہملہ وکسر سین مہملہ وخفائے نون وفتح کاف فارسی والف وسکون رائے مہملہ دوم وہرسنگار بدون الف اول نیز آمدہ۔

ماہیتِ آن درختے است متراکم الاغصان وبلند مے شود تا بقدر[3] قد آدم برگش نوکدار ودرشت وسطبر بارگہائے بسیار فی الجملہ شبیہ برگِ توت وگلش خوشنما وکوچک وسفید وپنج برگی ودنبالۂ گل اوزعفرانی رنگ وخوشبو ودر آب ترکردہ پارچہ وغیرہ رنگ مے کنند بسیار خوش رنگ مے شود وبار او غلافے وپہن برابر یک فلوس بادوحجرہ کہ دران دو تخم مے شود ودر اوائل تابستان پختہ میگردد۔

مزاجِ گلِ آن گرم وخشک در دوم وبعضے سرد میگویند۔

افعالِ آن مفرح ومقوی حواس وقاتل دیدان واگر در خمر کنند زود مستی می آرد وروغنِ او دافع بیماری ہائے آلات تنفس وحلق ودافع باد وبلغم وصفرا وپیوندکنندہ استخوان شکستہ وپوشیدن لباس رنگِ او دافع یرقان ومالیدن برگِ او برقوبا باعث شفائے آن ولیکن حدت وسوزش پیدا آورد وگویند کہ صفت عدد از برگ نازک وفورسنۂ آن باندک زنجبیل تر جہت حمیات کہنہ سودمند است وتخم آن را بآب سائیدہ سر را بآن بشویند کہ جہت دفع سبوسۂ سر بے نظیر است وضرور است وقت استعمال او در تپ پرہیز از ماست ولبنیات وماہی وگوشت وچون عصارۂ دنبالۂ آنرا گرفتہ خشک کردہ نگاہ دارند آنرا گل کامہ مے نامند خوشبو مے باشد وبکار مے آید۔

---

[1] ہارسنگار۔ (سنسکرت) پراجکت۔ (مرہٹی) پارجات۔ کھوراسلی۔ (گجراتی) ہارشنگار۔ (انگریزی) نائٹ جیسمن (بنگالی) سیولی۔ (پنجابی) کوری۔ لدوری۔ (تلنگی) پگدالی۔ (اردو) ہارسنگھار۔

ہاٹکم بفتح ہا والف و فوقانی ہندی و کاف و میم یعنی روشن و درخشندہ اسم طلا است۔

ہاٹکا بہا و الف و فوقانی ہندی و کاف و الف دوم یعنی گل طلائے رنگ میدارد اسم مینڈیھل است۔

ہاتاجوڑی بہا و الف و فتح فوقانی و الف دوم وضم جیم وسکون واو و کسر رائے ہندی وسکون تحتانی اسم تلنگی او پٹاکال است وگذشت۔

ہالون بہا و الف وضم لام و خفائے واو و نون اسم حب الرشاد است۔

ہاتی بہا و الف و کسر فوقانی وسکون تحتانی اسم فیل است۔

فواید اسمائے ہائے ہوز باموحدہ

ہپشتا بفتح ہا وضم بائے فارسی و فتح شین معجمہ والف یعنی دافع لاغری اسم مینڈی خرد است و باضافہ واو بعد بائے فارسی نیز آمدہ۔

ہبل بفتح ہا و موحدہ ولام اسم ہوبیر است۔

ہپوکھا بفتح ہا وضم بائے فارسی وسکون واو و فتح کاف وہائے دوم والف نیز اسم اوست۔

فواید اسمائے ہائے ہوز با فوقانی

ہتایشٹیک بکسر ہا و فتح فوقانی والف و فتح تحتانی وسکون شین معجمہ و کسر فوقانی ہندی وسکون تحتانی دوم و کاف اسم شرمندی است۔

ہتنی بتی بفتح ہا وسکون فوقانی و فتح تحتانی وضم فوقانی دوم و کسر میم مشددہ وسکون تحتانی دوم قسمے از نمی است۔

ہتیہن بفتح ہا وکسر فوقانی مشددہ وسکون تحتانی وفتح ہائے دوم وسکون نون اسم کڈی گولر است۔

فواید اسمائے ہائے ہوز با جیم

ہجل بکسر ہا وفتح جیم مشددہ وسکون لام اسم کگنج است۔

فواید اسمائے ہائے ہوز با دال ہندی

ہڈجوڑ[1] بفتح ہا وسکون دال ہندی وضم جیم وسکون واو وراے ہندی وہرہرا بضم ہا وسکون راے مہملہ وضم ہائے دوم وفتح راے مہملہ دوم والف نیز مے گویند وقسمے ازان کہ آن را بر بھنسیر چلا بفتح موحدہ وراے مہملہ وخفائے نون وفتح موحدہ دوم وخفائے ہا وضم سین مہملہ وفتح تحتانی وسکون راے مہملہ وفتح جیم ولام والف مینجوانند۔

ماہیت آن نباتے است بیارہ وارد ومفروش برزمین وشاخہائے گرہ دار از یک بیخ برآید ومنتشر در جاہائے کوہی برگش مانا ہبرگ خاولنج چونکہ بشکنند باز بہ پیوندد مے پیوندد ودرہر گرہ شاخ وگل مے کند صاحب اکمام درمیانش دو برگ باریک وملاصق یکدیگر مثل دو زبان مزمار مے شود وبر اطراف مکہ او موہائے باریک وراست مثل پلک چشم مے شود ودر مکہ مذکور یک دو تخم مے شود ودر مکہ مذکور یک دو تخم مے شود مثل دانہ حب محلب گلابی رنگ۔

---

[1] ہڈجوڑ۔ (اردو) ہڈجوڑ۔ (سنسکرت) استھ بھتہاری۔ (پنجابی) ہڈجوڑ۔ ہاڈجوڑی۔ (بنگالی) ہاڑبھانگا۔ (مرہٹی) کانڈویل (گجراتی) ہاڑسانکل۔ (تلنگی) لالیرو۔ (انگریزی) وٹیس کس ڈرام ویل وٹ لیف۔

مناج آن سرد و تر است و بعضے گرم میدانند و حق این است که یک قسم او سرد است و قسم دیگر گرم۔
افعال آن آنکه سرد است گران و مدر بول و دافع فساد صفرا و مقوی گرده و کمر و منجمد منی و مهیج باه و سفوف برگ خشک او بر استخوان شکسته شده بضربه و سقطه و در جنجرات حابس اسهال عسر العلاج بتجربه و آن که گرم است سبک و دافع بریو و بلغم و باه و شکننده سنگ مثانه و دافع دشواری بول و تپ۔
هڈی بفتح ها و کسر دال هندی و سکون تحتانی اسم استخوانست۔

فواید اسمائے ہائے ہوز با رائے مہملہ

هر پاریوڑی بفتح ها و سکون رائے مهمله و فتح بائے فارسی و الف و کسر رائے مهمله دوم و سکون تحتانی مجهوله و واو و کسر رائے هندی و سکون تحتانی دوم و بسنکرت پراچین آملک بفتح بائے فارسی و رائے مهمله و الف و کسر جیم فارسی و سکون تحتانی و فتح نون و مد الف و سکون میم و فتح لام و سکون کاف میگویند۔
ماهیت آن بار درختے است گرد باپهنا و تابدار و باشنش باهشت تاب در خامی سبز و بعد رسیدن برنگ آمله مے شود و تخم او نیز تابدار و گلش ریزه تر با اندک سفیدی و خوشه دار و درختش بزرگ با تنه و شاخهائے انبوه و بر پوست او زواید و برگش دراز اندک عریض و املس بے کنگره و سبز بر سر شاخهائے کاهہائے باریک دو صنف مقابل یکدیگر میباشد۔
مناج آن بار او سرد و خشک در دوم و بعضے گرم میدانند بار او در خامی زمخت و ترش و بعد رسیدن ترش با قلیلے حلاوت کاذبه و برگ او را طعم غالب نبود مگر اندکے شیرینی و پوستش اندک زمخت و از بار او اچار و قلیه مے سازند۔

افعالِ آن قامع صفرا و مطفی حرارتِ خون و مقوی دل و معده و دافع آن و مشتہی و فہم و ذکا را تیز کند و بہ بواسیر نافع و چشم را قوت دہد و عصب را چندان ضرر نرساند و جوارش و شربت آن بتجربۂ راقم آمدہ و بہ بواسیر ضرر رسانیدہ باعث اسہال خون و بلغم شد و مربائے او بامزجہ صفراویہ بسیار موافق و مضر سینہ و حلق مبرودین و مولد بلغم و مصلحش شکر و زنجبیل و نمک تر است ۔

صفت جوارش آنکہ شیرۂ آن مالیدہ بگیرند و کفِ آن برآرند یک رطل نبات مضاعف آن انداختہ قوام نمودہ صندل سفید و دانہ ہیل و عود خام ہر کدام دو درم و طباشیر و زنجبیل و ہلیلہ ہر یک سہ درہم نمک طعام مصفی پنجدرم ہمہ را سائیدہ بکار برند و پوست ورختش مقی دگلاب معین اوست و مصلحش بیخ کانجی

ہر بیجا بفتح ہا و رائے مہملہ و کسر موحدہ و سکون تحتانی و فتح جیم والف یعنی مہی مہاو یو اسم سیماب است ۔

ہڑتال بفتح ہا و سکون رائے ہندی و فتح فوقانی والف ولام اسم زرنیخ و در ہر یدل بیاید ۔

ہربی بکسر ہا و سکون رائے مہملہ و کسر موحدہ و سکون تحتانی گویند بیخے است زرد رنگ ۔

مزاج آن گرم و خشک ۔ افعالِ آن مسہل مرہ صفرا و اخلاط غلیظہ و فاسدہ و شربت از دو دانگے تا نیم درم ۔

ہر در بفتح ہا و کسر را و سکون دال و فتح رائے دوم مہملات اسم ہلد یعنی زرد چوب است ۔

ہردی کند ہا بضم ہا و رائے مہملہ و سکون دال مہملہ و فتح تحتانی و کاف فارسی و سکون نون و فتح دال مہملۂ دوم و خفائے ہا والف یعنی بوئے خوش کنندہ دل دیا اینکہ ضماد سودۂ او بسینہ نافع اسم گل عباسی و نزد بعضے گل چنبیلی است ۔

ہر در گندہ بضم ہا و را و سکون دال و ضم رائے دوم مہملات و کاف فارسی

ونون و دال دوم دہا یعنی آنکہ در سینہ وشکم است بوے او دل راتوش کند اسم بیل پھل است ۔

ہردو یدکندہک بضم ہا وراوسکون دال مہملتین وکسر واؤ وسکون تحتانی مجہول وسکون دال مہملہ دوم وفتح کاف وسکون نون وفتح دال مہملہ سوم وخفاے ہا وسکون کاف یعنی داروے درد سینہ اسم دہیاتک است ۔

ہرڑ بفتح ہا وراے مہملہ وسکون راے ہندیہ اسم ہلیلہ است ودر زبان ہنود آنرا کرکا بفتح کاف وسکون راے مہملہ وفتح کاف دوم والف ودر سنسکرت پچھیا بفتح باے فارسی وکسر جیم فارسی مشددہ وخفاے ہا وتحتانی والف یعنی پرہیزی است اَبھیا بفتح ہمزہ وفتح موحدہ وخفاے ہا وفتح تحتانی والف یعنی باو ہیچ اندیشہ نیست جیا بفتح جیم وتحتانی والف وبزیادتی واو در اول یعنی وجیا بکسر واؤ نیز آمدہ یعنی بہر مرض کہ دہند فائدہ مے دہد امو کھا بفتح ہمزہ وضم میم وسکون واؤ مجہولہ وفتح کاف وخفاے ہا والف یعنی زحمت ست پوتنا بضم باے فارسی وسکون واو وفتح فوقانی ونون والف یعنی زرد است شوا بکسر شین معجمہ وفتح واؤ والف یعنی بصورت مست مے شود پراندا ری بفتح باے عجمی وراے مہملہ وسکون الف ونون وفتح دال مہملہ والف دوم وکسر راے مہملہ وسکون تحتانی یعنی حیات بخشد وجان را قوت میدہد الشریا بکسر ہمزہ وسکون تحتانی وشین معجمہ وکسر راے مہملہ وفتح تحتانی دوم مشددہ والف یعنی این دار وباین چیزہا فایدہ منداست شامرتسا بفتح شین معجمہ والف وضم میم وسکون راے مہملہ وفتح فوقانی وسین مہملہ والف یعنی خوردن اویک سال بمنزلۂ تریاق وامرت است ۔

ہری تکی بفتح ہا وکسر راے مہملہ وسکون تحتانی وفتح فوقانی وکسر کاف وسکون تحتانی دوم اسم اوست میگویند ۔

ماهیت آن معروف است ونوشتہ اندکہ مزاج آن گرم ومزۂ او تیز وتلخ وزمخت است ۔

افعال آن جهت ضیق واسهال ووردشکم وکلانی آن وسنگرہنی وکشٹ وورد
سینه ویرقان وتپ ہاے سمی وقے سودمند است وچٹنی واچار او که از خامش سازند
مزه وار است طبع را تیز کند وسُرفه وضیق وامراض سمی وبدنی را مے زند چنانکه دزد را
مے زند وباد را بدر کند وبول صاف نماید ونیز نوشته اند که وقت هضم زمخت وشیرین
است تپ ہاے کهنه وکف دور کند واگر بانمک بخورند سبک است آتش هضم تیز
کند وغائط خلاصه کند وعمر دراز مے نماید وشباب وصحت را نگاه دارد ومنی
وعقل وقوت وحفظ زیاده کند دوار دا ورام واسهال ومیه وکرم شکم وخروج
مقعد واستسقا وتشنگی مفرط را سود دهد ودر همه بارها این بارها فایق است۔

هرسوپیتا بفتح ها وراے مهمله وسکون سین مهمله وفتح واؤ وکسر باے
فارسی وسکون تحتانی وفتح فوقانی والف یعنی بهمه اقسام صفرا نافع اسم مونگ
صحراے است۔

هرسوانگ ویدیکا بفتح ها وراؤ وسکون سین مهملتین وفتح واؤ وسکون الف
ونون وفتح کاف فارسی وکسر واؤ وسکون تحتانی وکسر دال مهمله وسکون تحتانی
دوم وکاف والف اسم جیلکی است یعنی سفید مانند بدن سداشیو مے باشد۔

هرسوانگا بها وراو سین مهملتین وواؤ والف ونون وکاف فارسی
والف دوم جبوک است وبمیم عوض الف دوم یعنی هرسوانگم اسم قسم کلوا ست
که از انکا کی کلوا گویند یعنی همه اجزا ونبات او خرد مے شود۔

هرسوانگے بکسر کاف فارسی وسکون تحتانی اسم ششکه ورچه یعنی سنکاہلی است
بمعنی اینکه جمیع اجزا وروئیدگی ریزه ریزه مے باشد۔

هرسوپشپی بها وراو سین مهملتین وفتح واؤ وضم باے فارسی وسکون
شین معجمه وکسر باے فارسی دوم وسکون تحتانی یعنی گل خرد اسم جهوه خرد است۔

هرسوپشپکا بها وراو سین مهملتین وواؤ وضم باے فارسی وسکون
شین معجمه وفتح باے فارسی دوم وکاف والف یعنی گل بسیار خرد اسم پنڈلم است

ہرستہول بفتح ہا و را و سکون سین مہملتین و ضم فوقانی و خفائے ہائے دوم وسکون واو و لام یعنی دافع فزہی مفرط اسم مذیل است۔

ہرشولی بفتح ہا و سکون رائے مہملہ و ضم شین معجمہ و سکون واو و کسر لام و سکون تحتانی یعنی ہمہ دردہا را دور کند اسم سیماب است۔

ہرن بفتح ہا و کسر آن نیز و فتح رائے مہملہ و سکون نون اسم آہو بفارسی و بعربی ظبی و بہ تلنگی جنکا و بسنسکرت سارنگ نامند و ہندیان نوشتہ اند کہ گوشت او بامزہ و شیرین است طبع را روشن کند و باد و صفرا را نیست سازد و لاغری را دور کردہ قوت باہ بخشد۔

ہرنیم بکسر ہا و فتح رائے مہملہ و کسر نون مشددہ و خفائے تحتانی و سکون میم اسم زر خالص است۔

ہرنیاپشیا بکسر ہا و فتح رائے مہملہ و کسر نون مشددہ و خفائے تحتانی و الف و ضم بائے فارسی و سکون شین معجمہ و فتح بائے فارسی دوم و الف یعنی گل زرد طلائی رنگ اسم گل موسلی است۔

ہروا بفتح ہا و سکون رائے مہملہ و فتح واو و الف۔

ماہیت آن جانورے است پرندہ برابر بلبل و سبز رنگ و بسیار خوشنما و خوبصورت و آوازہائے مختلف بنقل دیگر پرندہا میکند و خوش آواز مے باشد

مزاج آن گرم و خشک گوشتش و سبک بود۔

ہرویریم بفتح ہا و رائے مہملہ و کسر واو و سکون تحتانی و رائے مہملہ دوم و فتح تحتانی دوم و سکون میم یعنی منی مہادیو اسم سیماب است۔

ہریل بفتح ہا و سکون رائے مہملہ و فتح تحتانی و سکون لام و بزبان تلنگی پورگل نامند بضم بائے فارسی و سکون واو و رائے مہملہ و فتح کاف فارسی و سکون لام و بدون لام۔

ماہیت آن جانورے است پرندہ از کبوتر خرد و از فاختہ کلان پرہائے

پشت او مرکب از سبزی و فاختائی و زیر شکم او فقط فاختائی و ہر دو بازو سیاہ باند کے سفید و رنگ سر او مانند رنگ گل کاسنی و پاہائے او خرد و پر از پر زرد رنگ و ناخن دراز و منقارش سفید و سیاہ و دمش کوتاہ مے باشد و گویند کہ بر زمین فرود نمے آید و میوہ درخت ہائے خورد و گوشتش بے ریشہ مے شود و چون پرچہ ہا نمایند مانند پرچہ ہائے جگر مے شود۔

مزاج گوشت آن معتدل افعال آن سبک وزود ہضم و مقوی و بہی و بسیار لذیذ فقیر اورا اکثر باستعمال آوردہ۔

ہریتا بفتح ہا و کسر رائے مہملہ و سکون تحتانی و فتح فوقانی و الف بمعنی سبزی غالب اسم مشترک است میان قسم دوب کہ بسیار سبز مایل بنیلہ رنگ باشد و مونگ سبز۔

ہرینا بہا و رائے مہملہ و تحتانی مجہول و فتح نون و الف یعنی برائے خورش بست خوب اسم نخود است۔

ہرمیتکا بہا و کسر رائے مہملہ و تحتانی و فتح میم و سکون سین مہملہ و فتح فوقانی و کاف و الف اسم مونگ سبز است۔

ہری بیرم بفتح ہا و کسر رائے مہملہ و سکون تحتانی و کسر موحدہ و سکون تحتانی دوم مجہولہ و فتح رائے مہملہ دوم و سکون میم اسم کردیل یعنی اشنہ است۔

ہری چندن بہا و را و تحتانی و فتح جیم فارسی و خفائے نون و فتح دال مہملہ و سکون نون دوم اسم صندل سرخ است بمعنی دافع امراض۔

ہری ورن بہا و را و تحتانی و واو و رائے مہملہ دوم و سکون نون یعنی برگ و شاخ رنگ سبز دارد اسم ترب است۔

ہری تچھدا بہا و را و فتح تحتانی و فتح فوقانی و جیم فارسی مشددہ و خفائے ہا و فتح دال مہملہ و الف اسم سوجنائے سرخ است۔

ہری منجری بہا و رائے مہملہ و تحتانی و فتح میم و خفائے نون و فتح جیم

وکسر رائے مہملہ وسکون تحتانی ودر بعضے نسخ ہریت منجری باضافہ فوقانی بعد تحتانی اول آمدہ اسم کیپی است بمعنی سبز و دافع امراض۔

ہری پریا بہاو رائے مہملہ وتحتانی وکسر بائے فارسی وسکون رائے مہملہ دوم وفتح تحتانی دوم والف یعنی خدا برو مہربان است اسم کدمیا است۔

ہری ہریال ہوا بہا ورائے مہملہ وتحتانی وفتح ہائے دوم وسکون رائے مہملہ دوم وفتح تحتانی دوم والف وسکون لام وضم ہائے سوم وفتح واؤ والف اسم کڈی گل یا نگرہ سفید است۔

ہرینکا بفتح ہا وکسر رائے مہملہ وسکون تحتانی مجہولہ وضم نون وفتح کاف والف اسم رینکا یعنی تخم سنبھالو۔

ہریلیل بہاو رائے مہملہ وتحتانی وفتح لام مہملہ وسکون لام دوم۔

ہری تال بفوقانی والف ولام ہرود اسم ہرتال ودر سنسکرت انتالم بفتح ہمزہ ونون اول وسکون نون دوم وفتح فوقانی والف وفتح لام وسکون میم یعنی ورقہائے بسیارے دارد وآن بر دو قسم است یکے زرد و دیگرے سفیدی مائل کہ آنرا گونتی نامند یعنی مثل ومدان گاؤ علامت آن این است کہ بستن او بر کمر گاؤ بوقت دوشیدن شیر بند گردد وچون در گلو بندند گاؤ نخورد واتہوشنم بفتح ہمزہ وسکون فوقانی وضم موحدہ وخفائے ہا وسکون واؤ وفتح شین معجمہ ونون وسکون میم یعنی کوہ راگروش میدہد ومثل زیور است آنرا پنڈالوکم بکسر بائے فارسی وخفائے نون وفتح دال ہندی والف وسکون میم یعنی گرہ گرہ مے باشد مشر گندہم بکسر میم وسکون شین معجمہ وفتح رائے مہملہ وکاف فارسی وخفائے نون وفتح دال مہملہ وخفائے ہا وسکون میم یعنی اصناف ہرتال مثل اصناف گندہک است پنجرم بکسر بائے فارسی وخفائے نون وفتح جیم ورائے مہملہ وسکون میم کنکپہم بفتح کاف ونون وکاف دوم وبائے فارسی وسکون رائے مہملہ وفتح موحدہ وخفائے ہا وسکون میم یعنی بہترین انواع او زرد

وطلائی رنگ و درخشنده و ورقی آنست میگویند و نوشته اند که تیز وگرم است وصورت خوب دارد و اسہال خونی و امراض سمی را نافع ولیکن بے اصلاح وتدبیر خوردن او منع است و در کتابے دیده شد که ہڑتال مدبر مصفی جرب وکرم وقلیخ وہاضم وزننده کف وصفرا و باد و زہر وکشٹ است۔

ہری تکی بفتح ہا وکسر رائے مہملہ وسکون تحتانی وفتح فوقانی وکسر کاف وسکون تحتانی اسم ہڑ است۔

فواید اسمائے ہائے ہوز با زائے مہملہ

ہزار دانہ بفتح ہا و زائے معجمہ والف و رائے مہملہ و دال مہملہ والف و نون وہا اسم پریا نک است وگذشت۔

فواید اسمائے ہائے ہوز با سین مہملہ

ہستالو بفتح ہا وسکون سین مہملہ وفتح فوقانی والف وضم لام وسکون واؤ اسم قسمے از پنڈالو است۔

ہست چنگھار بفتح ہا وسکون سین مہملہ و فوقانی وکسر جیم فارسی وخفائے نون وفتح کاف فارسی وخفائے ہا والف وسکون رائے مہملہ یعنی فیل از خلیدن او آواز ہا میکند اسم گوکھرو است۔

ہستک بفتح ہا وسکون سین مہملہ وفتح فوقانی وسکون کاف اسم ارنڈ است۔

ہستکول بہا وسین مہما و فوقانی وضم کاف وسکون واؤ ولام اسم کنار متوسط در بزرگی وخردی است۔

ہستی پپلی بہا وسین مہملہ وکسر فوقانی وسکون تحتانی وکسر بائے فارسی وفتح

بائے فارسی دوم مشددہ وکسر لام وسکون تحتانی اسم کچبیل است ۔

ہستی چہترا بہا وسین مہملہ وفوقانی وتحتانی وفتح جیم فارسی وخفائے ہا وسکون فوقانی وفتح رائے مہملہ والف یعنی نیل را آرا و بد اسم قسمے از نمی است ۔

ہستی ونتاک بہا وسین مہملہ وفوقانی وتحتانی وفتح دال مہملہ وسکون نون وفتح فوقانی وسکون کاف یعنی سفید مانند دندان فیل اسم مُولی است ۔

ہستی سیونہک بہا وسین مہملہ وفوقانی وتحتانی وکسر سین مہملہ دوم وخفائے تحتانی دوم واو ونون وفتح ہا وسکون کاف یعنی فیل را مثل شرزہ است اسم ہینگ یعنی حلتیت است حاصل معنی اینکہ شیاطین را مثل فیل وپلنگ را مثل شرزہ فرض باید کرد پس چنانچہ شرزہ مغز فیل را میخورد وبرد غالب است آنچنان حلتیت بشیاطین غالب است بخور او شموما وتعلیقا دافع بلاہاست ۔

فوائد اسمائے ہائے ہوز بالام

ہلدی بفتح ہا وسکون لام وکسر دال مہملہ وسکون تحتانی بفارسی زرد چوبہ وبعربی عروق الصفر وبزبان ہنود پیو بضم بائے فارسی وسکون سین مہملہ وضم بائے فارسی دوم وسکون واو وبسنسکرت ہردرا بفتح ہا وکسر رائے مہملہ وسکون دال وفتح رائے مہملات والف پیتا بکسر بائے فارسی وسکون نون وفتح دال ہندی والف یعنی گرہ دار سے شود گوری بفتح کاف فارسی وسکون واو وکسر رائے مہملہ وسکون تحتانی یعنی زنان بر بدن ورُوسے مالند برائے خوبصورتی نشانو تہیا بکسر نون وفتح شین معجمہ والف وخفائے نون دواو ونون دوم وفتح ہا وتحتانی وہائے دوم والف یعنی ظلمت بصر وریختن مژگان را مفید رجنی بفتح رائے مہملہ وکسر جیم ونون وسکون تحتانی اسم برنی گھا بفتح بائے فارسی وسکون رائے مہملہ وکسر نونیّن وسکون تحتانی وکسر دال مہملہ وسکون تحتانی دوم ورائے

مہملہ ودوم وفتح کاف فارسی وخفائے ہا والف یعنی برگ درازدارد وراگا بفتح
رائے مہملہ والف وفتح کاف فارسی والف یعنی آواز را تیز وصاف کند ورومشا
بفتح رائے مہملہ وسکون واؤ وفتح میم وشین معجمہ والف یعنی مورا قوی کند وبدا و الثعلب
نافع می گویند۔

ماہیت آن بیخ نباتے است ساقش تا بدو گز واز بیخ شعب ہا روئیدہ وبر
ہر شعبہ برگہا شبیہ برگ موز اما ازان کوچک تر وگلش زرد وہر خوشہ بقدر یک
شبر وتخمش سیاہ بسیار ریزہ وبیخش زرد بعد بر آوردن آن از زمین بریدہ درآب
وسرگین گاؤ جوش دادہ پاک کردہ خشک نمودہ باطراف مے برند وتازۂ آن
بدطعم وبدرائحہ وچون سہ چہار ماہ بگذرد نیک گردد وگویند درمیان آن بعضے انہا
سمی تیز بہم میرسد وآن سخت تیز ومائل بہ تیرگی میباشد وقت جوش دادن
ازان میان جہیدہ بیرون مے افتد وآنرا ہلدیا گویند وبہترین ہلدی آن استکہ
تازہ وخوش رنگ وکم ریشہ باشد وآنکہ زرد مائل بسرخی وتیرگی باشد زبون است۔

مزاج آن درسوم گرم وخشک۔ **افعال** آن تیز است بدن را رنگ
خود میدہد وکرم مے کشد وخارش وپرمیو ودمبل وتپ باریک استخوانی دور کند وخوابصورتی
آرد ودولت ومنی بیفزاید واکتحال آن جالی بصر وجرب وسفیدی تنک ومقوی
بصر وجرب وسفیدی تنک ومقوی بصر وخوردن آن مفتح جگر جہت استسقا ویرقان
وجمود خون درباطن ودرفع درد ضربہ وسقطہ نافع ومضغ کردۂ آن جہت درد دندان
سودمند وورود آن مجفف قروح ودافع درد وورم آنہا خصوصاً بعد حجامت وارسال
علق وتکمید وتضمید بدان مسکن اوجاع ومحلل اورام علی الخصوص ورم کہ بعد فصد
حادث شود وسیاہی بدن کہ بعد ضربہ یا سقطہ خون منجمد شدہ وچون آنرا یک ہفتہ
درشیر سینڈ تر کردہ درسایہ خشک نمودہ با کمیز مادۂ گاؤ سودہ بر بہق بمالند زود
فائدہ دہد وگویند کہ بدل مضرت بسیار دارد مصلح آن لیمون کاغذی ودیگر ترشیہا بود
ہلدو بہا ولام ودال مہملہ وواؤ واسم کالاکوٹ است از قسم بیش نوشتہ ام

ہُہَل بضم ہا و سکون لام و ضم ہائے دوم و سکون لام دوم و گاہے ہائے دوم را دور کردہ ہلل نیز گویند و بزبان عوام ہنود تلاڑ بفتح فوقانی و لام و الف و کسر ہمزہ و سکون رائے ہندی و بعوض رائے ہندی فوقانی ہندی نیز آمدہ یعنی تلائٹ و بعوض ہمزہ واو ہم آمدہ یعنی تلاوٹ و نزد خواص ہنود بر چہار قسم است قسمے را واونثا بفتح واو و الف و کسر واو دوم و سکون نون و فتح فوقانی ہندی و الف گویند بسنسکرت سوندھیسیا بفتح سین مہملہ و سکون واو و فتح کاف فارسی و خفائے نون و کسر دال مہملہ و خفائے ہا و سکون تحتانی و کسر سین مہملہ و خفائے تحتانی دوم و الف یعنی دشمن داروئے است کہ آنرا کوڑپالا گویند بربریکا بفتح موحدہ و سکون رائے مہملہ و فتح موحدہ دوم و کسر رائے مہملہ دوم و سکون تحتانی و فتح کاف و الف اسم است سرپری کا بکسر سین و فتح رائے مہملتین و فتح بائے فارسی و سکون رائے مہملہ دوم و سکون تحتانی و فتح کاف و الف اسم است سرپرنی بکسر سین و فتح رائے مہملتین و فتح بائے فارسی و سکون رائے مہملہ دوم و کسر نون و سکون تحتانی یعنی بر سربستن برگ او و آب و درد آن مے کشد و قسم دوم را اُکّا دلونثا بضم اول و فتح دوم مشددہ و الف و شوان بربریکا بضم شین معجمہ و خفائے واو و الف و فتح نون یعنی ہلہل سگ پوتی میورا بضم بائے فارسی و سکون تحتانی و فتح میم و ضم تحتانی دوم و سکون واو دوم و فتح رائے مہملہ و الف یعنی مانند مور مے باشد و بعضے گویند پوتی بمعنی بوئے شالی سرخ میورا یعنی برگ او گرد و دراز مانند پر مور مے باشد پشوگندھیکا بفتح بائے فارسی و ضم شین معجمہ و سکون واو و فتح کاف فارسی و خفائے نون و کسر دال مہملہ و خفائے ہا و سکون تحتانی و فتح کاف و الف یعنی گاوان نر و مادہ را بوئے خوش مے آید و برغبت میخورند بربرا بموحدہ و رائے مہملہ و موحدہ دوم و رائے مہملہ دوم و الف اسم است شنکھاپشپا بفتح شین معجمہ و خفائے نون و کاف و ہا و بائے فارسی و شین معجمہ و بائے فارسی دوم و الف یعنی گلش بصورت و رنگ خرمہرہ کلان مے باشد و قسم سوم را

وریواونشا بفتح واو وکسر رائے مہملہ وسکون تحتانی دواؤ والف وواؤ سوم ونون وفوقانی ہندی والف یعنی دیوانہ ملہل سومربکا بضم سین مہملہ وسکون واؤ وفتح میم یعنی ازوے دوران سرمے شود پوتی بیائے فارسی وواؤ وفوقانی وتحتانی ہم میگویند بہتاگندہ بفتح موحدہ وخفائے ہا وسکون سین مہملہ وفتح فوقانی والف وفتح کاف فارسی وخفائے نون وفتح دال مہملہ وخفائے ہا یعنی ازبوے او حذر پیدا مے شود مردبہوا بالفتح میم وضم را وسکون دال مہملتین وفتح موحدہ وخفائے ہا وفتح واؤ والف یعنی باد ازو پیدا مے شود کھرپشپا بفتح کاف وخفائے ہا وفتح رائے مہملہ وبائے فارسی وشین معجمہ وبائے فارسی دوم والف یعنی گل او سیاہی دارد برنگ سیاہی خر وقسم چہارم زرد است مگر درکتب ایشان یافتہ نشد۔

ماہیت آن روئیدگی است بازغب بلند مے شود تا یک ذرعہ نہایت یک ونیم ذرعہ وپرشعبہائے غیر موزون وبہرشعبہ شاخہائے باریک ومجوف بر سر ہرشاخے برگ مشقق بہ ۳ تشقیق یا پنج تشقیق ودرپنج شاخہائے باریک یک یک دو شاخ باریکتر مے روید وبرسر آن برگ بسیار کوچک ورنگ شاخہائش سیاہ مائل بسرخی واز اطراف شاخہائے مذکور دیگر شاخہائے باریک بافتیلہ بلندی باریک مے روید کہ بوئے گل مے شود وموادکہ بعد ازان بارمے کند غلافے مثل غلاف ماش پر از تخم ہائے بسیار ریزہ مانند خردل بعد رسیدن سیاہ مے گردد وفقیر اقسام او را شش دیدہ است یکے آنکہ برگ یک جیتو یعنی بدون تشقیق ودیگر آنکہ تشقیق میدارد سوم چہار تشقیق وچہارم ہمہ اجزائے او زرد وتخم برگ او با تشقیقات بسیار ششم گل سرخ دارد وقسم زرد آنکہ گلش سرخ بود کمیاب ست وہردو قاعدہ قرار است وقایم میکند وقسمیکہ آنرا سگ ہلہل گویند روئیدگی او تا نیم گز بلند مے شود وشاخہایش موزون وباریک ومربع وگرہ دار بہرگرہ دو برگ صنوبری تنک ودراز ونرم وباریک وہموار سبز مائل بزردی ودر آن پھلی ہائے باریک کہ چون در خامی بشکنند شیر برآید ودران تخم بسیار برابر دانہ انیسون وگویند کہ بنطافین ہلہل است۔

مزاج جمیع اقسام گرم درسوم وخشک رائحہ بعضے ازان بدوتُندوکرِیہ افعال آن محلل وجاذب قوی جہت صرع وکابوس وشقیقہ شرباً وسعوطاً نافع ودرد پہلو بارد واستسقا وقولنج وبرص ومفاصل وچون برگ اورا جوش داده ازآن آب مقعد راانطول نمایند حابس خون بواسیراست واکثراقویاازبرگ نرم ونازک آن نانخورش درگوشت وروغن وبے آن نیز ساختہ میخورند وچون برگ آنرا کوبیده برتارک سر بنهند سوزش عظیم میکند وآب ازاندرون سرمے کشد واکثر هنود در زیادتی نزلہ ودرد سرکہنہ وانمی سردی این عمل مے کنند وچون فلفل گرد را درعصارۂ مجموع اجزائے او حل کرده بقدر دانۂ فلفل حب بستہ هر روز یگان یگان بدهند جهت جرب وحکہ وقروح امراض خبیثہ مثل آتشک وغیره نافع وقطور عصارۂ برگ او درگوش مسکن درد ودافع قروح آن ولاکن مسخن دماغ وچون یک برگ او با یک برگ دهنوره کوبیده حب بستہ بصاحب تپ بلغمی بخورانند بیک دفعہ زایل مے گردد وچون برگ را مقدار یک تولہ گرفتہ باسہ قاش سیر وسہ دانۂ فلفل گرد کوفتہ بخورانند جهت کسیکہ سگ دیوانہ گزیده باشد وبمرتبۂ هلاکت رسیده درسہ روز بہ کند وبتجربہ راقم آمده وچون برگ تر وتازه وبزرگ گرفتہ آرد وپلپل در او بر روئے انداختہ فتیلہ ساختہ درسوراخ گوش نهاده محکوم بندند کہ تانیفتد گوش را گرم کند وبستگی بکشاید اما بعدازان سرا بشیر زن بمالد واز خواص آنست کہ چون برگ آنرا کوبیده بر طرف خارج بازوی راست نهاده وبالایش خزف پاره داده ازپارچہ محکم ببندد وتا آن وقت کہ نافض شروع شود دراینجا آبلہ مے آرد ودیگر بار نافض نوبت نکند وسفوف تخم او ازیکدرهم تا پنج درهم بادو مثل آن شکرتری تا یک چلہ بخورند وغذا کھچڑی مرغن دارند بواسیر را دافع نماید وطلائے روغن تخم او مرکب بادوزه مسک انزال ومقوی قضیب است وچون یکدرهم تخم او باوزن آن نانخواه بصاحب استسقا بخورانند فایدۂ عظیمہ بخشد وبیخ او با برگ تنبول خوردن در روز نوبہ دافع تپ

بلغمی خصوصاً اگر تا ستہ چہار مرتبہ بدہند و گویند کہ ہر گاہ برادۂ آہن منقی را از عصارۂ
او در روز سے دو پہر سحق نمودہ آنقدر عصارۂ بر سرا و میریزند کہ چہار انگشت
بر سرا و بایستد و بآفتاب گذارند و در چہل روز بدون آتش مکلس مے گردد
انگاہ خشک نمودہ سحق بلیغ کردہ از پارچۂ حریر بیزیدہ باآب برگ تنبول حب ہا بندند
بقدر کنار کوچکے شربت یک حب جہت نفخ و ریاح شکم و بادگولہ و صلابت
مابین جلد و مراق را نافع و دافع وہندیان نوشتہ اند ہلہل بوئے فیل دارد و تلخ
و تیز و بسیار گرم است کف و باد و ہکہک و بے مزگی دہن و کرم شکم دور کند و اشتہا
و ہاضمہ زیادہ کند و آنکہ گل او زرد بود جہت بواسیر خونی و میہ و کف و اشیلہ بائی نافع
و ہاضم و قاتل کرم شکم و خوردن ساگ پختۂ او زہر و باد و بلغم لزج و کرم ہا و ملہا و کشٹ
روگ و گلہا روگ دور کند و گرمی اشتہا افزاید و بالذت مے شود و مزاج را خوش کند۔

ہلیمکہ بفتح ہا و کسر لام و سکون تحتانی و فتح میم و کاف و خفائے ہا اسم چوب ساگوان است
بمعنی آنکہ چوب او خراب نمے شود و دیر بماند۔

ہلکم بفتح ہا و لام مشددہ و کاف و میم و یلی بزیادتی تحتانی و الی ہمزہ عوض ہا
اسم قسم کنول است کہ جنگلو انامند۔

فوایداسمائے ہائے ہوز با میم

ہما بکسر ہا و فتح میم و الف بمعنی بادی است اسم کافور است۔

ہمسپادی بفتح ہا و سکون میم و سین مہملہ و فتح بائے فارسی و الف و کسر دال مہملہ
و سکون تحتانی اسم نباتے است کہ بسنسکرت رکتپادی بفتح رائے مہملہ و سکون کاف فارسی
و فتح فوقانی و بائے فارسی و الف و دال مہملہ و تحتانی یعنی بخشش سرخ مے شود تری پادی
بکسر فوقانی و رائے مہملہ و تحتانی و بائے فارسی و الف و دال مہملہ و تحتانی یعنی بیخ
او در استہ ریشہ مے باشد کیتماریکا بکسر کاف و سکون تحتانی و فتح فوقانی و میم و الف

وکسر رائے مہملہ وسکون تحتانی دوم وکاف والف یعنی کرم مے کشد و ہرترا اشتا بفتح دال مہملہ وخفائے ہا وسکون رائے مہملہ وفتح فوقانی ورائے مہملہ دوم والف وسکون شین معجمہ وفتح فوقانی ہندی والف یعنی بچشم ہا روشنائی بخشد مرتامند البضم میم وسکون رائے مہملہ وفتح فوقانی والف وفتح میم دوم وخفائے نون وفتح دال مہملہ والف یعنی شیرین وباریک باشد سو پتریکا بضم سین مہملہ وسکون واؤ وفتح بائے فارسی وسکون فوقانی وکسر رائے مہملہ وسکون تحتانی وکاف والف یعنی برگ او خوشنما مے شود میگویند از اکثر ہندیان ونباتیان چنان مفہوم شد کہ اسم ابوخلسا است۔

ماہیت آن آنچہ محقق شدہ روئیدگی است مفروش بر زمین شاخہائے باریک وبرگ کوچک دارد مانند ددہی۔

مزاج آن سرد وتر **افعال** آن چنان نوشتہ اند کہ وافع زہر ودیوانگی تپ ودمامیل وورد شکم وغرب چشم است وگران روافع فسادِ خون وزہر جوشیدگی وسوزش اعضا وآسیب جن وفساد زہر عنکبوت وحابس اسہال۔

ہمسر گندہ بفتح ہمزہ وضم میم وسکون سین وفتح رائے مہملتین وکاف فارسی وخفائے نون وفتح دال مہملہ وخفائے ہائے دوم یعنی مقوی دبودار است اسم قسمے از کدہاست کہ آنرا ردکنہو گویند۔

ہنسبندی بفتح ہا وخفائے نون وسکون سین مہملہ وفتح موحدہ وسکون نون دوم وکسر دال مہملہ وسکون تحتانی۔

ماہیت آن درختے است برابر درخت غرونیب شاخہائے انبوہ دارد وچون بار آنرا بجنبانند خستہ او آواز کند۔

مزاج آن گرم وخشک۔ **افعال** آن دافع فساد بلغم وباد

ہنسپدی بہا ونون وسین مہملہ وفتح بائے فارسی ودال مہملہ وتحتانی اسم ہمپادی است وگویند اصابع الصفر معروف بکف عایشہؓ وکف مریمؑ است واللہ اعلم۔

ہنس بہا و نون و سین مہملہ۔

ماہیت آن جانورے است پردار پا دراز و سُرخ و گردن دراز و باریک و منقار سُرخ و کج و باقی بدن سفید مگر بر بازو چند پر سُرخ میدارد۔

مزاج گوشت آن گرم و تر افعال آن گران و مُبہی آواز گلو صاف کند و رنگ رُو برافروزد و مُشتہی طعام و مقوی اعضا و دافع سرخباده و فساد صفرا و بہندی مرالا نیز میگویند گوشتش برسخن یاوری دہد و منی بیفزاید و قوت بخشد و باد بدر کند۔

فواید اسمائے ہائے ہوز با نون

ہنتالی بکسر ہا و سکون نون و فتح فوقانی و الف و کسر لام و سکون تحتانی اسم مادہ درخت تال است۔

ہنرناکا بفتح ہا و ضم نون و سکون رائے مہملہ و فتح نون دوم و الف و فتح کاف فارسی و الف۔

ہنسیچیس بفتح ہا و ضم نون و سکون سین مہملہ و فتح جیم فارسی و سکون سین مہملہ دوم ہر دو اسم شنکھہ نکھہ است بمعنی دافع بادیکہ از وے در بدن مانند دویدن مار شود و بادے کہ از وے تشنج خدین حادث گردد۔

ہنکار بضم ہا و خفائے نون و فتح کاف و الف و رائے مہملہ اسم بہگالی است۔

ہنگ بکسر ہا و خفائے نون و سکون کاف فارسی و بزیادتی تحتانی بعد ہا نیز آمدہ اسم انگوزہ است۔

ہنگلاک بکسر ہا و خفائے نون و ضم کاف فارسی و فتح لام و الف و کاف اسم شنگرف است۔

ہنگدی بکسر ہا و خفائے نون و ضم کاف فارسی و کسر دال مہملہ و سکون تحتانی اسم ہینگن است۔

ہنگوتریاس بکسر ہا و خفائے نون وضم کاف فارسی وسکون واؤ وکسر نون وسکون رائے مہملہ و فتح تحتانی و الف وسین مہملہ یعنی مغز وتخم وصمغ اسم نیب است ۔

ہنگو پتری بہا و نون و کاف فارسی و واؤ و فتح بائے فارسی وسکون فوقانی وکسر رائے مہملہ وسکون تحتانی در سنسکرت کبری و در دہے کا و در اول ترٹی پشپکا پاشپکا پر تہو گویند اسم انجدان رومی است ۔

ماہیت آن نباتے است برگ او سفید وگرد و گندہ وگل آن سفید و کلان مے شود و بر دو نوع است یکے آنکہ ثمر او بعد رسیدن سفید وگرد و بہن شبیہ بدرہم و بسیار خوشبو وضع این حلتیت طیب گویند وقسم دوم برگ آن مانند صفحہ سوختہ و پر سوراخ وثمرش سیاہ و بدبو وازو حلتیت منتن برآید ہر دو را گرم و تیز دتند ومزہ دار و نازک وہاضم ومقوی دل و دافع درد آن ومثانہ وقابض شکم وبواسیر وفساد بلغم وبادگولہ وکشندہ کرم دندان نوشتہ اند ۔

ہنگوت بکسر ہا و خفائے نون وضم کاف فارسی مجہولہ وسکون واؤ و فوقانی ہندی ۔

ماہیت آن درختے است صحرائی ثمر او بعضے بقدر ہلیلہ کابلے وبعضے کلان ازو وبعضے خرد وتر وباریک تر پوستش بعد خشکی مانند پوست ہلیلہ گردد ۔

مزاج آن گرم وخشک افعال آن دافع جذام و دمامیل و بثور وفساد زہر وآسیب جن وبرص وکرم معدہ نوشتہ اند وچون پوست آن را سائیدہ بر دمامیل بندد فی الحال سر کند ۔

فواید اسمائے ہائے ہوز با واؤ

ہوئے بفتح ہا وکسر واؤ وسکون تحتانی یعنی سفید وچرب مانند روغن رو

بستہ اسم ہوز چونکہ لب او چناں بر صفتِ مذکورہ مے شود لہذا باین اسم نامیدہ اند۔

ہوفسرا بکسر ہا و ضم واؤ و خفائے نون و سکونِ سین و فتح رائے مہملتین والف یعنی دافع ورد اعضا اسم آبی سفید است۔

ہوہبیر بفتح ہا و سکونِ واؤ و فتح ہائے دوم و کسر موحدہ و سکون تحتانی مجہولہ و رائے مہملہ اسم ابہل است۔

ماہیت و مزاج و افعالِ آن در کتب یونانیہ مفصلاً مذکور است۔

فوائد اسمائے ہائے ہوز با تحتانی

ہینگن بکسر ہا و سکون تحتانی و خفائے نون و فتح کاف فارسی و سکون نون دوم و ہنود آنرا گارا بفتح کاف فارسی والف و فتح رائے مہملہ والف و تبنکرت تکت میچا بکسر فوقانی و سکون کاف و فتح فوقانی دوم و میم و جیم مشددہ والف یعنی مغز تلخ دارد تاپون بفتح فوقانی والف و ضم بائے فارسی و سکونِ واؤ و نون یعنی دافع باد و در بعضے نسخ تاپ صدر و بفتح فوقانی والف و فتح بائے فارسی و کسر سین و سکون دال و ضم رائے مہملات و سکون واؤ آمدہ ہنگدی بکسر ہا و خفائے نون و ضم کاف فارسی و کسر دال مہملہ و سکون تحتانی اسم است کرموری بفتح کاف فارسی و رائے مہملہ و لام و سکونِ میم و فتح واؤ و کسر رائے مہملہ دوم و سکون تحتانی یعنی بر مرض بول سفید و بدبو غصہ مے کند مے گویند۔

ماہیت آن بار درختے است نہ بسیار کلان و نہ بسیار خرد خاردار برگش مانند برگِ سنا و ازان درشت تر و گل او سفید و بارِ او سخت بعضے دراز اہلیلجی شکل کہ آن ذکر است و بعضے گرد باندک پہنائے و آن انثی است و صاحب قاشات و بر و قشر تنک و سخت و سفید مائل بزردی و زیرا و رطوبتِ لزجہ عزویہ کریہ الرائحہ مانند خیار شنبر و زیر آن تخم بسیار بزرگ برابر ہلیلہ و در آن تخم

مغز چوب اندک تلخ طعم بعضے ہنگوت ہینگن راے دانند۔

مزاج آن گرم وخشک در وسطِ سوم وفقیر رطوبت عزویہ آنرا اکثر در اوجاع مفاصل عوض ماہی زہرہ استعمال کنانید چون این رطوبت را در آرد خمیر کردہ در غدیر وتالاب ہا اندازند ماہیان واپخ شدہ بالائے آب مے آیند واکثرے میرند وتخم آنرا سوراخ نمودہ مغز برآوردہ بارود درون او پر کردہ میخے بآن سوراخ زدہ سوراخے باریک در شکم آن کردہ فتیلہ باریک ازبارود اندودہ درو نہادہ آتش مے دہند آواز ضرب بندوق مے کند مردمان اکثر در شب برات از و بازی مے کنند مغز ورطوبت وپوست درختِ او کف وباد ودماہیل وکشٹ وپرمیو را دور کند وقاتل کرم ومُخرِج جنین زندہ ومردہ شرباً وحمولاً والد ماجد مرحوم بیشتر در اوجاع مفاصل ونقرس وعرق النسا واستسقا بعمل آوردے ومغز تخم او جہت سلاق اکتحالاً مفید

ہیدر مھاں بفتح ہا وتحتانی وضم دال وسکون رائے مہملتین وفتح میم وہائے دوم والف ونون یعنی درخت اسپ اسم مشترک است میان پالمران وماتلنگ وایرندی

ہیموا بفتح ہا وسکونِ تحتانی وفتح میم وواو والف یعنی زبان را تنک سازد اسم بچ وبتحتانی عوض واو بمعنی فروزندۂ رنگِ بدن اسم ناگ کیسر۔

ہیما بکسر ہا وسکون تحتانی مجہولہ وفتح میم والف یعنی زرد طلائی رنگ تند بوئے اسم گل طلا وچنپا است ودر بعضے نسخ ہم اسم کسم آمدہ۔

ہیم پشپ یعنی گل زرد طلائی رنگ اسم گل اشوک است۔

ہیم وگدہا بضم دال مہملہ وسکون کاف فارسی وفتح دال مہملہ دوم وخفائے ہا والف یعنی شیر زردی مایل اسم گولر است۔

ہیم کراہا بفتح کاف وراے مہملہ والف وہا والف یعنی اقسام آہن را مانند طلا گرداند اسم ببول سیاہ است۔

ہیم پدم بپائے فارسی ودال مہملہ ومیم اسم گل کنول است کہ ہشت برگی ورنگ طلائی دارد۔

واپخ ای الطافی ۱۴۲ نصر اللہ خان

ہیم ماچھیکم بفتح میم دوم والف وکسر جیم فارسی مشددہ وخفاے ہا وسکون تحتانی وفتح کاف وسکون میم اسم مار قنیشائی ذہبی است ونیز در زبان شلوک تاربی ومارچھیکا دہات ماچھیک بر سہ قسم نوشتہ اند یکے ماچھیک دوم دہات ماچھیک سوم کاف ماچھیک این قسم سیاہ مثل زاغ مے شود۔

مزاج آن گرم وخشک افعال آن بیاض چشم وگل آن را دور کند وصفرا شکن ودافع دیوانگی صفرا نوشتہ اند۔

ہیھا بفتح ہا وتحتانی وہاے دوم والف یعنی در دست سواران اسپے باشد اسم فولاد است

ہیموتی بفتح ہا وسکون تحتانی وفتح میم و واو وکسر فوقانی وسکون تحتانی دوم سین مہملہ دوم اسم زاجاست

ہیراکیس بکسر ہا وسکون تحتانی وفتح راے مہملہ والف و فتح کاف وکسر سین مہملہ وسکون تحتانی دوم اسم ہلیلہ است۔

ہیرا بکسر ہا وسکون تحتانی وفتح راے مہملہ والف اسم الماس وبرائے ہندی اسم پوست حیوان است۔

ہینگ[1] بکسر ہا وسکون تحتانی وخفاے نون وسکون کاف فارسی اسم حلتیت است بسنسکرت چیرنم بکسر جیم وسکون تحتانی وراے مہملہ وفتح نون وسکون میم یعنی ہاضم طعام جنتک بفتح جیم وسکون نون وضم فوقانی وکاف یعنی کشندۂ کرم بھوتہر بضم موحدہ وخفاے ہا وسکون واو وفتح فوقانی وہاے دوم وضم راے مہملہ یعنی دافع شیاطین ہستی سیونہک بفتح ہا وسکون سین مہملہ وکسر فوقانی وسکون تحتانی وکسر سین مہملہ دوم وخفاے تحتانی دوم و واو ونون وفتح ہاے دوم وضم کاف یعنی فیل را مثل شرزہ است مراد اینکہ بر شیاطین چنان غالب مے شود کہ گویا شرزہ بر فیل غالب است اگوڑگن ہیم بفتح ہمزہ وضم کاف فارسی وسکون واو وفتح

---

[1] ہینگ۔ (پنجابی) ہنگ۔ (اردو) ہنگ۔ (سنسکرت) ہنگو۔ (عربی) حلتیت۔ (فارسی) انگوزہ (بنگالی) ہنگو۔ (مرہٹی) ہنگ۔ (گجراتی) باگھارنی۔ (تلنگی) انگوا۔

رائے ہندی و فتح کاف فارسی دوم و خفائے نون و فتح دال مہملہ و خفائے ہا
و سکون میم یعنی ہر جائیکہ بند کردہ بدارند بوئے خود میدہد باہولیکم بفتح موحدہ و الف
و ضم ہا و خفائے واو و کسر لام و سکون تحتانی و فتح کاف و سکون میم یعنی در ملک
و دیس باہو لیک پیدا مے شود را اسٹھم بفتح رائے مہملہ و الف و فتح میم و فوقانی ہندی
و خفائے ہا و سکون میم دوم یعنی دافع درد شکم سو پدھومک بضم سین مہملہ و سکون واو
و فتح بائے فارسی و ضم دال مہملہ و خفائے ہا و سکون واو دوم و فتح میم و کاف یعنی
دافع دوران بادی و سردی است میگویند۔

مزاج آن تیز و گرم و افعال آن دافع دردہائے باد و درد دندان و ہاضم
و ملین شکم و غایط روان کند و بدن را سبک گرداند۔

فواید اسمائے تحتانی با الف

یالک بفتح تحتانی و الف و فتح لام و ضم کاف و بدون کاف ہم آمدہ اسم
الائچی است۔

یامل کنٹک بفتح تحتانی و الف و سکون میم و فتح لام و کاف و سکون نون
و فتح فوقانی ہندی و کاف دوم اسم قسمے از سینڈ است کہ گرد و پُر خار باشد یعنی از بیخ
تا انتہا۔

یاواشک بفتح تحتانی و الف و واو و الف دوم و ضم شین معجمہ و کاف
یعنی از کاہ خشک حاصل گردد اسم جوکہار است۔

یاوانل بفتح تحتانی و الف و فتح واو و نون و الف و لام اسم جوار است۔

یاوک بتحتانی و الف و فتح واو و ضم کاف اسم رنگ پوتی است برائے
نوشتن خطوطا و نقش بکار مے آید۔

یاشا بتحتانی و الف و شین معجمہ و الف۔

یاشادس بزیادتی واوٗ وسین مہملہ اسم راکردولا است۔
یامنییم بفتح تحتانی والف وضم میم وکسر نون وسکون تحتانی دوم وفتح تحتانی سوم وسکون میم دوم یعنی دو است است بفقرا اسم ثروت انجن است۔
یامنم بحذف ہردو تحتانی اسم نیلا انجن است۔

فوائد اسمائے تحتانی بافوقانی

نبنا لگی بفتح تحتانی وسکون فوقانی وفتح نون والف وسکون لام وکسر کاف فارسی وسکون تحتانی دوم اسم گاوٗزبان ست۔

فوائد اسمائے تحتانی باجیم

میچھاواس بفتح تحتانی وجیم فارسی مشددہ وخفائے ہا والف وفتح واوٗ والف دوم وسین مہملہ یعنی مسکن جانوران بہ ندشل پریاکل وغیرہ اسم درخت بڑ است۔
میچھادھوپا بتحتانی وجیم فارسی دہا والف وضم دال مہملہ وخفائے ہائے دوم وسکون واوٗ وفتح بائے فارسی والف یعنی دخان از زندہ ومُردہ مار ارواح اولیا وپیران وشہیدان را بسیار خوش است اسم عود لوبان است۔

فوائد اسمائے تحتانی بادال مہملہ

یداڑگو بفتح تحتانی وسکون دال مہملہ وفتح الف وسکون رائے ہندی وضم کاف فارسی وسکون واوٗ گویند اسم رشبیک است کہ اسم نباتے است کہ برگ اوشبیہ بپائے گاوٗ مے باشد۔

یدو بفتح تحتانی وضم دال مہملہ مشددہ وسکون واؤ اسم گاؤ است۔

فوائد اسمائے تحتانی با رائے مہملہ

یرآعا بفتح تحتانی ورائے مہملہ والف وفتح عین مہملہ والف۔
ماہیت آن جانورے است پرندہ برابر گنجشک نیلگوں و در گردن او طوق زرین وسرخ منقار وبسیار خوش شکل وچون بشب پرواز کند بزیر و بالش روشن گردد مانند روشنی چراغ وچون بروز پرواز د ہیچ نشود وگویند بفالج ولقوہ سریع التاثیر است وطلائے خون او مقوی ومنعظ بشدت است وہر کہ اورا در خانۂ خود دارد خانہ آباد گردد واللہ اعلم۔
یرّی بُدّی بفتح تحتانی وکسر رائے مہملہ مشددہ وسکون تحتانی دوم وضم موحدہ وکسر دال مہملہ مشددہ وسکون تحتانی سوم بمعنی دیوانۂ عقل اسم قسمے از بدی است ودر حرف موحدہ گذشت۔
یرراجنا بفتح تحتانی ورائے مہملہ مشددہ وفتح رائے مہملہ دوم والف وسکون جیم وفتح نون والف اسم شالی سرخ است۔
یرگروندا بتحتانی ورائے مہملہ مشددہ وضم کاف فارسی وسکون رائے مہملہ دوم وکسر واؤ وسکون نون وفتح دال مہملہ والف اسم گیجی سرخ است۔
یراگیشی بتحتانی ورائے مہملہ مشددہ وفتح ہمزہ وکسر کاف فارسی وسکون تحتانی دوم وکسر شین معجمہ وسکون تحتانی مجہولہ اسم رواسن سرخ است۔
یرلدگو بتحتانی ورائے مشددہ وضم لام وسکون دال مہملہ وضم کاف فارسی وسکون واؤ اسم لودہ سرخ است۔
یرتامرا بتحتانی ورائے مہملہ مشددہ وفتح فوقانی والف وکسر میم وفتح رائے مہملہ دوم والف اسم کنول سرخ است۔

فواید اسمائے تحتانی باشین معجمہ

یشٹیمدھوک بفتح تحتانی وسکون شین معجمہ وکسر فوقانی ہندی وسکون تحتانی دوم وفتح میم وضم دال مہملہ وخفائے ہا وسکون واؤ وکاف۔

یشٹیانونہان تحتانی وشین معجمہ وفوقانی ہندی وفتح تحتانی دوم والف وخفائے نون وواؤ ونون دوم وفتح ہا والف وخفائے نون ہردو اسم اصل السوس است۔

فواید اسمائے تحتانی باکاف

یگتانونہان بفتح تحتانی وسکون کاف فارسی وفتح فوقانی والف ونون وواؤ ونون دوم وہا والف ونون سوم اسم قسمے از راسنا است۔

یگماپترا بضم تحتانی وسکون کاف فارسی وفتح میم والف وفتح بائے فارسی وسکون فوقانی وفتح رائے مہملہ والف یعنی دو دو برگ بہم پیوستہ بباشد اسم ایراکل پنا است۔

یگماپھلا تحتانی وکاف فارسی ومیم والف وبائے فارسی وہا ولام والف یعنے بارتوام اسم انترن است۔

یگمونسپچا بتحتانی وکاف فارسی ومیم وضم واؤ وخفائے نون وسکون سین مہملہ وفتح جیم فارسی والف یعنی دافع زہر مار وناخن پنجۂ شیر است اسم دوائے است کہ شبیہ بناخن پنجۂ شیرے باشد وآنرا باگہ نکہ میگویند۔

یگیانگلک بفتح تحتانی وکسر کاف فارسی مشددہ وخفائے تحتانی دوم والف ونون وفتح کاف فارسی دوم وضم کاف یعنی درخت او برائے آتش ہوم بکار مے آید اسم ملمو ولما است۔

یگیان یوگیا بفتح تحتانی وکسر کاف فارسی مشدده وخفائے تحتانی والف ونون وضم تحتانی سوم وسکون واؤ مجهوله وسکون کاف فارسی دوم وفتح تحتانی چهارم والف یعنی چوب او در آتش هوم بسیار ثواب میدارد اسم درخت گولر است۔

فوائد اسمائے تحتانی بالام

یلکاچوی بفتح تحتانی وسکون لام وفتح کاف والف وفتح جیم فارسی وکسر واؤ مشدده وسکون تحتانی یعنی گوش موش اسم موساکنی است۔

یلکا نکرا بتحتانی ولام وکاف والف وفتح نون وکسر کاف مشدده وفتح رائے مهمله والف اسم مال کنگنی است۔

یلماسندهی بفتح تحتانی وسکون لام وفتح میم والف وفتح سین مهمله وخفائے نون وکسر دال مهمله وخفائے ها وسکون تحتانی اسم گهاؤ کاڑی است۔

یلنگٹائی گڈه بفتح تحتانی ولام وخفائے نون وفتح کاف وفوقانی هندی والف وسکون تحتانی دوم وکاف فارسی ودال هندی۔

ماهیت آن بیخے است گرد مانند فوفل وسفید ونبات او بیل مے شود وبرگش ضخیم وسبز ولزج ومانند آبگینه شکسته میشود وبیخ او بسیار لزج چون بوقت یکپاس روز برآمده از زمین برآورده بوقت دو گهڑی روز باقیمانده همراه قند بقدر یک خرمهره آمیخته بخورند بسیار قوت باه واجماع می میکند وتمام شب لذت جماع مے بخشد۔

یلی کوره بکسر تحتانی ولام مشدده وتحتانی دوم قسمے از سبزی هاست در آب جوش داده فشرده آب را دور کرده دران مصالح وروغن داده پخته نانخورش ساختن وخوردن سوزش وگرانی وامراض ها دور کند۔

فوایدِ اسمائے تحتانی با میم

یمپیلی بفتح تحتانی وسکون میم و فتح بائے فارسی وکسر لام وسکون تحتانی اسم سرپھوکہ است۔

یملا پترکھا بفتح تحتانی وسکون میم وفتح لام والف وفتح بائے فارسی وسکون فوقانی وفتح رائے مہملہ وکاف دہا والف اسم اپٹا وکچنار است یعنی برگ مانند پائے شتر کفیدہ۔

فوایدِ اسمائے تحتانی با نون

ینگ بفتح تحتانی وسکون نون وکسر کاف فارسی اسم فیل است۔

ینکامتی بتحتانی ونون وفتح کاف فارسی والف وفتح فوقانی وکسر میم مشددہ وسکون تحتانی قسمے از متی است۔

ینمدی بضم تحتانی وسکون نون وفتح میم وکسر دال مہملہ مشددہ وسکون تحتانی اسم قسمے از مدی است۔

فوایدِ اسمائے تحتانی با واو

یوانی بفتح تحتانی وواو والف وکسر نون وسکون تحتانی۔

یواونہانی بتحتانی وواو والف وخفائے واو دوم ونون وفتح ہا والف وکسر نون وسکون تحتانی دوم ہر دو اسم اجواین واجودہ است۔

یوبہسم بتحتانی وواو وفتح موحدہ وخفائے ہا وفتح سین مہملہ وسکون میم۔

یوچہار بفتح جیم فارسی وخفائے ہا والف وسکون رائے مہملہ ہر دو اسم

جوکھار است۔

یوا بتحتانی و واؤ و الف اسم جو است۔

یوپروگت نیز نامند بتحتانی و واؤ وضم بائے فارسی و رائے مہملہ وسکون واؤ دوم و کاف فارسی و فتح فوقانی۔

یوجنا بضم تحتانی وسکون واؤ و جیم و فتح نون و الف اسم منجیث است۔

یوکھیل بتحتانی و واؤ و بائے فارسی و ہا و لام اسم تخم بانس است۔

یوکنٹک بتحتانی و واؤ و فتح کاف وسکون نون و فتح فوقانی ہندی و کاف اسم پرو راز است۔

یوکرش بتحتانی و واؤ وضم کاف و رائے مہملہ وسکون شین معجمہ و فتح نون

یوکشٹم بضم کاف وسکون شین معجمہ و فتح فوقانی ہندی وسکون میم ہردو اسم سرب است۔

یوشریہی بتحتانی و واؤ و کسر شین معجمہ و رائے مہملہ وسکون تحتانی مجہولہ و کسر نون وسکون تحتانی اسم درخت کرشا است بمعنی یومیہم آمدہ۔

یونشٹہم بتحتانی و واؤ و کسر نون وسکون تحتانی مجہولہ وشین معجمہ و فتح فوقانی ہندی و خفائے ہا وسکون میم اسم سیاہ مرچ است۔

یوتکتا بتحتانی و واؤ و کسر فوقانی وسکون کاف و فتح فوقانی دوم و الف اسم کندلی است۔

یونیشٹا بتحتانی و واؤ و نون و تحتانی دوم وشین معجمہ و فوقانی ہندی و الف اسم پیاز است معنی ہردو اینکہ باہل اسلام دوست است۔

یونپری بفتح تحتانی و واؤ وسکون نون و کسر بائے فارسی وسکون رائے مہملہ و فتح تحتانی دوم یعنی بمسلمانان عزیز است اسم درخت سیب نوشتہ اند۔

یون پنڈا بفتح تحتانی و واؤ و نون و کسر بائے فارسی و خفائے نون دوم و فتح دال ہندی و الف یعنی مسلمانان را محبوب است اسم عود لوبان است

وبعضے گویند کہ اسم عنبر است۔

یوگبانوہلی رسایِن بضم تحتانی وسکون واؤ وفتح کاف فارسی وموحدہ والف وخفائے نون وواؤ وہا وکسر لام وسکون تحتانی وفتح را وسین مہملتین والف وکسر تحتانی وسکون نون اسم سلاجیت است بمعنی دافع دیوانگی

یودھی کا بضم تحتانی وسکون واؤ مجہولہ وکسر دال مہملہ وخفائے ہا وسکون تحتانی وفتح کاف والف اسم مشترک است میان گل موتیا وموگرا وگدھل وسندھیاورت وریونتے بمعنی گل درگل وور گدھل بمعنی گل زمانہ وور گل سندھیاورت یعنی گل اندوھگتی یعنی ماہتاب پرست بمعنی خوبصورت مانند زبان است۔

خاتمہ دربیان اسمائے چندکہ مشتمل درماہیاتِ اشیا است

آٹوی بفتح ہمزہ وفوقانی ہندی وکسر واؤ وسکون تحتانی۔

ارنیم بفتح ہمزہ ورائے مہملہ وکسر نون مشددہ وفتح تحتانی وسکون میم۔

وپنم بکسر واؤ وبائے فارسی وفتح نون وسکون میم۔

کھنم بفتح کاف وخفائے ہا وفتح نون وسکون میم۔

کانم بفتح کاف والف وفتح نونین وسکون میم۔

ونم بفتح واو ونون وسکون میم این شش نامہائے دشت است۔

مہا ارنیا بفتح میم وہا والف وفتح ہمزہ ورائے مہملہ وکسر نون مشددہ وخفائے تحتانی والف۔

ارنیانی بہمزہ ورائے مہملہ ونون وتحتانی والف وکسر نون دوم تحتانی دوم این دونام دشت کلان است۔

گرہارامہ بفتح کاف فارسی وسکون رائے مہملہ وفتح ہا والف وفتح رائے مہملہ دوم والف وفتح میم وہا۔

مست نشکٹ بفتح میم وسکون سین مہملہ وفتح فوقانی وکسر نون وسکون شین معجمہ وضم کاف وسکون فوقانی ہندی این دو اسم خانہ باغ است۔

آرام بفتح الف ممدودہ ورائے مہملہ والف وفتح میم۔

سواد پونم بضم سین مہملہ وخفائے واؤ والف وضم دال مہملہ وفتح بائے فارسی وواؤ ونون وسکون میم این دو اسم باغ بیرون معمورہ است۔

اودوتیا بفتح الف وضم دال مہملہ وسکون واؤ وکسر فوقانی مشددہ وخفائے تحتانی والف۔

اپونی بضم ہمزہ وفتح بائے فارسی وواؤ وکسر نون وسکون تحتانی۔

ورچھاواٹک بضم واؤ ورائے مہملہ وفتح جیم فارسی مشددہ وخفائے ہا والف وفتح واؤ والف دوم وکسر فوقانی ہندی وسکون کاف این سہ اسم باغ وزیر است۔

گنیکاکیھی بفتح کاف فارسی وکسر نون وسکون تحتانی وفتح کاف والف وکسر کاف دوم وسکون تحتانی سوم اسم باغ زنان فاحشہ وکنیزکان است۔

ورچھم بضم واؤ ورائے مہملہ وفتح جیم فارسی مشددہ وخفائے ہا وسکون میم۔

ورچھا بالف عوض میم۔

ورچھان بضم دال وسکون رائے مہملتین وفتح میم وہا والف ونون۔

شاکھی بفتح شین معجمہ والف وکسر کاف وخفائے ہا وسکون تحتانی۔

پادپا بفتح بائے فارسی والف وفتح دال مہملہ وبائے فارسی دوم والف دوم

مہیرو بفتح میم وکسر ہائے مجہولہ وسکون تحتانی وضم رائے مہملہ وسکون واؤ

ورو بفتح واو وضم رائے مہملہ وسکون واؤ۔

آنوکا بمد الف وضم نون وسکون واؤ وفتح کاف والف۔

کوٹی بضم کاف فارسی مجہولہ وکسر واؤ وفتح فوقانی ہندی وکسر بائے فارسی

وسکون تحتانی۔
پھلاسی بفتح بائے فارسی وخفائے ہا وفتح لام والف وکسر سین مہلہ وسکون تحتانی
جنکا بفتح جیم ونون وکاف والف یعنی بند بارہا۔
کھجا بضم کاف وفتح جیم وہا والف۔
سالا بفتح سین مہلہ والف ولام والف دوم۔
اگمہا بمد الف مفتوحہ وفتح کاف فارسی ومیم وہا والف این ہمہ اسمائے درخت است۔
ونسپتیا بفتح واؤ ونون وسکون سین مہلہ وفتح بائے فارسی وسکون فوقانی وفتح تحتانی والف۔
پیتھی بفتح بائے فارسی وسکون فوقانی وکسر تحتانی وہا وسکون تحتانی دوم۔
تیلپشپاۃ بفتح فوقانی وسکون تحتانی وفتح لام وضم بائے فارسی وسکون شین معجمہ وفتح بائے فارسی دوم والف وفوقانی این اسمائے درختان خرد کہ فقط گل کند۔
اوشدہا بفتح الف وسکون واؤ وفتح شین معجمہ ودال مہلہ وخفائے ہا۔
پھلکان تسیچ بفتح بائے فارسی وخفائے ہا وفتح لام وکاف والف وسکون نون وفتح فوقانی وسکون سین مہلہ وجیم فارسی۔
اپندھیا بفتح الف وبائے فارسی وسکون نون وکسر دال مہلہ وخفائے ہا وتحتانی والف۔
دھرپلی گرہی بضم دال مہلہ وخفائے ہا وسکون رائے مہلہ وفتح بائے فارسی وکسر لام وسکون تحتانی وضم کاف فارسی وسکون رائے مہلہ وکسر ہا وسکون تحتانی این اسمائے درخت سال خوردہ است۔
اوندھیا بفتح ہمزہ وواؤ وسکون نون وکسر دال مہلہ وخفائے ہا وتحتانی والف۔
پنوپھلی گرہی بفتح بائے فارسی وسکون نون وفتح واؤ والف وفتح بائے فارسی وخفائے ہا وکسر لام وسکون تحتانی وکسر کاف فارسی وسکون رائے مہلہ وکسر ہا وسکون تحتانی این اسمائے درخت بار دہندہ است۔

وَنْدِھیا بفتح واؤ و سکون نون و کسرِ دال مہملہ و خفائے ہا و تحتانی و الف۔
آوَلَھا بمد الف و فتح واؤ و لام مشددہ و ہا الف۔
آوُکیشی بمد الف و فتح واؤ و کسر کاف و سکون تحتانی مجہولہ و کسر شین معجمہ و سکون تحتانی دوم اسمائے درخت بے بار و بہار است۔
پَرْپَلَّہ بفتح بائے فارسی و سکون رائے مہملہ و ضم بائے فارسی دوم و فتح لام مشددہ و ہا۔
اُتْپَلہ بضم ہمزہ و سکونِ فوقانی و فتح بائے فارسی و لام و ہا۔
سَمْپَلَّہ بفتح سین مہملہ و سکونِ میم و ضم بائے فارسی و فتح لام مشددہ و ہا۔
وِیاکوچھا بکسر واؤ و خفائے تحتانی و الف و ضم کاف و سکون واؤ و فتح جیم فارسی و ہا الف۔
وِکچھا بکسر واؤ و فتح کاف و جیم فارسی و ہا و الف۔
وِسْپَتھ بکسر واؤ و سکون سین مہملہ و فوقانی و ضم بائے فارسی و فتح فوقانی ہندی و ہا۔
پُلَّہ بضم بائے فارسی و فتح لام مشددہ و ہا این ہمہ اسمائے درختان کلاں کہ گل کنند و بار ندہند۔
اِسْتَھانُو بکسر ہمزہ و سکون سین مہملہ و فتح فوقانی و خفائے ہا و الف و ضم نون و سکون واؤ۔
شَنْکھو بفتح شین معجمہ و خفائے نون و ضم کاف و خفائے ہا و سکون واؤ این سہ اسم شاخہائے درخت خرد کہ بعد بریدن بماند۔
دُمپا بضم دال مہملہ و سکون میم و فتح بائے فارسی و الف۔
مَھاکَنْد بفتح میم و ہا و الف و فتح کاف و سکون نون و دال مہملہ۔
جَٹابَھسچ بفتح جیم و فوقانی ہندی و الف و کسر موحدہ و خفائے ہا و سکون سین مہملہ و فتح جیم فارسی۔
کَنْدجالا بفتح کاف و سکون نون و فتح دال مہملہ و جیم و الف و لام و الف۔
مُولک بضم میم و سکون واؤ و فتح لام و کاف این ہمہ اسمائے بیخہائے گرد و نرم کہ جذر نامند۔
وِیر بکسر واؤ مجہولہ و سکون تحتانی و رائے مہملہ۔
ساجھٹا بفتح سین مہملہ و الف و فتح جیم مشددہ و خفائے ہا و فتح فوقانی ہندی و الف۔

ہولکم بضم میم وسکون واؤ و فتح لام وکاف وسکون میم دوم۔
شپہا بکسر شین معجمہ وبائے فارسی وہا و الف این ہمہ اسمائے بیخ است۔
کما بضم کاف وفتح میم مشددہ و الف۔
شمی بفتح شین معجمہ وکسر آن نیز وکسر میم وسکون تحتانی۔
شمیسیجا بکسر شین معجمہ ومیم وسکون تحتانی وسین مہملہ وفتح جیم فارسی و الف۔
پوگنت بضم بائے فارسی وسکون واؤ وفتح کاف فارسی وسکون نون وفوقانی۔
وٹپے بکسر واؤ و فتح فوقانی ہندی وکسر بائے فارسی وسکون تحتانی۔
شاکھا بفتح شین معجمہ و الف وفتح کاف وخفائے ہا و الف۔
ولرے بفتح واؤ و لام مشددہ وکسر رائے مہملہ وسکون تحتانی۔
ہاشیا بفتح ہا و الف وسکون شین معجمہ وفتح تحتانی و الف۔
شپہہ بکسر شین معجمہ وفتح بائے فارسی وخفائے ہائے اوّل وفتح ہائے دوم
چہپہ بضم جیم فارسی وخفائے ہا وفتح بائے فارسی وہا این ہمہ اسمائے شاخہائے درختان است
چلکر بضم جیم فارسی وسکون کاف فارسی وضم رائے مہملہ۔
پلوستری بفتح بائے فارسی ولام مشددہ وضم واؤ وسکون سین مہملہ وکسر فوقانی ورائے مہملہ وسکون تحتانی۔
کسلیم بکسر کاف وفتح سین مہملہ ولام وتحتانی وسکون میم۔
پرداں بفتح بائے فارسی وسکون رائے مہملہ وفتح داؤ و الف و لام۔
شرنگم بضم شین معجمہ ورائے مہملہ وخفائے نون وفتح کاف فارسی وسکون میم۔
انگر بفتح ہمزہ وخفائے نون وضم کاف فارسی وسکون رائے مہملہ این ہمہ اسمائے برگہائے نوخاستہ است۔
آگ بمد الف وضم کاف۔
پتر بفتح بائے فارسی وسکون فوقانی ورائے مہملہ۔
دل بفتح دال مہملہ وسکون لام۔

چھدا بفتح جیم فارسی وخفائے ہا و فتح دال مہملہ والف۔
پرن بفتح بائے فارسی وراے مہملہ وسکون نون۔
پلاشں بفتح بائے فارسی ولام والف وشین معجمہ
ڈہن بفتح دال مہملہ وخفائے ہاوسکون نون این ہمہ اسمائے برگ است۔
لیات بکسر لام وخفائے تحتانی والف وفتح فوقانی۔
مگا بضم میم وفتح کاف فارسی مشددہ والف۔
کارکا بفتح کاف والف وفتح رائے مہملہ وکاف دوم والف۔
جالکم بفتح جیم والف وفتح لام وکاف وسکون میم این ہمہ اسمائے غنچۂ خام است۔
کٹملا بضم کاف وسکون فوقانی ہندی وفتح میم ولام والف۔
مکولا بضم میم وکاف وسکون واؤ وفتح لام والف۔
کوشا بضم کاف وسکون واؤ مجہولہ وفتح شین معجمہ و الف یعنی اندک دور ازد۔
متا بفتح میم وفوقانی مشددہ والف۔
ماتنگا بفتح میم والف وفتح فوقانی وخفائے نون و فتح کاف فارسی والف۔
کورکہ بضم کاف وسکون واؤ وفتح رائے مہملہ وکاف وہا این ہمہ اسمائے غنچۂ پختہ است۔
پشپ بضم بائے فارسی وسکون شین معجمہ وبائے فارسی دوم۔
پرسون بفتح بائے فارسی وسکون رائے مہملہ وضم سین مہملہ وسکون واؤ ونون
کسم بضم کاف وسکون سین مہملہ و فتح میم۔
سما بفتح سین مہملہ ومیم والف۔

وِکسم بکسرِ واو و فتح کاف و سین مہملہ و سکونِ میم۔
پرسوا بفتح بائے فارسی و سکون رائے مہملہ و فتح سین مہملہ و واو و الف
ارتوا بمد الف و سکون رائے مہملہ و فتح فوقانی و واو و الف این ہمہ اسمائے گل است۔
کایا بفتح کاف و الف و فتح تحتانی و الف دوم۔
شمبی بفتح شین معجمہ و سکونِ میم و کسر موحدہ و سکونِ تحتانی۔
شمی بفتح شین معجمہ و کسر میم و سکون تحتانی۔
پوتم بضم بائے فارسی و سکونِ واو و فتح فوقانی و سکونِ میم۔
ورجک بفتح واو و سکون رائے مہملہ و فتح جیم و سکون کاف این ہمہ اسمائے بارِ خام است۔
پھل بفتح بائے فارسی و خفائے ہا و سکون لام۔
پنڈو بفتح بائے فارسی و خفائے نون و ضم دال ہندی و سکونِ واو۔
پشپو و بھوم بضم بائے فارسی و سکونِ شین معجمہ و ضم بائے فارسی دوم و سکونِ واو و دال مہملہ و فتح موحدہ و خفائے ہا و فتح واو دوم و سکونِ میم این ہمہ اسمائے بارِ پختہ است۔
تیگ بکسرِ فوقانی و سکون تحتانی و کسر کاف فارسی۔
ولی بفتح واو و کسر لام مشددہ و سکونِ تحتانی۔
کرکوٹکی بفتح کاف و سکون رائے مہملہ و ضم کاف دوم و سکونِ واو مجہولہ و فوقانی ہندی و کسر کاف سوم و سکون تحتانی۔
پلوی بفتح بائے فارسی و لام مشددہ و کسر واو و سکون تحتانی۔
پرتیت بفتح بائے فارسی و سکون رائے مہملہ و کسر فوقانی و سکون تحتانی و فوقانی دوم۔
لتا بفتح لام و فوقانی و الف این ہمہ اسمائے بیل یعنی نبات بے ساق

وِندھیا بکسر واؤ و سکون نون و دال مہملہ و خفائے ہا و فتح تحتانی و الف۔
وِراولی ہی بکسر واؤ و فتح رائے مہملہ و الف و فتح واؤ دوم و کسر لام و سکون تحتانی اول و کسر ہا و سکون تحتانی دوم۔
وِدھیہی بکسر واؤ و دال مہملہ و خفائے ہا و سکون تحتانی و کسر ہائے دوم و سکون تحتانی دوم۔
اِلپنتی بفتح ہمزہ و کسر لام و فتح بائے فارسی مشددہ و سکون نون و کسر فوقانی و سکون تحتانی۔
شرینیکاست بکسر شین معجمہ و رائے مہملہ و سکون تحتانی و کسر نون و سکون تحتانی دوم و فتح کاف و الف و سکون سین مہملہ و فوقانی۔
راجیہا بفتح رائے مہملہ و الف و فتح جیم و تحتانی و الف۔
اُوڑل بضم ہمزہ و سکون واؤ و فتح زائے ہندی و سکون لام این ہمہ اسمائے پارسی چنانچہ اکثر بدرخت بڑے شود اسم اخیر تلنگی است۔
تول بضم فوقانی و سکون واؤ مجہولہ و لام۔
توک بضم فوقانی و خفائے واؤ و سکون کاف ہر دو اسم پوست درختان است
ولکلا بفتح واؤ و سکون لام و فتح کاف و لام دوم و الف۔
ولکا بفتح واؤ و سکون لام و فتح کاف و الف۔
بھدرم بفتح موحدہ و خفائے ہا و سکون دال و فتح رائے مہملتین و سکون میم این ہمہ اسمائے پوست نازک ریشہ دار است کہ آن را چھال و نارا ہم مے گویند۔
گنجا بکسر کاف و فارسی و سکون نون و فتح جیم و الف۔
بیجا بکسر موحدہ و سکون تحتانی و فتح جیم و الف ہر دو اسم تخم است
اِستتیکچہتی بکسر ہمزہ و سکون سین مہملہ و کسر دو فوقانی و سکون

تحتانی و فتح کاف و جیم فارسی مشددہ و خفائے ہا و کسر فوقانی سوم و سکون تحتانی دوم این ہمہ اسم دانہ است ۵

تمت

الحمد اللہ کہ درین زمان میمنت اقتران بفضل و کرم ایزد منان کتاب فیض مآب موسوم بہ **یادگار رضائی** کہ آنرا تذکرۃ الہند نامند از تصانیف علامۂ زمان حکیم **رضا علی خان** صاحب مرحوم کہ در عہد جناب فیضمآب نواب **سکندر جاہ** بہادر مغفور در بلد حیدر آباد فرخندہ بنیاد بہزاران تردد و تلاش بشقت بیقیاس تصنیف نمودہ بودند نہایت عجیب و غریب کہ در بیان تشریح و توضیح حلیہ و فواید و تاثیرات نباتات نظیر خود ندارد ہرچند بہ نظر ضخامت در از قلیل الوجود است اما بلحاظ فوایدیکہ دران مذکور اند بہرکس موہوم لہذا در ینولا طبع آن مناسب نمود چہ دران فواید بسیار و منافع بیشمار اند کہ شمۂ از انہا برائے آگہی خلق اللہ بقلم مے آید۔ یکے آنکہ اگر مفردات او علاج کردہ شود زود نفع حاصل شود و در دیہات و قصبات بعلاج امراض محتاج دیگر ادویات غیر موجو نگردد **دوم** ہر کس از منافع عقاقیر منبت ملک دکھن آگہی یابد **سوم** بشناخت دوا ماہر شدہ دوائے کہنہ را طرح دادہ استعمال دوائے جدید نماید تا جلد اثر آن ظاہر شود **چہارم** آنکہ ہرکس کہ دوائے این دیار کہ بدیگر بلاد بیش قیمت و نایاب دانستہ بآسانی حاصل کردہ خواہد برد منافع کثیرہ بتجارت آن خواہد یافت مثل گل ارمنی و چوب چینی و سلاجیت و غیرہم **پنجم** اینکہ بدانستن آن ہر دوا کہ درین ملک پیدا میشود محتاج طلبیدن آن از دیگر بلاد نخواہد شد چنانچہ عشبہ مغربی و اصل السوس و غیرہم **ششم** اینکہ بدانستن آنہا بر حصول منافع کثیرہ از اشیائے منبتۂ صحرا آگہی خواہد یافت **ہفتم** بملاحظہ این کتاب

براثر هر کاهی و گیاهی از باغهای خود آگهی خواهد یافت اگرچه دوب و موتها باشند که هر دوای مجرب و آزموده و خیلی سریع التاثیر برای هیضه و بائی و امتلائی هستند هشتم هر کس که تا نهالهای جمله عقاقیر منبته با غهای خود نرسانیده خواهد آنها را ازین کتاب بمقابله هر عقاقیر خواهد نوشت آنگاه خواهد دانست که در باغ من هزارها فایده است فقط برای بازیچه طفلان و سیرگاه برنا و پیران نیست نهم بعد اطلاع یافتن از تاثیر عقاقیر محتاجان مریض را از باغها امر احصول دوای شافی و فیض صحت یابی می تواند رسید دهم اهالیان محکمه سوسایٹی عقاقیر کلکته را این کتاب علم کثیر و نفع عظیم خواهد رسانید لهذا اکمترین عبدالعلیم نصر الله خان احمدی خویشگی خورجوی بفراهمی چند نسخهای کتاب مذکوره درباره تصحیح و درستی آن مدتی سعی موفوره بکار برده الحال بصرف زر کثیر این نسخه هاے نادره روزگار مملوی فواید بی شمار را همچو نام کتاب همین وسیله یادگار خود دانسته بطبع کنانیدنش همت نموده بنظر فائده عام قیمت آن هشت روپیه کمپنی یا ده روپیه سکه حالی علاوه محصول ڈاک مقرر ساخته بفضل الهی دانشمندان قدرشناس قبل طبع درخواستهای خود مع زر قیمت و محصول ڈاک ارسال نموده نسخه موصوفه را بکمال رغبت طلبیده بملاحظه آن حظ وافی حاصل ساختند آینده نیز هر کس را که رغبت بخریداری نسخه موصوفه بوده باشد زر قیمت مع محصول ڈاک در بلده حیدرآباد نزد مولانا محمد مسیح الزمان صاحب مهتمم دار الطبع سرکار عالی فرستاده نسخه موصوفه را طلب فرمایند تاریخ بست و نهم شهر محرم الحرام ۱۲۹۱ھ هجری بمقام بلده فرخنده بنیاد حیدرآباد حرسها الله عن الفتن و الفسا د طبع شد الله تعالی باین کتاب عالمی را بفیض رساند و مستدعی را خاتمه بخیر گرداند اللهم اغفر لمصنفه وکاتبه وطابعه بجاه محمد صلی الله علیه واله وسلم

بعد ذکل معلوم لکه

حالات مصنف

علامۂ عصر مرحوم حکیم **رضا علی خاں** حیدرآبادی فرزند دلبند مرحوم **حکیم محمود علیخاں** یکے از اکابر و بزرگان حکمای یونانی است که در شهر فرخنده بنیاد زندگانی می نمود و شهرت فوق العاده حاصل فرموده بود. **یادگار رضائی** در علم طب یکے از بهترین شاهکارهای آن مرحوم است که بزبان فارسی تألیف نموده تعلیم و تربیت آن یگانه دُرِّ یتیم بوده در زیر سایه عاطفت والد مرحومش گردیده و در مدارج علوم و فنون درجه کمال حاصل کرده که در زمان والد آن مرحوم پدرش شهرت زیادی حاصل نموده و در میان اوقات عامه انام به ایشان رجوع می نمودند تا آنکه مرحوم و مغفور نواب **شمس الامرا** تیغ جنگ بهادر (امیر پایگاه) و صدر اعظم آن زمان یعنی نواب **ارسطو جاه بهادر** مدار المهام در معالجات به ایشان رجوع می فرمودند و بمواجب دو صد روپیه در سلک ملازمین دولت علیهٔ آصفیه منسلک و سرفراز گردیدند و در سفر شولاپور در رکاب ظفر انتساب حضرت **سکندر جاه** نور الله مرقده شرف سعادت حاصل نمود. عمر شریف را در خدمات شاهانه صرف نمود و نیز مخلوق از ایشان استفاده می نمودند. در عهد غفران منزل حضرت **سکندر جاه** و غفران منزل **سرکار ناصر الدوله** بلقب خانی و بهادری (خطاب) و منصب تیول و جاگیر سرفراز شده مواضع موسوم به کنده پور و سنتی پور و کنجره. انار پور را که عایدهٔ آن بالغ بر ۴۵ هزار روپیه است به ایشان تفویض نمودند. مرحوم حکیم مزبور و اخلافش تا حال در آن تیول و جاگیر قابض و متصرف هستند. مطب ایشان در محله فتح دروازه بود. حکیم **غلام حسین خاں** مولف تاریخ گلزار آصفیه در کتاب خود حکیم مذکور را به الفاظ ذیل ستوده می فرماید.

"در حضور پرنور نیز همراه حاضر دربار با حکمای دیگر می بوده با هم شریک حال یکدیگر مانده بنداورا ایام نزد **شمس الامرا** بهادر امیر کبیر بسیار باعزت و آبروست که اوقات خود عاقلانه بسر می برد و به ماه سه صد روپیه ماهوار صاحب تصانیف و جامع علوم خصوص در فن طب فرد منتخب است با این همه خلیق الطبع عمیم الاشفاق."

مهاراجه **چندو لعل** آنجهانی نیز در معالجات به ایشان رجوع می فرمودند خلاصه این که صاحب موصوف **حکیمے** است بسیار تیز فهم و صاحب فکر عالی تجربه لا تتناهی و اخلاق نیک و در دیار دکن به فضیلت و علمیت بسیار مشهور و معروف بود مع ذالک بالکلیه مردم با خلق عمیم سلوک می نمود. در سنه یک هزار و دو صد و پنجاه و هشت هجری وفات یافت. در مقام بیرون **فتح دروازه** مدفون شد شجره اولاد بغرض متلاشیان تاریخ درج نموده شد تبرکاً مختصر حالات فاضل مصنف مذکور با اختتام **یادگار رضائی** به عهد همایون **اعلیحضرت سلطان العلوم نواب میر عثمان علیخان بهادر خلد الله ملکه و سلطنته نوشته شد.**

حکیم شفا مجددی غفر الله له

مورخه ۲۲ شوال المکرم ۱۳۵۵ ہجری
حیدرآباد دکن

شجرہ اولاد مصنف یادگار رضائی

بتقریب جشن سیمین اعلیٰحضرت سلطان العلوم نواب میر عثمان علیخان بہادر آصف جاہ سابع خلد اللہ ملکہ

تذکرۂ اطباء عہدِ عثمانی

(از)

جناب حکیم شفاء صاحب مجددی شریک معتمد نظام آیورویدک یونانی طبی کانفرنس

یہ تذکرہ اس مبارک دور کے اطباء کا ہے جس میں بلدہ اور اضلاع کے تخمیناً ایکسو پچاس ۱۵۰ اطباء کے حالات اور ان کے مجربات خاص بہ تعداد کثیر درج کئے گئے ہیں۔

نہایت دیدہ زیب طباعت کے علاوہ یہ تذکرہ مصور بھی ہے جس کو انجمن اطباء یونانی نے سعی بلیغ کے ساتھ شائع کیا ہے۔

قیمت فی جلد ٥ر

فہرست تذکرہ اطباء

(۷۰) حکیم محمد صادق علی صاحب **ض** (۷۱) حکیم ضیاء اللہ خاں صاحب **ع** (۷۲) حکیم عبد الرحمٰن صاحب سہارنپوری۔
(۷۳) حکیم عبد الوہاب صاحب انصاری (۷۴) حکیم قاضی محمد عبد القادر صاحب (۷۵) حکیم عاشق حسین صاحب (۷۶)
حکیم سید محمد عباس صاحب (۷۷) حکیم علی حسین صاحب (۷۸) حکیم عزیز اللہ خاں صاحب (۷۹) حکیم عزت حسین صاحب
(۸۰) حکیم سید محمد عبد الرحمٰن صاحب (۸۱) حکیم سید عبد الرحیم صاحب (۸۲) حکیم سید عبد الوہاب صاحب مغربی (۸۳)
حکیم عبد الرزاق صاحب (۸۴) حکیم عبد القدیر صاحب (۸۵) حکیم قاضی عبد اللطیف صاحب (۸۶) حکیم خواجہ عنایت احمد
صاحب (۸۷) حکیم محمد عبد اللہ صاحب منصبدار مرحوم (۸۸) حکیم عطاء اللہ صاحب (۸۹) حکیم سید عبد الستار صاحب (۹۰)
حکیم سید عبد اللہ صاحب (۹۱) حکیم عبد الحفیظ صاحب میسوری **ف** (۹۲) حکیم فقیر احمد صاحب فقیر (۹۳) حکیم میر فضل علی صاحب
(۹۴) حکیم نواب فخر الدین خانصاحب (۹۵) حکیم محمد فضل اللہ صاحب **ق** (۹۶) حکیم مرزا قاسم علیبیگ صاحب (۹۷) حکیم سید
قمر الدین صاحب (۹۸) حکیم سید محمد قاسم مرحوم (۹۹) حکیم سید قادر بادشاہ صاحب **ک** (۱۰۰) حکیم کالی پرشاد صاحب **گ**
(۱۰۱) حکیم گوپال راؤ صاحب **ل** (۱۰۲) حکیم لطیف حسین خاں صاحب **م** (۱۰۳) حکیم مصباح الدین مرحوم (۱۰۴) حکیم
محمد مولانا صاحب (۱۰۵) حکیم سید معین الدین صاحب (۱۰۶) حکیم غلام معین الدین صاحب (۱۰۷) حکیم قاضی محمود صمدانی مرحوم
(۱۰۸) حکیم معین الدین صاحب (۱۰۹) حکیم خواجہ معین الدین صاحب (۱۱۰) حکیم خواجہ معین الدین صاحب (ڈاکٹر مختار)
(۱۱۱) حکیم آغا محمد علی بیگ صاحب (۱۱۲) حکیم محمد مختار علی صاحب (۱۱۳) حکیم معز الدین صاحب "زندہ طلسمات" (۱۱۴)
(۱۱۴) حکیم محی الدین علی خاں صاحب (۱۱۵) حکیم غلام محی الدین صاحب (۱۱۶) حکیم ملیا صاحب
(۱۱۸) حکیم منصور علیخانصاحب (۱۱۹) حکیم مقصود علی خانصاحب (۱۲۰) حکیم محبوب علیخانصاحب (۱۲۱) حکیم محبوب علیخاں
صاحب بڑنگر (۱۲۲) حکیم پیر محمود مجددی صاحب (۱۲۳) حکیم محمد محمود علی صاحب **ن** (۱۲۴) حکیم میر نادر علی صاحب
(۱۲۵) حکیم نعیم الدین صاحب (۱۲۶) حکیم نارائن داس صاحب (۱۲۷) حکیم ناصر الدین خانصاحب (۱۲۸) حکیم نور لال صاحب
(۱۲۹) حکیم نری ونگلم زیا صاحب **و** (۱۳۰) حکیم وحید الدین عالی مرحوم (۱۳۱) حکیم مرزا واجد علی بیگ صاحب
(۱۳۲) حکیم وکیل احمد صاحب (۱۳۳) حکیم ونکٹ نارائن صاحب **ھ** (۱۳۴) حکیم ہری گوبند مرحوم (۱۳۵) حکیم
ہدایت علیخان صاحب (۱۳۶) حکیم محمد ہبۃ اللہ صاحب **ی** (۱۳۷) حکیم محمد یوسف علی صاحب (۱۳۸) حکیم محمد
یوسف صاحب نیر (۱۳۹) حکیم محمد یوسف صاحب (۱۴۰) حکیم سید ید اللہ حسینی صاحب۔

ملنے کا پتہ

دفتر انجمن اطبائے یونانی و یونانی طبی بورڈ افضل گنج، حیدرآباد دکن

مطبوعہ اعظم اسٹیم پریس گورنمنٹ ایجوکیشنل پرنٹرز خوں ۳۴۰۲

یادگار رضائی

جلد اوّل .... (صہ)

صفحات .... (۵۹۵)

طبع دوم سنہ ۱۳۵۳ھ

ملنے کا پتہ

دفتر انجمن اطباء یونانی حیدرآباد دکن

یونانی طبی بورڈ

افضل گنج